POLITIČKA I KULTURNA JAVNOST BANSKE HRVATSKE O POLJACIMA I POLJSKOM PITANJU U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJE

Kale, Slaven

Doctoral thesis / Disertacija

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:764514

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zagrebu
Hrvatski studiji

Slaven Kale

POLITIČKA I KULTURNA JAVNOST BANSKE HRVATSKE O POLJACIMA I POLJSKOM PITANJU U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2018.

Sveučilište u Zagrebu
Hrvatski studiji

Slaven Kale

POLITIČKA I KULTURNA JAVNOST BANSKE HRVATSKE O POLJACIMA I POLJSKOM PITANJU U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

DOKTORSKI RAD

Mentor:
prof. dr. sc. Damir Agičić

Zagreb, 2018.

University of Zagreb
Croatian Studies

Slaven Kale

POLITICAL AND CULTURAL PUBLIC OF CIVIL CROATIA ON POLISH PEOPLE AND THE POLISH QUESTION DURING THE SECOND HALF OF 19TH CENTURY

DOCTORAL THESIS

Supervisor:
Damir Agičić, PhD.

Zagreb, 2018.

INFORMACIJE O MENTORU

Prof. dr. sc. Damir Agičić rođen je u Davoru 1963. godine. Osnovnu je školu završio u rodnom mjestu, a gimnaziju u Srpcu. Studij povijesti i komparativne književnosti završio je u Zagrebu 1988; magisterij znanosti u polju povijesti stekao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1992, a na istom je fakultetu i doktorirao 1997. obranom disertacije *Hrvatsko-češke veze i odnosi na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*. U međuvremenu je završio i poslijediplomski studij povijesti na Srednjoeuropskom sveučilištu u Budimpešti (1993).

Od 1989. godine radi na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, gdje je od 2015. redoviti profesor u trajnom zvanju. Drži nastavu iz predmeta *Europska i svjetska povijest u 19. stoljeću*, *Hrvatska i Europa u 19. stoljeću: komparatističke teme*, *Hrvatska historiografija u 20. stoljeću* i drugih te sudjeluje u nastavi na doktorskom studiju povijesti na Filozofskom fakultetu. Kao vanjski suradnik držao je nastavu na Pedagoškom/Filozofskom fakultetu u Puli, a predavao je i na Filozofskom fakultetu u Splitu te na doktorskom studiju povijesti na Hrvatskim studijima u Zagrebu. Bio je gost-profesor na Sveučilištu u Varšavi (2011, 2014, 2017). Od 2003. predstojnik je Katedre za svjetsku povijest novog vijeka.

Godine 2003. s grupom suradnika pokrenuo je časopis *Povijest u nastavi*, kojemu je do 2008. glavni i odgovorni urednik. Od 2008. glavni je i odgovorni urednik časopisa *Historijski zbornik*. Oba časopisa izdaje središnja udruga hrvatskih povjesničara, Društvo za hrvatsku povjesnicu. Član je međunarodnog uredništva časopisa *Historijska traganja* Instituta za historiju u Sarajevu te član savjeta nekoliko poljskih znanstvenih časopisa, između ostaloga i jednoga od središnjih časopisa *Przegląd Historyczny*. Pokrenuo je i bio prvi urednik web portala www.historiografija.hr.

Bio je član Matičnog odbora za polja povijesti, povijesti umjetnosti, znanosti o umjetnosti, arheologije, etnologije i antropologije (2013-2017). Predsjednik je Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti i član Upravnog odbora Društva za hrvatsku povjesnicu.

Godine 2002. dobio je odlikovanje ministra kulture Republike Poljske *Zaslužan za poljsku kulturu*, 2015. odlikovanje ministra vanjskih poslova Republike Poljske *Bene merito*, a 2012. Državnu nagradu za popularizaciju i promidžbu znanosti te 2016. Godišnju nagradu Ivan Filipović u području znanstvenog rada.

SAŽETAK

Isticanje hrvatske pripadnosti srednjoeuropskom kulturnom krugu nameće potrebu istraživanja hrvatske uloge u Srednjoj Europi te odnosa prema drugim narodima i državama tog prostora. Poljaci i Poljska u tim istraživanjima zauzimaju istaknuto mjesto. Cilj doktorskog rada je prikazati stavove kulturne i političke javnosti Banske Hrvatske o Poljacima u razdoblju od 1860. do 1903. godine. Rad se temelji na istraživanju onovremenih najvažnijih periodičkih publikacija Banske Hrvatske. Za poglavlja o stavovima političke javnosti istražene su periodičke publikacije u vrijeme najznačajnijih događaja na područjima podijeljene Poljske, točnije Poljskog Kraljevstva, Velike Poznanjske Kneževine i Galicije. Istraživanje stavova o Poljacima u Galiciji prošireno je istraživanjem odjeka djelovanja Poljaka u Carevinskom vijeću u Beču te Trećeg kongresa slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije u Dubrovniku. Za poglavlje o stavovima kulturne javnosti istraženo je pisanje o Poljacima i poljskoj kulturi središnjeg hrvatskog kulturnog časopisa tog vremena, *Vienca*, te hrvatska recepcija slavista Bronisława Grabowskog u Hrvatskoj i njegove veze s Hrvatima. Također, istražena je poljska pomoć žrtvama zagrebačkog potresa iz 1880. godine i njezini odjeci u Hrvatskoj s naglaskom na zbornike u korist Zagrepčana, koje su objavili lavovsko i krakovsko književno-umjetničko društvo. Doktorat je dopunjen rezultatima istraživanja hrvatskih studenata na poljskim sveučilištima s osobitim obzirom na Jagelonsko sveučilište u Krakovu. Rezultati istraživanja ukazuju da su stavovi hrvatske javnosti o Poljacima u kontekstu kulture bili ujednačeni i pozitivni. Stavovi u kontekstu politike su se razlikovali. Izražavane su simpatije prema Poljacima u Velikoj Poznanjskoj Kneževini pod vlašću Pruske. Prema Poljacima u Poljskom Kraljevstvu pod Rusijom hrvatska javnost dominantno nije iskazivala simpatije, nego je naglašavala potrebu poljskog pomirenja s Rusima, što je trebalo rezultirati zajedničkim radom u korist svih slavenskih naroda. Odnos prema Poljacima u Monarhiji prvenstveno je ovisio o djelovanju poljskih zastupnika u Carevinskom vijeću u Beču: kada su Poljaci surađivali s drugim slavenskim zastupnicima (u prvom redu s Česima) i podupirali federalističke vlade u Beču, bili su većinom prikazivani pozitivno, a kada su podržavali centralističke vlade, bili su većinom kritizirani. Prikaz stavova u ovom radu doprinosi boljem razumijevanju hrvatsko-poljskih veza u drugoj polovici 19. stoljeća.

Ključne riječi: Poljaci, Galicija, Poljsko Kraljevstvo, Velika Poznanjska Kneževina, Siječanjski ustanak, poljsko pitanje, poljska književnost, Bronisław Grabowski, Jagelonsko sveučilište, hrvatsko-poljske veze

SUMMARY

After gaining independence, Croatia's belonging to the Central European cultural circle was frequently emphasised in the Croatian public. Emphasising Croatia's belonging to Central Europe, as well as understanding the Central European element of Croatian national identity imposes the need for research on Croatia's role in that region, the attitudes towards other Central European nations as well as the echoes that the events in Central Europe produced in Croatia.

The attitudes towards the Polish people and the Croatian public's perception of events on the Polish territory take a prominent place in such an investigation.

Papers published up till now have not attempted to give a complete view on Polish-Croatian ties of the second half of 19th century, nor the attitudes of the Croatian public towards the Polish people during that time. The views of the Croatian public regarding particular significant topics from the Polish history of the second half of 19th century, Croatian-Polish scientific or university ties, certain segments of the Croatian reception of Polish literature etc. have not caught the attention of historians.

The aim of this paper is to present the attitudes of the Croatian political and cultural milieu towards the Polish people and the Polish question in the second half of 19th century.

This period witnessed the formation of first political parties in Croatia and the development of Croatian civil society. At that time on the territories of partitioned Poland one of the most significant uprisings for freedom in the Polish history – the January Uprising – broke out and failed. Research covers the period between 1860 and 1903, i.e. the fall of the Absolutism of Bach in the Habsburg Monarchy and Count Khuen-Héderváry's end of the reign in Croatia and Slavonia.

The area that this research covers is the one of Civil Croatia, that is the area of Croatian lands ruled by a *ban* (count).

The focus of research was on the writings of Croatian press, primarily newspapers. Research examined the most significant periodical publications of Civil Croatia in the second half of the 19th century.

Research was focused on the study of Croatian press during important events in the territories of partitioned Poland, more precisely the Kingdom of Poland, the Grand Duchy of Posen and Galicia. Among the events in the Kingdom of Poland selected for this research are the patriotic demonstrations (1860-1862), the attempts on lives of prominent individuals and authority figures (1862), the January Insurrection (1863-1864) and the 100th anniversary of the battles in Warsaw during the Kościuszko uprising (1894). The events from the Grand Duchy of

Posen include the incarceration of the Archbishop of Gniezno and Poznań, Mieczysław Ledóchowski (1874), the banishment of the Polish people who had citizenships of other countries (1885), the prohibition of religious education in the Polish language and the school strike in Września (1901). The writings of Zagreb press on the Polish people in the Grand Duchy of Posen between 1860-1864 were also explored. Events selected from the Austro-Hungarian Monarchy include the visit of the Emperor Franz Joseph I. to Galicia (1880) and the Second Congress of the Austro-Hungarian Monarchy's Slavic Journalists held in Krakow (1899). In order to get a broader picture of the attitudes of the Croatian public towards the Polish people in Galicia, the reverberations of the work of the Polish representatives at the Imperial Council in Vienna as well as the reception of the Third Congress of Slavic journalists of the Austro-Hungarian Monarchy in Dubrovnik (1901), in which the Polish people played a distinctive role, were explored.

The research of the attitudes of the Croatian cultural public towards the Polish people covered a study on the writings on the Polish people and the Polish culture published by, what was then, Croatia's central cultural magazine *Vienac* and the study of the Croatian reception of slavist Bronisław Grabowski and his ties with the Croatian people. Additional research on the Polish aid to the victims of the 1880 Zagreb earthquake was carried out as well as its echoes in Croatia with an emphasis on the collection of works on behalf of the citizens of Zagreb, published by literary and art societies of both Lviv and Krakow. In the course of research of the writings of *Vienac* magazine the attention was also focused on Croatian-Polish scientific connections.

In order to examine whether the views of the Croatian public were influenced by the Croatian students of Polish universities, available data on Croatian students, primarily at the University in Krakow, were investigated.

The doctoral thesis is divided into five chapters. The first three present the attitudes of the political public of Civil Croatia towards the Polish people and the Polish question. Views on the events in Galicia and further in Austro-Hungarian Monarchy are presented in the first chapter. The second chapter discusses the views of the Croatian public on the Polish people in the Grand Duchy of Posen, while the third elaborates the views on the Polish people in the Kingdom of Poland. The attitudes of the cultural milieu are presented in the fourth chapter. That chapter is divided into following subchapters: magazine *Vienac* and the Polish people, Bronisław Grabowski and Croatians, and the Polish aid to the victims of the Zagreb earthquake. Croatian-Polish university ties were presented in the last chapter, with an emphasis on the Jagiellonian University.

In order to facilitate the understanding of the attitudes of the Croatian public towards the Polish people, some subchapters cover Croatian-Polish ties if they followed a certain event or a person presented in that subchapter.

The doctoral thesis contains selected articles on the Polish people published in the researched periodical publications, the lists of Croatians studying at the Jagiellonian University and the lists of translations of Polish literature published in Zagreb's *Vienac* magazine. The selected articles give a good insight into the writings of Zagreb press of that time about the Polish people, the list of Croatian students at the Jagiellonian University makes it possible to make conclusions about Croatian students in Krakow, and the list of translations of Polish literature in the *Vienac* magazine is a good indicator of the presence of Polish literature in the Croatian public of that time.

Research concluded that in the second half of the 19th century there was no unified position about the Poles within the Croatian public.

The views of the Croatian political circle on the Polish people in particular areas of partitioned Poland varied. In general the Croatian public did not express sympathy with the Polish people in the Kingdom of Poland under Russia, but it emphasized the need for the Polish reconciliation with the Russians, which should have resulted in joint effort for the benefit of all Slavic peoples. Such views were particularly accentuated during the January Insurrection (1863-1864) which was presented as a conflict between "Slavic brothers". Along with such dominant views presented in *Narodne novine* and *Pozor*, there was a part of the public that showed sympathy to Poland's aspirations to gain independence. August Šenoa belonged to the part of the public that sympathised with the Polish people. The Polish January Insurrection was the only event that was the main topic of the newspapers in Civil Croatia through a longer period of time.

The attitude towards the Polish people in the Grand Duchy of Posen differed from the dominant attitude towards the Poles under the rule of Russia. The Polish people in this part of partitioned Poland under the rule of Prussia were portrayed primarily as the victims of Germanization and were sympathised with.

The Polish people in Galicia were observed primarily through the prism of the work of the Polish representatives in the Imperial Council in Vienna. The feature that was often attributed to the Polish people in the context of their representatives' activities was that they were selfish. In the periods when the Polish people cooperated with the centralist party of the Austrian Germans in the Imperial Council and supported the centralistic government in Vienna, their activities were mostly subject to criticism. In addition to that, the Polish representatives

were accused of working against Slavic solidarity, primarily against the Czechs. When the Poles collaborated with the federalist parties and with the Czech representatives, positive attitudes towards them prevailed.

The prevailing view of the Croatian political milieu opposed the restoration of the independent and united Poland, the one which would include all the parts of the former Polish-Lithuanian Union.

The attitudes towards the Polish in the context of culture were even and positive. The fact that the Polish people have a rich culture, especially literature, was pointed out. The presence of Polish literature in the most important cultural magazine *Vienac* varied. The largest number of translations of Polish literature was published while August Šenoa was the editor (1874-1881) as well as during the last five years of the publication of the magazine (1899-1903), while there were almost no translations between years 1890 and 1898. The texts on Croatian-Polish cultural ties recognized slavist Bronisław Grabowski as one of the most prominent people to familiarize the Polish community with the Croatian culture as well as one of the most important people of Croatian-Polish ties. He had a significant role in the Polish aid to the victims of the 1880 Zagreb earthquake. Gathered around literary and art societies, the Polish people of Krakow and Lviv published collections of works to help the victims of the earthquake. In the context of aid the Polish people were very positively portrayed in Zagreb newspapers. It was pointed out that the Poles demonstrated their solidarity with the Croatians by helping the citizens of Zagreb.

Croatian students studying at the Krakow and Lviv University in the observed period were not numerous. Six Croatians, or eleven people from the area of present-day Croatia altogether, studied at the Jagiellonian University. Ivan Gostiša and Branko Vodnik were the only students of the Jagiellonian University that could have influenced the shaping of the attitudes of the Croatian public towards the Poles during the observed period. Gostiša published translations of Polish literature and a travelogue from Krakow, while Vodnik published reviews on Polish writers and scientists. Before the end of the observed period Julije Benešić, the person that marked Croatian-Polish ties of the early 20th century, began his studies in Krakow.

The overview of the public attitude of Civil Croatia towards the Polish people in the second half of the 19th century published in this paper allows for a better understanding of Croatian-Polish connections of that time and points towards the events and persons that made a mark on these ties. The events that should be pointed out are the January Insurrection (1863-1864), the Polish aid to the victims of the Zagreb earthquake (1880-1881), congresses of Slavic Journalists of the Austro-Hungarian Monarchy (1899 and 1901), the 25th anniversary of the

literary work of Henryk Sienkiewicz celebrated in Zagreb (1901) and the celebration of the 400th anniversary of Croatian literature (1901). Among the persons who made their mark on Croatian-Polish ties between 1860 and 1903, Bronisław Grabowski, Marian Zdziechowski, Jan Szczepaniak, Paulina Konarzewska, Eugen Kvaternik, Josip Juraj Strossmayer, Franjo Marković, Ksaver Šandor Gjalski and August Šenoa stand out.

Completing research for this paper does not suggest that the need for exploring Croatian-Polish ties in the second half of the 19th century stops here. On the contrary, the results presented in the doctoral thesis point towards topics the historians should turn their attention to. For instance, the Polish reception to the congress of Slavic journalists in Dubrovnik, the Polish reception of the consecration of the Đakovo Cathedral (1882), Polish travelogues from Croatian lands in the late 19th and early 20th centuries, the Polish literature and the Polish people in the magazines *Naše gore list* and *Dragoljub*, Polish topics in the works of Croatian writers and the views of Ivan Mažuranić and Ante Starčević towards the Polish people.

Keywords: Polish people, Galicia, Kingdom of Poland, Grand Duchy of Posen, January Insurrection, Polish question, Bronisław Grabowski, Jagiellonian University, Croatian-Polish ties

Translated by Ivan Kovač

SADRŽAJ

1. UVOD 1
1.1. Predmet, teorijska podloga i metodologija istraživanja 3
1.2. Izvori 10
1.3. Historiografija o hrvatsko-poljskim vezama druge polovice 19. stoljeća 13
2. HRVATI O POLJACIMA U GALICIJI 16
2.1. Posjet cara Franje Josipa I. Galiciji (1880) 16
2.2. Kongresi slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije 26
2.2.1. Drugi kongres slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije (Krakov, 1899) 26
2.2.2. Treći kongres slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije (Dubrovnik, 1901) 38
2.3. Djelovanje Poljaka u Carevinskom vijeću u Beču 56
2.3.1. Uoči i tijekom Siječanjskog ustanka (1860-1864) 62
2.3.2. U razdoblju rezolucijske kampanje (1868-1869, 1871) 70
2.3.3. Prilikom pritvaranja gnieznanskog i poznanjskog nadbiskupa M. Ledóchowskog (1874) 80
2.3.4. U vrijeme posjeta cara Galiciji (1880) 80
2.3.5. Tijekom tzv. pruskog protjerivanja (1885) 81
2.3.6. U razdoblju novinarskih kongresa u Krakovu i Dubrovniku (1899, 1901) 84
3. HRVATSKI ODJECI DOGAĐAJA U POLJSKOM KRALJEVSTVU 89
3.1. Val domoljubnih demonstracija u Poljskom Kraljevstvu (1860-1862) i atentati na istaknute pojedince i nositelje vlasti 89
3.1.1. Val domoljubnih demonstracija u Poljskom Kraljevstvu (1860-1862) 89
3.1.2. Stavovi o domoljubnim demonstracijama i Poljacima 93
3.1.3. Želje Poljaka i stavovi hrvatskih političkih krugova 98
3.1.4. Rješenje poljsko-ruskog spora 101
3.1.5. Prikaz Katoličke Crkve u Poljskom Kraljevstvu (1860-1862) 102
3.1.6. Atentati na istaknute pojedince i nositelje vlasti u Poljskom Kraljevstvu (1862) 106
3.1.7. Prikaz ruske vlasti i Rusa u poljskom kontekstu (1861-1862) 108
3.2. Siječanjski ustanak (1863-1864) 113
3.2.1. Ukratko o Siječanjskom ustanku 113

3.2.2. Analizirani dnevnici ... 118
3.2.3. Brojnost tekstova u zagrebačkim dnevnicima o Siječanjskom ustanku i njihovi izvori informacija ... 121
3.2.4. Ocjene ustanka ... 125
3.2.5. Prikaz poljskih nastojanja i stavovi o rješenju poljskog pitanja ... 130
3.2.6. Prikaz Poljaka ... 133
3.2.7. Prikaz ruske vlasti u kontekstu Siječanjskog ustanka ... 137
3.2.8. Oprečni glasovi o Siječanjskom ustanku ... 140
3.2.9. Europski kontekst Siječanjskog ustanka ... 143
4. HRVATSKI ODJECI DOGAĐAJA U VELIKOJ POZNANJSKOJ KNEŽEVINI .. 146
4.1. Hrvatska javnost o Poljacima u Velikoj Poznanjskoj Kneževini (1860-1864) ... 146
4.2. Pritvaranje gnieznanjskog i poznanjskog nadbiskupa Mieczysława Ledóchowskog (1874) ... 156
4.3. Prusko protjerivanje (1885) ... 162
4.4. Zabrana održavanja vjeronauka na poljskom jeziku na području Njemačkog Carstva i školski štrajk u Wrześni (1901) ... 169
5. HRVATSKA KULTURNA JAVNOST O POLJACIMA ... 182
5.1. Časopis *Vienac* i Poljaci ... 182
5.1.1. Period do uredništva Augusta Šenoe (1869-1873) ... 186
5.1.2. Razdoblje Šenoina uredništva (1874-1881) ... 188
5.1.3. Period uredništva Frana Folnegovića i Vjekoslava Klaića (1881-1889) ... 196
5.1.4. Period Josipa Pasarića i Bartola Inhofa (1890-1899) ... 204
5.1.5. Posljednjih pet godina izlaženja *Vienca* (1899-1903) ... 207
5.1.6. Hrvatski prevoditelji djela iz poljske književnosti i najprevođeniji poljski književnici ... 214
5.1.7. Poljske teme u djelima hrvatskih autora ... 218
5.1.8. *Vienac* o poljskoj likovnoj umjetnosti i hrvatsko-poljskim likovnim vezama 220
5.1.9. *Vienac* i hrvatsko-poljske znanstvene veze ... 223
5.2. Veze Hrvata s Bronisławom Grabowskim i njegova recepcija u Hrvatskoj ... 227
5.2.1. Biografija Bronisława Grabowskog ... 227
5.2.2. Rad Bronisława Grabowskog na promociji hrvatske kulture i znanosti u Poljskoj ... 229
5.2.3. Korespondencija Hrvata i Bronisława Grabowskog ... 232
5.2.4. Posjeti Bronisława Grabowskog Hrvatskoj ... 236

5.2.5. Hrvatska recepcija Bronisława Grabowskog 240
5.3. Pomoć Poljaka stradalnicima zagrebačkog potresa iz 1880. godine 246
6. HRVATSKO-POLJSKE SVEUČILIŠNE VEZE S NAGLASKOM NA JAGELONSKO SVEUČILIŠTE U KRAKOVU 263
6.1. Hrvatski studenti u Lavovu 266
6.2. Sveučilište u Krakovu 268
6.2.1. Studenti s područja današnje Hrvatske na Jagelonskom sveučilištu u razdoblju od akademske godine 1850/1851. do 1917/1918. 272
6.2.2. Studenti hrvatske nacionalnosti na Jagelonskom sveučilištu u razdoblju od akademske godine 1850/1851. do 1917/1918. 277
7. ZAKLJUČAK 286
8. PRILOZI 291
9. IZVORI I LITERATURA 346
9.1. Izvori 346
9.1.1. Arhivsko gradivo 346
9.1.2. Knjige 346
9.1.3. Periodika 348
9.1.4. Katalog retrospektivne bibliografije članaka Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža 350
9.1.5. On-line izvori 350
9.2. Literatura 351
9.2.1. Članci i knjige 351
9.2.2. On-line literatura 358
10. ŽIVOTOPIS I POPIS OBJAVLJENIH DJELA 359

1. UVOD

Poljake i Hrvate ne povezuje samo srednjoeuropski prostor na kojem žive, nego i brojni događaji i osobe iz povijesti. Prema jednoj od teorija etnogeneze Hrvati su na današnje prostore došli s područja Bijele Hrvatske, odnosno iz okolice Krakova. U 14. i 15. stoljeću Hrvatska i Poljska nalazile su se pod vladavinom dva zajednička kralja. Bili su to Ludovik I. Anžuvinac (Veliki) i Vladislav I. Jagelović (Varnski). Tijekom sukoba s Osmanskim Carstvom, i Poljska i Hrvatska nazivale su sebe predziđem kršćanstva. U drugoj polovici 17. stoljeća Petar Zrinski i Fran Krsto Frankapan za pomoć u uroti protiv habsburškog dvora obratili su se tadašnjem poljskom kralju Michału Korybutu Wiśniowieckom. Stoljeće kasnije, Dubrovčanin Ruđer Bošković tijekom boravka u Poljskoj upoznao je budućeg poljskog kralja Stanisława Augusta Poniatowskog. Kasnije je taj poljski kralj upravo na molbu Boškovića pomogao Dubrovniku u sporu s Rusijom. Propašću Poljske jedan njezin dio (nazvan Galicija) našao se u sastavu Habsburške, kasnije Austro-Ugarske Monarhije, u kojoj se nalazila i Hrvatska. Godina 1918. za Hrvatsku i dio podijeljene Poljske značila je izlazak iz Austro-Ugarske Monarhije. Poljska je tada ponovno stekla svoju samostalnost, dok je Hrvatska prešla u novostvorenu višenacionalnu kraljevinu. U međuratnom razdoblju jačaju hrvatsko-poljske veze i to prije svega na području kulture. Izbijanjem Drugog svjetskog rata mnogi Poljaci bježeći pred sovjetskom i nacističkom vojskom prošli su kroz Hrvatsku. Završetkom Drugog svjetskog rata Hrvatska i Poljska našle su se pod vlašću totalitarnih sustava pod dominacijom komunista. Obje zemlje tek će krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina doživjeti demokratske promjene. Sličnosti u povijesti možemo uočiti i na početku 21. stoljeća, kada su Hrvatska i Poljska ušle u članstvo Europske unije. Zadnje godine obilježava ideja o jačem povezivanju srednjoeuropskih i istočnoeuropskih zemalja, pri čemu su predvodnice takvih planova upravo Hrvatska i Poljska. Ideja povezivanja srednjoeuropskih i istočnoeuropskih zemalja nije nova. U međuratnom razdoblju veliki zagovornik te ideje bio je poljski državnik Józef Piłsudski. Ideju povezivanja područja na kojima žive Hrvati i Poljaci možemo pronaći i na početku 20. stoljeća. Godine 1901. u novinama Hrvatske stranke prava *Hrvatska* objavljeno je: „Linija, koja ide od sjevernoga mora do jadranskoga, velika je i zamašna razvodnica u životu evropske kulture i života. Poljaci i Hrvati nalaze se baš na toj liniji (...) Da je sbilja ta linija svagdje posebna i od iztoka i zapada, pokazuje najbolje posebno kulturno srodstvo onih naroda, koji žive na njoj, a to srodstvo ti narodi osjećaju. Poljaci i Hrvati osjećali su ga uviek, ali još će ga više osjećati, ako budu shvatili svoj položaj i svoj zadatak onako, kako to ovdje nabacismo. Hrvati će

Poljacima donašati južnije, a Poljaci Hrvatima sjevernije cvieće (...) Osim prostora ne dieli nas ništa, a sbližava nas sve, a najvećma nužda i zajednički zadatak."[1]

Iako ideja o jačem povezivanju srednjoeuropskih zemalja nije nova, njezin sadržaj nije uvijek bio isti. U citiranom tekstu naglasak je na kulturnom povezivanju, u međuratnom razdoblju naglasak je bio na političkom povezivanju, a u 21. stoljeću naglasak je na gospodarskoj suradnji.

U posljednje vrijeme u hrvatskoj javnosti prevladavaju pozitivni stavovi o Poljacima. S obzirom na takve stavove nameće se pitanje kakvi su bili stavovi Hrvata o Poljacima u prošlosti, primjerice prije stotinu ili sto pedeset godina. Upravo na to pitanje ovaj rad pokušava dati odgovore.

[1] m., „Hrvati i Poljaci", *Hrvatska*, 28.11.1901.

1.1. Predmet, teorijska podloga i metodologija istraživanja

Predmet istraživanja za ovaj rad bili su stavovi političke i kulturne javnosti Banske Hrvatske o Poljacima i poljskom pitanju. Pri tome je javnost definirana kao skupina pojedinaca, koji svoju pozornost usmjeravaju na neka općevažna pitanja.[2]

Ispreplitanje kulture i politike u drugoj polovici 19. stoljeća nametnulo je potrebu istraživanja kulturne i političke javnosti Banske Hrvatske. O ispreplitanju političkog i kulturnog kruga svjedoči, primjerice, činjenica da su istaknuti književnici tog vremena, poput Franje Markovića, Augusta Harambašića, Eugena Kumičića i Ksavera Šandora Gjalskog bili saborski zastupnici. Osim toga, jedan od najistaknutijih književnika tog razdoblja, August Šenoa, u svojim novinskim tekstovima pisao je i o političkim temama, primjerice o političkom položaju Poljaka.[3]

Poljsko pitanje odabrano je za predmet istraživanja, jer je ono bilo jedno od najvažnijih vanjskopolitičkih otvorenih pitanja u drugoj polovici 19. stoljeća, posebice u vrijeme Siječanjskog ustanka 1863-1864. Poljsko pitanje obuhvaća pitanje ujedinjenja poljskih zemalja tada pod austrijskom, pruskom i ruskom vlašću, osnutka nezavisne poljske države te teritorija koji bi ta država zauzimala.

Prostor istraživanja obuhvatio je područje Banske Hrvatske (Provincijala). Bilo je to područje hrvatskih zemalja koje se nalazilo pod upravom bana. Prema popisu stanovništva iz 1857. u Banskoj Hrvatskoj, tada površine 23 810 km^2, živjelo je 851 516 osoba. Godine 1860. tom području priključeni su iločki i rumski kotar iz tada ukinute Srpske vojvodine, početkom 1861. iz Banske Hrvatske izuzeto je Međimurje i pripojeno Ugarskoj, a 1881. upravi bana podvrgnut je prostor Vojne krajine.[4] U 19. stoljeću Banska Hrvatska, točnije Zagreb, bila je najvažniji centar hrvatskog kulturnog i političkog života. U Zagrebu je prema spomenutom popisu živjelo 16 657 stanovnika.[5]

Za rad je izabrano razdoblje druge polovice 19. stoljeća. U tom razdoblju dolazi do oblikovanja prvih političkih stranaka u Hrvatskoj i razvoja hrvatskog građanskog društva. Na poljskim područjima u to vrijeme izbio je i porazom završio jedan od najznačajnijih ustanaka za slobodu u poljskoj povijesti – Siječanjski ustanak. Također, u tom su se razdoblju Trojedna Kraljevina i dio podijeljene Poljske nalazili u zajedničkoj državi – Habsburškoj, kasnije Austro-

[2] V. Švoger, *Zagrebačko liberalno novinstvo 1848.-1852. i stvaranje moderne Hrvatske*, Zagreb 2007, str. 33.
[3] A. III. [A. Šenoa], „Poljaci i Rusi“, *Pozor*, 5-6.8.1862; A. III. [Šenoa], „Odgovor g. Aci Popoviću. (U *Srbobranu*.)“, *Pozor*, 24-26.6.1863.
[4] J. Šidak, M. Gross et al., *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*, Zagreb 1968, str. 3, 16, 80-82.
[5] Isto, str. 6.

Ugarskoj Monarhiji. Razdoblje istraživanja omeđeno je 1860. i 1903. godinom, tj. slomom neoapsolutizma i krajem banovanja Khuen-Héderváryja.

Slomom neoapsolutizma u Habsburškoj Monarhiji, pa time i u Banskoj Hrvatskoj, došlo je do značajnog povećanja slobode izražavanja. Odrazilo se to na buđenje političkog života te shodno tome na buđenje novinstva Banske Hrvatske. U godinama koje su prethodile slomu neoapsolutizma tadašnje novine u Hrvatskoj, *Narodne novine* i *Agramer Zeitung*, objavljivale su jedino službene izvještaje.[6] Primjer buđenja novinstva Banske Hrvatske osnivanje je 1860. godine jednog od najvažnijih zagrebačkih dnevnih listova druge polovice 19. stoljeća, *Pozora*. Početak tog razdoblja u hrvatskoj političkoj povijesti obilježilo je zasjedanje Hrvatskog sabora 1861. godine. Na tom zasjedanju postavljeni su temelji novoj, modernoj Hrvatskoj.[7]

Za kraj razdoblja predstavljenog u ovom radu uzet je kraj banovanja Khuen-Héderváryja, nakon čega u Trojednoj Kraljevini dolazi nova generacija političara s novim političkim programima. I u unutarnjoj politici Monarhije tada dolazi do vidljivih promjena. Naime, 1903. godina označila je početak akutne krize dualizma u Austro-Ugarskoj Monarhiji, krize nastale sukobom austrijsko-njemačkih i mađarskih vladajućih krugova.[8] Kraj razdoblja donio je i promjene u kulturi. Primjerice, 1903. prestao je izlaziti *Vienac*, časopis koji je obilježio hrvatsku književnost druge polovice 19. stoljeća. Početkom 20. stoljeća na područje hrvatsko-poljskih veza stupaju nove osobe. Tada započinje kulturna djelatnost Julija Benešića, kulturnog djelatnika i prevoditelja koji će obilježiti hrvatsko-poljske kulturne veze narednih desetljeća.

Fokus istraživanja bio je usmjeren na pisanje hrvatskog tiska i to prvenstveno novina. Razvitkom novina krajem 18. i u 19. stoljeću tiskana riječ postala je prvorazredna društvena i politička snaga. Zahvaljujući tisku vlade, političke grupacije, različite organizacije i pojedinci dobili su izvanredno snažno sredstvo za promociju svojih ideja, obranu svojih interesa ili napade na interese protivnika. Putem novina informacije i dezinformacije dopirale su do najširih slojeva društva više nego ikad ranije, uključujući ih na izravan ili neizravan način u sva društvena i politička zbivanja.[9] Krajem 19. stoljeća novine su postale dio svakodnevice i daleko najvažniji izvor informacija za sve društvene slojeve. Novine su tada suvereno vladale na polju prijenosa informacija, dajući tiskanoj riječi značaj koji nije imala nikada radnije.[10] Tisak je izuzetno važan izvor za proučavanje povijesti ovog razdoblja, jer su novine i časopisi tada bili

[6] J. Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771-1939*, Zagreb 2003, str. 167.
[7] J. Šidak, M. Gross et al., n.dj., str. 25.
[8] Isto, str. 150.
[9] A. Stipčević, *Povijest knjige*, Zagreb 2006, str. 604-605.
[10] Isto, str. 608.

najvažniji javni mediji u kojima se odražavao kompleksan međuodnos medija i javnosti u procesu oblikovanja javnog mnijenja.[11] Kako bi ovo bilo razumljivije, može se navesti jedna od definicija pojma javno mnijenje: „u javnosti izraženo, manje ili više dominantno i rasprostranjeno mišljenje o pitanjima i pojavama koje su od općeg društvenog interesa“.[12]

Važnosti tiska i slobode tiska bili su svjesni suradnici tadašnjih zagrebačkih dnevnika. Možemo to potvrditi s nekoliko citata:

- „Pomislimo li, od kakove je važnosti za svaku pojedinu zemlju i za cielu državu, da svaka politička stranka dostojnim načinom očituje svoje mnienje, da se pojmovi o važnim pitanjima razjasne, da se slobodno u granicama zakona pretresaju državnopravni i drugi bitni predmeti (…) onda ćemo s iskrenim veseljem pozdraviti ovaj predlog državnog ministra [da se proglasi opća amnestija svih štamparskih parnica]“ (*Narodne novine*, 1862).[13]
- „Ona rieč francezkoga državnika: da je štampa četvrta sila u državi, nevriedi samo za listove francezke i za štampu velikih narodah, primjerice njemačku, englezku i rusku; ona vriedi za javne listove svakoga, makar i najmanjega naroda, razumije se dakako dotle, dok pišu načinom i slogom, što je običajan i dopušten u izobraženu svietu“ (*Narodne novine*, 1885).[14]
- „Danas već nitko ne sumnja o velikoj istini one rečenice, da je štampa velevlast. Vlastodržci u raznim vremenima i državama nisu ništa propustili, da zaprieče, da štampa ne postane jačom vlašću od one, koju oni sami vrše; ali svi ti njihovi pokušaji urodili su sasvim drugim rodom [plodom], nego li su ga imali na umu praveć neprilike štampi“ (*Obzor,* 1899).[15]

Razmatrajući ulogu tiska, vrijedi napomenuti da je u drugoj polovici 19. stoljeća u Banskoj Hrvatskoj još uvijek vladala velika nepismenost. Godine 1880. u Hrvatskoj i Slavoniji bilo je nepismeno 74% muškaraca i 83% žena.[16] Ipak, politički i kulturni utjecaj u Banskoj Hrvatskoj u to vrijeme imali su samo obrazovani slojevi stanovništva.[17]

---

[11] V. Švoger, *Zagrebačko liberalno novinstvo…*, str. 461-462.
[12] *Psihologijski rječnik*, Zagreb 1992, str. 172. Citirano prema: V. Švoger, *Zagrebačko liberalno novinstvo…*, str. 170.
[13] „Zagreb, 25. travnja“, *Narodne novine,* 26.4.1862.
[14] „Zadaća i zablude javnih listovah“, *Narodne novine,* 14.8.1885.
[15] [J. Pasarić], „Kongres slavenskih novinara“, *Obzor,* 18.9.1899.
[16] B. Vranješ-Šoljan, „Obilježja demografskog razvoja Hrvatske i Slavonije 1860-1918“, *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest,* br. 31, 1998, str. 49.
[17] Takva tvrdnja slična je tvrdnji povjesničarke Vlaste Švoger, koja za sredinu 19. stoljeća navodi da su tada određeni politički utjecaj u Hrvatskoj imali jedino viši, obrazovani slojevi stanovništva među kojima su se nalazili čitatelji onodobnih novina. (V. Švoger, „Novinstvo kao javni medij sredinom 19. stoljeća u Hrvatskoj“, *Časopis za suvremenu povijest,* 32 (2000), br. 3, str. 457.).

Za metodologiju istraživanja izabrane su studije slučaja, točnije sagledavanje važnijih aspekata odjeka izabranih događaja na poljskim područjima. Istraživanje je bilo usmjereno na proučavanje hrvatskog tiska u vrijeme značajnih događaja u Galiciji, Poljskom Kraljevstvu i Velikoj Poznanjskoj Kneževini, tj. na područjima na kojima je živio najveći broj Poljaka. Osim navedenih područja Poljaci su živjeli i u drugim ruskim pokrajinama (zapadno-ruskim gubernijama), drugim pruskim pokrajinama (Šleskoj, Pomorju / Pomeraniji, Istočnoj Pruskoj i Zapadnoj Pruskoj) te austrijskoj Cieszynskoj Šleskoj. Izabrani su najznačajniji događaji poljske povijesti druge polovice 19. stoljeća prema djelima: Michał Tymowski *Kratka povijest Poljske*, Tomasz Kizwalter i Tomasz Nałęcz *Historia Polski 1831-1939* te Damir Agičić *Podijeljena Poljska 1772-1918*.[18] Prof. dr. hab. Michał Tymowski umirovljeni je profesor emeritus Odjela za povijest Sveučilišta u Varšavi i njegov predstojnik (2002-2008). Predavao je na Odsjeku za slavistiku Sveučilišta Pariz IV – Sorbonna. U Sorbonni je bio direktor Centra poljske civilizacije (1989-1993).[19] Prof. dr. hab. Tomasz Kizwalter, autor poglavlja o poljskoj povijesti do 1904. u navedenom dijelu, također predaje na Odjelu za povijest Sveučilišta u Varšavi, a vodio je i tamošnji Odsjek za povijest 19. stoljeća (2003-2013).[20] Prof. dr. sc. Damir Agičić profesor je Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, gdje vodi kolegij Poljska u 19. i 20. stoljeću.

Od događaja u Poljskom Kraljevstvu odabrani su:

- val domoljubnih demonstracija (1860-1862) i atentati na istaknute pojedince i nositelje vlasti (1862),
- Siječanjski ustanak (1863-1864),
- proslava 100-godišnjice početka borbi u Varšavi u sklopu Kościuszkovog ustanka (1894). Istraživanjem je utvrđeno da proslava nije imala odjeka u tisku Banske Hrvatske te stoga nije ni prikaza u ovom radu.[21]

S područja Velike Poznanjske Kneževine predstavljeni su odjeci:

- pritvaranja gnieznanjskog i poznanjskog nadbiskupa Mieczysława Ledóchowskog (1874),

[18] M. Tymowski, *Kratka povijest Poljske*, Zagreb 1999; D. Agičić, *Podijeljena Poljska 1772-1918*, Zagreb 2004; T. Kizwalter, T. Nałęcz, *Historia Polski 1831-1939*, Warszawa 2008.

[19] „Prof. dr hab. Michał Tymowski (emeritus)“, u: *Institut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego*, www.ihuw.pl/instytut/o-instytucie/pracownicy/prof-dr-hab-michal-tymowski-emeritus (pristup 5.9.2017).

[20] „Prof. dr hab. Tomasz Kizwalter“, u: *Institut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego*, www.ihuw.pl/instytut/o-instytucie/pracownicy/prof-dr-hab-tomasz-kizwalter (pristup 5.9.2017).

[21] Na tu temu istražene novine nisu svratile gotovo nikakvu pažnju. *Narodne novine*, *Sloboda*, *Srbobran* i *Hrvatska* nisu objavili niti jedan članak o događaju. *Obzor* je objavio samo dva kratka članka bez vlastitih komentara. („Različite viesti“, *Obzor*, 24.4.1894; „Uapšenje Poljaka u Varšavi“, *Obzor*, 26.4.1894).

- protjerivanja Poljaka koji su bili državljani drugih zemalja – tzv. pruskog protjerivanja (1885),
- zabrane održavanja vjeronauka na poljskom jeziku i školskog štrajka u Wrześni (1901).
- U radu je predstavljeno pisanje zagrebačkih dnevnika o Poljacima u Velikoj Poznanjskoj Kneževini u razdoblju od 1860. do 1864. godine. Na potrebu za tim ukazivala je brojnost tekstova o Poljacima pod pruskom vlašću objavljenih u zagrebačkim dnevnicima od 1860. do 1864. godine. Potreba je uočena tijekom istraživanja odjeka Siječanjskog ustanka.

S područja Galicije odabrani su:

- posjet cara Franje Josipa I. Galiciji (1880),
- Drugi kongres slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije u Krakovu (1899),
- djelovanje poljskih zastupnika u Carevinskom vijeću u Beču, što je obuhvatilo razdoblja svih izabranih događaja te dodatno početak tzv. rezolucijske kampanje (1868) i sjecanje najznačajnijih koncesija za Galiciju (1869, 1871).
- Iako prvotno nije bilo predviđeno, istraživanje je obuhvatilo odjeke Trećeg kongresa slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije u Dubrovniku (1901). Taj kongres odabran je zbog toga što su Poljaci bili jedni od njegovih glavnih sudionika, što je rezultiralo brojnim tekstovima u hrvatskim dnevnicima u kojima su izražavani stavovi o Poljacima. Na brojnost tekstova o Poljacima u kontekstu tog kongresa upućivao je Katalog retrospektivne bibliografije članaka Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža te popis glavnih članaka dnevnika *Obzor*.[22]

Također, dodatno su istraženi odjeci poljske pomoći žrtvama zagrebačkog potresa iz 1880. godine. Na potrebu istraživanja poljske pomoći i njezinog odjeka u Hrvatskoj ukazalo je istraživanje časopisa *Vienac*. Odjeci poljske pomoći predstavljeni su u dijelu doktorata o stavovima hrvatske kulturne javnosti, jer je jedan od najvažnijih rezultata te pomoći bio krakovski zbornik *Krakov Zagrebu*, u kojem su objavljeni prvenstveno književni i likovni radovi.

Kako bi se provjerila potreba proširenja popisa prvotno za istraživanje izabranih događaja pregledan je Katalog retrospektivne bibliografije članaka Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža te popis glavnih članaka dnevnika *Obzor*.[23] U Katalogu retrospektivne

[22] M. Rojnić, N. Žic, „Popis glavnih *Obzorovih* članaka“, u: *Obzor spomen-knjiga 1860-1935*, Zagreb 1936, str. 271-290; Katalog retrospektivne bibliografije članaka Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža.
[23] Isto.

bibliografije članaka pregledano je predmetno kazalo, konkretno pojmovi Poljaci i Poljska. Kao što je navedeno, pregled Kataloga retrospektivne bibliografije članaka te popisa glavnih *Obzorovih* članaka ukazao je na potrebu istraživanja pisanja zagrebačkog tiska o Trećem kongresu slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije u Dubrovniku 1901. godine.

Na temelju dosad objavljenih znanstvenih radova, a prije započetog istraživanja za doktorski rad, postavljeno je nekoliko hipoteza: javnost Banske Hrvatske izražavala je simpatije prema poljskom narodu, nije bilo jedinstvenog stava o poljskom pitanju u hrvatskoj javnosti, podržavanje poljske nezavisnosti ovisilo je o stavovima prema Rusiji i austrijskim vlastima, poljske kulturne teme bile su često prisutne u hrvatskom tisku, a o političkim temama se raspravljalo samo u vrijeme značajnih događaja na poljskim područjima.

Doktorski rad podijeljen je u pet glavnih cjelina. U prve tri prikazani su stavovi političke javnosti Banske Hrvatske o Poljacima i poljskom pitanju u vrijeme značajnih događajima na području podijeljene Poljske. U prvoj cjelini predstavljeni su stavovi koji se odnose na događaje u Galiciji, u drugoj cjelini na događaje u Velikoj Poznanjskoj Kneževini, a u trećoj u Poljskom Kraljevstvu. Stavovi kulturne javnosti prikazani su u četvrtoj cjelini. Ta cjelina podijeljena je na prikaz pisanja književnog časopisa *Vienac* o Poljacima, zatim na veze Hrvata sa slavistom Bronisławom Grabowskim i njegovu recepciju u Hrvatskoj te na pomoć Poljaka stradalnicima zagrebačkog potresa iz 1880. godine. Bronisław Grabowski bio je središnja osoba hrvatsko-poljskih veza zadnjih desetljeća 19. stoljeća, zbog čega se ukazala potreba da se njegove veze s Hrvatima i njegova recepcija u Hrvatskoj dodatno istraže za ovaj rad te prikažu u zasebnom potpoglavlju. Potpoglavlje o pisanju časopisa *Vienac* o Poljacima obogaćeno je podacima o Poljacima članovima Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Dio podataka o Poljacima članovima JAZU može se doznati upravo čitajući taj časopis, čiji je puni naslov glasio *Vienac zabavi i pouci*. *Vienac* je izvještavao i o drugim hrvatsko-poljskim znanstvenim vezama. U zadnjoj cjelini u doktoratu prikazane su hrvatsko-poljske sveučilišne veze s naglaskom na Jagelonsko sveučilište u Krakovu. Polazište za istraživanje sveučilišnih veza bila je hipoteza da je dio hrvatskih studenata Jagelonskog sveučilišta radio na upoznavanju hrvatske javnosti s Poljacima. Istraživanje hrvatskih studenata na Jagelonskom sveučilištu omogućila je objava popisa studenata tog sveučilišta.[24] Za sveučilište u Lavovu takav popis nije objavljen te stoga u radu nisu detaljnije predstavljeni hrvatski studenti lavovskog sveučilišta. Poljski studenti zagrebačkog sveučilišta nisu tema ovog rada, jer s jedne strane nema objavljenog popisa

[24] M. Barcik, A. Cieślak et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850-1918*, Kraków 1999-2015.

studenata tog sveučilišta, a s druge strane vjerojatno je da su poljski studenti zagrebačkog sveučilišta više utjecali na upoznavanje poljske javnosti s Hrvatskom i Hrvatima, nego što su utjecali na hrvatsku javnost.

Kako bi se olakšalo razumijevanje stavova hrvatske javnosti o Poljacima u pojedinim potpoglavljima prikazane su hrvatsko-poljske veze ukoliko su one pratile događaj ili osobu predstavljenu u tom potpoglavlju. Predstavlja to dodatnu vrijednost ovog rada.

U prilozima doktorata nalaze se izabrani članci o Poljacima objavljeni u istraženim periodičkim publikacijama, popisi hrvatskih studenata Jagelonskog sveučilišta te popis prijevoda iz poljske književnosti u zagrebačkom časopisu *Vienac*. Izabrani članci daju dobar uvid u pisanje onovremenog zagrebačkog tiska o Poljacima, popis hrvatskih studenata Jagelonskog sveučilišta omogućuje donošenje zaključaka o hrvatskim studentima u Krakovu, a popis prijevoda iz poljske književnosti u *Viencu* dobar je pokazatelj prisutnosti poljske književnosti u onovremenoj hrvatskoj javnosti.

1.2. Izvori

Glavni izvori za ovaj rad su periodičke publikacije Banske Hrvatske. Iznimke su novine *Novi Pozor*, *Zatočnik* i *Branik*, koje nisu izlazile u Banskoj Hrvatskoj, ali su predstavljale stavove glavne opozicijske stranke Banske Hrvatske – Narodne stranke. Također, riječ je o novinama slijednicima zagrebačkog *Pozora*, odnosno novinama čiji je slijednik zagrebački *Obzor*. *Novi Pozor* tiskan je u Beču, a *Zatočnik* i *Branik* u Vojnom Sisku – tada dijelu Vojnu krajine, isključivo zbog zabrane izlaženja *Pozora* u Zagrebu.

Istraženo je pisanje najznačajnijih onovremenih periodičkih publikacija u vrijeme izabranih događaja. Proučavanje svih godišta najznačajnijih periodičkih publikacija tijekom cijelog razdoblja koje obuhvaća doktorat, točnije od 1860. do 1903. godine, zahtijevalo bi grupu istraživača i dulje vrijeme istraživanja. Jedini tjednik u kojem se odstupilo od tog principa je *Vienac*. Istraživanje svih godišta *Vienca* bilo je moguće, jer je riječ o tjedniku, a ne o dnevnom listu. Također, na potrebu istraživanja svih godišta ukazivala je važnost *Vienca* – središnjeg hrvatskog kulturnog časopisa tog vremena.

Istraživanjem su bile obuhvaćene sljedeće periodičke publikacije:

- *Narodne novine*: novine koje je 1835. kao polutjednik pokrenuo Ljudevit Gaj pod nazivom *Novine horvatzke*. Od 1843. nose naziv *Narodne novine*. Od godine 1849. izlazile su svaki dan osim nedjelje. Iduće godine postale su službeni list državne i banske vlade za Hrvatsku i Slavoniju i to su ostale do 1860. godine. Idućih osam godina Gaj je nastojao da list bude neovisan. Krajem 1868. *Narodne novine* su prodane hrvatsko-slavonskoj Zemaljskoj vladi i od tada do kraja istraženog razdoblja predstavljale su stavove vladajućih političkih stranaka. Novine izlaze i danas.[25]
- *Pozor* / *Novi Pozor* / *Zatočnik* / *Branik* / *Obzor*: hrvatski politički dnevnik pokrenut pod pokroviteljstvom Josipa Jurja Strossmyera 1860. godine. Utjecaj đakovačkog biskupa ostao je prepoznatljiv u dnevniku tijekom cijelog razdoblja njegova postojanja. U dnevniku su bili predstavljani stavovi kruga okupljenog oko Narodno-liberalne stranke (od 1867. Narodne stranke), odnosno nakon njezina rascjepa 1880. Neodvisne narodne stranke (obzoraša). Zbog zabrane izrečene 1867. dnevnik je promijenio naslov u *Novi Pozor* i nastavio izlaziti u Beču. Godine 1869. preseljen

[25] „Narodne novine“, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 7, str. 590. Vidi: A. Perić, I. Perić, „Narodne novine 1835.-2005. Povijesni prikaz“, u: *Narodne novine. Zbornik uz 170. obljetnicu neprekinutoga izlaženja 1835.-2005*, Zagreb 2005, str. 21-161.

je u Vojni Sisak i izlazio prvo kao *Zatočnik*, a potom kao *Branik*. Od 1871. ponovno se tiskao u Zagrebu, ali pod nazivom *Obzor*. U razdoblju 1881-1885. nosio je naziv *Pozor*, a zatim do kraja svog izlaženja ponovno *Obzor*. Kao oštar protivnik bana Khuen-Héderváryja često je bio zapljenjivan. Izlazio je do 1941. godine.[26]

- *Domobran*: dnevnik koji je tiskan u Zagrebu u razdoblju od 1864. do 1866. godine. List je predstavljao stavove Samostalne narodne stranke.[27]
- *Vienac*: središnji hrvatski književni časopis druge polovice 19. stoljeća. Izlazio je u Zagrebu od 1869. do 1903. godine. Većina hrvatskog književnog stvaralaštva bila je usmjerena na taj tjednik. U *Viencu* su bili objavljivani i prijevodi iz stranih književnosti te osvrti i informacije o stranim književnostima.[28]
- *Hervatska*: tjednik Eugena Kvaternika i Stranke prava objavljivan u Zagrebu 1871. godine. Slijednik je pravaškog dnevnika *Hervat*.[29]
- *Sloboda / Hrvatska*: list Stranke prava pokrenut na Sušaku 1878. Izlazio je tri puta tjedno. Godine 1884. preseljen je u Zagreb. Dvije godine kasnije promijenio je naziv u *Hrvatska*. Izlazio je do 1895. godine.[30]
- *Hrvatska domovina*: dnevnik Stranke prava (domovinaša), koji je izlazio u Zagrebu od 1895. do 1900. godine.
- *Hrvatska vila*: pravaški književni časopis pokrenut 1882. godine na Sušaku. Početkom 1883. preseljen je u Zagrebu, gdje je izlazio do 1885. godine. U početku je bio mjesečnik, potom polumjesečnik i do kraja izlaženja tjednik.
- *Bič*: satirički pravaški polumjesečnik izlazio u Zagrebu od 1883. do 1885. godine.[31]
- *Hrvatska:* dnevnik Hrvatske stranke prava izlazio u razdoblju 1900-1908.
- *Hrvatsko pravo*: novine Čiste stranke prava (frankovaca) pokrenute 1895. godine. Izlazile su do 1911. godine.[32]
- *Srbobran*: glasilo Srpske samostalne stranke pokrenuto u Zagrebu 1884. godine. U početku je izlazio tri puta tjedno. Godine 1902. nakon objave članka Nikole

[26] J. Horvat, n.dj.; „Obzor“, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 8, str. 25-26. Više o dnevniku vidi u zborniku: *Obzor : spomen-knjiga 1860-1935*, Zagreb 1936.
[27] J. Horvat, n.dj., str. 182-183.
[28] „Vienac“, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 11, str. 377.
[29] Isto, str. 207-208.
[30] Isto, str. 228-231, 236, 243-246; J. Šidak, M. Gross et al., n.dj., str. 100. Vidi: M. Artuković, *Ideologija srpsko-hrvatskih sporova (Srbobran 1884-1902)*, Zagreb 1991.
[31] J. Horvat, n.dj., str. 238. Vidi: J. Turkalj, „Pravaški humoristično-satirični listovi kao prenositelji političkih poruka 80-ih godina 19. stoljeća“, *Časopis za suvremenu povij*est, 32 (2000), br. 3, str. 463-472.
[32] J. Horvat, n.dj., str. 258. Vidi: S. Matković, „Novinstvo Čiste stranke prava. Prilog poznavanju pravaškog tiska“, *Časopis za suvremenu povijest*, 32 (2000), br. 3, str. 487-496.

Stojanovića „Srbi i Hrvati“ obustavljeno je njegovo tiskanje. Krajem te godine ponovno je pokrenut pod naslovom *Novi Srbobran*.[33]

- *Sloboda*: polumjesečnik Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije. Objavljivan u Zagrebu od 1892. do 1902. godine. (Ne miješati s listom *Sloboda* Stranke prava.)[34]

Kao što se može uočiti, većinom je riječ o stranačkom novinstvu.[35]

Dodatan izvor za ovaj rad bio je popis studenata Jagelonskog sveučilišta.[36] Iz tog popisa preuzeti su podaci o hrvatskim studentima tog sveučilišta.

Od izvora vrijedi spomenuti objavljenu korespondenciju hrvatskih književnika s Poljacima te objavljenu korespondenciju poljskog slavista Bronisława Grabowskog s Hrvatima.[37] Proučavanjem te korespondencije proširena su znanja o stavovima hrvatske kulturne javnosti o Poljacima te općenito o hrvatsko-poljskim kulturnim vezama.

Za potpoglavlja o Bronisławu Grabowskom i pomoći Poljaka stradalnicima potresa u Zagrebu istraženi su materijali Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu, točnije dio fonda Predsjedništva kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade.[38]

---

[33] J. Horvat, n.dj., str. 244-245, 264, 265; „Srbobran“, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 10, str. 171.
[34] J. Horvat, n.dj., str. 255.
[35] O stranačkom novinstvu vidi: M. Najbar-Agičić, *Povijest novinarstva. Kratki pregled*, Zagreb 2015, str. 113-123.
[36] M. Barcik, A. Cieślak et al., *Corpus studiosorum* ...
[37] E. Prałat, *Wielcy w niepozornym : August Šenoa, Josip Eugen Tomić i polsko-chorwacka korespondencja. Stosunki kulturalne między Wielkopolską a Chorwacją w XIX wieku*, Poznań-Łódź 2014; M. Živančević, „Prilozi proučavanju hrvatske književnosti XIX stoljeća“, *RAD Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Odjel za suvremenu književnost*, knj. 355 (1969), str. 5-193; I. Pederin, „Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog i Augusta Harambašića Bronislawu Grabowskom“, *Republika*, 68 (2007), br. 5, str. 105-110; A. Harambašić, *Književna proza, kritike – životopis, pisma i dokumenti, popis pjesama*, Zagreb 1943; Z. Marković, „Iz korespondencije Bronisława Grabowskoga s Franjom Markovićem“, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 14 (1939), str. 147-170; M. Bobrownicka, M. Živančević, „Pisma K. Š. Đalskog Bronjislavu Grabovskom“, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, knj. 9 i 10 (1961-1962), str. 206-225; W. Kot, „Korespondencja Augusta Šenoi z Polakami“, *Slavia Occidentalis*, t. 21 (1961), str. 161-183.
[38] Hrvatski državni arhiv (HDA), fond Predsjedništva kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade (PRZV), kutije 30, 121, 157.

1.3. Historiografija o hrvatsko-poljskim vezama druge polovice 19. stoljeća

Pregled objavljenih znanstvenih radova o stavovima hrvatske javnosti druge polovice 19. stoljeća o Poljacima pregled je radova o hrvatsko-poljskim vezama druge polovice 19. stoljeća. Naime, u znanstvenim radovima o hrvatsko-poljskim vezama u navedenom razdoblju u većoj ili manjoj mjeri prikazani su stavovi pojedinaca ili grupa o Poljacima.

Ne postoji monografija o povijesti hrvatsko-poljskih veza općenito, niti monografija ili opširni rad o hrvatsko-poljskim vezama druge polovice 19. stoljeća. Kraće znanstvene ili znanstveno-popularne radove u kojima su ukratko predstavljene najznačajnije veze Hrvata i Poljaka tijekom povijesti objavili su Ivan Esih, Damir Agičić i Maciej Czerwiński.[39] Ti radovi daju samo obrise hrvatsko-poljskih veza kroz povijest.

Hrvatsko-poljske veze druge polovice 19. stoljeća fragmentarno su prikazane u većem broju znanstvenih radova. Ti radovi mogu se podijeliti na radove o političkim vezama te na radove o kulturnim vezama.

Autori radova o hrvatsko-poljskim političkim vezama druge polovice 19. stoljeća svoj interes usmjerili su svega na nekoliko tema. Odnosi se to na događaje koji su obilježiti razdoblje i na osobe koje su bile značajne za hrvatsko-poljske veze. Najznačajniji događaj druge polovice 19. stoljeća na području podijeljene Poljske bio je Siječanjski ustanak 1863-1864. godine. O odjecima tog događaja u Hrvatskoj znanstvene članke objavili su Damir Agičić, Slaven Kale, Jerzy Skowronek i Đorđe Živanović.[40] Iako su u tim člancima kvalitetno prikazane konture odjeka Siječanjskog ustanka, ta tema zahtijevala je dodatna istraživanja. Odjeci drugih događaja koji su obilježili poljsku povijest navedenog razdoblja nisu bili tema historiografskih radova. Od događaja značajnih za hrvatsko-poljske veze do sada je prikazan Drugi kongres novinara Austro-Ugarske Monarhije održan 1899. u Krakovu te Treći kongres održan u Dubrovniku 1901. godine. Prikazao ih je Damir Agičić, ali s naglaskom na hrvatsko-češke veze.[41]

---

[39] I. Esih, „Poljsko slavenofilstvo s osobitim obzirom na poljsko-hrvatske odnose“, *Napredak*, 1931, br. 1-2, str. 21-23; br, 3-4, str. 46-48; br. 5-6, str. 69-73; D. Agičić, „Kratka povijest Poljske Michała Tymowskog i hrvatsko-poljski odnosi u povijesnoj perspektivi“, u: M. Tymowski, *Kratka povijest Poljske*, Zagreb 1999, str. 200-211; M. Czerwiński, „Kao Krakov Zagrebu… Povijest poljsko-hrvatskih odnosa u kontekstu albuma izdanog 1881. godine“, u: *Krakov Zagrebu. Album posvećen stradalnicima potresa 1880. godine*, Zagreb 2011, str. 7-18.

[40] D. Agičić, „Odjeci Siječanjskog ustanka 1863. godine u *Narodnim novinama* i *Pozoru*“, *Zbornik Mire Kolar-Dimitrijević*, Zagreb 2003, str. 199-205; S. Kale, „Chorwackie echa walki Polaków o wolność: Powstanie Styczniowe w chorwackiej opinii publicznej“, *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, XLIX (2014), br. 1, str. 29-41; J. Skowronek, „Kraje bałkańskie a Powstanie Styczniowe“, u: *Powstanie styczniowe 1863-1864*, Warszawa 1990, str. 611-636; Dj. Živanović, „Echa powstania styczniowego wśród Jugosłowian“, *Kwartalnik Historyczny*, LXXI (1964), sv. 3, str. 693-710.

[41] D. Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, Zagreb 2000, str. 103-123.

Od osoba značajnih za hrvatsko-poljske političke veze pažnju povjesničara zaokupili su Eugen Kvaternik i Josip Juraj Strossmayer. Veze Eugena Kvaternika i Poljaka s naglaskom na njegovo djelovanje u vrijeme Siječanjskog ustanka predstavili su Piotr Żurek, Ljerka Kuntić i Henryk Batowski.[42] Piotr Żurek autor je i rada o vezama Josipa Jurja Strossmayera i Poljaka.[43]

Radovi o kulturnim vezama svojom brojnošću daleko nadmašuju radove o političkim vezama. Također, radovi o kulturnim vezama obuhvaćaju puno veći broj različitih tema, nego što to obuhvaćaju radovi o političkim vezama. Radovi o kulturnim vezama uglavnom su usmjereni na značajne književnike i kulturne djelatnike. Najviše radova objavljeno je o vezama Augusta Šenoe i Poljaka te o vezama Bronisława Grabowskog i Hrvata. O vezama Šenoe i Poljaka pisali su Milorad Živančević i Đorđe Živanović.[44] Autori radova o vezama Bronisława Grabowskog i Hrvata su Bratoljub Klaić, Zdenka Marković, Włodzimierz Kot i Maria Bobrownicka.[45] Veze hrvatskog književnika Ksavera Šandora Gjalskog i Poljaka predstavio je Milorad Živančević.[46] Uz to, teme istraživanja bile su recepcije poljskih književnika u Hrvatskoj u promatranom razdoblju: Teodora Tomasza Ježa, Henryka Sienkiewicza i Józefa Ignacyja Kraszewskog.[47] Iz hrvatsko-poljskih kulturnih veza mogu se spomenuti radovi Róże Książek-Czerwińske i Slavena Kalea o zborniku koji su Poljaci izdali 1881. godine u Krakovu u korist stradalnika zagrebačkog potresa.[48] U ovom doktoratu objavljena je proširena verzija potonjeg rada. Najosnovniji podatci o prijevodima iz poljske književnosti u časopisu *Vienac* mogu se pronaći u knjizi o stranim književnostima u *Viencu*, koju je objavio Ivan Pederin.[49]

---

[42] P. Żurek, *Siječanjski ustanak 1863. u Poljskoj i Eugen Kvaternik*, Slavonski Brod 2012; Lj. Kuntić, *Vanjskopolitički pogledi pravaša od 1858. do 1871*, [doktorska disertacija], Zagreb 1960; H. Batowski, „Rewolucyjna współpraca Słowian zachodnich i południowych w okresie Powstania styczniowego“, *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 2 [3], Historia, 1963, str. 107-112.

[43] P. Żurek, *Poljska i Poljaci u životu Josipa Jurja Strossmayera*, Slavonski Brod 2008.

[44] M. Živančević, „August Šenoa a Słowiańszczyzna“, *Pamiętnik Słowiański*, XV (1965), str. 178; M. Živančević, „Poljaci prema Šenoi“, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, knj. 11 (1963), str. 232-236; Đ. Živanović, „Šenoa i Poljaci“, *Južnoslavenski filolog*, XXIII (1958), str. 183-216.

[45] A. B. Klaić, *Bronislaw Grabowski i Hrvati. Prilog poznavanju poljsko-hrvatskih kulturnih i književnih veza u prošlosti*, Zagreb [1940]; W. Kot, *Bronisław Grabowski a Słowiańszczyzna Zachodnia*, Kraków 1959; Z. Marković, „Slavenska misija Bronisława Grabowskoga”, *Današnja Poljska. Zbornik Društva za kulturnu suradnju Hrvatske s Poljskom*, Zagreb 1948, str. 114-120; M. Bobrownicka, „Nieznane listy Ksavera Šandora Djalskiego do Bronisława Grabowskiego”, *Pamiętnik Słowiański*, 12 (1962), str. 223-227.

[46] M. Živančević, „Đalski i Poljaci”, *Letopis Matice srpske*, 137 (1961), knj. 387, sv. 6, str. 594-600.

[47] S. Subotin, „T. T. Jeż wśród Serbów i Chorwatów“, *Pamiętnik Słowiański*, 8 (1958), str. 67-85; J. Wierzbicki, „Kraszewski w Chorwacji“, *Pamiętnik Słowiański*, XIII (1963), str. 139-152; D. Blažina, „Sienkiewicz, Hrvati i Opatija“, u: *Henryk Sienkiewicz 1846.-1916. i njegovi tragovi u Hrvatskoj*, Zagreb 1999, str. 53-58.

[48] R. Książek-Czerwińska, „Krakovska ciglica Zagrebu”, u: *Krakov Zagrebu. Album posvećen stradalnicima potresa 1880. godine*, Zagreb 2011, str.123-129; S. Kale, „Krakov Zagrebu”, u: *Krakov Zagrebu. Album posvećen stradalnicima potresa 1880. godine*, Zagreb 2011, str. 73-96.

[49] I. Pederin, *Časopis Vienac i književna Europa 1869-1903*, Zagreb 2006.

Recepcijom poljskog kazališta i drame u Hrvatskoj bavili su se Włodzimierz Kot i Branko Šegota.[50]

O hrvatskim studentima na poljskim sveučilištima u Krakovu i Lavovu do sada nije bilo objavljenih znanstvenih radova.

Kao što se može vidjeti iz ovog kratkog pregleda historiografije, dosadašnji radovi nisu pokušali dati cjelovit prikaz hrvatsko-poljskih veza druge polovice 19. stoljeća niti stavova hrvatske javnosti o Poljacima u tom razdoblju. Uz to, pojedini značajni segmenti tih veza poput znanstvenih i studentskih veza do sada uopće nisu bili teme znanstvenih radova. Interes povjesničara nisu zaokupili niti stavovi hrvatske javnosti o pojedinim značajnim temama poljske povijesti druge polovice 19. stoljeća, primjerice o djelovanju poljskih zastupnika u Carevinskom vijeću u Beču te o germanizacijskim nastojanjima pruskih vlasti usmjerenim protiv Poljaka. Iako su hrvatsko-poljske kulturne veze te recepcija poljske kulture u Hrvatskoj puno bolje obrađeni nego političke veze, i na tom području uočena je potreba daljnjih istraživanja. Primjerice, odnosilo se to na potrebu istraživanja i predstavljanja cjelovitog prikaza pisanja časopisa *Vienac* o Poljacima i poljskoj književnosti.

[50] W. Kot, *Dramat polski na scenach chorwackich i serbskich do roku 1914*, Kraków 1962; B. Šegota, *Poljski autori i glumci u Hrvatskom narodnomu kazalištu u Zagrebu (1840-1940)*, Zagreb 2002.

2. HRVATI O POLJACIMA U GALICIJI

2.1. Posjet cara Franje Josipa I. Galiciji (1880)

Na početku doktorskog rada navedeno je da je istraživanje stavova javnosti Banske Hrvatske o Poljacima i poljskom pitanju usmjereno na proučavanje pisanja hrvatskog tiska u vrijeme značajnih događaja, među ostalim na području Galicije. Kao jedan od događaja izabran je posjet cara Franje Josipa I. Galiciji 1880. godine. Taj carev posjet Galiciji zasjenio je sve dotadašnje, kao i kasnije boravke Franje Josipa I. tom području podijeljene Poljske.[51]

Franjo Josip I. prvi put Galiciju je posjetio 1851. godine. Cilj posjeta bilo je pokazivanje unutarnje snage države, odanosti vojske caru, djelotvornosti administracije i vjernosti stanovništva, ali prema poljskom povjesničaru Zbigniewu Frasu, taj cilj nije ostvaren. Drugi posjet realiziran je 1855. godine, dakle u vrijeme Krimskog rata. Tim posjetom car je želio demonstrirati spremnost austrijske vojske na vojna djelovanja. Nakon posjeta 1880. godine, o kojem će biti više riječi, Franjo Josip posjetio je Galiciju i 1894. godine. Povod tom posjetu bilo je održavanje Opće zemaljske izložbe u Lavovu, na kojoj se uz prikaz ekonomskih dostignuća Galicije odavala počast poljskoj povijesti, kulturi i umjetnosti. Osim navedenih posjeta, car je još nekoliko puta posjetio Galiciju i to u vrijeme vojnih vježbi. Ti posjeti povezani s carevim položajem vrhovnog vojnog zapovjednika bili su kraći i manje svečani.[52]

Car je planirao posjetiti Galiciju i u rujnu 1868. godine. O pripremama za taj posjet velik broj vijesti objavile su *Narodne novine*.[53] Prema prvim izvještajima tog dnevnika car je u Krakov trebao stići 26. rujna, a u Lavov 2. listopada i ondje boraviti osam dana. Uz boravke u Krakovu i Lavovu planiran je posjet Tarnówu, Łańcutu i Przemyślu.[54] Prema novinama *Novi Pozor,* taj planirani carev posjet Galiciji dio bečkih političara smatrao je opasnim za održavanje austrijskog prosinačkog ustava iz 1867. godine. *Novi Pozor* se zapitao zašto bi car putovao u Krakov i Lavov ako ne želi ispuniti zahtjeve Poljaka za autonomijom izražene u adresi i rezoluciji galicijskog Zemaljskog sejma. Prema *Novom Pozoru,* ispunjenje galicijskih zahtjeva za autonomijom značilo bi promjenu ustroja cislajtanskog dijela Monarhije.[55] Carevo putovanje

---

[51] Z. Fras, *Galicija*, Wrocław 1999, str. 266.
[52] Isto, str. 265-267.
[53] „Austrija“, *Narodne novine*, 7.9.1868; „Austrija“, *Narodne novine*, 9.9.1868; „Austrija“, *Narodne novine,* 11.9.1868; „Austrija“, *Narodne novine*, 12.9.1868; „U Zagrebu, 14. rujna“, *Narodne novine,* 15.9.1868; „Austrija“, *Narodne novine*, 15.9.1868; „Austrija“, *Narodne novine,* 16.9.1868; „Austrija“, *Narodne novine,* 19.9.1868; „U Zagrebu, 25. rujna“, *Narodne novine*, 26.9.1868; „Austrija“, *Narodne novine,* 28.9.1868.
[54] „Austrija“, *Narodne novine*, 7.9.1868; „Austrija“, *Narodne novine,* 12.9.1868.
[55] „U Beču, 19. rujna“, *Novi Pozor,* 19.9.1868.

na kraju je otkazano. *Narodne novine* smatrale su da su razlog otkazivanja putovanja upravo adresa i rezolucija Galicijskog sabora, u kojima se traži autonomija za to područje podijeljene Poljske.[56]

Car Franjo Josip I. po treći put stigao je Galiciju u sklopu posjeta Moravskoj, Galiciji, Bukovini i Ugarskoj, koje je trajalo od 29. kolovoza do 26. rujna 1880. godine. Prvi grad na području Galicije koje je posjetio bio je Krakov, u koji je došao iz moravskog Olomouca. Tijekom četverodnevnog boravka u Krakovu, započetog 1. rujna, car je posjetio najznačajnije znamenitosti grada poput Jagelonske knjižnice, u kojoj mu se zamjenik rektora profesor Józef Szujski zahvalio što je odobrio uvođenje poljskog jezika kao nastavnog na Jagelonsko sveučilište. Među ostalim, car je posjetio atelje poznatog slikara Jana Matejki, Školu lijepih umjetnosti, Akademiju umjetnosti (čije je utemeljenje odobrio), gimnaziju sv. Ane te židovsku pučku školu. U čast cara u zgradi Sukiennice na glavnom trgu održan je svečani ples, na kojem su sudjelovali predstavnici najistaknutijih poljskih plemićkih obitelji, primjerice Czartoryski, Potocki, Sapieha, Zamoyski, Krasicki, Wodzicki itd.[57] Kako bi se car mogao upoznati s pučkim običajima, u Krakovu su održane žetvena svetkovina i seljački pir. Tijekom boravka u nekadašnjoj poljskoj prijestolnici car je posjetio i vojne objekte: Kościuszkovu tvrđavu, vojarnu nadvojvode Rudolfa, vojnu bolnicu te kraljevski dvorac Wawel, koji je tada služio kao vojarna.[58] U Krakovu je prihvatio molbu predstavnika galicijskog sabora da se taj dvorac iz vojarne pretvori u carsku rezidenciju.[59] Osim predstavnika galicijskog sabora, car je primio i brojna druga izaslanstva.[60]

Carev posjet Galiciji nastavljen je odlaskom u Przemysł, gdje je 4. rujna pregledao vojničku utvrdu.[61] Sljedeća točka putovanja po Galiciji bile su velike vojne vježbe kod Sądowe Wisznie u okolici mjesta Krysowice (danas u Ukrajini), koje su trajale od 5. do 10. rujna.[62] Vježbe je promatrao i grof Pejačević.[63] Iako to u izvoru nije navedeno, navjerojatnije je riječ o tadašnjem hrvatskom banu grofu Ladislavu Pejačeviću.

Uslijedio je carev posjet galicijskoj prijestolnici Lavovu (11-15. rujna). Među ostalim, car je u Lavovu posjetio katedralu, rusinsku crkvu sv. Gjurgja, židovske sinagoge, evangeličku

---

[56] „U Zagrebu, 25. rujna“, *Narodne novine,* 26.9.1868.
[57] „Njegovo Veličanstvo u Krakovu“, *Narodne novine,* 6.9.1880.
[58] Isto; „S putovanja Njegova Veličanstva“, *Narodne novine,* 7.9.1880.
[59] „Brzojavne viesti *Narodnim Novinam*“, *Narodne novine*, 2.9.1880; „S putovanja Njegova Veličanstva“, *Narodne novine,* 7.9.1880.
[60] „Brzojavne viesti *Narodnim Novinam*“, *Narodne novine,* 2.9.1880.
[61] „S putovanja Njegova Veličanstva“, *Narodne novine,* 7.9.1880.
[62] „S putovanja Njegova Veličanstva“, *Narodne novine,* 9.9.1880; „S putovanja Njegova Veličanstva“, *Narodne novine,* 11.9.1880.
[63] „S putovanja Njegova Veličanstva“, *Narodne novine,* 11.9.1880.

crkvu, armensku stolnu crkvu, Politehničku školu, poljsku i rusinsku gimnaziju, rusinski narodni dom, palaču galicijskog sabora, gradski muzej, muzej grofa Dzieduszyckog, nacionalni institut Ossolińskich, kazalište Skarbeka, u kojem su u čast caru prikazane dvije predstave te kadetsku školu i vojnu bolnicu.[64] Iz Lavova je car otišao na kratki posjet zavodu za uboge dječake i djevojčice te ergeli konja u Drohowyżu.[65] Poput Krakova, i u Lavovu su za cara priređeni plesovi, jedan u gradskoj palači, a drugi u kasinu.[66]

Na odlasku iz Galicije car se nakratko zaustavio u Stanisławówu (Iwano-Frankiwsku), Kołomyji i Śniatynu odakle je nastavio putovanje za glavni grad Bukovine Černovce, u koje je stigao 15. rujna.[67] Iz Bukovine je car ponovno došao u Galiciju 18. rujna i to u grad Sambor, odakle je već idućeg dana otišao u Ugarsku.[68]

Carev posjet Galiciji 1880. godine smatra se velikim uspjehom. Srdačnost kojom su ga dočekali stanovnici Galicije iznenadila je i samog cara. Krakovski i lavovski dnevnici detaljno su pratili ovaj posjet i o caru pisali iznimno pozitivne članke. Uostalom, i cijeli posjet istaknuo se iskazivanjem odanosti galicijskog stanovništva prema caru.[69]

Odjeci careva posjeta Galiciji 1880. godine istraženi su na temelju pisanja *Narodnih novina* urednika Miloša Zeca, *Obzora* urednika Klementa Božića te sušačke *Slobode*, koju su tijekom te godine uređivali Ivan Justić, Kuzma Cucelić, Josip Linić i Milan Kerdić. *Narodne novine* posvetile su puno prostora carevu posjetu objavljujući detaljne izvještaje o njegovim boravcima u pojedinim galicijskim gradovima i mjestima. Ipak, osvrti na položaj Poljaka u Austro-Ugarskoj Monarhiji u tim novinama bili su rijetki. Za razliku od *Narodnih novina*, *Obzor* je manje izvještavao o samom posjetu, ali je objavio nekoliko tekstova u kojima carevo putovanje koristi za analizu unutarnjopolitičkog i vanjskopolitičkog položaja Monarhije. Dnevnik *Sloboda*, koji je izražavao stavove Stranke prava, carev posjet Galiciji spomenuo je u svega četiri članka.[70] Stavovi *Slobode* o carevu putovanju u Galiciji i o odnosima Galicije i Monarhije vjerojatno su se nalazili i u članku „Austrija u Galiciji“ koji je trebao biti objavljen 24. rujna 1880, no objavu tog članka zabranio je Kraljevski sudbeni stol u Zagrebu.[71] Prema presudi, sadržaj članka vrijeđao je poštovanje prema caru, nastojao je potaknuti mržnju i prezir

---

[64] „U Zagrebu, 13. rujna“, *Narodne novine*, 13.9.1880; „Njegovo Veličanstvo u Lavovu“, *Narodne novine*, 16.9.1880; „Njegovo Veličanstvo u Lavovu“, *Narodne novine*, 18.9.1880.
[65] „Njegovo Veličanstvo u Lavovu“, *Narodne novine*, 15.9.1880.
[66] Isto; „Njegovo Veličanstvo u Lavovu“, *Narodne novine*, 18.9.1880.
[67] „Brzojavne viesti *Narodnim Novinam*“, *Narodne novine*, 16.9.1880.
[68] „Program za putovanje Njegova Veličanstva“, *Narodne novine*, 31.8.1880.
[69] Z. Fras, n. dj., str. 266-267.
[70] „Politički pregled“, *Sloboda*, 6.8.1880; „Razgovor sa g. Peyramontom“, *Sloboda*, 5.9.1880; „Carev put u Galiciju“, *Sloboda*, 12.9.1880; „Rusi o carevom putu po Galiciji“, *Sloboda*, 15.9.1880.
[71] „U ime Njegova c. kr. Apostolskoga Veličanstva“, *Sloboda*, 24.9.1880.

prema carevoj osobi te prema načinu vladanja u Austriji. Zbog toga je, prema Kraljevskom sudbenom stolu, počinjen zločin uvrede cara i smetanja javnog mira. Također, zaplijenjen je talijanski članak „La Polonia – austriaca“ koji je trebao biti objavljen u *Slobodi* u dva nastavka 15. i 17. listopada 1880. godine.[72] I sadržaj tog članka Kraljevski sudbeni stol u Zagrebu ocijenio je uvredljivim za cara i smetnjom javnom miru.

Narodne novine i *Obzor* najviše su spominjali carev posjet Krakovu i Lavovu, što ne začuđuje, s obzirom na to da su to bila dva najznačajnija galicijska grada i da je u njima car proveo najviše vremena. Navedene novine pratile su i kako putovanje po Galiciji komentiranju novine izvan Trojedne Kraljevine. U *Narodnim novinama* i *Obzoru* najviše se citirao krakovski dnevnik *Czas*.[73] Osim njega pratili su se i lavovski (primjerice *Gazeta Narodowa*), bečki (npr. *Tagblatt*) i budimpeštanski listovi.[74] Pravaška *Sloboda* prenijela je tekst budimpeštanskog dnevnika *Pester Lloyd* u kojem su prikazani proruski i antiaustrijski stavovi ruskih novina o carevom putu te dva kraća ulomka tekstova francuskih dnevnika.[75] Ulomci iz ruskih novina popraćeni su komentarom da je u njemu priopćeno ono što se *Sloboda* prije nije usudila priopćiti.

U analizi vanjskopolitičkog položaja Monarhije u kontekstu careva posjeta Galiciji *Obzor* je naglasak stavio na odnos Ruskog Carstva i Austro-Ugarske Monarhije. Novine su osudile usporedbe careva putovanja po Dalmaciji 1875. godine s carevim putovanjem po Galiciji. Prema dijelu bečkih i budimpeštanskih novina, carevo putovanje po Dalmaciji bilo je povezano s „istočnim ratom“ i okupacijom Bosne i Hercegovine, a carevo putovanje po Galiciji 1880. trebalo bi biti preteča rata s Rusijom. Zastupnike takvih stavova, kojih je bilo primjerice u Ugarskoj, *Obzor* je opisao riječima: „Sliepci su premda imadu oči“.[76] Te zagrebačke novine smatrale su da takve usporedbe ne mogu zastupati prijatelji Monarhije i „njenog zdravog razvoja“. Carevu posjetu Galiciji ne mogu se pripisati posljedice putovanja u Dalmaciju, jer je kod posjeta Dalmaciji bila riječ o Turskoj, koja je „na umoru“, a kod posjeta Galiciji riječ je o Rusiji, koja je u „prvom razvitku svoje snage“.[77] *Obzor* je tvrdio da bi rat između Monarhije i Rusije Monarhiji u najboljem slučaju donio financijsko rasulo. Monarhiji ne treba rat, nego mir,

---

[72] „La Polonia – austriaca“, *Sloboda*, 15.10.1880; „La Polonia – austriaca“, *Sloboda*, 17.10.1880; „Viesnik“, *Sloboda*, 20.10.1880; „U ime Njegova c. kr. Apoštolskoga Veličanstva“, *Sloboda*, 5.11.1880.

[73] „U Zagrebu, 3. rujna“, *Narodne novine*, 3.9.1880; „Politički pregled“, *Obzor*, 17.9.1880; „Novinski glasi“, *Obzor*, 28.9.1880.

[74] „Politički pregled“, *Obzor*, 25.8.1880; „Politički pregled“, *Obzor*, 4.9.1880; „Politički pregled“, *Obzor*, 7.9.1880; „Politički pregled“, *Obzor*, 10.9.1880; „Politički pregled“, Obzor, 11.9.1880; „Novinarski glasi“, *Obzor*, 16.9.1880; „Poljska i magjarska aristokracija“, *Obzor*, 29.9.1880.

[75] „Carev put po Galiciji“, *Sloboda*, 12.9.1880; „Rusi o carevom putu po Galiciji“, *Sloboda*, 15.9.1880.

[76] „Nepromišljene kombinacije“, *Obzor*, 2.9.1880.

[77] Isto.

naglasile su novine.[78] Prema *Obzoru*, Austro-Ugarska Monarhija trebala bi nastojati živjeti u „što boljem prijateljstvu“ s Rusijom, jer rusko prijateljstvo niti u političkom niti u gospodarskom pogledu nije nikada bilo tako skupo kao prijateljstvo s Njemačkom.[79] Dapače, Rusija je svom savezniku, Austro-Ugarskoj Monarhiji, bila dobar i iskren prijatelj te se obje mogu sporazumjeti na europskom istoku.[80] Vječito bezrazložno zadirkivanje Rusije može otežati vanjski položaj Austro-Ugarske Monarhije i otežati njezinu unutarnju konsolidaciju. Savez Rusije i Monarhije učvrstio bi se postavljanjem unutarnje politike Monarhije na zdravi temelj, odnosno udovoljavanjem bitnim zahtjevima svakog naroda. *Obzor* je zaključio da se na to neće odvažiti ni Beč ni Budimpešta, zbog čega „traže neprijatelje, gdje ih nema, a saveznike gdje sjede neprijatelji“.[81] U drugom članku zapisano je da bečke i budimpeštanske novine potiču Poljake na demonstracije protiv Rusije.[82]

U *Obzoru* su početkom rujna pohvaljeni poljsko plemstvo i političari što nisu pokazali animozitet prema Rusiji, niti počinili neku netaktičnost, koja bi ruskim novinama dala povod za negativne komentare. Pohvaljene su i poljske novine, što nisu napisale negativne članke o Rusiji. Prema *Obzoru*, takvo ponašanje poljskog društva i novina ogorčilo je „rusožderske“ „dualističko-semitičke“ novine, koje su poticale Poljake da svoju mržnju iskale na Rusiji. Na taj način Poljaci su se opametili te više ne žele biti oruđe tuđoj pohlepi.[83] U drugom članku iznesena je tvrdnja da su Poljaci u potpunosti udovoljili carevoj želji da se povodom njegova putovanja u Galiciju izbjegne sve što bi moglo izazivati Rusiju te da je to kod cara izazvalo najveće zadovoljstvo. *Obzor* je zaključio da je Rusija otklonila svaku dvojbu i bojazan da će „sumnjivim okom“ pratiti carevo putovanje u susjednu zemlju.[84] Sredinom rujna *Obzor* je napravio otklon od hvaljenja poljskog odnosa prema Rusiji, navodeći da poljski listovi počinju isticati da putovanje ima proturuski karakter.[85]

Sušačka *Sloboda* također je carevo putovanje promatrala kroz prizmu vanjske politike i odnosa Austrije prema Rusiji. U članku „Razgovor s g. Peyramontom“ objavljena su razmišljanja Louisa Peyramonta – glavnog urednika pariškog lista *Soleila*.[86] Peyramont je naglasio da Pruska i Austrija u Poljskoj rovare protiv Rusije, obećavajući Poljacima uspostavu Poljske ako ustanu protiv Rusa. Uz podatak da će car putovati u Galiciju stavljeno je pitanje

[78] Isto.
[79] „Carev put u Galičku“, *Obzor*, 30.8.1880.
[80] „Nepromišljene kombinacije“, *Obzor*, 2.9.1880.
[81] Isto.
[82] „Politički pregled“, *Obzor*, 7.9.1880.
[83] „Politički pregled“, *Obzor*, 4.9.1880.
[84] „Politički pregled“, *Obzor*, 7.9.1880.
[85] „Politički pregled“, *Obzor*, 11.9.1880.
[86] „Razgovor sa g. Peyramontom“, *Sloboda*, 5.9.1880.

„Sjećate li se njegova puta po Dalmaciji i što je odatle sliedilo? Galičko putovanje ne treba tumača.“ Bila je to aluzija na ustanak u Hercegovini i Bosni 1875. godine, koji je izbio nakon careva posjeta Dalmaciji. Nakon ustanka uslijedio je rat Srbije i Crne Gore protiv Osmanskog Carstva te potom rusko-osmanski rat.

U članku „Carev put po Galiciji“ *Sloboda* je odbacila tvrdnju da carev put u Galiciju ima ulogu koju je imao put u Dalmaciju, ali je naglasila da je to putovanje posljedica sastanka austrijskog i njemačkog cara u austrijskom Bad Ischlu 10. kolovoza 1880. godine.[87] Sastanak careva održan je nepunih godinu dana nakon sklapanja Dvojnog saveza Njemačke i Austro-Ugarske i označio je potvrdu tog saveza.[88] Prema *Slobodi*, glavna poruka careva putovanja po Galiciji bila je upućena Rusiji: „Čuvajte se! Ako vi pokušate mutiti nam našu vodu na balkanskom poluotoku mi vam možemo u Poljskoj ogorčiti život uslijed zaključka bečkoga kongresa“.[89] Austriji je prvenstveno stalo da izbjegne katastrofu na istoku, u kojoj vidi svoju propast. Oduševljenje koje je među Poljacima izazvao carev dolazak u Galiciju trebalo je biti poticaj za Poljake u Rusiji, zaključila je *Sloboda*. Ne bi bilo prvi put da Austrija potiče Poljake protiv Rusije, obećavajući im „zlatna brda“, ali takvi austrijski postupci samo su izvršavanje naloga kancelara Bismarcka i Njemačke. *Sloboda* je dodala da su Mađari spremni izvršiti takve naloge i krenuti u rat protiv Rusije, a tobože za veliku Poljsku. Pravaški dnevnik naglasio je da Austrija i njezina saveznica Njemačka ne pružaju Poljacima nikakva jamstva da će doći do svog cilja. *Sloboda* je to pojasnila ovako: Austriju u šahu drže njezini vlastiti narodi i njezina „domaća nevolja“, a Njemačku Francuska te se zato Rusija s malo žrtava može obraniti od „oluje“, koju bi joj mogle prouzročiti austrijske i njemačke spletke. Poljaci bi nakon toga izgubili i ono što imaju. *Sloboda* je istaknula da ne može ni pomisliti, da se Poljaci opet daju koristiti kao oruđe u „švabsko-magjarske“ svrhe. Ovdje vrijedi citirati kraj teksta, u kojem se nalazi poruka Poljacima: „Kao iskreni prijatelji Poljakom mi jim želimo da za svoje želje traže ostvaritelje ondje, gdje je uz jamstvo i sjegurnost, te da oluja koja im se od strane njihovih nuditeljah sprema provali nad onima, koji su ju na štetu naroda a u sebične svrhe zavitlali. Poljakom je raditi za sebe i uz druge Slavene, a dok budu šurovali sa Austrijom i saveznicami joj, dotle za nje, kao ni nam Hrvatom, od napredne Europe pomoći nebude. Europa danas je spremna, odlučni čas je blizu, a mi bi jako žalili vidjet Poljake u redovih onih, koji se složiše proti slobodi a na zator narodah istoka.“ [90]

---

[87] „Carev put po Galiciji“, *Sloboda*, 12.9.1880.
[88] „U Zagrebu, 13. kolovoza“, *Narodne novine*, 13.8.1880; „Sastanak carevah“, *Narodne novine*, 13.8.1880; „Politički pregled“, *Obzor*, 12.8.1880.
[89] „Carev put po Galiciji“, *Sloboda*, 12.9.1880.
[90] Isto.

Za jasnije razumijevanje pisanja *Slobode* o carevom posjetu Galiciji treba naglasiti da je u vrijeme nastanka ovog teksta *Sloboda* bila proruski orijentirana. To je jasno izraženo početkom 1880. godine: „Od Austrije i Magjarah nenadamo se ničemu; oni nas razciepkaše i potlačiše. Mi upiremo oči u Rusiju, vidjevši da je Balkan oslobodila“.[91] Oslobođenje Balkana odnosilo se na rusko-osmanski rat, čija je posljedica bila stvaranje Kneževine Bugarske te ostvarenje nezavisnosti Srbije, Crne Gore i Rumunjske. Pravaško okretanje prema Rusiji ujedno je predstavljalo otklon od pravaških nada u pomoć koju bi Hrvatskoj pružila Francuska.[92] Proruske simpatije *Slobode* imale su odjeka u stavovima tog dnevnika o Poljacima. Položaj Poljaka pod ruskom vlašću taj pravaški dnevnik smatrao je nepovoljnim, ali boljim nego položaj Poljaka u Pruskoj i Austriji. Uz to, dnevnik je ustvrdio da je Rusija mnogo sagriješila protiv Poljaka, ali da su poljski grijesi prema Rusiji bili neizmjerno veći te je Rusija prema Poljacima „samo u obrani, razmjerno u preblagoj obrani stajala“.[93] Dnevnik je zagovarao da Poljaci stanu uz Rusiju te da se takav poljsko-ruski savez pokaže na djelu.[94] Ukoliko Poljaci stanu uz Rusiju u njemačko-ruskom ratu, kojeg je *Sloboda* očekivala, Poljaci će steći „zaslugu ne samo za svoj narod nego i za cělo čověčanstvo, jer su pomogli obranit slobodu i prosvětlenje proti sužanjstvu i barbarstvu, i stekli su neodvisnost svoje domovine u pravednih granica. Budu li proti Rusii, oni su zapečatili i opravdali svoju propast“.[95] U svjetlu ovakvog proruskog stava i odnosa prema Poljacima treba gledati na malobrojne stavove *Slobode* o carevom putovanju po Galiciji.

Carevo putovanje promatrano je ne samo u vanjskopolitičkom kontekstu, nego i u kontekstu unutarnjih odnosa u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Odnosi se to prvenstveno na pisanje zagrebačkog *Obzora*. U tom dnevniku izrečena je tvrdnja da je carevo putovanje centar oko kojeg se vrti sva unutarnja politika Monarhije.[96] U carevu putovanju *Obzor* je vidio dokaz sklonosti krune tadašnjoj austrijskoj vladi grofa Eduarda von Taaffea. Vlada grofa Taaffea težila je tome „da uvede red u državi i da načelo ravnopravnosti, do sada samo na papiru, provede u život“.[97] Krajem rujna u zagrebačkom dnevniku objavljen je tekst iz „uglednog poljskog dnevnika“ *Czas* u kojem se također pozitivno prikazuje vlada grofa Taffea.[98] Suprotno tome, *Obzor* je nekadašnju vladajuću stranku – njemačko-liberalnu stranku – prikazivao vrlo

[91] „Na novu godinu“, *Sloboda*, 2.1.1880.
[92] „Okret stranke prava od Francezke prema Rusiji“, *Sloboda*, 14.1.1880. Više o pravaškoj politici prema Rusiji vidi u: M. Gross, *Izvorno pravaštvo: ideologija, agitacija, pokret*, Zagreb 2000, str. 368-374, 538-563; A. Flaker, „O pravaškom radikalizmu 80-ih godina XIX. stoljeća“, *Historijski zbornik*, VII (1954), br. 1-4, str. 85-101.
[93] „Rusi, Poljaci i Nemci“, *Sloboda*, 21.3.1880.
[94] „Rusi, Poljaci i Niemci“, *Sloboda*, 28.3.1880.
[95] „Poljaci“, *Sloboda*, 26.11.1880.
[96] „Politički pregled“, *Obzor*, 7.9.1880.
[97] „Carev put u Galičku“, *Obzor*, 30.8.1880.
[98] „Novinski glasi“, *Obzor*, 28.9.1880.

negativno. „Nezasitna stranka“ zaprekama je zasula put politici pomirenja naroda u Cislajtaniji i na taj način planira „ugrabiti oteto joj kormilo vlasti“.[99] Hoće li to postići uvelike ovisi o većini Carevinskog vijeća, odnosno o njezinoj opreznosti i prije svega slozi. Tu se autor članka osvrnuo na slavenske narode u Cislajtaniji, koji žele pomirenje naroda u tom dijelu Monarhije, i to ne na štetu „njemačkog elementa“, nego na temelju prava i jednakosti. U nastavku članka napomenuto je da je nesumnjivo važan faktor u austrijskom državnom životu „poljski element“, koji je svojim dosadašnjim radom pokazao da iskreno podupire tadašnju vladu. Tu je naglašena pozicija poljskih predstavnika u izvršnoj vlasti: u vijeću krune nalazila su se dva ministra poljske narodnosti.[100] Julian Dunajewski bio je na položaju ministra financija, a Florian Ziemiałkowski ministra za Galiciju.

Narodne novine su se samo u jednom članku osvrnule na položaj Poljaka u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Novine su smatrale da Poljaci u sklopu cislajtanskog dijela Monarhije imaju izvanredan položaj i da mogu sasvim slobodno razvijati svoju narodnu osobnost. Položaj galicijskih Poljaka prikazan je boljim od položaja njihovih sunarodnjaka u Pruskoj i Rusiji te boljim od položaja Čeha i Rusina u Monarhiji.[101]

Odnosa Poljaka i Rusina, odnosno odnosa unutar Galicije dotaknuo se dnevnik *Obzor*. U članku krakovskog dnevnika *Czas* o carevom putovanju u Galiciju zagrebački dnevnik je uočio „nešto poljskog šovinizma“, jer je u članku sasvim iz vida bio izostavljen rusinski element, koji je sačinjavao „većinu stanovništva Galicije“.[102] *Narodne novine* su navele da su Poljaci inteligentniji i bogatiji od Rusina te da su uz vladinu potporu stekli vladajući položaj u Galiciji.[103] Izvještavajući o tome da su Poljaci i Rusini jednako oduševljeno dočekali cara u Lavovu, te novine su izrazile nadu da će i u budućnosti „duh sloge i prijateljstva“ Poljaka i Rusina biti ustrajan.[104] *Sloboda* se u svojim člancima o carevu posjetu Galiciji samo dotaknula Rusina, tvrdeći da tijekom careva posjeta neće nedostajati rusinskih enuncijacija (iskaza).[105]

Koji su bili razlozi careva dolaska u Galiciju? Prema *Obzoru*, car je pristigao u Galiciju kako bi dao Poljacima „novi dokaz kraljevske prijazni“ i prisustvovao vojnim vježbama.[106] Još prije nego je car došao u Galiciju, njegov put prikazan je kao put vjesnika mira i sloge među narodima.[107] Kao što je već navedeno, takvo mišljenje *Obzora* bilo je u suprotnosti s pisanjem

[99] „Carev put u Galičku“, *Obzor,* 30.8.1880.
[100] Isto.
[101] „Njegovo Veličanstvo u Galiciji“, *Narodne novine,* 4.9.1880.
[102] „Novinski glasi“, *Obzor,* 28.9.1880.
[103] „Njegovo Veličanstvo u Galiciji“, *Narodne novine,* 4.9.1880.
[104] „U Zagrebu, 13. rujna“, *Narodne novine,* 13.9.1880.
[105] „Politički pregled“, *Sloboda,* 6.8.1880.
[106] „Carev put u Galičku“, *Obzor,* 30.8.1880.
[107] „Nepromišljene kombinacije“, *Obzor,* 2.9.1880.

dijela bečkih i budimpeštanskih tiskovina, koje su smatrale da je svrha careva putovanja isključivo vojna, što je trebao biti dokaz ozbiljnih zapleta u vanjskoj politici. Tako je, primjerice, pisao bečki *Tagblatt*.[108] *Narodne novine* smatrale su da je namjera careva putovanja isključivo posjet Galiciji i prisustvovanje vojnim vježbama.[109]

Obzor je očekivao da će doček cara u Galiciji biti sjajan: „U Lavovu razvit će se najveći sjaj i sve učiniti, da caru bude boravak najugodniji, a u gradu Jagelona u Krakovu kane još nadkriliti glavni grad Lavov.“[110] Takva očekivanja u istom listu ponovljena su nekoliko dana kasnije.[111]

Sam posjet zagrebački dnevnici prikazali su iznimno uspješnim. O tome svjedoče opisi u *Obzoru*: „trijumfalno carevo putovanje po Galiciji“, „veličanstvene demonstracije u Krakovu“, „sjajnost i ogromnost izkaza“ prema caru u Krakovu,[112] u Krakovu je car „primao neprekidno oduševljene ovacije“,[113] Poljaci neizazivajući Rusiju „pripravili su caru najveće zadovoljstvo“,[114] carevo putovanje po Galiciji prolazi „u neprekidnom slavlju“, Lavov se natjecao da u dočeku „nadkrili ako je moguće Krakov“[115] itd. U vrlo pozitivnom prikazu careva putovanja nisu se razlikovali ni tekstovi u *Narodnim novinama*, u kojima čitamo: „Krakovski dani ostati će najdražom uspomenom kako poljačkomu narodu, tako i samomu našemu uzvišenomu vladaru“,[116] „Glavni grad Galicije [Lavov] s najvećom se je revnošću pripravio, da što sjajnije dočeka svojega ljubljenoga monarha i očituje mu svoju neuzkolebivu vjernost, odanost i duboku zahvalnost“[117] itd. *Sloboda* se samo kratko osvrnula na carev doček u Galiciji, navodeći da je car primljen s najvećim oduševljenjem, kojim je bio toliko iznenađen, da je o tome odmah obavijestio caricu.[118]

U *Obzoru* je komentirana vijest bečkog *Tagblatta* da je car u brzojavu carici napisao „kako nikada i nigdje nije bio tako veličanstveno dočekan“ kao u Galiciji. *Obzor* je ustvrdio da car to nije mogao napisati, jer osjećaji iskazivani caru tijekom njegovih posjeta Dalmaciji i Češkoj nisu bili ništa manji nego što je to bilo prilikom posjeta Galiciji.[119]

---

[108] „Politički pregled“, *Obzor*, 11.9.1880.
[109] „U Zagrebu, 3. rujna“, *Narodne novine*, 3.9.1880.
[110] „Politički pregled“, *Obzor*, 25.8.1880.
[111] „Carev put u Galičku“, *Obzor*, 30.8.1880.
[112] „Politički pregled“, *Obzor*, 7.9.1880.
[113] „Obzorovi Brzojavi“, *Obzor*, 4.9.1880.
[114] „Politički pregled“, *Obzor*, 7.9.1880.
[115] „Politički pregled“, *Obzor*, 14.9.1880.
[116] „Njegovo Veličanstvo u Galiciji“, *Narodne novine*, 4.9.1880.
[117] „U Zagrebu, 13. rujna“, *Narodne novine*, 13.9.1880.
[118] „Carev put po Galiciji“, *Sloboda*, 12.9.1880.
[119] „Politički pregled“, *Obzor*, 7.9.1880.

U izvještajima o vojnim vježbama u Galiciji uočava se mala razlika u pisanju *Narodnih novina* i *Obzora*. Dok su *Narodne novine* vojne vježbe prikazale uspješnima u svim njihovim segmentima,[120] *Obzor* je osim pozitivnih tekstova o vježbama prenio i pisanje lista *Parlamentär*, koji je spomenuo neke nedostatke (car nije bio sasvim zadovoljan s višom upravom četa, a opskrba vojnika bila je manjkava).[121]

„Carev put u Galiciju ostavit će jamačno dubokih tragova" – tako je *Obzor* ocijenio posljedice careva putovanja.[122] Taj dnevnik smatrao je da će carevo putovanje Poljake potaknuti da nastave podupirati cara i „njegovo zastupstvo u velikih pitanjih političkih".[123] Navedeno je i da bi carev put mogao rezultirati pomirenjem Poljaka i Rusa, što je *Obzor* smatrao vrlo mučnim poslom, ali korisnim za Poljake. Poljaci bi kao pleme inteligentnije i naprednije od Rusa trebalo preuzeti inicijativu u procesu pomirenja, jer slavenska nesloga „na jugu i sjeveru, zapadu i istoku" je oružje, kojim Slavene tuku njihovi neprijatelji.[124] Tvrdnju *Czasa*, da je putovanjem jasno označen odnos Galicije prema kruni i Monarhiji te da je iskazana poljska solidarnost s vladom grofa Taaffea koja nastoji učvrstiti „autonomističko načelo", *Obzor* je samo prenio, ali nije popratio svojim komentarom.[125] U kontekstu pisanja krakovskog *Czasa* *Narodne novine* su ustvrdile da će carevo putovanje, koje ima veliko značenje, potvrditi i ojačati povezanost velike zemlje (Galicije) sa slavnom dinastijom (Habsburgovcima) i moćnom državom (Monarhijom).[126]

[120] Primjerice: „Brzojavne viesti", *Narodne novine*, 11.9.1880; „Njegovo Veličanstvo u Lavovu", *Narodne novine*, 14.9.1880.
[121] „Politički pregled", *Obzor*, 14.9.1880.
[122] „Politički pregled", *Obzor*, 17.9.1880.
[123] „Carev put u Galičku", *Obzor*, 30.8.1880.
[124] Isto.
[125] „Novinski glasi", *Obzor*, 28.9.1880.
[126] „U Zagrebu, 3. rujna", *Narodne novine*, 3.9.1880; „Njegovo Veličanstvo u Galiciji", *Narodne novine*, 4.9.1880.

2.2. Kongresi slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije

2.2.1. Drugi kongres slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije (Krakov, 1899)

Veći odjek od careva posjeta Galiciji 1880. godine u tisku Banske Hrvatske imali su kongresi slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije, od kojih je drugi organiziran u Krakovu.

Krakovskom kongresu prethodio je kongres u Pragu, održan u lipnju 1898. godine, istodobno s proslavom stote obljetnice rođenja Františeka Palackog. Iz hrvatskih zemalja u Prag su pristigli Šime Mazzura u ime *Obzora*, Tadija Smičiklas u ime JAZU, predstavnik Stranke prava i *Hrvatske domovine* Ivan Ružić, zastupnici u Carevinskom vijeću Ante Trumbić, Juraj Biankini, Vjekoslav Spinčić i Ante Jakić (ujedno urednik tršćanskog *Il Pensiero Slavo*), zastupnik u Dalmatinskom saboru Dušan Baljak, urednik zadarskog *Srpskog glasa* Aleksandar Mitrović, urednik zagrebačkog *Srbobrana* Adam Mandrović, Vatroslav Jagić kao predstavnik bečke Carske akademije te brojni studenti, koji su studirali u Pragu. Jedan od ciljeva kongresa bilo je zbližavanje slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije. Kongres je prihvatio rezoluciju u kojoj je, među ostalim, istaknuta potreba osnivanja slavenske novinarske agencije.[127]

Kongres slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije u Krakovu trajao je od 23. do 25. rujna 1899. godine i na njemu je sudjelovalo 96 osoba.[128] Iz Banske Hrvatske na kongresu su planirali sudjelovati publicist i političar Šime Mazzura u ime *Obzora*, književnik Ksaver Šandor Gjalski u ime *Vienca* te Vjekoslav Fleišer u ime *Hrvatske domovine*.[129] Ipak, u Krakov su došli samo Mazzura i Fleišer.[130] No čak niti oni nisu aktivno sudjelovali na kongresu, točnije nisu sudjelovali na sjednicama kongresa.[131] Razlog tome bila je zabrana sudjelovanja na kongresu ugarskih podanika, što se odnosilo prvenstveno na Slovake i predstavnike iz Banske Hrvatske. Prema Šimi Mazzuri, zabrana je donesena na intervenciju ugarske vlade.[132] Krakovska policija o zabrani je obavijestila predsjednika kongresnog odbora Michała Chylińskog uz napomenu da iz Krakova treba „odstraniti“ sve sudionike kongresa iz Ugarske.[133] Spominjući hrvatske sudionike treba napomenuti da je iz Dalmacije na kongresu

[127] D. Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*…, str. 86-97.
[128] Isto, str. 103.
[129] „Domaće viesti“, *Obzor*, 20.9.1899.
[130] „Slavenski novinarski kongres u Krakovu“, *Obzor*, 7.10.1899.
[131] „Brzojavne i telefonske viesti“, *Obzor*, 23.9.1899; „Zagreb, 26. rujna“, *Obzor*, 26.9.1899.
[132] „Kongres slavenskih novinara u Krakovu“, *Obzor*, 21.9.1899.
[133] Isto.

sudjelovao urednik *Narodnog lista* i zastupnik u Carevinskom vijeću Juraj Biankini.[134] Biankini je, kao što ćemo vidjeti, bio jedan od značajnijih osoba tog kongresa.

Sudionici kongresa okupili su se u petak 22. rujna 1899. na večernjem sastanku u Saskom hotelu, u kojem su bili smješteni i hrvatski predstavnici. Idućeg dana na programu je bila sveta misa u crkvi sv. Marije, koju je služio Juraj Biankini, te prva sjednica kongresa. Sjednicu je u dvorani gradske vijećnice otvorio predsjednik kongresnog odbora Michał Chyliński. Iako je bilo planirao da Šime Mazzura bude izabran za predsjednika kongresa, to zbog zabrane nije bilo moguće.[135] Za predsjednika kongresa izabran je glavni urednik praškog *Politika* Emil Bretter, za prvog potpredsjednika Juraj Biankini, a za drugog potpredsjednika urednik lavovskog dnevnika *Gazeta Narodowa* Platon Kostecki.[136] Poslijepodne sudionici kongresa posjetili su kraljevski dvorac na Wawelu, zatim su svjedočili defileu i vježbama srednjoškolske mladeži u parku Henryka Jordana te prisustvovali večeri organiziranoj u čast sudionika.[137] U nedjelju je održana druga sjednica kongresa na čijem su početku pročitani brzojavi kongresu, među kojima su bili brzojavi hrvatskih zastupnika, *Hrvatske domovine*, zajednički brzojav *Obzora* i *Vienca* te brzojavi nekih Zagrepčana. Tom je sjednicom predsjedao Biankini. Nakon sjednice uslijedilo je razgledavanje gradskih spomenika, banket te svečana predstava u gradskom kazalištu. Na banketu je izrečena zdravica u čast biskupa Strossmayera, Biankini je nazdravio braći Poljacima, a Mazzura češkom narodu „kao zaštitnom bedemu proti germanstva“.[138] Nakon zdravica hrvatskih predstavnika odsvirana je „Lijepa naša“.[139] Tog dana u izdanju istaknutog krakovskog dnevnika *Czas* objavljeni su prijevodi iz suvremene slavenske poezije, među ostalim pjesme hrvatskih književnika Huga Badalića, Jovana Hranilovića, Josip Eugena Tomića i Augusta Harambašića vjerojatno u prijevodu Bronisława Grabowskog.[140] U ponedjeljak, posljednjeg dana kongresa, na programu je bila treća sjednica kongresa i polaganje vijenaca pred spomenikom Adama Mickiewicza na glavnom krakovskom trgu. U ime Hrvata vijenac je položio Vjekoslav Fleišer, koji je tada održao prigodan govor. Na vijencu sa svilenom trobojnicom pisalo je: „Velikom sinu Poljske – hrvatski narod.“[141] Kongres je završio izletom u rudnik soli Wieliczka kraj Krakova i večerom u redakciji krakovske *Nowe Reforme*.[142]

---

[134] „Domaće viesti“, *Obzor*, 20.9.1899.
[135] Tako je naveo *Obzor*, dok je *Hrvatska domovina* napisala da bi izbor Mazzure bio protivan austrijskim zakonima. („Brzojavne i telefonske viesti“, *Obzor*, 23.9.1899; „Slavenski novinarski kongres u Krakovu“, *Obzor*, 7.10.1899; „Izključenje novinara“, *Hrvatska domovina*, 22.9.1899.).
[136] „II Zjazd dziennikarzy słowiańskich w Krakowie“, *Czas*, 24.9.1899.
[137] „Zagreb, 25. rujna“, *Obzor*, 25.9.1899; „Slavenski kongres u Krakovu“, *Obzor*, 25.9.1899.
[138] „Domaće viesti“, *Obzor*, 26.9.1899.
[139] Isto.
[140] Prevoditelj pjesama bio je potpisan inicijalima B. G. („Ze współczesnej poezji słowiańskiej“, *Czas*, 24.9.1899.).
[141] „Domaće viesti“, *Obzor*, 26.9.1899.
[142] Isto; „Najnovije viesti“, *Hrvatska domovina*, 26.9.1899.

Već na početku kongresa istaknuta je njegova politička dimenzija. Otvarajući kongres predsjednik kongresnog odbora Chyliński rekao je da je slavenske novinare na kongresu okupio, među ostalim, tadašnji politički trenutak koji zahtijeva međusobno približavanje slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije. Prema Chylińskom, slavenski novinari žele „jednako pravo i slobodan razvoj svih naroda, koji su sjedinjeni pod žezlom našega plemenitoga vladara“.[143] Uz to, Chyliński je naglasio da ideja solidarnosti slavenskih naroda u Monarhiji ne ide zajedno s brisanjem narodnih individualnosti, odnosno da ne može oslabiti narodna obilježja.[144] I u govoru predsjednika Saveza poljskih novinara Liberata Zajączkowskog na otvorenju kongresa također se može uočiti snažna politička poruka: „Kod nas i kod Vas, u obće u čitavom slavenskom svietu, novinar je otačbenik, agitator, kojemu njegov list služi samo kao patriotičko oružje i kao budna predstraža. Za to je kongres slavenskih novinara kongres narodnih otačbenika i političara; veliko je on vieće, čije znamenovanje stoji u tom, da nam je pružena mogućnost, da se medjusobno sporazumimo i da prodremo u tajne naših političkih interesa.“[145]

Kongres je usvojio nekoliko rezolucija, među kojima su bile rezolucija o slavenskoj uzajamnosti u tisku te rezolucija o dužnostima slavenskog tiska.[146] Potonja je glasila: „I. Slavenska štampa dužna je nastojati o solidarnosti medju slavenskim narodima na temelju individualnosti. II. U borbama, koje pojedini slavenski narodi vode za svoje narodno i političko bivstvo, dužnost je slavenske štampe solidarno podupirati svaki ugroženi slavenski narod. III. U sporovima i nesuglasicama medju pojedinim slavenskim narodima dužna je slavenska štampa, osobito onih naroda, koji kod tih nesuglasica nisu neposredno zainteresovani, zauzeti nepristrano i neodvisno stanovište, te uviek braniti onu stranu, kojoj se nanaša nepravda.“[147] Usvojena su i pravila po kojima se trebao utemeljiti savez slavenskih novinara.[148] Jedna od tema na kongresu trebala je biti osnivanje središnjeg lista za Slavene na francuskom ili njemačkom jeziku.[149] Na završetku krakovskog kongresa prihvaćen je zaključak da se idući kongres održi 1900. u Zagrebu.[150]

U nastavku se analizira pisanje zagrebačkog tiska o krakovskom kongresu na temelju članaka *Narodnih novina* urednika Janka Iblera, *Obzora* urednika Josipa Pasarića, *Hrvatske*

---

[143] „Slavenski novinarski kongres u Krakovu“, *Obzor,* 7.10.1899.
[144] Isto.
[145] „Slavenski novinarski kongres u Krakovu“, *Obzor,* 9.10.1899.
[146] „Slavenski novinarski kongres u Krakovu“, *Obzor,* 10.10.1899.
[147] „Zagreb, 25. rujna“, *Obzor,* 25.9.1899.
[148] „Domaće viesti“, *Obzor,* 26.9.1899.
[149] [Š. Mazzura], „Slavenski novinarski kongres u Krakovu“, *Obzor*, 7.10.1899. Autor prema: M. Rojnić i N. Žic, „Popis glavnih Obzorovih članaka“, u *Obzor spomen-knjiga 1860-1935,* str. 275.
[150] „Brzojavne i telefonske viesti“, *Obzor,* 25.9.1899.

domovine koju je u vrijeme kongresa uređivao Mirko Supek, *Hrvatskog prava* Martina Lovrenčevića, *Srbobrana* Paje Mandrovića te *Slobode* Franje Pravice. Od navedene periodike najviše prostora kongresu posvetili su *Obzor* i *Hrvatska domovina*, što ne začuđuje s obzirom da su njihovi predstavnici tada boravili u Krakovu. *Narodne novine, Hrvatsko pravo, Sloboda* i *Srbobran* objavili su svega nekoliko članaka o kongresu. U *Narodnim novinama* kritizirano je pisanje *Hrvatske domovine* i *Obzora* o kongresu, što je izazvalo oštru polemiku s potonjim dnevnikom.[151] Pisanje *Hrvatske domovine* oštro je kritiziralo i *Hrvatsko pravo.*[152]

Književni časopis *Vienac* u svojim tekstovima nije niti spomenuo kongres, iako je njegov predstavnik (Ksaver Šandor Gjalski) trebao sudjelovati na kongresu. Objavu članaka o kongresu u *Viencu* nije potaknuo niti brzojav što su ga uredništva *Vienca* i *Obzora* uputili kongresu. Razlog za „šutnju“ *Vienca* o kongresu mogla bi biti činjenica da je to bio književni časopis, a kongres u Krakovu dio javnosti (među ostalim autori *Narodnih novina*) predstavljao je kao događaj s naglašenom političkom konotacijom. Urednik *Vienca* Jovan Hranilović svoje stavove o kongresu predstavio je u tekstu objavljenom na stranicama *Obzora*.[153]

Kako su hrvatske novine prikazivale kontekst kongresa? *Obzor* i *Hrvatska domovina* kongres su stavili u kontekst tada aktualne krize u austrijskoj vladi grofa Franza Thuna.[154] To nije bilo neuobičajeno promatranje kongresa, jer je predsjednik kongresnog odbora Chyliński na kongresu izjavio da se kongres održava u vrlo važnom, možda i epohalnom trenutku s obzirom na unutarnji položaj Monarhije.[155] Pišući o kongresu u kontekstu krize, Hranilović je u *Obzoru* konstatirao da se tada u Cislajtaniji pripremao protuslavenski obrat i da je kriza dosegla vrhunac: „u dva tri dana doći će do preloma“.[156] Taj kontekst u svom izvještaju s kongresa naveo je i Mazzura. Prema njemu, kongres je održan u kritični čas kada je slavenski svijet s najvećom napetošću očekivao kakvi će biti plodovi bečke krize. Česima je trebala manifestacija slavenske uzajamnosti, jer je vlada u kojoj je bio „njihov pouzdanik“ Josef Kaizl brojala zadnje dane, a sudbina jezičnih naredbi za Češku i Moravsku bila je odlučena.[157] U *Hrvatskoj domovini* je navedeno da se kongres održava u vrijeme kada Austrija prolazi opasnu krizu.[158]

---

[151] „Novinarski kongres u Krakovu“, *Narodne novine*, 23.9.1899; „Naši službeni organi o novinarskom kongresu“, *Obzor*, 25.9.1899; „U Zagrebu, 26. rujna“, *Narodne novine,* 26.9.1899.
[152] „Mjestne viesti“, *Hrvatsko pravo,* 22.9.1899.
[153] [J. Hranilović], „Sastanak slavenskih novinara u Krakovu“, *Obzor*, 22.9.1899. Autor prema: M. Rojnić i N. Žic, n.dj., str. 275.
[154] Kriza je bila prouzročena proglašenjem jezičnih naredbi za Češku i Moravsku, što je rezultiralo i padom vlade.
[155] [Š. Mazzura], „Slavenski novinarski kongres u Krakovu“, *Obzor,* 7.10.1899.
[156] [J. Hranilović], „Sastanak slavenskih novinara u Krakovu“, Obzor, 22.9.1899.
[157] [Š. Mazzura], „Slavenski novinarski kongres u Krakovu“, *Obzor,* 7.10.1899.
[158] „Slavenski novinari u Krakovu“, *Hrvatska domovina,* 21.9.1899.

U tekstovima o kongresu *Obzora*, a donekle *Hrvatske domovine* i *Srbobrana*, istaknuta je slavenska solidarnost. Tako je Pasarić u *Obzoru* ustvrdio da se na novinskom polju opaža „stara slavenska kob, da razsijani i razbacani, zavadjeni i medjusobno nepoznati [slavenski narodi], nevrše ni kao moralna slavenska cjelina, ni pojedince [pojedinačno] kao pojedina slavenska plemena onoga upliva i poziva, koji im je po božjoj providnosti namienjen, kako bi ga vršili, da misao moralne i kulturne slavenske solidarnosti nije još uvijek pusta želja i uzdisanje.“[159] U nastavku članka Pasarić je zapisao da se sve više osjeća potreba solidarnosti slavenskog novinstva. Uzrok potrebi je solidarnost slavenstvu protivničkog novinstva, čiju pretplatu plaćaju i Slaveni potpomažući ga na taj način. Slavenska solidarnost je istaknuta i u brzojavu kongresu kojeg su u ime *Obzora* i *Vienca* potpisali Pasarić i Hranilović.[160] *Hrvatska domovina* je istaknula da su slavenska solidarnost i hrvatsko pravo dva „naša“ stožerna načela, koja će naći izraza i u Krakovu te da jedino slavenska solidarnost može suzbiti mađarsko-njemačke napade.[161] *Srbobran* je smatrao da je jedan od temelja kongresa u Pragu i Krakovu isticanje potrebe zajedničke obrane zajedničkih slavenskih interesa u Monarhiji.[162]

U *Obzoru* je naglašavana važnost samog kongresa. Pasarić je napomenuo da će se na kongresu raspravljati o vrlo važnim pitanjima, pomoću kojih bi slavensko novinstvo moglo postati velesila.[163] U drugom tekstu u *Obzoru* takva misao je dodatno razrađena: na kongresu će se povesti riječ o vrlo važnim i realnim pitanjima, kojima se može unaprijediti slavensko novinstvo, kako ne bi zaostajalo za ostalim novinstvom i kako bi se uklonio kobni utjecaj i konkurencija slavenstvu neprijateljskog neslavenskog novinstva. Mazzura je također kongres smatrao važnim, jer se na njemu moglo doznati što misle poljski zastupnici u vrijeme krize austrijske vlade. Dodatne razloge važnosti kongresa Mazzura je vidio u iskazivanju slavenske solidarnosti s Česima te u kongresnim raspravama o temama vrlo značajnima za Slavene.[164] Mazzura je zaključio da kongres „ne može nego najboljim plodom po domovinu uroditi“.[165]

Hrvatska domovina ustvrdila je da je kongres zbog zabrane sudjelovanja osoba iz ugarskog dijela Monarhije dobio političku važnost, a *Srbobran* je, slično tome, rekao da je upravo zabrana dokaz o velikoj važnosti kongresa.[166]

---

[159] [J. Pasarić], „Kongres slavenskih novinara“, *Obzor*, 18.9.1899. Autor prema: M. Rojnić i N. Žic, n.dj., str. 277.
[160] „Domaće viesti“, *Obzor*, 26.9.1899.
[161] „Slavenski novinari u Krakovu“, *Hrvatska domovina*, 21.9.1899.
[162] „Kongres slavenskih novinara“, *Srbobran*, 11/23.9.1899.
[163] [J. Pasarić], „Kongres slavenskih novinara“, *Obzor*, 18.9.1899.
[164] [Š. Mazzura], „Slavenski novinarski kongres u Krakovu“, *Ob*zor, 7.10.1899.
[165] [Š. Mazzura], „Slavenski novinarski kongres u Krakovu“, *Obzor*, 10.10.1899. Autor prema: M. Rojnić i N. Žic, n.dj., str. 275.
[166] „Najnovije viesti“, *Hrvatska domovina*, 23.9.1899; „Kongres slavenskih novinara“, *Srbobran*, 11/23.9.1899.

Suprotno navedenim dnevnicima, *Narodne novine* su tvrdile da kongres nema nikakvu praktičnu važnost.[167] U tekstu o kongresu ustvrdile su da niti hrvatski novinarski krugovi nisu uvjereni u potrebu održavanja krakovskog kongresa niti u njegov uspjeh. Da je suprotno, u Krakov bi otišlo više osoba iz Hrvatske i to osoba koje su po zvanju novinari. Uz takav stav objavljena je tvrdnja se u Hrvatskoj nitko ne interesira za kongres osim glasila Stranke prava i Neodvisne narodne stranke (*Hrvatske domovine* i *Obzora*). U Krakov bi, prema *Narodnim novinama*, otišlo i više političara iz Hrvatske kad bi to bilo u političkom interesu domovine i kad bi tamo mogli ostvariti uspjeh.[168]

Obzor, Hrvatsko pravo i *Hrvatska domovina* dio prostora u izvještajima o kongresu posvetili su prikazu Poljaka. U tekstovima *Obzora* Poljaci su prikazani pozitivno pri čemu je istican njihov značaj za Monarhiju. Primjerice, Pasarić je smatrao da od austrijskih Poljaka ovisi transformacija Austrije u smjeru pogodnom za austrijske Slavene. Poželio je i da krakovski kongres ojača veze austrijskih Poljaka s ostalim Slavenima Monarhije, kako bi se mogao spriječiti pokušaj austrijskog nijemstva „da se i opet popne na grbaču austrijskim Slavenima, te da vrši nad njim hegemoniju i tutorstvo".[169] Upravo je odnos Poljaka prema ostalim Slavenima bio stavljen u prvi plan kad je u pitanju prikazivanje Poljaka. Tako je *Obzor* ustvrdio da su Poljaci ostali vjerni zastavi slobode, ravnopravnosti i bratstva te ih od toga neće odvratiti nikakve zabrane i diplomatske spletke.[170] Mazzura je u tom dnevniku naglasio da se Poljaci sve više približavaju ostalim Slavenima u Monarhiji i da shvaćaju da s njima mogu postići puno više nego s Nijemcima.[171]

U članku u *Obzoru* Mazzura je posebno pohvalio što se u Krakovu, primjerice u hotelu i kavani gdje je bio, ne govori njemački nego poljski jezik.[172] Teme materinjeg jezika *Obzor* se ponovno dotaknuo nekoliko dana kasnije. U tekstu je navedeno da su Hrvati na kongresu u Krakovu zapazili razliku između tog grada i Zagreba. U Krakovu se u trgovinama i gostionicama čuje samo poljski. U Krakovu se ne smatra sramotom što se niti jednim jezikom ne vlada tako savršeno kao svojim materinjim jezikom. S druge strane, Poljaci koji dolaze u hrvatske krajeve ne mogu se načuditi, što su Hrvatice tako malo ponosne na svoje hrvatsko podrijetlo i na svoj hrvatski jezik.[173]

---

[167] „U Zagrebu, 26. rujna", *Narodne novine,* 26.9.1899.
[168] „Novinarski kongres u Krakovu", *Narodne novine,* 23.9.1899.
[169] „Kongres slavenskih novinara", *Obzor,* 18.9.1899.
[170] „Zagreb, 25. rujna", *Obzor,* 25.9.1899.
[171] [Š. Mazzura], „Slavenski novinarski kongres u Krakovu", *Obzor,* 7.10.1899.
[172] Isto.
[173] „Što to znači", *Obzor,* 10.10.1899.

Hrvatska domovina je o Poljacima zapisala da su unatoč nesrećama povijesti i sudbine sačuvali žive ideale te velikodušnost i plemenitost.[174] Taj je pravaški list naglasio da će Poljaci, koje „naši neprijatelji“ prikazuju kao protivnike slavenske solidarnosti, i nakon kongresa ostati složni sa Slavenima.[175] O Poljacima se pozitivno izrazilo i *Hrvatsko pravo*, tvrdeći da su oni politički zreo narod i da do utopije slavenske solidarnosti ne drže ništa.[176]

U izvještaju s kongresa objavljenom u *Obzoru* Mazzura je pozitivno prikazao i grad domaćin kongresa – Krakov. S obzirom na to da su opisi poljskih zemalja bili rijetki u tisku Banske Hrvatske druge polovice 19. stoljeća, slijedi ulomak tog prikaza nekadašnje poljske prijestolnice:

„Postoji poslovica, koja kaže, da onaj, koji je vidio Rim, nikada već ne može postati sasvim nesretan. Kad smo pregledali stari poljski kraljevski dvor na brdu Wawelu u Krakovu, činilo nam se, da Poljaci kraj sve svoje sudbine, dok imadu svoje sjajne i povjestne spomenike, nikada ne mogu posve očajavati. Jest, grobnice njihovih kraljeva i velebna stolna crkva, koja se nad njima diže, vazda će sviest u klonulom Poljaku pridizati, te će pružiti krvarećem seljaku neki melem. „Zamek krolewski na Wawelu“ sadržaje u kamen uklesanu povjest Poljske. Tu prosejava zrak prastare povjesti. Poštovanje i bol tresu ovdje našom dušom. Koljena nam klecaju!

Bijasmo okruženi Poljacima. Što da kažem o njihovu izražaju lica na ovom posvećenom mjestu? Činilo se, kao da nas njihovi pogledi mole: Samo ne tražite, da sada progovorimo. Neki grč je stegnuo njihove ustne. Tu smo ćutili, da nad osjećajem vrelog rodoljublja nema u svietu ništa uzvišenijega.

Oh, da ti silni spomenici mogu da prokažu budućnost.“[177]

U ostatku prikaza Mazzura uglavnom prikazuje krakovske spomenike, bez subjektivnosti koja je izražena u citiranom ulomku. Taj tekst objavljen je i u *Hrvatskoj domovini*.[178]

Za razliku od *Obzora, Hrvatske domovine* i *Hrvatskog prava,* koji su na nekoliko mjesta pisali o Poljacima i to pozitivno, *Narodne novine* su objavile samo jednu kratku opasku o Poljacima, točnije o poljskim novinarima. Opaska je bila negativna. Prema *Narodnim novinama*, poljskim i češkim novinarima se može prodati rog pod svijeću, jer slabo poznaju

[174] „Slavenski novinari u Krakovu“, *Hrvatska domovina,* 21.9.1899.
[175] Isto; „Najnovije viesti“, *Hrvatska domovina,* 23.9.1899.
[176] „Mjestne viesti“, *Hrvatsko pravo,* 22.9.1899.
[177] [Š. Mazzura], „Slavenski novinarski kongres u Krakovu“, *Obzor,* 14.10.1899.
[178] „Slavenski novinarski kongres u Krakovu“, *Hrvatska domovina,* 14.10.1899.

hrvatske prilike i ne zanimaju se previše za njih.[179] *Srbobran* u malobrojnim tekstovima o kongresu nije komentirao ni Poljake ni Krakov.

Većina autora, koji su u promatranim dnevnicima objavili članke o kongresu, taj je događaj promatrala prije svega u hrvatskom kontekstu. Pri tome je u centru njihove pozornosti bila zabrana sudjelovanja na kongresu osoba iz područja ugarskog dijela Monarhije.

Jovan Hranilović u *Obzoru* je ustvrdio da je zabrana sudjelovanja novinara iz tog područja „posljednja kaplja u čaši", uslijed koje se časa počela prelijevati, što će imati loše posljedice po grofa Gołuchowskog. Pokušaj da se kroz zabranu sudjelovanja potkopa kongres, prema Hraniloviću, nije uspio. U nastavku članka je napomenuo da će bez obzira na granice između dvije polovice Monarhije hrvatsko novinstvo znati zastupati Juraj Biankini i Slovenac Hribar. Zabrana koju je donijela austrijska vlada na radost je unutarnjih i vanjskih protivnika jedinstva Monarhije. Hranilović je istaknuo da zabrana ne samo da neće potkopati svrhu slavenskog kongresa, nego će imati upravo suprotne rezultate te da bi se organizatori zabrane trebali zabrinuti više nego organizatori kongresa. Urednik *Vienca* u zabrani je vidio odraz položaja slavenstva u Monarhiji.[180] U drugom članku u *Obzoru* nepoznati autor istaknuo je da „sve slavensko novinstvo u monarkiji osudjuje zabranu učestvovanja Hrvata, Srba i Slovaka iz Hrvatske i Ugarske na kongresu slavenskih novinara u Krakovu".[181] Također, *Obzor* je smatrao da je zabrana potaknula interes za kongres u krugovima koji su se prije toga slabo zanimali kongresom, a kod tih koji su do tada intenzivno simpatizirali s kongresom prouzročila je porast simpatija za kongres. Posljedica kongresa dotaknulo se i uredništvo *Obzora* i *Vienca* u zajedničkom brzojavu pročitanom na kongresu: „Uredničtvo *Obzor*a i *Vienca* duhom i srcem učestvuju medju slavenskom braćom u Krakovu, želeći uspjeh kongresu i ojačanje osjećaja slavenske solidarnosti. Ideja ne poznaje zabrane: zapreke ju jačaju i osiluju. Slaveni moraju čvršće sklopiti svoje redove u borbi proti zajedničkim protivnostima, da uskore osvit slavenskoga duha. Hrvatski Vam pozdrav!"[182] Brzojav su potpisali Josip Pasarić i Jovan Hranilović.

Hrvatska domovina je smatrala da zabrana vrijeđa slavenske novinare i slavensku solidarnost te da ilustrira položaj hrvatskog novinstva. U tom dnevniku može se pročitati da je na zabranu koju je donijela vlada grofa Thuna utjecala hrvatska vlada te da je cilj zabrane bilo sprečavanje održavanja idućeg kongresa u Zagrebu. Kao posljedice zabrane *Hrvatska domovina*

[179] „Novinarski kongres u Krakovu", *Narodne novine*, 23.9.1899.
[180] „Sastanak slavenskih novinara u Krakovu", *Obzor*, 22.9.1899.
[181] „Naši službeni organi o novinarskom kongresu", *Obzor*, 25.9.1899.
[182] „Domaće viesti", *Obzor*, 26.9.1899.

je navela jačanje osjećaja slavenske solidarnosti, davanje političke važnosti kongresu u Krakovu te upoznavanje sudionika kongresa s položajem hrvatskog novinstva.[183]

Srbobran je ustvrdio da zabrana nije opravdana i da nema smisla. Kao najvažniju osobu u procesu donošenja zabrane istaknuo je ministra grofa Gołuchowskog, koji je možda htio ugoditi austrijskim Nijemcima. Međutim, prema *Srbobranu*, zabranom ne može toliko ugoditi Nijemcima, koliko može ozlojediti Slavene u Austriji. Provociranje Slavena zabranom loše je za austrijsku vladu. Srpski dnevnik je zaključio da zabrana nagovještava preokret politike austrijske vlade prema Slavenima u austrijskom dijelu Monarhije, ali da to neće zbuniti niti tamošnje Slavene, niti slavensko novinstvo.[184]

Za razliku od *Obzora* i *Hrvatske domovine, Narodne novine* su smatrale da zabrana nema osobite važnosti i da neće imati nikakve političke posljedice osim što bi eventualno Biankini mogao prosvjedovati protiv nje u Carevinskom vijeću.[185] *Narodne novine* su već nakon prvih vijesti o zabrani sudjelovanja novinara iz ugarskog dijela Monarhije ispravno pretpostavile da će se o tome izrazito negativno izjasniti *Obzor*. Pri tome su zabranu sudjelovanja predstavile kao onemogućavanje novinarima iz Ugarske i Hrvatske da u Krakovu raspravljaju o unutarnjoj politici „države, kojoj nijesu podanici“ te da prikazuju politiku svoje domovine na tuđem teritoriju.[186] Idući dan to je opravdanje zabrane ponovljeno: austrijska vlada ima pravo u svom dijelu Monarhije zabraniti rasprave o unutarnjim odnosima ugarskog dijela Monarhije.[187] Ključnim za razumijevanje zabrane *Narodne novine* smatrale su prvi kongres slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije 1898. u Pragu. Prema tim novinama, sudionicima praškog kongresa „nije bilo ni na kraj pameti“ da naprave nešto praktično u interesu slavenskog novinstva, nego su politizirali „u najjadnijem smislu ove rieči“, posve zaboravljajući na granice koje je u Monarhiji stvorio dualizam i koje se moraju poštovani radi interesa unutarnjih odnosa obiju država. *Narodne novine* su naglasile da su austrijske vlasti imale ne samo pravo zabraniti sudjelovanje, nego da im je to bila i moralna dužnost.[188]

Opravdavanje zabrane u *Narodnim novinama* i *Agramer Zeitungu, Obzor* je komentirao riječima da se rđava stvar može samo rđavo braniti, što dokazuje argumentacija, sofisterija i frazeologija ta dva dnevnika. *Obzor* je obrazloženje zabrane *Narodnih novina* pokušao srušiti tvrdeći da je u Pragu osim sastanka slavenskih novinara istodobno održana i svečanost

[183] „Slavenski novinari u Krakovu“, *Hrvatska domovina*, 21.9.1899; „Izključenje novinara“, *Hrvatska domovina*, 22.9.1899; „Najnovije viesti“, *Hrvatska domovina*, 23.9.1899.
[184] „Kongres slavenskih novinara“, *Srbobran*, 11/23.9.1899.
[185] „Novinarski kongres u Krakovu“, *Narodne novine*, 23.9.1899.
[186] „Domaće viesti“, *Narodne novine*, 22.9.1899.
[187] „Novinarski kongres u Krakovu“, *Narodne novine*, 23.9.1899.
[188] Isto.

stogodišnjice rođenja Františeka Palackog te da Komarovljev govor nije izrečen na sjednici novinarskog kongresa nego na banketu. „Sve da se je i u sjednicama novinarskog kongresa politiziralo, zar bi to bilo tako što strašno, kada se radi o sastanku novinara, kojima je politiziranje glavni posao i zadaća“ zapitao je *Obzor*.[189] Taj je dnevnik zapitao i koje su to kobne posljedice kongresa u Pragu, koje opravdavaju zabranu sudjelovanja hrvatskih, srpskih i slovačkih novinara na kongresu u austrijskom dijelu Monarhije, sudjelovanja koje godinu ranije nije bilo problematično. Također, u članku je postavljeno pitanje kako *Narodne novine* i *Agramer Zietung* „a priori“ znaju, da će na kongresu u Krakovu biti više politiziranja nego razmjene misli o potrebama slavenskog novinstva u Monarhiji. *Obzor* je napao omalovažavanje posljedica zabrane sudjelovanja na novinarskom kongresu u dva spomenuta dnevnika, naglašavajući da su se *Narodne novine* i *Agramer Zeitung* osramotili istrčavši ponovno prerano pred rudo. Također, *Obzor* je spočitao *Narodnim novinama* i *Agramer Zeitungu* da nemaju smisla za novinarsku kolegijalnost, jer opravdavaju zabranu.[190]

Na prigovor o novinarskoj kolegijalnosti *Narodne novine* su odgovorile da zabranu moraju komentirati kroz prizmu politike, a ne kroz prizmu novinarske kolegijalnosti, jer je takva zabrana očito donesena iz političkih razloga. U kontekstu kolegijalnosti *Narodne novine* su se zapitale zašto nisu primile poziv niti za praški niti za krakovski kongres. To pitanje su dopunile stavom da dobro znaju zbog čega slavensko novinstvo u Monarhiji nije usavršeno i da bi se moglo usavršavati bez političkih kongresa.[191]

Zabrane sudjelovanja i polemike koja je uslijedila između *Obzora* i *Narodnih novina* dotaknulo se glasilo Socijaldemokratske stranke *Sloboda* u svom jedinom tekstu o kongresu.[192] Prema *Slobodi*, „netko“ se pobrinuo da se opozicijski novinari u Krakovu uz dobro vino i pečenku ne zaborave i počnu govoriti o „ustavnim, liberalnim i zakonitim“ makinacijama bana Khuen-Héderváryja. Komentirajući polemiku *Obzora* i *Narodnih novina* o zabrani, *Sloboda* je kritizirala oba dnevnika, ustvrdivši da se te „otačbeničke kupusare“ pune s friškim frazama o zabrani. U članku je naglašeno da su obzoraši i domovinaši ushićeni nečuvenim uspjehom kongresa u Krakovu te da su ga iskoristili za svoje izljeve ljubavi prema narodu i slavenstvu.

Hrvatsko pravo o zabrani je samo cinično zapisalo da je nesudjelovanjem Mazzure i Fleišera na kongresu spriječen preokret stvari u slavenstvu, kojeg bi ta dvojica izazvala svojim prijedlozima. Članak je bio pun napada na glasilo Stranke prava *Hrvatsku domovinu*. Među

[189] „Naši službeni organi o novinarskom kongresu“, *Obzor*, 25.9.1899.
[190] Isto.
[191] „U Zagrebu, 26. rujna“, *Narodne novine*, 26.9.1899.
[192] „Zagreb, 28. rujna 1899“, *Sloboda*, 28.9.1899.

ostalim, *Hrvatska domovina* je optužena da je zabrazdila u sferi slavenskog sljepila, jer ne vidi da slavenska solidarnost ništa ne vrijedi.[193]

Obzor i *Hrvatska domovina* su, osim o zabrani sudjelovanja Hrvata na kongresu, pisali o boravku predstavnika hrvatskog novinstva u Krakovu, odjecima njihovih govora u tom gradu, dopisima kongresu upućenim iz Hrvatske, odluci da se sljedeći kongres održi u Zagrebu itd.

Prema Šimi Mazzuri, odlazak u Krakov bio je u interesu Hrvata, jer je u programu kongresa bilo osnivanje središnjeg lista za Slavene i utemeljenje slavenskog dopisničkog ureda. Jedno i drugo trebalo je Hrvatima, jer vijesti „što ih dobivamo iz vanjskoga svieta, izkrivljene su po našim protivnicima, a s druge strane javlja se u vanjske listove o našoj domovini većinom sve krivo“.[194] Osim toga, Mazzura je spomenuo da su hrvatski predstavnici svojim prisustvom u Krakovu željeli pružiti podršku Česima koje su pritisnuli Nijemci, jer ako bi Česi podlegli njemačkim pritiscima Nijemci bi mogli pritisnuti Hrvatsku. Pasarić je, pak, spomenuo da su protivnici slavenstva izmislili da Hrvati neće ići na krakovski kongres, zbog toga što im nije ugodno sastati se s češkim novinarima koji podupiru srpski šovinizam protiv hrvatstva. Uz opovrgavanje takve lažne informacije, Pasarić je napomenuo da Hrvati znaju, da su takvi češki novinari u Češkoj prilično izolirani.[195]

Prijemom Hrvata u Krakovu *Obzor* je bio iznimno zadovoljan. Već je u prvom brzojavu iz Krakova istaknuto da su sudionici iz Hrvatske „srdačno dočekani od velikog množtva naroda, koji je burno klicao“ te da općenito gosti iz Hrvatske na kongresu uživaju osobitu pažnju.[196] Par dana kasnije izvješteno je da se hrvatskim sudionicima kongresa ne prestaju iskazivati simpatije te da su Hrvati duboko dirnuti svime što vide.[197] Simpatije prema sudionicima iz Hrvatske, prema *Obzoru*, zbog zabrane su dodatno porasle. Najveći dokaz simpatija *Obzor* je vidio u zaključku sudionika da se idući kongres održi u Zagrebu.[198] Doček hrvatskih novinara u Krakovu vrlo pozitivno opisala je i *Hrvatska domovina*, isto navodeći da gosti iz Hrvatske u Krakovu uživaju osobitu pažnju.[199] Drugi dnevnici o odnosu domaćina kongresa prema hrvatskim gostima nisu pisali.

Obzor je komentirao reakcije na govore hrvatskih predstavnika u Krakovu. Prema dnevniku, zdravica Biankinia Poljacima bila je „neopisivo primljena“, dok je Mazzurina

---

[193] „Mjestne viesti“, *Hrvatsko pravo*, 22.9.1899..
[194] [Š. Mazzura], „Slavenski novinarski kongres u Krakovu“, *Obzor*, 7.10.1899. Autor prema: M. Rojnić i N. Žic, „Popis glavnih Obzorovih članaka“, u *Obzor spomen-knjiga 1860-1935*, str. 275.
[195] [J. Pasarić], „Kongres slavenskih novinara“, *Obzor*, 18.9.1899.
[196] „Brzojavne i telefonske viesti“, *Obzor*, 23.9.1899.
[197] „Brzojavne i telefonske viesti“, *Obzor*, 25.9.1899.
[198] „Zagreb, 26. rujna“, *Obzor*, 26.9.1899.
[199] „Najnovije viesti“, *Hrvatska domovina*, 23.9.1899.

zdravica Česima izazvala „dugotrajno burno povladjivanje i neopisivo oduševljenje“.[200] Govor Fleišera prilikom polaganja vijenaca pred spomenikom Mickiewicza *Obzor* je ocijenio zanosnim i dodao da je taj govor „sve dirnuo“.[201]

Hrvatske predstavnike na kongresu Šimu Mazzuru i Vjekoslava Fleišera napalo je *Hrvatsko pravo*. Taj dnevnik smatrao je žalosnim, što oni predstavljaju hrvatsko novinstvo, nazivajući ih „slavoserpskim lučonošama“, a Fleišera i „fenomenalnim smušenjakom“.[202]

Narodne novine su u polemici s *Obzorom* također napale sudjelovanje na kongresu Mazzure i Fleišera, kao i plan da na njemu sudjeluje Gjalski. Prema *Narodnim novinama*, navedena trojica po zvanju nisu bili novinari, a željeli su zastupati hrvatsko novinstvo. Za Mazzuru je dnevnik napisao da je odlaskom u Krakov želio steći poljske simpatije za „rodoljubno naprezanje obzoračkih korifeja“. Razlozi za planirani odlazak Gjalskog *Narodnim novinama* nisu bili jasni, a za Fleišera su napomenule da bi mu nekoliko lekcija iz hrvatske gramatike i stilistike više koristile nego put u Krakov.[203]

Obzor je očekivano stao u obranu Mazzure naglašavajući da je dovoljan dokaz njegovih kompetencija činjenica što mu je bio namijenjen položaj predsjednika kongresa te da su gospoda u uredništvo *Narodnih novina* i *Agramer Zeitunga* „već toliko puta bili prinuždeni kapitulirati pred neodoljivošću publicističkog pera dra. Mazzure“.[204]

Na to su *Narodne novine* odgovorile člankom u kojem ponavljaju tvrdnju da Mazzura po zvanju nije novinar te da na kongrese ide prvenstveno kao političar sa stranačkim tendencijama.[205]

Od vijesti vezanih uz kongres slavenskih novinara, a koje su se odnosile na Hrvate, osim o zabrani sudjelovanja predstavnika ugarskog dijela Monarhije, *Obzor* je naglasak stavio na plan da se naredni kongres održi u Zagrebu. Prema *Obzoru*, takva ideja pojavila se još prije održavanja krakovskog kongresa. Uoči kongresa Pasarić je zapisao da hrvatski sudionici trebaju biti spremni čuti želju da se kongres 1900. godine održi u Zagrebu te da o tome trebaju misliti i „mjerodavni faktori, kako ne bi bilo bruke i sramote“.[206] Mazzura je prije krakovskog kongresa pitao zamjenika odsutnog bana, predstojnika unutarnjeg odjela hrvatske vlade Otona Krajcsovicsa bi li zagrebačka općina za kongres ustupila vijećnicu te priredila doček za

[200] „Domaće viesti“, *Obzor*, 26.9.1899.
[201] Isto.
[202] „Mjestne viesti“, *Hrvatsko pravo*, 22.9.1899.
[203] „Novinarski kongres u Krakovu“, *Narodne novine*, 23.9.1899.
[204] „Naši službeni organi o novinarskom kongresu“, *Obzor*, 25.9.1899.
[205] „U Zagrebu, 26. rujna“, *Narodne novine*, 26.9.1899.
[206] [J. Pasarić], „Kongres slavenskih novinara“, *Obzor*, 18.9.1899.

sudionike kongresa.[207] Na krakovskom kongresu donesen je jednoglasni zaključak da se sljedeći kongres održi 1900. godine u Zagrebu. *Obzor* je u tom zaključku vidio ne samo najveći dokaz simpatija sudionika kongresa prema gostima iz Hrvatske, nego i priznanje za Hrvatsku koje će odjeknuti u toj zemlji.[208]

Od događaja s kongresa *Hrvatska domovina* naglasila je susret sudionika u redakciji krakovskog lista *Nowa Reforma*, koji je održan zadnjeg dana kongresa. U *Hrvatskoj domovini* možemo doznati da je na tom susretu Fleišer predstavio prava, prošlost i zahtjeve Hrvata te da je naglasio važnost bosanskog pitanja. Novine su zaključile da će taj govor Fleišera, kao i Mazzurina dopuna u krakovskom Grand Hotelu, uroditi plodom.[209] U *Nowoj Reformi* kasnije je objavljen prohrvatski članak. Na objavu članka oštro je reagirao *Srbobran*. Prema srpskom dnevniku, Hrvati su otišli u Krakov kako bi širili veliko-hrvatsku propagandu, u koju su uvjerili i Poljake. *Srbobran* je zaključio da će se Poljaci kasnije uvjeriti da su prevareni.[210]

2.2.2. Treći kongres slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije (Dubrovnik, 1901)

Veći odjek od drugog kongresa slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije u hrvatskim dnevnicima imao je treći kongres. Iako je kongres trebao biti održan u Zagrebu, hrvatska vlada je to zabranila.[211] Vlada je Šimi Mazzuri, jednom od organizatora, odgovorila da održavanje kongresa u Zagrebu nije moguće, jer nije spojivo s interesima zemlje.[212] Umjesto u ugarskom dijelu Monarhije kongres je održan u austrijskom dijelu, točnije u Dubrovniku 8. travnja 1901. godine.

Dio sudionika kongresa u Dubrovnik je stigao parobrodom iz Rijeke. Većina putnika okupila se u Rijeci u četvrtak 4. travnja. Narednog dana na programu je bio sastanak u riječkoj Hrvatskoj čitaonici te odlazak parobrodom za Dubrovnik. Parobrodom *Villam* putovalo je pedesetak sudionika kongresa,[213] od kojih su polovicu činili novinari. Među putnicima najviše je bilo Poljaka, zatim Hrvata, Čeha, Slovenaca te dva Slovaka.[214] Od Poljaka parobrodom iz Rijeke krenuli su: Adam Bieńkowski, Zygmunt Skirmunt i Ludwig Stasiak iz lavovske *Gazete*

---

[207] „Kongres slavenskih novinara u Krakovu“, *Obzor*, 21.9.1899; „Sastanak slavenskih novinara u Krakovu“, *Obzor*, 22.9.1899.
[208] „Zagreb, 26. rujna“ *Obzor*, 26.9.1899.
[209] „Najnovije viesti“, *Hrvatska domovina*, 26.9.1899.
[210] „Zagreb, 5. oktobra“, *Srbobran*, 5/17.10.1899.
[211] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku“, *Hrvatska*, 12.4.1901.
[212] D. Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*…, str. 110.
[213] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku“, *Hrvatska*, 11.4.1901.
[214] „Treći kongres“, *Srbobran*, 6/19.4.1901.

Narodowe, Ludwik Masłowski iz lavovskog *Przegląda,* Kazimierz Ostaszewski-Barański iz lavovskog *Dziennika Polskog*, Michał Chyliński i Rudolf Starzewski iz krakovskog *Czasa,* Aleksander Karcz i Roman Zawiliński iz krakovske *Nowe Reforme,* Kazimierz Ehrenberg i Włodzimierz Lewicki iz krakovskog *Głosa Narodu*, bečki dopisnik tog dnevnika Grzegorz Smólski, Helena Hempel iz cieszynske *Newiaste*, Adam Siedlecki iz Krakova te svećenik Stanisław Stojałowski iz časopisa *Nowy Dzwonek* i *Wieniec Polski*.

Nakon što je u subotu 6. travnja parobrod stigao u Gruž, na njemu je organiziran svečani doček. „U ime poljskoga novinarstva i poljskoga naroda" na svečanom dočeku govorio je Michał Chyliński. Chyliński se zahvalio na srdačnom pozdravu naglašavajući da poljski narod s hrvatskim spaja misao bratske ljubavi te da poljski narod želi jačanje ljubavi među slavenskim narodima. Kratkim govorima na dočeku okupljenima su se obratili i knez Kosta Vojnović te predstavnici češkog i ruskog naroda. Te večeri održan je koncert u čast gostiju.[215]

Dana 7. travnja sudionici su razgledali grad, nakon čega se izaslanstvo kongresa sastalo s dubrovačkim načelnikom Perom Čingrijom kojem su zahvalili na prijaznom dočeku. Među sedmoricom članova izaslanstva bili su Michał Chyliński i Marian Zdziechowski. Uslijedio je posjet Lokrumu. Na tom je otoku Kazimierz Ostaszewski-Barański u zdravici naglasio da svi moraju raditi na sjedinjenju Slavena od mora do mora i da u toj borbi za slavensko sjedinjenje Dubrovnik predstavlja tvrđavu.[216]

Uskrsni ponedjeljak započeo je svetom misom u crkvi sv. Vlaha, nakon čega je uslijedilo otvorenja kongresa u općinskom kazalištu.[217] Na kongresu je sudjelovalo sedamdesetak sudionika, od kojih desetak iz zemalja krune sv. Stjepana.[218] Kongres je otvorio Šime Mazzura, koji se u svom govoru prisjetio četvorice u međuvremenu preminulih sudionika prvog i drugog kongresa. Među četvoricom spomenutih bio je i Bronisław Grabowski. Nakon Mazzure okupljenima se obratio načelnik Dubrovnika Pero Čingrija, koji je kongres predstavio kao izraz slavenske solidarnosti. Načelnik je spomenuo da u Dubrovniku „još zvuči velepjesan kraljevića Vladislava, kojom se epopejom dubrovačka književnost uzdigla do svojeg vrhunca, slaveć vitežka djela naroda poljskoga u ono doba kad je Poljska bila jedna i velika". Odnosilo se to na ep *Osman* Ivana Gundulića. Okupljene je načelnik zamolio da se nakon povratka u svom svakodnevnom radu sjete Dubrovnika.

[215] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku", *Hrvatska,* 11.4.1901.
[216] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku", *Hrvatska,* 12.4.1901.
[217] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku", *Hrvatska,* 13.4.1901.
[218] „Slavenski novinarski kongresi", *Narodne novine,* 11.4.1901.

Uslijedio je prijedlog organizatora kongresa Šime Mazzure da se pošalju brzojavi, među ostalima, caru Franji Josipu, Ladislavu Riegeru, Julianu Dunajewskom, Henryku Sienkiewiczu i biskupu Josipu Jurju Strossmayeru, što je i prihvaćeno.[219] Poljskom političaru i ekonomistu Julianu Dunajewskom izraženo je poštovanje i zahvalnost što zagovara načela autonomije država i jednakosti slavenskih naroda, a poljskom književniku Henryku Sienkiewiczu, jer je „po cielom naobraženom svietu razširio svjetlost slavenskih genija".[220] Za poslovnik dubrovačkog kongresa prihvaćen je poslovnik s kongresa održanog u Krakovu. Sljedeća točka dnevnog reda bio je izbor predsjedništva kongresa. U predsjedništvo su izabrani: Poljak Michał Chyliński kao predsjednik, Slovak Svetozár Hurban-Vajanský kao prvi potpredsjednik te Slovenac Andrej Gabršćek kao drugi potpredsjednik. Mazzura je tada naglasio da prijedlozi političkih rezolucija koje se bave državnim uređenjem te prijedlozi lokalnih političkih rezolucija koje bi mogle izazvati sukobe nisu uvršteni u dnevni red. Predsjednik kongresa Michał Chyliński zahvalio se na izboru i rekao da je time odana počast njegovu narodu – Poljacima. U svom govoru Chyliński se dotaknuo političkih odnosa u Monarhiji, naglašavajući da složni Slaveni mogu odoljeti svim napadima, a da se sloga može postići pod geslom autonomije svih zemalja i ravnopravnosti svih naroda u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Sljedeća točka dnevnog reda bila je izvještaj o drugom kongresu u Krakovu, koji je sastavio urednik krakovskog *Czasa* Antoni Beaupré, a pročitao Kazimierz Ostaszewski-Barański. U izvještaju je navedeno da je prosvjed krakovskog kongresa zbog zabrane sudjelovanja pripadnicima ugarskog dijela Monarhije na kongresu 1899. rezultirao da u Dubrovniku Hrvatima i Slovacima sudjelovanje nije bilo zabranjeno.[221]

Na kongresu je prihvaćeno nekoliko rezolucija, među ostalim, rezolucija o osnutku slavenskog dopisničkog ureda. U raspravi koja je pratila tu rezoluciju tema je bila objektivnost izvještavanja poljskog tiska o rusko-poljskim odnosima.[222] Prihvaćen je i referat o osnutku slavenskog novinarskog društva. Uslijedio je prijedlog rezolucije Mariana Zdziechowskog, koji je glasio: „III. kongres slave. novinara, potvrdjujući, da je od posljednjega kongresa nastupio neki preokret na bolje u području uzajamnosti literarne i političke i ponavljajući zaključke, na predjašnjem kongresu stvorene, glede udaranja temelja za slavensku novinarsku solidarnost, vruće preporuča predstavnicima slavenske štampe, da osobitu pažnju svraćaju na medjusobne odnošaje slavenskih naroda, prosudjujući ih sa stanovišta ravnopravnosti u svim područjima

[219] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku", *Hrvatska*, 13.4.1901.
[220] „Brzojavi odposlani sa kongresa slavenskih novinara u Dubrovniku", *Hrvatska*, 13.4.1901.
[221] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku", *Hrvatska*, 13.4.1901.
[222] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku", *Hrvatska*, 15.4.1901.

života, u skladu s duhom i tradicijom najvećih genija Slavenstva – Mickiewicza, Palackoga, Mažuranića i dr. – i u skladu sa sadržajem i rezultatima novijih iztraživanja najdubljih mislilaca, koji su se bavili sa slavenskom stvarju: Vladimira Solovjeva i Borisa Čičerina".[223] U izlaganju koje je pratilo prijedlog rezolucije Zdziechowski je govorio o slavenskoj solidarnosti. Među ostalim, pozvao se na tvrdnju Beaupréa da nedostatak slavenske solidarnosti potječe od toga što se pojmu slavenske solidarnosti daje previše opširno značenje, vežući ga gotovo s pojmom narodne asimilacije i nastojeći slavensku ideju učiniti monopolom jednog slavenskog plemena. Iako nije izrijekom spomenuto, odnosilo se to na Rusiju.[224] Rezolucija Zdziechowskog prihvaćena je velikom većinom glasova, uz prosvjed Rusa Dimitrija Verguna. Prosvjed je bio izazvan spominjanjem liberalnih ruskih filozofa Solovjeva i Čičerina.[225] Glasovanjem je potom odlučeno da se Vergunu (dopisniku *Novoga vremena* i uredniku *Slavenskoga vieka* u Beču) ne dopusti obraćanje kongresu u vezi te već prihvaćene rezolucije.[226] Na kongresu je iznesen i prijedlog bosansko-hercegovačkih Hrvata, koji se odnosio na zaključak kongresa. U prijedlogu je navedeno da su Bosna i Hercegovina dio stare hrvatske države i da je u njima težište hrvatskog pitanja. Također, u prijedlogu se tvrdilo da bi se ujedinjenjem svih hrvatskih zemalja u jedno tijelo na temelju hrvatskog državnog i narodnog prava obnovila državna tvorevina, koja bi bila od prevage za slavensku misao u Monarhiji. Na riječi Ante Tresića Pavičića kako nitko ne brani i Srbima da zastupaju svoje težnje i na njegov upit: „Nu gdje su? Zašto nisu došli?", uslijedio je pljesak okupljenih sudionika kongresa. Pljesak je Antun Fabris, jedini predstavnik srpskog novinstva na kongresu, primio kao demonstraciju protiv Srba i napustio je kongres.[227] Na prijedlog Antuna Radića kongres je rezoluciju „primio na znanje".[228] Sudionici kongresa donijeli su odluku da se naredni kongres slavenskih novinara održi u Ljubljani.

Nakon završetka sjednice položen je vijenac na grob Mihe Klaića. Predvečer toga dana održana je velika svečanost na Poljani kod Gundulićeva spomenika. Glavnu ulogu na toj svečanosti imali su poljski novinari. Pred velikim brojem sudionika svečanosti Włodzimierz Lewicki i Kazimierz Ehrenberg u ime poljskih novinara ispred spomenika položili su srebrni vijenac. Na vijencu su bili urezani grbovi Poljske i Litve: bijeli orao i bijeli konjanik na bijelom konju. Predsjednik kongresa Michał Chyliński u govoru je istaknuo zahvalnost poljskog naroda prema hrvatskom pjesniku, „koji je toliku slavu želio i proricao poljskom narodu, koja se

[223] „Domaće viesti", *Obzor,* 1.4.1901.
[224] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku", *Hrvatska,* 16.4.1901.
[225] D. Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*…, str. 112.
[226] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku", *Hrvatska,* 17.4.1901.
[227] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku", *Hrvatska,* 16.4.1901.
[228] „Brzojavne i telefonske viesti", *Hrvatska,* 9.4.1901.

žalibože nije izpunila“ dodajući da će poljski narod i u budućnosti „nastojati, da izpuni djela, proricana od velikog hrvatskog pjesnika Gundulića“. Nakon Chylińskog uslijedilo je obraćanje Zawilińskog, koji je položeni vijenac predstavio kao simbol bratstva između Hrvata i Poljaka, bratstva u koje ih je ujedinio Gundulić. Uz to, u obraćanju je naglasio da su Hrvati i Poljaci dvije predstraže zapadne kulture prema istoku. Govor Zawilińskog bio je prekinut demonstracijom grupe Srba, koji su se okupili u kutu Poljane te „psikali i zviždali“.[229] Kratkotrajna demonstracija završena je istjerivanjem prosvjednika s Poljane. Idući govornik bio je načelnik Pero Čingrija, koji je u ime grada Dubrovnika zahvalio Poljacima za počast iskazanu Gunduliću. Svečanost je završena govorom Svetozára Hurbana-Vajanskog. U čast sudionika te večeri održan je banket u Hotelu Imperial, na kojem je sudjelovalo više od sto osoba. Među brojnim zdravicama bila je ona zastupnika Jurja Biankinija Poljacima u kojoj je apelirao na zajedničku borbu Hrvata i Poljaka. Biankiniju se na zdravici Poljacima zahvalio Zdziechowski, nazdravljajući Hrvatima te iskazujući svoju ushićenost hrvatskim prirodnim ljepotama. Poljak Włodzimierz Lewicki u svom je obraćanju nazdravio Lavu Tolstoju i predložio da mu se pošalje brzojav, što je i prihvaćeno.[230]

Idućeg dana dio sudionika otputovao je brodom u Split, a dio brodom u Kotor. Veću skupinu, koja se odlučila za Split, predvodio je Tresić Pavičić. Ta je grupa sutradan razgledala Split i Solin te sudjelovala na banketu, koji je organizirao splitski načelnik Vinko Milić. Na banketu je zdravicu održao Włodzimierz Lewicki u čast Ksavera Šandora Gjalskog i Ante Tresića Pavičića, a odgovorio mu je Tresić Pavičić slaveći poljsku književnost i uljudbu. Na splitskom banketu zdravice su održali i Grzegorz Smólski, koji je ustvrdio da se treba stvoriti trojni obrambeni savez Poljaka, Čeha i Hrvata protiv nijemstva, te Roman Zawiliński, koji se zahvalio Smodlaki na zdravici. Skupinu koja je krenula u Kotor vodio je Šime Mazzura. U toj skupini bio je Chyliński.[231] Izletima u Kotor i Split završio je popratni program dubrovačkog kongresa slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije, kongresa na kojem su Poljaci zauzeli istaknuto mjesto.

Kongres u Dubrovniku, kao uostalom i kongresi u Pragu i Krakovu, omogućio je međusobno upoznavanje i razmjenu ideja slavenskih novinara koji su na njemu sudjelovali. Zaključci tih kongresa, ipak, nisu bili realizirani.[232]

---

[229] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku“, *Hrvatska*, 17.4.1901.
[230] Isto.
[231] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku“, *Hrvatska*, 18.4.1901.
[232] D. Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*…, str. 128.

Prikaz stavova hrvatske javnosti o Poljacima u kontekstu kongresa slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije u Dubrovniku temelji se na člancima objavljenim u zagrebačkim dnevnicima *Obzor* urednika Josipa Pasarića, *Hrvatska* Dragutina Tkalčića, *Narodne novine* Janka Iblera, *Hrvatsko pravo* za čije je uredništvo u odsutnosti Martina Lovrenčevića odgovarao Josip Zoček, *Srbobran* urednika Josipa Hrovateka te tjedniku *Vienac*, kojeg je u vrijeme kongresa uređivao Gjuro Arnold. *Narodne novine* bile su službeni list i podupirale su zemaljsku vladu,[233] *Obzor* je predstavljao stavove Neodvisne narodne stranke, *Hrvatska* je bila glasilo Stranke prava (koalicijskog partnera Neovisne narodne stranke), *Hrvatsko pravo* bile su novine Čiste stranke prava, *Srbobran* Srpske samostalne stranke, dok je *Vienac* bio književni tjednik. Pregledano je i glasilo Socijaldemokratske stranke *Sloboda*, ali ono nije objavilo članke o kongresu.

Najviše pozornosti dubrovačkom kongresu posvetile su novine *Hrvatska* i *Obzor*, čiji su predstavnici sudjelovali na kongresu. Šime Mazzura iz *Obzora* bio je glavni organizator kongresa, dok je Ante Tresić Pavičić na kongresu aktivno predstavljao *Hrvatsku*. Ako se promatra brojnost članaka o kongresu, tu *Hrvatska* zauzima prvom mjesto. U *Obzoru* i *Hrvatskoj* objavljeni su detaljni izvještaji s kongresa.[234] Iako je u *Obzoru* pisalo da je riječ o „Posebnom izvješću *Obzorovu*“, a u *Hrvatskoj* – „Posebnom izvješću *Hrvatske*“, dio njihovih izvještaja gotovo je potpuno identičan. Ta dva dnevnika te književni tjednik *Vienac* kongres su prikazali u pozitivnom svjetlu. *Vienac* je o kongresu i njegovim posljedicama pisao u svega dva članka.

Za razliku od spomenute periodike, *Narodne novine*, *Hrvatsko pravo* i *Srbobran* kongres su prikazali negativno. Te tri novine na kongresu nisu ni imale svoje predstavnike.

Dnevnik Stranke prava *Hrvatska* smatrao je kongres u Dubrovniku događajem od iznimnog značaja za hrvatstvo.[235] Glavnu svrhu kongresa dnevnik Stranke prava nije vidio niti u utemeljenju slavenskog dopisničkog ureda niti u osnutku slavenskog lista. Suradnik *Hrvatske* zapisao je da njima „lebde pred očima mnogo viši ciljevi“ te da oni žele raskrinkati laž i licemjerje.[236]

Taj se dnevnik osvrnuo na ideju slavenskih kongresa istaknuvši da je bilo razdoblja kada su hrvatski domoljubi s čisto hrvatskog stajališta morali ustati protiv kongresa slavenskih novinara. Bilo je to vrijeme kada su politički nezreli Hrvati više isticali svoje slavenstvo, nego

[233] „Kongres slavenskih novinara“, *Narodne novine*, 16.4.1901.
[234] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku“, *Hrvatska*, 11-18.4.1901; „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku“, *Obzor*, 11-17.4.1901, 19.4.1901.
[235] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku“, *Hrvatska*, 12.4.1901.
[236] „Dvie *Narodnim Listima*“, *Hrvatska*, 18.4.1901.

hrvatstvo. Ali, takvo vrijeme je prošlo otkad Stranka prava prosvjetno i politički djeluje u narodu. *Hrvatska* je naglasila da Hrvatima više ne prijeti opasnost od Slavena, niti opasnost da se zbog nekakve slavenske zajednice odreknu svog imena, prava ili junačke prošlosti. Uz tu misao izrečena je poruka da oni koji iznose riječi Ante Starčevića i žele ih prilagoditi na tadašnje okolnosti, ne rade u Starčevićevu duhu, nego se bore protiv njega i njegova djela. Ta poruka bila je upućena Čistoj stranci prava. Komentirajući kongres, *Hrvatska* je izrekla tvrdnju da se slavenski novinari više ne sastaju „pod nekakovom panslavenskom idejom, jer su svi uvidjeli utopističnost te ideje, nego svaki slavenski narod šalje svoje novinarske predstavnike radi svojih individualnih interesa, da iztakne svoje narodne potrebe, i one koje su svima zajedničke. Svak dolazi s uvjerenjem, da radeći požrtvovno i marljivo za svoj narod, radi za dobro svih slavenskih naroda, jer ako se svi pojedini slavenski narodi ojačaju, bit će jaki svi skupa proti zajedničkim neprijateljima".[237]

Predstavljajući ciljeve kongresa, kako ih je vidjela *Hrvatska*, ne može se preskočiti tvrdnja tog lista, da se novinari sastaju kako bi se upoznali i naučili razumijevati težnje i potrebe drugih. To će doći do izražaja u odnosima Poljaka i Hrvata, što će biti prikazano kasnije.

U tekstovima o kongresu najviše pozornosti *Hrvatska* je posvetila rušenju optužbi da su Hrvati i Poljaci kongres podmuklo iskoristili za svoje političke ciljeve. Takve su optužbe isticali češki dnevnik *Národní listy*, zagrebački dnevnik *Srbobran* te srpski tjednik *Dubrovnik*. Optužbe su se odnosile prije svega na rezoluciju bosansko-hercegovačkih Hrvata o sjedinjenju Bosne i Hercegovine s Hrvatskom i rezoluciju Mariana Zdziechowskog. *Hrvatska* je oštro napala tvrdnje novina *Národní listy* da su Hrvati i Poljaci tim rezolucijama uveli nesklad i strančarenje na kongres te da su zastupali svoje narodne interese protiv Srba i Rusa, koji na kongresu nisu bili prisutni. Na takve tvrdnje dnevnik Stranke prava je, među ostalim, odgovorio da su na kongresu bila prisutna dva Rusa (Vergun i Šiarinski) i jedan Srbin (Antun Fabris). Napad čeških novina na Hrvate i Poljake *Hrvatska* je opisala kao neiskren i licemjeran, dodajući da ih je egoizam tih novina do dna duše ogorčio.[238] Uz to, za češke novine, prvenstveno za *Národní listy*, napisala je da su tako loše obaviještene, da bi se „i Kinezi takovih izvještaja stidili".[239] Spomenutom češkom listu upućena je prijetnja: ukoliko se nastavi neprijateljski odnositi prema Hrvatima, poduzet će se koraci kod hrvatskih zastupnika u Carevinskom vijeću da se u budućnosti ne obaziru na tuđe interese nego da zastupaju samo hrvatske.[240]

---

[237] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku", *Hrvatska*, 12.4.1901.
[238] „Dvie *Narodnim Listima*", *Hrvatska*, 18.4.1901.
[239] „Zagreb, 13. travnja 1901", *Hrvatska*, 13.4.1901.
[240] „Dvie *Narodnim Listima*", *Hrvatska*, 18.4.1901.

Pišući o rezoluciji bosansko-hercegovačkih Hrvata, *Hrvatska* je usporedila oštar napad *Srbobrana* i *Dubrovnika* na Poljake sudionike kongresa s izostankom oštrog napada na Čehe koji su bili u Dubrovniku. Prema *Hrvatskoj*, smiješno je što dva srpska lista proglašavaju Čehe „za ćudake i bedake“, koje su Hrvati i Poljaci mogli do mile volje varati „ili voditi na uzici kano medvjede“.[241] *Hrvatska* je naglasila da je na kongresu sudjelovalo dvadesetak Čeha i da su svi oni glasovali za rezoluciju. Sukladno tome pravaški dnevnik se zapitao po čemu su Poljaci nanijeli više krivnje Srbima nego Česi te zašto Srbi Poljake napadaju, a Čehe „miluju“. Također, *Hrvatska* je navela da su za sudjelovanje novinara iz Bosne i Hercegovine na sljedećem kongresu glasovali i Česi i Slovenci, ali Srbi „viču samo na Poljake“.[242] Neimenovane ćirilične listove, koji kongres prikazuju kao „urotu Hrvata i Poljaka, da unište i prožderu Srbe“, *Hrvatska* je optužila da su sufinancirani od Rusije i Crne Gore.[243]

Suprotno već nekoliko puta spomenutom češkom listu, *Hrvatska* nije smatrala da je rezolucija Zdziechowskog uperena protiv Rusije, jer „bismo je inače i mi bili zabacili“. Pravaški dnevnik uputio je *Národní listy* neka radije objave članak protiv svojih urednika, jer su svi oni podržali rezoluciju Zdziechowskog.[244] Stajući u obranu te rezolucije, *Hrvatska* je ustvrdila da ugledni ruski listovi u prijateljstvu Poljaka i Hrvata povodom te rezolucije ne vide nikakav zločin, kao što bi to htjeli „češki srbofili“.[245] Ipak, naveli su da nisu svih ruski listovi podržali rezoluciju Zdziechowskoga. Samog autora rezolucije *Hrvatska* je prikazala vrlo pozitivno, kao poznavatelja i prijatelja hrvatske književnosti i naroda.[246]

Dnevnik *Hrvatska* komentirao je i svečanost postavljanja vijenca ispred spomenika Ivana Gundulića, na kojoj su u glavnoj ulozi bili Poljaci. Svečanost je taj dnevnik predstavio riječima: „Poljak se je kleo pod Gundulićevim spomenikom, da će širiti hrvatsku slavu i slobodu, kao što je on nekada poljsku“.[247] Demonstracije Srba na svečanosti novine su opisale kao nemile i nespretne, smatrajući da su one zadale zadnji udarac reputaciji i simpatijama nekih loše upućenih novinara prema Srbima u Dubrovniku. Prema *Hrvatskoj*, Srbi su demonstrirali protiv Poljaka, jer su znali da nema slavenskog naroda koji bi poput Poljaka tako iskreno ljubio Hrvate i jer Hrvatima nijedno drugo slavensko pleme nije po krvi, duhu, vjeri i književnosti bliže od poljskog.[248] Iz članka, koji je bio odgovor na tekst objavljen u srpskom tjedniku

[241] „Resolucija srbske akademske bos.-hercegov. omladine“, *Hrvatska*, 19.4.1901.
[242] Isto.
[243] „Zagreb, 13. travnja 1901.“, *Hrvatska*, 13.4.1901.
[244] „Dvie *Narodnim Listima*“, *Hrvatska*, 18.4.1901.
[245] „Zagreb, 9. svibnja 1901“, *Hrvatska*, 9.5.1901.
[246] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku“, *Hrvatska*, 17.4.1901.
[247] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku“, *Hrvatska*, 12.4.1901.
[248] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku“, *Hrvatska*, 16.4.1901.

Dubrovnik, možemo doznati kako je demonstracije prikazala srpska strana.[249] Prema *Dubrovniku*, nered na polaganju vijenca izazvao je jedan hrvatski glazbenik, koji je nasrnuo na dvojicu muškaraca, u čiju je obranu potom skočilo nekoliko Srba. *Hrvatska* je takav uzrok demantirala, navodeći da su se Srbi već početkom dana pripremali za demonstracije.[250]

Među posljedicama kongresa *Hrvatska* je isticala brojne pozitivne tekstove u poljskim novinama o Dubrovniku i Hrvatima. U članku objavljenom mjesec dana nakon kongresa čitamo: „Nema dana, da poljski listovi ne pišu s najvećim oduševljenjem o nama Hrvatima". Dnevnik je tvrdio da se nikada prije toga nijedan strani tisak nije ni toliko puno ni tako simpatično bavio hrvatskim pitanjem kao tada poljski tisak. Prema *Hrvatskoj*, članici u poljskom tisku bili su toliko ispravni i korektni s hrvatskog stajališta, „da se moramo upravo diviti umnosti poljskih novinara".[251] Navedeno je da su od poljskih publikacija s osobitim oduševljenjem o Dubrovniku, Dalmaciji i Hrvatima pisali *Przegląd, Głos Narodu, Dziennik Polski, Czas* i *Nowa Reforma*, pri čemu su isticani članci dva potonja krakovska dnevnika.[252]

Taj pravaški list smatrao je da će zanos s kojim poljski listovi pišu „o našem divnom moru, o našoj prekrasnoj obali", u mnogim Poljacima, točnije „poljskim šlahčićima", potaknuti želju da dođu u domovinu Gundulića.[253]

Ante Tresić Pavičić na temelju pisanja poljskih novina uočio je još jednu posljedicu kongresa: jačanje slavenske solidarnosti kod Poljaka i njihovih simpatija za Hrvate. To je odgovaralo općoj konstataciji *Hrvatske* da je kongres u Dubrovniku bio od velike koristi za slavensku solidarnosti i Hrvate. Prema Tresić Pavičiću, u poljskim novinama se možda i po prvi put osjećala neka jača težnja za slavenskom solidarnošću. Zapisao je i da Poljaci u svojim člancima nisu mogli pronaći dovoljno toplih riječi da Hrvatima iskažu svoju ljubav. Takva misao dopunjena je tvrdnjom da su Poljaci po prvi put otkrili braću Hrvate, koji ih iskreno ljube i da su prvi put vidjeli da u Monarhiji postoji element (Hrvati) čije su aspiracije identične s njihovim.[254]

U kontekstu poljskih simpatija za Hrvate *Hrvatska* je zapisala, da će se „naši Bizmarki rugati našem veselju nad simpatijama braće Poljaka, koji nam ne mogu pomoći, jer su potlačeni

---

[249] Cijeli izvještaj *Dubrovnika* na svojim stranicama objavio je zagrebački dnevnik *Srbobran*: „Treći kongres", *Srbobran,* 6/19.4.1901.
[250] „Iz hrvatskih i slovenskih zemalja", *Hrvatska,* 19.4.1901.
[251] „Poljaci i Hrvati", *Hrvatska,* 14.5.1901.
[252] „Zagreb, 13. travnja 1901", *Hrvatska*, 13.4.1901; „U Zagrebu, 20. travnja 1901", *Hrvatska*, 20.4.1901; „Zagreb, 29. travnja 1901", *Hrvatska*, 29.4.1901; „Zagreb, 9. svibnja 1901", *Hrvatska,* 9.5.1901.
[253] „Zagreb, 29. travnja 1901", *Hrvatska,* 29.4.1901.
[254] [A. Tresić Pavičić], „Poljaci i Hrvati", *Hrvatska*, 22.4.1901. Autor teksta prema članku „Zagreb, 9. svibnja 1901", *Hrvatska,* 9.5.1901.

i razciepani kao i mi“.[255] Tvrdnja da Poljaci ne mogu pomoći Hrvatima u suprotnosti je s nadanjima *Hrvatske* izraženim u drugim člancima. *Hrvatska* se nadala da će kongres imati posljedice na djelovanje Poljaka i Hrvata u Carevinskom vijeću: da će Poljaci tamo zagovarati interese „zapuštene Dalmacije“.[256]

Kongres u Dubrovniku bio je povod Anti Tresiću Pavičiću za analizu hrvatsko-poljskih odnosa. U tekstu objavljenom u *Hrvatskoj* (vidi prilog 5) Tresić Pavičić je ustvrdio da je poljski narod uvijek ustajao u oslobađanje potlačenih i u obranu svoje domovine. Taj zanos „plemenite humanitarnosti“ Poljska je platila svojim državnim životom, odnosno kao država je umrla, jer „nije bila sebična, nego puna ljubavi, a ljubav ljudi propinju na križ“.[257] Poljaci su, ogorčeni zbog takve ljudske brutalnosti, postali donekle politički sebični, nastojeći spasiti što se spasiti da. Tresić Pavičić je nastavio da je cijelo slavensko novinstvo, uključujući i cijelo hrvatsko, Poljake proglašavalo sebičnim, ne prosuđujući stvari s poljskog stajališta, koje se moralo uzeti u obzir. Potom se zapitao tko je od Slavena ikada pružio pomoć Poljacima. Svi su ostali Slaveni očekivali pomoć od Rusije te nisu ni mislili izraziti svoje osjećaje umirućoj Poljskoj. Autor je smatrao da Hrvati po prvi put ne vide nikakve povrede prema Rusiji, ako simpatiziraju s Poljskom i žele njezino uskrsnuće. Uz to, izrazio je uvjerenje da će, nakon što prosvjeta ovlada ruskim narodom, sama Rusija obnoviti Poljsku i na taj se način iskupiti za svoj grijeh. Rusi su uvjereni da neće moći trideset milijuna katoličkih Slavena preobratiti na pravoslavlje, a ne mogu ni mirno gledati kako Nijemci uništavaju tri milijuna Poljaka u Pruskoj. Po prvi put Poljaci su otkrili i našli braću, koja ih iskreno ljubi – Hrvate, i shvatili da u Monarhiji postoji element, čije su težnje jednake s njihovima „čija je krv, krv od njihove krvi, čija je vjera jednaka, čiji je jezik vrlo srodan, čija je prosvjeta i duh te prosvjete malne jednak njihovoj“. Tresić Pavičić potom je zaključio da ne postoji ništa što bi dijelilo Poljake i Hrvate. Nikom ne bi bolje odgovarala slobodna i ujedinjena Hrvatska, nego Poljacima, što su Poljaci dobro vidjeli. U svom članku Tresić Pavičić se čudio da su se Poljaci i Hrvati tako kasno upoznali, odnosno Hrvati su poznavali Poljake, ali Poljaci nisu poznavali Hrvate. U tome je vidio krivnju Hrvata, koji nisu ništa učinili da ih Poljaci upoznaju, već su Poljaci morali doći kod Hrvata da ih otkriju. Na kraju članka Tresić Pavičić je pozvao na suradnju Hrvata i Poljaka u Carevinskom vijeću u Beču.[258] Prijevod tog članka objavio je krakovski list *Nowa Reforma* i popratio ga, prema *Hrvatskoj*, „vrlo simpatičnim uvodnim riječima, a još ljepšim ga zaključio“.[259]

---

[255] „Poljaci i Hrvati“, *Hrvatska*, 14.5.1901.
[256] „Zagreb, 29. travnja 1901“, *Hrvatska*, 29.4.1901.
[257] Isto.
[258] Isto.
[259] „Zagreb, 29. travnja 1901“, *Hrvatska*, 29.4.1901.

I *Obzor* je pisao o kongresu. Šime Mazzura kao ciljeve slavenskih kongresa u tom dnevniku je naveo jačanje slavenskog novinstva i njegovu emancipaciju od njemačkog novinstva.[260] Također, prema Mazzuri, ciljevi kongresa bili su neposredna komunikacija sa sudionicima kongresa, razmjena mišljenja te upoznavanje ljudi koji rade na zajedničkom polju. Mazzura je napomenuo da su potonji ciljevi bili ostvareni, jer su predstavnici *Obzora* na kongresima u Pragu, Krakovu i Dubrovniku upoznali više od dvije stotine slavenskih novinara i aktivnih političara te su provirili „u njihovu dušu i oni u našu".[261] Kao dva glavna uvjeta razvoja slavenskog novinstva u *Obzoru* su navedeni osnivanje slavenskog dopisničkog ureda i slavenskog novinarskog društva.[262]

Poput suradnika *Hrvatske,* i Mazzura je u svojim tekstovima u *Obzoru* tvrdio da je dubrovački kongres bio uspješan, izražavajući to riječima da je dubrovački kongres bio od najveće koristi za hrvatsku ideju, odnosno da je kongres bio impozantna demonstracija u korist slavenstva i hrvatstva.[263] Uz to, naglasio je da su slavenski novinari i političari obećali da će svakom prilikom zastupati interese Dalmacije.[264]

Mazzura se osvrnuo na slavensku uzajamnost i kolegijalnost slavenskih novinara. Kod slavenske uzajamnosti zastupao je stajalište da, što je ona jača, bit će jači svaki slavenski narod pojedinačno, a svaki pojedinačni narod svojim će jačanjem davati veću snagu općoj slavenskoj uzajamnosti.[265] Spominjući novinarsku kolegijalnost pozvao je *Narodne novine* i *Agramer Zeitung* da svojim tekstovima pomognu popularizirati ideju pomoći siromašnim novinarima, njihovim udovicama i siročadi. Dodao je da takvoj pomoći teže siromašno češko i poljsko novinstvo Monarhije.[266]

U odnosu na *Hrvatsku, Obzor* se u svojim komentarima manje osvrtao na Poljake. Dolazak Poljaka u Dubrovnik u *Obzoru* je stavljen u kontekst Gundulićeva *Osmana*. Autor članka se zapitao nema li nešto poetsko i nešto što sluti na dobro u tome da slavenski novinari dođu iz poljskih kraljeva u domovinu autora *Osmana* te nije li to neki pjesnički, viši vez koji spaja hrvatski Dubrovnik i poljski svijet.[267] Kasnije se dnevnik osvrnuo na proslavu pred Gundulićevim spomenikom. Ocijenio ju je vrlo pozitivno: na njoj je vladalo veliko i neopisivo

[260] Š. Mazzura, „Kongres slavenskih novinara", *Obzor,* 15.4.1901.
[261] Isto.
[262] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku", *Obzor,* 1.4.1901.
[263] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku", *Obzor,* 19.4.1901; Š. Mazzura, „Kongres slavenskih novinara", *Obzor,* 15.4.1901.
[264] Š. Mazzura, „Kongres slavenskih novinara", *Obzor,* 15.4.1901.
[265] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku", *Obzor,* 1.4.1901.
[266] Š. Mazzura, „Kongres slavenskih novinara", *Obzor,* 15.4.1901.
[267] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku", *Obzor,* 1.4.1901.

oduševljenje.[268] Srpsku demonstraciju prikazao je kao neuspješnu, jer ne samo da nije poremetila svečanost, nego su demonstranti postigli upravo suprotan učinak od planiranog.[269]

Rezolucija o slavenskoj uzajamnosti koju je predložio Zdziechowski imala je odjek i u *Obzoru*. Te novine su je poduprle i zaželjele da svi novinari proniknu u njezinu suštinu i duh, jer će „odatle samo doći spas".[270] Prema *Obzoru*, rezolucija je predstavljala čitav jedan program, koji prati velika i uzvišena misao. Jedna od osoba spomenutih u rezoluciji bio je Mickiewicz, za kojeg se *Obzor* upitao: „Tko kao Mickiewicz hoće da uskrisi poljsku svoju domovinu, tko je u to ime kao on radio, ali u kojega je kao u njega slavenska duša?"[271]

Gledajući kroz prizmu tvrdnje da su organizatori kongresa (Mazzura, Tresić Pavičić i Šandor Gjalski) učinili sve što je bilo moguće da oduševe slavenske novinare za Hrvatsku i hrvatski narod, *Obzor* je zaključio da su Poljaci nakon posjeta Splitu otišli oduševljeni za Hrvate i hrvatsku ideju. Od Poljaka u tom smislu naglašen je Marian Zdziechowski.[272]

Poput *Hrvatske*, i dnevnik Neodvisne narodne stranke na svojim je stanicama istaknuo pozitivne tekstove poljskih listova o dubrovačkom kongresu. Pri tome je spomenuto da su poljski listovi, primjerice krakovski dnevnik *Nowa Reforma* i varšavski *Słowo,* u hrvatsko-srpskom sporu stali na hrvatsku stranu.[273]

Zagrebačke *Narodne novine* na dubrovački kongres osvrnule su se u dva članka, prikazujući ga negativno.[274]

Temeljna tvrdnja *Narodnih novina* u vezi kongresa bila je da su ideje o zajedništvu i slozi slavenskih naroda neostvarive.[275] U drugom članku ta je misao oblikovana na način da među Slavenima u Austro-Ugarskoj Monarhiji ne može biti zajedništva, jer ih mnogo toga dijeli. Upravo zbog toga ne može biti zajedništva ni u novinstvu, posebice među Slavenima u zemljama ugarske krune i onima u Austriji. Kongresi slavenskih novinara prema tome su suvišni. Suvišnost novinarskih kongresa potvrđuje i izostanak rezultata do tada održanih kongresa u Pragu i Krakovu. Prema *Narodnim novinama,* na tim kongresima izricale su se fraze o solidarnosti Čeha i Poljaka, o njihovom zajedničkom radu i složnoj taktici, a ubrzo nakon toga kad su se Česi odlučili za opstrukciju u Carevinskom vijeću, „što sve nijesmo čitali u

---

[268] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku", *Obzor,* 9.4.1901.
[269] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku", *Obzor,* 16.4.1901.
[270] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku", *Obzor,* 1.4.1901.
[271] Isto.
[272] „Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku", *Obzor,* 19.4.1901.
[273] „Kongres slavenskih novinara", *Obzor*, 15.4.1901; „Novinski glasi o slavenskom novinarskom kongresu", *Obzor,* 20.4.1901; „Domaće viesti", *Obzor,* 27.4.1901.
[274] „Slavenski novinarski kongresi", *Narodne novine*, 11.4.1901; „Kongres slavenskih novinara", *Narodne novine,* 16.4.1901.
[275] „Kongres slavenskih novinara", *Narodne novine,* 16.4.1901.

poljskim listovima proti Česima i kako li se nijesu prietili Poljaci svojim predjašnjim saveznicima i obratno!“[276] Poljski narod prije svega drži do svojih interesa i zbog njih sklapa saveze sa svakim tko mu može koristiti, a razvrgava sa svakim, pa bila to i slavenska braća, tko mu u tom trenutku nije dobar saveznik. Tako postupaju Česi i svaki drugi ozbiljan političar, zaključile su *Narodne novine*.

O samom kongresu u Dubrovniku *Narodne novine* zapisale su da je bio izlet pun fraza i politička demonstracija.[277] Uz to je bila vezana opaska *Narodnih novina* da je na kongresu bilo više političara nego novinara i da velika većina hrvatskih novinara u Dubrovnik nije ni došla. Razmatrajući posljedice dubrovačkog kongresa, zaključeno je da su jednake nuli te da hrvatsko novinstvo i čitatelji od kongresa neće imati nikakve koristi.[278] *Narodne novine* od kongresa nisu očekivale ni praktični uspjeh za slavensko novinstvo. Ipak, zaželjele su da se obistini tvrdnja Mazzure da će kongres koristiti Dalmaciji i Dubrovniku, jer su se novinari uvjerili u njihovu ljepotu, zanemarenost Dalmacije i upoznali prošlost Dubrovnika. *Narodne novine* su dodale da nije gubitak ako će novinari nakon kongresa zastupati interese Dalmacije, ali sudionici, koji do tada nisu poznavali prilike u Dalmaciji, mogli su doći u Dubrovnik i bez kongresa.[279]

Narodne novine osvrnule su se na Mazzurin poziv na kolegijalnost s češkim i poljskim novinstvom, odgovarajući da *Narodne novine* sa svim hrvatskim novinstvom ne mogu ništa učiniti za siromašno češko i poljsko novinstvo, a nisu na to ni pozvane.[280]

Novine Čiste stranke prava *Hrvatsko pravo* kritizirale su kongres. Pri tome su se često osvrtale na primjer Poljaka. Kroz njihove tekstove provlačila se osnovna misao: „Spas je u nas samih i nigdje drugdje“.[281] Taj pravaški list smatrao je da je dužnost svakog naroda raditi prvenstveno za sebe. Budu li Hrvati više radili na svojoj slozi, a manje se brinuli o tome što će biti s Rusima, Česima i Poljacima, prije će doći do boljih uvjeta života. Isto tako, Poljaci i Česi bi sami trebali raditi na svojoj solidarnosti, i to u svojim domovinama i bez uplitanja Hrvata. Na taj način stvorit će se uvjeti za solidarnost naroda kakvu *Hrvatsko pravo* cijeni. U tom kontekstu postavljeno je pitanje što Hrvati mogu učiniti za slobodu Poljske, a što Poljaci za hrvatsku slobodu i ujedinjenje.[282] Hrvati trebaju raditi na slozi hrvatskih narodnih sila, a Poljaci na slozi svojih sila u svojoj zemlji. Tek nakon toga može uslijediti zajednička borba za

[276] „Slavenski novinarski kongresi“, *Narodne novine,* 11.4.1901.
[277] „Kongres slavenskih novinara“, *Narodne novine,* 16.4.1901.
[278] „Slavenski novinarski kongresi“, *Narodne novine,* 11.4.1901.
[279] „Kongres slavenskih novinara“, *Narodne novine,* 16.4.1901.
[280] Isto.
[281] „Novi primjer slavenske uzajamnosti“, *Hrvatsko pravo,* 17.4.1901.
[282] „Parade i spletke“, *Hrvatsko pravo,* 15.4.1901.

promjenu odnosa u Monarhiji.[283] U kontekstu borbe za svoje interese *Hrvatsko pravo* je ustvrdilo, da hrvatske snage trebaju služiti prvenstveno hrvatskim narodnim potrebama te da bi se u tome Hrvati trebali ugledati na primjer čeških i poljskih političara, koji se radi svojih potreba mire s Nijemcima.[284] Takva ideja se nalazi i u tvrdnji da je spas za hrvatski narod samo u radu za hrvatstvo, jer „što mare za nas Rusi, što Česi, što Poljaci? Zar svaki od tih narodah nema svojih brigah, svojih nevoljah i potrebah? Mi smo preslabi, da za njih što učinimo, a oni neće za nas ništa učiniti. S toga nam ne preostaje nego radit za se.“[285] Ipak, dnevnik je naveo da nije protiv zdrave, iskrene i prave uzajamnosti među narodima.[286]

Hrvatsko pravo u svojim tekstovima jasno se izjasnilo protiv slavenske zajednice u Monarhiji, tvrdeći da raditi na slavenskoj zajednici u Monarhiji znači raditi za centralizam. Umjesto za slavenski centralizam, trebalo bi se boriti za slobodu svakog naroda pojedinačno.[287] Također, navedeno je da je slavenstvo sredstvo pomoću kojega političari spletkare protiv hrvatstva.[288] Tu je osuđena i ideja stvaranja jedinstvenog slavenskog naroda. Novine Čiste stranke prava istaknule su da niti jedan od naroda koji sudjeluju na kongresu nije spreman napustiti svoju „narodnu osebujnost“ i pretvoriti se u nekakav novostvoreni slavenski narod.[289]

Sljedeća značajna tvrdnja, koja se provlačila kroz tekstove *Hrvatskog prava,* bila je da ne postoji slavenska solidarnost: niti jedan narod ne osjeća se Slavenom nego onime što jest. Kao primjer navedeni su Poljaci, koji se ne osjećaju Slavenima nego Poljacima. Nedostatak solidarnosti razrađen je kroz prikaz odnosa Rusa prema Poljacima i Poljaka prema Rusinima. Probitci Rusa su u tlačenju Poljaka, a probitci Poljaka u neovisnosti od Rusije. Rusi bi kao veliki teoretičari slavenofilstva morali Poljacima vratiti slobodu i državnu neovisnosti, ali umjesto toga oni žele porusiti poljski narod i posve ga asimilirati. Slično je u Galiciji, gdje Poljaci suzbijaju težnju Rusina za ravnopravnošću. Ponašanje Poljaka navedeno je ne samo kao primjer nepostojanja solidarnosti među Slavenima, nego i šire – među nenjemačkim narodima u Monarhiji.[290] Unapređenju slavenske solidarnosti ne može pomoći ni kongres slavenskih novinara, jer je on uzaludan kao u slučaju odnosa Poljaka i Rusa.[291] *Hrvatsko pravo* utvrdilo je da se opet pokazuje kao se Česi brinu za sebe, Poljaci za sebe, a ni jedni ni drugi se ne brinu

[283] „Još o dubrovačkom kongresu“, *Hrvatsko pravo,* 16.4.1901.
[284] „Novi primjer slavenske uzajamnosti“, *Hrvatsko pravo,* 17.4.1901.
[285] „Slavenska i hrvatska uzajamnost“, *Hrvatsko pravo,* 12.6.1901.
[286] „Još o dubrovačkom kongresu“, *Hrvatsko pravo,* 16.4.1901.
[287] Isto.
[288] „Novi primjer slavenske uzajamnosti“, *Hrvatsko pravo,* 17.4.1901.
[289] „Parade i spletke“, *Hrvatsko pravo,* 15.4.1901.
[290] Isto.
[291] „Novi primjer slavenske uzajamnosti“, *Hrvatsko pravo,* 17.4.1901.

kako će se razvijati stvari u Istri i Dalmaciji.[292] Novine ni kasnije nisu polagale nade u slavensku solidarnost, što se osobito vidjelo u kontekstu Carevinskog vijeća, gdje nisu očekivali da se češki i poljski zastupnici zauzmu za Hrvate. Naglašeno je da iako je dio hrvatskog novinstva polagao nade u Poljake, te nade bile su jalove i rasplinule su se.[293] To pravaško glasilo smatralo je da niti Česi, koji tobože najdosljednije i najodlučnije zastupaju ideju slavenske solidarnosti, ne rade na dobrobit hrvatstva, nego „huškaju tako zvane Srbe" protiv Hrvata.[294] Kako bi dodatno diskreditirale ideju slavenske solidarnosti, novine su zapisale da sami zagovaratelji slavenske solidarnosti – obzoraši – drugačije misle o slavenskoj solidarnosti nego što govore pred naivnima.[295] U kontekstu slavenstva može se spomenuti komentar brzojava, koji je kongres uputio Henryku Sienkiewiczu. Slanje brzojava *Hrvatsko pravo* popratilo je riječima da je Sienkiewicz „malo u doticaju sa sveslavenskim sljeparstvom".[296]

Te su se novine osvrnule na sam kongres, komentirajući njegov cilj i posljedice te opisujući kongres i njegove sudionike.

Prema *Hrvatskom pravu*, cilj kongresa bio je pokazati solidarnost koje nema. Unatoč takvom cilju, svatko na kongresu potezao je na svoju stranu, primjerice Poljaci nisu željeli razumjeti niti Ruse niti Rusine.[297] Jedan od glavnih ciljeva stavljen pred kongres, osnivanje društva slavenskih novinara, odbačen je kao nepotreban, svraćajući pažnju na potrebu osnivanja hrvatskog novinarskog društva. Pri tome je napomenuto, da takvo društvo već imaju Poljaci.[298]

Kongres je opisivan kao nepotreban, jer se bez njega mogu sporazumjeti oni narodi koji imaju istovjetne potrebe, dok s druge strane na njemu sudjeluju i narodni koji nemaju iste ciljeve.[299] Sudionici kongresa su neiskreni i ne samo da ne zaviruju u tuđe misli, kako je to tvrdio Šime Mazzura u *Obzoru*, nego od drugih skrivaju svoje prave misli.[300] Opisu kongresa dodano je da se na njemu „mlati prazna slama" odnosno „iztresaju zvučne fraze".[301] Iako je riječ o novinarskom kongresu, prema *Hrvatskom pravu*, na njemu su se vodile političke rasprave, a ne rasprave o napretku struke.[302] Takvo mišljenje bilo je slično stavovima iznesenim

[292] „Politički pregled", *Hrvatsko pravo,* 17.4.1901.
[293] „Slavenska i hrvatska uzajamnost", *Hrvatsko pravo,* 12.6.1901.
[294] „Parade i spletke", *Hrvatsko pravo,* 15.4.1901.
[295] „Novi primjer slavenske uzajamnosti", *Hrvatsko pravo,* 17.4.1901.
[296] „Parade i spletke", *Hrvatsko pravo,* 15.4.1901.
[297] Isto.
[298] „Još o dubrovačkom kongresu", *Hrvatsko pravo,* 16.4.1901.
[299] „Parade i spletke", *Hrvatsko pravo,* 15.4.1901.
[300] „Još o dubrovačkom kongresu", *Hrvatsko pravo,* 16.4.1901.
[301] „Parade i spletke", *Hrvatsko pravo,* 15.4.1901.
[302] Isto.

u *Narodnim novinama*. Novine Čiste stranke prava zaključile su da kongres u unutarnjim odnosima u Hrvatskoj služi za spletke.[303]

Niti komentari o posljedicama kongresa u *Hrvatskom pravu* nisu odudarali od opće kritike kongresa u tom dnevniku. Od kongresa se nije očekivalo nikakvo dobro. Kao potvrda toga navedeni su prošli kongresi, koji su samo pomutili odnose među narodima čiji su izaslanici na njima sudjelovali, poput odnosa Rusa i Poljaka.[304] Hrvate kongresi udaljuju od rada i borbe za samostalnost i ujedinjenje. *Hrvatsko pravo* je negiralo da će se na kongresu ostvariti ono što očekuje Šime Mazzura (osnutak slavenskog dopisničkog ureda i slavenskog novinarskog društva), jer je to u suprotnosti s težnjama svakog pojedinog naroda koji teži za slobodom i nezavisnošću. Pri tome je Mazzura optužen da „na sve gleda kroz ružične naočale".[305] Kao primjeri neuspjeha dubrovačkog kongresa navedene su s jedne strane žalbe Hrvata na pisanje čeških novina o kongresu, a s druge strane navodi o češko-poljsko-njemačkoj solidarnosti.[306] Sve to bilo je u očitoj suprotnosti s očekivanim napretkom ideje slavenske solidarnosti.

Hrvatsko pravo se složilo s *Obzorom* i *Narodnim novinama* da su putovanja i upućivanja stranaca u odnose u Hrvatskoj korisni, ali je naglasilo da se to može postići i drugačije, odnosno izvan kongresa. Korist putovanja potom je umanjena tvrdnjom da su neki koji su posjetili Hrvatsku, kasnije pisali protiv nje.[307]

Kako je *Srbobran* prikazao kongres u Dubrovniku? Iako su *Srbobran* i *Hrvatsko pravo* negativno prikazivali kongres slavenskih novinara u Dubrovniku, njihovi stavovi o potrebi organiziranja slavenskih kongresa i njihovoj važnosti se razlikuju. Za razliku od *Hrvatskog prava*, *Srbobran* je smatrao da su slavenski kongresi važni i iznimno potrebni. Prema srpskom dnevniku, slavensko novinstvo pozvano je u borbu protiv nepravednog položaja Slavena u Monarhiji i zbog toga mu je potrebna solidarnost i osnutak društva slavenskih novinara. Do toga će doći zahvaljujući slavenskim kongresima. Dnevnik je naveo da je potreba i važnost slavenskih kongresa vidljiva u tome, što su slavenski neprijatelji ustali protiv kongresa, osjećajući da bi organizirano slavensko novinarstvo u Monarhiji imalo veliku snagu.[308]

Prije početka dubrovačkog kongresa *Srbobran* je zapisao da kongresi u Pragu i Krakovu nisu donijeli vidljive rezultate te je zaželio uspješan rad dubrovačkom kongresu.[309]

---

[303] „Još o dubrovačkom kongresu", *Hrvatsko pravo*, 16.4.1901.
[304] „Parade i spletke", *Hrvatsko pravo*, 15.4.1901.
[305] „Još o dubrovačkom kongresu", *Hrvatsko pravo*, 16.4.1901.
[306] „Parade i spletke", *Hrvatsko pravo*, 15.4.1901; „Novi primjer slavenske uzajamnosti", *Hrvatsko pravo*, 17.4.1901.
[307] „Još o dubrovačkom kongresu", *Hrvatsko pravo*, 16.4.1901.
[308] „Slavenski novinarski kongres", *Srbobran*, 24.3/6.4.1901.
[309] Isto.

Uskoro se pisanje o kongresu radikalno zaoštrilo. Bila je to posljedica rezolucije bosansko-hercegovačkih Hrvata, koju je kongres primio na znanje. Ta rezolucija ocijenjena je „dinamitom za slavensku solidarnost“ i povredom slavenske solidarnosti prema Srbima.[310] *Srbobran* je zaključio da su Hrvati rezoluciju pripremili u potaji, jer se njezin prijedlog nije nalazio u programu kongresa. Srpski dnevnik to je nazvao „prevarom“, „djetinjom demonstracijom Hrvata“ i „velikohrvatskom lakrdijom“.[311] U centru napada *Srbobrana* nisu bili samo hrvatski sudionici kongresa, nego i Poljaci. Srpske novine su naglasile da su Poljaci podupirali rezoluciju, dok su Česi bili rezervirani, a ruski novinari protiv nje.[312] Poljaci su optuženi da su Hrvatima pomagali u „komediji s rezolucijom“, iako su znali da rezolucije političkog sadržaja ne pripadaju na novinarski kongres te da Hrvati koji su govorili u ime Bosne i Hercegovine (Antun Radić) nemaju za to legitimitet.[313] U kontekstu rezolucije bosansko-hercegovačkih Hrvata *Srbobran* je za Poljake zapisao da je njihova politika isto tako neslavenska, kao što je to hrvatska politika.[314]

Srbobran je osudio i rezoluciju i izlaganje Zdziechowskog, smatrajući da nema veće ironije, nego kad se govori o slavenskoj solidarnosti i napada Ruse. Srpski dnevnik naveo je da su pismeni protest protiv rezolucije podnijela osmorica sudionika, među kojima je bio jedan Poljak – svećenik Stanisław Stojałowski, vođa poljskog seljačkog pokreta.[315] Pišući o rezoluciji naglašeno je da je rezolucija usvojena uz zalaganje Hrvata. Iz toga je proizašao i zaključak, da su Poljaci upotrijebili kongres za demonstraciju protiv Rusije i u tome su im Hrvati pomogli, a da su Hrvati kongres iskoristili za demonstraciju u koristi Velike Hrvatske i protiv Srba te su im u tome Poljaci „vratili milo za drago“.[316] Obje rezolucije *Srbobran* je prikazao kao podmetnuta kukavičja jaja, preuzimajući to od češkog dnevnika *Národní listy*.[317]

Posljedice kongresa *Srbobran* je gledao isključio kroz prizmu dviju rezolucija: „velikohrvatska komedija“ kompromitirala je ozbiljnost i cilj kongresa, a Hrvati i Poljaci diskreditirali su ga te time osramotili ne samo sebe, nego i slavensku solidarnost.[318]

---

[310] „Hrvatska komedija na slavenskom novinarskom kongresu“, *Srbobran,* 28.3/10.4.1901.
[311] Isto.
[312] Isto.
[313] „*Narodny Listy* o slavenskom novinarskom kongresu“, *Srbobran,* 4.4/17.4.1901.
[314] „Hrvatska komedija na slavenskom novinarskom kongresu“, *Srbobran,* 28.3/10.4.1901.
[315] „Poljaci i Hrvati protiv Rusa i Srba“, *Srbobran*, 5.4/18.4.1901; „Treći kongres“, *Srbobran,* 6.4/19.4.1901; M. Tymowski, n.dj., str. 103.
[316] „Poljaci i Hrvati protiv Rusa i Srba“, *Srbobran,* 5.4/18.4.1901.
[317] „*Narodny Listy* o slavenskom novinarskom kongresu“, *Srbobran*, 4.4/17.4.1901; „Srdita nemoć“, *Srbobran,* 7.4/20.4.1901.
[318] „Hrvatska komedija na slavenskom novinarskom kongresu“, *Srbobran*, 28.3/10.4.1901; „Poljaci i Hrvati protiv Rusa i Srba“, *Srbobran,* 5.4/18.4.1901.

Srpski dnevnik je izvještavao i o odjecima kongresa u stranom tisku. Za pisanje poljskih dnevnika nije imao riječi hvale, što se može zaključiti iz tvrdnje da su Hrvati Poljacima napunili uši lažima o Srbima, koje su zatim Poljaci objavili u svojim listovima.[319] Pisanje poljskih listova koji napadaju Srbe prikazano je kao bezobzirno.[320] Kasnije je iz kritike poljskog tiska izuzet krakovski dnevnik *Czas*, koji je osudio uvlačenje u slavenski novinarski kongres pitanja kojima tamo nije bilo mjesto.[321]

Kongres slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije u Dubrovniku imao je odjeka i u književnom tjedniku *Vienac*, koji je kongres prikazao u pozitivnom svjetlu.

U prilogu „Listak" prikazan je referat Mariana Zdziechowskog o uvjetima slavenske solidarnosti, koji je izazvao polemiku na kongresu i, kao što smo vidjeli, imao odjeka u hrvatskim novinama. Taj referat objavljen je u krakovskom dnevniku *Czas*, a zatim i kao zasebno izdanje. U referatu je Zdziechowski spomenuo *Vienac* kao dostojni glasnik slavenske kulturne solidarnosti. *Vienac* je pohvalio Zdziechowskog, za kojeg je napisao da je „veliki prijatelj Hrvata i dobar poznavač naših kulturnih prilika" te „apostol slavenske solidarnosti na kulturnom polju".[322]

Zahvaljujući prilogu „Listak" čitatelji su se mogli informirati i o odjecima kongresa u slavenskom novinstvu. U prilogu je izražen stav da je kongres donio lijepe plodove za „hrvatsku stvar". U tom kontekstu istaknuli su se poljski listovi, koji su hvalili ljepote Dalmacije i s oduševljenjem pisali o Dubrovniku. Od poljskih političkih dnevnika koji su objavili opširne izvještaje iz Dubrovnika spomenuti su *Czas*, *Nowa Reforma*, *Gazeta Narodowa*, *Głos Narodu*, *Słowo*, *Kurier Poznański* i *Kraj*. Pozornost u prilogu bila je usmjerena na članke o Dubrovniku poljskog tjednika *Kraj* iz Petrograda.[323]

[319] „Poljaci i Hrvati protiv Rusa i Srba", *Srbobran,* 5.4/18.4.1901.
[320] „*Narodny Listy* o slavenskom novinarskom kongresu", *Srbobran,* 4.4/17.4.1901.
[321] „Pogovor k dubrovačkom kongresu", *Srbobran,* 21.4/4.5.1901.
[322] „Listak", *Vienac,* 4.7.1901.
[323] „Listak", *Vienac,* 9.5.1901.

2.3. Djelovanje Poljaka u Carevinskom vijeću u Beču

Carevinsko vijeće u Beču (njem. Reichsrat) utemeljio je 1849. godine oktroiranim ustavom habsburški car Franjo Josip I. kao savjetodavno tijelo Monarhije. Dvije godine kasnije car je odlučio da to vijeće postane njegov savjetodavni organ i po važnosti ga je uzdigao iznad ministarskog vijeća.

Poraz Habsburške Monarhije u ratu s Francuskom i Sardinijom (1859) nagnao je cara da smijeni nepopularnog ministra unutarnjih poslova Alexandra Bacha te najavi promjene u zakonodavstvu i upravi.[324] Tada je važnu ulogu u državi dobio nekadašnji namjesnik Galicije Agenor Gołuchowski stariji, koji je preuzeo položaj ministra unutarnjih poslova, a zatim i premijera. Godine 1860. vlada na čelu s Gołuchowskim objavila je Listopadsku diplomu, u kojoj je iznesen prijedlog preoblikovanja Monarhije u federaciju i povećanja autonomije krunskih zemalja.[325] Listopadska diploma predviđala je sazivanje zemaljskih parlamenata te pojačanog Carevinskog vijeća u Beču.[326] Uz stalne careve savjetnike, koji su dotad činili vijeće, ono je prošireno s 38 značajnih političara iz svih zemalja Habsburške Monarhije. Pojačano Carevinsko vijeće zasjedalo je od svibnja do rujna 1860. godine. Iako je bilo predviđeno da raspravlja prvenstveno o financijskim pitanjima, na sjednici je pokrenuta i tema državnog uređena Monarhije. Pri tome je kao najbolji oblik uređenja prihvaćena federacija sa središnjim parlamentom.[327]

Zbog protivljenja Mađara i liberalnih krugova u Beču Listopadskoj diplomi,[328] do preoblikovanja Monarhije u federaciju ipak nije došlo. U prosincu 1860. car Franjo Josip I. smijenio je Gołuchowskog i na mjesto premijera imenovao liberala i pristašu centralizma Antona Schmerlinga. U Veljačkom patentu, koji je 1861. objavio Schmerling, naglašene su težnje za centralizacijom države.[329] Tim je dokumentom zakonodavna vlast podijeljena između Carevinskog vijeća u Beču, koje raspravlja o zajedničkim poslovima cijele Habsburške Monarhije, te zemaljskih parlamenata.[330] Među ostalim, zemaljski parlamenti tada su utemeljeni u Galiciji, Istri i Dalmaciji. Veljačkim patentom određeno je da se Carevinsko vijeće sastoji od dva jednakopravna doma: Gornjeg ili Velikaškog, u kojem su se nalazili biskupi,

---

[324] „Carevinsko vijeće“, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 2, str. 455.
[325] J. Gaul, „Między Austrią a Polską. Posłowie galicyjscy w parlamencie wiedeńskim“, u: *Viribus Unitis? Polscy parlamentarzyści w monarchii habsburskiej 1814-1918*, Kraków 2012, str. 61.
[326] Isto.
[327] „Carevinsko vijeće“, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 2, str. 455.
[328] J. Gaul, n.dj., str. 61.
[329] „Carevinsko vijeće“, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 2, str. 455.
[330] S. Grodziski, „Viribus Unitis“, u: *Viribus Unitis? Polscy parlamentarzyści w monarchii habsburskiej 1814-1918*, Kraków 2012, str. 25.

nadvojvode i članovi koje je imenovao car, te Donjeg ili Zastupničkog u koji su zemaljski parlamenti slali svoje predstavnike.[331] Zastupnički dom onovremene zagrebačke novine nazivale su Kućom poklisara ili odaslanika, a Velikaški dom Kućom gospodskom.[332] Zastupnički dom od početka je imao veće političko značenje.[333] Među ostalim, u taj dom svoje predstavnike trebali su slati hrvatski, istarski, dalmatinski i galicijski sabor (Zemaljski sejm).[334] U Zastupničkom domu, kojega su činila 343 zastupnika, Galiciju je predstavljalo 38 osoba i tako će ostati sve do 1873. godine.[335] Hrvatsku i Slavoniju trebala su predstavljati ukupno 9 zastupnika.[336] Podjela Carevinskog vijeća na Zastupnički i Velikaški dom ostat će nepromijenjena tijekom cijelog promatranog razdoblja.[337]

Prva sjednica Carevinskog vijeća započela je u travnju 1861. godine. Trinaestorica galicijskih zastupnika povezala su se s Klubom unionista s parlamentarne ljevice, a preostalih 25 galicijskih zastupnika utemeljilo je klub poljskih zastupnika (tzv. *Koło Polskie* – Poljsko kolo), koji će djelovati sve do propasti Monarhije.[338]

Zastupnički klubovi odigrali su iznimno važnu ulogu u parlamentarnom procesu donošenja odluka. Glavni kriterij povezivanja zastupnika u zastupničke klubove bila je nacionalna pripadnost. U grubim crtama moglo bi se ustvrditi da su ljevicu Carevinskog vijeća činili liberalni centralisti, koji su uglavnom bili njemački zastupnici, a desnicu federalisti, kojima su osim njemačkih klerikalaca pripadali prvenstveno Slaveni.[339]

Nakon osnivanja poljskog parlamentarnog kluba većinu u njemu imali su krakovski konzervativci, čiji je vođa bio Adam Potocki i čije je stavove zastupao krakovski dnevnik *Czas*. Drugu istaknutu grupu u Poljskom kolu činili su lavovski demokrati, koje je predvodio Franciszek Smolka. Treća još manje brojna skupina u klubu bili su tzv. podolacy – konzervativci iz istočne Galicije, čiji je predvodnik Kazimierz Grocholski izabran za predsjednika kluba. Toj skupini pripadao je i Agenor Gołuchowski.[340] Konzervativci su u političkom životu Galicije sljedećih desetljeća vodili glavnu riječ.[341]

---

[331] „Carevinsko vijeće“, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 2, str. 455.
[332] „Austrija“, *Narodne novine*, 1.7.1862; „Temeljni zakon o državom zastupništvu“, *Pozor*, 1.3.1861.
[333] G. Schefbeck, „Parlament wielonarodowy“, u: *Viribus Unitis? Polscy parlamentarzyści w monarchii habsburskiej 1814-1918*, Kraków 2012, str. 42.
[334] „Carevinsko vijeće“, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 2, str. 455.
[335] J. Gaul, n.dj., str. 63.
[336] „Temeljni zakon o državom zastupništvu“, *Pozor*, 1.3.1861.
[337] „Carevinsko vijeće“, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 2, str. 455.
[338] *Protokoły Koła Polskiego w wiedeńskiej Radzie Państwa (lata 1867-1868)*, ur. Z. Fras i S. Pijaj, Kraków 2011, str. 30; S. Grodziski, „Viribus Unitis“, str. 22.
[339] G. Schefbeck, n.dj., str. 46.
[340] *Protokoły Koła Polskiego...*, str. 31.
[341] D. Agičić, *Podijeljena Poljska 1772.-1918*, str. 100-101.

Zastupnici Poljskog kola na zasjedanju Carevinskog vijeća 1861. zastupali su pravo Galicije na autonomiju prema Listopadskoj diplomi, kritizirajući pritom centralistički sistem premijera Schmerlinga.[342] U tom sazivu Carevinskog vijeća surađivali su s parlamentarnom desnicom, kojoj je pripadao Klub autonomista s Česima, Slovencima i konzervativnim političarima iz Tirola.[343]

U galicijskom Zemaljskom sejmu, a slijedom toga ni u Carevinskom vijeću rusinsko (ukrajinsko) stanovništvo nije bilo zastupljeno razmjerno svojoj brojnosti. Iako su činili oko 40% stanovništva Galicije, prosječno su na izborima osvajali oko 15% zastupničkih mjesta.[344] Prema popisu iz 1880. godine u Galiciji je živjelo 46% Poljaka, 42% rusina (ukrajinaca) i 11% židovskog stanovništva.[345]

Uslijedilo je razdoblje Siječanjskog ustanka (1863-1864). Poljski zastupnici u Carevinskom vijeću ustali su u zaštitu poljskih ustanika te protiv vojnog stanja koje je 1864. uvedeno u Galiciju i koje je trajalo do 1865. godine.[346]

Djelovanje Poljaka u Carevinskom vijeću nakon poraza Siječanjskog ustanka obilježila je politika odanosti prema Austriji i caru Franji Josipu I.[347] Poljski povjesničar Stanisław Grodziski bez odgovora ostavlja pitanje u kolikoj mjeri su poljski zastupnici u Carevinskom vijeću zastupali interese poljskog naroda, a u kolikom su stupnju zbog svoje odanosti postajali predstavnici interesa austrijske krune prema Galiciji.[348] Politika sporazumijevanja s bečkom vladom među poljskim elitama i političkim grupacijama razvijala se još od kraja četrdesetih godina 19. stoljeća.[349] Poljaci su se za takvu politiku odlučili zbog straha od ruske opasnosti.[350]

Godinu 1866. obilježio je poraz Monarhije u ratu s Pruskom, koji će imati velike posljedice na unutarnje ustrojstvo Monarhije. Poraz je nagnao cara da promijeni uređenje države te je 1867. godine stvorena dualistička monarhija – Austro-Ugarska.[351] Prema novom ustrojstvu ugarski dio Monarhije imao je zasebni parlament, a austrijski zasebni – Carevinsko vijeće u Beču.[352] Dakle, Carevinsko vijeće prestalo je biti predstavničko tijelo cijele Monarhije te je od tada u njemu zastupana samo Cislajtanija, odnosno kraljevine i zemlje zastupane u Carevinskom vijeću – kako je glasio službeni naziv tog dijela Monarhije. Zastupnici za tako

[342] J. Gaul, n.dj., str. 61; S. Grodziski, *Sejm Krajowy…*, str. 137.
[343] *Protokoły Koła Polskiego...,* str. 32.
[344] Z. Fras, n.dj, str. 165.
[345] J. Buszko, n. dj., str. 46.
[346] J. Gaul, n.dj., str. 62; S. Grodziski, „Viribus Unitis“, str. 25.
[347] J. Gaul, n.dj., str. 59.
[348] S. Grodziski, *Sejm Krajowy…*, str. 200.
[349] D. Agičić, *Podijeljena Poljska 1772.-1918*, str. 75.
[350] S. Grodziski, „Viribus Unitis“, 26.
[351] „Carevinsko vijeće“, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 2, str. 455.
[352] J. Gaul, n.dj., str. 63.

izmijenjeno Carevinsko vijeće bili su birani u zemaljskim saborima 17 krunskih zemalja (među ostalim Istre, Dalmacije i Galicije).[353] Nakon što su u Carevinskom vijeću prestali biti zastupljeni predstavnici Ugarske, Hrvatske i Venecije broj zastupnika Donjeg doma smanjen je na 203. Galicija je i dalje u Donji dom birala 38 zastupnika. Tada je Poljsko kolo s 37 zastupnika postalo najjači opozicijski klub u parlamentu.[354]

Smatra se da je odluka galicijskog Zemaljskog sejma o bezuvjetnom slanju zastupnika u Carevinsko vijeće 1867. godine uništila planove o preoblikovanju Monarhije u federaciju te je davanje autonomije Galiciji prepustilo dobroj volji austrijske vlade.[355] Na zasjedanju Carevinskog vijeća 21. prosinca 1867. usvojeni su temeljni državni zakoni, točnije prosinački ustav, koji je odredio ustroj austrijskog dijela Monarhije za iduća desetljeća.[356]

Poljsko kolo u Carevinskom vijeću usvojilo je 1867. svoj program (tzv. Poljski program), koji je pripremio predsjednik kluba Florian Ziemiałkowski. U programu je naglašena potreba stvaranja snažne države, koja se može oduprijeti agresivnim namjerama njezinih susjeda, prihvaćeno je dualističko uređenje Monarhije i zatražene su izmjene u upravi Cislajtanije u duhu federalizma.[357]

S ciljem da Galicija dobije položaj kakav je stekla Ugarska, zastupnik u galicijskom parlamentu Franciszek Smolka 1868. godine predložio je da taj parlament ne pošalje svoje predstavnike u Carevinsko vijeće. Smolka je znao da bi nastala paraliza Carevinskog vijeća ako se u njemu ne bi pojavili poljski, češki i neki južnoslavenski zastupnici, jer parlament ne bi imao kvorum. Takav ultimatum prisilio bi cara na proširenje galicijske autonomije. Galicijski parlament nije prihvatio Smolkin prijedlog, nego puno blažu varijantu rezolucije (tzv. Galicijska rezolucija), koja je također težila k proširenju autonomije. Takva rezolucija poslana je u Carevinsko vijeće.[358]

Nekoliko godina u Carevinskom vijeću trajala je borba za prihvaćanje Galicijske rezolucije (rezolucijska kampanja), ali je 1873. završena neuspjehom. Iako rezolucija nije prihvaćena, austrijske vlasti napravile su značajne ustupke Poljacima: poljski jezik postao je službeni jezik uprave i sudstva tog područja (1869), sveučilišta u Lavovu i Krakovu su repolonizirana (1870-1871), u austrijskoj vladi uveden je položaj ministra bez lisnice za Galiciju (1871), u Krakovu je utemeljena najviša poljska znanstvena institucija Akademija

[353] „Carevinsko vijeće“, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 2, str. 455.
[354] *Protokoły Koła Polskiego...,* str. 44-45.
[355] Isto, str. 35.
[356] M. Gross, A. Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, str. 213.
[357] Isto, str. 43-44.
[358] S. Grodziski, *Sejm Krajowy…*, str. 149-155.

umjetnosti (1871) itd.[359] Iako povlastice koje je stekla Galicija nisu dosezale pravu autonomiju, bile su najveće u Cislajtaniji i značajno su prelazile zemaljsku samoupravu drugih austrijskih krunskih zemalja.[360] Takvo proširenje galicijske samouprave izazvalo je zabrinutost druge dvije djeliteljice Poljske – Pruske i Rusije.

U želji da omogući sklapanje nagodbe s Česima, car Franjo Josip I. za austrijskog premijera 1870. godine imenovao je Alfreda Potockog. Međutim, Potocki nije imao uspjeha: nagodba nije sklopljena, a češki zastupnici u Carevinskom vijeću ostali su u opoziciji. Uslijedila je smjena Potockog (1871), koji je s čelne pozicije austrijske vlade prešao na položaj galicijskog namjesnika.[361]

Kako bi se onemogućilo zemaljskim parlamentima da paraliziraju djelovanje Zastupničkog doma Carevinskog vijeća te kako bi se ojačala stabilnost tog doma, 1873. godine reformiran je izborni sustav. Do tada je jedna nevelika promjena u sastavu pojedinog zemaljskog parlamenta mogla dovesti do potpune promjene sastava zastupnika te zemlje u Zastupničkom domu. Naime, zastupnici za Carevinsko vijeće u zemaljskim parlamentima nisu bili birani proporcionalnim sustavom. Od tada se zastupnici umjesto u zemaljskim parlamentima biraju na neposrednim izborima.[362] Zastupnici su birani u četiri kurije: veleposjednika, gradova, trgovinskih i industrijskih komora te seoskih općina.[363] Unatoč reformi i dalje su natpolovičnu većinu u parlamentu imali njemački liberali i tako će ostati do 1885. godine.[364]

Galiciju su u Zastupničkom domu od 1873. godine predstavljala 63 od ukupno 353 zastupnika. Među poljskim zastupnicima svojim položajem u parlamentu osobito se istaknuo Franciszek Smolka. Godine 1879. Smolka je izabran za zamjenika predsjednika Zastupničkog doma, a 1881. za njegovog predsjednika. Na taj položaj ponovno je izabran u sljedeća dva saziva Carevinskog vijeća 1885. i 1891. godine.[365]

Poljaci su krajem 19. stoljeća zauzeli i važna mjesta u izvršnoj vlasti. Dugogodišnji ministar financija u vladi grofa Eduarda Taaffea bio je Julian Dunajewski (1880-1891). Izbor Poljaka za člana Taaffeove vlade nije iznenađujući, ako se zna da se ona oslanjala ne samo na konzervativce, nego i na Čehe i Poljake. Ta vlada održala se tijekom petnaest godina (1879-

[359] Isto, str. 146, 157-160.
[360] H. Batowski, „Hrvati i Poljaci u okviru Austro-Ugarske Monarhije“, *Šidakov zbornik : poseban svezak Historijskog zbornika*, sv. 29-30 (1976-1977), str. 499.
[361] S. Grodziski, „Viribus Unitis“, str. 27.
[362] G. Schefbeck, n.dj., str. 42.
[363] J. Gaul, n.dj., str. 64.
[364] G. Schefbeck, n.dj., str. 43. O djelovanju Carevinskog vijeća sedamdesetih godina 19. stoljeća s naglaskom na opoziciju vidi: S. Pijaj, *Opozycja w wiedeńskiej Radzie Państwa w latach siedemdziesiątych XIX w.*, Kraków 2011.
[365] J. Gaul, n.dj., str. 64.

1893).[366] Galicijskom konzervativcu Kazimierzu Badeniju car je 1895. povjerio premijerski položaj. Badeni, koji je istodobno bio ministar unutarnjih poslova, za ministra vanjskih poslova svoje vlade izabrao je Agenora Gołuchowskog mlađeg (na položaju od 1895. do 1906.), za ministra financija Leona Bilińskog, a za ministra za Galiciju Edwarda Rittnera.[367]

Uz pomoć Čeha i austrijskih konzervativaca premijer Badeni 1896. proveo je značajnu reformu izbornog sustava, dodajući petu izbornu kuriju. Pravo glasa na izborima za tu kuriju imali su svi punoljetni muškarci. Na taj način broj birača povećan je s oko 1,7 milijuna na 5,3 milijuna. Povećanje broja kurija odrazilo se na povećanje broja zastupnika u Zastupničkom domu parlamenta s 353 na 425. Sukladno tome povećan je i broj zastupnika iz Galicije sa 63 na 78. Promjene izbornog sustava nisu rezultirale vidljivom promjenom u nacionalnom sastavu Zastupničkog doma. Međutim, rezultati reforme najavili su političku budućnost: na izborima 1897. iz Galicije po prvi put su izabrani zastupnici masovnih političkih stranaka i to Kršćansko-seljačke stranke (5 mandata), Seljačke stranke (3) te Poljske socijalno-demokratske stranke Galicije i Šleske (3).[368] Članovi tih stranka nisu pristupili Poljskom kolu. Nakon izbora najbrojniji klub u Carevinskom vijeću imali su Česi (62 zastupnika), a na drugom mjestu bilo je Poljsko kolo (59 zastupnika). Te 1897. godine za predsjednika Zastupničkog doma izabran je poljski zastupnik Dawid Abrahamowicz.[369]

Upravo u vrijeme premijera Kazimierza Badenija u Zastupničkom domu zabilježen je vrhunac nacionalnih sukoba, koji su trajali tijekom cijelog postojanja Carevinskog vijeća. Odluke Badenijeve vlade o jeziku u Češkoj i Moravskoj dovele su 1897. do krize, odnosno opstrukcije parlamenta koju su provodili njemački zastupnici. Prema tim odlukama sve civilne službe u Češkoj i Moravskoj trebale su uredovati na njemačkom i češkom jeziku, a službenici su u roku od dvije godine trebali savršeno vladati s oba jezika.[370] Uslijedila je smjena Badenija i ukidanje jezičnih odluka.[371] Od tada pa do raspada Monarhije trajala je kronična parlamentarna kriza.[372]

Ovdje se vrijedi ukratko osvrnuti na usporedbu položaja Poljaka i Hrvata u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Usporedba se temelji na radu uglednog poljskog povjesničara Henryka Batowskog.[373] Bitna razlika između položaja Trojedne Kraljevine u ugarskom dijelu Monarhije

[366] E. Zöllner, T. Schüssel, n.dj., str. 262.
[367] Z. Fras, n.dj., str. 190.
[368] J. Buszko, n.dj., str. 205.
[369] J. Gaul, n.dj., str. 64; S. Grodziski, *Sejm Krajowy…*, str. 137.
[370] E. Zöllner, T. Schüssel, n.dj., str. 264.
[371] G. Schefbeck, n.dj., str. 46.
[372] Z. Fras, n.dj., str. 191.
[373] H. Batowski, „Hrvati i Poljaci…“, str. 447-454.

i Galicije u austrijskom dijelu Monarhije bila je u tome što je hrvatska autonomija bila utemeljena ugovorom između Ugarske i Hrvatske, dok u slučaju Galicije nije bilo nikakvog ugovora između Galicije i primjerice bečke vlade. Sve povlastice koje je stekla Galicija dodijeljene su joj jednostranim postupcima, carskim ili vladinim reskriptima i naredbama. Poljski povjesničar pronalazi razlike i u ovlastima Zemaljske vlade u Zagrebu i galicijskog zemaljskog odbora. Zemaljska vlada imala je veće ovlasti od galicijskog odbora, koji se uz to nalazio pod nadzorom carsko-kraljevskog namjesništva. Dodatne razlike u položaju mogu se pronaći i u samom utjecaju Poljaka u Cislajtaniji, koji je bio mnogo veći nego Hrvata u Translajtaniji, o čemu svjedoče Poljaci imenovani na položaje premijera i ministara.[374]

Sličnosti u položaju Galicije u Cislajtaniji i Hrvatske u Translajtaniji odnosile su se prvenstveno na upotrebu jezika te na postojanje položaja ministra određenog za Galiciju u austrijskog vladi, odnosno za Hrvatsku u ugarskoj vladi. Što se tiče jezika, na području Galicije bila je isključiva upotreba poljskog jezika u upravi, sudstvu, nastavi te zemaljskom saboru, iako je tamo teoretski ukrajinski bio ravnopravan s poljskim jezikom. U bečkoj vladi djelovao je ministar za Galiciju. Međutim, za razliku od hrvatskog ministra u ugarskoj vladi koji je nosio službeni naziv hrvatskog ministra, ministar za Galiciju bio je službeno ministar bez portfelja.[375]

2.3.1. Uoči i tijekom Siječanjskog ustanka (1860-1864)

Zagrebački dnevnici *Pozor* i *Narodne novine* tijekom 1861. i 1862. godine objavili su brojne vijesti o djelovanju poljskih političara iz Galicije. Te vijesti često su pratili vlastiti komentari politike galicijskih Poljaka. Dnevnici su posvetili pažnju ne samo djelovanju političara na Carevinskom vijeću, nego i radu galicijskog Zemaljskog sejma, odlasku poljskog izaslanstva u Beč kod premijera Antona Schmerlinga 1861. te djelovanju istaknutih poljskih zastupnika Carevinskog vijeća izvan te institucije.

Tijekom travnja 1861. godine *Pozor* je pratio raspravu u Zemaljskom sejmu o tome hoće li taj parlament poslati izaslanike na Carevinsko vijeće ili neće.[376] Kao što je već navedeno, sejm je na kraju usvojio odluku o slanju svojih zastupnika u Beč.

---

[374] Isto, str. 450-451.
[375] Isto, str. 450.
[376] „Galički sabor“, *Pozor*, 18.4.1861; „Zemaljski sabori u Austriji“, *Pozo*r, 22.4.1861; „Zemaljski sabori u Austriji“, *Pozor*, 23.4.1861, „Zemaljski sabori u Austiji“, *Pozor*, 24.4.1861; „Galički sabor“, *Pozor,* 25.4.1861; „Galički sabor“, *Pozor,* 1.5.1861.

Prije nego prikažemo stavove *Pozora* i *Narodnih novina* o djelovanju Poljaka u Carevinskom vijeću u Beču u razdoblju 1861-1864. ukratko ćemo prikazati kakvu su politiku u vezi preustroja Monarhije zastupali hrvatski političari. Hrvatski političari čije su stavove prikazivale *Narodne novine* i *Pozor* protivili su se Veljačkom patentu, osuđivali su centralizaciju Monarhije i umjesto toga zagovarali preustroj Monarhije na temeljima federalizma. Uz to, tražili su dodjelu ustava sličnog ugarsko-hrvatskom svim zemljama Habsburške Monarhije koje su se nalaze izvan ugarsko-hrvatske krune.[377] Franjo Rački je smatrao da centralizam i dualizam prijete Slavenima u Austriji te da je Slavenima za njihov napredak potrebna potpuna federalizacija Austrije.[378] U svom govoru u Hrvatskom saboru u srpnju 1861. biskup Josip Juraj Strossmayer izjavio je da se Hrvati moraju opirati svakoj centralizaciji, jer ona predstavlja nepravdu. Strossmayer je tom prilikom naglasio da Hrvati moraju voditi slavensku politiku, nastojeći da svi Slaveni dobiju ustav kakav imaju Hrvati.[379] Za dodjelu ustava svim zemljama založila se i zagrebačka skupština. Jedan od zaključaka koji je u veljači 1861. na prijedlog Dragutina Kušlana prihvatila skupština glasio je: „Da se Nj. veličanstvo zamoli, da i svim ostalim austrijskim narodima dade slobodan ustav, jer i nama će okruženim ustavnim narodima laglje biti uzderžat svoj slobodni ustav.“[380] Takav zahtjev odnosio se dakle i na Poljake. Sličan zahtjev prihvatila je i Križevačka županija.[381] Poljaci su izrijekom spomenuti u još jednom zahtjevu zagrebačke skupštine – molbi caru Franji Josipu I. za pomilovanje Mađara, Slovaka, Čeha, Nijemaca i Poljaka, koji su zbog svojih političkih načela morali pobjeći iz domovine, te da im se dopusti povratak u Monarhiju.[382] Poljake je u saborskom govoru protiv narušavanja hrvatsko-ugarskog ustava spomenuo zastupnik Antun Stojanović. Stojanović je rekao da ako bečka vlada uspije narušiti hrvatsko-ugarski ustav, to će značiti kraj ustavne slobode u tom dijelu Europe te se nikada neće dignuti niti Češka niti Poljska.[383]

Poput političara, protiv Veljačkog patenta i za federalizaciju Monarhije izjašnjavao se i *Pozor*. Za Veljački patent je ustvrdio da ne donosi slobodu svim „narodima i narodnostima“, nego samo Nijemcima, kojima donosi takvu slobodu da mogu vladati nad drugim narodima, čega je drugim narodima dosta. Uostalom, zapitao se *Pozor*, ako je Veljački patent značio

[377] „Trojedna kraljevina“, *Narodne novine,* 23.2.1861.
[378] Ф. P. [F. Rački], „Sabor trojedne kraljevine od god. 1848. prema Austriji“, *Pozor,* 28.9.1861.
[379] „Trojedna kraljevina“, *Narodne novine,* 6.7.1861.
[380] „Trojedna kraljevina“, *Narodne novine,* 15.2.1861.
[381] „Dopis sl. križevačke županije“, *Narodne novine,* 18.2.1861.
[382] „Trojedna kraljevina“, *Narodne novine,* 18.2.1861.
[383] „Govor Antuna Stojanovića“, *Narodne novine,* 25.7.1861.

slobodu, kako to da ga Poljaci ne prihvaćaju iako su željni slobode.[384] Raspravljajući o dualizmu i trijalizmu, *Pozor* je smatrao da ne bi bilo pravedno da Hrvati i Mađari uživaju značajna prava u Monarhiji, a da Česi i Poljaci takva prava nemaju. Tome je *Pozor* dodao da su Franciszek Smolka i František Rieger branili Ugarsku zbog toga što za svoju domovinu žele jednaka prava.[385]

Čitatelji dvaju zagrebačkih dnevnika bili su upoznati sa zahtjevima Poljaka u vezi preuređenja Monarhije. Oba dnevnika objavila su glavne dijelove programa „umierene stranke austrijskih Poljaka“ objavljenog u krakovskom dnevniku *Czas* u prosincu 1860. godine.[386] Iz ulomka u *Pozoru* njegovi čitatelji mogli su doznati da Poljaci traže osnivanje galicijskog sabora i zastupništva (vlade), uvođenje poljskog jezik u škole i upravu te da se protive davanju posebnog statusa u Monarhiji samo Ugarskoj.

Ovdje se mora svratiti pozornost na zahtjev Poljaka da dobiju kancelariju i kancelara kakve su tada dobili Hrvati. Takav zahtjev izražen je u tekstu krakovskog dnevnika *Czas* 1862. godine.[387] Odnosilo se to na Kraljevsku hrvatsko-slavonsku dvorsku kancelariju, osnovanu 1861, u čiji su djelokrug ulazili sudstvo, politička uprava te bogoštovlje i nastava. Poljaci će se i kasnije u svojih zahtjevima pozivati na Hrvate. Najistaknutiji primjer toga bit će traženje da u austrijskom dijelu Monarhije Poljaci dobiju položaj, kakav su Hrvatsko-ugarskom nagodbom Hrvati stekli u ugarskom dijelu Monarhije.

Djelovanje Poljaka u Carevinskom vijeću isprva je ocjenjivano vrlo pozitivno. Bilo je to u vrijeme kad su se Poljaci i Hrvati suprotstavljali Veljačkom patentu i pokušajima centralizacije. Poljaci su često spominjani zajedno s Česima, pri čemu se isticalo da su upravo zastupnici ta dva naroda glavni protivnici centralizacije u Carevinskom vijeću. Napade bečkih centralističkih listova na Čehe i Poljake u Carevinskom vijeću *Pozor* je odbio tvrdeći da nisu natražnjaci oni koji se bore protiv Veljačkog patenta želeći time steći više slobode za svoj narod.[388] Potrebu češko-poljske suradnje isticao je August Šenoa, koji je u takvom savezu vidio najkorisniji i najprirodniji način suprotstavljanja germanizaciji.[389] U *Pozoru* je pozdravljeno što poljski i češki zastupnici osuđuju vođenje rasprava u Carevinskom vijeću o pitanjima, koja prema suradnicima tih novina nisu pripadala u djelokrug vijeća. Odnosilo se to, primjerice, na financijska pitanja. Prilikom takvih rasprava poljski i češki zastupnici napuštali su parlament.

---

[384] „Razgled po carevini“, *Pozor,* 3.3.1862.
[385] „Dualizam ili federacija“, *Pozor,* 2.11.1861.
[386] „Austrija“, *Narodne novine*, 4.1.1861; „Političke viesti“, *Pozor,* 2.1.1861.
[387] „Različite političke viesti“, *Pozor,* 13.3.1862.
[388] „Carevinsko vieće“, *Pozor,* 2.9.1861.
[389] „Dopis. U zlatnom Pragu“, *Pozor,* 21.6.1861.

Važnost poljskog i češkog napuštanja parlamenta naglasio je August Šenoa u listopadu 1862, kada je najavu odlaska iz parlamenta tih zastupnika ocijenio za najznačajniju vijest.[390]

Najčešće spominjani poljski zastupnik u Carevinskom vijeću, a ujedno najčešće spominjani poljski političar uopće u *Narodnim novinama* i *Pozoru* bio je Franciszek Smolka. Taj zagovornik preustroja Monarhije na federativnim osnovama u novinama je bio prikazan izrazito pozitivno. *Narodne novine* opisale su ga kao slavnog borca za svoj narod.[391] Njegovo djelovanje u Carevinskom vijeću pozorno se pratilo, o čemu svjedoče brojni izvještaji, od kojih su neki sadržavali citate Smolkinih govora.[392] Njegovi govori u Carevinskom vijeću pohvaljeni su u oba dnevnika. Primjerice, u kolovozu 1861. *Narodne novine* za govor Smolke su ustvrdile da će ostati vječni spomenik „gole istine i bezobzirne muževnosti", dodajući da je taj „krasan govor" ogolio nepoštenje i bezobzirnost dotadašnjih austrijskih državnika.[393] U govoru Smolka je izjavio da željama naroda u Ugarskoj može zadovoljiti samo ugarski sabor. Pri tome je izrazio nadu u velikodušnost Mađara, koji će omogućiti da se svi ugarski narodi sporazumiju. Primjer da se narodi lako sporazumiju Smolka je vidio u Hrvatima i Mađarima, koje su neki htjeli dovesti u sukob.[394] Taj Smolkin govor objavljen je u zagrebačkom *Pozoru*.

Zbog zalaganja za autonomiju zemalja Habsburške Monarhije te za očuvanje ugarskog ustava, Smolki su 1861. priznanje odale pojedine hrvatske županije i grad Zagreb. Smolka je imenovan počasnim građaninom Zagreba te počasnim članom Zagrebačke županije i Požeške županije, a zastupnici Križevačke županije predložili su da ga i ta županija imenuje svojim počasnim članom.[395] Prijedlog za imenovanje Smolke, Palackog i Riegera počasnim članom Križevačke županije obrazložen je njihovom obranom državnog prava Ugarske i Trojedne Kraljevine u Carevinskom vijeću i suprotstavljanjem centralističkim težnjama bečke vlade.[396] Imenovanje Smolke počasnim građaninom, odnosno članom nije bila posebnost Hrvatske. Smolku su za počasnog građanina imenovali Krakov i neke općine u Češkoj, a ugarske županije i gradovi poslali su mu adrese zahvale.[397] Smolka se na imenovanjima za počasnog člana te na adresama zahvalio poslanicom u kojoj je napisao „S hvalom primam izjave toplih, na mene upravljenih čuvstavah za ono malo rieči, što sam izgovorio u obranu svete stvari ugarske, da ih

[390] A. III. [A. Šenoa], „Izvanjski dopisi. U zlatnom Pragu", *Pozor*, 31.10.1862.
[391] „Zagreb, dne 25. lipnja", *Narodne novine*, 25.6.1861.
[392] Isto; „Austrija", *Narodne novine*, 2.9.1861; „Austrija", *Narodne novine*, 3.9.1861; „Političke viesti", *Pozor*, 22.6.1861.
[393] „Austrija", *Narodne novine*, 3.9.1861.
[394] „Carevinsko vieće", *Pozor*, 31.8.1861.
[395] „Domaće viesti", *Pozor*, 26.6.1861; „Trojedna kraljevina", *Narodne novine*, 22.8.1861; „Iz Slavonije", *Pozor*, 6.8.1861; „Dopisi. Iz sl. kr. grada Požege", *Pozor*, 16.8.1861; „Dopis. Iz Križevaca", *Pozor*, 13.9.1861.
[396] „Dopis. Iz Križevaca", *Pozor*, 13.9.1861.
[397] „Zagreb, dne 25. lipnja", *Narodne novine*, 25.6.1861; „Austrija", *Narodne novine*, 24.9.1861; „Austrija", *Narodne novine*, 26.9.1861; „Ugarska", *Narodne novine*, 17.10.1861; „Političke viesti", *Pozor*, 12.9.1861.

predam narodu u ruke. Moja otačbina – sva Poljska ljubi vas i vašu stvar, i ja sam bio samo vieran, ako i slab tumač tih čuvstvah (…) Mi zajednički žalimo sudbinu narodne nesreće; no doći će i nama vrieme utiehe, i božjom pomoćju svietliti će opet kruna sv. Stiepana u staroj sjajnosti, zajedno s krunom Jagelonah. Na silu proizvedeni domaći razdori, koje neprijateljska ruka goji, izčeznut će sami od sebe, jer sloboda sjedinjava narode (…).“[398] Nisu svi imali pozitivno mišljenje o Smolki. Manjina slovačke stranke u Turockoj županiji protestirala je protiv slanja zahvalnice Smolki, tvrdeći da Slovaci ne mogu slati zahvalnice Smolki, jer on narodnosti u Ugarskoj velikodušno predaje Mađarima.[399]

Novine nisu pratile samo Smolkino djelovanje u Carevinskom vijeću, nego i izvan tog parlamenta, poput njegovog sudjelovanja u izaslanstvu austrijskom premijeru 1861. ili odlaska u Budimpeštu na susret s ugarskim političarima iste godine.[400]

Prikazujući djelovanje poljskih zastupnika u Carevinskom vijeću može se navesti da su se *Narodne novine* pozitivno izjasnile i o govoru predsjednika Poljskog kola Mikołaja Zyblikiewicza održanog u veljači 1862. godine. Taj govor ne samo da je sjajno ocijenjen, nego je izražen stav da će govor ostati sačuvan kao veličanstven spomenik slavenske slobodoumnosti.[401]

U raspravama o situaciji u Monarhiji povremeno se javljala tema odnosa Poljaka i Rusina. Ivan Kukuljević u govoru u Hrvatskom saboru izjavio je da njemačka birokracija u Galiciji razdvaja Poljake od Rusina, a da oba naroda bez međusobne sloge nemaju budućnost.[402] Stvaranje razdora između Poljaka i Rusina u Galiciji u *Pozoru* je oštro kritizirao i August Šenoa smatrajući to grijehom.[403] U članku u *Narodnim novinama* naglašeno je da je Rusinima više stalo do nesložna života s Poljacima, nego do sretne budućnosti svoje domovine, jer izbjegavaju ustavni put i slijede politiku koju nitko ne može odobriti. Odnosilo se to na njihove molbe poslane caru, za koje su *Narodne novine* smatrale da su nepotrebne i da se tiču problema koji bi se trebali rješavati u galicijskom parlamentu ili u Carevinskom vijeću.[404] U članku iz travnja 1862. godine objavljenog u *Narodnim novinama* navodi se da su Rusini hvalili centralizaciju i Veljački patent te da su se svakom prilikom izjašnjavali protiv Poljaka i svih federalista, smatrajući Beč svojim jedinim spasiteljem. U nastavku članka uz informaciju da dio Poljaka i Rusina radi na pomirenju ta dva naroda i ostvarivanju njihovih zajedničkih ciljeva, zaključeno

[398] „Austrija“, *Narodne novine,* 19.10.1861.
[399] „Političke viesti“, *Pozor,* 30.9.1861.
[400] „Austrija“, *Narodne novine,* 8.1.1861; „Ugarska“, *Narodne novine,* 12.8.1861.
[401] „Zagreb, 25. veljače“, *Narodne novine,* 25.2.1862.
[402] „Sabor trojedne kraljevine“, *Pozor,* 21.6.1861.
[403] A. III. [A. Šenoa], „Gdje smo sada“, *Pozor,* 31.7.1861.
[404] „Austrija“, *Narodne novine,* 21.11.1861.

je kako bi taj primjer trebao steći zagovornike kod Hrvata. Hrvati bi se trebali naviknuti smatrati Srbe i Slovence svojom braćom, a ne suparnicima. Na taj način stranci će se prestati opravdano rugati slavenskoj neslozi, koja je Slavene već mnogo puta upropastila.[405]

Izbijanjem Siječanjskog ustanka protiv ruskih vlasti 1863. godine interes *Narodnih novina* i *Pozora* za djelovanje poljskih političara u Habsburškoj Monarhiji značajno se smanjio. Tada je pozornost tih dnevnika usmjerena na Siječanjski ustanak, stavovi o kojem su prikazani u zasebnom potpoglavlju ovog rada. Odjeci ustanka mogli su se vidjeti i u malobrojnim tekstovima o djelovanju Poljaka u Carevinskom vijeću. Primjerice, zagrebačke novine izvještavale su o molbi jednog od vođa poljskih ustanika Mariana Langiewicza Carevinskom vijeću, uhićenju poljskog zastupnika Carevinskog vijeća Karola Rogawskog i policijskom postupanju prema njegovom kolegi Kazimierzu Dzieduszyckom osumnjičenima da su pomagali ustanak, govoru cara Franje Josipa I. na otvaranju sjednice Carevinskog vijeća u kojem se osvrnuo na izvanredno stanje u Galiciji uvedeno zbog ustanka itd.[406]

Neki od prvih tekstova *Narodih novina* i *Pozora* o djelovanju Poljaka u Carevinskom vijeću nakon izbijanja ustanka odnosili su se na mogući povratak Poljaka i Čeha u to vijeće.[407] *Pozor* je objavio opširan članak u kojem svoje stajalište o povratku poljskih i čeških zastupnika predstavlja jedan Čeh. U članku se zagovara povratak u Carevinsko vijeće. Ako Poljaci i Česi ne dođu u Carevinsko vijeće, moglo bi ih se optužiti da se ne koriste jedinom ustavnom institucijom, koju im je dao tadašnji sistem, te da ne žele mirne organske promjene u državnopravnim odnosima, nego da te odnose žele iz temelja potkopati. Autor članka je smatrao da se promjene u Monarhiji trebaju izvesti u duhu Listopadske diplome, koja se više osvrće na samoupravu osnovanu na povijesti. Također, Poljaci bi trebali doći u Carevinsko vijeće da tamo rade na mirnom rješenju ugarsko-hrvatskog pitanja, a bez značajnih promjena u Veljačkom patentu i ugarskom ustavu rješenje tog pitanja nije moguće. Češki autor je zaključio da velika federativna stranka može biti sredstvo za postizanje sporazuma u ugarsko-hrvatskom pitanju.[408]

Još početkom srpnja 1863. *Pozor* je citirao tekst dnevnika *Reforma* o Carevinskom vijeću u kojem se hvali „praktično i mudro držanje austrijskih Poljaka“. Uz tekst stajala je

---

[405] „Austrija“, *Narodne novine,* 29.4.1862.
[406] „Različite političke viesti“, *Pozor*, 21.7.1863; „Carevinsko vieće“, *Pozor*, 25.7.1863; „Carevinsko vieće“, *Pozor,* 29.7.1863; „Carevinsko vieće“, *Pozor*, 21.9.1863; „Carevinsko vieće“, 21.7.1863; „Zagreb, 16. rujna“, *Narodne novine*, 17.9.1863; „Carevinsko vieće“, *Narodne novine*, 29.9.1863; „Carevinsko vieće“, *Narodne novine*, 20.11.1863; „Prijestolni govor Njeg. Veličanstva pri otvorenju carevinskog vieća“, *Narodne novine,* 16.11.1864.
[407] „Na Pozorovo Što vičete“, *Narodne novine*, 5.6.1863; „Zagreb, 19. lipnja“, *Narodne novine,* 20.6.1863.
[408] -y, „O Carevinskom vieću“, *Pozor,* 2-3.6.1863.

opaska *Pozora* da se mora priznati kako *Reforma* razborito piše.[409] No krajem srpnja 1863. u *Pozoru* dolazi do radikalne promjene stavova o djelovanju Poljaka u Carevinskom vijeću.[410] Do tada su Poljaci većinom bili prikazivani u pozitivnom svjetlu, a od tada ih se uglavnom kritizira. Takva promjena stavova o Poljacima bila je uzrokovana promjenom politike Poljskog kola u Carevinskom vijeću. Poljaci su prestali podupirati Čehe i preuređenje Monarhije na federativnim osnovana te su prešli u tabor centralista. Suprotno tome, dnevnik *Pozor* je i dalje zagovarao federativno načelo uređenja Monarhije.[411]

Pozor je smatrao da su Poljaci pogriješili što su u ustavnoj borbi prionuli uz težnje pristaša centralizacije i ostavili na cjedilu ostale austrijske narode otporne institucijama premijera Antona Schmerlinga te da ništa pozitivno neće dobiti podupiranjem austrijskih institucija. Licemjernost bečkih centralista Poljacima neće pomoći. Može im pomoći prijateljstvo s Česima i južnim Slavenima, ali za solidarnost s potonjima Poljaci kao i da ne znaju, ustvrdio je *Pozor*.[412]

Kritika poljske politike vidljiva je i u članku koji je *Pozor* prenio iz bečkog lista Imbre Tkalca *Ost und West*. U tekstu se tvrdi da su Poljaci pogriješili što se pouzdaju u diplomatsku pomoć Austrije protiv Rusije u Siječanjskom ustanku, jer im ona neće pomoći. Umjesto toga, u poljskom interesu je da podupru opoziciju protiv tadašnje austrijske vlade. Ukoliko tadašnja vlada podnese ostavku i prepusti svoje mjesto onima koji će ići „tragom narodne politike“, onda bi se Poljaci mogli nadati da će se izaći ususret njihovim željama. Ali, prema Tkalčevu mišljenju, Poljaci nisu vjerni opoziciji ostalih austrijskih naroda.[413] Slično zalaganje za prava austrijskih naroda vidljivo je u *Pozorovoj* kritici novinara koji pozivaju na oružanu intervenciju protiv Rusije u Siječanjskom ustanku, a istodobno negiraju prava austrijskih naroda.[414]

Stav koji je prevladavao u *Pozoru* bio je da su Poljaci iznevjerili Čehe, odnosno ostavili svoju češku braću.[415] Slične tome bile su optužbe da su Poljaci sebični te da mnogo ne mare za ostale Slavene.[416] *Pozor* je naglasio da je sve o galicijskim Poljacima rečeno u njihovom očitovanju da su prije svega Poljaci.[417]

Takve stavove pratila je kritika da su Poljaci nedosljedni. Prema *Pozoru*, Poljaci će žrtvovati dosadašnje saveznike i političku dosljednost onome tko im spomene ispunjenje

---

[409] „Njemački sud o Carevinskom vieću“, *Pozor,* 6.7.1863.
[410] „Poljaci, diplomacija i slavenstvo“, *Pozor,* 30.7.1863.
[411] „Dalmatinsko pitanje“, *Pozor,* 2.12.1863.
[412] „Poljaci, diplomacija i slavenstvo“, *Pozor,* 30.7.1863.
[413] „Poljsko pitanje“, *Pozor,* 5.10.1863.
[414] „Diplomacija i narodi“, *Pozor,* 4.8.1863.
[415] „Politička sebičnost“, *Pozor,* 26.8.1863.
[416] „Niemci i Magjari a Dalmatinci“, *Pozor,* 24.9.1863.
[417] „Politička sebičnost“, *Pozor*, 26.8.1863; „Predlog *Politike*“, *Pozor,* 14.8.1863.

njihove želje – velike Poljske od Karpata do Moskve. Kao primjer toga spomenuti su upravo poljski zastupnici na Carevinskom vijeću: zaneseni slabom nadom u diplomatsku pomoć Austrije u korist velike Poljske iz žestoke opozicije prešli su na stranu, gdje su u prijašnjem zasjedanju sjedili „toli prezirani“ Rusini, odnosno na stranu parlamentarne ljevice uz centralističku stranku.[418]

Nakon odustajanja poljskih zastupnika od oštre kritike austrijske centralističke vlade, ponovno su *Pozor* i *Narodne novine* svoju pozornost svratile na Franciszeka Smolku. Međutim, taj put to nije bilo zbog njegova političkog djelovanja, već zbog neuspjelog pokušaja samoubojstva 31. kolovoza 1863. godine.[419]

Dnevnik *Domobran*, koji je počeo izlaziti 1864. godine, također je negativno prikazao djelovanje Poljaka u Carevinskom vijeću. U članku tog dnevnika o uređenju Monarhije naglašeno je da se Poljaci ne slažu sa svojom braćom, da su istrošili svoje sile na nedostižne stvari te da im njihovo stanje ne dopušta nepristrano suditi o svojoj zemlji. *Domobran* se založio za autonomiju, pri čemu bi one zemlje koje su Listopadskom diplomom i Veljačkim patentom dobile ustav zadržale svoj položaj, a zemlje ugarske krune bi međusobno definirale svoje odnose „putem ustavnim“. *Domobran* je naglasio da brani autonomiju Hrvatske, koja bi stupila u savez s drugim narodima carstva.[420]

Narodne novine promjeni politike poljskih zastupnika u Carevinskom vijeću nisu posvetile posebnu pažnju. Na stranicama tog dnevnika 1864. godine komentirana je vijest da poljski zastupnici oklijevaju zauzeti svoja mjesta u Carevinskom vijeću. *Narodne novine* su ustvrdile da bi poljski zastupnici trebali doći u parlament, posebice ako će se tamo raspravljati o ukidanju opsadnog stanja u Galiciji i zapitale: „Zar će se Poljaci ugledati u bratju svoju Čehe, koji su izašli iz carevinskoga vieća, pak se pasivnimi pokazivali u svim životnih pitanjih ko i ovi? Zar oni misle, da će carevinsko vieće po njih šta boljega izraditi, ako oni nebudu kod viećanja prisutni?“[421] Što se tiče državnog uređenja, u siječnju 1863. *Narodne novine* na svojoj su naslovnici objavile članak iz *Reforme*, u kojem se protivi dualističkom uređenju Monarhije

[418] „Politička sebičnost“, *Pozor*, 26.8.1863; „Uvjeti obstanku Austrije“, *Pozor*, 31.10.1863.
[419] „Berzojavne i najnovije viesti“, *Narodne novine*, 2.9.1863; „Zagreb, 2. rujna“, *Narodne novine*, 3.9.1863; „Zagreb, 3. rujna“, *Narodne novine*, 4.9.1863; „Zagreb, 16. rujna“, *Narodne novine*, 17.9.1863; „Austrija“, *Narodne novine*, 3.10.1863; „Različite političke viesti“, *Pozor*, 2.9.1863; „Različite političke viesti“, *Pozor*, 4.9.1863; „Različite političke viesti“, *Pozor*, 11.9.1863; „Različite političke viesti“, *Pozor*, 15.9.1863; „Različite političke viesti“, *Pozor*, 25.9.1863; „Različite političke viesti“, *Pozor*, 17.10.1863; „Različite političke viesti“, *Pozor*, 24.12.1863.
[420] „Dualizam ili federacija spram nas“, *Domobran*, 27.8.1864.
[421] „Poljski zastupnici i carevinsko vieće“, *Narodne novine*, 24.10.1864.

i zagovara federalizam, tvrdeći da moraju biti zadovoljena pravedna zahtijevanja svih naroda, a ne samo Mađara.[422]

U izvještajima zagrebačkih novina iz Beča potvrđuje se da je taj grad bio mjesto susreta Poljaka i Hrvata. Osim susreta u Carevinskom vijeću, brojni događaji u Beču bili su prilika za upoznavanje i komunikaciju između predstavnika Hrvata i Poljaka. Navest ćemo neke od događaja: u prosincu 1860. na zabavi „kod Sperla“ prigodom stote obljetnice smrti Andrije Kačića Miošića prisustvovali su grof Potocki te braća knezovi Konstanty Marian i Jerzy Konstanty Czartoryski, početkom 1862. na slavenskom balu sudjelovali su Abel Lukšić i Poljaci, u prosincu 1862. na koncertu slavenskog pjevačkog društva prisustvovali su Mažuranić, barun Ožegović i knez Czartoryski itd.[423]

2.3.2. U razdoblju rezolucijske kampanje (1868-1869, 1871)

Stavovi o djelovanju poljskih političara u Carevinskom vijeću u razdoblju rezolucijske kampanje, koja je trajala od 1868. do 1873, analizirani su na primjeru pisanja dnevnika koji je prikazivao stavove vladajuće stranke u Banskoj Hrvatskoj – unionista (*Narodnih novina*), dnevnika opozicijske Narodne stranke (*Novi Pozor – Zatočnik – Branik – Obzor*) te tjednika opozicijske Stranke prava (*Hervatska*). Pri tome su istražena godišta 1868, 1869. i 1871, odnosno godišta kada su Poljaci započeli kampanju (1868) te kad su stekli najznačajnije koncesije: proglašenje poljskog jezika službenim u upravi i sudstvu Galicije (1869) i imenovanje ministra za Galiciju u cislajtanskoj vladi (1871). Iako je *Novi Pozor* izlazio u Beču, a *Zatočnik* i *Branik* u Sisku (dakle u austrijskom dijelu Monarhije), te su novine izabrane za analizu, jer su predstavljale stavove najistaknutije opozicijske stranke u Hrvatskom saboru. Najviše tekstova o djelovanju Poljaka u Galiciji objavile su *Narodne novine* i dnevnici Narodne stranke, dok je *Hervatska* Poljacima posvetila daleko manje prostora.

Za jasnije razumijevanje pisanja navedenih novina o Poljacima u Carevinskom vijeću potrebno je osvrnuti se na stavove o preuređenju Monarhije iskazane tada u navedenim hrvatskim novinama.

---

[422] „Dualizam u Austriji“, *Narodne novine*, 27.1.1863.
[423] „Kačićeva stogodišnjica u Beču“, *Pozor*, 28.12.1860; „Slavenska svetkovina“, *Narodne novine*, 17.12.1862“, „Dopis. Iz Beča“, *Pozor*, 16.2.1861.

Narodne novine podržavale su dualizam te Hrvatsko-ugarsku nagodbu. Za nagodbu su ustvrdile da je blago koje ima hrvatski narod te da ju treba poštovati i braniti.[424] Također, smatrale su da federalizam nije oblik uređenja, koji bi očuvao potpunu samostalnost kraljevina i zemalja Austro-Ugarske i osigurao njezin opstanak. Federalizam, koji bi očuvao Monarhiju od raspada, bio bi ništa drugo nego maskirani centralizam.[425] Federalizaciju su napadale i zbog stajališta da je jaka vlada daleko veća garancija općeg blagostanja, nego „mali tirani“.[426]

Za razliku od tih novina, novine Narodne stranke zagovarale su preoblikovanje Monarhije na temelju federalizma i kritizirale su Hrvatsko-ugarsku nagodbu. Kritika dualizma u *Novom Pozoru* i *Zatočniku* počivala je na stajalištu da je taj sistem utemeljen da nijednom narodu osim Mađara i Nijemaca ne bude „po pravu i pravdi“, odnosno da su Austro-ugarskom nagodbom Nijemci i Mađari podijelili gospodstvo nad Slavenima i Rumunjima.[427] Na čemu se temeljilo zagovaranje federalizma možemo doznati iz članka u *Novom Pozoru*. U članku stoji da Češka, Galicija i Trojedna Kraljevina imaju prava kao i druge kraljevine ili zemlje u austrijskoj carevini te da zato njihovi parlamenti trebaju imati iste ovlasti koje su dobili ugarski i bečki parlament. Članak je završen riječima: „Takovu ravnopravnost mi ištemo i iskat ćemo dotle, dok ju ili nezadobijemo, ili sasvim nepropadnemo. Štogod nam drugo daju, držat ćemo za tlačenje.“[428] U *Novom Pozoru* kritizirano je uređenje cislajtanskog dijela Monarhije, tvrdeći da se ustavom iz prosinca 1867. godine Česi i Poljaci utapaju u nepoznatoj i bezimenoj novoj državnoj tvorbi.[429]

Pravaška *Hervatska* smatrala je da svatko tko govori ili radi na federalizaciji Austrije pokazuje da je nedorastao, da radi za despotizam ili da je oruđe despotizma. Jedina iznimka u tome su Poljaci, jer oni moraju iskoristiti svako sredstvo da poprave svoju sudbinu. Poput dnevnika Narodne stranke, i pravaški tjednik je kritizirao Hrvatsko-ugarsku nagodbu, smatrajući da nimalo ne koristi Hrvatima te je tražio da Hrvati upravljaju svim svojim poslovima.[430]

Narodne novine i dnevnici Narodne stranke naglašavali su da Poljaci imaju izuzetno značajnu ulogu u austrijskom dijelu Monarhije.[431] Prema *Narodnim novinama* i *Novom Pozoru*, upravo su Poljaci, točnije njihovi zastupnici u Carevinskom vijeću, omogućili usvajanje

---

[424] „Česke i poljske tražbine prema hrvatskoj nagodbi“, *Narodne novine*, 27.11.1871.
[425] „Federalističke osnove“, *Narodne novine*, 22.7.1869.
[426] „Austrija i Poljaci“, *Narodne novine*, 13.5.1871.
[427] „U Beču, 10. travnja“, *Novi Pozor*, 11.4.1869; „Što hoćemo“, *Zatočnik*, 10.9.1869.
[428] „U Beču, 6. veljače“, *Novi Pozor*, 7.2.1868.
[429] „Češka, poljska i hrvatska opozicija“, *Novi Pozor*, 8.9.1868.
[430] „Poljaci Federacia Austrie“, *Hervatska*, 1871, br. 21.
[431] „Ustavna kriza u Austriji“, *Narodne novine*, 18.12.1869; „U Zagrebu, 8. studenoga“, *Narodne novine*, 8.11.1871; „Carevinsko vieće“, *Obzor*, 29.12.1871.

prosinačkog ustava u tom vijeću,[432] čime je uveden centralizam u austrijski dio Monarhije. *Novi Pozor* je smatrao da bez pomoći Poljaka u Monarhiju ne bi bio uveden niti dualizam.[433] Te su novine isticale da od Poljaka ovisi hoće li doći do promjena u Cislajtaniji.[434] *Novi Pozor* je smatrao da bi pristupanjem poljskih zastupnika češkoj opoziciji u Carevinskom vijeću došlo do spasa ne samo za Poljake i Čehe, nego i za samu državu.[435] Kasnije je ustvrdio da ovisno o politici poljskih zastupnika u Carevinskom vijeću može doći do poboljšanja položaja Slovenije, Češke i Dalmacije.[436]

U tekstovima o galicijskim Poljacima mogu se uočiti tri glavne teme: odnos Poljaka i austrijskih Nijemaca, odnos Poljaka prema Slavenima u Monarhiji (s naglaskom na Čehe) te zahtijevanje Poljaka da steknu položaj kakav je Hrvatska stekla Hrvatsko-ugarskom nagodbom.

Suradnju Poljaka i austrijskih Nijemaca (bečkih centralista) *Narodne novine*, *Novi Pozor* i *Obzor* su kritizirali. Takvo političko djelovanje Poljaka u *Novom Pozoru* komentirano je riječima da bi Poljaci sklopili savez i s paklom ako bi to bilo u njihovu korist, odnosno u *Obzoru* da će se složiti i s Turcima ako u tome vide korist.[437] Prema *Novom Pozoru* i *Narodnim novinama*, Poljaci su bili samo igračke u rukama Nijemaca.[438]

Pišući o odnosu Poljaka i austrijskih Nijemaca, *Novi Pozor* je kritizirao očekivanje Poljaka da će im Austrija pomoći u borbi s Rusijom.[439] Jedan od nasljednika *Novog Pozora* (*Obzor*) smatrao je da zbog Rusije Galicija neće dobiti niti značajne koncesije radi kojih Poljaci surađuju s njemačkim centralistima. Takav stav se obrazlagao tvrdnjom da bi dodjeljivanje autonomije Poljacima u Monarhiji, ukoliko istodobno ostali dijelovi Monarhije ne bi stekli autonomiju, ozbiljno zabrinulo Rusiju i da zbog toga Austrija neće udovoljiti poljskim zahtjevima.[440] Takvog stava bile su i *Narodne novine*, vjerujući da bi se Rusija, ali i Pruska, uvrijedile ako bi se samo Galiciji dala unutarnja samouprava.[441]

Nekoliko puta u člancima *Narodnih novina* i *Obzora* kritiziran je odnos Poljaka prema Rusiji: među Poljacima ima vrlo mnogo političara, koji u svakom pokretu bilo kojeg slavenskog naroda vide samo djelovanje Rusije, a u ustavnoj borbi u Monarhiji Poljaci se vode mržnjom

---

[432] „Federalističke osnove“, *Narodne novine*, 24.7.1869; „Austrijski sabori“, *Narodne novine*, 7.8.1869; „U Beču, 24. rujna“, *Novi Pozor*, 25.9.1868.
[433] „Češka, poljska i hrvatska opozicija“, *Novi Pozor*, 8.9.1868.
[434] „U Beču 24. rujna“, *Novi Pozor*, 25.9.1868.
[435] „U Beču, 22. srpnja“, *Novi Pozor*, 23.7.1868.
[436] „U Beču, 23. travnja“, *Novi Pozor*, 24.4.1869.
[437] „U Beču, 29. srpnja“, *Novi Pozor*, 30.7.1868; „Politički pregled“, *Obzor*, 17.11.1871.
[438] „U Beču, 22. kolovoza“, *Novi Pozor*, 23.8.1868; „U Zagrebu, 4. rujna“, *Narodne novine*, 5.9.1868.
[439] „U Beču, 22. srpnja“, *Novi Pozor*, 23.7.1868.
[440] „Politički pregled“, *Obzor*, 4.11.1871.
[441] „Austrija i Poljaci“, *Narodne novine*, 13.5.1871.

prema Rusiji.[442] *Novi Pozor* je usporedio položaj Poljaka prema Rusima s položajem Hrvata prema Rusima. Između Hrvata i Poljaka uočene su dvije razlike. Prvo, za razliku od Poljaka Hrvati mogu biti ruski saveznici, jer se nalaze daleko od Rusije. Istodobno, Hrvati su blizu Pruske, od kojih im prijeti opasnost. Drugo, Poljska je nekada ušla daleko u rusku državu, a ruski narod s Hrvatima nikada nije imao takve brige.[443] Za razliku od novina Narodne stranke (*Novog Pozora*), tjednik Stranke prava (*Hervatska*) u to vrijeme je zastupao stav da bi se Rusija odmah sprijateljila s Hrvatima, kad bi vodila pravu slavensku politiku, a takvom politikom Stranka prava može smatrati samo onu koja je pravedna i liberalna prema Poljacima. *Hervatska* je tvrdila da je bezumno govoriti o privrženosti prema Rusiji dok Rusija smatra Poljake svojim robovima, otima im jezik, vjeru, narodnost i prosvjetu.[444] Negativan stav o Rusiji *Hervatska* je prikazala kroz objašnjenje zašto je svojim protivnicima dala naziv Slavoserbi. Naziv Slavoserbi nadjenut im je zbog toga što su oni Slaveni i Srbi. U objašnjenju se dalje navodi da su rusizam ili slavenstvo te srpstvo živalj ropstva, a Poljaci živalj slobode. Zastupnica slavenstva (Rusija) zatire živalj slobode (Poljake).[445]

Narodne novine, *Novi Pozor* i *Obzor* Poljake su zbog njihove suradnje s austrijskim Nijemcima nazivani lakovjernim, odnosno da vjeruju u iluzije.[446] Prema *Narodnim novinama*, toliko puta je „tuđinstvo“ podupiralo poljske nade i svaki put ih je iznevjerilo. Međutim, poljski političari i dalje se oslanjanju jedino na „tuđinstvo“ nadajući se njegovoj pomoći.[447] Iluzijom je nazvana i vjera poljskih zastupnika u Carevinskom vijeću da će Austrija obnoviti nezavisnu Poljsku.[448] U pomoć austrijskih Nijemaca obnovi nezavisne Poljske nije vjerovao niti *Novi Pozor*.[449] Zašto bi austrijski Nijemci vodili rat s Rusijom s ciljem da u njemu izgube dio svog teritorija (Galiciju), pitao se taj dnevnik.[450] Druga karakteristika koja je Poljacima pridavana zbog njihove vjere u obnovu Poljske i suradnje s centralističkim političarima u Monarhiji bila je da su slijepci.[451]

Novi Pozor je smatrao da Poljaci politikom oportunizma štete sami sebi, točnije da si time „kopaju grob“.[452] Slijednik tog lista, *Zatočnik*, politiku poljskih političara u Monarhiji

---

[442] „U Zagrebu, 28. kolovoza“, *Narodne novine*, 29.8.1868; „Nagrada politiki Poljakah“, *Obzor*, 1.12.1871.
[443] „Hrvati i g. Kvaternik“, *Novi Pozor*, 29.3.1868.
[444] „Naša pred-Sedanska politika“, *Hervatska*, 1871, br. 15.
[445] „Slavoserbi“, *Hervatska*, 1871, br. 39.
[446] „Poljaci u rajhsratu“, *Narodne novine*, 12.4.1869; „Kako je s nagodbom u Austriji“, *Narodne novine*, 14.4.1871; „U Beču, 22. siečnja“, *Novi Pozor*, 23.1.1869; „Politički pregled“, *Obzor*, 27.11.1871.
[447] „U Zagrebu, 28. kolovoza“, *Narodne novine*, 29.8.1868.
[448] „Galicija, Češka i ugarska ljevica“, *Narodne novine*, 27.3.1869.
[449] „Češka, poljska i hrvatska opozicija“, *Novi Pozor*, 8.9.1868.
[450] „U Beču, 10. travnja“, *Novi Pozor*, 11.4.1869.
[451] [bez naslova], *Novi Pozor*, 12.7.1868.
[452] „U Beču, 30. travnja“, *Novi Pozor*, 1.5.1869.

stavio je u kontekst poljskog vjerovanja u obnovu nezavisne Poljske. *Zatočnik* je naglasio da Poljacima, upravo zbog vjerovanja da se Galicija samo privremeno nalazi u Monarhiji, nije bilo stalo do trajnog preuređenja Monarhije. Poljacima je umjesto nastojanja za trajno preuređenje Monarhije bilo stalo samo do koncesija koje su im bile bitne za očuvanje i razvijanje temelja „narodnoga života“. Odnosilo se to, među ostalim, na uvođenje poljskog jezika u nastavu, upravu i pravosuđe.[453]

Novi Pozor je kritizirao poljsku taktiku dolaska do autonomije. Iako je ustvrdio da zna da su Poljaci zbog mržnje prema Rusiji željeli snažnu Austriju te time opravdavali svoju politiku jačanja carevine i tek potom stjecanja reformi, novine su to smatrale pogreškom. Prema *Novom Pozoru*, Poljaci su trebali podršku austrijskim Nijemcima uvjetovati stjecanjem autonomije, a tek potom podržati Nijemce.[454]

Narodne novine, Novi Pozor i *Obzor* negativno su ocjenjivali način na koji su Poljaci stekli koncesije. Naglašavali su da su ih Poljaci dobili naredbama cislajtanske vlade, a „što se putem naredbe daje, to se putem naredbe može i uzeti.“[455] Za koncesije u vezi jezika, *Novi Pozor* je ustvrdio da ne mogu riješiti državnopravna pitanja u Monarhiji, jer jezik ne može biti predmet koncesija, nego je on najprirodnije pravo svakog čovjeka i naroda.[456] Pravaška *Hervatska* imenovanje ministra za Galiciju u cislajtanskoj vladi komentirala je tvrdnjom da će to umiriti cijeli svijet, samo ne Poljake.[457] Ipak, taj se tjednik o samom ministru (Grocholskom) izjasnilo pozitivno, smatrajući da Grocholski radi na tome da olakša Poljacima sadašnjost i da im „primakne budućnost“.[458] I *Narodne novine* imale su pozitivno mišljenje o Grocholskom, smatrajući da je čvrst političar i da ne bi preuzeo ministarsku funkciju ako ne bi vjerovao u ispunjenje zahtjeva Galicijske rezolucije.[459]

Za razliku od većine članaka u *Narodnim novina* i *Novom Pozoru / Zatočniku / Braniku / Obzoru* u kojima je kritizirana politika galicijskih Poljaka, pravaški tjednik *Hervatska* pozitivno je ocijenio poljsku politiku. Poljsku politiku je opravdao tvrdnjom da Poljaci ne mogu napraviti ništa drugo, nego prihvatiti svaku priliku i iskoristiti svako sredstvo da poprave svoju sudbinu. Prema *Hervatskoj,* iako je od 1861. Poljake pritiskala samovolja većine u Carevinskom vijeću, oni su iznimno napredovali. Odnosi se to na javna sastajanja, javna

[453] M., „Priestolna besjeda“, *Zatočnik,* 16.12.1869.
[454] „U Beču, 22. siečnja“, *Novi Pozor,* 23.1.1869.
[455] „Poljaci i bečko ministarstvo“, *Narodne novine*, 9.6.1869; „U Beču, 11. rujna“, *Novi Pozor,* 12.9.1868; „Politički pregled“, *Obzor,* 22.11.1871.
[456] „U Beču, 11. rujna“, *Novi Pozor,* 12.9.1868.
[457] „Razgled politike“, *Hervatska,* 1871, br. 17.
[458] „Poljaci Federacia Austrie“, *Hervatska,* 1871, br. 21.
[459] „Ministar dr. Grocholski“, *Narodne novine,* 20.4.1871.

raspravljanja o javnim poslovima i vježbanje u državnim strukturama. Na taj način održali su svoju narodnu poljsku narav, iskustvo, znanost i vještinu. O pozitivnim stavovima *Hervatske* prema Poljacima svjedoče i riječi iz tog članka da nijedan narod Monarhije ne osjeća potrebu za slobodom i narodnim opstankom kao Poljaci.[460] Pozitivno mišljenje pravaškog tjednika o Poljacima potvrđuje i tvrdnja da su hrvatstvo i poljaštvo oduvijek bili ponos cijelog slavenstva.[461]

Od većinom negativnih stavova o poljskoj politici koje su izražavale *Narodne novine* odudara njihov tekst objavljen u prosincu 1871. godine. U tekstu se pozivaju Česi da poprime poljsku politiku. To je značilo da traže autonomiju samo za sebe, a ne za sve zemlje u Cislajtaniji. Takav sav je obrazložen uvjerenjem da si Austrija ne može dozvoliti podjelu na dvadeset političkih jedinica, kako su Česi zahtijevali u temeljnim člancima. *Narodne novine* su opravdale „poljsku sebičnost", jer Poljaci ništa ne bi postigli kad bi se okrenuli protiv vlade, koja ih može paralizirati uz pomoć Rusina.[462]

Uz odnos Poljaka i austrijskih Nijemaca druga istaknuta tema u tekstovima o Poljacima u Carevinskom vijeću bio je odnos Poljaka prema Slavenima u Monarhiji.

U prikazu odnosa Poljaka prema drugim Slavenima u *Narodnim novinama* i novinama Narodne stranke (primjerice *Novom Pozoru i Obzoru)* prevladavalo je mišljenje da su Poljaci sebični.[463] *Narodne novine* su vrlo oštro napale Poljake, tvrdeći da se ne obaziru ni na koga drugoga i da rade na stjecanju povlastice samo za sebe.[464] U tim novinama možemo pronaći stav da bi Poljaci koncesije ishodili na štetu drugih kraljevina i zemalja.[465] Sličan stav vidljiv je u *Novom Pozoru*, koji je smatrao da se Poljaci ne bi zauzimali za Hrvate protiv Mađara, ako bi uz pomoć Mađara mogli doći do svog cilja.[466] *Narodne novine* i novine koje su predstavljale stavove Narodne stranke tvrdile su da Poljaci nisu solidarni s ostalim Slavenima, odnosno da su iznevjerili slavensku ideju, a posebice Čehe. To se vidi u riječima *Narodnih novina* da su Poljaci griješili i nadalje griješe protiv svoje rođene braće te da su Poljaci prema Česima bili nevjerni, odnosno u riječima *Novog Pozora* da su galicijski Poljaci ostavili na cjedilu slavensku opoziciju, posebno svog prirodnog saveznika – Čehe.[467] I u dnevniku koji je nastavio tradiciju

---

[460] „Poljaci Federacia Austrie", *Hervatska*, 1871, br. 21.
[461] „Hervatska izjava", *Hervatska*, 1871, br. 3.
[462] „O položaju u Austriji", *Narodne novine*, 29.12.1871.
[463] „O položaju u Austriji", *Narodne novine*, 29.12.1871; „U Beču, 18. svibnja", *Novi Pozor*, 19.5.1868; „U Beču, 30. travnja", *Novi Pozor*, 1.5.1869; „Politički pregled", *Obzor*, 9.11.1871.
[464] „Austrija i Poljaci", *Narodne novine*, 13.5.1871.
[465] „Poljaci u rajhsratu", *Narodne novine*, 12.4.1869.
[466] „U Beču, 22. siečnja", *Novi Pozor*, 23.1.1869.
[467] „U Zagrebu, 28. kolovoza", *Narodne novine*, 29.8.1868; „U Zagrebu, 8. studenoga", *Narodne novine*, 8.11.1871; „U Beču, 26. rujna", *Novi Pozor*, 27.6.1868; „Češka, poljska i hrvatska opozicija", *Novi Pozor*, 8.9.1868.

Novog Pozora (*Zatočniku*) iznesena je slična tvrdnja o nesolidarnosti Poljaka s ostalim Slavenima: Poljaci su iznevjerili slavensku ideju i pomagali sve oblike države koje su težile propasti austrijskih Slavena. Taj dnevnik objavio je da Poljaci moraju shvatiti da su preslabi da s Nijemcima zaustave povećanje prava Slavena u Monarhiji, a ako Poljaci „nisu ni dosad progledali, neka i oni siju vjetar, da budu mogli požeti buru, pri čem bismo jih žalili upravo po slavenski".[468] *Obzor* je ustvrdio da Poljaci nikad nisu brinuli za slavensku solidarnost te da im takav odnos prema slavenstvu onemogućava da steknu sreću.[469]

Kao primjer poljskog nepodupiranja Slavena, možemo navesti raspravu u Carevinskom vijeću o načinu pripojenja Vojne krajine Ugarskoj. U raspravi održanoj 27. ožujka 1871. godine poljski zastupnik Euzebiusz Czerkawski govorio je protiv prijedloga Ivana Danila da se prije sjedinjenja Vojne krajine saslušaju predstavnici tog područja. Czerkawski je izjavio da se Carevinsko vijeće ne treba miješati u unutarnje poslove Monarhije, izrazivši nadu da će sposobnost krajiških i pravednost mađarskih državnika „pronaći stazu mira i ustavna izmirenja".[470] *Branik* je oštro napao takav stav Czerkawskog, nazvavši ga smiješnim. Zapitao se, mogu li se Poljaci žaliti ako drugi slavenski narodi kažu: „Pustite nam nadu, da će visoka sposobnost poljskih i pravednost ruskih državnikah naći stazu sporazumka".[471] Tom je prilikom *Branik* izjavio da Czerkawski, poput svakog Poljaka, smatra da je vrhunac mudrosti poljske politike podupirati i ispunjavati mađarske želje.[472]

Zbog odustajanja od suradnje s Česima i neprestanih okretanja k bečkim centralistima Poljake su *Narodne novine* te *Novi Pozor* i *Obzor* opisivali kao nestalne, prevrtljive, nepouzdane, nedosljedne i nepredvidive, smatrajući da se od Poljaka „smije očekivati svašta".[473]

Novine Narodne stranke i *Narodne novine* nisu samo kritizirale Poljake zbog njihove nesolidarnosti s ostalim Slavenima, nego su ih pozivali da takvu politiku promijene i da surađuju s drugim Slavenima, osobito s Česima. Prema *Novom Pozoru*, takav obrat poljske politike bio bi dobar za Poljake, jer kad bi oni shvatili ideju slavenske uzajamnosti uskrsnuće Poljske ne bi bilo daleko.[474] Poziv na slogu slavenskih naroda istaknut je i u tekstu *Novog Pozora*, u kojem se naglašava da će takva sloga rezultirati uređenjem Monarhije, u kojem će se

[468] „Tko vjetar sije, buru žanje", *Zatočnik,* 20.3.1871.
[469] „Nagrada politiki Poljakah", *Obzor,* 1.12.1871.
[470] M., „Krajiško pitanje na carev. vieću", *Branik,* 31.3.1871.
[471] Isto.
[472] Isto.
[473] „U Zagrebu, 4. rujna", Narodne novine, 5.9.1868; „Austrijski sabori", *Narodne novine*", 7.8.1869; „U Zagrebu, 8. studenoga", *Narodne novine*, 8.11.18671; „U Beču, 22. siečnja", *Novi Pozor*, 23.1.1869; „Politički pregled", *Obzor*, 4.11.1871; „Nagrada politiki Poljakah", *Obzor,* 1.12.1871.
[474] „Češka, poljska i hrvatska opozicija", *Novi Pozor,* 8.9.1868.

uvažavati i slušati riječ Slavena.[475] I *Obzor* je ustvrdio da bi Poljaci – ako bi prešli u opoziciju k ostalim slavenskim narodima – dobili autonomiju, dok bez slavenske solidarnosti neće doći ni do čega značajnijeg.[476]

Ovdje se može navesti što je pravaški *Zvekan* 1867. godine ustvrdio za slavensku slogu. Prema tom tjedniku, dok su rastrgani, Slaveni žele biti u zajednici, ali čim bi se sjedinili, „bilo bi međusobno vražjega skoka“, jer je nesloga njihovo glavno načelo.[477]

Važno mjesto u prikazu odnosa Poljaka i ostalih Slavena u promatranim publikacijama zauzimao je problem poljsko-rusinskih razmirica. *Novi Pozor* je smatrao da se u korist centralizacije i germanizacije u Galiciji podupire nesloga Poljaka i Rusina.[478] U *Narodnim novinama* austrijski Nijemci su optuženi da Rusinima ucjenjuju Poljake. Naime, ako poljski zastupnici izađu iz Carevinskog vijeća, moglo bi doći do promjene izbornog sustava u korist Rusina.[479] Prema prijetnji, u tako provedenim izborima Poljaci bi izgubili većinu u galicijskom parlamentu, koja bi prešla u ruke Rusina. Da bečki državnici plaše Poljake s Rusinima, spomenuo je i *Novi Pozor*.[480] Ako bi bečka vlada pomoću galicijskih Rusina i birokracije sastavila galicijski Zemaljski sejm odgovaralo bi to situaciji u Hrvatskoj, gdje je mađarska vlada uz pomoć mađarona i birokracije sastavila „mađarski sabor“.[481] Poljake su *Narodne novine* pozvale neka pamte da u Galiciji osim njih žive i Rusini, koji – poput Poljaka – imaju pravo štiti svoju narodnost. Novine su dodale da, kao što Poljaci zaziru od germanizacije, tako Rusinima nije ugodna polonizacija. Zbog toga je opravdanom nazvana obrana Rusina „od poljskoga odnarodjivanja“.[482] U tim novinama iznesene su dodatne optužbe protiv Poljaka u Galiciji: omalovažavaju Rusine i nad njima provode hegemoniju.[483] *Obzor* je također kritizirao poljski odnos prema Rusinima, navodeći da Poljaci sprečavaju nacionalni razvoj Rusina postupajući s njima kao s potčinjenim kmetom. Zbog toga se Rusini osvećuju Poljacima radeći protiv poljskih nastojanja za stjecanjem autonomije.[484]

Hervatska je oštro prekorila galicijske Poljake da moraju izbiti iz glave vladanje nad Rusinima.[485]

---

[475] „U Beču, 26. rujna“, *Novi Pozor*, 27.6.1868.
[476] „Politički pregled“, *Obzor*, 4.11.1871; „Novinski glasi“, *Obzor*, 8.11.1871.
[477] „Naravić. Ugladjenović“, *Zvekan*, 1867, br. 11.
[478] „U Beču, 22. srpnja“, *Novi Pozor*, 23.7.1868.
[479] „Poljski demokrate i rajhsrat“, *Narodne novine*, 19.6.1869.
[480] „Češka, poljska i hrvatska opozicija“, *Novi Pozor*, 8.9.1868; „U Beču, 24. rujna“, *Novi Pozor*, 25.9.1868.
[481] „U Beču, 30. travnja“, *Novi Pozor*, 1.5.1869.
[482] „U Zagrebu, 4. rujna“, *Narodne novine*, 5.9.1868.
[483] „Politički obzor“, *Narodne novine*, 19.1.1871; „Austrija i slavenski narodi“, *Narodne novine*, 8.3.1871.
[484] „Politički pregled“, *Obzor*, 6.10.1871.
[485] „Poljaci Federacia Austrie“, *Hervatska*, 1871, br. 21.

Treća istaknuta tema u tekstovima o galicijskim Poljacima bili su zahtjevi Poljaka za dobivanjem položaja kakav je Hrvatska stekla Hrvatsko-ugarskom nagodbom. Prema *Narodnim novinama*, autonomni položaj koji je Hrvatska stekla nagodbom s Ugarskom bio je najviši cilj borbe Čeha i Poljaka. Pri tome su Poljaci za Galiciju izričito zatražili „onoliku autonomiju, koliku je Hrvatskoj zajamčila nagodba s Ugarskom".[486] Ipak, te novine nisu očekivale da će Poljaci steći takvu autonomiju, jer bi to značilo uvođenje federalističkog načela u zapadnu polovicu Monarhije.[487]

Pravaška *Hervatska* smatrala je da bi Poljaci bili presretni da je njihov položaj prema Austriji jednak hrvatskom položaju prema Ugarskoj, uz napomenu da takav položaj Hrvatima nimalo ne koristi.[488]

Novi Pozor pokušao je naglasiti razlike između hrvatske autonomije dobivene Hrvatsko-ugarskom nagodbom i poljske autonomije koju Poljaci traže Galicijskom rezolucijom. Poljacima je njihova autonomija trebala biti „prvi korak u napried", a mađaronima je hrvatska autonomija „već stoti korak u nazad".[489] Takav stav je obrazložen tvrdnjom da Poljaci traže neznatnu autonomiju i, kada je steknu, radit će na njezinu proširenju, jer među njima nema „germanomanijaka" koji bi mislili da za Poljaka nema većeg blaženstva od zajedničkog života s Nijemcima. S druge strane, mađaroni su tražili autonomiju, jer drugačije nisu ni smjeli, a potom su autonomiju toliko ograničili, da bi je za koju godinu mogli izigrati.[490] Taj je bečki dnevnik upozorio Poljake da promisle o nedostatcima hrvatske autonomije kada traže isti položaj kakav ima Hrvatska. Kao nedostatke *Novi Pozor* je istaknuo da uprava, vlada, sabor i činovništvo u Hrvatskoj proizlazi iz krila ugarske vlade.[491]

Narodne novine i *Novi Pozor* upozorili su da poljski zahtjevi i autonomija koju je stekla Hrvatska nisu identični, iako se Poljaci pozivaju na Hrvatsko-ugarsku nagodbu. Prema *Narodnim novinama*, Poljaci su u rezoluciji tražili da Galicija i ostatak Cislajtanije imaju zajedničke samo ratne poslove i financijsku upravu, naglasivši da se tim pitanjima bave delegacije ugarskog i austrijskog dijela Monarhije.[492] *Novi Pozor* je objavio da Česi i Poljaci u Hrvatsko-ugarskoj nagodbi vide nešto što se u njoj ne nalazi. S druge strane ta nagodba predstavlja negiranje svakog prava i samostalnosti.[493] Posljedica takve tvrdnje o nagodbi bio je

---

[486] „Česke i poljske tražbine prema hrvatskoj nagodbi", *Narodne novine,* 27.11.1871.
[487] Isto.
[488] „Poljaci Federacia Austrie", *Hervatska,* 1871, br. 21.
[489] „U Beču, 22. siečnja", *Novi Pozor,* 23.1.1869.
[490] Isto.
[491] „U Beču, 9. ožujka", *Novi Pozor,* 10.3.1869.
[492] „U Zagrebu, 21. rujna", *Narodne novi*ne, 25.9.1868.
[493] „U Beču, 18. ožujka", *Narodne novine,* 19.3.1869.

stav *Novog Pozora* da je dužnost Poljaka i Čeha upoznati se s nagodbom te da radi odnosa kakav Hrvatska ima prema Ugarskoj nije vrijedno napisati ni desetak redaka, a kamoli voditi politiku koja traje nekoliko godina.[494]

Dio novina osvrnuo se na druge programe u kojima su izneseni poljski zahtjevi. *Narodne novine* su izvijestile da niti programi vodećih poljskih stranaka i sadržaj Hrvatsko-ugarske nagodbe nisu identični, odnosno da poljski zahtjevi znatno prelaze hrvatsku autonomiju. Te novine objavile su da se zahtjevi izneseni u poljskim galicijskim novinama s Hrvatsko-ugarskom nagodbom podudaraju samo u jezičnim pitanjima, dok se u pitanjima zajedničkih poslova značajno razlikuju.[495] *Zatočnik* se osvrnuo na prijedlog galicijske autonomije kojeg je Smolka iznio u galicijskom parlamentu. U tom prijedlogu Smolka je tražio veća prava za Galiciju nego što je to sadržano u kasnije prihvaćenoj Galicijskoj rezoluciji. Prema *Zatočniku*, hrvatska opozicija ne traži ništa više nego da Hrvatska dobije takav položaj kakav Smolka želi Galiciji.[496] U novinama Narodne stranke istaknuto je da ispunjenje poljskih zahtjeva za autonomijom znači radikalnu promjenu uređenja Cislajtanije.[497]

Narodne novine su isprva podupirale ispunjenje poljskih zahtjeva sadržanih u Galicijskoj rezoluciji, vjerujući da će time u Cislajtaniji zavladati ustavnost.[498] Pri tome su naglasile da su historijske zemaljske skupine u Cislajtaniji ovlaštene tražiti isti autonomni položaj koji Hrvatska ima u državnopravnoj zajednici zemalja ugarske krune.[499] Ipak, novine su kritizirale poljski zahtjev za uvođenje poljskog jezika kao jedinog službenog u Galiciji, jer to ne bi bilo pošteno prema Rusinima.[500] Dodjelu autonomije Galiciji podupirao je *Novi Pozor*, tvrdeći da će autonomne Češka i Galicija biti najčvršća brana protiv „njemačke poplave“ te da će biti jamstvo ugarskoj autonomiji od cislajtanskih želja.[501] I *Obzor* je podupirao davanje autonomije Poljacima.[502] Novine Narodne stranke (*Novi Pozor*) smatrale su da nakon što bi Poljaci i Česi srušili centralizaciju u austrijskom dijelu Monarhije ne bi dugo preživjela ni mađarska centralizacija u ugarskom dijelu Monarhije.[503]

U *Novom Pozoru* nisu kritizirani svi poljski političari u Galiciji. Na galicijsku opoziciju koja je zastupala preustroj Monarhije na federalističkim osnovama gledalo se sa simpatijama.[504]

---

494 „U Beču, 19. ožujka“, *Novi Pozor*, 20.3.1869; „U Beču, 10. travnja“, *Novi Pozor*, 11.4.1869.
495 „U Zagrebu, 17. rujna“, *Narodne novine*, 18.9.1868.
496 „Smolkin predlog u galičkom saboru“, *Zatočnik*, 23.9.1869.
497 „U Beču, 19. rujna“, *Novi Pozor*, 19.9.1868; „U Beču, 22. siečnja“, *Novi Pozor*, 23.1.1869.
498 „O ustavnih promjenah u Cislitaviji“, *Narodne novine*, 16.2.1869.
499 „Federalističke osnove“, *Narodne novine*, 24.7.1869.
500 „Politički obzor“, *Narodne novine*, 19.1.1871.
501 „U Beču, 11. kolovoza“, *Novi Pozor*, 12.8.1863.
502 „Poljaci i grof Andrassy“, *Obzor*, 23.11.1871.
503 „Češka, poljska i hrvatska opozicija“, *Novi Pozor*, 8.9.1868.
504 „U Beču, 22. kolovoza“, *Novi Pozor*, 23.8.1868.

Kao vodećeg poljskog političara koji se zalagao za takav preustroj Monarhije *Narodne novine* i novine koje su zastupale stajališta Narodne stranke isticale su Franciszeka Smolku.[505] Prema *Novom Pozoru*, da su Poljaci radili kako im je savjetovao Smolka, Galicija i Češka već bi do 1869. stekle autonomiju.[506] Kod Smolke je *Novi Pozor* istaknuo da je pravedan prema rusinskim sugrađanima te da bi se drugi Poljaci u njega trebali ugledati.[507]

2.3.3. Prilikom pritvaranja gnieznanskog i poznanjskog nadbiskupa M. Ledóchowskog (1874)

Prilikom istraživanja *Narodnih novina* i *Obzora* o odjecima pritvaranja gnieznanskog i poznanjskog nadbiskupa Poljaka Mieczysława Ledóchowskog 1874. godine pronađen je samo jedan članak koji izvještava o Carevinskom vijeću u kontekstu Poljaka.

U članku *Obzora*, kojeg je tada uređivao Josip Miškatović, objavljena je vijest da su Rusini u Carevinskom vijeću prešli u skupinu njemačkih ustavovjeraca (centralista). Prema *Obzoru*, uzrok tome bila je poljska politika prema Rusinima, kojima nisu dopustili uvođenje svog jezika u školstvo. Dnevnik je naglasio da bi taj primjer Poljacima trebao biti pouka, jer se iz njega vidi kako se Nijemci dobro služe poljskim grijesima prema Rusinima. U nastavku je izraženo žaljenje što Poljaci i Rusini nisu složni, jer bi se tada mogli suprotstaviti širenju njemačke kulture u Galiciji.[508] Kao što je prikazano u ovom radu, takav stav o njemačkom iskorištavanju poljsko-rusinskih razmirica bio je jasno izražen i u ranijem razdoblju.

2.3.4. U vrijeme posjeta cara Galiciji (1880)

Djelovanje poljskih zastupnika u Carevinskom vijeću nije pobudilo veći interes zagrebačkih novina ni u vrijeme careva posjeta Galiji 1880. godine.

Narodne novine informirale su o članku poljskog dnevnika[509] u kojem autor poziva Poljsko kolo u Carevinskom vijeću da iskoristi carev posjet za potvrdu prava koja je Galicija

[505] „U Zagrebu, 21. rujna“, *Narodne novi*ne, 25.9.1868; „Iz galičkog sabora“, *Novi Po*zor, 1.9.1868; „Češka, poljska i hrvatska opozicija“, *Novi Pozor*, 8.9.1868; „Političke viesti“, *Zatočnik*, 21.9.1869.
[506] „U Beču, 22. siečnja“, *Novi Pozor*, 23.1.1869.
[507] „U Beču, 30. travnja“, *Novi Pozor*, 1.5.1869.
[508] „Politički pregled“, *Obzor*, 1.4.1874.
[509] Na početku vijesti navodi se da je riječ o *Dzienniku Poznańskom*, a na kasnije da je to *Dziennik Polski*.

stekla administrativnim putem. U tom članku poljski dnevnik izrijekom je napisao da poljski zastupnici trebaju tražiti da Galicija stekne položaj, u kojem se tada nalazila Hrvatska. Dnevnik je smatrao da nije bilo povoljnijeg trenutka za ispunjenje poljskih zahtjeva, nego tada, kad su i većina u Carevinskom vijeću i vlada bili na strani Poljaka.[510]

Obzor je istaknuo da su Poljaci važan faktor u državnom životu, potkrepljujući to informacijom da se u vladi nalaze dva poljska ministra, od kojih jedan upravlja financijama. U nastavku je naglašeno da su Poljaci svojim dosadašnjim radom pokazali da podupiru vladu Eduarda Taaffea. Tu vladu *Obzor* je prikazivao pozitivno, kao vladu koja teži uvesti red u državu i dati ravnopravnost narodima. Dnevnik je spomenuo da među Poljacima postoje „sirenski glasovi", koji žele da poljski zastupnici iz tabora premijera Taaffea pređu u tabor njemačko-liberalne stranke (centralista). Centralisti su u tom dnevniku bili prikazani izrazito negativno, primjerice da se koriste lažima, klevetama i huškanjem.[511]

Pravaška *Sloboda* u dva se navrata pozitivno izjasnila o govoru poljskog zastupnika Otta Hausnera u Carevinskom vijeću u Beču. U govoru je Hausner kritizirao ideju sklapanja austrijsko-njemačkog saveza.[512] Pišući o carevom putu po Galiciji, *Sloboda* je istaknula da Poljaci ne bi trebali surađivati s Austrijom i njezinim saveznicima, nego bi trebali raditi za sebe i za druge Slavene.[513] Bilo je to u skladu s pravaškim suprotstavljanjem Austriji i Mađarskoj i devizom da se prvenstveno treba uzdati u sebe.[514]

2.3.5. Tijekom tzv. pruskog protjerivanja (1885)

Tijekom istraživanja o odjecima tzv. pruskog protjerivanja 1885. godine u *Narodnim novinama* i *Pozoru* nije pronađen velik broj članaka o djelovanju Poljaka u Carevinskom vijeću, niti općenito o Poljacima u Galiciji. Za razliku od ta dva dnevnika, pravaška *Sloboda* temi Poljaka u Galiciji posvetila je više prostora.

Jedan od rijetkih članaka o galicijskim Poljacima u *Narodnim novinama* odnosio se na dodjelu Galiciji državnopravnog položaja u Austriji, kakav je Hrvatska imala u zemljama krune sv. Stjepana. Prijedlog mlade njemačke frakcije u Carevinskom vijeću o dodjeli takvog položaja Galiciji *Narodne novine* su kritizirale. U tom prijedlogu autor članka nije vidio niti poštovanje

[510] „U Zagrebu, 15. listopada", *Narodne novine,* 15.10.1880.
[511] „Carev put u Galičku", *Obzor,* 30.8.1880.
[512] „Viestnik", *Sloboda*, 28.3.1880; „Politički pregled", *Sloboda,* 18.4.1880.
[513] „Carev put po Galiciji", *Sloboda,* 12.9.1880.
[514] „Na novu godinu", *Sloboda*, 2.1.1880; „Uzdaj se u se, i u svoje kljuse", *Sloboda,* 7.1.1880.

galicijskog prava niti poljskog naroda, nego sprečavanje pokušaja stvaranja slavenske većine u Carevinskom vijeću. Slavenska većina bila bi moguća samo ako u njoj sudjeluju galicijski zastupnici. U članku je ponovljeno da su Poljaci zaslužni za prihvaćanje ustava u Cislajtaniji (prosinačkog ustava 1867) i uvođenje dualističkog sustava u Monarhiju, čime je podijeljena slavenska opozicija i osigurana centralizacija u Cislajtaniji. Autor je smatrao da bi Poljaci pristali da Češka postane „žrtva teutonske furije“, ukoliko bi se povećala galicijska autonomija. Ipak, autor nije vjerovao da će Galicija ubrzo zadobiti autonomiju poput Hrvatske.[515]

Narodne novine, Pozor i Sloboda tijekom 1885. godine ponovno su se dotaknuli odnosa Poljaka i Rusina u Galiciji. *Narodne novine* navele su da Poljaci na izborima ne dopuštaju pravo glasa većinskom narodu – Rusinima. Poljaci su optuženi i da su dvolični. S jedne strane po Europi mole za simpatije prema svojim sunarodnjacima u Njemačkoj i Rusiji, a s druge strane nasilni su prema Rusinima.[516] Na tu temu *Narodne novine* su se osvrnule ponovno krajem godine, ističući da poljsko-rusinski odnosi na žalostan način osvjetljavaju nesnošljivosti među Slavenima. Ipak, novine su uočile poboljšanje tih odnosa, zaključujući da je uzrok poboljšanja uvjerenje Poljaka da nisu sposobni polonizirati Rusine i uvjerenje Rusina da se ne mogu ničem nadati od njemačke centralističke stranke.[517] Približavanje poljskog i rusinskog naroda pozdravio je i *Pozor*, ocjenjujući da je to jedna od najradosnijih pojava slavenskog svijeta u Cislajtaniji. Pritom je izraženo uvjerenje da je sporazum Poljaka i Rusina u Galiciji prvi uvjet prestanka sukoba Rusa i Poljaka u Rusiji, „te rak-rane na tielu slavenstva.“[518] U *Slobodi* je odnos Poljaka prema Rusinima više puta kritiziran. U uvodnom članku naslovljenom „Pisma iz Rusije“ objavljeno je da se u Galiciji unijatski Rusi (tj. Rusini) bore protiv fanatičnih Poljaka, političkih slijepaca koji nisu ništa naučili iz vlastite povijesti.[519] *Sloboda* je pisala da Rusi (tj. Rusini) u Galiciji nemaju nikakva prava i da su posve pod skrbništvom Poljaka.[520] Uz to, pravaški dnevnik je napomenuo da Poljaci imaju grižnju savjesti zbog nepravdi koje su počinili Rusima (tj. Rusinima).[521]

Pravaška *Sloboda* prostor je posvetila i poljsko-mađarskom savezništvu. Prikaz stava o poljsko-mađarskom savezništvu može se gledati kroz tezu *Slobode*: „Vitalni interesi, korist i budućnost Hrvatah i Hrvatske kategorički ištu, da se kanimo Poljakah i njihovih drugovah, dok

[515] M., „Autonomija Galicije“, *Narodne novine,* 7.7.1885.
[516] „Izbori u Austriji“, *Narodne novine,* 9.6.1885.
[517] „U Zagrebu, 29. prosinca“, *Narodne novine,* 29.12.1885.
[518] „Poljaci i Rusini“, *Pozor,* 30.12.1885.
[519] „Pisma iz Rusije“, *Sloboda,* 31.1.1885.
[520] „Razgled politike“, *Sloboda,* 21.7.1885.
[521] „Razgled politike“, *Sloboda,* 26.8.1885.

god Poljaci neće da budu neprijatelji naših neprijateljah, a prijatelji naših prijateljah!“[522] *Sloboda* je osudila djelovanje Poljaka, koji umjesto da vode politiku kojom će steći simpatije svih Slavena, odlaze u pohode kod Mađara i sudjeluju na svečanostima koje su ustvari demonstracije protiv Rusa.[523] Taj pravaški dnevnik kroz prizmu poljsko-mađarskih odnosa osudio je poljsko djelovanje u Carevinskom vijeću. Naglasio je da su Poljaci u Carevinskom vijeću uza zid stisnuli Slovence te istarske i dalmatinske Hrvate, koji ne mogu ništa isposlovati što ne žele Poljaci i njihovi prijatelji Mađari.[524]

Poljske proturuske stavove te odnos Poljaka i dalmatinskih Hrvata *Sloboda* je spomenula u još dva teksta. U prvom tekstu citirana je periodika *Rusija* i njezin stav da je govor Davida Starčevića porazio galicijske Poljake, koji postojano podržavaju „antirusko nastojanje u hrvatskoj inteligenciji“.[525] U drugom tekstu dnevnik je izvijestio o programu dalmatinskih narodnih zastupnika. Dalmatinski zastupnici u programu su naglasili da nisu za ravnopravnost hrvatskog naroda s ostalim narodima. Prema njima, Hrvatska nije bila provincija kao neke druge zemlje i zbog toga za Hrvate ravnopravnost znači „sto koraka natrag“. S druge strane, „bezpravnim“ narodima (primjerice Štajercima, Tirolcima i Poljacima) ravnopravnost odgovara. Hrvati ne žele položaj, u kojem bi svi imali jednaka prava i dužnosti, jer takvo jedinstvo isključuje hrvatsko državno pravo. Osim toga, u jedinstvenoj državi glavnu ulogu ima najjači narod.[526]

Vezano uz djelovanje Poljaka u Carevinskom vijeću, *Pozor* je prenio članak *Naše sloge* u kojem se tvrdi da su se Poljaci i Česi u proteklom zasjedanju vijeća slabo zauzeli za Hrvate. Iz *Pozorovog* komentara da je riječ o lijepom članku, moglo bi se zaključiti da je bio suglasan s tim stavom.[527]

Narodne novine i *Sloboda* svratili su pozornost na izbor Franciszeka Smolke za predsjednika Zastupničkog doma Carevinskog vijeća te na odjeke pruskog progona u Carevinskom vijeću.[528]

---

[522] „Zagreb, 17. ožujka“, *Sloboda*, 17.3.1885.
[523] „Zagreb, 10. rujna“, *Sloboda*, 10.9.1885.
[524] „Zagreb, 17. ožujka“, *Sloboda*, 17.3.1885.
[525] „Pisma iz Rusije“, *Sloboda*, 21.2.1885.
[526] „Novi program *narodnih* zastupnikah dalmatinskih“, *Sloboda*, 9.7.1885.
[527] „Novinski glasi“, *Pozor*, 18.8.1885.
[528] „Razgled politike“, *Sloboda*, 29.10.1885; „Razgled politike“, *Sloboda*, 22.10.1885; „U Zagrebu, 5. listopada“, *Narodne novine*, 5.10.1885; „U Zagrebu, 8. listopada“, *Narodne novine*, 8.10.1885; „U Zagrebu, 20. listopada“, *Narodne novine*, 20.10.1885.

2.3.6. U razdoblju novinarskih kongresa u Krakovu i Dubrovniku (1899, 1901)

Analiza stavova javnosti Banske Hrvatske o djelovanju Poljaka u Carevinskom vijeću u godinama kad su održani kongresi slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije u Krakovu i Dubrovniku temelji se na pisanju zagrebačkih dnevnika *Narodne novine* (urednika Janka Iblera), *Obzor* (urednika Slavka Šojata, Josipa Pasarića i Jovana Hranilovića), *Hrvatska domovina* (Mirka Supeka), *Hrvatska* (Dragutina Tkalčića), *Hrvatsko pravo* (Martina Lovrenčevića i Josipa Zočeka) te *Srbobran* (Paje Mandrovića i Josipa Horvateka).

Pisanje hrvatskih dnevnika o djelovanju Poljaka u Carevinskom vijeću tijekom 1899. i 1901. bilo je većinom usmjereno na dvije teme: utjecaj novinarskih kongresa na solidarnost poljskih zastupnika s ostalim Slavnima te poljsko podupiranje Trojnog saveza.

Obzor je izrazio nadu da će novinarski kongres u Krakovu učvrstiti veze austrijskih Poljaka sa Slavenima. Na taj način spriječilo bi se austrijske Nijemce da se „opet popnu na grbaču austrijskih Slavena“. Prema *Obzoru*, sve oči bile su tada usmjerene na Poljake; hoće li oni ostati u raspoloženju u kojem je protekao krakovski kongres – na stajalištu slavenske solidarnosti. O Poljacima je ovisilo hoće li desnica zadržati većinu u Carevinskom vijeću. Novine su ustvrdile da bi se na taj način razbili svi pokušaji austrijskog nijemstva da opet dođe do hegemonije nad austrijskim Slavenima. Prema *Obzoru*, Poljaci su počeli shvaćati da je njihova važnost u tome što su Slaveni i da bi radili protiv sebe, ako bi radili protiv slavenstva. Upravo zahvaljujući slavenstvu oni mogu ostati važan čimbenik u Austriji i postići puno više nego podržavajući nijemstvo. U kontekstu kongresa tada je izrečena misao da sve više padaju u zaborav uspomene, koje su Poljake udaljavale od slavenske solidarnosti. Članak je završen riječima: „Ili sada ili nikada, – ili s nama: za nas i za se, – ili protiv nas i protiv samih sebe – dovikuje austrijsko slavenstvo braći Poljacima. Oni će ih čuti, razumjeti, odazvati im se i dieliti s njima zlo i dobro. Dao Bog.“[529] Dakle, te su novine nakon kongresa naglašavale da očekuju promjenu u politici poljskih zastupnika. *Obzor* je tvrdio da su do tada Poljaci podupirali svaku vlast. U listopadu 1899. u *Obzoru* Šime Mazzura je ustvrdio da je kongres djelovao na držanje poljskih zastupnika u Carevinskom vijeću.[530]

Druga tema kojoj je *Obzor* posvetio pažnju bio je stav poljskih zastupnika prema Trojnom savezu. Poljaci su optuženi da su stupovi tog saveza te da se Austrija u savezu nalazi zbog mržnje Poljaka i Rusa.[531] Upravo radi te nesloge teško se ostvaruje slavenska solidarnost

[529] „Kriza u Austriji i Poljaci, *Obzor*, 6.10.1899.
[530] [Š. Mazzura], „Slavenski novinarski kongres u Krakovu“, *Obzor*, 7.9.1899.
[531] „Poljaci u Pruskoj“, *Obzor*, 28.11.1901.

među austrijskim Slavenima protiv njihovih zajedničkih neprijatelja.[532] Te novine nekoliko puta su naglasile da od austrijskih Poljaka ovisi preoblikovanje prilika u Austriji u korist Slavena.[533] Poljaci su tada kritizirani da su pasivni prema progonu svojih sunarodnjaka u Pruskoj, što je objašnjeno njihovom poslušnošću prema austrijskim vlastima. *Obzor* je kritizirao što unatoč progonima Poljaka u Pruskoj, poljski zastupnici u Carevinskom vijeću podržavaju savez s tom državom. Oštra kritika završena je stavom da poljski zastupnici kao da nemaju krvi u žilama i da su oni „poljski magjaroni".[534]

Isti dnevnik krajem 1899. svratio je pozornost na smrt istaknutog političara galicijskih Poljaka Franciszeka Smolke. U tekstu se većinom izrazito pozitivno piše o Smolki. Povijest će s najvećom pohvalom bilježiti njegove zasluge koje je stekao kao parlamentarac, govornik i državnik. Među ostalim, navedeno je da je s Františekom Riegerom i biskupom Strossmayerom branio federalističko načelo i državno pravo Ugarske u Carevinskom vijeću (1861), borio se protiv austrijskog ustava (1867) i kao predsjednik Poljskog kola radio na ujedinjenju Slavena u Carevinskom vijeću (1879). Velikim dijelom njegova je zasluga što je Galicija dobila autonomiju, što su Poljaci imali tako značajnu ulogu [u Austriji], što je federalističko načelo steklo mnogo zagovornika te što se naglašavaju povijesna i državna prava pojedinih skupina u Monarhiji. *Obzor* je napomenuo kako je Smolka kao Poljak bio uvjeren da mu domoljublje nalaže mržnju prema Rusiji, ali će mu povijest takve predrasude oprostiti. Tekst je zaključen tvrdnjom da je Smolka bio jedno od najsjajnijih imena političkog i parlamentarnog života Austrije s kojim se slavenstvo ponosi.[535]

Narodne novine su smatrale da se Poljaci prvenstveno brinu za sebe.[536] Takva konstatacija ponovljena je u kontekstu djelovanja Poljaka u Carevinskom vijeću te u kontekstu izostanka posljedica slavenskog kongresa u Krakovu. Tada je istaknuto da Poljaci zbog svojih interesa sklapaju saveze sa svima tko im može koristiti, a raskidaju sa svima tko im u određenom trenu nije zgodan saveznik, pa makar to bila i „slavenska braća". Novine su zaključile da isto rade svi ozbiljni političari.[537] Takva poljska politika bila je vidljiva na primjeru poljskog podupiranja austrijskih vlada, dok god su one štitile poljske narodne interese. S obzirom da je nevjerojatno da bi vlada radila protiv poljskih interesa, gotovo je isključeno da bi poljski klub u Carevinskom vijeću zauzeo opozicijski stav prema vladi. Pri tome je istaknuto

[532] „Rusi i Poljaci", *Obzor*, 9.9.1899.
[533] Isto; [J. Pasarić], „Kongres slavenskih novinara", *Obzor*, 18.9.1899.
[534] „Poljaci u Pruskoj", *Obzor*, 10.12.1901.
[535] „† Franjo Smolka", *Obzor*, 5.12.1899.
[536] „Položaj u Austriji", Narodne novine, 11.11.1899.
[537] „Slavenski novinarski kongresi", *Narodne novine*, 11.4.1901.

da Galicija odavno ima posebni, moglo bi se reći privilegirani položaj. *Narodne novine* predstavile su i pozitivnu stranu djelovanja poljskih zastupnika u Carevinskom vijeću: rade u interesu države i svog naroda, protive se opstruiranju i spremni su poduprijeti sve pravedne zahtjeve, poput jezičnih zahtjeva Slavena.[538] Novine su kasnije ustvrdile da postoji sukob u Poljskom kolu. Većina zastupnika na čelu s Apolinaryom Jaworskim bila je „uslužna svakoj vladi“, dok je manjina s Włodzimierzom Kozłowskim težila autonomističkim načelima i što većoj potpori Čeha.[539]

I *Narodne novine* su poput *Obzora* 1899. izvijestile o smrti Franciszeka Smolke. Pri tome su navele da je imao važnu ulogu u povijesti austrijskog parlamenta i da je zbog svojih osobnih vrlina stekao poštovanje svih stranaka. Takva misao dopunjena je riječima da je kao predsjednik Zastupničkog doma Carevinskog vijeća stekao opće simpatije svojom nepristranošću i prijaznošću. Prema *Narodnim novinama,* Smolka je imao neprocjenjive zasluge za razvoj svoje domovine Galicije, koja će njegovu smrt primiti osobito bolno.[540]

Novine Stranke prava *Hrvatska domovina* 1899. godine izjavile su da je krakovskim kongresom osporena taktika podjele Slavena. Također, srušena je slika o Poljacima kao protivnicima slavenske solidarnost, kako su ih navikli predstavljati „naši prijatelji“.[541]

Dnevnik Hrvatske stranke prava *Hrvatska* Poljake je prikazivao kao oportuniste, koji ne brinu za slavensku solidarnost. Tvrdnja da Poljaci i dalje u Carevinskom vijeću rade protiv Čeha, Slovaka, Slovenaca, Srba i Hrvata popraćena je uzvikom „Bože, prosvijetli im pamet“.[542] Zbog takve politike poljskih zastupnika u Carevinskom vijeću *Hrvatska* se nije radovala jačanju Poljskog kola nakon izbora 1901. godine. Poljaci, koji su pretjerani oportunisti, bit će uz desnicu u bečkom parlamentu samo dok to ne bude zapreka njihovim dobrim odnosima s vladom.[543] *Hrvatska* se osvrnula na poljsko podržavanje Trojnog saveza, kritizirajući ga u kontekstu progona Poljaka u Pruskoj. Tvrdnju tih novina da Poljaci u strahu od Rusije podržavaju Trojni savez i time odobravanju progonstva Poljaka u Pruskoj slijedio je komentar da svijet još nije vidio takvo samoubojstvo.[544] Kongres u Dubrovniku donio je kratkotrajnu, ali značajnu promjenu stava *Hrvatske* o poljskim zastupnicima u Carevinskom vijeću. U članku „Poljaci i Hrvati“ opravdana je njihova politika, iako je i tada spomenuto da se brinu samo za sebe. Autor se zapitao je li tko od Slavena pomogao Poljacima ili ih barem tješio u groznoj

[538] „Sastanak rajhsrata“, *Narodne novine,* 30.1.1901.
[539] „Političke viesti“, *Narodne novine,* 19.12.1901.
[540] „Politički pregled“, *Narodne novine,* 5.12.1899.
[541] „Slavenski novinarski kongres u Krakovu“, *Hrvatska domovina,* 21.9.1899.
[542] „Poljaci u Pruskoj“, *Hrvatska,* 19.1.1901.
[543] „Izbori u Austriji“, *Hrvatska,* 3.1.1901.
[544] „Poljaci u Pruskoj“, *Hrvatska,* 19.1.1901.

nevolji. Svi ostali Slaveni očekivali su pomoć od Rusije te nisu ni mislili izraziti osjećaje prema umirućoj Poljskoj. *Hrvatska* je smatrala da njezino simpatiziranje s Poljskom ne vrijeđa ruske osjećaje. U nastavku članka izraženo je čuđenje što su Poljaci tako kasno upoznali Hrvate. Pri tome je naglašeno da do hrvatsko-poljskog zbliženja nije došlo u Carevinskom vijeću. Poljske zastupnike u vijeću „prieka politička nužda" silila je da vode oportunističku politiku i da budu uz vladu. Zbog toga pravaši, tada u opoziciji, nisu mogli surađivali s Poljacima. Hrvatski narodnjaci, „tobožnji oportunistički mudrijaši", imali su takvu priliku. Međutim, narodnjaci nisu shvatili da će steći nešto za Istru i Dalmaciju jedino ako steknu simpatije Poljaka i ako im dokažu da su interesi Hrvata istovjetni s interesima Poljaka. *Hrvatska* nije vidjela nikoga u Carevinskom vijeću na koga bi Hrvati mogli biti upućeni osim Poljaka.[545]

U člancima *Hrvatske* o Trojnom savezu Poljaci su bili prikazivani isključivo negativno. Pri tome su prizvani događaji u Pruskoj, odnosno protjerivanje i proganjanje Poljaka. *Hrvatska* je napomenula, da poljski zastupnici u Carevinskom vijeću pomažu silu koja u Pruskoj tlači njihove sunarodnjake. Uzrok za takvu poljsku politiku pronađen je u poljskom strahu od Rusije.

Dnevnik Čiste stranke prava *Hrvatsko pravo* cijelo vrijeme je naglašavao da se Poljaci prvenstveno brinu za sebe i da ih nije pretjerano briga za slavensku solidarnost. Uz to, iznesena je tvrdnja da su u Austriji Poljaci odavno surađivali s Nijemcima.[546] Takva politika poljskih zastupnika bila je dvojako komentirana. Tijekom kongresa u Krakovu *Hrvatsko pravo* je poduprlo činjenicu da se Poljaci brinu prvenstveno za sebe, smatrajući da bi takvu politiku trebali provoditi i ostali narodi.[547] Slavenska solidarnost kod Poljaka komentirana je i prilikom idućeg kongresa u Dubrovniku. Prema *Hrvatskom pravu*, prije će se dogovoriti češko-poljsko-njemački savez u Carevinskom vijeću, nego će se postići sloga i savez svih nenjemačkih elemenata u tom vijeću, jer „odlučuju probitci, a ne rodbinstvo".[548] Tada se opet pokazalo da se Česi brinu za sebe, Poljaci za sebe, a ni jedni ni drugi ne mare kako će se razvijati stvari u Istri i Dalmaciji.[549] Zbog toga na Poljake ne treba računati ni u delegacijama. Česi i Poljaci imaju važnijih briga nego misliti o hrvatskoj bijedi, a osim toga znaju da u delegacijama Hrvati imaju svoje predstavnike. To je bio komentar na *Obzorovo* razočaranje što se Poljaci u delegacijama nisu zauzeli za Hrvate. *Hrvatsko pravo* je smatralo, da Poljaci barem ne rade protiv Hrvata, kao primjerice Česi.[550] Kritika Poljaka javila se u *Hrvatskom pravu* kad se u

[545] „Poljaci i Hrvati", *Hrvatska,* 22.4.1901.
[546] „Uspjeh austrijske vlade", *Hrvatsko pravo,* 30.10.1899.
[547] „Mjestne viesti", *Hrvatsko pravo*, 22.9.1899; „U Cislajtaniji", *Hrvatsko pravo,* 5.10.1899.
[548] „Novi primjeri slavenske uzajamnosti", *Hrvatsko pravo,* 17.4.1901.
[549] „Politički pregled", *Hrvatsko pravo,* 17.4.1901.
[550] „Slavenska i hrvatska uzajamnost", *Hrvatsko pravo,* 12.6.1901.

Carevinskom vijeću otvorilo pitanje uvođenja češkog jezika kao unutarnjeg jezika u Češkoj te osnutka češkog sveučilišta u Moravskoj. Novine Čiste stranke prava tada su kritizirale Poljake, navodeći da u Carevinskom vijeću igraju „žalosnu ulogu“ podupirući Nijemce.[551]

Poput *Hrvatske* i *Obzora*, *Srbobran* je poljske zastupnike u Carevinskom vijeću spomenuo u kontekstu Trojnog saveza i proganjanja Poljaka u Pruskoj. Srpski dnevnik se zapitao zašto su poljski zastupnici u Carevinskom vijeću tek u ožujku 1901. zatražili od ministra vanjskih poslova Agenora Gołuchowskog da se zauzme kod njemačke vlade za prestanak njezine politike proganjanja Poljaka u Poznanjskom vojvodstvu i Šleskoj. Prijetnja da će poljski zastupnici prekinuti podupiranje Trojnog saveza u delegacijama ako njemačka politika proganjanja ne prestane komentirana je riječima da takva politika traje već desetljećima. *Srbobran* je ustvrdio da je dotadašnje poljsko podupiranje Trojnog saveza bila cijena koju su Poljaci plaćali za koncesije u Galiciji, od kojih su neke bile samo lokalne, pa čak i osobne. Žrtvovanje općih interesa za lokalne nanosi veliku štetu slavenstvu u Austriji. Rastuća opasnost pangermanizma otvorila je oči Poljacima i oni uviđaju da je krajnje vrijeme da ne gledaju samo svoje lokalne interese, nego da se pridruže ostalim Slavenima i pomognu im u suprotstavljanju pangermanizmu. Iako, prema *Srbobranu*, prijetnja Poljskog kola ima čisto poljski karakter, s njom može biti zadovoljno slavenstvo, jer su tom odlukom Poljaci priznali da je Trojni savez protivan interesima cijelog slavenstva i svakog pojedinog slavenskog naroda.[552]

[551] „Politički pregled“, *Hrvatsko pravo*, 25.11.1901.
[552] „Poljaci u Njemačkoj i trojni savez“, *Srbobran*, 20.3./2.4.1901.

3. HRVATSKI ODJECI DOGAĐAJA U POLJSKOM KRALJEVSTVU

3.1. Val domoljubnih demonstracija u Poljskom Kraljevstvu (1860-1862) i atentati na istaknute pojedince i nositelje vlasti (1862)

3.1.1. Val domoljubnih demonstracija u Poljskom Kraljevstvu (1860-1862)

Od Poljaka na području nekadašnje Poljsko-Litvanske Unije u najtežem položaju bili su Poljaci na području koje je nakon podjela pripalo Rusiji. Tamo je vladao carski despotizam (samodržavlje). Položaj Poljaka donekle je poboljšan promjenama koje je nakon Krimskog rata uvodio novi ruski car Aleksandar II. U prvim godinama njegova vladanja pojačala se gospodarska aktivnost u Poljskom Kraljevstvu, a omogućene su i društvene i administrativne reforme.[553] Tada je dopušten povratak poljskoj emigraciji, ublažena je cenzura i oslobođeni su brojni politički zatvorenici zatvoreni u Varšavskoj citadeli. Veća sloboda osjetila se i u javnom životu: ruske vlasti odobrile su osnivanje Akademije likovnih umjetnosti, Medicinsko-kirurške akademije u Varšavi (1857) i Poljoprivrednog društva. Za predsjednika tog društva imenovan je grof Andrzej Zamoyski, vodeći zagovornik teorije organskog rada.[554] Prema toj teoriji društvo se ponaša poput organizma te se sve društvene snage, točnije svi društveni slojevi, moraju ujediniti i međusobno surađivati na razvoju cijelog društva. Zagovornici te teorije zalagali su se za legalno djelovanje na području prosvjete, kulture, znanosti, gospodarstva i slično, koje će rezultirati napretkom cijelog društva, a suprotstavljali su se nasilnim metodama poput ustanaka.[555] Zamoyski je oko sebe okupio grupu aktivnih zemljoposjednika, klemensovaca, nazvanih tako prema njegovoj rezidenciji u mjestu Klemensów, gdje je jednom godišnje održavao rasprave o ekonomskim i socijalnim pitanjima.

Bez obzira na navedene odluke ruskih vlasti, Poljaci su zahtijevali značajniju promjenu svog položaja do koje ipak nije došlo (npr. odbijeno je povećanje autonomije Poljskog Kraljevstva i povećanje udjela Poljaka u vlasti). U Poljskom Kraljevstvu tada su se kristalizirane dvije političke skupine: *bijeli* i *crveni*.

Bijeli su tražili temeljitije reforme (ukidanje feudalizma, ravnopravnost židovskog stanovništva i veću samoupravu). Tu grupu činili su uglavnom predstavnici krupne buržoazije

[553] D. Agičić, *Podijeljena Poljska, 1772.-1918.*, Zagreb 2004, str. 76.
[554] A. Gieysztor, S. Kieniewicz, H. Wereszycki i dr., *History of Poland*, Warszawa 1968, str. 510.
[555] T. Kizwalter, T. Nałęcz, *Historia Polski 1831-1939*, Warszawa 2008, str. 27; D. Agičić, *Podijeljena Poljska*…, str. 63-64.

i inteligencije, a njihov glavni predstavnik bio je varšavski bankar Leopold Kronenberg. Toj su grupi pripadali članovi Poljoprivrednog društva.[556] Sličan program zastupali su i *milenisti*, grupa okupljena oko Edwarda Jurgensa. Naziv su dobili od svojih protivnika, koji su ih optuživali da će njihovim radom Poljska vratiti nezavisnost tek za tisuću godina, za jedan milenij. Ta se skupina zauzimala za rad na jačanju prosvjete, kulture i gospodarskog položaja Poljskog Kraljevstva. I *milenisti* i *bijeli* odbacivali su ideju oružanog ustanka protiv ruskih vlasti.[557]

Pobornici ideje oružane borbe bili su *crveni*. Na taj je krug utjecala poljska mladež koja je studirala na ruskim sveučilištima te general Ludwik Mierosławski, koji je u Parizu pozivao upravo mlađi naraštaj, ali i seljačke mase na ustanak. Poljska mladež na ruskim sveučilištima surađivala je s ruskim revolucionarima i pripremala je planove za zajedničku akciju protiv carskog sistema u budućnosti. Poljska mladež je izrazito cijenila generala Ludwika Mierosławskog. Taj politički djelatnik, vojskovođa i povjesničar ratovanja bio je poznat kao sudionik Studenačkog ustanka (1830-1831), vođa ustanka u Velikoj Poljskoj – dijelu Poljske pod pruskom vlašću (1848), vođa revolucionarnih oružanih snaga na Siciliji (1849), a početkom šezdesetih vodio je i poljsku vojnu školu u Genovi. Mierosławski je pripadao pariškom krugu okupljenom oko princa Napoleona Bonapartea i očekivao je da će dobiti podršku Francuske za budući poljski ustanak. Oštro je napadao teoriju organskog rada.[558]

Prvi događaji na području nekadašnje Poljsko-Litvanske Unije koji su pobudili veće zanimanje zagrebačkih dnevnika u promatranom razdoblju bili su kongres austrijskog, ruskog i pruskog vladara u Varšavi u listopadu 1860. godine i val domoljubnih demonstracija u Poljskom Kraljevstvu od kasnog proljeća 1860. do 1862. godine.

U Varšavi je krajem 1860. godine održan kongres, dio kojeg je bila i svečanost krštenja upravo rođenog velikog kneza Pavla Aleksandrovića.[559] Na kongresu su sudjelovali ruski i austrijski car, pruski regent, ministri vanjskih poslova zemalja djeliteljica Poljsko-Litvanske Unije: Austrije, Rusije i Pruske, a svoje su sudjelovanje najavili i drugi kraljevi, ministri, vojvode, knezovi i ugledni diplomati.[560] Prema izvještajima zagrebačkih novina, na kongresu nije donesena nikakva rezolucija niti je dogovorena promjena geopolitičke situacije u Europi.

[556] A. Gieysztor, S. Kieniewicz, H. Wereszycki i dr., n. dj., str. 518.
[557] D. Agičić, *Podijeljena Poljska*…, str. 77.
[558] A. Gieysztor, S. Kieniewicz, H. Wereszycki i dr., n. dj., str. 513.
[559] „Austrijska carevina“, *Narodne novine*, 12.10.1860.
[560] „Rusija“, *Narodne novine*, 16.10.1860.

O događaju su prenošene vijesti iz druge periodike, dok vlastitih komentara zagrebačke novine nisu imale. Unatoč nedostatku komentara, izvješća o varšavskom kongresu bila su brojna.[561]

Događaj koji je pobudio puno veće zanimanje zagrebačkih dnevnika bio je val domoljubnih demonstracija u Poljskom Kraljevstvu (1860-1862).[562] Tim je demonstracijama, kako je napisao poljski politički dnevnik *Głos* iz Lavova, a prenijele *Narodne novine*, poljsko pitanje stupilo u cijelom svom opsegu pred Europu.[563]

Poticaji za demonstracije bili su slabosti Rusije i Austrije vidljive u neuspjesima njihovih vanjsko-političkih nastojanja, djelovanje poljske emigracije (grupe okupljene u Parizu oko *Hotela Lambert* na čelu s Adamom Czartoryskim te Ludwika Mierosławskog), nezadovoljstvo domaćih krugova u Poljskom Kraljevstvu razinom ustupaka ruske vlasti te izostanak represija od strane vlasti Poljskog Kraljevstva, točnije zaustavljanje političkih progona u vremenu koje je neposredno prethodilo demonstracijama.[564] Zaustavljanje političkih progona sudionici prvih demonstracija mogli su shvatiti kao smanjenje mogućnosti njihova uhićenja i progona zbog sudjelovanja u demonstracijama. Cilj demonstracija bio je mobiliziranje stanovništva[565] i javno iskazivanje nacionalnih osjećaja.[566]

Prva domoljubna manifestacija organizirana je 11. lipnja 1860. godine. Bio je to sprovod udovice generala Sowińskog (zapovjednika iz vremena Studenačkog ustanka iz 1830. godine). U jesen te godine obilježena je trideseta obljetnica navedenog ustanka (29. studenog), što je bila i prva otvorena politička manifestacija. Do prvog većeg sukoba s vojskom došlo je 27. veljače 1861. godine, prilikom svečanosti otvorenja godišnjeg zasjedanja Poljoprivrednog društva, a nakon proslave obljetnice bitke kod mjesta Grochów iz 1831. godine, dakle iz Studenačkog ustanka. Prilikom razbijanja demonstracija vojska je ubila pet osoba.[567] Iste je noći održan sastanak predstavnika građanstva i Poljoprivrednog društva, na kojem je sastavljena adresa caru u kojoj se autori pozivaju na povijesna prava poljskog naroda. Po uzoru na Varšavu demonstracije su održane diljem Poljskog Kraljevstva.

Demonstracije 8. travnja 1861. završile su još krvavije: ubijeno je više od sto osoba.[568] Povod za te demonstracije bila je odluka o raspuštanju Gradske delegacije i Poljoprivrednog društva.

---

[561] U *Narodnim novinama* vijesti su od 12. listopada do 16. studenog 1860. objavljivane gotovo svakodnevno, nakon čega se njihova brojnost značajno smanjila. U *Pozoru* su vijesti bile česte u razdoblju od 4. do 30. listopada.
[562] T. Kizwalter, T. Nałęcz, n. dj., str. 34.
[563] „Slavjanske viesti“, *Narodne novine*, 7.5.1861.
[564] T. Kizwalter, T. Nałęcz, n. dj., str. 34.
[565] Isto.
[566] A. Gieysztor, S. Kieniewicz, H. Wereszycki i dr., n. dj., str. 513.
[567] T. Kizwalter, T. Nałęcz, n. dj., str. 34.
[568] Isto, str. 35.

Prema odjeku demonstracija u *Narodnim novinama* i *Pozoru* može se zaključiti da su suradnici tih listova s pozornošću pratili narodni pokret u Poljskom Kraljevstvu. Taj zaključak se izvodi iz brojnosti izvještaja o demonstracijama i komentara. Prve vijesti o demonstracijama objavljene su u listopadu 1860, kada su *Narodne novine* izvijestile o prosvjedima prigodom navedenog kongresa u Varšavi.[569] Krajem te godine isti je list prenio vijest o demonstracijama i zatvaranjima u vrijeme godišnjice poljskog Studenačkog ustanka iz 1830. godine.[570]

Varšavski nemiri 27. veljače 1861. godine izazvali su mnogo veći interes dnevnih listova. Nemiri su bili povezani s godišnjicom bitke kod Grochówa 25. veljače 1831. godine, jedne od najznačajnijih bitaka u poljskom Studenačkom ustanku i sa zasjedanjem Poljoprivrednog društva. Danima su *Narodne novine* i *Pozor* izvještavali o demonstracijama, njihovom odjeku i svečanom pokopu poginulih.[571]

Kako se može vidjeti iz zagrebačkih novina, nemiri u Varšavi 7. travnja 1861. u kojima je poginulo stotinjak osoba, bili su sljedeći predmet interesa suradnika *Narodnih novina* i *Pozora*. Tu treba napomenuti da su izvještaji o travanjskim nemirima u tim zagrebačkim novinama bili manje brojni nego izvještaji o nemirima u veljači, bez obzira što je u travnju poginulo više osoba.[572] Novine su pisale i o neredima u Krakovu i Varšavi 12. kolovoza 1861. godine (na dan kada je održan posljednji litvanski sabor 1385. godine, nakon čega je proglašena personalna unija s Poljskom),[573] o proslavi obljetnice smrti Tadeusza Kościuszka u Varšavi (15. listopada) i o zatvaranju crkava nakon toga.[574]

---

[569] „Rusija“, *Narodne novine,* 16.11.1860.

[570] „Rusija“, *Narodne novine,* 7.12.1860.

[571] *Pozor*: „Najnovije viesti“, 2.3.1861; „Najnovije viesti“, 4.3.1861; „Najnovije viesti“, 5.3.1861; „Političke viesti“, 6.3.1861; „Političke viesti“, 7.3.1861; „Političke viesti“, 9.3.1861. itd.
Narodne novine: „Brzojavne i najnovije viesti“, 4.3.1861; „Brzojavne i najnovije viesti“, 6.3.1861; „Rusija“, 8.3.1861; „Rusija“, 9.3.1861; „Slavjanske viesti“, 11.3.1861. itd.

[572] „Berzojavne i najnovije viesti“, *Narodne novine,* 12.4.1861; „Rusija“, *Narodne novine,* 15.4.1861; „Berzojavne i najnovije viesti“, *Narodne novine,* 15.4.1861; „Rusija“, *Narodne novine,* 18.4.1861; „Najnovije viesti“, *Pozor,* 11.4.1861; „Najnovije viesti“, *Pozor,* 12.4.1861; „Političke viesti“, *Pozor,* 16.4.1861; „Političke viesti“, *Pozor,* 22.4.1861. itd.

[573] Primjerice: „Berzojavne i najnovije viesti“, *Narodne novine*, 16.8.1861; „Političke viesti“, *Pozor,* 17.8.1861; „Berzojavne i najnovije viesti“, *Narodne novine*, 17.8.1861; „Političke viesti“, *Pozor*, 21.8.1861; „Austrija“, *Narodne novine,* 21.8.1861; „Rusija“, *Narodne novine*, 24.8.1861; „Rusija“, *Narodne novine,* 28.8.1861.

[574] „Političke viesti“, *Pozor*, 19.10.1861; „Političke viesti“, *Pozor*, 21.10.1861; „Berzojavne i najnovije viesti“, *Narodne novine*, 21.101.1861; „Političke viesti“, *Pozor*, 22.10.1861; „Političke viesti“, *Pozor,* 23.10.1861; „Političke viesti“, *Pozor*, 24.10.1861; „Rusija“, *Narodne novine,* 24.10.1861.

3.1.2. Stavovi o domoljubnim demonstracijama i Poljacima

Val domoljubnih demonstracija u Poljskom Kraljevstvu, ali i događaje na cjelokupnom području nekadašnje Poljsko-Litvanske Unije autori članaka u *Pozoru* i *Narodnim novinama* promatrali su kroz prizmu slavenstva. Značaj koji je dan slavenskim stvarima, vidljiv je i iz postojanja zasebne rubrike u *Narodnim novinama* naslovljene „Slavjanske viesti".

Da su se događaji na području nekadašnje Poljsko-Litvanske Unije promatrali kroz njihov značaj za slavenstvo jasno stoji u tekstu objavljenom u listu *Ost und West* i prenesenom u *Pozoru* u listopadu 1861. godine. Iz navedenog teksta vrijedi izdvojiti: „dogadjaje u Poljskoj vazda razsudjujemo u najtješnjem savezu sa svimi ostalimi slavenskimi interesi.... poljski poslovi [jesu] od takove izvanredne važnosti za svukoliku budućnost slavenstva…"[575]

Politički list *Ost und West* pokrenuo je i izdavao u Beču od 1861. godine novinar, pisac i politički mislilac liberal Imro Ignjatijević Tkalac (1824-1912).[576] Tkalac je za revolucije 1848-1849. objavljivao seriju članaka o suvremenim europskim pitanjima u listu *Südslavische Zeitung*. Članke je zatim tiskao u zasebnoj knjizi *Ost und West 1849: Eine politische Rundschau* (1850).[577] List *Ost und West* izlazio je na njemačkom jeziku kao dnevnik, potom tjednik i od 1862. kao polumjesečnik. Prema informaciji objavljenoj u *Narodnim novinama* glavna zadaća Tkalčevog lista trebala je biti „razjašnjavati i zastupati sveobće i zajedničke interese svih slavjanskih narodah u austrijanskoj carevini, smatrajuć stanujuće tu Slavjane kao organičku cielost deržavnoga austrijanskoga života,[578] i nastojat da se na čverstom temelju historičke deržave postigne porazumljenje svih austrijanskih narodah."[579] U listu, koji je novčano pomogao i biskup Josip Juraj Strossmayer, objavljivani su dopisi iz svih slavenskih zemalja Habsburške Monarhije. List je napadao Schmerlingov sistem ustavnosti i bio u čitavoj austrijskoj publicistici najoštriji kritičar režima. Zbog takvog je pisanja Tkalac osuđen u svibnju 1862. godine na šest mjeseci zatvora i iduće godine na kaznu od osam mjeseci zatvora.[580] Nakon izlaska iz zatvora Tkalac je otišao u Rusiju (1863), a nakon toga u Pariz iz kojeg se preselio u Italiju. U toj državi bio je zaposlen u Ministarstvu unutarnjih poslova i poslije u Ministarstvu vanjskih poslova. I u iseljeništvu je Tkalac nastavio sa svojom publicističkom djelatnošću.

---

[575] „Političke viesti", *Pozor*, 18.10.1861.
[576] Vidi: A. Feldman, *Imbro Ignjatijević Tkalac. Europska iskustva hrvatskog liberala 1824-1912.*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb 2012.
[577] Isto, str. 87.
[578] I tu se ponavlja misao o narodu kao organizmu, uz razliku da se tu svi Slaveni u Monarhiji promatraju kao jedan organizam.
[579] „Zagreb, dne 26. veljače", *Narodne novine*, 26.2.1861.
[580] A. Feldman, n. dj., str. 109-131.

Preko *Pozora* se moglo doznati i kako je događaje u Poljskom Kraljevstvu promatrao tada popularan bečki dnevnik *Die Presse*. Na stranicama zagrebačkog dnevnika objavljeno je da i *Die Presse* na događaje u tom području gleda kroz prizmu slavenstva. *Die Presse* je smatrala da se Poljaci kao zagovornici ustavnosti trebaju voditi „slavenskim zvanjem“ i zadati smrti udarac carevinstvu i tako povesti sedamdeset milijuna Slavena u novi političko-slobodni narodni život.[581]

Komentari vala domoljubnih demonstracija u Poljskom Kraljevstvu u zagrebačkim listovima *Pozor* i *Narodne novine* u velikoj su mjeri podudarni.

Na sukob ruske vlasti i Poljaka gledalo se kao na sukob među „slavenskom braćom“.[582] Da bi sva „slavenska braća“ mogla napredovati, taj sukob mora što prije prestati. Poljaci se moraju izmiriti sa slavenskim svijetom, kojem su do tada bili veliki neprijatelji i to će im osigurati budućnost.[583]

Uvodničar *Pozora* bi se radovao „poljskoj braći“, ako bi do svojih prava došli bez prolijevanja krvi.[584] Zazivalo se pomirenje Poljaka i Rusa, koje nikada nije bilo više potrebno nego tada, a vječito kopanje po vlastitoj (slavenskoj) utrobi neće biti ni od kakve koristi.[585] Takav komentar zagrebački *Pozor* preštampao je iz lista *Ost und West*.

U dva teksta *Pozora* prenesen je stav liberalnog lista *Ost und West* da Poljaci moraju prihvatiti koncesije koje im pruža ruska vlada i odustati od demonstracija. Prihvaćanje koncesija u poljskom je interesu, a njihovo odbijanje je velika pogreška.[586] Odustajanjem od demonstracija Poljaci će si osigurati bolju budućnost i doći do svog cilja. Poljska samo po onom što joj Rusija nudi može steći sigurni pravni temelj.[587] Tkalčev je list zastupao stajalište da će Poljaci svojim demonstracijama i suprotstavljanjem vlastima samo produžiti razdoblje u kojem imaju žrtve.[588]

S tim se složio i autor uvodnog članka u *Pozoru*. Prema uvodničaru Poljaci neredima kvare dobru volju cara, koji želi svim svojim narodima slobodan razvitak i ustavnu sreću. Vjerovalo se da će car promicanjem potrebnih reformi i uvođenjem ustava umiriti Poljsku te ojačati Rusiju i otvoriti joj „široki put sjajne budućnosti“.[589] Izražena je žalost što Poljaci

---

[581] „Političke viesti“, *Pozor*, 4.11.1861.
[582] Primjerice: „Današnji obzor po svietu“, *Pozor*, 27.2.1862.
[583] „Današnji obzor po svietu“, *Pozor*, 8.4.1862.
[584] „Današnji obzor po svietu“, *Pozor*, 27.2.1862.
[585] „Političke viesti“, *Pozor*, 13.6.1861.
[586] „Glasovi javnoga mnenja“, *Pozor*, 7.2.1862.
[587] „Političke viesti“, *Pozor*, 18.10.1861.
[588] Isto.
[589] „Današnji obzor po svietu“, *Pozor*, 2.5.1862.

demonstracijama žele spriječiti razvoj ne samo poljskih područja, nego i Rusije.[590] Takav je stav proizlazio iz očekivanja da će ruska vlada reforme koje planira u Poljskom Kraljevstvu uvesti i u ostatak Ruskog Carstva.[591]

Kroz prizmu slavenstva gledalo se i na pomoć koju bi Poljacima u njihovoj borbi za samostalnost mogli pružiti neslavenski narodi. Isticalo se da Poljaci „traže sreću svoju kod tudjih narodah u tudjim krajevima".[592] Dio hrvatske javnosti predstavljen u *Pozoru* i *Narodnim novinama* osuđivao je takve poljske nade u pomoć od neslavenskih naroda, prvenstveno Engleske i Francuske. Navedeni stav jasno je izražen u uvodniku *Narodnih novina*: „Slavjan je Slavjanu dosta!"[593] i općenitije u *Pozoru*: „mnogi se je pokajao, što se bješe uzdao u tudjinca".[594] Autor uvodnih članaka u *Pozoru* je smatrao da se Poljaci ne trebaju oslanjati na neslavenske narode i uz njihovu pomoć podizati revoluciju, nego se Poljska može razvijati samo kroz suradnju poljskog naroda i ruske vlasti.[595] Autor teksta pri tome je zanemario osnovne želje Poljaka: slobodu i nezavisnost od Rusije.

U engleskom parlamentu poljsko pitanje često je bilo tema rasprava, o čemu se i u Hrvatskoj moglo čitati. Engleske simpatije za Poljake su osuđene („ako je komu pukimi simpatijami pomoženo, to je onda nesretna Poljska najsretnija").[596]

Na Poljake su zagrebački dnevnici gledali kao na nevjernu braću. Tvrdili su da, za razliku od Čeha i Jugoslavena, Poljaci nisu najbolje shvatili slavensku uzajamnost[597] i nisu složni s Hrvatima.[598] Događaji koji su pokazivali interes Poljaka za ostale slavenske narode bili su pozdravljeni. U rubrici „Slavjanske viesti" u *Narodnim novinama* to je slikovito izraženo riječima: „[Poljaci] počeše priznavati, da u njima ista slavjanska kerv vrije, kao u Česima, Hervatima i Serbima itd."[599] Dopisnik *Narodnih novina* iz Praga u nepotpisanom članku zapisao je da se „iskra uzajmnosti slavjanske i u sercima plemenitih Poljakah još ugasila nije, te se nadamo da će ako Bog da i više uzpiriti na korist istoga vitežkoga naroda."[600] Takvi komentari bili su ipak rjeđi od optužbi da su Poljaci zaboravili da su Slaveni.

Pozorov dopisnik iz Praga, tada dvadeset trogodišnji August Šenoa, u tim je novinama poljsko-ruskom sporu posvetio opširni članak. Članak je naslovljen *Poljaci i Rusi* i objavljen je

590 Isto.
591 „Današnji obzor po svietu", *Pozor,* 16.6.1862.
592 „Slavjanske viesti", *Narodne novine,* 24.1.1861.
593 „Zagreb, 6. veljače", *Narodne novine,* 7.2.1861.
594 „Narodnost i sloboda", *Pozor,* 30.10.1861.
595 „Današnji obzor po svietu", *Pozor*, 6.6.1862; „Današnji obzor po svietu", *Pozor,* 16.6.1862.
596 „Današnji obzor po svietu", *Pozor,* 10.4.1862.
597 „Slavjanske viesti", *Narodne novine,* 24.1.1861.
598 „Separatizam i centralizam", *Pozor,* 1.6.1861.
599 „Slavjanske viesti", *Narodne novine,* 15.3.1861.
600 „Dopisi Narodnim Novinama. Iz Zlatnog Praga, 12. serpnja", *Narodne novine,* 17.7.1862.

u dva broja tog zagrebačkog dnevnika u kolovozu 1862. godine.[601] Šenoa je u članku izrazio žaljenje zbog sukoba između Poljaka i Rusa i potražio rješenje za njegov završetak. Prema Šenoi, razdor između poljskog i ruskog naroda nije štetan samo za Poljake i Ruse nego i za cijelo Slavenstvo, jer slabljenje ruskog i poljskog naroda slabi i ostale slavenske narode. Štetu koju stvara taj razdor Šenoa je usporedio s orlovim kljucanjem jetre Prometeju. Temeljna misao članka je da slobodna Rusija može opstati samo uz slobodnu Poljsku. Šenoa niti jednom u cijelom tekstu nije spomenuo neovisnu poljsku državu, nego je priželjkivao da Poljskom umjesto namjesnika upravlja poljski kralj iz carske obitelji. Rusija može biti slobodna tek kad popravi ono što je sagriješila prema Poljskoj, kojom je zagospodarila. U tekstu je osudio rusku birokraciju i panrusizam. Šenoa je smatrao da će glas jake Rusije pomirene s Poljskom u Europi biti jako vrijedan za slavenstvo. Kao pozitivne pomake u odnosu ruske vlasti prema Poljacima vidio je postavljanje careva brata Konstantina za namjesnika Poljskog Kraljevstva i Wielopolskog za čelnu osobu poljske vlade. Šenoa je istaknuo da je svakom pravom rodoljubu jednako drag i ruski i poljski narod i da tim narodima želi slobodu i napredak. Kod Poljaka je kritizirao „neprestanu osornost“ i političku strast. Izvor „gorke boli“ Poljaka i njegove „strašne mržnje“ prema Rusima Šenoa je pronašao u velikoj i slavnoj poljskoj povijesti, nepravdi Europe i uspomeni na toliko pretrpljenih jada i dodao da Poljaci u političkim raspravama kao „ratio ultima“, odnosno krajnji dokaz, koriste maksimu da „bez krvi nema spasenja“. Šenoa je u članku prikazao različite političke grupacije u Rusiji i njihov stav prema poljskom pitanju te poljske političke skupine. Članak je završio stavom da je „odzvonilo helotizmu naroda“, odnosno obespravljenosti/ropstvu naroda, te da svugdje prodire sloboda.

Šenoa je 1862. godine poljsko-ruski spor dotaknuo i u svojem književnom radu, točnije u pjesmi „Poljak sliepac. Prizor iz poljsko-ruskoga rata“ objavljenoj u „zabavno-poučnom“ časopisu *Naše gore list*.[602] U prvom prizoru slijepi Poljak pjeva vjetru o tužnoj rijeci Visli i tužnoj zemlji koja skriva grobove poljske djece poginule za slobodu. Slijepac vjeruje da Poljska nikada neće biti slobodna. U drugom prizoru iz daljine dopiru zvukovi borbe malobrojnih Poljaka i velike skupine Rusa, borbe u kojoj su Poljaci razbijeni i bježe. Slijepac potiče razbijenu poljsku četu da prestane bježati i suprotstavi se Rusima; kao što gine poljska sloboda, tako treba poginuti i svaki slobodan poljski sin. Dirnuta slijepčevom pjesmom i nadahnuta Božjim duhom poljska četa se suprotstavlja Rusima i na njima „gnjevnom rukom“ izvršava „groznu kaznu neba“. Ta strofa završavam slikom u kojoj pobjednička poljska četa prema grobu nosi spasitelja – slijepa starca. Šenoa se zatim prebacuje u bližu prošlost. Prošlo je vrijeme bitke

[601] A. III. [A. Šenoa], „Poljaci i Rusi“, *Pozor*, 5-6.8.1862.
[602] A. Šenoa, „Poljak sliepac. Prizor iz poljsko-ruskoga rata“, *Naše gore list*, 1862, br. 17.

i Lah (Poljak) je postalo plijen „vraga s Neve“ (Moskve). Krakov, koji je neko vrijeme ostao jedino slobodno poljsko područje, prestao je to biti, kako se iz njega ne bi širio duh poljske slobode. Poljak je sada u okovima, jer je sanjao slobodu svoje domovine. Slijepi pjesnik ustaje iz groba i, nakon što je razgledao zemlju, vraća se u grob s mišlju da će njegova domovina zauvijek ostati rob. U duhu slavenske uzajamnosti Šenoa pjesmu završava pozivom Bogu da omogući slogu Poljaka i Rusa:

„Slavski razdor, stara kletva,
Krvno sjeme, krvna žetva;
Rod od roda, krv od krvi,
Tak se mrzi, tak se mrvi.
Bud milostiv mili Bože
Da se bjesni utaložе!
Da se Rus i Poljak složе
To tvà ruka samo može.“

U ovom razdoblju u dnevniku *Pozor* objavljen je i Šenoin prijevod ulomka spjeva *Konrad Wallenrod* Adama Mickiewicza.[603] Mickiewicz je za glavnog junaka svog spjeva postavio Litvanca, koji s ciljem osvete teutoncima (u spjevu se navode samo kao križari) za osvajanja njegove domovine prevarom postaje veliki meštar teutonskog reda i dovodi do njihova poraza u bitci s Litvancima. U spjevu *Konrad Wallenrod* objavljenom 1828. godine najznačajniji pjesnik poljskog romantizma predstavio je tada aktualno političko pitanje: kako se treba boriti narod čije je postojanje ugroženo te treba li se u toj borbi držati moralnih načela ili se ta načela smiju kršiti u ime najviših domoljubnih vrijednosti.

Kako su Poljaci prikazani u dnevniku *Pozor* u kojem je objavljen i Šenoin prijevod spjeva Adama Mickiewicza? U većini tekstova u razdoblju od 1860. do 1862. godine Poljaci su prikazani kao nezrele osobe,[604] koje samo slijede srce, a trebali bi se ponašati mirnije. Trebali bi se ponašati politički mudro i shvatiti da niti nasilnim metodama niti kroz kratko vrijeme ne mogu razriješiti odnose koji su stvarani stoljećima. Za vrijeme demonstracija Poljaci su bili uzrujani i nisu racionalno razmišljali o tome što rade.[605] Poljaci su se ponašali poput ostalih ugnjetavanih naroda, ali slikovito rečeno ne shvaćaju da su „za zlo povezani vezom spletenim iz njihove kože, nasilno drmanje i kidanje toga veza boli neizmjerno.“[606] Iz drugih tekstova

[603] „Listak Pozorov. Ulomak iz pjesme *Konrad Wallenrod* od Adama Mickievića. Iz poljskoga preveo August Šenoa“, *Pozor,* 19-20.9.1862.
[604] „Današnji obzor po svietu“, *Pozor,* 22.5.1862.
[605] „Današnji obzor po svietu“, *Pozor,* 6.6.1862.
[606] „Na staro ljeto“, *Pozor,* 31.12.1861.

proizlazi da se riječ zlo odnosi na postupanje ruske vlasti, ali nipošto ne i na cara Aleksandra II., o kome će biti više riječi kasnije.

Od pozitivnih osobina kod Poljaka u hrvatskim se novinama isticala hrabrost i domoljublje. Dakle, Poljaci su hrabar narod, odvažan i pripravan žrtvovati sve za neovisnost svoje domovine.[607]

U tekstovima se provlačilo kako su Poljaci veliki domoljubi: „Jer Poljakom se može koješta prigovarati; ali jedna ih kriepost kiti i resi, kojoj se svatko pokloniti mora: domoljublje".[608] Franjo Rački je, komentirajući varšavske događaje, zaključio kako se iz njih vidi da Poljaci nisu zaboravili svoju staru domovinu.[609] Domoljublje se posebno naglašavalo kod Poljakinja.[610] Hrvatice bi se trebale ugledati u Poljakinje, koje su oduševljene za sve što je narodno.[611] Među najslavnijim rodoljubima kojima su podizani spomenici i pjevane pjesme, a koji, iako za života ocrnjivani i napadani, nisu podlegli sumnjičenju niti zlobi, Bogoslav Šulek spomenuo je poljskog generala Tadeusza Kościuszka (1746-1817), sudionika rata za američku nezavisnost i vođu poljskog ustanka 1794. godine.[612]

Na Poljake se samo prigodno gledalo kao na narod nastanjen na zemlji odakle prema jednoj od teorija potječu Hrvati. To je spomenuo Eugen Kvaternik u Saboru Trojedne Kraljevine 18. lipnja 1861. godine. Kvaternik je izjavio da se u šestom stoljeću dio „praotacah naših" odijelio od ostatka hrvatskog roda, koji je ostao na sjeveru, negdje u Poljskoj.[613] Govor Eugena Kvaternika objavljen je u *Pozoru*.

3.1.3. Želje Poljaka i stavovi hrvatskih političkih krugova

Krajnji cilj Poljaka pod vlašću Pruske, Rusije i Austrije bio je povratak nezavisne i ujedinjene Poljske, koja bi površinom obuhvatila što je moguće veći dio nekadašnje Poljsko-Litvanske Unije. Želje Poljaka za priključenjem nekadašnjih pokrajina, u kojima ne živi poljski narod listovi *Ost und West* i *Pozor* su osuđivali.[614] Takve želje mogle su se smatrati posezanjem

---

[607] „Različite političke viesti", *Pozor*, 26.11.1862.
[608] „Današnji obzor po svietu", *Pozor*, 21.6.1862.
[609] Ф. P. [Franjo Rački], „Političke misli hrvatskog rodoljuba", *Pozor*, 8.4.1861. (Autor prema: *Bibliografija hrvatskih književnih časopisa 19. stoljeća*, dopunski svezak, Zagreb 2006, str. 272.)
[610] „Djevojačke škole", *Pozor*, 29.10.1861.
[611] „Književne viesti", *Pozor*, 5.11.1860.
[612] B. Š. [Bogoslav Šulek], „Javnost", *Pozor*, 29.10.1860. (Autor prema: *Bibliografija hrvatskih književnih…*, str. 255.)
[613] „Govor Eugena Kvaternika", *Pozor*, 20.6.1861.
[614] „Glasovi javnog mnenja", *Pozor*, 7.2.1862.

za tuđim teritorijem, koji Poljacima ne pripada. Poljske želje moraju biti „čednije“, zapisao je autor uvodnog članka u *Pozoru*.[615]

Metode i vrijeme ostvarenja krajnjeg cilja (povratka nezavisne i ujedinjenje Poljske) razlikovale su se kod pojedinih skupina poljskih političara.

Uz glavni cilj, različite političke skupine Poljaka imale su sporedne ciljeve. Sporedni ciljevi razlikovali su se, kako među skupinama na područjima kojima su vladali različiti djelitelji Poljske (Austrija, Pruska, Rusija), tako i među političarima u svakom pojedinom području (npr. u Poljskom Kraljevstvu). Ostvarenje sporednih ciljeva, poput uvođenja poljskog jezika u školstvo i upravu, ukidanje cenzure, prestanak rusifikacije, dobivanje veće autonomije itd. Poljaci su tražili odmah.

Jedan od zahtjeva Poljaka u sva tri dijela podijeljene Poljske bio je ispunjavanje odluka Bečkog kongresa.[616] Na Bečkom kongresu 1815. godine o poljskom pitanju donesena je odluka da se veći dio Varšavskog Vojvodstva pripoji Ruskom Carstvu pod nazivom Poljsko Kraljevstvo te da bude pod vladavinom ruskog cara i njegovih nasljednika. O stupnju autonomije Poljskog Kraljevstva odlučuje car, a Kraljevstvo treba dobiti poseban ustav. Poljaci na području Rusije, Pruske i Austrije trebaju imati svoja zastupništva i institucije. O oblicima zastupništva i institucija odlučuju vlade navedenih zemalja.[617]

Prema članku iz utjecajnog krakovskog dnevnika *Czas,* kojeg je prenio *Pozor,* svaki Poljak je znao što je obećano europskim ugovorima i što bi prema njima Poljaci morali imati, a nisu imali.[618]

Za prava koja Poljacima pripadaju prema ugovoru iz 1815. godine zalagale su se i hrvatske novine. Većinu tih zahtjeva smatrali su pravednim.[619] No, stav iznesen u *Narodnim novinama* i *Pozoru* bio je da se ostvarenje tih želja ne smije požurivati nasilnim metodama.

Niti u *Pozoru* niti u *Narodnim novinama* nije jasno predstavljena razlika u željama *crvenih* i *bijelih*. Iz tekstova se samo moglo iščitati da želje Poljaka u Poljskom Kraljevstvu rastu i to od traženja povratka ustava iz 1815. godine (krajem 1860.),[620] preko traženja priključenja Poljskom Kraljevstvu poljskih pokrajina izravno pripojenih Rusiji (1861),[621] pa do

[615] „Na staro ljeto“, *Pozor,* 31.12.1861.
[616] Npr. „Rusija“, *Narodne novine*, 28.12.1860; „Različite političke viesti“, *Pozor,* 13.3.1862.
[617] „Različite politike viesti“, *Pozor,* 16.3.1863.
[618] „Političke viesti“, *Pozor,* 14.11.1860.
[619] „Glasovi javnoga mnenja“, *Pozor,* 7.2.1862.
[620] „Rusija“, *Narodne novine,* 28.12.1860.
[621] „Političke viesti“, *Pozor*, 17.8.1861; „Rusija“, *Narodne novine,* 19.9.1861.

povratka nezavisne Poljske u granicama nekadašnje Poljsko-Litvanske Unije (krajem 1862. godine).[622]

Tijekom razdoblja 1860.-1862. povremeno su prenošeni i drugačiji zahtjevi. Kao primjer navest ćemo zahtjeve Poljaka, koje su obje zagrebačke novine prenijele iz londonskog lista *Kolokol*. List *Kolokol* (Zvono) pokrenula je 1857. godine skupina ruskih revolucionarnih demokrata predvođena jednim od najznačajnijih ruskih publicista 19. stoljeća Aleksandrom Hercenom (1812-1870) te Nikolajem Ogarjovim (1813-1877). List se zalagao za promjenu poretka u Rusiji, a podupirao je i poljske zahtjeve za slobodom. Prema članku u *Kolokolu* osnovne ideje Poljaka okupljenih u narodnom pokretu bile su da seljaci postanu vlasnici zemljišta kojeg obrađuju i da svaki narod ima pravo odlučivati o svojoj sudbini. Prvi zahtjev vodit će do obnove Poljske u njezinim nekadašnjim granicama. U tekstu je navedeno da Poljaci priznaju potpunu autonomiju drugih naroda koji su bili s njima udruženi.[623] Takvi zahtjevi bili su rezultat dogovora predstavnika *crvenih*, točnije njihove organizacije Centralni nacionalni odbor na čelu s Agatonom Gillerom i ruskih revolucionarnih demokrata u Londonu, koje su predstavljali spomenuti A. Hercen i N. Ogarjov. Vođe ruskog revolucionarnog pokreta obećali su Poljacima pomoć u borbi sa carskim sustavom u Rusiji.[624]

Značajan je tekst iz *Pozora* iz 1862. godine, jer je u njemu prenesen stav o poljskim željama objavljen u Tkalčevom listu *Ost und West*.[625] U opširnom tekstu autor (najvjerojatnije sam Tkalac) komentirao je članak iz pariškog lista *L'Ami de la Religion* o željama Poljaka u Poljskom Kraljevstvu. Poljaci su željeli po ustavu od 1815. sljedeće: da kraljev namjesnik u Poljskoj bude carević ili rođeni Poljak, da se svi politički, sudbeni, administrativni i vojni poslovi raspravljaju isključivo na poljskom jeziku, da Poljaci imaju narodno zastupništvo, da Rusi ne upravljaju poslovima Katoličke Crkve i da ne donose zakone koji se odnose na crkvene posljedice ženidbe te da se Poljskom Kraljevstvu priključe Litva i ostale prema Poljacima nekada poljske, a u promatranom razdoblju ruske pokrajine. Autor članka smatrao je da je većina tih zahtjeva pravedna, ali da se ipak Poljaci moraju povesti za namjerama cara Aleksandra II. i ne tražiti previše. Podržavao je i povratak ustava Poljskog Kraljevstva iz 1815. godine, ali ne i priključenje Poljskoj njezinih nekadašnjih pokrajina u kojima živi ruski narod.

---

[622] „Današnji obzor po svietu“, *Pozor*, 10.10.1862.
[623] „Zagreb, 10. listopada“, *Narodne novine*, 11.10.1862; „Različite političke viesti“, *Pozor*, 20.10.1862.
[624] A. Gieysztor, S. Kieniewicz, H. Wereszycki i dr., n. dj., str. 520.
[625] „Glasovi javnoga mnenja“, *Pozor*, 7.2.1862.

3.1.4. Rješenje poljsko-ruskog spora

Sukladno zagovaranju pune ustavnosti u Habsburškoj Monarhiji, kao rješenje poljsko-ruskog spora podupirao se „put ustavnosti“, tj. dodjela ustava Poljskom Kraljevstvu.[626] Često se pisalo da je ustav koji će dobiti Poljsko Kraljevstvo veliki dobitak ne samo za Poljake, nego i za cijelo slavenstvo. U tekstovima objavljenim u zagrebačkih dnevnicima tražilo se da se to što se dodjeljuje Poljacima (reforme i planirani ustav), dodijeli i ruskom narodu.[627] *Pozor* je smatrao da je vraćanje ustava potrebno ne samo zbog blagostanja Poljske, nego i zbog koristi za Rusiju, ali i zbog turskog pitanja.[628]

Na stranicama *Pozora* i *Narodnih novina* hrvatska je javnost mogla doznati o namjerama ruskog cara o uvođenju ustava u Poljskom Kraljevstvu te o planiranim i ostvarenim reformama na tom području. Smatralo se da je povratak ustava Poljacima u Poljskom Kraljevstvu jedino sredstvo da se Poljaci djelomično umire. Vrijedi spomenuti da *Narodne novine* nisu zagovarale hitno proglašenje ustava, pisale su da bi žurno proglašenje potpune ustavne slobode bilo istovjetno davanju oštre sablje djetetu.[629]

Sudeći po brojnosti tekstova, u dijelu hrvatskih političkih krugova postojalo je uvjerenje da će ruski car Aleksandar II. Poljskom Kraljevstvu uistinu dodijeliti ustav. Tako je sredinom prosinca 1860. godine napisano da ruski car proučava uvođenje slobodnijeg ustava,[630] krajem istog mjeseca da se priča da će car doći u Varšavu upravo s ciljem uvođenja organičkog statuta,[631] početkom siječnja 1861. godine da je car odlučio Poljacima dati ustav i autonomiju,[632] u ožujku da car ozbiljno radi na povratu ustava Poljacima,[633] više od godinu dana nakon toga (u svibnju 1862. godine) iz novosadskog *Srbobrana* je prenesen tekst u kojem se tvrdi da povratak poljskog ustava iz 1815. godine s njegovim brojnim važnim posljedicama nije novinska izmišljotina, itd.[634]

Kroz traženje reformi u Habsburškoj Monarhiji treba gledati na izvještavanje o reformama u Poljskom Kraljevstvu. Hrvatske novine izvještavale su tijekom 1861. godine, među ostalim, o proglašenju reformi u tom kraljevstvu, zatim o nezadovoljstvu Poljaka reformama, o stupanju

---

[626] „Zagreb, 14. listopada“, *Narodne novine,* 15.10.1862.
[627] „Današnji obzor po svietu“, *Pozor,* 16.6.1862.
[628] „Političke viesti“, *Pozor,* 12.3.1861.
[629] „Zagreb, 6. serpnja“, *Narodne novine,* 7.7.1862.
[630] „Rusija“, *Narodne novine,* 15.12.1860.
[631] „Rusija“, *Narodne novine,* 28.12.1860.
[632] „Berzojavne i najnovije viesti“, *Narodne novine,* 8.1.1861.
[633] „Rusija“, *Narodne novine,* 18.3.1861.
[634] „Rusija“, *Narodne novine,* 21.5.1862.

na snagu spomenutih reformi, o imenovanju komisije za izradu novih zakona u Poljskom Kraljevstvu te o Državnom vijeću za Poljsko Kraljevstvo.[635]

Reforme koje je provodila ruska vlada u Poljskom Kraljevstvu hrvatske su novine pozdravile, smatrajući da je u malo kojoj zemlji u godinu dana izvršeno toliko važnih reformi.[636] Autori članaka smatrali su da je ruskoj vladi stalo do reformi i tražili su od Poljaka da ih prihvate.[637] Od reformi u Poljskom Kraljevstvu najviše pozornosti posvetili su poljoprivrednoj reformi, točnije dodijeli seljacima zemlje koju obrađuju.[638] Tlaka je na poljskom području u Habsburškom Carstvu (u Galiciji) ukinuta 1848. godine, a u Pruskoj (znači i u Velikoj Poznanjskoj Kneževini) postupno od 1807. do 1850. godine. U Poljskom Kraljevstvu na državnom zemljištu oslobađanje seljaka bilo je 1860. uglavnom završeno, a na privatnom zemljištu pod tlakom je u to vrijeme bilo još oko 45% površine. To je uzrokovalo veliku napetost na selu. U Ruskom Carstvu 1861. provedena je reforma oslobođenja od tlake. Reforma je obuhvatila područja nekadašnje Poljsko-Litvanske Unije koje je Rusija neposredno priključila svom teritoriju, ali ne i Poljsko Kraljevstvo. U lipnju 1862. car Aleksandar II. za područje Poljskog Kraljevstva proglasio je zamjenu tlake novčanom rentom na načelima koji su bili korisni za zemljoposjednike.[639] Na tom su području seljaci stvarno oslobođeni tlake tek 1864. godine, u vrijeme Siječanjskog ustanka.

3.1.5. Prikaz Katoličke Crkve u Poljskom Kraljevstvu (1860-1862)

Izražavanje nezadovoljstva ruskom vlašću nastavljeno je u Varšavi krajem 1861. godine na crkvenim svečanostima. Najveći demonstrativni značaj pritom je pridan pjevanju religiozno-domoljubnih pjesama.[640] Zbog jačanja narodnog pokreta koji je težio poljskoj samostalnosti 14. listopada 1861. godine novi namjesnik Poljskog Kraljevstva grof Karl Lambert proglasio je na tom području izvanredno stanje. Tom je odlukom uveden policijski sat, zabranjeno bilo kakvo okupljanje, pjevanje domoljubnih pjesama i nošenje nacionalnih simbola.

---

[635] „Berzojavne i najnovije viesti“, *Narodne novine*, 29.3.1861; „Berzojavne i najnovije viesti“, *Narodne novine,* 3.4.1861; „Rusija“, *Narodne novine*, 11.4.1861; „Rusija“, *Narodne novine*, 22.6.1861; „Berzojavne i najnovije viesti“, *Narodne novine,* 22.6.1861; „Berzojavne i najnovije viesti“, *Narodne novine,* 24.6.1861.
[636] „Ruska i Poljska“, *Narodne novine,* 12.11.1862.
[637] „Zagreb, 19. studenoga“, *Narodne novine,* 21.11.1862.
[638] „Političke viesti“, *Pozor*, 22.3.1861; „Rusija“, *Narodne novine*, 23.3.1861; „Rusija“, *Narodne novine,* 24.5.1861; „Političke viesti“, *Pozor*, 27.5.1861; „Berzojavne i najnovije viesti“, *Narodne novine,* 28.5.1861.
[639] D. Agičić, *Podijeljena Poljska*…, str. 80.
[640] Isto.

U vrijeme proglašenja izvanrednog stanja u nekoliko je varšavskih crkvi bio okupljen veliki broj vjernika povodom godišnjice smrti Tadeusza Kościuszka. U te crkve prodrla je ruska vojska i tamo zatečene ljude odvela i zatvorila u Varšavsku citadelu. Vrh Katoličke Crkve u Poljskom Kraljevstvu kao odgovor na takvo djelovanje ruskih vlasti zatvorio je sve crkve. Crkve su otvorene u veljači iduće godine (1862), po naredbi novog varšavskog nadbiskupa Zygmutna Felińskog. Nadbiskup je smatrao da vjerske institucije ne smiju biti korištene u političke svrhe.[641]

Katolička Crkva imala je izuzetno važnu ulogu u nacionalnom, političkom i organizacijskom životu poljskog naroda.[642] Zbog toga je važno istražiti koliko su pozornosti novine Banske Hrvatske posvećivale njezinom djelovanju i kakav je bio njihov stav prema Katoličkoj Crkvi na poljskim područjima.

Kako se može zaključiti iz promatranih novina, iskazivanje domoljublja u poljskim crkvama bila je tema o kojoj se često pisalo tijekom 1861. i 1862. godine. Pri tome je u centru pozornosti bilo pjevanje zabranjenih domoljubnih pjesama u Varšavi u Poljskom Kraljevstvu. *Narodne novine* su u travnju 1861. godine prenijele obavijesti o strogoj zabrani demonstrativnih molitvi za domovinu u varšavskim crkvama,[643] uhićenju zbog pjevanja domoljubnih pjesama na tim mjestima[644] te službeni proglas oblasnih vlasti o pjevanju u crkvama.[645] Te su novine izvijestile i o uhićenju zbog pjevanja domoljubnih pjesama u svibnju 1861,[646] sukobu ispred karmelićanske crkve u Varšavi istog mjeseca zbog popisivanja osoba koje su sudjelovale u pjevanju domoljubnih pjesama,[647] zatim o ponovnom pjevanju domoljubnih pjesama nakon večernjih bogoslužja u srpnju 1861. godine,[648] pokušaju služenja misa u Varšavi unatoč zabrani i uhićenju ljudi među kojima je bilo žena i djece u listopadu 1861,[649] zatvaranju crkava od strane svećenstva koje je potom uslijedilo[650] te pjevanju i uhićenjima u svibnju 1862. godine.[651]

Jedna od najčešće pjevanih domoljubnih pjesama u sva tri dijela podijeljene Poljske 1861. i 1862. godine bila je „Boże, coś Polskę" (hr. „Bože, koji si Poljsku"), koja je tih godina često

[641] D. Agičić, *Podijeljena Poljska*…, str. 79-80.
[642] M. Tymowski, *Kratka povijest Poljske*, str. 104.
[643] „Berzojavne i najnovije viesti", *Narodne novine*, 24.4.1861.
[644] „Berzojavne i najnovije viesti", *Narodne novine*, 26.4.1861.
[645] „Rusija", *Narodne novine*, 27.4.1861.
[646] „Berzojavne i najnovije viesti", *Narodne novine*, 14.5.1861.
[647] „Berzojavne i najnovije viesti", *Narodne novine*, 1.6.1861.
[648] „Rusija", *Narodne novine*, 16.7.1861.
[649] „Berzojavne i najnovije viesti", *Narodne novine*, 21.10.1861; „Rusija", *Narodne novine*, 24.10.1861.
[650] „Rusija", *Narodne novine*, 2.11.1861; „Rusija", *Narodne novine*, 9.11.1861.
[651] „Berzojavne i najnovije vijesti", *Narodne novine*, 21.5.1862; „Zagreb, 20. svibnja", *Narodne novine*, 22.5.1862.

spominjana u tekstovima u *Pozoru* i *Narodnim novinama*.[652] Prvotna verzija te pjesme autorstvo je Alojzyja Felińskog (1816) i bila je napisana u čast ruskog cara Aleksandra I. Već iduće godine stih u čast cara neslužbeno je zamijenjen stihom u čast domovine. Kasnije je pjesma dopunjena stihovima Antonija Goreckog, a melodija je izmijenjena po uzoru na duhovne pjesme. Godine 1861. pjevanje pjesme zabranjeno je u Galiciji, a njezino pjevanje bilo je zabranjeno i na području podijeljene Poljske pod ruskom vlašću. [653] Galicijsko namjesništvo u proglasu je izvijestilo da je pjevanje te pjesme i njoj sličnih zabranjeno, jer je njihov sadržaj „protivan vladi".[654] Čitatelji zagrebačke periodike mogli su se već 1861. godine upoznati ne samo s okolnostima pjevanja te poljske domoljubno-duhovne pjesme, nego i s njezinim sadržajem. Naime, te je godine pjesmu u hrvatskom prijevodu pod naslovom „Molitva" objavio zagrebački časopis *Naše gore list*.[655] U pjesmi se moli Boga da vrati Poljacima slobodu, da ih ujedini u jednoj kraljevini te da njihovoj zemlji vrati staru slavu. Također, u toj molitvi Bogu spominju se Poljaci koji su „nedavno", odnosi se to na Studenački ustanak, poginuli za svoju domovinu. Rusku i austrijsku vlast mogao je zasmetati i dio pjesme, u kojem se tvrdi da su Poljaci ugnjetavani. (Pjesma u hrvatskom prijevodu nalazi se u prilogu 1.)

Prevoditelj pjesme objavljene u *Naše gore listu* nije poznat, ali je poznato da je oko 1861. godine pjesmu preveo hrvatski književnik i prevoditelj s poljskog Lavoslav Vukelić (1840-1879), koji je u to vrijeme boravio u Beču. Njegov prijevod nije objavljen, jer se izgubio.[656]

Čitatelji zagrebačkih novina bili su upoznati i s događajima u varšavskim crkvama tijekom misa zadušnica za preminulog kneza Adama Czartoryskog,[657] zabrani njihova održavanja,[658] reakcijama na zabranu[659] i ukidanju te zabrane.[660] Knez Adam Czartoryski niz desetljeća vodio je politiku najznačajnije poljske emigrantske skupine nazvane *Hotel Lambert* u Parizu. Umro je u Montfermeilu, tada naselju pokraj Pariza, 1861. godine.

---

[652] *Pozor*: „Političke viesti", 6.3.1861; „Dopis. Iz Poznanja", 2.10.1861; „Iz Lavova", 5.11.1861; „Današnji obzor po svietu", 29.3.1862; „Različite političke viesti", 25.4.1862; „Različite političke viesti", 10.10.1862. itd.
Narodne novine: „Austrija", 18.10.1861; „Austrija", 24.10.1861; „Lavov", 6.11.1861; „Austrija", 14.4.1862; „Austrija", 3.6.1862; „Austrija", 16.10.1862. itd.
[653] „Boże, coś Polskę", *Encyklopedia PWN,* u: encyklopedia.pwn.pl (pristup 21.02.2017.).
[654] „Austrija", *Narodne novine,* 28.10.1861.
[655] „Molitva", *Naše gore list,* 1861, br. 36.
[656] Tako navodi Bude Budisavljević u *Viencu* (B. B., „Lavoslav Vukelić", *Vienac*, 1880, br. 32.), iako je Vukelić bio suradnik časopisa *Naše gore list*. Budisavljević netočno tvrdi da je prijevod, za koji smatra da nije Vukelićev, objavljen u časopisu 1865. godine. Međutim prijevod pjesme objavljen je već 1861. godine, dakle u vrijeme nastanka Vukelićevog prijevoda. Iz navedenog proizlazi da ne bi trebalo do kraja odbaciti mogućnost da je Vukelić autor prijevoda pjesme „Boże, coś Polskę" objavljene u *Naše gore listu*.
[657] „Berzojavne i najnovije viesti", *Narodne novine,* 26.7.1861.
[658] „Rusija", *Narodne novine*, 31.7.1861; „Berzojavne i najnovije viesti", *Narodne novine,* 6.8.1861.
[659] „Rusija", *Narodne novine,* 1.8.1861.
[660] „Rusija", *Narodne novine,* 10.8.1861.

Nositelji crkvenog života u Poljskom Kraljevstvu, varšavski nadbiskup Antoni Melchior Fijałkowski (nadbiskup od 1844. do 1861.) i njegov nasljednik Felix Zygmunt Feliński (1862-1863), prikazivani su vrlo pozitivno.

Za nadbiskupa Fijałkowskog prigodom njegove smrti *Narodne novine* napisale su da zemlja s njim gubi pravog čovjekoljuba, svećenika koji je bio snošljiv i pobožan te rodoljuba koji je domoljubne osjećaje uvijek i pred svakim jasno priznavao. Taj dnevnik smatrao je da je smrt Fijałkowskog za Poljsku golem i nenadoknadiv gubitak.[661] Gotovo istim riječima smrt nadbiskupa komentirao je *Pozor*.[662] Na osnovi podudarnosti tekstova u oba lista može se zaključiti da su se koristili istim izvorom informacija.

Nadbiskupa Fijałkowskog naslijedio je Felix Zygmunt Feliński. Novine su odmah nakon vijesti o imenovanju Felińskog ustvrdile da bi on mogao biti jako dobar za Poljake.[663] U tekstovima se pratilo djelovanje novog nadbiskupa i rast povjerenja poljskog naroda u njega.[664] Kako je prenio hrvatski tisak, Feliński je privrženike zadobio više djelima, nego riječima, „njegova pobožna misao, dobrohotnost i dobrotvornost i druga krasna svojstva zaslužuju zbilja sveobće priznanje.“[665] Takvi komentari vjerojatno su bili rezultat pokušaja Felińskog da smiri stanje u Varšavi i da svojim djelima ne potiče nove nemire. *Pozor* je prenio nadbiskupov govor u kojem moli građane da ne pjevaju domoljubne pjesme i da odustanu od demonstracija. Prema nadbiskupovim riječima, vladar mu je obećao da će ispuniti sve želje Poljaka, ako se budu pridržavali zabrane pjevanja domoljubnih pjesama i zabrane održavanja demonstracija.[666] U *Pozorovom* uvodniku objavljenom dan kasnije, autor je naglasio nadbiskupovo domoljublje i inteligenciju. Uvodničar je zaključio da će Poljaci po svoj prilici slušati savjete nadbiskupa Felińskog i odustati od beskorisnih demonstracija.[667] Kasnije je istaknuto da je upravo nadbiskup najviše djelovao na smirenje nemirnog stanja u Poljskom Kraljevstvu i da je dobar, no razborit i mudar domoljub.[668] To je bilo u suprotnosti s uobičajenom karakterizacijom Poljaka, koji su opisivani kao domoljubi bez mudrosti i razuma. Kasnije je ponovno istaknuto nadbiskupovo čovjekoljublje i kršćanska ljubav.[669]

---

[661] „Rusija“, *Narodne novine*, 12.10.1861.
[662] „Političke viesti“, *Pozor*, 11.10.1861.
[663] „Rusija“, *Narodne novine*, 8.2.1862.
[664] „Rusija“, *Narodne novine*, 27.2.1862.
[665] „Rusija“, *Narodne novine*, 11.3.1862.
[666] „Različite političke viesti“, *Pozor*, 25.2.1862.
[667] „Današnji obzor po svietu“, *Pozor*, 26.2.1862.
[668] „Današnji obzor po svietu“, *Pozor*, 3.4.1862.
[669] „Različite političke viesti“, *Pozor*, 2.4.1862.

3.1.6. Atentati na istaknute pojedince i nositelje vlasti u Poljskom Kraljevstvu (1862)

Sredinom 1862. godine glavni događaji na području Poljskog Kraljevstva bili su atentati na nositelje vlasti tog područja. Atentati u Poljskom Kraljevstvu započeli su još u rujnu 1861. godine, kada je ubijena glavna osoba varšavske tajne policije Grasz.[670] Vrhunac su imali u ljeto 1862. godine. Tada su izvršeni neuspjeli atentati na careva brata namjesnika Poljskog Kraljevstva velikog kneza Konstantina, čelnu osobu civilne vlade Poljskog Kraljevstva markgrofa Aleksandra Wielopolskog i na ruskog generala Aleksandra Lüdersa. Atentat na Lüdersa izveden je 27. lipnja, atentat na Konstantina 3. srpnja, a na Wielopolskog 7. i 15. kolovoza 1862. godine. Mete atentata su preživjele, a neposredni izvršitelji su smaknuti. Iza atentata na Wielopolskog i Konstantina stajao je Ignacy Chmieleński, radikalna osoba iz tabora *crvenih*. Chmieleński je izvršenje atentata dogovorio s vođom *crvenih* Jarosławom Dąbrowskim, zapovjednikom 4. divizije ruske vojske.[671]

Atentati su imali veliki odjek u novinama Banske Hrvatske. O tome svjedoči brojnost izvještaja, kao i podatak da su *Narodne novine* 1. kolovoza 1862. godine, dakle u vrijeme kad su atentati bili u središtu pažnje zagrebačkih dnevnika, promijenile naziv podrubrike „Ruska“ u „Ruska i Poljska“. Brojnost autorskih komentara suradnika *Pozora* i *Narodnih novina* o događajima u Poljskom Kraljevstvu u vrijeme atentata povećana je u odnosu na vrijeme vala domoljubnih demonstracija na tom području.

Zagrebačke novine su osudile atentate.[672] Smatrale su da atentati nisu nikakav dokaz domoljublja. Poljaci, „narod potlačen, uvriedjen u najsvetijih svojih čuvstvih, stegnut i skučen u oštre zakone, lišen i sjene slobode bez prijateljah pravih“,[673] prihvaćaju postupke koje bi im se u drugim okolnostima činile nedostojne i neispravne. Tajnim ubojstvima i napadima ne mogu se postići plemeniti ciljevi, nastavio je autor članka objavljenog krajem 1862. godine u listu *Pozor*.[674] Atentat na generala Lüdersa u trenutku kad je car Aleksandar II. Poljskoj dodijelio institucije, koje su prema tim novinama mogle podići poljski narod iz ništavila, okarakteriziran je kao vrhunac ludosti.[675] Dužnost svakog poljskog domoljuba je poduprijeti Konstantina i olakšati mu provođenje reformi, čime bi se ubrzalo i donošenje ustava. Novine su izrazile strah da će atentati na Konstantina spriječiti širenje sloboda i da će omogućiti njemačkoj stranci u

[670] „Rusija“, *Narodne novine*, 20.9.1982.
[671] A. Gieysztor, S. Kieniewicz, H. Wereszycki i dr., n. dj., str. 519.
[672] „Današnji obzor po svietu“, *Pozor*, 7.7.1862; „Današnji obzor po svietu“, *Pozor*, 8.7.1862.
[673] „Različite političke viesti“, *Pozor*, 26.11.1862.
[674] Isto.
[675] „Današnji obzor po svietu“, *Pozor*, 3.7.1862.

Petrogradu dokazivanje teze da su Poljaci nezreli za reforme.[676] Autori članaka u zagrebačkim novinama bojali su se i da će atentati omogućiti poljskim neprijateljima ocrnjivanje poljskog naroda pred cijelim svijetom. Takva bojazan se prema njima i ostvarila.[677]

Atentatori su u promatranim novinama nazvani razvratnicima, zlotvorima i ljudima koji smatraju da država može postati slobodna samo uz pomoć rijeke krvi i strahota rata, egoistima, osobama koje samo znaju rušiti, a ne graditi, ljudima koji vole da im domovina bude neslobodna, ako je oni sami ne oslobode[678] te bezumnim osobama.[679]

Autor uvodnog članka u *Narodnim novinama* smatrao je da iza atentata na Konstantina stoji prevratna stranka poljske emigracije.[680] *Pozor* je u srpnju 1862. godine iznio mišljenje da ako iza atentata na generala Lüdersa stoji neka politička stranka, ona je zbog toga veći neprijatelj Poljske, nego su ikada bili njezini tlačitelji. Europsko mišljenje o tom atentatu je nepodijeljeno: prezire ga se i mrzi, pisalo je u tom članku.[681] Nekoliko dana kasnije u *Pozoru* je izražena nada da će u Poljskoj umjesto ludila ipak zavladati razboritost i da će carev trud oko reformi savladati poljsku upornost. Ponovljena je misao da Poljaci trebaju prihvatiti ono što im nudi car.[682] Početkom rujna 1862. godine autor uvodnog članka u *Pozoru* istaknuo je da su atentati ipak posljednja tutnjava smirivajuće bune, a ne glasnici nove strahote.[683]

U tekstu objavljenom na Staru godinu te iste 1862. godine također u *Pozoru* publicist je vidno odstupio od dotadašnjih osuda postupanja Poljaka u Poljskom Kraljevstvu. U tekstu je napisao da poljski narod pokazuje neočekivanu životnu silu. Poljski narod tu silu pokazuje ne burom i gromovima, nego spokojnim otporom. Rusija je zbog toga prisiljena vraćati poljskom narodu prava, koja je Bog darovao svakom narodu. Autor je zaključio da na taj način poljski narod sije sjeme svoje buduće sreće i slobode.[684]

Od Poljaka, koji su obnašali dužnosti u Poljskom Kraljevstvu, izrazito pozitivno prikazan je Aleksander Wielopolski.

Zemljoposjednik i konzervativac Aleksander Wielopolski (1803-1877) zastupao je stav da Poljaci trebaju ostvariti kompromis s ruskim vlastima i surađivati s njima. Još prije nego je imenovan šefom civilne vlade Poljskog Kraljevstva obnašao je najviše dužnosti u tom dijelu podijeljene Poljske: bio je direktor Vladine komisije za bogoštovlje i nastavu te direktor

---

676 „Zagreb, 6. serpnja“, *Narodne novine,* 7.7.1862.
677 „Zagreb, 11. serpnja“, *Narodne novine,* 12.7.1862.
678 Isto.
679 „Današnji obzor po svietu“, *Pozor,* 3.7.1862.
680 „Zagreb, 7. serpnja“, *Narodne novine,* 8.7.1862.
681 „Današnji obzor po svietu“, *Pozor,* 3.7.1862.
682 „Današnji obzor po svietu“, *Pozor,* 10.7.1862.
683 „Današnji obzor po svietu“, *Pozor,* 5.9.1862.
684 „Na staro ljeto“, *Pozor,* 31.12.1862.

Vladine komisije za pravosuđe. Nakon imenovanja na čelo civilne vlade u lipnju 1862. godine, u Poljskom Kraljevstvu reorganizirao je i polonizirao administraciju te proveo reformu školska, u sklopu koje je osnovana Glavna škola u Varšavi. Njegovu politiku suradnje s ruskim vlastima oštro su osuđivali *crveni*, čije je radikalno krilo organiziralo dva neuspješna atentata na njega. S ciljem odlaska radikalne mladeži iz zemlje osmislio je izvanredno novačenje u vojsku, provedeno početkom siječnja 1863. godine. Novačenje je bilo neposredan povod za početak Siječanjskog ustanka. Nakon izbijanja ustanka Wielopolski je izgubio potporu cara te je u rujnu 1863. smijenjen sa svih položaja.[685]

Wielopolski je za dio hrvatske javnosti, kojeg su predstavljale zagrebačke novine, bio jedini vladin zastupnik napretka u Poljskom Kraljevstvu i nosio je na sebi čitav teret uvođenja reformi.[686] *Pozor* je prenio mišljenje berlinskog dnevnika *Ostsee-Zeitung* da je Wielopolski djelovao mudro i domoljubno[687] te da je uložio veliki trud da istisne Nijemce iz vlasti i da umjesto njih dovede Poljake.[688] U tekstovima prenesenim iz spomenutog dnevnika Poljake se optuživalo da su zaslijepljena svjetina, koja je Wielopolskog proglasila izdajnikom, iako se on zalagao za poboljšanje položaja Poljaka. Wielopolski je smatrao da Poljaci moraju pristati uz Rusiju, s obzirom na to da im spas neće dati Njemačka.[689] To suprotstavljanje germanizaciji bilo je zajedničko Wielopolskom i dijelu hrvatske javnosti, koji su predstavljale zagrebačke novine. Sukladno tome i istiskivanje Nijemaca s vladajućih položaja u Poljskom Kraljevstvu, što su zagrebačke novine pripisivale Wielopolskom, za dio hrvatske javnosti bila je pozitivna promjena.

3.1.7. Prikaz ruske vlasti i Rusa u poljskom kontekstu (1861-1862)

Predstavnici ruske vlasti ruski car Aleksandar II. i njegov brat Konstantin u novinama Banske Hrvatske prikazani su također pozitivno.

Godine 1855., kada je Aleksandar II. Romanov (1818-1881) stupio na carski tron, Rusija se borila u Krimskom ratu. Iduće godine Aleksandar II. sklopio je mir, koji je označio ruski poraz. To ga je nagnalo na modernizaciju Carstva: ukidanje kmetstva u Ruskom Carstvu (ne i u Poljskom Kraljevstvu), dodjelu autonomije sveučilištima, reformu sudstva, uvođenje lokalne

685 „Wielopolski Aleksander", *Encyklopedia PWN,* u: encyklopedia.pwn.pl (pristup 21.02.2017.)
686 „Političke viesti", *Pozor,* 24.4.1861.
687 „Političke viesti", *Pozor,* 3.12.1861.
688 „Političke viesti", *Pozor,* 16.12.1861.
689 „Rusija", *Narodne novine,* 10.6.1862.

samouprave, reformu vojske itd. Oštro je ugušio poljski Siječanjski ustanak, koji je izbio 1863. godine, što mu je povećalo popularnost u ruskom društvu. Vodio je aktivnu vanjsku politiku: ojačao je ruski utjecaj na Balkanskom poluotoku Sanstefanskim mirom (1878), proširio je teritorij Carstva na Kavkazu i u središnjoj Aziji. Ubijen je atentatu 1881. godine, kojeg je izvršio poljski revolucionar Ignacy Hryniewiecki.[690]

Aleksandar II. u zagrebačkim novinama je opisan kao pravedni car. To je bila najčešća osobina koja je pridavana Aleksandru II.[691] Pomalo pjesnički opisan je kao osoba koja je dopustila da milost i ljubav nadvlada strogost i oštrinu zakona te kao osoba koja će djelima ljubavi i promicanjem reformi podignuti Rusiju, umiriti Poljsku i svojoj državi otvoriti široki put sjajne budućnosti.[692] To je car koji želi svim svojim narodima slobodan razvoj i ustavnu sreću. U jednom članku *Pozora* jednostavno je opisan kao poštena osoba dobra srca.[693] Dio javnosti smatrao je da je car veliki prijatelj poljskog naroda.[694] Primjerice, prema *Narodnim novinama* car je svoju dobru volju prema Poljacima jasno pokazao postavljanjem svog brata za namjesnika Poljskog Kraljevstva,[695] a prema *Pozoru* postavljanje Konstantina za namjesnika bilo je zalog careve ljubavi i dobrih namjera prema Poljskoj.[696] Novine su prenijele i vijest iz *Vilanskog viestnika* o dobrim djelima cara, koje je napravio u poljskim gubernijama.[697] Vrijedi istaknuti izjavu da car nastoji izliječiti rane koje je Rusija nanijela Poljskoj 1795. godine (treća podjela Poljske) i 1831. (gušenje Studenačkog ustanka) te da se Rusija kaje zbog svojih postupaka tih godina.[698] Nakon atentata izražena je vjera da će Aleksandar zbog svoje plemenitosti nastaviti sa započetim reformama, odnosno da će nastaviti putem kojim je bez straha prošao uz pljeskanje cijele Europe.[699] *Pozor* je stao u obranu Aleksandra II. i zbog činjenice da je on glava države i samim time predstavnik poretka koji se ne smije rušiti niti napadati revolucionarnim metodama. To se može zaključiti iz teksta da se nikada borba Poljaka „nije smjela pred svietom pokazati kao borba proti carevoj osobi i njegovoj dinastiji.“[700]

Zagrebačke novine posvetile su pozornost i carevu bratu Konstantinu Nikolajeviču Romanovu (1827-1892). Konstantin je bio pristaša provođenja umjerenih reformi. Taj

---

690 „Aleksander II Romanow“, *Encyklopedia PWN*, u: encyklopedia.pwn.pl (pristup 22.2.2017.).
691 „Političke viesti“, *Pozor*, 26.10.1860; „Političke viesti“, *Pozor*, 9.8.1861; „Rusija“, *Narodne novine*, 10.8.1861. itd.
692 „Današnji obzor po svietu“, *Pozor*, 2.5.1862.
693 „Političke viesti“, *Pozor*, 26.10.1860.
694 „Današnji obzor po svietu“, *Pozor*, 5.5.1862.
695 „Zagreb, 6. serpnja“, *Narodne novine*, 7.7.1862.
696 „Današnji obzor po svietu“, *Pozor*, 3.7.1862.
697 „Austrija carevina“, *Narodne novine*, 12.10.1860.
698 „Zagreb, 12. serpnja“, *Narodne novine*, 14.7.1862.
699 „Današnji obzor po svietu“, *Pozor*, 7.7.1862; „Današnji obzor po svietu“, *Pozor*, 10.7.1862.
700 „Današnji obzor po svietu“, *Pozor*, 6.6.1862.

dugogodišnji ministar mornarice, 1862. godine imenovan je namjesnikom Poljskog Kraljevstva. Namjesnik je bio osoba koja se nalazila na čelu Poljskog Kraljevstva. Konstantin je provodio politiku „polovičnih rješenja“, što većinu političkih aktera nije moglo zadovoljiti. Godine 1863. povučen je s položaja. Dvije godine kasnije imenovan je predsjednikom ruskog Državnog savjeta, najvišeg savjetodavno-zakonodavnog tijela Ruskog Carstva, i na tom je položaju ostao do 1881. godine.[701]

Postavljanje Konstantina za namjesnika Poljskog Kraljevstva popraćeno je velikom nadom. *Narodne novine* svoje su oduševljenje izrazile riječima: „Sva se je liberalna Europa uzradovala, kad je glas pukao, da je veliki knez Konštantin postao namiestnik poljski“,[702] a *Pozor* je napisao da bi svi pametni Poljaci s radošću trebali prihvatiti Konstantina kao namjesnika Poljskog Kraljevstva.[703] Temelj za nadu novine su polagale u dotadašnje Konstantinovo djelovanje u Rusiji, jer je upravo on smatran zaslužnim za donošenje uredbi koje su otvorile put ruskoj državi prema slobodi.[704] U Konstantinovom dolasku u Poljsku vidjela se mogućnost za poljsko-rusko pomirenje[705] i nestanak njihove međusobne mržnje, nakon čega bi Poljaci i Rusi zajednički poduprli slavenske narode nad kojima vlada neslavensko stanovništvo.[706] Konstantin je prikazan kao marljiva, obrazovana i „narodna“ osoba.[707] Novine su ga okarakterizirale kao slobodoumnog Rusa, pravog Slavena, prijatelja Poljaka, uzvišenog reformatora, anđela mira i vjesnika slobode te kao velikodušnu osobu, čije su nakane plemenite.[708] *Narodne novine* su prenijele riječi iz lavovskog dnevnog lista *Dziennik polski* u kojem je Konstantin nazvan panslavistom i neprijateljem Nijemaca,[709] što se poklapalo sa suprotstavljanjem dijela hrvatske javnosti germanizaciji. Pohvaljen je i program kojeg je Konstantin pripremio za Poljsku, osobito reforme. Smatralo se da će tim Konstantinovim reformama započeti novo razdoblje u Poljskoj te da će reforme voditi prema donošenju ustava.[710] Nakon atentata u srpnju 1862. godine pozdravljena je izjava Konstantina da neće odustati od toliko potrebnih reformi,[711] a u rujnu je prenesen Konstantinov proglas u kojem od Poljaka traži da ne dopuste da se atentatima spriječi uvođenje reformi.[712]

---

[701] „Konstanty Mikołajewicz“, *Encyklopedia PWN*, u: encyklopedia.pwn.pl (pristup 21.02.2017.)
[702] „Zagreb, 6. serpnja“, *Narodne novine*, 7.7.1862.
[703] „Današnji obzor po svietu“, *Pozor*, 4.6.1862.
[704] Isto.
[705] „Današnji obzor po svietu“, *Pozor*, 6.6.1862.
[706] „Iz Zagreba, 17. kolovoza“, *Narodne novine*, 18.8.1862.
[707] „Rusija“, *Narodne novine*, 10.6.1862.
[708] „Zagreb, 6. serpnja“, *Narodne novine*, 7.7.1862.
[709] „Rusija“, *Narodne novine*, 24.6.1862.
[710] „Zagreb, 6. serpnja“, *Narodne novine*, 7.7.1862.
[711] „Zagreb, 10. serpnja“, *Narodne novine*, 11.7.1862.
[712] „Ruska i Poljska“, *Narodne novine*, 2.9.1862.

Suprotno pozitivnom prikazivanju Aleksandra II. i njegova brata Konstantina, ruska je vlast prikazivana i u negativnom i u pozitivnom kontekstu. Prema *Pozoru*, ruska vlada mora shvatiti da represivnim sredstvima, zatvaranjem i odvođenjem u Sibir neće uništiti narod u kojem još živi uspomena na nekadašnju slavu.[713] Ruska vlada čak i svoje dobre namjere nije u stanju ostvariti, ali zato provodi zatvaranja i koristi silu.[714] *Pozor* je prenio mišljenje lavovskog dnevnika *Przegląd Powszechny* da se treba paziti Rusije, velikog neprijatelja slavenstva, jer ona nastoji zavaditi slavenska plemena, kako ta plemena ne bi mogla ojačati i suprotstaviti joj se.[715] Takav oštar komentar o ruskoj vlasti bio je izuzetak u pisanju zagrebačkih dnevnika.

U dijelu tekstova ruska je vlast karakterizirana pozitivno, tj. da želi pomirbu s Poljacima. U kolovozu 1861. *Narodne novine* su ustvrdile da je Petrograd promijenio pristup prema Poljacima i da je ruski državni vrh u Poljskoj odlučio vladati pravednije i blaže.[716] U studenom te godine *Pozor* je prenio pisanje bečkog dnevnika *Die Presse* o tome da ruska vlada Poljskoj daje velike političke i administrativne koncesije i da je naprosto slaba prema Poljacima.[717] U pozitivne tekstove o ruskoj vlasti vrijedi ubrojiti i tekstove izvorno objavljene u Tkalčevom listu *Ost und West*, a prenesene u *Pozoru* u listopadu 1861. i veljači 1862. godine. U prvom se opravdavaju naredbe ruske vlade za Poljsku,[718] a u drugom pozdravljaju koncesije koje ruska vlada daje Poljacima.[719]

Pozitivne i negativne komentare o ruskoj vlasti (s jedne strane želi pomirbu s Poljacima, a s druge strane protiv Poljaka će upotrijebiti svu svoju silu) čitatelji su mogli pročitati ne samo u istim novinama (*Pozoru*), nego ponekad i u istom članku tih novina.[720] Takvi su prikazi nedvojbeno mogli zbuniti čitatelje.

Pozor je u prosincu 1861. godine karakterizirao Ruse kao narod kojem prijeti pogibelj od njegove želje da vlada nad drugima.[721] Isti je list smatrao da jedino ruski narod može osloboditi Poljake. Priželjkivao je da reforme, za koje je vjerovao da će biti uvedene u Poljskom Kraljevstvu, budu primijenjene i na ruski narod. [722]

Iz *Pozora* i *Narodnih novina* moglo se iščitati da postoje Rusi koji ne podupiru službenu politiku carske Rusije, odnosno koji ne podržavaju ruskog cara Aleksandra II. *Narodne novine*

---

[713] „Različite političke viesti“, *Pozor*, 26.11.1862.
[714] „Poljska i poljske stvari“, *Narodne novine*, 3.10.1862.
[715] „Političke viesti“, *Pozor*, 11.2.1861.
[716] „Rusija“, *Narodne novine*, 10.8.1861.
[717] „*Presse* o Slavjanih“, *Pozor*, 4.11.1861.
[718] „Političke viesti“, *Pozor*, 18.10.1861.
[719] „Glasovi javnoga mnenja“, *Pozor*, 7.2.1862.
[720] „Političke viesti“, *Pozor*, 4.9.1861.
[721] „Na staro ljeto“, *Pozor*, 31.12.1861.
[722] „Današnji obzor po svietu“, *Pozor*, 16.6.1862

prenijele su tekst tajnog lista *Ruskaja pravda* u kojem se ističe da je ruski narod shvatio da potlačivanje Poljaka nije moguće, da je to sramota te da niti jedan pošteni Rus ne negira pravo Poljaka na slobodu. Autor tog teksta je ustvrdio da Rusi zahtijevaju mir, slobodu i narodnu vladu.[723]

Novine su izvještavale o ruskim emigrantima u Engleskoj okupljenim oko Aleksandra Ivanoviča Hercena i njegovog londonskog lista *Kolokol* (Zvono). U *Narodnim novinama* je iz *Kolokola* prenesena adresa ruskih vojnih časnika upućena velikom knezu Konstantinu. Adresa je trebala biti dokaz da ruski narod nije kriv za sve što se događaj u Poljskoj, nego da i on želi da umjesto mržnje nastupi bratska ljubav.[724] *Narodne novine* i *Pozor* prenijele su dopis iz Varšave objavljen u *Kolokolu* u kojem se iznosi program Poljaka. Prema tom dopisu Poljaci priznaju potpunu autonomiju naroda koji su bili s njima udruženi, traže da svaki narod odlučuje o svojoj sudbini te da seljaci postanu vlasnici zemlje koju obrađuju. U dopisu se poziva na bratski savez Rusa i Poljaka, koji će tim narodima dati novu snagu i pomoći njihovom oslobađanju.[725] Čitatelji *Narodnih novina* mogli su se upoznati i s povezanošću kruga oko ruskog ideologa Hercena i njegova časopisa *Kolokol* s Poljacima, o čemu su zagrebačke novine objavile članak preuzet iz *Ostsee-Zeitunga* u srpnju 1862. godine.[726]

[723] „Rusija“, *Narodne novine,* 17.6.1862.
[724] „Ruska i Poljska“, *Narodne novine,* 6.11.1862.
[725] „Zagreb, 10. listopada“, *Narodne novine*, 11.10.1862; „Različite političke viesti“, *Pozor,* 20.10.1862.
[726] „Pruska“, *Narodne novine,* 9.11.1862.

3.2. Siječanjski ustanak (1863-1864)

3.2.1. Ukratko o Siječanjskom ustanku

Prije nego se prikažu stavovi dijela javnosti Banske Hrvatske o Siječanjskom ustanku, slijedi kratak prikaz tog najznačajnijeg događaja u poljskoj povijesti druge polovice 19. stoljeća i jednog od najvažnijih događaja europske politike 1863. godine.

Tijekom 19. stoljeća dio Poljaka smatrao je da se do obnove nezavisne i ujedinjene Poljske može doći samo putem oružanih ustanaka. Kao što je ranije spomenuto, početkom šezdesetih godina 19. stoljeća predvodili su ih *crveni*. Već u listopadu 1861, s ciljem pripreme oružanog ustanka koji bi Poljskoj vratio nezavisnost, *crveni* su u Varšavi u Poljskom Kraljevstvu osnovali tajni Gradski odbor, koji je u svibnju iduće godine preimenovan u Središnji nacionalni odbor.[727] Krajem 1862. godine u organizaciju ustanka zahvaljujući Središnjem nacionalnom odboru bilo je uključeno oko 20 tisuća osoba različitih društvenih skupina: inteligencije, svećenstva, zemljoposjednika, obrtnika i radnika.[728] Istodobno, *bijeli* su također stvorili svoju tajnu organizaciju (Zemaljsku direkciju), ali za razliku od *crvenih* nisu bili zagovornici brzog izbijanja ustanka.

Krajem 1862. godine načelnik Poljskog Kraljevstva Aleksander Wielopolski odlučio je udaljiti iz zemlje najradikalniju mladež i to pomoću novačenja u vojsku 30 tisuća poljskih mladića.[729] Vojna služba u Poljskom Kraljevstvu odnosno Rusiji bila je dugotrajna – služba je trajala čak dvadeset i pet godina i to na udaljenim područjima Ruskog Carstva. Ruski car donio je odluku da će se novačenje provoditi po novim pravilima: umjesto izbora novaka izvlačenjem imena, bit će pozvani samo oni mladići koji su osumnjičeni za sudjelovanje u tajnim poljskim organizacijama.[730] Cilj takve carske odluke, osim udaljavanja iz zemlje osoba koje bi mogle sudjelovati u ustanku, bio je potaknuti vođe tajnih poljskih organizacija na podizanje ustanka u nepovoljno vrijeme – usred zime. Novačenje je započelo u noći sa 14. na 15. siječnja 1863. godine.[731]

Poziv na novačenje ubrzao je odluku *crvenih* o početku ustanka. Vođe *crvenih* odlučili su da je došlo vrijeme za podizanje ustanka, jer će se kasnije većina poljske mladeži koja bi mogla sudjelovati u ustanku već nalaziti u sastavu ruske vojske izvan Poljskog Kraljevstva, a i

[727] N. Davies, n. dj, str. 822; D. Agičić, *Podijeljena Poljska*…, str. 80.
[728] T. Kizwalter, T. Nałęcz, n. dj., str. 39.
[729] N. Davies, n. dj., str. 822.
[730] M. Tymowski, n. dj., str. 87.
[731] D. Agičić, *Podijeljena Poljska*…, str. 81-82.

daljnje čekanje moglo bi negativno djelovati na raspoloženje dijela poljskog stanovništva sklonog ustanku.

Ustanak je započeo u noći s 22. na 23. siječnja napadom malih grupa ustanika na dvadesetak vojarni ruske vojske na području Poljskog Kraljevstva. Nedovoljno naoružani ustanici uspjeli su osvojiti samo nekoliko vojarni.[732] Istog dana kad je započeo ustanak, 22. siječnja 1863, Središnji nacionalni odbor proglasio se Privremenom narodnom vladom i objavio je Siječanjski manifest, u kojem se Poljaci, Ukrajinci i Litvanci pozivaju na ustanak. Početni plan da ustanici ovladaju gradom Płockom i da tamo bude sjedište Privremene vlade nije ostvaren, pa je tijekom cijelog ustanka vodstvo ustanika konspirativno djelovalo iz Varšave.[733] U kolovozu 1863. ustanak se proširio i na zapadnoruske gubernije, odnosno na područje nekadašnje Poljsko-Litvanske Unije koje je nakon podjela te države izravno pripojeno Ruskom Carstvu. Bila su to područja današnje Litve, Bjelorusije i Ukrajine.[734] Iz drugih područja podijeljene Poljske (iz Galicije i Velike Poznanjske Kneževine) na područje pod ruskom vlašću gdje su trajali sukobi pristizali su dragovoljci te novčana i vojna pomoć.[735]

U veljači su se u ustanak uključili i *bijeli*. Jednim dijelom na to ih je potaknula grupa poljskih emigranata sa središtem u Parizu nazvana *Hotel Lambert*. Ustanici su u početku računali na izbijanje rata između europskih zemalja i međunarodnu vojnu pomoć, prije svega od Francuske, ali takvu pomoć nisu dobili.

Na čelu ustanka bila je Privremena narodna vlada, odnosno Narodna vlada kako se nazivala od svibnja 1863. godine.[736] Poljski ustanici organizirali su djelotvornu podzemnu državu: prikupljali su poreze, proglašavali uredbe, izdavali novine, imali ustaničku policiju, mrežu obavještajne službe u Poljskom Kraljevstvu i diplomatske agente po europskim prijestolnicama.[737] Strukture podzemne države utemeljene su još prije početka ustanka, 1862. godine.[738] Tijekom cijelog ustanka vođe *crvenih* i *bijelih* nisu bili složni te su se međusobno nadmetali za vodstvo ustanka i naizmjenično ga preuzimali u svoje ruke. Narodna vlada predala je vodstvo nad ustankom ukupno trojici diktatora, odnosno zapovjednika: Ludwiku Mierosławskom (kratkotrajno u veljači 1863), Marianu Langiewiczu (kratkotrajno u ožujku 1863.) te Romualdu Trauguttu (koji je bio na položaju diktatora od listopada 1863. do travnja 1864. godine kada su ga uhitile ruske vlasti).

---

[732] A. Gieysztor, S. Kieniewicz, H. Wereszycki i dr., n. dj., str. 521.
[733] D. Agičić, *Podijeljena Poljska*…, str. 84.
[734] N. Davies, n. dj., str. 826.
[735] A. Gieysztor, S. Kieniewicz, H. Wereszycki i dr., n. dj., str. 523; T. Kizwalter, T. Nałęcz, n. dj., str. 41.
[736] A. Gieysztor, S. Kieniewicz, H. Wereszycki i dr., n. dj., str. 522.
[737] M. Tymowski, n. dj., str. 87.
[738] T. Kizwalter, T. Nałęcz, n. dj., str. 41.

U ljeto 1863. godine ustanak je bio na vrhuncu. Tada su se dogodile značajne promjene u Poljskom Kraljevstvu: u lipnju je ostavku na mjesto šefa civilne vlade Poljskog Kraljevstva podnio Aleksander Wielopolski, a u kolovozu je za namjesnika umjesto careva brata Konstantina imenovan general Fjodor Berg, koji je pojačao represiju.[739] Uslijedilo je slabljenje ustanka.

U listopadu 1863. godine vodstvo ustanka preuzeo je Romuald Traugutt (1826-1864), ranije zapovjednik u ruskoj vojsci te sudionik revolucije u Ugarskoj i Krimskog rata. Nakon Trauguttova preuzimanja vodstva ustanka *crveni* su se povukli, a Narodna vlada prestala je postojati. Traugutt je donosio sve političke odluke o ustanku. Istodobno je temeljito reorganizirao ustaničku vlast i na taj način značajno poboljšao ustaničku organizaciju i općenito koordiniranje cijelog ustanka: reorganizirao je vojne formacije ustanika, s ciljem uključivanja cijelog naroda u ustanak pozvao je na primjenu odluke Središnjeg nacionalnog odbora o oslobođenju seljaka, a vodio je i aktivnu diplomatsku akciju u korist ustanka.[740] Među ostalim, preko svog agenta u Rimu Józefa Ordęge dogovarao je zajedničke akcije s mađarskim emigrantima. Traugutt je očekivao da će u proljeće 1864. izbiti rat između europskih velesila, do čega ipak nije došlo.[741]

Brojčana premoć ruske vojske nad ustanicima bila je golema. U ljeto 1863. na strani ustanika borilo se 20-30 tisuća ljudi, dok se u redovima ruske vojske nalazilo oko 340 tisuća vojnika.[742] Na strani ustaničkih vojnih skupina promatrajući cijelo razdoblje ustanka nikada istovremeno nije bilo više od 30 tisuća osoba, a ukupno je kroz njihove redove prošlo oko 200 tisuća osoba podijeljenih na stotine partizanskih grupa.[743] Za razliku od Studenačkog ustanka iz 1830-1831. godine, Siječanjski ustanak obilježilo je upravo gerilsko ratovanje, a ne velike bitke. Jedina velika bitka odigrala se u veljači 1863. kod Małogoszcze u blizini Kielca kada se ruskoj vojski suprotstavio Marian Langiewicz na čelu skupine od tri tisuće ustanika. Ustanici su u toj bitci poraženi.

Ustanička i ruska vlast željele su na svoju stranu pridobiti seljake. Zbog toga je iznimni značaj imalo pitanje ukidanja tlake i davanja seljacima u vlasništvo zemlje koju obrađuju. Središnji nacionalni odbor u Siječanjskom manifestu proglasio je da su seljaci oslobođeni tlake i feudalnih obveza, nakon završetka ustanka dobit će zemlju koju obrađuju, a dotadašnje vlasnike zemlje obeštetit će država. Seljacima bezemljašima obećana je dodjela državne zemlje

[739] D. Agičić, *Podijeljena Poljska*…, str. 88.
[740] N. Davies, n. dj., str. 830.
[741] T. Kizwalter, T. Nałęcz, n. dj., str. 42.
[742] M. Tymowski, n. dj., str. 88.
[743] N. Davies, n. dj., str. 827.

ako se pridruže ustanku.[744] Oko agrarnog pitanja između *crvenih* i *bijelih* postojale su razlike: dok su *crveni* odlučno zastupali ideje reforme i davanja zemlje seljacima, *bijeli* su to pitanje izbjegavali.[745] Na seljake je veliki značaj imala odluka ruskog cara iz ožujka 1864. godine, prema kojoj seljaci u Poljskom Kraljevstvu u vlasništvo stječu zemlju koju obrađuju, a dotadašnji vlasnici zemlje kao naknadu dobivaju državne obveznice. Prema povjesničaru Normanu Daviesu seljaci su tu carevu odluku kao i ranije odluke Središnjeg nacionalnog odbora primili sa skepsom.[746] Davies smatra da su u Poljskom Kraljevstvu brojnija bila područja na kojima su seljaci aktivno sudjelovali na strani ustanika, nego ona u kojima su pasivno promatrali ustanak.[747] Drugačijeg je mišljenja povjesničar Michał Tymowski, koji smatra da je careva odluka privukla seljake na stranu ruske vlasti.[748]

Vođa ustanka diktator Romuald Traugutt uhićen je u Varšavi u travnju 1864. godine, u kojoj je živio pod lažnim imenom Michał Czarnecki. Uhićenje Traugutta predstavljalo je odlučujuć udarac poljskom ustanku. Dana 5. kolovoza 1864. Traugutt i četvorica njegovih bliskih suradnika pogubljeni su u Varšavi.[749] Zadnji odredi ustanika poraženi su u jesen 1864. godine. Time je završen Siječanjski ustanak, jedan od najznačajnijih događaja poljske povijesti druge polovice 19. stoljeća.

Nakon slamanja ustanka, ruske vlasti ukinule su tragove upravne autonomije Poljskog Kraljevstva. Izmijenjen je čak i naziv tog područja iz Poljsko Kraljevstvo u Povišljanski teritorij. Reforme koje je na tom području uveo Aleksander Wielopolski su ukinute, ograničene su ovlasti Katoličke Crkve, konfiscirana je zemlja ustanika i crkvena dobra, rusificirana je administracija, sudstvo i školstvo, sva administracija podređena je ministarstvima u Petrogradu i namještena ruskim činovnicima, a pooštrena je i cenzura.[750] U ustanku je poginulo oko 20 tisuća ustanika, a u emigraciju je otišlo oko 10 tisuća ljudi. Uz to, oko 38 tisuća Poljaka protjerano je duboko u područje Ruskog Carstva – uglavnom u Sibir.[751] Bili su to najaktivniji članovi poljskog društva, od kojih se većina od tamo nikada nije vratila.[752] Ratno stanje u Poljskom Kraljevstvu proglašeno 1861. godine trajalo je sve do Prvog svjetskog rata.[753]

---

[744] A. Gieysztor, S. Kieniewicz, H. Wereszycki i dr., n. dj., str. 520.
[745] Isto, str. 523-524.
[746] N. Davies, n. dj., str. 829.
[747] Isto.
[748] M. Tymowski, n. dj., str. 88-91.
[749] Isto, str. 88.
[750] M. Tymowski, n. d.j, str. 88; N. Davies, n. dj., str. 834.
[751] T. Kizwalter, T. Nałęcz, n. dj., str. 42.
[752] N. Davies, n. dj., str. 835.
[753] M. Tymowski, n. dj., str. 88.

Iznimno brutalna bila su postupanja ruske vlasti na čelu s generalom Mihailem Muravjevom protiv Poljaka na području vilniuske gubernije u današnjoj Litvi.

Značajna posljedica Siječanjskog ustanka za poljsko društvo bila je završetak feudalnih odnosa, odnosno promjena položaja seljaka, koji su stekli zemlju koju su obrađivali. To je prisililo vlasnike koji su ostali bez kmetskih podavanja na modernizaciju imanja, a seljacima je podiglo kupovnu moć, što je utjecalo na povećanje industrijske proizvodnje. Uz to, otpuštanje dijela radnika na veleposjedima povećalo je broj jeftine radne snage.[754] Druga značajna promjena odnosila se na stav kako vratiti poljsku nezavisnost. Nakon poraza ustanka prevladao je stav da se umjesto oružane borbe treba posvetiti organskom radu – podizanju, obrazovanju i nacionalnom osvještavanju svih slojeva poljskog društva te razvoju gospodarstva. Takav stav imao je snažan odjek u poljskoj književnosti. Treća posljedica ustanka bila je širenje poljske nacionalne svijesti među seljacima, radnicima i obrtnicima.[755] Osim toga, ustanak je djelovao i na jačanje solidarnosti među Poljacima u sva tri dijela podijeljene Poljske.[756]

Siječanjski ustanak bio je jedan od najvažnijih događaja europske politike 1863. godine. O njemu su ne samo izvještavali najvažniji europski listovi, nego je bio predmet diplomatskih odnosa najvećih europskih država. Na početku ustanka Pruska je Rusiji ponudila vojnu pomoć u gušenju ustanka, a u veljači 1863. godine dvije su države potpisale rusko-pruski sporazum, tzv. Alvenslebenovu konvenciju – nazvanu po Bismarckovom izaslaniku generalu Gustavu Alvenslebenu. Tim sporazumom dogovorena je međusobna pomoć protiv poljskih ustanika. U travnju i lipnju 1863. Austrija, Francuska i Engleska uputile su Rusiji diplomatske note u kojima su protestirale protiv kršenja odluka Bečkog kongresa iz 1815. i u šest točaka tražile ustupke za Poljake: amnestiju za ustanike, autonomiju za Poljake, postavljanje Poljaka na najviše položaje u vlasti Poljskog Kraljevstva, slobodu vjeroispovijesti, uvođenje poljskog jezika u upravu te provođenje legalnog novačenja u vojsku.[757] Ruski car negativno je odgovorio na traženja triju europskih država. Diplomatska korespondencija izazvala je strah u europskoj javnosti da će doći do sukoba Rusije s Austrijom, Francuskom i Engleskom. Porazima poljskih ustanika ustanak je prestajao biti goruće pitanje europske diplomacije te je prestala i oštra prepiska europskih velesila o tom pitanju.

[754] Isto, str. 91.
[755] A. Gieysztor, S. Kieniewicz, H. Wereszycki i dr., n. dj., str. 526.
[756] D. Agičić, *Podijeljena Poljska*…, str. 90.
[757] Isto, str. 87.

Tijekom Siječanjskog ustanka javnost zapadnoeuropskih zemalja iskazivala je većinom propoljske stavove, podupirući poljsku borbu za slobodu.[758] Stavovi izražavani među slavenskim narodima bili su različiti. Iako su u Češkoj prevladavali propoljski stavovi, bilo je i onih koji su pozivali na prestanak ustanka.[759] U Srbiji je također postojao dio javnosti sklon Poljacima, ali i dio javnosti koji je oštro osuđivao djelovanje Poljaka.[760] Ni Slovenci nisu bezrezervno podupirali Poljake.[761]

Prije nego se analizira pisanje tiska Banske Hrvatske o Poljacima, može se ukratko prikazati kakav je stav o Poljacima i poljskom pitanju zauzela Narodna stranka u Dalmaciji, odnosno njezino glasilo *Il Nazionale*, kojeg je uređivao Natko Nodilo. U početku ustanka prevladavalo je simpatiziranje Poljaka i oštra kritika djelovanja ruske vlasti. Od svibnja je počelo slabiti tako izražavanje simpatija prema Poljacima, kojima se predbacivalo da poput ruske vlade imaju prevelike zahtjeve. Posebno se to odnosilo na želje Poljaka za nezavisnom Poljskom u granicama nekadašnje Poljsko-Litvanske Unije. Od polovice 1864. godine propoljski stavovi počinju izrazito dominirati. U tekstovima lista *Il Nazionale* kod Poljaka se isticalo njihovo junaštvo i velika hrabrost. Taj je list pitanje ustanka promatrao i u kontekstu europske politike, vidjevši sukob kao borbu između dva slavenska naroda te navodeći da su zapadne velesile napustile Poljake.[762]

3.2.2. Analizirani dnevnici

Stavovi dijela javnosti Banske Hrvatske opisani su na temelju analize dnevnika *Narodne novine*, *Pozor* i *Domobran*.

Istražene su *Narodne novine* u razdoblju od početka 1863. do kraja 1864. godine. Tada je to bilo službeno glasilo Trojedne Kraljevine, kojeg je uređivao Ljudevit Gaj.

Analizirana su izdanja *Pozora* od početka 1863. godine do siječnja 1864. godine, kada je zbog zabrane *Pozor* prestao izlaziti. Njegov urednik u to vrijeme bio je Ivan Perkovac. *Pozor* je predstavljao poglede Narodne stranke, čiji je neslužbeni vođa bio biskup Josip Juraj

[758] N. Davies, n. dj., str. 828; „Francezka“, *Narodne novine*, 22.7.1863; „Obzor“, *Pozor*, 26.3.1863.
[759] A. Š[enoa], „Iz zlatnog Praga“, *Pozor*, 23.5.1863; „Palacky o poljskom ustanku“, *Pozor*, 12.6.1863; „Rieger o poljskom pitanju“, *Pozor*, 19-20.6.1863.
[760] Dj. Živanović, „Echa powstania styczniowego wśród Jugosłowian“, *Kwartalnik Historyczny*, LXXI (1964), sv. 3, str. 696-708.
[761] A. Cetnarowicz, „Dalmatinski narodnjaci o Siječanjskom ustanku u Poljskoj 1863. godine“, *Zbornik Nikše Stančića*, str. 162.
[762] Isto, str. 151-163.

Strossmayer. Ovdje vrijedi navesti nekoliko crtica o odnosu Strossmayera prema Siječanjskom ustanku. Prema poljskom povjesničaru Piotru Żureku, đakovačkog biskupa uznemirilo je izbijanje ustanka, jer su se u ustanku sukobila dva slavenska naroda.[763] Drugi poljski povjesničar, Henryk Batowski, naveo je da je Strossmayer kupovao oružje za poljske ustanike.[764] Takvo što bilo bi u suprotnosti sa Strossmayerovim idejama slavenske solidarnosti, ujedinjenja pravoslavne i katoličke crkve, njegovim simpatijama prema Rusima,[765] kao i s pisanjem dnevnika *Pozor* kojeg je financirao. Zbog navedenog, takva tvrdnja zahtijeva daljnju provjeru. U korist takve propoljske djelatnosti Strossmayera mogla bi ići tvrdnja povjesničara Milana Preloga da je biskup podržavao Siječanjski ustanak,[766] kao i Strossmayerove veze s *Hotelom Lambert*.

Treći analizirani dnevnik je *Domobran*, glasilo Samostalne narodne stranke. Analizirana su izdanja *Domobrana* od svibnja 1864. do kraja te godine. U tom periodu dnevnik je uređivao Đuro Deželić.

Iako glasila Stranke prava nisu analizirana za ovo potpoglavlje, slijedi kratak prikaz veze sa Siječanjskim ustankom jednog od vođa te stranke – Eugena Kvaternika. Tijekom 1864, točnije od ožujka do listopada, Kvaternik je u Torinu djelovao kao agent Odjela vanjskih poslova poljske Narodne vlade.

Nakon što je 29. veljače 1864. Austrija u Galiciji proglasila opsadno stanje i počela blokirati pomoć koja je iz te pokrajine slana ustanicima, Poljacima je Austrija postala neprijatelj. Tada je poljska Narodna vlada intenzivirala agitaciju za stvaranje legija u Italiji, koje su se trebale boriti protiv Austrije, te za podizane ustanka neaustrijskih naroda u Habsburškoj Monarhiji.[767] U tom ustanku trebali su sudjelovati Mađari, Talijani, Česi, Poljaci i Hrvati uz savezništvo Francuske i Italije. Eugen Kvaternik kao poljski agent poslan je u Torino, jer se tada vjerovalo u izbijanje austrijsko-talijanskog rata. O široko rasprostranjenom djelovanju poljske Narodne vlade u inozemstvu svjedoči činjenica da je kao poljski agent od otprilike 20. ožujka do 10. travnja 1864. u Zagreb boravio tada mladi student medicine Poljak Karol Benni (1843-1916). Među ostalima, u Zagrebu se Benni sastao s Ivanom Kukuljevićem

[763] P. Żurek, *Poljska i Poljaci u životu Josipa Jurja Strossmayera*, Slavonski Brod 2008, str. 60.
[764] Isto, str. 63.
[765] Isto, str. 100.
[766] Isto, str. 63.
[767] Više o planovima poljske emigracije vidi u: A. Cetnarowicz, *Narodni preporod u Dalmaciji. Od slavenstva prema modernoj hrvatskoj i srpskoj nacionalnoj ideji*, Zagreb 2006, str. 53-65, 99-107.

Sakcinskim i Antom Starčevićem.[768] Kasnije će se Benni istaknuti kao varšavski liječnik i društveni djelatnik.[769]

Kao agent poljske vlade Eugen Kvaternik je u Torinu s Poljacima radio na sklapanju saveza s Talijanima s ciljem osnivanja vojne legije, koja bi iz Italije prešla u Dalmaciju i krenula u borbu s vojskom Habsburške Monarhije. U legiji su trebali biti Talijani, Mađari, Poljaci i Hrvati, koji bi činili jednu zasebnu četu. O postojanju poljsko-talijanskog plana o stvaranju međunarodne vojne legije u Italiji koja bi potom prešla u Dalmaciju izvijestile su još tijekom 1862. godine *Narodne novine* i *Pozor*. Oba dnevnika predstavila su memorandum poljskog generala Ludwika Mierosławskog Garibaldiju, u kojem iznosi temelje ustrojstva međunarodne legije i osnove napada na Dalmaciju te značaj graničarskih pukovnija za raspad Habsburške Monarhije.[770]

U svojoj promemoriji za Poljake iz svibnja 1864. Kvaternik je predstavio ideju novog poretka srednje i jugoistočne Europe, u kojem je vidio čvrsti savez nezavisne Poljske i nezavisne Hrvatske, koje bi podupirala Francuska. U slučaju da se ne ostvari hrvatsko-poljski savez, Kvaternik je kao mogućnost naznačio savez Hrvatske i Rusije. Takav bi savez za Hrvatsku bio moguć, jer za razliku od Poljske Hrvatska ne graniči s Rusijom te joj ne prijeti ruska okupacija. U jednom od razgovora koje je vodio kao agent Narodne vlade Kvaternik je predložio da na čelu Hrvatske bude knez Jeromé Napoleon, a ako bi on to odbio, onda Poljak knez Władysław Czartoryski (vođa *Hotela Lambert*).

Kvaternik je smatrao da će eventualni poraz poljskih ustanika rezultirati porastom proruskih osjećaja kod Hrvata. U tom kontekstu vrijedi spomenuti da je Kvaternik još prije nego je postao poljski agent osudio proruske stavove objavljivane na stranicama zagrebačkog dnevnika *Pozor*.

Nakon neuspjeha Siječanjskog ustanka Kvaternik je prestao biti poljski agent. Planovi o ustancima brojnih neaustrijskih naroda u Habsburškoj Monarhiji nisu ostvareni. Sam je Kvaternik po uzoru na Siječanjski ustanak 1871. godine podignuo Rakovičku bunu, ali je i ona poput poljskog ustanka doživjela poraz, a Kvaternik izgubio život.[771]

---

[768] Više o njegovoj misiji u Zagrebu vidi u: H. Batowski, „Rewolucyjna współpraca Słowian zachodnich i południowych w okresie Powstania styczniowego“, *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 2 [3], Historia, 1963, str. 107-112.

[769] „Benni Karol“, *Encyklopedia PWN*, u: encyklopedia.pwn.pl (pristup 18.4.2017.)

[770] „Različite političke viesti“, *Pozor*, 27-28.8.1862; „Zagreb, 27. kolovoza“, *Narodne novine*, 28.8.1862. *Narodne novine* memorandum su komentirale riječima: „To su u kratko misli poznatog nam jurve Poljaka, koj nam je time podao novih dokazah fantastičke svoje politike!“

[771] Prikaz djelovanja Eugena Kvaternika kao agenta poljske Narodne vlade sastavljen je prema: P. Żurek, *Siječanjski ustanak 1863. u Poljskoj i Eugen Kvaternik*, a informacije o odjecima planova poljskih ustanika u Italiji prikazane su prema *Narodnim novinama* i *Pozoru*. O Kvaternikovoj suradnji s Poljacima vidi: Lj. Kuntić, *Vanjskopolitički pogledi pravaša od 1858. do 1871*, [doktorska disertacija], Zagreb 1960.

3.2.3. Brojnost tekstova u zagrebačkim dnevnicima o Siječanjskom ustanku i njihovi izvori informacija

Siječanjski ustanak bila je jedna od glavnih tema zagrebačkih dnevnika tijekom 1863. godine. Primjerice, *Narodne novine* su u ožujku pisale „Sve viesti, što ih danas donosimo, odnose se izključivo na poljske poslove“,[772] u svibnju „zauzimlje još uviek poljsko pitanje pervo miesto na političkom polju“,[773] u kolovozu „od svih tih pitanja pervo mjesto preuze, kao što je poznato pitanje poljsko“, [774] a u listopadu „Poljsko pitanje uviek je još na dnevnom redu, a sva druga pitanja za sada su samo podredjene važnosti“.[775] Slično je pisao i *Pozor*: u veljači „Kraj dogadjajah poljskih viesti s drugih stranah nisu od nikakve važnosti“,[776] a u srpnju „Zabavljeni i do sada najvažnijim pitanjem za Europu, i napose za Slavenstvo [poljskim pitanjem], moradosmo mal ne sasvim zaboraviti na ostale dogadjaje svieta“.[777]

Vijesti o poljskom ustanku i diplomatskim nastojanjima oko rješenja poljskog pitanja u *Pozoru* i *Narodnim novinama* tijekom 1863. godine objavljivane su gotovo svakodnevno. Većinom je to bilo prenošenje iz inozemnog tiska i tiska Habsburške Monarhije, a rjeđe vlastiti komentari. U početku su prevladavale vijesti s bojišta, da bi se kasnije fokus prebacio na djelovanje diplomacije. To se dobro vidi već iz naslova članaka o Siječanjskom ustanku i poljskom pitanju objavljenih u *Pozoru*.[778] Tijekom 1864. godine, kad je ustanak oslabio i nije više bio u centru europske diplomacije, izvještaji u *Narodnim novinama* bili su rjeđi. Tada je pozornost hrvatske javnosti umjesto Siječanjskog ustanka zaokupljao proces ujedinjenja Italije te rat Austrije i Pruske protiv Danske, koji je završio danskim porazom i pripojenjem kneževine Holstein Austriji, a kneževine Schleswig Pruskoj. *Pozor* je privremeno prestao s izlaženjem u

---

[772] „Zagreb, 18. ožujka“, *Narodne novine,* 18.3.1863.
[773] „Zagreb, 11. svibnja“, *Narodne novine,* 12.5.1863.
[774] „Zagreb, 20. kolovoza“, *Narodne novine,* 21.8.1863.
[775] „Zagreb, 10. listopada“, *Narodne novine,* 12.10.1863.
[776] „Obzor“, *Pozor,* 14.2.1863.
[777] „Obzor“, *Pozor,* 9.7.1863.
[778] Primjerice: „Poljsko pitanje“, 31.3.-2.4.1863; „Poljsko bojište“, 21.4.1863; „Pogibelj poljskog pitanja“, 2.5.1863; „Diplomatičko raspravljanje poljskog pitanja“, 5.5.1863; „Englezka modra knjiga o poljskom pitanju“, 6-7.5.1863, 13.5.1863; „Ruski odgovor“, 8, 11.5.1863; „Odpor Poljske“, 22.5.1863; „Palacky o poljskom ustanku“, 12.6.1863; „Rieger o poljskom pitanju“, 19-20.6.1863; „Francusko-poljske spletke“, 8.7.1863; „Austrijska depeša u Petrograd“, 14.7.1863; „Engezka i francezka depeša u Petrograd“, 17.7.1863: „Misli o Poljskoj“, 18.7.1863; „Ruska i Poljska“, 23-24.7.1863; „Ruski odgovor u Beč“, 24.7.1863; „Ruski odgovor u Pariz“, 27.7.1863; „Poljsko pitanje u englezkom parlamentu“, 27.7.1863; „Austrijska nota i naš narodni jezik“, 28.7.1863; „Ruski odgovor u London“, 28.7.1863; „Rat ili mir“, 29.7.1863; „Poljaci, diplomacija i slavenstvo“, 29.7.1863: „Depeša lorda Napiela“, 30.7.1863; „Diplomacija i narodi“, 4.8.1863; „Proglas narodne vlade u Poljskoj“, 7.8.1863; „Ruska depeša poslana bečkom kabinetu“, 10.8.1863; „Najnovija nota kneza Gorčakova“, 12.8.1863; „Depeša grofa Rechberga“, 19.9.1863; „Depeša lorda Russella u Petrograd“, 22.9.1863; „Depeša Drouyn de Lhuysa u Petrograd“, 23.9.1863; „Odgovor kneza Gorčakova“, 25.9.1863; „Austrija i poljski ustanak“, 28.9.1863; „Englezko novinstvo i Poljska“, 2.10.1863; „Poljsko pitanje“, 5.10.1863; „Povodi u uzroci bune u Poljskoj“, 20.10.1863.

siječnju te godine. U dnevniku *Domobran*, koji je počeo izlaziti u svibnju 1864. godine, informacije o ustanku bile su šture, a komentari iznimno rijetki.

Vijesti o Siječanjskom ustanku i poljskom pitanju u *Pozoru* su objavljivane u uvodnim člancima naslovljenim „Obzor“, u rubrici „Različite političke viesti“ te u zasebnim člancima poput „Poljsko pitanje“ (31.3.-2.4.1863.), „Poljsko bojište“ (21.4.1863.), „Pogibelj poljskog pitanja“ (2.5.1863.), „Diplomatičko raspravljanje poljskog pitanja“ (5.5.1863.), „Englezka modra knjiga o poljskom pitanju“ (6-7.5.1863, 13.5.1863.), „Odpor Poljske“ (22.5.1863.), „Palacky o poljskom ustanku“ (12.6.1863.), „Rieger o poljskom pitanju“ (19-20.6.1863.) itd. U *Pozoru* je o Siječanjskom ustanku i poljskom pitanju pisao i August Šenoa u rubrici „Iz zlatnog Praga“[779] i u tekstu „Odgovor g. Aci Popoviću“.[780]

Narodne novine su o Siječanjskom ustanku i poljskom pitanju pisale većinom u nenaslovljenoj rubrici koja je bila označena riječju „Zagreb“ i datumom njezina pisanja, zatim u rubrikama „Ruska i Poljska“, „Austrija“, Pruska“, „Francezka“, „Englezka“, „Berzojavne i najnovije viesti“ te u zasebnim člancima poput: „Poljaci i poljska buna“ (9.2.1863.), „Uzroci poljske bune“ (13.2.1863), „Poljski pokret“ (17.2.1863.), „Poljsko ratište“ (19.2.1863.), „Diplomacija i poljska buna“ (11.3.1863.), „Što je poljskoj buni dalo povod“ (16.3.1863.), „Austrija u poljskom pitanju“ (19.3.1863.), „Poljski pokret“ (24.3.1863.) itd.

Domobran je informacije o ustanku objavljivao u uvodnoj rubrici i u rubrici „Ruska“, odnosno „Ruska i Poljska“, kako je kasnije glasio izmijenjeni naslov te iste rubrike.

Najčešće se o poljskom ustanku i poljskom pitanju izvještavalo u rubrikama „Različite političke viesti“ i „Obzor“ u *Pozoru* te u rubrikama „Ruska i Poljska“, „Berzojavne i najnovije viesti“ i nenaslovljenoj rubrici u *Narodnim novinama*. Najveći broj vlastitih komentara objavljen je u uvodnim člancima i u zasebnim člancima.

Na koje su se izvore informacija o Siječanjskom ustanku pozivale *Narodne novine* i *Pozor*? Odgovor na to pitanje ujedno daje uvid u izvore kojima su se *Narodne novine* i *Pozor* koristili pri izvještavanju o događajima izvan Trojedne Kraljevine. Od periodike koja je objavljivana u Habsburškoj Monarhiji izvori informacija o Siječanjskom ustanku bile su bečke tiskovine: *Ost und West* hrvatskog publicista Imbre Ignjatijevića Tkalca, *Ost-Deutsche Post, Die Presse, Der Wanderer, General Correspondenz, Wiener Zeitung, Reforma* i dr. Izvori su bili i praški *Narodni Listy* i *Politik*. Također, prenosile su se vijesti objavljene u poljskim listovima iz Krakova (*Czas*) i iz galicijske prijestolnice Lavova (*Gazeta Narodowa, Goniec* i *Słowo*).

[779] A. Š[enoa], „Iz zlatnog Praga“, *Pozor*, 23.5.1863.
[780] A. III, „Odgovor g. Aci Popoviću. (U *Srbobranu*)“, *Pozor*, 24-26.6.1863.

Zagrebački dnevnici koristili su se informacija iz poljskih listova koji su izlazili u Varšavi, tada pod ruskom vlašću. Bili su to: *Dziennik Warszawski* i *Dziennik Powszechny* te ustanički *Ojczyzna*, *Ruch* i *Niepodległość*. Od ruske periodike citirani su *Moskovskie Vedomosti* (Moskva), *Journal de St. Petersbourg* (Petrograd) i *Invalid*.

Do sada navedenim periodičkim publikacijama treba dodati pruske tiskovine *Norddeutsche Allgemenine Zeitung* (Berlin), *Die Kreuzzeitung* (Berlin), *Schlesische Zeitung* (Wrocław), *Breslauer Zeitung* (Wrocław), *Kölnische Zeitung* (Köln) i *Ostsee Zeitung* (Szczecin), zatim *Europe* iz slobodnog grada Frankfurta, francuske *Le Mémorial diplomatique* (Pariz), *Journal des Débats* (Paris), *L'Opinion nationale* (Paris), *Le Moniteur universel* (Paris), *La France* (Paris), *La Patrie* (Pariz), *La Presse* (Pariz), *Courrier du Dimanche* (Paris), *Le Constitutionnel* (Paris), *L'Europe* i *Le Pays*, potom engleske *Kolokol* (London), *Głos Wolny* (London), *The Morning Herald* (London), *The Economist* (London), *The Times* (London), *The Morning Post* (London) i *The Daily News* (London) te belgijski *L'Indepéndance Belge* (Bruxelles).

Uz njih, kao izvori spominjani su *Nadwiślanin* (Chełmno?), *Vilanski courir* (Vilnius?), *Botschafer*, *Vaterland* i drugi.

Autori tekstova u *Narodnim novinama* i *Pozoru* u nekoliko su se navrata žalili da su vijesti koje dobivaju međusobno suprotstavljene i veoma zamršene. *Domobran* se nije žalio na taj problem.

Pozor je početkom ustanka napisao da su brojne vijesti koje dolaze iz Poljske toliko međusobno suprotstavljene „da se nitko živ iz njih razabrati nemože".[781] Isti se dnevnik u svibnju 1863. ponovno osvrnuo na kontradiktornost vijesti: „O pitanju poljskom, koliko u boga danah, toliko svaki dan drugih i drugačijih viestih i glasovah".[782] *Narodne novine* su krajem veljače 1863. o vijestima o Siječanjskom ustanku ustvrdile da su one vrlo zamršene i da ih mogu prenijeti samo s najvećim oprezom.[783] Više od pola godine kasnije te su se novine požalile, da je sudbina tadašnjih novinara strašna, nemoguće im je prodrijeti kroz smjesu kojekakvih vijesti i kombinacija, pa „moraju danas obično oprovèrgati, što su jučer uztverdili".[784]

Zagrebački dnevnici *Pozor* i *Narodne novine* objavljivali su proglase poljskih ustanika, naredbe ruskih vlasti, diplomatsku korespondenciju te druge izvore o poljskom ustanku i

[781] „Obzor", *Pozor*, 3.2.1863.
[782] „Obzor", *Pozor*, 26.5.1863.
[783] „Zagreb, 20. veljače", *Narodne novine*, 21.2.1863.
[784] „Zagreb, 21. listopada", *Narodne novine*, 22.10.1863.

poljskom pitanju, što je bio još jedan način informiranja njihovih čitatelja o toj temi. Gotovo svi navedeni izvori objavljeni su tijekom 1863. godine. Najveći broj prijevoda dokumenata objavljenih u *Pozoru* i *Narodnim novinama* činili su prijevodi diplomatskih nota koje su izmijenile Rusija, Engleska, Francuska i Austrija te druge diplomatske korespondencije. Ukupno je u *Pozoru* i *Narodnim novinama* objavljeno po dvadesetak takvih prijevoda.[785] Na drugom mjestu po brojnosti bili su proglasi ustanika, kojih je *Pozor* objavio petnaestak, a *Narodne novine* desetak.[786] Na trećem mjestu su naredbe ruske vlasti i njima podređenih vlasti na područjima na kojima su živjeli Poljaci: *Pozor* i *Narodne novine* citirale su ih po desetak puta.[787] Od ostalih izvora o poljskom pitanju objavljenih u ta dva dnevnika mogu se izdvojiti članci Bečkog kongresa iz 1815. koji se odnose na Poljsku,[788] pismo varšavskog nadbiskupa Zygmunta Felińskog caru Aleksandru,[789] govor engleskog ministra lorda Johna Russella u gornjem domu engleskog parlamenta o poljskom pitanju,[790] Proglas ruskih domorodaca na

---

[785] *Pozor*: „Različite političke viesti“, 18.2.1863; „Različite političke viesti“, 30.4.1863; „Diplomatičko raspravljanje poljskog pitanja“, 5.5.1863; „Različite političke viesti“, 6.5.1863; „Ruski odgovor“, 8, 11.5.1863; „Različite političke viesti“, 13.5.1863; „Austrijska depeša u Petrogradu“, 14.7.1863; „Ruski odgovor u Beč“, 24.7.1863; „Različite političke viesti“, 24.7.1863; „Ruski odgovor u London“, 28.7.1863; „Depeša lorda Napiera“, 30.7.1863; „Različite političke viesti“, 10.8.1863; „Najnovija nota kneza Gorčakova“, 12.8.1863; „Različite političke viesti“, 14.8.1863; „Različite političke viesti“, 22.8.1863; „Depeša grofa Rechberga“, 19.9.1863; „Depeša lorda Russella u Petrograd“, 22.9.1863; „Depeša Drouyn de Lhuysa u Petrograd“, 23.9.1863; „Različite političke viesti“, 24.9.1863; „Različite političke viesti“, 26.9.1863.
Narodne novine: „Francezka“, 28.4.1863; „Austrija“, 29.4.1863; „Austrija“, 7.5.1863; „Ruska i Poljska“, 8.5.1863; „Ruska i Poljska“, 11.5.1863; „Ruska i Poljska“, 13.5.1863; „Austrija, 15.5.1863; „Ruska i Poljska“, 15.5.1863; „Austrija“, 15.7.1863; „Englezka“, 20.7.1863; „Gorčakova depeša na gosp. Balabina u Beču“, 24.7.1863; „Berzojavne i najnovije viesti“, 24.7.1863; „Austrija“, 25.7.1863; „Gorčakova depeša u London“, 27.7.1863; „Gorčakova depeša u Pariz“, 28-29.7.1863; „Depeša kneza Gorčakova na barona Budberga“, 10.8.1863; „Depeša grofa Rechberga na grofa Thuna u Petrogradu“, 18.9.1863; „Depeša lorda Russella na lorda Napiera, englezkoga poslanika u Petrogradu“, 22.9.1863; „Drouin de Lhuys na Montebella“, 23.9.1863; „Depeša kneza Gorčakova na barona Brunova u Londonu“, 23.9.1863; „Englezka“, 12.11.1863; „Dopisi o kongresu“, 5.12.1863.

[786] *Pozor*: „Različite političke viesti“, 16.2.1863; „Različite političke viesti“, 25.2.1863; „Različite političke viesti“, 17.3.1863; „Različite političke viesti“, 18.3.1863; „Različite političke viesti“, 21.4.1863; „Različite političke viesti“, 21.5.1863; „Različite političke viesti“, 28.5.1863; „Različite političke viesti“, 30.5.1863; „Različite političke viesti“, 6.6.1863; „Različite političke viesti“, 15.6.1863; „Različite političke viesti“, 13.7.1863; „Različite političke viesti“, 24.7.1863; „Različite političke viesti“, 31.7.1863; „Proglas Narodne vlade u Poljskoj“, 7, 10.8.1863; „Različite političke viesti“, 9.9.1863. itd.
Narodne novine: „Ruska i Poljska“, 30.1.1863; „Ruska i Poljska“, 16.3.1863; „Berzojavne i najnovie viesti“, 17.4.1863; „Berzojavne i najnovie viesti“, 22.4.1863; „Ruska i Poljska“, 24.4.1863; „Ruska i Poljska“, 27.4.1863; „Ruska i Poljska“, 6.5.1863; „Ruska i Poljska“, 8.8.1863; „Zagreb, 23. rujna“, 24.9.1863; „Zagreb, 25. rujna“, 26.9.1863. itd.

[787] *Pozor*: „Različite političke viesti“, 31.1.1863; „Različite političke viesti“, 19.2.1863; „Različite političke viesti“, 6.3.1863; „Različite političke viesti“, 18.4.1863; „Različite političke viesti“, 27.4.1863; „Različite političke viesti“, 6.5.1863; „Različite političke viesti“, 29.7.1863; „Različite političke viesti“, 13.8.1863; „Različite političke viesti“, 21.10.1863. itd.
Narodne novine: „Ruska i Poljska“, 27.3.1863; „Ruska i Poljska“, 23.4.1863; „Ruska i Poljska“, 9.5.1863; „Ruska i Poljska“, 1.10.1863; „Ruska i Poljska“, 18.11.1863; „Ruska i Poljska“, 16-17.8.1863; „Ruska i Poljska“, 29.9.1864; „Najnovija viest“, 30.11.1864; „Politički pregled“, 6.12.1864; „Politički pregled“, 28.12.1864. itd.

[788] „Austrija u poljskom pitanju“, *Narodne novine*, 19.3.1863; „Različite političke viesti“, *Pozor*, 16.3.1863.

[789] „Pismo varšavskog nadbiskupa caru“, *Narodne novine*, 11.4.1863; „Različite političke viesti“, *Pozor*, 9-10.6.1863.

[790] „Englezka“, *Narodne novine*, 28-29.5.1863.

braću Poljake,[791] govor kneza Władysława Czartoryskog na poljskom mitingu[792] te govor cara Napolenona III. o poljskom pitanju.[793]

Ovdje vrijedi istaknuti, da su stavovi dijela javnosti Banske Hrvatske, koju su predstavljale *Narodne novine, Pozor* i *Domobran* analizirani prvenstveno na temelju članaka, čiji su autori suradnici tih novina, a ne na temelju članaka ili dijela članaka koji su preneseni iz drugih novina. Iako izbor prenesenih članaka govori o smjeru novina, teško je sa sigurnošću utvrditi slaže li se urednik zagrebačkih novina sa svim stavovima izraženim u preuzetom članku, odnosno s kojim se stavovima slaže, a s kojima se ne slaže. Uz neke članke dodavani su komentari. Primjeri za to su opaske u *Pozoru*: „Valja dobro pamtiti, da ovo pišu službene novine“,[794] „Ove misli o čistoj demokraciji ruskoj nemožemo ovako bezuvjetno prihvatiti“,[795] „Ovako piše *Reforma* o poljskom pitanju, a mora se priznati, da razborito piše“,[796] „Da nemožemo pristati na sav taj, kao što se vidi, pod uplivom ruskim pisan članak, razumieva se samo po sebi“,[797] odnosno komentari u *Narodnim novinama*: „Smatrajući, da je ovaj pisac tumačnik moguće stranke poljskog plemstva, radujemo se, da se je ovo konačno primilo praktičnog stanovišta“,[798] „Na svèršetku moramo još i to napomenuti, da je na niekojim miestima, u kojoj ima sbilja i vèrlih mislih, strast nadvladala ljubav g. Jezbere naprama ukupnomu slavenstvu“.[799] Ipak, takvi članci u kojima je dodana napomena suradnika zagrebačkih dnevnika nisu bili česti, čak ni u vrijeme Siječanjskog ustanka kada su vijesti o Poljacima i poljskom pitanju bile gotovo svakodnevne.

3.2.4. Ocjene ustanka

Još uoči izbijanja ustanka *Pozor* je informirao o uznemirenosti poljskog naroda u Poljskom Kraljevstvu, koje je izazvalo novačenje i naglasio da će novačenje „Poljskoj iz krila iztrgnuti cviet naroda“ – poljsku mladost.[800] Novačenje u rusku vojsku, prema hrvatskoj

[791] „Različite političke viesti“, *Pozor,* 12.9.1863.
[792] „Englezka“, *Narodne novine,* 28.10.1863.
[793] „Francezki prijestolni govor“, *Narodne novine,* 8.11.1863.
[794] „Različite političke viesti“, *Pozor,* 11.5.1863.
[795] „Drugo zasjedanje Reichsrata“, *Pozor,* 4.7.1863.
[796] „Njemački sud o Carevinskom vieću“, *Pozor,* 6.7.1863.
[797] „Francusko-poljske spletke“, *Pozor,* 8.7.1863.
[798] „Zagreb, 14. siečnja“, *Narodne novine,* 15.1.1863.
[799] „Gospodin F. I. Jezbera i njegova brošura o poljskom pitanju“, *Narodne novine,* 22.8.1863.
[800] „Obzor“, *Pozor,* 22.1.1863.

javnosti, poslužilo je samo kao povod ustanku, što je uistinu i bilo. *Pozor* je novačenje usporedio s uljem koje pada u vatru poljske propagande.[801]

Dio hrvatske javnosti, kojeg su predstavljale *Narodne novine* i *Pozor*, smatrao je da je krivnja za izbijanje Siječanjskog ustanka na Poljacima u Poljskom Kraljevstvu koji neprestano rade protiv ruske vlasti, zatim u agitaciji poljske emigracije te u poticanju od strane inozemnih velesila.

Pozor je početkom veljače 1863. kao jedan od uzroka ustanka naveo dvogodišnju agitaciju poljskog naroda protiv ruske vlasti.[802] Sličnog mišljenja bio je i suradnik *Narodnih novina*, koji je kao glavnog krivca ustanka naveo „neprestano radeće i rovajuće nemirnjake".[803]

Iste su novine ustvrdile da krivnja za ustanak leži i u poljskoj emigraciji.[804]

U rujnu 1863. godine u *Pozorovoj* rubrici „Obzor" kao uzrok ustanka istaknuta je nada Poljaka da će dobiti pomoć iz inozemstva. Prema autoru, takva nada onemogućila je Poljacima razborito razmišljanje.[805] Sličnog je stava bio i *Domobran*, u kojem je zapisano da su se Poljaci dali omamiti kojekakvim obećanjima.[806] U listopadu 1863. *Pozor* je još izravnije povezao ustanak sa zapadnoeuropskim velesilama, optužujući Englesku i Francusku da su pripremile podizanje poljskog ustanka želeći oslabiti Rusiju.[807]

Ipak, Poljaci i strane velesile nisu u svim tekstovima okrivljeni za ustanak. Primjerice, u *Pozoru* je u siječnju 1863. napisano da je Rusija kriva za ustanak zbog nepravde carice Katarine II, koja je podijelila Poljsko-Litvansku Uniju.[808] Kasnije je *Pozor* kao jedan od uzroka ustanka naveo i rusko popuštanje Poljacima.[809]

Od gore navedenih stavova odstupali su tekstovi Augusta Šenoe u *Pozoru* te nepotpisani tekst naslovljen „Što je poljskoj buni dalo povod" u *Narodnim novinama*, što je predstavljeno u jednom od sljedećih odlomaka.

Sam ustanak opisivan je kao borba među slavenskom braćom, kao nepotreban sukob te kao borba buntovnika protiv zakonite vlasti.

Prikaz ustanka kao međusobne borbe slavenske braće bio je najčešći stav koji se mogao pročitati u *Pozoru* i *Narodnim novinama*, dok je u *Domobranu* spomenut samo jednom.

---

801 „Obzor", *Pozor*, 3.2.1863.
802 Isto.
803 „Uzroci poljske bune", *Narodne novine*, 13.2.1863.
804 „Poljski ustanak sa slavenskoga gledišta", *Narodne novine*, 18.5.1864.
805 „Obzor", *Pozor*, 5.9.1863.
806 „Italija, Poljska i Danska", *Domobran*, 14.5.1864.
807 „Povodi u uzroci bune u Poljskoj", *Pozor*, 20.10.1863.
808 „Obzor", *Pozor*, 28.1.1863.
809 „Obzor", *Pozor*, 5.9.1863.

Primjerice, u lipnju 1863. *Pozor* je zapisao da je ustanak „bratoubilačka borba“,[810] a u kolovozu da „rijekami teče u bratomorskoj borbi krv slavenska“.[811] Sličan stav o poljskom ustanku imao je suradnik lista *Ost und West* Imbre Ignjatijevića Tkalca, čiji je tekst prenesen u *Pozoru*, a koji je za ustanak ustvrdio da je to „bratomorstvo dvajuh slavenskih narodah“.[812] *Narodne novine* pisale su o „kervavoj, žestokoj borbi medju zavadjenom braćom na sjeveru“,[813] krvavoj borbi rođene braće – Poljaka i Rusa,[814] „prolievanju bratinske kervi u strašnoj borbi“,[815] „žalostnoj igri, u kojoj se prolieva bratska kerv Rusah i Poljakah“,[816] „strašanom prizoru bratomorstva“[817] itd. *Domobran* je u srpnju 1864. ustvrdio da su u poljskom ustanku zaratila srodna braća.[818] Iako je takav stav o ustanku u *Domobranu* izražen samo jednom, to nije bila posljedica neslaganja dnevnika s takvim prikazom poljsko-ruskog sukoba, nego rezultat iznimno malog broja komentara *Domobrana* o ustanku. Tome u prilog govori misao objavljena u tom dnevniku u listopadu 1864. da je nesloga prouzročila mnogo zla kod Slavena u novijoj povijesti.[819] Stav o ustanku kao o sukobu slavenske braće često je pratilo i izražavanje žalosti zbog samog ustanka. Tako je u veljači 1863. autor *Pozorovog* uvodnika istaknuo da mu je žao što se na štetu Poljaka i Rusa prolijeva slavenska krv.[820] Sličnu misao *Narodne novine* izražavale su riječima „opet [je] žaliti svakomu iskrenomu slavenskomu rodoljubu, što se uzalud lieva bratska slavenska kerv“,[821] odnosno pišući kako sa žalošću gledaju „kako se braća naša medjusobno kolju“[822] ili jednostavno opisujući ustanak kao „žalostnu dramu“.[823]

Ustanak je opisivan kao nepotreban sukob, koji je uz to i uzaludan, jer Poljskoj neće donijeti slobodu.[824] Jedna od varijanti takve misli bile su riječi iz *Pozorovog* uvodnog članka u kojem je ustanak prikazan kao „plemeniti, no bezumni pokušaj sdvojenjakah“.[825]

Uz navedena dva stava o ustanku koja su dominirala, u *Narodnim novinama* se javio i stav da je poljski ustanak ustvari borba buntovnika protiv zakonite vlasti. Autor članka „Katolička cerkva i poljska buna“ iz kolovoza 1863. potpisan oznakom I. B-ć poljski ustanak

---

[810] „Rieger o poljskom pitanju“, *Pozor*, 19.6.1863.
[811] „Obzor“, *Pozor*, 4.8.1863.
[812] „Ruska i Poljska“, *Pozor*, 23.7.1863.
[813] „Zagreb, 26. siečnja“, *Narodne novine*, 27.1.1863.
[814] „Što je poljskoj buni dalo povod“, *Narodne novine*, 16.3.1863.
[815] „Zagreb, 30. lipnja“, *Narodne novine*, 1.7.1863.
[816] „Posljednji časovi poljske bune“, *Narodne novine*, 3.9.1863.
[817] „Zagreb, 13. rujna“, *Narodne novine*, 14.9.1863.
[818] „Ovako se imaju stvari u Europi“, *Domobran*, 4.7.1864.
[819] „Bez sloge neima blagoslova“, *Domobran*, 10.10.1864.
[820] „Obzor“, *Pozor*, 12.2.1863.
[821] „Poljski pokret“, *Narodne novine*, 17.2.1863.
[822] „Diplomacija i poljska buna“, *Narodne novine*, 11.3.1863.
[823] „Zagreb, 16. serpnja“, *Narodne novine*, 17.7.1863.
[824] „Obzor“, *Pozor*, 12.2.1863; „Obzor“, *Pozor*, 21.2.1863.
[825] „Obzor“, *Pozor*, 23.2.1863.

opisao je kao bunu podanika protiv zakonite vlasti, naglašavajući da se poput *Narodnih novina* slaže „s politikom zakonitosti u poljskom pitanju“.[826] U rujnu 1864. godine, komentirajući pismo pape Pija IX. biskupima u Poljskom Kraljevstvu, suradnik *Narodnih novina* je ustvrdio da je prevrat bezbožan već po svojoj naravi.[827] Autor članka „Poljski ustanak sa slavenskoga gledišta“ iz *Narodnih novina* u ustanku je vidio sukob separatizma sa slavenskom solidarnošću i slogom, pri čemu su poljski ustanici bili nositelji separatizma, a Rusija nositelj slavenske solidarnosti i sloge (vidi prilog 3). Također, isti je autor dodao da je ustanak borba samovolje i prava, ponovno poljskim ustanicima pripisujući negativnu karakteristiku (samovolju), a Rusiji pozitivnu (pravo).[828]

Zanimljivo je i kako je Siječanjski ustanak nazivan u tadašnjem zagrebačkom tisku. Iako je u sva tri analizirana dnevnika prevladavao naziv „ustanak“, na stranicama *Narodnih novina* često se koristio i naziv „buna“,[829] a nešto rjeđe taj je izraz koristio *Pozor*.[830] Uz to, u *Pozoru* i *Narodnim novinama* Siječanjski ustanak nazivan je i „ratom“.[831]

Kakve su posljedice ustanka predviđali suradnici *Pozora* i *Narodnih novina*? Autor/autori[832] *Pozorovih* uvodnih članaka naslovljenih „Obzor“ smatrali su da će ustanak završiti neuspjehom i da će dovesti poljski narod u jako težak položaj. Primjerice, nekoliko dana nakon početka ustanka u uvodnom članku zapisano je da se ne može očekivati uspjeh ustanka, već da će ustanak kukavno završiti i ostaviti žalosne i ubitačne tragove te da će Poljacima donijeti samo još veću bol i muku.[833] Takva je tvrdnja ponovljena početkom veljače 1863, kada je sumnjajući u širenje ustanka autor rubrike zapisao da bi ustanak ako ojača mogao prouzročiti samo „jauk i lelek uboge Poljske“.[834] Vjera da ustanak Poljskoj neće donijeti slobodu, odnosno da će Poljacima prouzročiti pogoršavanje njihovog položaja ponavljana je u

---

[826] I. B-ć, „Katolička cerkva i poljska buna“, *Narodne novine,* 6.8.1863.
[827] „Talijanska“, *Narodne novine,* 27.9.1863.
[828] „Poljski ustanak sa slavenskoga gledišta“, *Narodne novine,* 18.5.1864.
[829] „Zagreb, 26. siečnja“, *Narodne novine*, 27.1.1863; „Poljska buna“, *Narodne novine*, 4.2.1863; „Poljaci i poljska buna“, *Narodne novine*, 9.2.1863; „Uzroci poljske bune“, *Narodne novine*, 13.2.1863; „Diplomacija i poljska buna“, *Narodne novine*, 11.3.1863, „Što je poljskoj buni dalo povod“, *Narodne novine*, 16.3.1863; „Što se babi htilo, to se babi snilo“, *Narodne novine*, 16.4.1863, „Listovnica uredničtva“, *Narodne novine*, 21.5.1863; „Ruska i Poljska“, *Narodne novine,* 13.7.1863; I. B-ć, „Katolička cerkva i poljska buna“, *Narodne novine,* 6.8.1863; „Posljednji časovi poljske bune“, *Narodne novine*, 3.9.1863; „Cèrni dani bratje naše“; *Narodne novine,* 30.9.1863; „Ruska i Poljska“, *Narodne novine,* 24.10.1863. itd.
[830] „Različite političke viesti“, *Pozor*, 27.1.1863; „Različite političke viesti“, *Pozor,* 31.12.1863.
[831] „Obzor“, *Pozor*, 12.2.1863; „Obzor“, *Pozor*, 16.6.1863; „Obzor“, *Pozor*, 14.9.1863; „Zagreb, 24. ožujka“, *Narodne novine*, 26.3.1863; „Zagreb, 8. travnja“, *Narodne novine*, 9.4.1863; „Zagreb, 14. rujna“, *Narodne novine,* 15.9.1863; „Politički pregled“, *Narodne novine,* 22.9.1863.
[832] Za pisanje rubrike „Obzor“ u siječnju 1863. godine bila su zadužena dvojica članova uredništva, što se doznaje iz informacije da ta rubrika neko vrijeme nije objavljivana upravo zbog njihove bolesti („Obzor“, *Pozor,* 10.1.1863.). Za kasnije razdoblje nema informacija je li za pisanje rubrike bila zadužena samo jedna osoba (npr. urednik) ili više njih.
[833] „Obzor“, *Pozor,* 28.1.1863.
[834] „Obzor“, *Pozor,* 7.2.1863.

rubrici i kasnije (u veljači, ožujku i lipnju 1863. godine), a kulminirala je u siječnju 1864. godine tvrdnjama da je Poljska jadnija nego je bila ikada prije te da je poljski narod propao.[835] Takav stav o negativnim posljedicama ustanka za Poljake dijelile su *Narodne novine*. U članku objavljenom u rujnu 1863. istaknuto je da svaki Hrvat mora žaliti kad pomisli na posljedice strašnih bitaka, koje će se pokazati na bijednom poljskom narodu.[836] I *Domobran* je smatrao da je ustanak na štetu i propast Poljaka.[837]

U uvodu *Pozora* isticano je da će ustanak uroditi uzaludnim prolijevanjem krvi, odnosno velikim brojem poginulih.[838] Takva misao konkretizirana je u *Narodnim novinama,* koje su zaključile da je uništen „najliepši cviet" poljskog naroda,[839] odnosno da je poljski narod na stratištima i na bojnom polju izgubio svoje najplemenitije sile, koje neće moći nadomjestiti niti kroz stotinu godina.[840] *Narodne novine* i *Domobran* ovako su sumirale ustanak: poginulo je 30 tisuća ustanika, 85 tisuća političkih okrivljenika poslano je u unutrašnju Rusiju i Sibir, a najmanje 10 tisuća Poljaka pobjeglo je u inozemstvo.[841] *Narodne novine* žalile su što je i na ruskoj strani poginulo mnogo hrabrih junaka.[842]

Uz prolijevanje „slavenske krvi", uvodničar *Pozora* kao posljedicu događaja u Poljskom Kraljevstvu istaknuo je poplavu mržnje, koja će kroz stoljeća razdvajati Poljake i Ruse, čime će slavenstvo biti unazađeno.[843] Prema autoru članka „Poljski ustanak sa slavenskoga gledišta" objavljenog u *Narodnim novinama* u vrijeme dok se ustanak već bližio svom kraju, kao najgora posljedica ustanka označena je velika šteta koju je on prouzročio slavenskoj slozi, jer Poljaci će ustrajati „u svojoj meržnji prama Rusiji" i svaka ideja „o moralnoj slogi slavenskoj" bit će im mrska (vidi prilog 3).[844]

Pozitivne posljedice ustanka predstavljene su jedino u članku u *Narodnim novinama* i u članku u *Domobranu*. *Narodne novine* kao pozitivne posljedice ustanka navele su buđenje silne samosvijesti u ruskom narodu te izjave Austrije, Francuske i Engleske da poštuju načela slobode naroda, ustavnosti te ravnopravnosti i slobodnog razvoja. To potonje istaknuo je i

---

835 „Obzor", *Pozor*, 12.2.1863; „Obzor", *Pozor*, 10.3.1863; „Obzor", *Pozor*, 1.6.1863; „Obzor", *Pozor,* 3.6.1863; „Na mlado ljeto", *Pozor*, 2.1.1864; „Francezka i budućnost Europe", *Pozor,* 8.1.1864.
836 „Posljednji časovi poljske bune", *Narodne novine,* 3.9.1863.
837 „Italija, Poljska i Danska", *Domobran*, 14.5.1864.; „Poljaci i poljska narodna vlada", *Domobran,* 30.7.1864.
838 „Obzor", *Pozor*, 23.2.1863; „Obzor", *Pozor,* 17.9.1863.
839 „Poljski ustanak sa slavenskoga gledišta", *Narodne novine,* 18.5.1864.
840 „Zagreb, 13. rujna", *Narodne novine,* 14.9.1863.
841 „Ruska i Poljska", *Narodne novine*, 26.7.1864; „Ruska i Poljska", *Domobran,* 3.8.1864.
842 „Poljski ustanak sa slavenskoga gledišta", *Narodne novine,* 18.5.1864.
843 „Obzor", *Pozor,* 27.2.1863.
844 „Poljski ustanak sa slavenskoga gledišta", *Narodne novine,* 18.5.1864.

Domobran, koji je smatrao da se zbog ustanka dogodila reforma europske politike, koja sada više odgovara narodnom razvitku.[845]

Kao potencijalna pozitivna stvar kojom bi ustanak mogao rezultirati *Pozor* je isticao uvođenje ustava u Poljsko Kraljevstvo.[846] Ipak, takve nade pokazale su se uzaludne, jer ruski car nije uveo ustav u to područje podijeljene Poljske.

Također, nisu se obistinili niti strahovi da će Siječanjski ustanak potaknuti ratni sukob zapadnoeuropskih velesila s Rusijom; strahovi koji su povremeno tijekom 1863. godine bili prisutni u *Pozoru* i *Narodnim novinama*.[847]

3.2.5. Prikaz poljskih nastojanja i stavovi o rješenju poljskog pitanja

Nastojanjima Poljaka u razdoblju Siječanjskog ustanka promatrane novine nisu posvetile značajniju pažnju.

Prema *Pozoru*, Poljaci su uvijek mnogo željeli, a „sada žele najviše".[848] Isti je list ustvrdio da su se nastojanja Poljaka povećavala s ustupcima koje im je Rusija davala te da su na kraju Poljaci rekli „netražimo mi od cara koncesijah, već uskrsenje Poljske."[849] Osnovna tvrdnja tog dnevnika bila je da se Poljaci nikada neće zadovoljiti rascjepkanom poljskom državom,[850] nego „žele samostalnu kraljevinu poljsku, ne dokle poljski narod dopire, već dokle su njezine granice dopirale preko naroda ruskoga u vrieme najveće slave i snage poljačke".[851] U jednom od kasnijih brojeva čak je navedeno da bi – prema Poljacima – takva država trebala obuhvatiti prostor od Karpata do Moskve.[852]

Narodne novine još su manje prostora posvetile poljskim nastojanjima. Poput *Pozora* i taj je dnevnik smatrao da Poljaci teže uskrsnuću stare Poljske[853] i da žele vladati litvanskim i maloruskim (ukrajinskim) stanovništvom.[854]

---

[845] „Italija, Poljska i Danska", *Domobran*, 14.5.1864.
[846] „Obzor", *Pozor*, 30.3.1863; „Obzor", *Pozor*, 18.9.1863; „Poljsko pitanje", *Pozor*, 5.10.1863.
[847] „Obzor", *Pozor*, 19.3.1863; „Obzor", *Pozor*, 21.7.1863; „Obzor", *Pozor*, 24.7.1863; „Zagreb, 12. travnja", *Narodne novine*, 13.4.1863; „Zagreb, 27. travnja", *Narodne novine*, 28.4.1863; „Zagreb, 24. serpnja", *Narodne novine*, 25.7.1863.
[848] „Obzor", *Pozor*, 12.5.1863.
[849] „Obzor", *Pozor*, 20.5.1863.
[850] „Uvjeti obstanku Austrije", *Pozor*, 31.10.1863.
[851] „Obzor", *Pozor*, 16.4.1863.
[852] „Politička sebičnost", *Pozor*, 26.8.1863.
[853] „Poljski pokret", *Narodne novine*, 24.3.1863; „Dogadjaji u Poljskoj", *Narodne novine*, 29.1.1863.
[854] „Zagreb, 17. kolovoza", *Narodne novine*, 18.8.1863.

Čitatelji zagrebačkih novina češće su se mogli susresti sa stavovima o rješenjima poljskog pitanja. Takvi stavovi mogu se podijeliti u četiri glavne točke: 1) Poljaci trebaju prekinuti svoj ustanak, 2) Poljaci trebaju smanjiti svoje zahtjeve i pružiti priliku ruskoj vlasti da im ponudi koncesije, 3) ruska vlast treba biti pomirljiva prema Poljacima i povećati njihova prava, 4) poljski i ruski narod u međusobnoj slozi trebaju raditi na korist slavenstva.

1) Najvažniji stav o rješenju poljskog pitanja bio je da Poljaci trebaju prekinuti svoju oružanu borbu. Već nekoliko dana nakon početka ustanka u uvodnom članku *Pozora* autor je istaknuo da Poljaci ne mogu očekivati da će ustanak uspjeti, nego će im donijeti samo veću patnju te da zbog toga želi mir u Poljskoj.[855] Kasnije je taj zahtjev konkretiziran željom da Poljaci ostave beskoristan ustanak[856] te je ponavljan isticanjem želje da ustanak što prije prestane.[857] I *Narodne novine* su se više puta izjasnile za prestanak ustanka.[858] Pri tome su u srpnju 1863. godine napisale da bi Poljaci Ruse trebali svladati ne oružanom borbom, nego duhom i inteligencijom.[859] I treći analizirani dnevnik, *Domobran,* bio je zagovornik prestanka ustanka. To se može zaključiti iz tvrdnji iznesenih 1864. godine da će pojavljivanje novih četa ustanika samo zadati nove rane poljskoj domovini i da je u interesu čovječanstva da poljska narodna vlada odustane od pokušaja obnove ustanka.[860]

2) *Pozor* je smatrao da Poljaci trebaju svesti svoje zahtjeve na pravednu mjeru, primjerice kroz odustajanje od vladanja nad rusinskim narodom.[861] Uz to, Poljaci su trebali pružiti mogućnost ruskoj vlasti da im poveća njihova prava, odnosno pružiti caru Aleksandru II. priliku da dokaže je li zbilja tako čovjekoljubiv, kako ga prikazuju u svijetu.[862]

I u *Narodnim novinama* i u *Pozoru* kritizirana je obnova ujedinjene Poljske kao rješenje poljskog pitanja. U *Pozorovom* uvodnom članku izrečena je tvrdnja da bi takvo kraljevstvo razdirale međusobno sukobljene stranke i da bi na kraju postalo plijen jačih susjeda.[863] *Narodne novine* su vjerovale da Poljaci mogu ostvariti sretnu budućnost samo pod Rusijom.[864] Tu je izrečena misao da bi samostalnu Poljsku „progutao“ zapad, što je bilo donekle slično misli izrečenoj u *Pozoru*.

---

855 „Obzor“, *Pozor,* 28.1.1863.
856 „Obzor“, *Pozor,* 26.3.1863.
857 „Obzor“, *Pozor,* 22.6.1863.
858 „Zagreb, 25. kolovoza“, *Narodne novine*, 26.8.1863; „Poljski ustanak“, *Narodne novine,* 10.5.1863.
859 „Zagreb, 30. lipnja“, *Narodne novine,* 1.7.1863.
860 „Zagreb, 26. kolovoza“, *Domobran*, 26.8.1864; „Zagreb, 24. rujna“, *Domobran,* 24.9.1864.
861 „Ruska i Poljska“, *Pozor*, 24.7.1863; „Obzor“, *Pozor,* 18.8.1863.
862 „Obzor“, *Pozor,* 26.3.1863.
863 „Obzor“, *Pozor,* 7.8.1863.
864 „Dopisi Narodnim novinama“, *Narodne novine,* 27.5.1863.

Od oštrih kritika obnove poljskog kraljevstva odskočila je tvrdnja objavljena u veljači 1863. u *Pozoru*, prema kojoj bi bilo najpravednije da se poljskom narodu da ono što ga po božjem pravu pripada, točnije da se obnovi poljska kraljevina u njezinim davnim granicama, ali da se ne može zahtijevati od ruske vlade da se odrekne zemlje koju je dobila.[865] Ipak, niti u tom tekstu ideja obnove poljskog kraljevstva nije ponuđena kao rješenje poljskog pitanja.

3) U sva tri analizirana dnevnika bilo je istaknuto mišljenje da ruska vlast treba biti pomirljiva prema Poljacima i povećati im njihova prava.

Takav je postulat izražen već početkom veljače 1863. u *Pozoru*: kad se vrati mir, ruska vlast „mora biti mudra, a nada sve pomirljiva".[866] Taj je dnevnik smatrao da rusku vlast njezina vlastita korist navodi na pomirljivo postupanje prema Poljacima.[867] Suprotnim postupanjima – zatvaranjima i pogubljenjima Poljaka te slanjem Poljaka u Sibir – ruska vlast neće uspjeti.[868]

Pozor je smatrao da bi ruski car trebao pružiti ruku pomirenja Poljacima dajući im pravedne, značajne i iskrene koncesije, što bi potaknulo Poljake da prekinu ustanak.[869] Kao jedan od važnijih načina povećanja prava Poljaka i općenito kao jedno od rješenja poljsko-ruskog sukoba spominjano je uvođenje u Poljsko Kraljevstvo ustava iz 1815. godine te uvođenje ustava na područje cijelog Ruskog Carstva.[870] Kao što je ranije prikazano, prijedlog uvođenja ustava spominjan je i u godinama prije ustanka.

Narodne novine u početku nisu jasno definirale kako bi se trebale postaviti ruske vlasti prema Poljacima. Krajem ožujka napisale su da bi se Rusija trebala sporazumjeti s Poljacima i to sukladno njezinoj politici i pravu poljskog naroda.[871] Kasnije je izražen stav da se ruska vlada u odnosima s Poljacima treba držati čovječanskih i kršćanskih načela, a ne puniti tamnice nedužnim žrtvama.[872] Poput *Pozora,* i *Narodne novine* priklonile su se ideji da ruska vlast uvede ustav u Poljsko Kraljevstvo,[873] napominjući da bi to mogao biti ustav Poljskog Kraljevstva iz 1815. godine.[874]

Domobran je istaknuo da će ruska vlast naći prijatelje u poljskom narodu, ako će s njim postupati pošteno i da će učiniti dobro ako „izlieči rane pobedjenoj Poljskoj".[875] Uz to,

---

865 „Obzor", *Pozor,* 21.2.1863.
866 „Obzor", *Pozor,* 7.2.1863.
867 „Obzor", *Pozor,* 1.5.1863.
868 „Različite političke viesti", *Pozor,* 19.12.1863.
869 „Obzor", *Pozor,* 14.9.1863.
870 „Obzor", *Pozor*, 30.3.1863; „Obzor", *Pozor*, 31.8.1863; „Obzor", *Pozor,* 18.9.1863.
871 „Zagreb, 28. ožujka", *Narodne novin*e, 30.3.1863.
872 „Zagreb, 14. rujna", *Narodne novine,* 15.9.1863.
873 „Zagreb, 7. kolovoza", *Narodne novine,* 9.8.1863.
874 „Zagreb, 17. kolovoza", *Narodne novine,* 18.8.1863.
875 „Poljaci i ruska vlada", *Domobran*, 5.9.1864; „Zagreb, 14. studena", *Domobran,* 14.11.1864.

spomenuto je da će biti svladane velike neprilike u Ruskom Carstvu ako se proglasi ustav koji bi zadovoljio Rusiju i Poljsku.[876]

4) Zaključno, Poljaci i Rusi trebali su zajedno raditi na jačanju slavenstva. Glavna misao vodilja *Pozora* bila je: „želimo slobodu i slavu slavenstva".[877] Tu se opet javlja slavenski element, koji se provlači kroz većinu komentara o Siječanjskom ustanku. Ujedno, *Pozor* je smatrao da Poljskoj nema spasa izvan zajednice sa slavenskom braćom.[878] Takav je stav konkretiziran kontradiktornom idejom da bez Rusije Poljska ne može biti slobodna,[879] što je pojašnjeno riječima „slobodna Poljska u slobodnoj Rusiji".[880] I *Narodne novine* su željele Poljacima slobodu, ali samo ako se takva sloboda može postići bez štete za ruski narod.[881]

U *Narodnim novinama* često je isticana potreba pomirbe i sloge Poljaka i Rusa, ta dva slavenska naroda.[882]

Pozor je na Poljake u srpnju 1863. stavio dodatnu zadaću da rade na tome da se ruski narod „oslobodi, provietli i da podje stazom čovječnosti".[883] Zamisao o oslobađanju ruskog naroda pojašnjena je nešto kasnije. Naime, Rusi su uz pomoć Poljaka trebali „nadjačati svoju vladu".[884]

Dnevnik *Domobran* nije isticao niti potrebu sloge Poljaka i Rusa niti potrebu da Poljaci s Rusima rade na jačanju slavenstva.

3.2.6. Prikaz Poljaka

Zagrebački dnevnici nisu se značajno razlikovali u prikazivanju Poljaka. Međutim, nisu svi Poljaci odnosno sve skupine Poljaka prikazane jednako. Može se jasno razlikovati prikazivanje poljskih ustanika od prikaza šefa civilne vlade Poljskog Kraljevstva Aleksandra Wielopolskog.

U tekstovima o Siječanjskom ustanku često su korišteni izrazi „Poljaci" i „poljski narod", koji su uglavnom bili poistovjećeni s poljskim ustanicima. Bilo je i nekoliko iznimki.

---

[876] „Nutarnja politika Rusije", *Domobran,* 18.6.1864.
[877] „Obzor", *Pozor,* 4.5.1863.
[878] „Poljaci, diplomacija i slavenstvo", *Pozor,* 30.7.1863.
[879] „Obzor", *Pozor,* 30.3.1863.
[880] „Obzor", *Pozor,* 31.8.1863.
[881] „Listovnica uredničtva", *Narodne novine,* 21.5.1863.
[882] „Zagreb, 8. travnja", *Narodne novine*, 9.4.1863; „Zagreb, 17. kolovoza", *Narodne novine,* 18.8.1863; „Poljski ustanak sa slavenskoga gledišta", *Narodne novine,* 18.5.1864.
[883] „Poljaci, diplomacija i slavenstvo", *Pozor,* 30.7.1863.
[884] „Obzor", *Pozor,* 18.8.1863.

U uvodnom članku iz srpnja 1863. *Pozor* je odvojio „ustanike“ od „Poljaka“.[885] Drugi takav primjer bio je kad je *Pozor* zapisao da su ustanici manjina poljskog naroda koja terorizira većinu.[886] Slično tome, *Narodne novine* navele su u jednom izvještaju da se „prosti narod“ ne pridružuje ustanku nego mu se odupire.[887]

Kod poljskih ustanika i općenito kod Poljaka sva tri dnevnika isticala su odvažnost, požrtvovnost, hrabrost i junaštvo.[888] Takvo junaštvo *Pozor* je želio vidjeti i u Hrvatskoj.[889] Ustanici su prikazani kao hrabri junaci koji se gotovo goloruki suprotstavljaju nadmoćnoj ruskoj vojsci. Kao primjer mogu poslužiti riječi „mi se danas divimo, kako nedorasla djeca golih rukuh juriše na rigajuće ždrielo topovah ruskih“[890] ili „takovi junaci, da im nije para u povjesti čovječanstva“.[891]

Druga pozitivna karakteristika koju je *Pozor* pridavao Poljacima bilo je domoljublje, koje je tako veliko da Hrvatima može poslužiti kao primjer.[892] Na domoljublje kod Poljaka *Domobran* i *Narodne novine* nisu svraćale pozornost.

Poljaci i poljski narod prikazivani su kao mučenici, odnosno kao nesretni narod. *Pozor* je poljski narod prikazao kao narod kojem je učinjena nepravda i kao mučenika, ali koji je to postao možda i vlastitom krivnjom.[893] *Narodne novine* prikazale su ga kao nesretni narod, koji se slijepo pouzdao u pomoć izvana.[894] Izrazom „nesretni narod“ za Poljake koristio se i *Domobran*.[895]

Prema zagrebačkim dnevnicima, dodatna karakteristika Poljaka bila je njihova nerazboritost, odnosno tvrdilo se da nisu mudri. *Pozor* je pisao: žele ono što ne mogu steći, čime upropaštavaju ono što imaju i dovode se u propast; bez razloga vjeruju u obećanja stranih velesila, koje im neće pomoći te ne vide da im nema spasa izvan zajednice sa slavenskom

---

885 „Obzor“, *Pozor,* 7.7.1863.
886 „Obzor“, *Pozor,* 14.9.1863.
887 „Ruska i Poljska“, *Narodne novine,* 25.2.1863.
888 „Obzor“, *Pozor*, 18.2.1863; „Obzor“, *Pozor*, 17.3.1863; „Obzor“, *Pozor*, 28.3.1863; „Obzor“, *Pozor*, 30.3.1863; „Različite političke viesti“, *Pozor*, 26.8.1863; „Obzor“, *Pozor*, 5.9.1863; „Što se babi htilo, to se babi snilo“, *Narodne novine*, 16.4.1863; „Cèrni dani bratje naše“, *Narodne novine*, 30.9.1863; „Poljski ustanak sa slavenskoga gledišta“, *Narodne novine*, 18.5.1864; „Italija, Poljska i Danska“, *Domobran,* 14.5.1864.
889 „Obzor“, *Pozor,* 30.3.1863.
890 „Obzor“, *Pozor,* 23.2.1863.
891 „Obzor“, *Pozor,* 17.9.1863.
892 „Obzor“, *Pozor*, 17.3.1863; „Obzor“, *Pozor*, 28.3.1863; „Obzor“, *Pozor*, 30.3.1863; „Politička sebičnost“, *Pozor,* 26.8.1863.
893 „Obzor“, *Pozor*, 28.1.1863; „Obzor“, *Pozor,* 21.2.1863; „Francusko-poljske spletke“, *Pozor,* 8.7.1863.
894 „Zagreb, 13. rujna“, *Narodne novine*, 14.9.1863; „Poljski ustanak sa slavenskoga gledišta“, *Narodne novine,* 18.5.1864.
895 „Zagreb, 26. kolovoza“, *Domobran,* 26.8.1864.

braćom; njihov ustanak donosi im samo poraze i slično.[896] *Narodne novine* smatrale su da Poljaci nisu razboriti, jer dižu ustanak kad za to nije vrijeme, a nisu ni mudri jer vjeruju u pomoć izvan domovine.[897] Iz tvrdnje da su Poljaci na svoju štetu i propast povjerovali obećanjima drugih zemalja u pomoć ustanku, može se zaključiti da je i *Domobran* dijelio stav o tome da Poljaci nisu razboriti.[898] Uz to, *Narodne novine* i *Pozor* tvrdili su da su Poljaci najveći krivci za svoju žalosnu sudbinu.[899]

U analiziranim tekstovima kod Poljaka je često isticana njihova mržnja. Primjerice, *Pozor* je Poljake opisao kao narod pun mržnje prema ruskoj vladi,[900] a *Narodne novine* su mržnju između poljskog i ruskog naroda navele kao jedan od poticaja ustanku.[901] Mržnja Poljaka, ali i nedostatak mudrosti *Pozor* je prikazao kroz sljedeću sliku: svaki put kad bi Poljacima ruski car pružao ruku pomirenja oni su vadili nož da ju odsijeku.[902] I *Narodne novine* poslužile su se slikom u kojoj Poljaci odbijaju ispruženu ruku ruske vlasti.[903]

Također, Poljaci su prikazivani kao odmetnuta slavenska braća, koja se ne libe tražiti pomoć od neslavenskih naroda u borbi protiv svoje slavenske braće Rusa i koja ne žele pomirenje s Rusima (vidi prilog 3).[904] Takav stav zapažen je već u pisanju zagrebačkih dnevnika u razdoblju uoči Siječanjskog ustanka. Uz to, *Pozor* je Poljacima dodao i atribut prevratnika.[905]

Kod Poljaka su *Pozor* i *Narodne novine* isticali njihovu neslogu – zbog koje je Poljska i propala, odnosno zbog koje njihovi ustanci nemaju uspjeha.[906]

O vodstvu ustanka prevladavalo je izrazito negativno stajalište – oni upropaštavaju svoj narod te nepotrebno potiču na prolijevanje poljske krvi, na krađu i na zločine. Već nekoliko dana nakon početka ustanka *Pozor* je pisao da će uz najbolju želju vodstvo ustanka upropastiti svoju domovinu, a u rujnu 1863. godine da ne žale prolijevanja krvi „najkrasnijeg cvieta poljskoga pučanstva“.[907] I *Narodne novine* su smatrale da dio poljskog naroda koji potiče na

---

[896] „Obzor“, *Pozor*, 12.2.1863; „Obzor“, *Pozor*, 18.2.1863; „Obzor“, *Pozor*, 11.3.1863; „Obzor“, *Pozor*, 30.3.1863; „Obzor“, *Pozor*, 4.5.1863; „Obzor“, *Pozor*, 19.5.1863; „Poljaci, diplomacija i slavenstvo“, *Pozor*, 30.7.1863; „Obzor“, *Pozor*, 5.9.1863.
[897] „Uzroci poljske bune“, *Narodne novine*, 13.2.1863; „Poljski ustanak“, *Narodne novine*, 10.5.1863.
[898] „Italija, Poljska i Danska“, *Domobran*, 14.5.1864.
[899] „Poljaci i poljska buna“, *Narodne novine*, 9.2.1863; „Obzor“, *Pozor*, 11.3.1863.
[900] „Obzor“, *Pozor*, 3.2.1863.
[901] „Poljski pokret“, *Narodne novine*, 24.3.1863; „Poljski ustanak“, *Narodne novine*, 10.5.1863.
[902] „Obzor“, *Pozor*, 28.1.1863.
[903] „Dogadjaji u Poljskoj“, *Narodne novine*, 29.1.1863.
[904] „Obzor“, *Pozor*, 14.2.1863; „Obzor“, *Pozor*, 30.4.1863; „Povodi u uzroci bune u Poljskoj“, *Pozor*, 20.10.1863; „Što se babi htilo, to se babi snilo“, *Narodne novine*“, 16.4.1863.
[905] „Obzor“, *Pozor*, 11.3.1863.
[906] „Obzor“, *Pozor*, 28.3.1863; „Različite političke viesti“, *Pozor*, 17.6.1863; „Zagreb, 14. srpnja“, *Narodne novine*, 15.7.1863; „Knjiga o poljskih bunah“, *Narodne novine*, 30.12.1863.
[907] „Obzor“, *Pozor*, 28.1.1863; „Obzor“, *Pozor*, 3.9.1863.

ustanak upropaštava svoj narod.[908] Vodstvo ustanka taj dnevnik prikazao je kao lopove koji sjede na ukradenim ruskim novcima i izdaju naredbe o smaknućima.[909] Još je oštrije vodstvo ustanka taj list osudio u članku „Cèrni dani bratje naše“ iz rujna 1863. godine: „neima skoro dana da nedobijemo viestih od počinjenih užasah, od političkih umorstvah, koja se izvèršuju na zapovied tajne narodne vlade. Mi neimamo riječi, da očitujemo mèržnju i sèrdjbu proti takvim užasom.“[910]

Što se tiče samih ustanika, naglašavano je da je u ustanku poginula generacija najplemenitije poljske mladeži (prema *Pozoru*), odnosno najplemenitije sile i najljepši cvijet poljskog naroda (prema *Narodnim novinama*).[911] Ponašanje ustanika prikazivano je većinom u naglašeno negativnom svjetlu. *Narodne novine* već su krajem siječnja objavile da ustanici pale sela i ubijaju vojnike na spavanju, a informacije o pljačkanju i zločinima ustanika ponavljane su i kasnije.[912] *Pozor* je na početku veljače napisao da se ustanici ponašaju onako kako to dolikuje narodu koji ljubi slobodu,[913] ali se vrlo brzo takvo pozitivno prizivanje postupaka ustanika u cijelosti promijenilo. Od veljače 1863. godine o ustanicima se pisalo kao o grupaciji koja čini zločine. Takve su se tvrdnje pojavljivale sve do kraja ustanka. Primjerice, u svibnju 1863. navedeno je da Poljaci ne žale prolivenu krv, popaljena sela i uništena polja, a u lipnju da poljska strana krajnjom bezobzirnošću izriče grozne smrtne osude.[914]

Iako rijetke, postojale su i iznimke u pisanju o ustanicima. Jednu od njih predstavlja pisanje *Pozora* o diktatoru generalu Marianu Langiewiczu. U tekstu je spomenuto samo njegovo junaštvo, hrabrost, vještina, odvažnost i domoljublje. Relativno pozitivno je ocijenjena i njegova četa – počinili su čuda hrabrosti, požrtvovnosti i ustrajnosti, ali su nakon poraza svoj spas potražili u bijegu.[915]

Domobran je iznio samo nekoliko komentara o ustanicima i njihovom vodstvu, od kojih se mogu navesti da su ustanici hrabri, ali da bi njihove čete trebale odustati od obnavljanja ustanka.[916]

---

[908] „Dogadjaji u Poljskoj“, *Narodne novine,* 29.1.1863.
[909] „Posljednji časovi poljske bune“, *Narodne novine,* 3.9.1863.
[910] „Cèrni dani bratje naše“, *Narodne novine,* 30.9.1863.
[911] „Obzor“, *Pozor*, 23.5.1863; „Zagreb, 13. rujna“, *Narodne novine*, 14.9.1863; „Poljski ustanak sa slavenskoga gledišta“, *Narodne novine,* 18.5.1864.
[912] „Berzojavne i najnovije viesti“, *Narodne novine*, 27.1.1863; „Ruska i Poljska“, *Narodne novine,* 11.6.1863; „Ruska i Poljska“, *Narodne novine*, 13.6.1863; „Ruska i Poljska“, *Narodne novine*, 10.7.1863; „Ruska i Poljska“, *Narodne novine*, 8.7.1863; „Ruska i Poljska“, *Narodne novine*, 16.10.1863; „Ruska i Poljska“, *Narodne novine,* 17.11.1863.
[913] „Različite političke viesti“, *Pozor,* 13.2.1863.
[914] „Obzor“, *Pozor*, 19.5.1863; „Obzor“, *Pozor,* 22.6.1863.
[915] „Obzor“, *Pozor,* 23.3.1863.
[916] „Italija, Poljska i Danska“, *Domobran*, 14.5.1864; „Zagreb, 26. kolovoza“, *Domobran,* 26.8.1864.

Hrvatska javnost koju su predstavljale *Narodne novine* i *Pozor* kao najpozitivniju osobu među Poljacima u Poljskom Kraljevstvu u vrijeme Siječanjskog ustanka predstavljale su šefa civilne uprave Poljskog Kraljevstva Aleksandra Wielopolskog. U *Pozoru* je Wielopolski opisan kao osoba čvrste volje, silna duha i nepokolebljive dosljednosti, koju će Poljaci jednom nazivati najvećim svojim dobročiniteljem.[917] Kod Wielopolskog je naglašeno da je on jedan od rijetkih Poljaka, koji shvaća da su Poljaci pleme slavenskog naroda. Uz to, istaknuto je da je radio na pomirenju i slozi Poljaka i Rusa te da za razliku od drugih Poljaka nije vjerovao da će Poljacima pomoći neslavenske europske velesile.[918] *Pozor* je prenio i stav autora članka iz Tkalčeva *Ost und Westa*, koji je u programu Wielopolskog vidio jedino sredstvo za politički i narodni preporod Poljske.[919] *Narodne novine* ustvrdile su da je Wielopolski nastojao Poljskoj steći veću autonomiju te uništiti mržnje Poljaka i Rusa.[920] Uspoređujući pisanje analiziranih zagrebačkih dnevnika o Wielopolskom u razdoblju prije Siječanjskog ustanka i tijekom samog ustanka može se zaključiti da se pozitivan stav o Wielopolskom nije promijenio. Dnevnik *Domobran* Wielopolskog nije spominjao.

3.2.7. Prikaz ruske vlasti u kontekstu Siječanjskog ustanka

Analizirajući pisanje o ruskoj vlasti u kontekstu Siječanjskog ustanka uočavaju se bitne razlike. Prikaz ruskog cara Aleksandra II. i njegovog brata velikog kneza Konstantina razlikuje se od prikaza ruske vojske na čelu s generalima Mihailem Muravjevom i Fjodorom Bergom, a također i od prikaza ruske vlasti općenito.

Car Aleksandar II. i njegov brat Konstantin prikazani su isključivo pozitivno, što je odgovaralo i njihovom prikazu prije Siječanjskog ustanka. Općenito, ruska carska obitelj prema *Pozoru* bila je „uzor ljubavi i sloge“.[921]

Aleksandra II. *Pozor* i *Narodne novine* prikazivale su kao osobu koja želi pomirbu, što je bilo oblikovano u već spomenutu sliku o ruci pomiriteljici odnosno „dobrohotnoj ruci“ pruženoj Poljacima.[922] Također, oba dnevnika vjerovala su u dobru volju cara što se tiče odnosa prema Poljacima. Primjerice, *Narodne novine* su ustvrdile da vjeruju u pravdu i velikodušnost

[917] „Obzor“, *Pozor,* 16.7.1863.
[918] „Obzor“, *Pozor*, 16.6.1863; „Obzor“, *Pozor,* 16.7.1863.
[919] „Ruska i Poljska“, *Pozor,* 23.7.1863.
[920] „Zagreb, 25. serpnja“, *Narodne novine,* 27.7.1863.
[921] „Obzor“, *Pozor,* 12.3.1863.
[922] „Obzor“, *Pozor*, 28.1.1863; „Obzor“, *Pozor*, 7.8.1863; „Dogadjaji u Poljskoj“, *Narodne novine,* 29.1.1863.

cara, koji će znati zadovoljiti svoje podanike.[923] Isti je dnevnik u travnju 1863. za cara napisao da prema Poljskoj nije pokazao ništa manje ljubavi nego prema Rusiji, na čijem je preporodu radio.[924] Još je pozitivnije car prikazan u svibnju 1864. godine: kao osoba blage ćudi i dobre volje, koja nastoji usrećiti sve svoje podanike.[925] *Domobran* je ruskog cara prikazao kao najljepšeg čovjeka svoje države, a prenio je i pisanje Tkalčeva lista *Ost und West* da je on jedan od najplemenitijih vladara, što ih je imala ruska država.[926]

Promatrani dnevnici jednako su prikazivali i namjesnika Poljskog Kraljevstva careva brata Konstantina. *Pozor* ga je opisao kao dobru i „blagomisleću" osoba te kao osobu koja je odlučila udovoljiti željama Poljaka i dati im autonomiju, a *Narodne novine* kao velikog čovjekoljuba.[927]

Za razliku od prikaza cara i njegova brata, dakle nositelja vlasti u Ruskom Carstvu i Poljskom Kraljevstvu, prikaz ruske vlasti bio je dvojak. Ruska vlast prikazivana je i pozitivno i negativno, što odgovara pisanju zagrebačkih dnevnika u razdoblju 1860-1862. godine.

U sva tri dnevnika javljali su se negativni komentari o djelovanju ruske vlasti. *Pozor* je objavio da se postupci ruske vlade ne mogu u potpunosti opravdati.[928] *Narodne novine* su u rujnu 1863. osudile djelovanje ruske vlade, koja razdražuje nacionalne osjećaje Poljaka ističući da ne postupa niti mirno niti razborito, a u listopadu da ruska vlada u Poljskoj postupa grozno.[929] Ovdje možemo navesti i jedan primjer poistovjećivanja Rusa s ruskom vlašću, koja je pritom ocijenjena negativno: „Rusi nastoje sada revno oko toga, da sasvim rusiziraju ona miesta, što no su ih zauzeli".[930] *Domobran* je odnos ruske vlasti prema Poljacima prikazao isključivo u negativnom kontekstu: zatvaraju i ubijaju poljske svećenike, odstranjuju čak i izvrsne poljske činovnike iz administracije, krivce kažnjavaju bez čovječnosti itd.[931]

U *Narodnim novinama* i *Pozoru* javljali su se i suprotni stavovi o ruskoj vlasti: naglašavala se njezina pomirljivost i opravdavali su se njezini postupci.

---

[923] „Vidi u tudjem oku tèrn, u svome nevidi bèrvna", *Narodne novine*, 21.5.1863; „Obzor", *Pozor*, 7.2.1863.
[924] „Rusi prama poljskom pokretu", *Narodne novine*, 1.4.1863.
[925] „Poljski ustanak", *Narodne novine*, 10.5.1863.
[926] „Car Aleksandro II. i Ruska", *Domobran*, 21.11.1864; „Nutarnja politika Rusije", *Domobran*, 18.6.1864.
[927] „Obzor", *Pozor*, 14.9.1863; „Povodi u uzroci bune u Poljskoj", *Pozor*, 20.10.1863; „Zagreb, 13. rujna", *Narodne novine*, 14.9.1863.
[928] „Različite političke viesti", *Pozor*, 27.3.1863.
[929] „Cèrni dani bratje naše", *Narodne novine*, 30.9.1863; „Zagreb, 7. listopada", *Narodne novine*, 8.10.1863; „Zagreb, 26. listopada", *Narodne novine*, 26.10.1863.
[930] „Austrija", *Narodne novine*, 30.5.1864.
[931] „Ruska i Poljska", *Domobran*, 11.7.1864; „Zagreb, 14. srpnja", *Domobran*, 14.7.1864; „Kazni i krivci", *Domobran*, 26.7.1864.

Pozor je smatrao da je ruska vlada pomirljiva, jer je uvođenjem reformi u Poljsko Kraljevstvo prije ustanka pokazala da želi pomirbu Poljaka i Rusa.[932] Potom je takav stav ponovljen kroz objašnjenje da Rusija nastoji amnestijom i razvojem već započetih reformi zaustaviti ustanak.[933] *Narodne novine* su za Rusiju napisale da je voljna za Poljsku učiniti sve što se u tadašnjim okolnostima može.[934] Prikaz Rusa, odnosno ruske vlasti prema Poljskoj sažeto je opisan u tom dnevniku u travnju 1864. godine: „Rusi dakle nežele Poljskoj zlo, ali neterpe ni da se bune“.[935]

Djelovanje Rusa *Pozor* je opravdao riječima da oni moraju biti mučitelji „po neumoljivoj logici okolnosti i činah“.[936] Takva misao ponovljena je u nešto izmijenjenom obliku, kada je zapisano da je Poljska pogibeljna za Rusiju i da Rusija tu pogibelj mora ukloniti bilokakvim načinom. Rusko postupanje *Narodne novine* opravdavale su tvrdeći da je Rusiju na gušenje poljskog ustanka tjerala tisućljetna slava, slavenstvo i njezin europski položaj (vidi prilog 3).[937]

Upravo stjecanje i zadržavanje ruskog položaja u Europi bilo je tema članka „Što se ima Poljska nadati od Ruske“ u *Narodnim novinama*. Autor članka je ustvrdio da je Rusija sudjelovala u podjelama Poljske samo kako bi došla na europsku pozornicu te kako bi isto napravila da je umjesto poljskog naroda na njegovom mjestu imala srpski ili češki narod. Misao europske veličine zadržala se u Rusiji sve do danas, smatrao je autor.[938]

Za razliku od stava o ruskoj vlasti stav o ruskoj vojsci bio je isključivo negativan. *Pozor* je u ožujku 1863. pisao o užasu, koje su ruske snage izvele na granici s Galicijom.[939] *Narodne novine* su u veljači te godine istaknule da „Rusi (…) neštede u svojoj osveti nikoga, ni ženski spol“.[940] Takva stav bio je ublažen u rujnu 1863. izjavom da se osuđuju djela ruske vojske, ali da ih se smatra obranom iz nužde.[941] U prikazu ruske vojske po svojoj okrutnosti istaknuti su generali Mihail Muravjev i Fjodor Berg.[942] *Narodne novine* napisale su da je poljski ustanak završio njihovim „krvavim slavljem“, jer su uništili najljepši cvijet poljskog naroda te napučili Poljacima puste poljane i snježne krajeve ledenog Sibira.[943] Vrlo slično pisao je i *Pozor,* koji je

---

932 „Obzor“, *Pozor*, 30.4.1863; „Obzor“, *Pozor,* 7.8.1863.
933 „Obzor“, *Pozor,* 7.5.1863.
934 „Dogadjaji u Poljskoj“, *Narodne novine,* 29.1.1863.
935 „Rusi prama poljskom pokretu“, *Narodne novine,* 1.4.1863.
936 „Obzor“, *Pozor,* 28.1.1863.
937 „Poljski ustanak sa slavenskoga gledišta“, *Narodne novine,* 18.5.1864.
938 „Što se ima Poljska nadati od Ruske“, *Narodne novine,* 7.4.1863.
939 „Obzor“, *Pozor,* 30.3.1863.
940 „Zagreb, 14. veljače“, *Narodne novine,* 16.2.1863.
941 „Cèrni dani bratje naše“, *Narodne novine,* 30.9.1863.
942 „Različite političke viesti“, *Pozor,* 19.12.1863.
943 „Poljski ustanak sa slavenskoga gledišta“, *Narodne novine,* 18.5.1864.

„Bergovce i Muravjevce“ prikazao kao one koji su zemlju natopili krvlju poljskog naroda te Poljacima napunili tamnice i napučili sibirske poljane.[944] Muravjev je u *Pozoru* nazvan „krvopija“ koji postupa nečovječno, a njegova djela izazivaju duboku žalost i iskreni ukor.[945] *Narodne novine* za tog su ruskog generala napisale da je nemilosrdan, ohol i opor te da su njegovi postupci izazvali gorku žalost.[946] *Domobran* nije izrekao svoj sud o Muravjevu, ali je kritizirao „sustav vlade Muravjeva“, odnosno „upravni sistem Muravjeva“.[947]

3.2.8. Oprečni glasovi o Siječanjskom ustanku

Dio hrvatske javnosti nije se slagao sa stavovima o Poljacima i poljskom pitanju koji su prevladavali u *Pozoru* i *Narodnim novinama*. O tome svjedoče riječi iz *Pozora*:

- „Slušali smo prigovorah, da smo mi u krvavoj ovoj borbi medju dva jednokrvna naroda pristali uz nepravdu i silu, a udaramo kletvu na slabijega, koji odličnom hrabrosti radi zadobiti pogažena prava svoja.“[948]
- „Krive nas ljudi, da nismo rad dobru poljačkomu“.[949]
- „…naši rodoljubi, koji dosada nisu s nami jednoga mnenja u stvari poljskoj…“[950]
- „Nije naša krivnja, što moramo dan na dan javljati stvarih, koje nisu u prilog poljskomu ustanku…“[951]

Navedeni citati su objavljeni u razdoblju od veljače do srpnja 1863. godine, što može upućivati na učestale pritužbe čitatelja *Pozora* na stavove tog dnevnika o poljskom ustanku. U *Narodnim novinama* nisu uočeni takvi komentari, što ne znači da taj list nije dobivao pritužbe čitatelja na svoj prikaz Poljaka.

O oprečnim glasovima o Siječanjskom ustanku svjedoči i nekoliko tekstova objavljenih upravo u *Narodnim novinama* i *Pozoru*.

Autor dva takva teksta objavljena u *Pozoru* bio je August Šenoa. U dopisu „Iz zlatnog Praga“, objavljenom u svibnju 1863. godine, Šenoa je zapisao da ruska vlast, generali, činovnici i uhode Slavenima nisu braća. Tekst je završen riječima: „Nu znade se dobro, da mnogi u

---

[944] „Različite političke viesti“, *Pozor*, 4.11.1863.
[945] „Poljaci, diplomacija i slavenstvo“, *Pozor*, 30.7.1863; „Obzor“, *Pozor*, 7.8.1863; „Različite političke viesti“, *Pozor*, 26.8.1863.
[946] „Zagreb, 1. serpnja“, *Narodne novine*, 2.7.1863; „Ruska“, *Narodne novine*, 24.5.1864.
[947] „Zagreb, 14. srpnja“, *Domobran*, 14.7.1864; „Ruska i Poljska“, *Domobran*, 16.7.1864.
[948] „Obzor“, *Pozor*, 18.2.1863.
[949] „Obzor“, *Pozor*, 30.3.1863.
[950] „Reiger o poljskom pitanju“, *Pozor*, 19.6.1863.
[951] „Poljaci, diplomacija i slavenstvo“, *Pozor*, 30.7.1863.

omašnoj torbi kraj slavenskih bratinskih medenačah imadu masnu pogaču, što je izpečena u kuhinji, gdje se nekuha neg *germanizacija i centralizacija*".[952] U tom dopisu Šenoa je negativno ocijenio izjednačavanje poljskog diktatora generala Mariana Langiewicza s mađarskim razbojnikom Sándorom Rózsom.

Uslijedila je kritika tog Šenoinog članka, koju je u novosadskim novinama *Srbobran* napisao njegov urednik Aca Popović.[953]

Šenoa je kao odgovor na tu kritiku u nastavcima od 24. do 26. lipnja 1863. godine u *Pozoru* objavio članak „Odgovor g. Aci Popoviću (u *Srbobranu*)" (vidi prilog 2.).[954] Za razliku od većine tekstova objavljenih tijekom Siječanjskog ustanka u *Narodnim novinama, Pozoru* i *Domobranu*, Šenoa je u svom odgovoru Aci Popoviću jasno stao na stranu Poljaka i oštro osudio politiku Rusije. U tom članku Šenoa nije istaknuo niti jednu negativnu osobinu ili postupak kod poljskih ustanika niti kod Poljaka općenito. Naglasio je da su ustanici najobrazovaniji i najbogatiji ljudi, koji su pritisnuti despotizmom ostavili svoj imetak i stali u obranu domovine i slobode. Za Poljake je ustvrdio da je to narod koji se može ponositi svojom poviješću i književnošću. U članku je oštro kritizirao tvrdnju da Poljaci nisu zreli za slobodu, navodeći da su svih narodi zreli za slobodu, a posebno narod koji je sastavio ustav iz 1792. godine (ispravno bi bilo iz 1791.) te koji potajno vješto vlada pokraj ruske vlasti u Varšavi.

Kao rješenje poljskog pitanja Šenoa je, kao i u tekstu iz 1862. godine, vidio nezavisnu poljsku kraljevinu pod vladom ruskog princa.

Ipak, većinu teksta Šenoa nije posvetio obrani Poljaka, nego kritici ruske vlasti. Ruski car Aleksandar II, koji je u analiziranim dnevnicima prikazivan pozitivno, u Šenoinom članku nije ni spomenut. Reforme uvedene nakon dolaska careva brata velikog kneza Konstantina ocijenjene su kao prividne („bijahu te reforme samo na oko"). Osim ruske vlasti u centru Šenoine kritike našli su se ruski birokratski i policijski aparat. Šenoa je napao i misao da se borbom protiv Poljaka Rusija odupire zapadnim intrigama. Prema Šenoi, ruska vlada se može boriti protiv zapadnih intriga i bez borbe protiv Poljaka. Pišući o ruskoj politici srušio je tezu da se Rusija prvenstveno vodi slavenskom politikom, naglašavajući da se svaka vlada vodi onim što je u njezinom vlastitu interesu te navodeći primjere u kojima je ruska vlada djelovala protiv drugih slavenskih naroda. U članku je Šenoa jasno odijelio ruski narod od ruske vlasti, pišući

[952] A. Š.[enoa], Iz zlatnog Praga, *Pozor,* 23.5.1863.
[953] Novosadski *Srbobran* pokrenut je 1861. godine. U vrijeme objave kritike Šenoina članka izlazio je tri puta tjedno. Nekoliko dana nakon Šenoina odgovora *Srbobran* je privremeno prestao s izlaženje. (*Virtuelna biblioteka Srbije*, u: www.vbs.rs/cobiss, pristup 14.4.2017.).
[954] A. Ш. [Šenoa], „Odgovor g. Aci Popoviću. (U *Srbobranu*.)", *Pozor,* 24-26.6.1863.

da u ruskom narodu postoje snage koje ne podržavaju politiku ruskih vlasti, primjerice ruski liberalni krugovi okupljeni oko lista *Kolokol*.

Upravo je propoljski stav koji je Šenoa zastupao u člancima u *Pozoru* bio razlog gotovo trogodišnjeg prekida njegove suradnje s tim zagrebačkim dnevnikom.[955]

Godine 1863. Šenoa je sukob Poljaka i ruske vojske prikazao i u pjesmi „Stari plemić", objavljenoj u časopisu *Naše gore list*.[956] Pjesmu je objavio pod pseudonimom Veljko Rabačević.[957] Glavni lik pjesme je stari plemić, kojem su moskovske čete spalile dvorac, kozaci oteli kćeri, a sinovi poginuli u boju te je ostao sam. Plemić se nalazi u krčmi ispred koje dolazi četa poljskih junaka, koji su se vratili iz bitke kod Częstochowe. Starac potaknut riječima ustanika uzima oružje, skače na konja i zajedno s četom odlazi u bitku protiv Rusa, čime završava pjesma. Za refren pjesme Šenoa je izabrao stih „Živi volnošć i oczyna"[958] („Živi sloboda i domovina").

Kao drugi primjer oprečnih mišljenja o Poljacima u vrijeme Siječanjskog ustanka u promatranim zagrebačkim dnevnicima može se navesti članak „Što je poljskoj buni dalo povod" iz *Narodnih novina*.[959] Glavna misao autora tog članka jest da su uzroci ustanka: povijest nekada veličanstvene poljske države, razvijena poljska civilizacija, nasilna rusifikacija i nasilna obraćanja na pravoslavnu vjeru. Ovako oblikovana misao o uzrocima ustanka ne susreće se u drugim tekstovima iz 1863. i 1864. godine. O poljskoj povijesti autor piše: „Pa kao što u Mletcima svaki kamen, svaka kuća diše historičkih duhom te ti niekako serce čudnovato nadima, hodaš li uzkim, tajnim čudnim ulicama, tako i Krakov sa svojim sviedocima prošlosti glasno govori do serca onima, koji razumiju glasne zvukove poviestnih spomenikah. – Ako dakle taj duh toli glasno budi i tudja serca, zar da ne govori na sva usta i najmilijim melodijama do srca onima, kojih su diedovi radili na polju veličanstvene niekdašnje poljske deržave, slavne domovine?" Ovakvim pozitivnim stavovima o Poljacima prožet je cijeli tekst, što je bila iznimka u člancima analiziranih novina u vrijeme ustanka. Za razliku od Šenoe, autor ovog teksta svoju pozornost nije usmjerio na rusku vlast već na Poljake, i za razliku od Šenoe nije oštro napao rusku vlast. Poljska je u takvom položaju prema Rusiji da između njih nikada neće biti pravog mira te je zbog tog položaja Rusija i sudjelovala u podjelama Poljske. Prema autoru, ruska je vlada nastojala približiti poljski i ruski narod, ali je to činila više silom i strogošću nego

[955] M. Živančević, „August Šenoa a Słowiańszczyzna", *Pamiętnik Słowiański*, XV (1965), str. 178; Đ. Živanović, „Šenoa i Poljaci", *Južnoslavenski filolog*, XXIII (1958), str. 201.
[956] V. Rabačević [A. Šenoa], „Stari plemić", *Naše gore list*, 1863, br. 34.
[957] Autor prema Digitaliziranom Katalogu Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, u: katalog.lzmk.hr/pseudo.aspx (pristup 18.4.2017.).
[958] Ispravno bi bilo „wolność i ojczyzna".
[959] „Što je poljskoj buni dalo povod", *Narodne novine*, 16.3.1863.

ljubavlju, zbog čega nije bilo uspjeha. I u ovom članku navodi se da je ustanak borba „rođene braće“, kojoj se najviše vesele njemački učenjaci i političari.

3.2.9. Europski kontekst Siječanjskog ustanka

Novine Banske Hrvatske veliku pozornost posvetile su međunarodnom kontekstu Siječanjskog ustanka. Odnosi se to prije svega na diplomatsku komunikaciju Rusije, Austrije, Francuske i Engleske u vezi ustanka. Ta je tema čak bila prisutnija u zagrebačkim novinama, nego izvještaji o tijeku Siječanjskog ustanka.

U dijelu hrvatske javnosti koju su predstavljale *Narodne novine*, *Pozor* i *Domobran* prevladavao je stav da su zapadne velesile sretne zbog ustanka te da su poticale Poljake na ustanak. Takav poticaj prvenstveno se odnosio na davanje lažnih nada da će pomoći Poljacima u njihovoj borbi s Rusijom.[960] Francuskoj, Engleskoj i Austriji nije stalo do Poljaka, nego samo misle na svoje interese, pisao je *Pozor*.[961] Ustanak neće završiti dok europske velesile „kod svoje kuće nezatvore“ izvore tog ustanka.[962] *Domobran* je pak objavio da je diplomacija (odnosi se to na englesku, francusku i austrijsku diplomaciju) svojim notama izazivala Rusiju i ujedno varala Poljake, koji su se nadali da će dobiti pomoć.[963]

Prema mišljenju zagrebačkih dnevnika, ustanak je trebao oslabiti položaj Rusije, a time i cijelog slavenstva na međunarodnoj sceni. *Pozor* je objavio: „Europa mudruje, kako bi se okoristila krvju slavenskom, kako bi se okoristila klanjem plemenah bratinskih, koja samo u slogi i ljubavi sretna i slavna mogu biti.“[964] Taj je dnevnik borbu Poljaka s Rusijom predstavio kao borbu zapadne Europe sa slavenstvom, pri čemu je Rusija predstavljala slavenstvo, a Poljska zapadnu Europu.[965] Prema *Narodnim novinama*, bila je to borba separatizma protiv načela slavenske sloge (vidi prilog 3).[966] Novine su u toj borbi otvoreno stale na stranu Rusije, naglašavajući da je ona jedina slavenska velesila.[967]

---

[960] „Obzor“, *Pozor*, 6.8.1863.
[961] „Obzor“, *Pozor*, 10.3.1863; „Obzor“, *Pozor*, 12.3.1863; „Obzor“, *Pozor*, 17.6.1863.
[962] „Obzor“, *Pozor*, 7.5.1863.
[963] „Ovako se imaju stvari u Europi“, *Domobran*, 4.7.1864.
[964] „Obzor“, *Pozor*, 10.7.1863.
[965] „Obzor“, *Pozor*, 4.5.1863.
[966] „Poljski ustanak sa slavenskoga gledišta“, *Narodne novine*, 18.5.1864.
[967] „Ruski listovi i ruska politika“, *Domobran*, 23.7.1864; „Obzor“, *Pozor*, 2.6.1863; „Poljski ustanak sa slavenskoga gledišta“, *Narodne novine*, 18.5.1864.

U tom kontekstu kritizirani su Poljaci, jer su se dali zavesti obećanjima zapadnih velesila.[968] *Narodne novine* su ustvrdile da su Poljaci opet iskusili koliko je vrijedna poslovica „O moj kume, neuzdaj se u me, nego u se i u svoje kljuse“.[969] *Pozor* je za Poljake oštro ustvrdio da im je slavenstvo na zadnjem mjestu i da u slavenstvu nikada nisu tražili svoju polugu.[970] Poljaci su samo oruđe protiv Slavena, smatrao je *Domobran*.[971]

Općenito uzevši, *Narodne novine* i *Pozor* oštro su kritizirali djelovanje diplomacije. *Pozor* je smatrao da će o diplomatskom zanovijetanju u poljskom pitanju povijest pripovijedati s ruglom i prijekorom te da je lažljiva i kukavna diplomacija prevarila Poljake.[972] *Narodne novine* su zaključile da sebičnoj diplomaciji nije ništa sveto, osim njezinih posebnih individualnih svrha i namjera.[973]

Ovdje se može navesti i da su novine položaj Poljaka u Poljskom Kraljevstvu uspoređivale s položajem Slavena u Osmanskom Carstvu te stavljale u kontekst položaja neaustrijskih naroda u Habsburškoj Monarhiji.

Položaj slavenskih naroda u Osmanskom Carstvu ocjenjivan je kao puno lošiji nego položaj Poljaka pod ruskom vlašću. *Pozor* je naglasio da tko ne prosvjeduje protiv turskog barbarstva, nema pravo prosvjedovati protiv ruske despocije.[974] *Narodne novine* ocijenile su da je tlačenje kršćanske raje pod turskim pašama deset puta gore nego tlačenje Poljaka pod ruskom vlašću.[975] Nota Osmanskog Carstva u kojoj se izražava briga za položaj Poljaka pod Rusijom komentirana je riječima „vidi u tudjem oku tèrn, u svome nevidi bèrvna“.[976]

Pozor i *Narodne novine* očekivali su od Austrije da narodima u Habsburškoj Monarhiji dodijeli prava, koja zahtjeva za Poljake u Poljskom Kraljevstvu. Među šest zahtjeva Austrije bilo je uvođenje poljskog jezika u administraciju i nastavu, zapošljavanje Poljaka u administraciji te dodjela zakonodavnih prava i sredstava kontrole poljskom nacionalnom predstavništvu.[977] *Pozor* je ustvrdio da je diplomatsko posredovanje između zapadnih velesila i Rusije veliki dobitak za nenjemačke narode u Austriji.[978] Pri tome je poseban naglasak stavljen

---

968 „Obzor“, *Pozor,* 4.5.1863; „Obzor“, *Pozor*, 19.5.1863; „Poljsko pitanje“, *Pozor*, 5.10.1863; „Zagreb, 10. serpnja“, *Narodne novine*, 11.7.1863; „Zagreb, 13. rujna“, *Narodne novine*, 14.9.1863; „Poljski ustanak sa slavenskoga gledišta“, *Narodne novine,* 18.5.1864.
969 „Poljski ustanak“, *Narodne novine,* 10.5.1864.
970 „Povodi u uzroci bune u Poljskoj“, *Pozor,* 20.10.1863.
971 „Italija, Poljska i Danska“, *Domobran,* 14.5.1864.
972 „Prijestolni govor Napoleona III“, *Pozor*, 13.11.1863; „Različite političke viesti“, *Pozor,* 19.12.1863.
973 „Zagreb, 10. serpnja“, *Narodne novine,* 11.7.1863.
974 „Misli o Poljskoj“, *Pozor,* 18.7.1863.
975 „Serbsko pitanje“, *Narodne novine,* 11.8.1863.
976 „Vidi u tudjem oku tèrn, u svome nevidi bèrvna“, *Narodne novine,* 21.5.1863.
977 „Austrijska depeša u Petrograd“, *Pozor,* 14.7.1863.
978 „Ruska i Poljska“, *Pozor*, 23.7.1863; „Ruska i Poljska“, *Pozor,* 24.7.1863.

na narodni jezik, o čemu svjedoči članak „Austrijska nota i naš narodni jezik“.[979] U istom se dnevniku mogao pročitati i tekst iz Tkalčeva lista *Ost und West*, u kojem se austrijski zahtjevi Rusiji smatraju novim programom austrijske unutarnje politike. *Narodne novine* su napisale da bi Francuska i Austrija trebale biti dosljedne te da i kod njih zažive načela, koja traže za Poljake u Poljskom Kraljevstvu.[980]

[979] „Austrijska nota i naš narodni jezik“, *Pozor*, 28.7.1863.
[980] „Poljski ustanak sa slavenskoga gledišta“, *Narodne novine*, 18.5.1864.

4. HRVATSKI ODJECI DOGAĐAJA U VELIKOJ POZNANJSKOJ KNEŽEVINI

4.1. Hrvatska javnost o Poljacima u Velikoj Poznanjskoj Kneževini (1860-1864)

Stavovi dijela hrvatske javnosti o Poljacima na području podijeljene Poljske pod vlašću Pruske prikazani su kroz pisanje izabrane periodike Banske Hrvatske u vrijeme nekih od najvažnijih događaja u Velikoj Poznanjskoj Kneževini. Ti događaji su pritvaranje gnieznanjskog i poznanjskog nadbiskupa Mieczysława Ledóchowskog 1874. godine, prusko protjerivanje koje je započelo 1885. godine te zabrana održavanja vjeronauka na poljskom jeziku na području Njemačkog Carstva i školski štrajk u Wrześni 1901. godine. Poljsko stanovništvo osim u Velikoj Poznanjskoj Kneževini, odnosno u Poznanjskoj pokrajini kako se službeno nazivala ta teritorijalna jedinica od kraja četrdesetih godina, živjelo je i u drugim pokrajinama tadašnje Pruske: Šleskoj, Pomorju (Pomeraniji), Istočnoj Pruskoj i Zapadnoj Pruskoj.[981] Prema članku iz *Narodnih novina* iz 1874. godine može se doznati da je u Pomorju živjelo 4 tisuće Poljaka, u Šleskoj 721 tisuća, u Poznanjskoj 803 tisuće, a u pokrajini Pruskoj (istočnoj i zapadnoj) 692 tisuće.[982]

Prije nego se predstave odjeci navedenih događaja, ukratko će se prikazati pisanje *Narodnih novina* (1860-1864), *Pozora* (1860-1863) i *Domobrana* (1864) o Poljacima na području Velike Poznanjske Kneževine u razdoblju od listopada 1860. do kraja 1864. godine. Takav prikaz omogućit će analizu eventualnih promjena stavova o Poljacima na tom dijelu podijeljene Poljske pod vlašću Pruske kroz razdoblje koje je tema ovog rada.

U povijesti Pruske period od 1860. do 1864. godine obilježili su imenovanje Otta von Bismarcka pruskim kancelarom (1862) i rat Austrije i Pruske protiv Danske, u kojem je Danska poražena, a Pruska je pripojila kneževinu Schleswig (1864).[983]

To razdoblje poljske povijesti značajno je po izbijanju i neuspješnom završetku Siječanjskog ustanka (1863-1864). Već u godinama koje su prethodile ustanku, a koje su obilježene demonstracijama u Poljskom Kraljevstvu, rasprostranjeno je bilo iskazivanje solidarnosti Poljaka pod Pruskom sa svojim sunarodnjacima pod vlašću Rusije.[984] Tijekom Siječanjskog ustanka, u kojem su se bitke vodile na području pod ruskom vlašću, ustanici i

[981] N. Davies, n. dj., str. 613-614.
[982] „Rimska crkva u Pruskoj“, *Narodne novine*, 10.1.1874.
[983] U. Dirlmeier, A. Gestrich, U. Herrmann, Urlich i dr., *Povijest Njemačke*, Zagreb 1999, str. 177-178.
[984] T. Kizwalter, T. Nałęcz, n. dj., str. 35.

oružje pristizali su im i s poljskih područja pod vlašću Pruske.[985] Vezano uz taj ustanak, može se ponoviti da su vlasti Pruske i Ruskog Carstva sklopile tzv. Alvenslebenovu konvenciju s ciljem suradnje protiv poljskih ustanika. Tijekom 1864. godine protiv sudionika ustanka pruske vlasti vodile su veliki sudski proces, koji je okončan izricanjem 11 smrtnih presuda i 27 zatvorskih kazni. Smrtne presude ipak nisu izvršene. Nakon poraza poljskih ustanika pruske vlasti pojačale su politiku usmjerenu protiv Poljaka koji su živjeli na području Pruske.[986]

Hrvatski dnevnici *Narodne novine, Pozor* i *Domobran* već su u razdoblju od 1860. do 1864. godine svoju pozornost usmjerile na položaj Poljaka pod pruskom vlašću, što se može zaključiti po objavljenim tekstovima na tu temu.

O položaju Poljaka navedene novine izvještavale su prvenstveno preuzimajući vijesti objavljene u drugih novinama i časopisima, a rjeđe citirajući službene dokumente te objavljujući dopise iz Poznanja. Iako su malobrojni, u zagrebačkim novinama mogu se pronaći i stavovi njihovih suradnika o položaju Poljaka pod pruskom vlašću.

Pozor je citirao okružnicu gnieznanjskog i poznanjskog nadbiskupa Leona Przyłuskog iz 1861. godine,[987] češku adresu Poljacima u Poznanjskoj pokrajini povodom izbora za pruski sabor 1861,[988] govor pruskog zastupnika Poljaka Władysława Niegolewskog na skupštini krakovskog gospodarskog društva 1862,[989] interpelaciju poljskih zastupnika u berlinskom saboru 1863. i odgovor Bismarcka[990] te prepisku Bismarcka i predsjednika pruske vlade Behrenda o poljskom pitanju iz 1863. godine.[991]

Isti je dnevnik u listopadu 1861. objavio dopis iz Poznanja, u kojem se izvještava o naseljavanju Nijemaca u poljske pokrajine, zabrani osnutka poljskih sveučilišta, kazališta i akademije znanosti, ograničenjima u podučavanju u gimnazijama te pjevanju poljskih domoljubno-duhovnih pjesama. U tekstu je slikovito prikazana podjela Poljske: „Haračio je tu Niemac, odkad su europejske vlasti zadielile Poljsku, kao židovski vojnici ruho Isusovo“. Dopis je završen riječima „Evo vam ove prve viesti od nas; hoću da se razumijemo, jer nas ista idea oživljuje“.[992] U dopisima iz Poznanja objavljenim u *Narodnim novinama* također u listopadu 1861. godine predstavljena je germanizacija Poznanjske pokrajine od 1830. godine i „turobno stanje“ tamošnjih Poljaka.[993]

---

[985] Isto, n. dj., str. 41.
[986] J. Buszko, n. dj., str. 96-97.
[987] „Njemačka“, *Pozor,* 18.11.1861.
[988] „Iz Praga, 24. studenoga“, *Pozor,* 28.11.1861.
[989] „Različite političke viesti“, *Pozor,* 12.3.1862.
[990] „Različite političke viesti“, *Pozor,* 21.2.1863.
[991] „Različite političke viesti“, *Pozor,* 4.3.1863.
[992] „Dopis. Iz Poznanja, 20. rujna“, *Pozor,* 2.10.1861.
[993] „Pruska. Iz Poznanjske“, *Narodne novine,* 21-22.10.1861.

Najviše prostora u tekstovima o Poljacima pod pruskom vlašću novine su posvetile području Poznanjske pokrajine, odnosno Velike Poznanjske Kneževine – to je naziv koji se nadalje koristio za to područje.[994]

Pišući o odnosu Poljaka prema Nijemcima *Pozor* je nazvao gadnim klevetama tvrdnje da su „Poljaci zakleti neprijatelji svega, što po njemštini zaudara“, ali da Poljak ne može ljubiti onoga koji nogama gazi njegovu svetinju. Karakterizacija Poljaka dopunjena je tvrdom da Poljak poštuje iskrena nepristrana čovjeka, ako ga već ne ljubi.[995] Tvrdnji da Nijemci gaze poljske svetinje slična je općenita tvrdnja da Nijemci ugnjetavaju poljsku narodnost.[996] Položaj Poljaka u tom području opisan je u *Pozoru* kao „vrlo žalostan“.[997] *Narodne novine* su za Poljake u Poznanjskoj pokrajini ustvrdile da su oni „nesretni tudjinci u vlastitoj kući, na vlastitom dvoru“.[998]

Pozornost hrvatskih novina zaokupljao je proces germanizacije. *Narodne novine* pišući općenito o germanizaciji u Poznanjskoj pokrajini zauzele su stav da pruska vlada koristi različita sredstava za uništavanje poljske narodnosti: podupire njemačku vlastelu, obrtnike, trgovce, svećenike i učitelje. Novine su sarkastično ustvrdile da se takvi postupci u Pruskoj zovu *narodna ravnopravnost*.[999] Iste su novine tvrdnju da još nije bilo nijednog velikog naroda koji sebi podložne manje narode nije nastojao otuđiti od njihove narodnosti potkrijepile primjerom poznanjskih Poljaka.[1000] Znanstvenik i utemeljitelj hrvatske publicistike Bogoslav Šulek[1001] pišući u *Pozoru* o germanizaciji naglasio je da su Poljaci u Poznanju nesretni iako u Pruskoj vlada ustavna sloboda, jer im se „potkopava narodnost“ i germanizira domovina. Šulek je u tom tekstu zaključio: „Poljaci su se dosta nauživali despotizma, no kaži im: „evo vam slobode, a evo narodnosti!“ – i oni će se za ovu mašiti“.[1002] I u *Narodnim novinama* je isticano da iako Poljaci u Poznanjskoj pokrajini imaju ustavnu slobodu, njihova je „narodnost“ ugrožena.[1003] Na proces germanizacije u Poznanju u nekoliko se tekstova tijekom 1864. godine osvrnuo i dnevnik *Domobran*. List je izvijestio da iz Poznanja neprestano dolaze žalosne vijesti

---

[994] O čemu svjedoči vijest objavljena 1864. godine u *Narodnim novinama* da je pruski ministar unutarnjih poslova uputio naredbu predsjedniku Velike Poznanjske Kneževine (odnosno Velikog Vojvodstva Poznanjskog kako je to zapisano u članku) da se za to područje upotrebljava izraz Poznanjska provincija. („Ruska“, *Narodne novine,* 9.12.1864.).
[995] „Različite političke viesti“, *Pozor,* 18.11.1862.
[996] „Danski prepor“, *Pozor,* 24.11.1863.
[997] „Političke viesti“, *Pozor,* 30.1.1861.
[998] „Slavjanske viesti“, *Narodne novine,* 18.2.1861.
[999] „Zagreb, 12. rujna“, *Narodne novine,* 13.9.1862.
[1000] „Talijanska jedinost sa našega gledišta“, *Narodne novine,* 30.5.1864.
[1001] Autor prema Katalogu Leksikografskog zavoda (*Katalog Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža,* katalog.lzmk.hr, pristup 12.5.2017).
[1002] B. Š[ulek]., „Narodnost i sloboda“, *Pozor,* 30.10.1860.
[1003] „Slavjanske viesti“, *Narodne novine,* 16.1.1861.

o germanizaciji poljskog naroda te da pruska vlada čini sve da „utamani poljsku narodnost“.[1004] Uz to, izvještavajući o naredbi pruske vlasti o ograničenju upotrebe poljskog jezika u najnižim razredima, *Domobran* je izrazio uvjerenje da germanizacija nigdje ne može odnijeti uspjeh, a posebno ne u „samosviestnoga, inteligentnoga naroda poljskoga“.[1005] Tu vrijedi općenito napomenuti da su osvrti *Domobrana* na položaj Poljaka pod pruskom vlašću tijekom 1864. bili iznimno rijetki.

Od germanizacije najviše prostora *Narodne novine* i *Pozor* posvetile su nametanju upotrebe njemačkog jezika te ograničavanju slobode poljskog tiska. Germanizacija jezika bila je u prvom planu kada su u pitanju tekstovi o Poljacima pod Pruskom. Primjerice, *Pozor* je izvijestio o osudi protiv odvjetnika u Gnieznu, jer obranu nije iznio na njemačkom nego na poljskom jeziku. Tekst je završen napomenom da poljski jezik nema jednaka prava kao njemački, nego se smatra stranim jezikom.[1006] Isti je dnevnik u članku o molbi poljskih zastupnika u pruskom parlamentu u kojoj se traži ravnopravnost za Poljake prenio tvrdnju da Nijemci žele uništiti poljski jezik.[1007] *Narodne novine* također su spominjale germanizaciju jezika. U tekstu iz 1861. naglašeno je da Poljaci u Velikoj Poznanjskoj Kneževini ne znaju hoće li njihovi potomci govoriti „jezikom Leha i Piasta“.[1008] Iste godine te su novine izvijestile da se iz Poznanjske pokrajine čuju pritužbe Poljaka o uklanjanju njihovog narodnog jezika iz učionica i to ni najmanje dostojnim načinom.[1009] Još oštrije germanizacija je prikazana u tekstu tih novina naslovljenim „Narodnost ili sloboda?“, u kojem je autor ustvrdio da se Poljacima u Poznanjskoj pokrajini otima i nogom gazi sveti jezik njihovih predaka.[1010] Članak o osudi svećenstva rakeljskog okruga zbog dopisa u kojem su informirali kraljevsku vladu da će u dopisivanju s duhovnim poglavarstvom koristiti samo poljski jezik komentiran je riječima: „Krasna je ta zaista narodna ravnopravnost“.[1011]

U kontekstu ograničavanja slobode poljskog tiska pozornost je posvećena sudskom procesu protiv glavnog urednika *Dziennika Poznańskog* Ludwika Jagielskog 1861. i 1862. godine,[1012] zatim zatvorskoj kazni uredniku poljskih listova *Nadwiślanin* i *Przyjaciel Ludu* Ignacyju Danilewskom zbog rušenja javnog poretka,[1013] osudi urednika lista *Szkółka Niedzielna*

[1004] „Pruska“, *Domobran*, 14.6.1864; „Njemačka“, *Domobran*, 2.7.1864.
[1005] „Zagreb, 31. prosinca“, *Domobran*, 31.12.1864.
[1006] „Njemačka“, *Pozor*, 6.2.1861.
[1007] „Različite političke viesti“, *Pozor*, 17.10.1862.
[1008] „Slavjanske viesti“, *Narodne novine*, 16.1.1861.
[1009] „Slavjanske viesti“, *Narodne novine*, 23.3.1861.
[1010] „Narodnost ili jezik?“, *Narodne novine*, 20.4.1861.
[1011] „Pruska“, *Narodne novine*, 13.3.1862.
[1012] „Političke viesti“, *Pozor*, 31.12.1861; „Berzojavne i najnovije viesti“, *Narodne novine*, 2.1.1862; „Pruska“, *Narodne novine*, 1.2.1862; „Zagreb, 9. ožujka“, *Narodne novine*, 10.3.1862.
[1013] „Različite političke viesti“, *Pozor*, 15.10.1862.

svećenika Symforiana Tomickog zbog korištenja vjerskog lista za narodnu agitaciju te njegovom uhićenju jer nije htio primiti dopis na njemačkom jeziku.[1014]

Pisanje hrvatskog tiska može se podijeliti na pisanje o pojedinim institucijama u Pruskoj i to:

- o Katoličkoj Crkvi, posebice djelovanju gnieznanjskog i poznanjskog nadbiskupa Leona Przyłuskog,
- o pruskom parlamentu u Berlinu (njem. Landtagu) kroz prizmu djelovanja poljskih zastupnika i parlamentarnih odluka o Poljacima.

Pri tome je najviše prostora posvećeno djelovanju Katoličke Crkve. Može se navesti da je *Pozor* objavio vijest o memorandumima gnieznanjskog i poznanjskog nadbiskupa Leona Przyłuskog predsjedniku (njem. Oberpräsident) Velike Poznanjske Kneževine te ministru nauke i bogoštovlja o upotrebi poljskog jeziku u školama te u javnom životu općenito,[1015] citirao je njegovu već spomenutu okružnicu iz 1861. godine[1016] te informirao o njegovom odnosu prema pruskoj vladi.[1017] I *Narodne novine* su izvještavale o djelovanju gnieznanjskog i poznanjskog nadbiskupa. Predstavile su ga kao „vrijednog pastira“ i kao osobu koja brani svećenstvo protiv svakog nasrtaja pruskih ureda.[1018] U *Narodnim novinama* objavljena je vijest o novčanim kaznama za poljske svećenike rakeljskog okružja u Pruskoj zbog najave da će koristiti poljski jezik u svojoj korespondenciji.[1019]

Druga tema bio je pruski parlament u Berlinu. *Pozor* je upozorio na dvoličnost pruskog parlamenta, koji se s jedne strane zauzima za narodnu ravnopravnost u Holsteinu i Alsaceu, a s druge strane takvu istu ravnopravnost ne želi priznati Poljacima.[1020] Uz to, izvještavalo se o djelovanju poljskih zastupnika u pruskom parlamentu, npr. o prepirci poljskog zastupnika Erazma Stablewskog s ministrom unutarnjih poslova, u kojoj je poljski zastupnik tražio pravednost za „svoju narodnost“ kojoj se krše zakoni iz 1815. godine (zakoni iz razdoblja Bečkog kongresa),[1021] zatim o zahtjevima Poljaka za promijene u upravi Poznanja,[1022] o uspjehu poljskih kandidata na izbori za parlament[1023] te o molbi poljskih zastupnika da se uvede

[1014] „Berzojavne i najnovije viesti“, *Narodne novine*, 2.1.1862; „Razne viesti“, *Narodne novine,* 5.8.1862.
[1015] „Iz Poznanja“, *Pozor,* 18.1.1861; „Njemačka“, *Pozor,* 16.2.1861.
[1016] „Njemačka“, *Pozor,* 18.11.1861.
[1017] „Različite političke viesti“, Pozor, 21.7.1862.
[1018] „Slavjanske viesti“, *Narodne novine*, 18.2.1861; „Pruska“, *Narodne novine,* 16.5.1862.
[1019] „Pruska“, *Narodne novine,* 13.3.1862.
[1020] „Političke viesti“, *Pozor,* 30.1.1861.
[1021] „Političke viesti“, *Pozor,* 6.2.1860.
[1022] „Njemačka“, *Pozor,* 5.6.1861.
[1023] „Njemačka“, *Pozor*, 14.12.1861; „Niemačka“, *Narodne novine,* 13.5.1862.

ravnopravnost za poznanjske Poljake podnesenoj u parlamentu 1862. godine.[1024] Izvještavajući o raspravi u berlinskom parlamentu, *Narodne novine* su pohvalno ocijenile djelovanje poljskih zastupnika, zapisavši da su oni „vatreno branili svoja narodna prava protiv velike nepravednosti Niemacah“.[1025]

Kao primjer izvještavanja o položaju Poljaka u Velikoj Poznanjskoj Kneževini mogu poslužiti dva teksta iz *Pozora* i *Narodnih novina*.

Pozor je 1860. godine objavio vijest o zabrani postavljanja zastave grofa Działyńskog na području grada Szrema (vjerojatno Śrema). Grof Tytus Działyński, koji je prema *Pozoru* stekao velike zasluge za poljski narod, na glavni toranj svojeg dvora postavio je zastavu u bojama svoje obitelji – bijele i crvene. Gradski načelnik Szrema naredio je da se ta zastava skine, jer je u poljskih narodnim bojama, i zaprijetio kaznom ako se grof ogluši o naredbu. Zastava je mogla ostati na mjestu samo u slučaju da se na nju stave „crni okrajci“. Grof je na takvu naredbu odgovorio da nižim činovnicima nije dopušteno mijenjati znakove njegove obitelji i ako bude morao skinuti zastavu da će umjesto nje postaviti crnu zastavu s mrtvačkom glavom kao znak da je lišen svog osobnog prava. *Pozor* je izvijestio da je takvim odgovorom grof obranio svoju zastavu.[1026]

Tekst iz *Narodnih novina* informira o osudi poljskog svećenika Tomickog. Iz teksta se doznaje da je svećenik osuđen, jer je u svom govoru tvrdio da su Poljaci spasili Beč. Pruski državni odvjetnik smatrao je to neistinom te da sva slava za oslobođenje pripada Nijemcima. Suradnik *Narodnih novina* ovako je komentirao osudu: „Neće biti sigurno u našem prosviećenom vieku nijedne stvari, koja bi se uzporediti mogla s rečenom osudom; za to baš stavismo ovaj dokaz pruske temeljitosti, izobraženosti i pravednosti na čelo našega lista, buduć da smo čversto uviereni, da se ovakova što nebi u srednjoj Africi dogodilo.“[1027]

Stavovi o položaju Poljaka u Velikoj Poznanjskoj Kneževini mogu se predstaviti i na primjeru saborskih zastupnika Narodne stranke Franje Žužela i Josipa Vranicanija Dobrinovića.[1028]

Svećenik i pedagog Franjo Žužel (1819-1870) u svibnju 1861. godine u svom govoru u Saboru slikovito je usporedio politiku Pruske prema Poljacima u Poznanju s ponašanjem riba: veće ribe se hrane manjima. Prema Žuželu, iako u Poznanju postoji ustav, Poljaci su svaki dan

---

[1024] „Različite političke viesti“, *Pozor*, 17.10.1862.
[1025] „Zagreb, 16. listopada“, *Narodne novine*, 17.10.1862.
[1026] „Poljska“, *Pozor*, 14.11.1860.
[1027] „Zagreb, 6. veljače“, *Narodne novine*, 6.2.1862.
[1028] R. Horvat, „Ban Ivan Mažuranić“, *Hrvatsko kolo*, 11 (1930), str. 67; B. Dubravica, *Parlamentarni izbori u Hrvatskoj i Velikoj Gorici (1848.-1938.)*, Velika Gorica 2004, str. 32.

sve siromašniji i sve ih je manje, jer ih je premalo da se suprotstave njemačkoj većini u pruskom parlamentu ili da ih se Nijemci boje. Uzalud se Poljaci pozivaju na bečke ugovore, pruski Nijemci na to se samo smiju. Osvrt na položaj Poljaka Žužel je završio tvrdnjom da su i Hrvati bili u takvoj pogibelji kao Poljaci.[1029]

Pravnik Josip Vranicani Dobrinović (1831-1866)[1030] u istom sazivu Sabora krajem lipnja 1861. godine također je spomenuo Poljake u Velikoj Poznanjskoj Kneževini. Vranicani je, tvrdeći da dobivanje ustava ne znači i prestanak opasnosti za očuvanje narodnosti, naveo upravo primjer poznanjskih Poljaka u ustavnoj Pruskoj.[1031]

U svom govoru u istom saborskom sazivu Poljske se dotaknuo i zastupnik Antun Stojanović, koji je tada isto pripadao Narodnoj stranci.[1032] Stojanović je ustvrdio da je tradicionalna politika Austrije i Rusije zatiranje prave ustavne slobode. Kao primjer naveo je da su Pruska, Rusija i Austrija ujedinjenim snagama raskomadale ustavnu državu Poljsku, uništile njezin ustav i to sve „za ljubav“ europske političke ravnoteže, da im „slobodoumni Poljaci susiedne pokrajine neokuže“.[1033]

Iako su novine svoje pisanje usmjerile na položaj Poljaka u Poznanjskoj pokrajini, povremeno su se doticale i položaja Poljaka u drugim dijelovima Pruske. To se odnosi prvenstveno na *Narodne novine*. Taj se dnevnik osvrnuo na Poljake i Čehe u Šleskoj napominjući da će oni propasti ako ih moralno ne podupru druga slavenska braća te će zbog činovnika i dalje morati učiti tuđi jezik.[1034] Veliki pritisak kojim su bili podvrgnuti Poljaci u Šleskoj komentiran je riječima: „Što možemo ovdie očekivati od ljudih, kojima je glavno načelo, da diete i šest godinah staro nezna više materinskoga jezika“.[1035] U jednom su se tekstu *Narodne novine* osvrnule i na Kašube, zapadnoslavensku etničku grupu koja potječe od pribaltičkih Slavena. Prema autoru teksta, Kašubi između Nijemaca u Pruskoj i Nijemaca u baltičkim ruskim provincijama stoje kao stepa između dva mora, „o koju ova bezuspiešno svoje vale razbijaju“. U tekstu je navedeno da je svojevrsna sveta dužnost i običaj Kašuba da barem jedan put u svom životu posjete Varšavu. Autor je spomenuo i da Kašubi govore poljskim

[1029] „Govor g. Franje Žužela“, *Pozor*, 29.5.1861.
[1030] „Vranyczány Dobrinović“, *Hrvatska enciklopedija*, enciklopedija.hr (pristup 12.5.2017).
[1031] „Sabor trojedne kraljevine. Govor Josipa Vranicanjija“, *Pozor*, 1.7.1861.
[1032] S. Marijanović, „Memoari o Osijeku u autobiografiji Antuna Stojanovića“, u: A. Stojanović, *Opisanje mog života. Memoarski zapis o Osijeku (1822.-1866.)*, Osijek 2000, str. 160.
[1033] „Govor Antuna Stojanovića…“, *Narodne novine*, 25.7.1861.
[1034] „Slavjanske viesti“, *Narodne novine*, 2.4.1861.
[1035] „Austrija“, *Narodne novine*, 4.10.1861.

jezikom.[1036] Danas se kašubski smatra zasebnim dijalektom poljskog jezika, odnosno zasebnim jezikom.[1037]

U *Pozoru* se mogu pročitati usporedbe položaja Poljaka pod Pruskom s položajem Poljaka pod Rusijom i Austrijom. Pri tome je položaj Poljaka pod Pruskom prikazivan kao puno gori nego položaj Poljaka pod vlašću Rusije. Primjerice, u vrijeme Siječanjskog ustanka *Pozor* je ustvrdio da poljski narod u Rusiji ima veću samostalnost, autonomiju, a time i veću priliku za razvoj nego u Pruskoj.[1038] U studenom 1863. takav je stav promijenjen – postupci pruske vlade neće se puno razlikovati od postupaka ruske vlade, ako pruska vlada nastavi s progonom „jadnih Poljaka" u pruskim zemljama.[1039] U tom tekstu ruska vlada prikazana je kroz okrutna postupanja generala Muravjeva i Berga. I novine *Domobran* su usporedile položaj Poljaka pod Rusijom i Pruskom, navodeći da sve novine pišu kako ruska vlada loše postupa s Poljacima, a nitko ne spominje kako je loša sudbina Poljaka u Poznanjskoj pokrajini, gdje su zatvaranja Poljaka svakodnevna.[1040]

S obzirom da je razdoblje koje se ovdje promatra obilježio Siječanjski ustanak, u novinama su objavljivani tekstovi o odnosu pruskih vlasti prema tom ustanku te o berlinskom procesu protiv Poljaka optuženih da su željeli ustanak proširiti na područje Pruske.

Pozor je Nijemce okarakterizirao kao „zaklete dušmane slavenstva".[1041] Zbog toga je smatrao da se Nijemci raduju što je ustankom Poljaka protiv Rusa „slavenstvo gurnuto unatrag", ali da se pri tome Nijemci ne raduju slobodi Poljaka, jer Nijemci Poljacima ne mogu željeti sreću.[1042] Takvog su stava bile i *Narodne novine,* koje su zapisale da Nijemcima zbog krvave borbe Poljaka i Rusa „radostno pri tome igra serce".[1043] *Pozor* je izrazio svoju radost zbog suzdržavanja Pruske od intervencije u Poljskom Kraljevstvu.[1044]

Autor teksta „Rajna i Visla", objavljenog u *Pozoru*, smatrao je da bi Njemačka umjesto da radi u korist Rusije uništavajući poljski narod, upravo u Poljacima trebala stvoriti „svoje oružje". Umjesto da provodi nemoguću asimilaciju Poljaka, u njima bi trebala stvoriti svoje branitelje. Prema autoru, asimilacija poznanjskih Poljaka je žalosna i nerazborita te Pruska treba

[1036] „Razne viesti", *Narodne novine,* 5.12.1860.
[1037] „Kaszubski dialekt (język)", *Encyklopedia PWN,* encyklopedia.pwn.pl (pristup 9.5.2017.).
[1038] „Obzor", *Pozor,* 7.2.1863.
[1039] „Različite političke viesti", *Pozor,* 4.11.1863.
[1040] „Pruska", *Domobran,* 3.6.1864.
[1041] „Obzor", *Pozor,* 4.5.1863.
[1042] „Obzor", *Pozor,* 27.2.1863.
[1043] „Što je poljskoj buni dalo povod?", *Narodne novine,* 16.3.1863.
[1044] „Obzor", *Pozor,* 19.2.1863.

od toga odustati. Podjela Poljske bila je ne samo „opačina“, nego i velika pogreška njemačkih sila.[1045]

U kontekstu njemačko-poljskih odnosa može se spomenuti da su novine pisale o Nijemcima u Poljskom Kraljevstvu. Tako su *Pozor* i *Narodne novine* 1861. godine prenijele vijest o napadu njemačkih tvorničara u Łodzi na Židove i njihove predionice te o pomoći koju su Poljaci pružili Židovima u sukobima s Nijemcima koji su uslijedili.[1046] *Pozor* je smatrao da Nijemci u Varšavi žive vrlo loše, jer im se Poljaci „na vrlo neugodni način uklanjaju“.[1047] Prenesena je i vijest da su u Varšavi Poljaci porušili dućane Nijemcima, koji su u „golemoj neprilici“, na što vlasti ne reagiraju.[1048] U rujnu 1861. informacija da varšavska mladež i proletarijat „nemilo biju svakoga Niemca“ dopunjena je komentarom da je to prostački terorizam.[1049] *Narodne novine* su povodom tih nemira prenijele tekst iz *Daily Newsa,* u kojem je autor stao na stranu Poljaka.[1050] Iduće je godine objavljena tvrdnja da u Poljskom Kraljevstvu raste mržnja prema Nijemcima.[1051]

Analiza stavova o Poljacima pod vlašću Pruske može se dopuniti prikazom pisanja Augusta Šenoe o odnosu Nijemaca prema Poljacima. Šenoa se u tekstu iz 1863. negativno izrazio o tom odnosu, zapisavši „znam ja čemu se je od njemačkog liberalizma nadati“. Istaknuo je da je na dvoru ruskog cara bio veliku utjecaj „njemačkih kruhoboraca“ te da je „njemačka stranka na dvoru“ još u vrijeme ruskog cara Aleksandra I. radila protiv Poljaka.[1052] Šenoa se može spomenuti kao prevoditelj ulomka spjeva *Konrad Wallenrod* Adama Mickiewicza, objavljenog u *Pozoru* u rujnu 1862. godine.[1053] Mickiewicz je u tom spjevu opisao borbu Litvanaca protiv teutonskog reda. Kroz taj Mickiewiczev spjev borba za nezavisnost probila se u prvi plan poljske književnosti. U opaskama uz prijevod Šenoa je zapisao da stari Prusi nisu bili Nijemci, nego indoeuropski narod srodan Litvancima, kojeg je nasilna germanizacija sasvim „istrijebila“.

Iznimno puno prostora *Narodne novine* posvetile su berlinskom procesu, koji se 1864. godine vodio protiv Poljaka pod optužbom da su željeli odcijepiti Poznanjsku pokrajinu od Pruske. O tome je u rubrici „Pruska“ objavljeno četrdeset izvještaja sa suđenja, među kojima

---

[1045] „Rajna i Visla“, *Pozor,* 10.10.1861.
[1046] „Rusija“, *Pozor,* 27.4.1861; „Berzojavne i najnovije viesti“, *Narodne novine,* 26.4.1861.
[1047] „Rusija“, *Pozor,* 18.7.1861.
[1048] „Njemačka“, *Pozor,* 23.9.1861; „Berzojavne i najnovie viesti“, *Narodne novine,* 23.9.1861.
[1049] „Političke viesti“, *Pozor,* 28.9.1861.
[1050] „Daily News o Poljskoj“, *Narodne novine,* 11.10.1861.
[1051] „Rusija“, *Narodne novine,* 2.5.1862.
[1052] A. III. [Šenoa], „Odgovor g. Aci Popoviću (U *Srbobranu*)“, *Pozor,* 24-26.6.1863.
[1053] A. Šenoa, „Listak Pozorov. Ulomak iz pjesme „Konrad Wallenrod“ od Adama Mickievića“, *Pozor,* 19-20.9.1862.

su bili i stenogrami.[1054] U razdoblju od 8. kolovoza do 12. listopada 1864. godine novine su o sudskom procesu izvještavale gotovo svakodnevno. Međutim, vlastitih komentara o suđenju nije bilo.

U dnevniku *Domobran* objavljen je komentar berlinskog procesa preuzet iz Tkalčeva lista *Ost und West.* Autor teksta je izrazio duboku žalost zbog suđenja poljskim ustanicima i nadu da će brojne tvrdnje iz optužnice biti pobijene.[1055]

[1054] „Pruska“, *Narodne novine*, 23.7.1864, 1-4.8.1864, 8.-16.8.1864, 18.8.1864, 22.8-1.9.1864, 5-12.9.1864, 14-24.9.1864, 28.9.1864, 3-12.10.1864.
[1055] „Njemačka“, *Domobran*, 21.7.1864.

4.2. Pritvaranje gnieznanjskog i poznanjskog nadbiskupa Mieczysława Ledóchowskog (1874)

Jačanje Pruske nastavilo se njezinim pobjedama u ratovima s Austrijom (1866) i Francuskom (1870-1871). Proglašenjem Njemačkog Carstva (1871) pruski kralj Vilim postao je njemački car, a pruski kancelar Otto von Bismarck kancelar ujedinjene Njemačke.[1056] Upravo je ujedinjenje Njemačke snažno utjecalo na sudbinu Poljaka pod pruskom vlašću, jer je rezultiralo porastom nacionalnih i vjerskih napetosti.[1057]

Njemački kancelar Bismarck jednim od svojih glavnih neprijatelja smatrao je Katoličku Crkvu, čije je slabljenje trebalo ojačati poziciju njemačkih vlasti i olakšati modernizaciju države. Zakonima donesenim u razdoblju od 1873. do 1875. godine ukinuta je crkvena kontrola nad školstvom, država je preuzela vođenje evidencije o vjenčanjima, kontrolu nad obrazovanjem svećenika te imenovanja na svećeničke položaje.[1058]

Sukob Bismarckove vlade s Katoličkom Crkvom (*Kulturkampf*) odrazio se na Poljake, jer je upravo Katolička Crkva Poljacima pomagala u očuvanju njihovog poljskog identiteta, a postala je i simbol njihovog nacionalnog otpora.[1059] Katolička Crkva na području podijeljene Poljske pod pruskom vlašću bila je jedina institucija u kojoj se moglo javno govoriti poljskim jezikom, a svećenik je u to vrijeme u mnogim lokalnim sredinama stanovnicima bio najveći autoritet.[1060] Uz to, katolički svećenici na području Velike Poznanjske Kneževine te u Šleskoj i Pomorju radili su na prosvjeti poljskog stanovništva, istaknuli su se u tiskarskim poduhvatima i na području samouprave te u pomaganju siromašnom stanovništvu.[1061] Također, poljski svećenici bili su među rijetkim slojevima Poljaka, koji su imali vlasništvo u industriji Velike Poznanjske Kneževine.[1062] Sukob njemačke države s Katoličkom Crkvom ojačao je u Poljacima u Njemačkom Carstvu odbojnost prema njemačkim vlastima, osnažio autoritet svećenstva, a značajno je doprinio i jačanju poljske nacionalne svijesti u seljačkom staležu.[1063]

Nakon prekida diplomatskih odnosa Vatikana s Njemačkim Carstvom njemačke vlasti započele su provoditi represiju prema svećenicima koji su ostali vjerni Vatikanu, odnosno koji se nisu pridržavali njemačkih zakona o podređivanju crkvene hijerarhije njemačkoj vlasti.

[1056] U. Dirlmeier, A. Gestrich, U. Herrmann, Urlich i dr., *Povijest Njemačke*, str. 178-181.
[1057] M. Tymowski, n. dj., str. 99.
[1058] T. Kizwalter, T. Nałęcz, n. dj., str. 47.
[1059] M. Tymowski, n. dj., str. 104.
[1060] T. Kizwalter, T. Nałęcz, n. dj., str. 111.
[1061] M. Tymowski, n. dj., str. 104.
[1062] J. Buszko, n. dj., str. 37.
[1063] T. Kizwalter, T. Nałęcz, n. dj., str. 47, 65.

Katoličkim župama vlasti su nametale svoje kandidate za župnike, a u brojnim slučajevima nakon smjene nepoželjnih župnika ili nakon smrti župnika župe su naprosto ostavljene bez svećenika. Primjerice, 1878. godine 97 župa u Velikoj Poznanjskoj Kneževini nije imalo župnika.[1064]

Jedan od oblika represija bila su uhićenja svećenika i visokih crkvenih dostojanstvenika, poput pomoćnog poznanjskog biskupa Jana Janiszewskog i pomoćnog gnieznanskog biskupa Józefa Cybichowskog. Početkom veljače 1874. godine njemačke vlasti uhitile su gnieznanjskog i poznanjskog nadbiskupa i poljskog primasa grofa Mieczysława Ledóchowskog. O važnosti položaja poljskog primasa svjedoči shvaćanje dijela Poljaka da je poljski primas u vrijeme nepostojanja poljske države bio svojevrstan poljski interreks, odnosno zamjena za poljskog kralja.[1065]

Grof Mieczysław Ledóchowski na nadbiskupski položaj imenovan je 1865. godine prema dogovoru pruskih i vatikanskih vlasti. Pruski kancelar Bismarck podupro je njegovu kandidaturu smatrajući da mu Ledóchowski neće pretjerano smetati u vođenju antipoljske politike. Na početku su se takva Bismarckova očekivanja ispunila. Novi nadbiskup zabranio je pjevanje poljske domoljubno-duhovne pjesme *Boże, coś Polskę* u crkvama (vidi prilog 1), jer „vrijeđa kraljevsku vlast", zabranio je služenje mise za poljskog kralja Kazimira III. Velikog (1333-1370), čiji su posmrtni ostaci tada pronađeni, ograničio je upotrebu poljskog jezika u duhovnom seminaru u Poznanju, pristao je na ograničenje podučavanja vjeronauka na poljskom jeziku na niže razrede osnovne škole i slično. Svoj stav prema njemačkim vlastima nadbiskup Ledóchowski potpuno je promijenio nakon početka borbe pruskih vlasti s Katoličkom Crkvom. Zbog odbijanja potpunog podređivanja duhovnog seminara u Poznanju pruskoj administrativnoj vlasti nadbiskup je kažnjen novčanom kaznom, a potom je u veljači 1874. godine i uhićen. U zatvoru je proveo dvije godine. Unatoč pritiscima pruskih vlasti nije popustio, niti se je odrekao položaja primasa. Tada je stekao veliku popularnost u poljskom društvu.[1066] Oslobođen je zahvaljujući uzdignuću na položaj kardinala 1876. godine. Naime, prema tadašnjem shvaćanju položaj kardinala bio je jednak položaju članova kraljevskih obitelji, a te je bilo zabranjeno držati u zatvoru. Gnieznanjski i poznanjski nadbiskup protjeran je iz Njemačkog Carstva i preselio se u Rim, gdje je kasnije postao jedan od bliskih suradnika pape Lava XIII. Nakon poboljšanja odnosa Vatikana i Njemačkog Carstva Ledóchowski se

[1064] J. Buszko, n. dj., str. 101.
[1065] T. Kizwalter, T. Nałęcz, n. dj., str. 111.
[1066] „Ledóchowski, Halka-Ledóchowski, Mieczysław", *Encyklopedia PWN*, encyklopedia.pwn.pl (pristup 2.5.2017).

odrekao položaja gnieznanjskog i poznanjskog nadbiskupa te poljskog primasa (1886).[1067] Na položaj prefekta Kongregacije za širenje vjere imenovan je 1892. i na tom je položaju bio do smrti 1902. godine.[1068]

Ovdje vrijedi u kratko predstaviti odnos đakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera i Mieczysława Ledóchowskog. Njihov antagonizam potječe iz razdoblja Prvog vatikanskog koncila (1869-1870). Za razliku od Strossmayera, Ledóchowski je bio zagovornik dogme o nepogrešivosti pape, koja je usvojena na tom koncilu. S Ledóchowskim povezani poljski svećenici, koji su tada boravili u Rimu, u poljskom su tisku potaknuli objavljivanje negativnih članaka o hrvatskom biskupu. Strossmayer se pak na koncilu povezao s poljskim krugovima koji su osporavali rad Ledóchowskog, primjerice sa suradnikom drezdenskog tjednika *Tydzień polityczny, naukowy, literacki i artystyczny* Władysławom Kulczyckim i svećenikom Juliuszem Drohojowskim.[1069]

Desetak godina kasnije (1881) zabilježeno je kratkotrajno približavanje Ledóchowskog i Strossmayera, što se može zaključiti prema molbi Ledóchowskog upućenoj Strossmayeru da na velikom slavenskom hodočašću na dan sv. Ćirila i Metoda u ime svih Slavena pozdravi papu. Hrvatski biskup je tu molbu prihvatio i održao govor.[1070]

Do rasplamsavanja sukoba došlo je sredinom osamdesetih godina 19. stoljeća. Bilo je to povezano s misionarskom djelatnošću u Srbiji. Strossmayer, apostolski administrator Katoličke Crkve u Srbiji, suprotstavljao se djelovanju voditelja katoličke misije u Nišu Poljaka Wilibalda Czoka, čije je djelovanje podupirao Ledóchowski. Na položaj voditelja misije Czok je imenovan 1885. godine i na tom je položaju iskazivao veliku samostalnost: primjerice, bez znanja hrvatskog biskupa vodio je razgovore o konkordatu između Srbije i Vatikana. Zbog sukoba sa Strossmayerom Czok je predložio da se hrvatskom biskupu oduzme položaj apostolskog administratora u Srbiji, smatrajući da Strossmayer ne čini ništa za razvoj misije u Nišu. Godine 1896. sukob je dosegao vrhunac kada je Ledóchowski Strossmayeru uskratio nadzor nad Wilibaldom Czokom, na što je đakovački biskup odgovorio svojom ostavkom na mjesto apostolskog administratora u Srbiji. Godinu kasnije Czok je napustio nišku misiju.[1071]

Kao glavni razlog sukoba Ledóchowskog i đakovačkog biskupa može se navesti protivljenje Ledóchowskog Strossmayerovim težnjama za uvođenje starocrkvenoslavenskog jezika i glagoljske liturgije u Srbiju, jer je smatrao da bi to moglo dovesti do prelaska katolika

[1067] J. Buszko, n. dj., str. 101-103.
[1068] P. Żurek, *Poljska i Poljaci*…, str. 127.
[1069] Isto, str. 88-92.
[1070] Isto, str. 116-117.
[1071] Isto, str. 135-146.

na pravoslavlje. Također, Ledóchowski se nije slagao s upotrebom crkvene unije protiv Austro-Ugarske, koju je smatrao najvećom protutežom ruskim utjecajima na Balkanu. Upravo je odbojnost prema Rusiji Strossmayer naglasio kao jednu od osobina Ledóchowskog, zapisavši o njemu: „Poljak, koji mrzi na Ruse, na sve Slavene“.[1072]

Odjeci pritvaranja nadbiskupa Mieczysława Ledóchowskog analizirani su na temelju pisanja dnevnika *Obzor*, kojeg je tada uređivao Josip Miškatović, te *Narodnih novina*, čiji je urednik bio Miloš Zec.

Oba su dnevnika tijekom 1874. godine malo pozornosti posvetile Ledóchowskom. Od početka veljače do kraja travnja 1874. *Obzor* je objavio svega 10 vijesti o tom poljskom nadbiskupu,[1073] a *Narodne novine* 12.[1074]

Obzor i *Narodne novine* pritvaranje Ledóchowskog stavile su u kontekst borbe pruskih vlasti s Katoličkom Crkvom i općenito jačanja pruske države. Prema *Obzoru*, Pruska je uz pomoć „vojničtva, deračine i činovnikluka“ radila na isključivo narodnom carstvu. Dnevnik je smatrao da Pruska želi stvoriti jedinstvenu državnu crkvu, zbog čega „proganja do bjesnoće samostalnost svake vjerske zajednice“. Autor teksta je ustvrdio da će sukob Katoličke Crkve i pruske države postojati sve dok Pruska bude željela isključivo njemačko jedinstvo, a Crkva bratsku zajednicu Nijemaca i Poljaka.[1075]

Narodne novine borbi pruskih vlasti s Katoličkom Crkvom posvetile su članak „Rimska crkva u Poljskoj“. Članak je napisao „uvaženi publicist“ i objavljen je u četiri nastavka.[1076] Postupanje pruskih vlasti prema Katoličkoj Crkvi autor članka smatrao je bezobzirnim. Prema njemu, posljedica takvog djelovanja vlasti bit će izloženost milijuna pruskih državljana katoličke vjeroispovijesti anarhičnom neredu, a prouzročit će i ogorčenost katolika.[1077] U članku je izraženo mišljenje da pruska vlada vrijeđa jednu trećinu cijelog stanovništva Pruske, trećinu koju čine katolici. Autor je također smatrao da je pruska vlada svojim postupcima

---

[1072] Isto, str. 149-150.

[1073] „Politički pregled“, *Obzor*, 3.2.1874; „Brzojavi *Obzorovi*“, *Obzor*, 4.2.1874; „Različite viesti“, *Obzor*, 13.2.1874; Političke viesti“, *Obzor*, 21.2.1874; „Politički pregled“, *Obzor*, 4.3.1874; „Politički pregled“, *Obzor*, 10.3.1874; „Brzojavi *Obzorovi*“, *Obzor*, 16.4.1874; „Političke viesti“, *Obzor*, 18.4.1874; „Političke viesti“, *Obzor*, 21.4.1874; „Brzojavi *Obzorovi*“, *Obzor*, 23.4.1874.

[1074] „U Zagrebu, 4. veljače“, *Narodne novine*, 4.2.1874; „Brzojavne viesti *Narodnim Novinam*“, *Narodne novine*, 4.2.1874; „U Zagrebu, 6. veljače“, *Narodne novine*, 6.2.1874; „U Zagrebu, 9. veljače“, *Narodne novine*, 9.2.1874; „Berzojavne viesti *Narodnim Novinam*“, *Narodne novine*, 9.2.1874; „U Zagrebu, 10. veljače“, *Narodne novine*, 10.2.1874; „U Zagrebu, 26. veljače“, *Narodne novine*, 26.2.1874; „Različite viesti“, *Narodne novine*, 15.4.1874; „Berzojavne viesti *Narodnim Novinam*“, *Narodne novine*, 16.4.1874; „U Zagrebu, 18. travnja“, *Narodne novine*, 18.4.1874; „U Zagrebu, 21. travnja“, *Narodne novine*, 21.4.1874; „U Zagrebu, 24. travnja“, *Narodne novine*, 24.4.1874.

[1075] „Pruska i Austrija“, *Obzor*, 5.2.1874.

[1076] „Rimska crkva u Poljskoj“, *Narodne novine*, 5.1.1874, 8.1.1874, 10.1.1874, 24.1.1874.

[1077] Isto, 5.1.1874.

„tjerajući lisca istjerala vuka“.[1078] Pozornost u tekstu usmjerena je na odnos pruskih vlasti prema nadbiskupu Ledóchowskom i Poljacima. Prema autoru, nije slučajno da pruska vlada glavnu borbu vodi s gnieznanskim i poznanjskim nadbiskupom, koji je ujedno poljski primas. Upravo je protiv poljske narodnosti usmjeren „glavni udarac vjerskih zakona“. U nastavku se navodi da su prije prusko-francuskog rata njemački novinari tražili od pruske vlade zaustavljanje širenja poljskog jezika i stanovništva na štetu njemačkog elementa u pokrajinama Šleskoj, Pruskoj i Poznanjskoj. Tada je u brojne crkve uvođen poljski jezik i mnoga sela su polonizirana. Autor je naglasio da se tada moglo vidjeti da je njemačko stanovništvo slabije od poljskog kad se jednima i drugima pruže isti uvjeti. Nakon pobjede nad Francuskom Pruska se energično primila germanizacije, posebice istiskivanja poljskog jezika iz škola u kojima se još koristio, a zatim i iz vjeronauka. Sljedeći korak bilo je donošenje zakona u svibnju 1873, na temelju kojih se gnieznanskom i poznanjskom nadbiskupu oduzela posljednja mogućnost da nešto učini za poljski narod. Autor članka je zaključio da u Pruskoj nema prave slobode.[1079]

U kontekstu borbe s Katoličkom Crkvom u Pruskoj izrazito negativno u oba dnevnika okarakteriziran je kancelar Bismarck. *Obzor* ga je prikazao kao osobu koja progoni Katoličku Crkvu, jer u njoj vidi zapreku unifikaciji i svemoći Njemačke.[1080] Dnevnik je napomenuo da se Biskmarck upustio u borbu s Crkvom – borbu koja je uništila brojne državnike te mnoge carske i kraljevske naraštaje.[1081] O negativnom prikazu Bismarcka u *Obzoru* svjedoče i dva teksta, čija tema nije bio položaj Poljaka u Pruskoj. U prvom je iznesen stav da je njemački kancelar – preuzevši Europu iz Napoleonovih ruku – preuzeo prokletstvo njegove oholosti, nestrpljivosti i sumnjičavosti.[1082] U drugom je autor zapisao da je Bismarck zbog svoje lukavštine opasan za svaku državu, bez obzira pravi li se da je njezin prijatelj ili ju progoni, te da svaki državnik koji se osloni na Bismarcka ili mu išta povjeruje mora biti bezuman.[1083] *Obzor* je ustvrdio i da Bismarcka nadahnjuje njemačka politika, kojoj nijedan razuman Hrvat ne može željeti uspjeh.[1084] U *Narodnim novinama* Bismarck je opisan kao častohlepna i tašta osoba, koja je razdražena zbog sukoba s Katoličkom Crkvom.[1085]

U *Narodnim novinama* Nijemci su prikazani negativno, kao pleme koje je puno oholosti i prezire sve druge narode na svijetu. Predstavljeni su kao osvajačko pleme, koje ima instinkt

---

[1078] Isto, 8.1.1874.
[1079] Isto, 10.1.1874.
[1080] „Opreka medju državom i crkvom“, *Obzor*, 25.4.1874.
[1081] „Bismark i katolicizam“, *Obzor*, 20.1.1874.
[1082] „Navala Bismarkova organa“, *Obzor*, 19.11.1874.
[1083] „Grof Armin osudjen“, *Obzor*, 22.12.1874.
[1084] „Opreka medju državom i crkvom“, *Obzor*, 25.4.1874.
[1085] „Rimska crkva u Pruskoj“, *Narodne novine*, 24.1.1874; „Armin i Bismark“, *Narodne novine*, 2.11.1874.

za gospodarenje nad drugima, ali koje posjeduje umnu snagu da planirana osvajanja i ostvari. Nijemci su okarakterizirani i kao vječni neprijatelji slavenstva, koje im je moralo davati svoje zemlje, krv i umnu snagu.[1086]

Samo odvođenje poljskog biskupa u zatvor opisano je u *Obzoru* kao „žalostan događaj“.[1087] U nastavku te vijesti preneseni su podaci iz poljskog dnevnika *Kurier Poznański*, koji prikazuju nadbiskupa u pozitivnom svijetlu (ostao je miran prilikom uhićenja te je tješio kapelane i služinčad). U *Obzoru* tijekom 1874. godine nisu zabilježeni drugi komentari o poljskom nadbiskupu. *Narodne novine* su još prije nego je nadbiskup uhićen ustvrdile da nije bio na glasu kao „pretjeranac poljački“, tj. da nije posvećivao veliku pažnju očuvanju poljskosti.[1088]

Osim o progonu Ledóchowskog *Obzor* je izvijestio i o novčanim kaznama i pritvaranjima drugih katoličkih biskupa i svećenika u Pruskoj, primjerice o zaplijeni imovine wrocławskog („vratislavskog“) biskupa Henryka Förstera te zatvaranju nadbiskupa Triera Matthiasa Eberharda, nadbiskupa Kölna Paula Merchelsa i poznanjskog kanonika Gorzkowskog.[1089] *Narodne novine* su objavile vijesti o planu pruskih vlasti da svrgnu s položaja wrocławskog biskupa Förstera, o prodaji njegove imovine i imovine nadbiskupa Kölna Merchelsa te o zatvaranju nadbiskupa Triera Eberharda.[1090]

Književni časopis *Vienac*, iako se tijekom svog izlaženja nekoliko puta osvrnuo na položaj Poljaka pod pruskom vlašću, 1874. godine o tome nije pisao.

Uspoređujući tekstove objavljene 1874. u *Narodnim novinama* s tekstovima objavljenim te godine u *Obzoru* nisu uočene značajne razlike u prikazivanju položaja Poljaka u Pruskoj.

[1086] „Niemci u Rusiji“, *Narodne novine,* 31.3.1874.
[1087] „Različite viesti“, *Obzor,* 13.2.1874.
[1088] „Rimska crkva u Pruskoj“, *Narodne novine,* 10.1.1874.
[1089] „Politički pregled“, *Obzor*, 3.2.1874; „Politički pregled“, *Obzor*, 4.3.1874; „Politički pregled“, *Obzor,* 10.3.1874; „Politički pregled“, *Obzor,* 7.4.1874.
[1090] „Rimska crkva u Pruskoj“, *Narodne novine,* 5.1.1874; „U Zagrebu, 26. veljače“, *Narodne novine,* 26.2.1874; „U Zagrebu, 13. ožujka“, *Narodne novine,* 13.3.1874.

4.3. Prusko protjerivanje (1885)

Proces depolonizacije administracije na područjima pod pruskom vlašću na kojima su živjeli Poljaci bio je završen krajem sedamdesetih godina 19. stoljeća.[1091] Depolonizacija je provedena na temelju zakona iz 1876. godine, kojim se poljski jezik uklanja iz komunikacije u sudstvu, državnoj upravi i samoupravi. Uz to, ograničena je upotreba poljskog jezika u školama. Pokušaji germanizacije vidljivi su u ponjemčenju poljskih prezimena, što su njemački činovnici radili tijekom tada obveznih civilnih vjenčanja. Primjerice, poljsko prezime Wróbel (Vrabac) zapisivano je kao Spatz, a Wilk (Vuk) kao Wolf.[1092] Također, mijenjani su nazivi gradova i sela.[1093] Germanizacija je obuhvatila i zaposlene u sudstvu i upravi (Poljaci su dobivali otkaze) te teritorijalnu reorganizaciju (povećan je broj okruga, što je pratio porast broja njemačkih činovnika).[1094] Cilj depolonizacije i germanizacije bilo je jačanje vladine kontrole nad istočnim pruskim pokrajinama.[1095]

Početkom osamdesetih godina 19. stoljeća započelo je masovno iseljavanje seljačkog stanovništva iz istočnih pruskih pokrajina u Ameriku. Među iseljenicima prevladavali su Nijemci. Smanjenju broja njemačkog stanovništva u istočnim pokrajinama doprinijelo je i iseljavanje Nijemaca u zapadne pokrajine Njemačkog Carstva, gdje se snažno razvijala industrija. Potreba za radnicima zadovoljavana je dolaskom Poljaka iz Galicije i Poljskog Kraljevstva. Povećanju broja poljskog stanovništva na području pod pruskom vlašću doprinio je znatno veći prirodni priraštaj tamošnje poljske populacije u usporedbi s tamošnjim Nijemcima.[1096]

Kao odgovor na porast udjela Poljaka u stanovništvu istočnih pruskih pokrajina pruske vlasti 1885. godine donijele su odluku o protjerivanju ruskih i austrijskih državljana iz tog dijela Pruske. Iste godine počela je provedba te odluke, koja je pogodila većinom Poljake i poljske Židove.[1097] Tijekom 1885. godine iz Pruske je iseljeno oko 30 tisuća austrijskih i ruskih državljana, među kojima su bili sezonski radnici, ali i osobe koje su na tim područjima živjele duže vrijeme, primjerice Poljaci koji su emigrirali pred ruskim represijama.[1098] To prisilno iseljavanje Poljaka iz područja pod pruskom vlašću nazvano je prusko protjerivanje.

[1091] T. Kizwalter, T. Nałęcz, n. dj., str. 46.
[1092] J. Buszko, n. dj., str. 101.
[1093] D. Agičić, *Podijeljena Poljska 1772.-1918*, str. 106.
[1094] J. Buszko, n. dj., str. 100-101.
[1095] T. Kizwalter, T. Nałęcz, n. dj., str. 46-47.
[1096] J. Buszko, n. dj., str. 31, 36, 101.
[1097] N. Davies, n. dj., str. 618.
[1098] T. Kizwalter, T. Nałęcz, n. dj., str. 48; J. Buszko, n. dj., str. 101; D. Agičić, *Podijeljena Poljska 1772.-1918*, str. 107.

Nekoliko godina kasnije ponovno je dopušteno sezonsko zapošljavanje stranih državljana u poljoprivredi, što je omogućilo dolaske seljačkih radnika iz Poljskog Kraljevstva i Galicije.[1099]

Pisanje zagrebačkih periodičkih publikacija o položaju Poljaka pod pruskom vlašću u razdoblju početka pruskog protjerivanja (točnije tijekom cijele 1885. godine) analizirano je na primjeru *Narodnih novina, Pozora, Srbobrana, Slobode, Biča, Hrvatske vile* i *Vienca*.

Narodne novine, bliske Narodnoj stranci bana Khuena Héderváryja, tijekom 1885. godine uređivao je Miloš Zec, a tijekom nekoliko ljetnih mjeseci dok je on bio odsutan I. Hörer. Iako je dnevnik izvještavao o progonu (zabilježeno je 35 vijesti o toj temi i to većinom u razdoblju od kolovoza do prosinca),[1100] komentari su bili rijetki. Progon Poljaka je opisan kao „nečovječna odredba".[1101] Prenesenu informaciju da progon Poljaka treba doprinijeti asimilaciji poljskog pučanstva u pruskoj državi *Narodne novine* komentirale su riječima: „Ovim je izrečeno, što se je već davno znalo".[1102] Najviše prostora novine su posvetile raspravama u njemačkom parlamentu o protjerivanju Poljaka, odjecima protjerivanja na području Austro-Ugarske Monarhije te prenošenju informacija o broju preseljenih Poljaka iz pojedinih pruskih područja. U jednom od članaka o pruskom protjerivanju *Narodne novine* su svoje čitatelje informirale da je iz Pruske, među ostalima, iseljeno 987 Poljaka koji nemaju stalni dohodak i čak 9300 Židova.[1103]

[1099] T. Kizwalter, T. Nałęcz, n. dj., str. 64.

[1100] „Brzojavne viesti *Narodnim Novinam*", *Narodne novine*, 7.5.1885; „U Zagrebu, 11. svibnja", *Narodne novine,* 11.5.1885; „U Zagrebu, 30. svibnja", *Narodne novine*, 30.5.1885; „U Zagrebu, 20. lipnja", *Narodne novine,* 20.6.1885; „U Zagrebu, 25. srpnja", *Narodne novine*, 25.7.1885; „Brzojavne viesti *Narodnim novinam*", *Narodne novine*, 19.8.1885; „Brzojavne viesti *Narodnim novinam*", *Narodne novine*, 21.8.1885; „Brzojavne viesti *Narodnim novinam*", *Narodne novine*, 22.8.1885; „U Zagrebu, 26. kolovoza", *Narodne novine,* 26.8.1885; „Brzojavne viesti *Narodnim novinam*", *Narodne novine*, 26.8.1885; „Brzojavne viesti *Narodnim novinam*", *Narodne novine*, 27.8.1885; „Brzojavne viesti *Narodnim novinam*", *Narodne novine,* 2.9.1885; „Brzojavne viesti *Narodnim novinam*", *Narodne novine*, 3.9.1885; „Brzojavne viesti *Narodnim novinam*", *Narodne novine,* 5.9.1885; „U Zagrebu, 7. rujna", *Narodne novine*, 7.9.1885; „Brzojavne viesti *Narodnim novinam*", *Narodne novine*, 10.9.1885; „U Zagrebu, 11. rujna", *Narodne novine*, 11.9.1885; „U Zagrebu, 15. rujna", *Narodne novine,* 15.9.1885; „U Zagrebu, 16. rujna", *Narodne novine*, 16.9.1885; „U Zagrebu, 21. rujna", *Narodne novine,* 21.9.1885; „U Zagrebu, 8. listopada", *Narodne novine*, 8.10.1885; „Brzojavne viesti *Narodnim novinam*", *Narodne novine*, 16.10.1885; „U Zagrebu, 19. listopada", *Narodne novine*, 19.10.1885; „U Zagrebu, 20. listopada", *Narodne novine*, 20.10.1885; „U Zagrebu, 24. listopada", *Narodne novine*, 24.10.1885; „U Zagrebu, 28. listopada", *Narodne novine*, 28.10.1885; „U Zagrebu, 11. studenoga", *Narodne novine,* 11.11.1885; „Brzojavne viesti *Narodnim Novinam*", *Narodne novine*, 21.11.1885; „U Zagrebu, 25. studenoga", *Narodne novine*, 25.11.1885; „Brzojavne viesti *Narodnim Novinam*", *Narodne novine,* 2.12.1885; „U Zagrebu, 5. prosinca", *Narodne novine*, 5.12.1885; „U Zagrebu, 7. prosinca", *Narodne novine*, 7.12.1885; „U Zagrebu, 9. prosinca", *Narodne novine*, 9.12.1885; „U Zagrebu, 10. prosinca", *Narodne novine*, 10.12.1885; „U Zagrebu, 22. prosinca", *Narodne novine,* 22.12.1885.

[1101] „U Zagrebu, 30. svibnja", *Narodne novine,* 30.5.1885.

[1102] „U Zagrebu, 24. listopada", *Narodne novine,* 24.10.1885.

[1103] „Brzojavne viesti Narodnim Novinam", *Narodne novine,* 5.9.1885.

Dnevnik *Pozor*, blizak Neodvisnoj narodnoj stranci (obzorašima), uređivao je Klement Božić uz iznimku srpnja i kolovoza, kada je na mjestu urednika bio Milovan Grlović-Grloci. Iako je *Pozor* o pruskom protjerivanju objavio manji broj vijesti od *Narodnih novina* (objavio ih je samo 16),[1104] komentari *Pozora* bili su brojniji i znatno opširniji. Odnosi se to prije svega na tekstove „Njemački ostrakismos" iz svibnja i „Njemačko progonstvo Poljaka" iz kolovoza te na tekst u rubrici „Politički pregled" iz listopada 1885. godine.[1105]

Progonstvo je *Pozor* okarakterizirao kao groznu i užasnu stvar, uspoređujući ga s ostrakizmom u nekim grčkim gradovima-državama i progonom Hugenota u Francuskoj. Prema *Pozoru*, prosvijetljeni svijet osudio je ostrakizam kao „groznu nepravdu", ali prusko protjerivanje Poljaka još je gore. U Grčkoj se on odnosio samo na pojedince, a u Pruskoj na tisuće osoba; u Grčkoj se o tome glasovalo, a u Pruskoj odlučuje „zloba ili samovolja" pojedinog činovnika.[1106] Odluka francuskog kralja Luja XIV. iz 1685. godine o ukidanju Nanteskog edikta smatrana je, prema *Pozoru*, za najbrutalniji događaj u povijesti. Pruska vlast svojim postupanjem prema Poljacima zastupa ista stajališta kao Luj XIV, izlažući ruglu sva načela napretka i prosvjete.[1107] Dnevnik je povukao paralelu između ponašanja Nijemaca i Mađara. Smatrao je da Mađari oponašaju Nijemce, zbog čega je tako veliko prijateljstvo Mađara i Bismarcka. Također, autor teksta „Njemački ostrakismos" zapitao je kako bi drugi reagirali da se iz Hrvatske prognaju Mađari ili Nijemci: „Kad bismo mi iz naše domovine prognali ovdje nastanjene Magjare, koji nepriznaju hrvatsku državnu ideju; ili sve Niemce, koji nit su naučili hrvatski, nit prianjaju na hrvatstvo, kad bismo sve ovakve nam protivne elemente naprečac iz Hrvatske protjerali, nebi li na nas graknuli svi obrazovani narodi, a najviše Niemci i njihova glasila? Nebi li nas prozvali barbarima, koji nisu dostojni, da jih evropsko sunce grije? Pak opet prostupajuć onako samo bismo se poveli za primjerom samih Niemaca, i to ne može biti štajerskih kretina ili tirolskih bogomoljaca, nego baš onih Niemaca, koji se smatraju središtem i čuvarom njemačke kulture: mislimo Prusku i njezinu vladu."[1108]

[1104] „Njemački ostrakismos", *Pozor*, 13.5.1885; „Iz Rusije", *Pozor*, 29.5.1885; „Čudna kovarstva", *Pozor*, 8.7.1885; „Brzojavi *Pozorovi*", *Pozor*, 21.8.1885; „Pabirci iz Rusije", *Pozor*, 24.8.1885; „Brzojavi *Pozorovi*", *Pozor*, 26.8.1885; „Brzojavi *Pozorovi*", *Pozor*, 27.8.1885; „Njemačka progonstva Poljaka", *Pozor*, 28.8.1885; „Brzojavi *Pozorovi*", *Pozor*, 2.9.1885; „Politički pregled", *Pozor*, 3.9.1885; „Brzojavi *Pozorovi*", *Pozor*, 5.9.1885; „Brzojavi *Pozorovi*", *Pozor*, 10.9.1885; „Brzojavi *Pozorovi*", *Pozor*, 16.9.1885; „Politički pregled", *Pozor*, 22.10.1885; „Brzojavi *Pozorovi*", *Pozor*, 21.11.1885; „Brzojavi *Pozorovi*", *Pozor*, 2.12.1885.

[1105] „Njemački ostrakismos", *Pozor*, 13.5.1885; „Njemačka progonstva Poljaka", *Pozor*, 28.8.1885; „Politički pregled", *Pozor*, 22.10.1885.

[1106] „Njemački ostrakismos", *Pozor*, 13.5.1885.

[1107] „Politički pregled", *Pozor*, 22.10.1885.

[1108] „Njemački ostrakismos", *Pozor*, 13.5.1885.

Pozor je izrazio čuđenje što najmoćnija država Europe, narod od 40 milijuna osoba „drhti“ pred nekoliko tisuća mirnih radnika i hvata se „najbrutalnijeg sredstva, da ga ovi nebi apsorbirati“.[1109] Prusko protjerivanje austrijskih i ruskih državljana moglo bi izazvati protjerivanja pruskih državljana u Rusiji i Austriji, naglasio je dnevnik.[1110] *Pozor* je ustvrdio da je prusko protjerivanje bilo protivno odlukama Bečkog kongresa, na kojem se Pruska obvezala da će poštovati poljski narod. Riječ je o međunarodnom pitanju i zbog toga što se proganjaju državljani stranih zemalja, pa je stoga Austrija potpuno ovlaštena da Pruskoj uputi prigovor.[1111]

Protjerane Poljake dnevnik je prikazao kao mirne, marljive i pobožne državljane, nedužne osobe, osobe koje nisu sudjelovali u političkim i nacionalnim borbama i slično.[1112] Tu vrijedi navesti još jedan ulomak članka „Njemački ostrakismos“: „Mislite zar, da su ti ljudi bili hajduci ili razbojnici, tati ili palikuće; il su bili drugi kakvi zločinci – svega toga neima. Jesu li možda inače griješili; bili su n. pr. protuhe, pijanice, svadljivci itd.? Ili su preotimali zaslužbu i kruh domaćim ljudom. Nepogodi! – Zar su dakle bili anarkiste, nemirnjaci, buntovnici, te su rušili mir gradjana? – Maška! – Oni su ljudi bili mirni, marljivi, pobožni državljani – pak opet budu izgnani.“[1113]

U kontekstu protjerivanja Poljaka, može se prikazati kakav je bio stav *Pozora* prema kancelaru Bismarcku. Dnevnik je imao izrazito negativno mišljenje o njemu. Prikazao ga je kao osobu koja mrzi Poljake, jer se ne žele „rastopiti u njemstvu“.[1114] Uz to, ustvrdio je da „taj moderni Metternich“ ne može biti pravi prijatelj Slavena.[1115]

Pozor je iz pruskog progona Poljaka izvukao i širi zaključak: „Ali pamtite, da ista sudbina zapada svaki narod, kojemu tudjinac zapovieda i po njegovoj se bani kući“.[1116]

Srpsko glasilo *Srbobran* urednika Pavla Jovanovića 1885. godine pruskom protjerivanju nije posvetio pažnju. O djelovanju Bismarcka *Srbobran* je imao negativan stav. To se može zaključiti na temelju članaka „Bizmark žari i pali“.[1117] Komentirajući Bismarckovu vanjsku politiku autor članka je naglasio njegove osvajačke ciljeve i nastojanje za uspostavom njemačke hegemonije u svijetu. Također, uočio je i Bismarckovu nezasitnost u pogledu vanjskopolitičkih

---

[1109] Isto.
[1110] „Njemačka progonstva Poljaka“, *Pozor,* 28.8.1885.
[1111] Isto; „Politički pregled“, *Pozor,* 22.10.1885.
[1112] „Njemački ostrakismos“, *Pozor,* 13.5.1885; „Politički pregled“, Pozor, 22.10.1885.
[1113] „Njemački ostrakismos“, *Pozor,* 13.5.1885.
[1114] „Čudna kovarstva“, *Pozor,* 8.7.1885.
[1115] „Politički pregled“, *Pozor,* 17.4.1885.
[1116] „Njemački ostrakismos“, *Pozor,* 13.5.1885.
[1117] „U prijateljskom zagrljaju – da sve kosti pucaju I“, *Srbobran*, 9/21.5.1885; „Bizmark žari i pali“, *Srbobran,* 16/28.5.1885.

ciljeva: „U svačijoj ruci zalogaj ga draži i rado bi sve svojim kulturtregerskim želudcem progutao“. Članak je završen slikom Bismarckove želje da žari i pali svijetom kako bi taj politički plamen progutao sve što smeta ostvarenju njemačkih interesa. O negativnom prikazu Bismarckove politike u *Srbobranu* svjedoči i članak „U prijateljskom zagrljaju – da sve kosti pucaju“, u kojem se sa stajališta Austro-Ugarske kritizira njemačka politika prema toj državi.[1118]

Stavovi pravaša o pruskom protjerivanju mogu se razaznati iz pisanja njihovih periodičkih tiskovina, prije svega dnevnika *Sloboda* i satiričkog lista *Bič*.

Slobodu su 1885. godine uređivali Vlado Kolarović, Josip Smogji, Eugen Kumičić, Franjo Milošević i Stj. Štiglić. Taj pravaški dnevnik oštro je napadao protjerivanje Poljaka iz Pruske, prikazujući ga kao barbarstvo i nepravdu.[1119] Prema *Slobodi*, takva vrsta barbarstva, da se ljudi tjeraju iz svog rodnog mjesta i materinje zemlje, bila je „specijalitet“ Nijemaca.[1120] U jednom članku ustvrđeno je da još nijedan narod nije doživio takvu porugu da ga protjeruju iz vlastite domovine, kao što doživljavaju Poljaci iz Poznanja.[1121] Samo zbog toga što su Poljaci, bez ikakve milosti tjeraju se siromašni radnici sa svojim obiteljima iz Pruske, pisao je dnevnik.[1122] *Sloboda* je pratila i rasprave u njemačkom parlamentu o progonu Poljaka te odjeke progona u Galiciji.[1123] Također, izvještavala je o poljskom književniku Józefu Ignacyju Kraszewskom, koji se nalazio u pruskom zatvoru zbog suradnje s francuskom obavještajnom službom.[1124]

Pravaški satirički list *Bič* urednika Višemira Zime položaj Poljaka u Pruskoj prikazao je u rubrici „Revue politique“. Progon Poljaka iz Pruske osuđen je kroz satirički tekst u stihovima:

„Niemci gone sad Poljake
Iz svoga kraja:
Jer Poljak nije vriedan
Švabskoga raja“[1125]

Autor te rubrike kritizirao je i općenito politiku Bismarcka i njemačkih vlasti prema Slavenima:

„Bismark reče: svi Slaveni

[1118] „U prijateljskom zagrljaju – da sve kosti pucaju“, *Srbobran,* 9/21.5.1885.
[1119] „Razgled politike“, *Sloboda*, 15.5.1885; „Razgled politike“, *Sloboda*, 24.8.1885; „Razgled politike“, *Sloboda,* 11.12.1885.
[1120] „Razgled politike“, *Sloboda,* 11.12.1885.
[1121] „Razgled politike“, *Sloboda,* 22.10.1885.
[1122] „Razgled politike“, *Sloboda,* 24.8.1885.
[1123] „Razgled politike“, *Sloboda*, 8.5.1885; „Najnovije viesti“, *Sloboda,* 30.11.1885.
[1124] „Svašta“, *Sloboda*, 23.2.1885; „Svašta“, *Sloboda*, 16.7.1885; „Svašta“, *Sloboda,* 22.8.1885. itd.
[1125] „Revue politique“, *Bič,* 1885, br. 10.

Kukavne su žene!
Zašto dakle Berlin viče
Sada na Slavene?
Jer Slaveni ne će više
Gmizat kao crvi,
Stoji vika Beč-Berlina
Proti slavskoj krvi“.[1126]

Pravaški književni časopis *Hrvatska vila* urednika Nikole Kokotovića o Poljacima u Pruskoj tijekom 1885. godine nije izvještavao uz iznimku jedne kratke vijesti o književnom radu Józefa Ignacyja Kraszewskog u magdeburškom zatvoru.[1127] Bio je to nastavak interesa *Hrvatske vile* za tog „nestora poljske književnosti“[1128] započetog u ranijem razdoblju izlaženja.[1129]

U književnom časopisu *Vienac* tijekom 1885. godine (kada ga je uređivao Vjekoslav Klaić) nisu zabilježeni komentari o Poljacima u Pruskoj osim jednog kratkog komentara o odnosu pruske vlasti prema Józefu Ignacyju Kraszewskom. Uz informaciju da je „slavni veteran poljskih pisaca“ Kraszewski u magdeburškom zatvoru napisao tri nove povijesne pripovijetke, časopis je izvijestio da je tom „nesretnom starcu“ pozlilo te da se njegovi prijatelji brinu da bi mogao nastradati. *Vienac* je ustvrdio ga je vlast „pod stare dane turila u tamnicu“ i da bi bilo barbarstvo, ako mu vlast ne bi dopustila odlazak na liječenje i oporavak u toplije krajeve.

O stavu *Vienca* o položaju Poljaka u Pruskoj mogu svjedočiti tvrdnje tog lista iz razdoblja nakon zatvaranja gnieznanjsko-poznanjskog nadbiskupa Mieczysława Ledóchowskog, o kojem je bilo riječi u prošlom potpoglavlju. U tom razdoblju (1875-1881) *Vienac* je uređivao August Šenoa. Godine 1875. gradnja poljskog kazališta u Poznanju stavljena je u kontekst jake i nasilne germanizacije koja je vladala na tom području.[1130] Godinu dana kasnije časopis je ustvrdio da upravo Poznanj stoji na braniku poljskosti protiv brutalnosti pruske germanizacije.[1131] Godine 1878. časopis je zaključio da odgovor na pitanje kakav je položaj Poljaka u Poznanju nije nimalo povoljan za slavenstvo. Otimanje poljskog imetka sistematično se provodi pod zaštitom pruske vlasti, koja na svaki način nastoji materijalno

[1126] „Revue politique“, *Bič*, br. 11.
[1127] „Svaštice“, *Hrvatska vila*, 1884-1885, br. 11.
[1128] „Listak“, *Hrvatska vila*, 1883-1884, br. 28.
[1129] O čemu svjedoče tekstovi: „Listak“, *Hrvatska vila*, 1882-1883, br. 5; „Listak“, *Hrvatska vila*, 1882-1883, br. 11; „Listak“, *Hrvatska vila*, 1883-1884, br. 24; „Listak“, *Hrvatska vila*, 1883-1884, br. 37. itd.
[1130] „Listak“, *Vienac*, 1875, br. 8.
[1131] „Listak“, *Vienac*, 1886, br. 18.

uništiti poljsku vlastelu. Poljaci se toj „sotonskoj radnji“ njemačke vlade opiru osnivajući svoja gospodarska društva.[1132] U kontekstu djelovanja poljskog kazališta u Poznanju 1880. godine istaknuto je da u Poznanju pruska vlast radi „upravo đavolskom spletkom“ da uništi poljski puk te da su Prusi „najzakletiji neprijatelji slavenstva“.[1133]

Ako se usporedi pisanje analiziranih periodičkih publikacija iz 1885. godine o Poljacima pod vlašću Pruske, može se uočiti da niti jedan od promatranih dnevnika i časopisa nije opravdavao postupke pruskih vlasti protiv Poljaka. U simpatijama prema Poljacima i osudi pruskih vlasti isticali su se *Obzor* blizak Neodvisnoj narodnoj stranci te glasio Stranke prava *Sloboda*. I u pravaškom satiričkom listu *Bič* vidljiva je kritika pruskog odnosa prema Poljacima. *Narodne novine* bliske Narodnoj stranci i glavno srpsko glasilo *Srbobran* progonu Poljaka u Njemačkom Carstvu nisu posvetili veću pozornost u svojim komentarima. U književnim časopisima *Vienac* i pravaškoj *Hrvatskoj vili* iz 1885. godine nisu pronađeni tekstovi o pruskom progonu Poljaka. Tu ipak vrijedi napomenuti da je *Vienac* u razdoblju koje je prethodilo pruskom progonu negativno prikazivao odnos pruskih vlasti prema Poljacima.

[1132] „Listak“, *Vienac*, 1878, br. 46.
[1133] „Listak“, *Vienac*, 1880, br. 14.

4.4. Zabrana održavanja vjeronauka na poljskom jeziku na području Njemačkog Carstva i školski štrajk u Wrześni (1901)

Narednim korakom u germanizaciji područja na kojima su živjeli Poljaci bilo je osnivanje Kolonizacijske komisije (1886). Komisija je imala za zadaću kupnju nekretnina od poljskih zemljovlasnika, njezinu parcelizaciju i prijenos takvih gospodarstava njemačkim seljacima. Na kupljenoj zemlji u dolini rijeke Noteć naseljeno je oko 22 tisuće njemačkih obitelji.[1134] Poljaci su ipak uspjeli ograničiti uspjeh Komisije, među ostalim pomoću svoje Zemljišne banke osnovane 1888. i preko parcelacijskih društava.[1135] Ipak, sve do 1896. godine više zemlje prelazilo je iz poljskih u njemačke ruke nego obrnuto, ali 1897. godine dolazi do promjene tog procesa i od tada prevladava promjena vlasništva u korist Poljaka.[1136]

Uz neuspjela nastojanja za smanjenjem vlasništva Poljaka nad zemljom, nastavljeno je ograničavanje upotrebe poljskog jezika, što je uključivalo snažnu germanizaciju školstva.[1137] Germanizacija srednjeg školstva u Poznanjskoj pokrajini provedena je u razdoblju od 1872. do 1874. godine. Njemački jezik kao obvezan uveden je i u osnovne škole, ali se toleriralo podučavanje vjeronauka na poljskom jeziku u nižim razredima. Od 1886. godine germanizacija školstva ponovno je pooštrena, među ostalim masovnim zamjenama poljskih učitelja Nijemcima, ukidanjem poljskog jezika u nastavi tamo gdje se još bio održao, podučavanjem vjeronauka na njemačkom jeziku u srednjim školama, pa čak i zamjenom poljskog kao izbornog predmeta s engleskim jezikom.[1138] Iako je nakon ostavke njemačkog kancelara Bismarcka (1890) došlo do poboljšanja položaja Poljaka, već 1894. germanizacija je nastavljena dolaskom Chlodwiga Hohenlohe-Schillingsfürsta na položaj njemačkog kancelara.[1139] Tu vrijedi naglasiti da su njemački vladajući krugovi u Poljacima vidjeli jedne od glavnih unutarnjih neprijatelja Njemačkog Carstva.[1140] U protupoljskoj aktivnosti istaknula se nacionalistička grupacija Njemačko društvo Istočne Marke, nazvana Hakata prema početnim slovima prezimena njezinih osnivača (F. Hansemanna, H. Kennemanna i H. Tiedemanna).[1141] Tu vrijedi spomenuti i općenito jačanje njemačkog nacionalizma, koji je težio unutarnjem učvršćivanju snažne

[1134] T. Kizwalter, T. Nałęcz, n. dj., str. 48; N. Davies, n. dj., str. 620.
[1135] T. Kizwalter, T. Nałęcz, n. dj., str. 58.
[1136] J. Buszko, n. dj., str. 190.
[1137] T. Kizwalter, T. Nałęcz, n. dj., str. 104.
[1138] J. Buszko, n. dj., str. 100, 188.
[1139] T. Kizwalter, T. Nałęcz, n. dj., str. 80.
[1140] J. Buszko, n. dj., str. 250.
[1141] D. Agičić, *Podijeljena Poljska…*, str. 107.

nacionalne države, a u pojedinim grupama (primjerice u socijalistima i Židovima) vidio je zapreke za homogen i snažan nastup nijemstva u svijetu.[1142]

Veliki odjek među Poljacima imali su događaji u Wrześni (gradu pedesetak kilometara istočno od Poznanja) 1901. godine. Tamošnja škola dobila je naredbu da se od travnja 1901. vjeronauk u dva najviša razreda treba podučavati na njemačkom jeziku. Učenici su se bunili protiv takve naredbe, a školske vlasti su njihov bunt odlučile slomiti. Do najznačajnijeg događaja došlo je 20. svibnja, kada su učenici odbili ponoviti učiteljeve riječi na njemačkom jeziku. Kao primjer drugima dio učenika zbog toga je kažnjen šibanjem, što je izazvalo okupljanje njihovih roditelja. Nekoliko roditelja je prodrlo u školu i suprotstavilo se šibanju učenika. Policija je legitimirala okupljene. U studenom 1901. godine u Gnieznu protiv legitimiranih Poljaka proveden je sudski postupak, koji je završio osudom 20 osoba na kazne do 2,5 godine zatvora.[1143] Ogorčenost osudom proširila se među Poljacima izvan granica Njemačkog Carstva: održali su demonstracije ispred njemačkih konzulata u Varšavi i Lavovu te proglasili bojkot pruskih proizvoda.[1144]

Germanizacijska politika pruskih vlasti imala je posljedice koje nisu bile u interesu pruskih vlasti, a to je jačanje solidarnosti među poljskim stanovništvom i prihvaćanje ideja tzv. organskog rada.[1145]

U nastavku se donosi analiza pisanja o Poljacima pod pruskom vlašću tijekom 1901. godine *Narodnih novina* bliskih Narodnoj stranci Khuena Héderváryja, *Obzora* bliskog Neodvisnoj narodnoj stranci, glasila Stranke prava *Hrvatska*, glasila Čiste stranke prava *Hrvatsko pravo*, glasila Srpske samostalne stranke *Srbobran*, glasila Socijaldemokratske stranke *Sloboda* te književnog časopisa *Vienac*.

Narodne novine 1901. uređivao je književnik i publicist Janko Ibler. Ibler je iskustvo uređivanja periodičkih publikacija stekao u *Viencu* (1881-1882), *Hrvatskoj vili* (1882) i *Slobodi* (1885).[1146] Štrajk učenika tijekom travnja i svibnja u *Narodnim novinama* nije imao odjeka. Na položaj Poljaka u Njemačkom Carstvu dnevnik je obratio pažnju tek u studenom i prosincu, kada je završen sudski proces protiv roditelja poljskih učenika. *Narodne novine* odnos pruskih vlasti prema Poljacima opisale su riječju „okrutan“, a samoj presudi protiv roditelja učenika iz

[1142] U. Dirlmeier, A. Gestrich, U. Herrmann, Urlich i dr., *Povijest Njemačke*, str. 188.
[1143] „Strajk szkolny 1901 r.“, *Muzeum Regionalne im. Dzieci Wrzesińskich*, u: www.muzeum.wrzesnia.pl/strajk-szkolny-1901-r.html (pristup 15.6.2017.).
[1144] T. Kizwalter, T. Nałęcz, n. dj., str. 105.
[1145] J. Buszko, n. dj., str. 104.
[1146] „Ibler, Janko“, *Hrvatska enciklopedija*, u: enciklopedija.hr (pristup 8.6.2017.).

Wrześnie dale su atribut „kobna“.[1147] Kao primjer okrutnog postupanja naveden je slučaj gospođe Nepomucene Piasecke, „majke od petero sitne djece“, osuđene na dvije i pol godine zatvora, koja je u tamnici oboljela.[1148] Takav tekst mogao je u čitateljima izazvati suosjećanje s Poljacima. Više od samih postupaka pruskih vlasti prema Poljacima dnevnik su interesirali odjeci koje je osuda imala na području Galicije i to prvenstveno u Krakovu i Lavovu. *Narodne novine* izvijestile su o izgredima u Krakovu zbog događaja u Pruskoj, pismu poljskog književnika Henryka Sienkiewicza objavljenog u krakovskom dnevniku *Czas* u kojem osuđuje postupke Nijemaca u Poznanjskoj pokrajini i poziva Poljake na potporu osuđenim sunarodnjacima, prikupljanju sredstava za osuđene te velikim protupruskim demonstracijama u Lavovu.[1149] Navedene vijesti nisu pratili komentari *Narodnih novina*.

Stavove glavne oporbene stranke u Hrvatskom saboru, Neodvisne narodne stranke (obzoraša), predstavljao je *Obzor*. Taj dnevnik 1901. godine uređivao je Josip Pasarić. *Obzor* je položaju Poljaka u Poznanjskoj pokrajini posvetio puno prostora tijekom 1901. godine.

Taj dnevnik najviše pozornosti na događaje u Pruskoj usmjerio je tijekom studenog i prosinca 1901. godine, odnosno nakon objave presude poljskim roditeljima. U usporedbi s drugim promatranim dnevnicima, *Obzor* je puno više pisao o navedenom suđenju. O događaju iz svibnja, zbog kojeg su roditelji osuđeni, dnevnik je objavio samo jednu kratku vijest.[1150] *Obzor* je na svojim stranicama prenio pismo Henryka Sienkiewicza o progonu poljskih učenika u Pruskoj. Osim toga objavio je opširan članak još jednog Poljaka o položaju tog naroda u Pruskoj.[1151] Autor navedenog članka potpisan je pseudonimom Wielkopolanin. Pseudonim potječe od zemljopisnog naziva Velikopoljska (Wielkopolska) – poljskog područja pod pruskom vlašću na kojem se nalazila Poznanjska pokrajina.

Odnos pruske vlasti prema Poljacima u *Obzoru* je prikazan kao „brutalno ubijanje jednog naroda“.[1152] Dnevnik je tvrdio da se protiv Poljaka koristi cijeli sistem nasilja te da su Poljaci pod pruskom vlašću „državni robovi“.[1153] Pišući o njemačkim postupcima protiv Poljaka istaknuto je da je vrhunac okrutnosti i barbarstva kad se ubija jedan narod i kada mu se

---

[1147] „Politički pregled“, *Narodne novine*, 28.11.1901; „Politički pregled“, *Narodne novine,* 9.12.1901.
[1148] „Politički pregled“, *Narodne novine,* 28.11.1901.
[1149] „Politički pregled“, *Narodne novine*, 26.11.1901; „Politički pregled“, *Narodne novine*, 28.11.1901; „Različite viesti“, *Narodne novine*, 3.12.1901; „Politički pregled“, *Narodne novine*, 7.12.1901; „Politički pregled“, *Narodne novine*, 9.12.1901; „Različite viesti“, *Narodne novine,* 10.12.1901.
[1150] „Zagreb, 23. svibnja“, *Obzor,* 23.5.1901.
[1151] „Poljaci u Pruskoj i Henryk Sienkiewicz“, *Obzor*, 25.11.1901; Wielkopolanin, „Poljaci i Njemačka“, *Obzor,* 24.12.1901.
[1152] „Poljaci u Pruskoj“, *Obzor,* 19.11.1901.
[1153] „Zagreb, 18. siečnja“, *Obzor*, 18.1.1901; „Poljaci pod pruskom knutom“, *Obzor,* 30.11.1901.

otima njegov jezik.[1154] Škole su navedene kao primjer progona Poljaka: germanski bijes obara se na nevinu djecu u školama, koje su postale mučilište za Poljake.[1155]

Dnevnik je smatrao da sudski proces protiv poljskih roditelja baca ružno svjetlo na pruske škole i učitelje i ustvrdio da bi se svaka vlada da je u njoj samo trunka čovječnosti i stida morala sramiti činjenica koje su iznesene u tom procesu.[1156] Osudi koja je u tom procesu proglašena dani su pridjevi „nečovječna“ i „krvava“.[1157] Prema *Obzoru,* očevi i majke poljskih učenika bili su osuđeni zbog toga što su se zauzeli za svoju djecu, „koju su pijani pruski pioniri germanske kulture u školi do krvi tukli“.[1158] Ocijenjeno je da je presuda zapanjila i ogorčila ne samo sav poljski narod nego i „pristojnije Nijemce“.[1159]

Osim o procesu zbog događaja u Wrześni dnevnik je spominjao i druge sudske procese protiv Poljaka u Pruskoj, primjerice torunjski proces protiv poljskih gimnazijalaca u kojem je njihovo društvo u kojem su tajno učili poljski jezik, kulturu i zemljopis proglašeno protivnim pruskoj državi, a dio učenika je osuđen na zatvorske kazne.[1160] Proces je poznat kao Proces filomatima Pomorja.[1161] Pišući o procesu dnevnik je istaknuo da je korupcija njemačkog pravosuđa velika sramota, protiv koje bi njemačka štampa morala ustati da nije „okružena šovinizmom“.[1162]

Iako su u središtu interesa *Obzora* bili sudski procesi i općenito odnos pruske vlasti prema Poljacima, u nekoliko navrata dnevnik je iznio svoj stav o Poljacima, točnije poljskim majkama i poljskoj djeci. Kod poljskih majki je istaknuto da zaslužuju čast i divljenje, a kod poljske djece naglašena je njihova žilava i ustrajna obrana svoje narodnosti i jezika.[1163]

Iz *Obzora* možemo doznati i kakvi su bili odjeci događaja iz Poznanjske pokrajine u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Te novine izvijestile su da je Hrvatsko-slovenski klub u Carevinskom vijeću u Beču u studenom 1901. godine za „uboge žrtve pruske tiranije“ donirao 100 kruna.[1164] U svjetlu progona Poljaka u Pruskoj novine su se osvrnule i na djelovanje poljskih zastupnika u Carevinskom vijeću. Iako je djelovanje Poljaka u Carevinskom vijeću tema zasebnog potpoglavlja doktorata, ovdje se može navesti da ih je *Obzor* oštro kritizirao.

[1154] „Varvari“, *Obzor,* 5.12.1901.
[1155] „Poljake u Poznanju…“, *Obzor,* 12.9.1901.
[1156] „Poljaci u Pruskoj“, *Obzor,* 25.11.1901.
[1157] „Poljaci u Pruskoj“, *Obzor*, 28.11.1901; „Poljaci u Pruskoj i Henryk Sienkiewicz“, *Obzor,* 25.11.1901.
[1158] „Njemačka i slavenska kultura“, *Obzor,* 7.12.1901.
[1159] „Poljaci u Pruskoj i Henryk Sienkiewicz“, *Obzor,* 25.11.1901.
[1160] „Progon Poljaka“, *Obzor*, 16.7.1901; „Poljaci u Poznanju“, *Obzor*, 17.9.1901; „Poljaci u Pruskoj“, *Obzor,* 19.11.1901.
[1161] Više o procesu vidi u: J. Karnowski, *Filomaci Pomorscy, Część I. 1840-1901*, Toruń 1926, str. 69-84.
[1162] „Progon Poljaka“, *Obzor,* 16.7.1901.
[1163] „Poljaci u Pruskoj“, *Obzor*, 5.12.1901; „Poljaci u Pruskoj“, *Obzor,* 27.12.1901.
[1164] „Poljaci u Pruskoj“, *Obzor,* 27.11.1901.

Ocijenio je da su poljski zastupnici u Beču posve pasivni prema progonima svog naroda u Njemačkoj te „da nemaju krvi u žilama, kad na sve ovo šute i miruju“.[1165] U istom članku osuda poljskih zastupnika pojačana je tvrdnjom da upravo Poljaci podržavaju savez Austro-Ugarske s Njemačkom, u kojoj se Poljaci progone. Članak je završen optužbom poljskih zastupnika u Carevinskom vijeću da su „poljski magjaroni“.

Kao pozitivnu posljedicu događaja iz Wrześnie i osude Poljaka koja je uslijedila, novine su predstavile povratak Poljaka slavenstvu i zbliženje Poljaka s Rusima. Primjerice, u rujnu je ustvrđeno da će progon Poljaka „ipak imati jedan dobar uspjeh“, a taj je da će se Poljaci približiti Rusima i da se znakovi tog približavanja već vide.[1166] U prosincu je dnevnik objavio da su se Poljaci zahvaljujući događajima u Pruskoj vratili slavenstvu, koje je shvatilo da je bitka koju Poljaci vode u Pruskoj bitka između dva nepomirljiva neprijatelja – germanstva i slavenstva.[1167]

Može se navesti da je tema borbe Poljaka i Nijemaca bila prisutna i u pisanju o proslavi 25. godišnjice književnog djelovanja već više puta spomenutog Henryka Sienkiewicza.[1168] Tada je *Obzor* objavio ulomak iz Sienkiewiczeva djela „Križari“ o bitci kod Grunwalda u prijevodu Augusta Harambašića. Ulomak završava riječima: „I nije tu pred kraljevim nogama [poljskog kralja] ležao samo sav križarski red, nego i sva njemačka moć i snaga, koja je dosele poput strašne bujice zalievala nesretne krajeve slavenske, sad se je eto na taj dan spasa razbila o poljska prsa. A tebi, velika, sveta prošlosti, i tebi žrtvovana krvi, čast i hvala na sve vieke!“[1169]

Od izbora 1897. godine Neodvisna narodna stranka na izborima je nastupala zajedno sa Strankom prava (domovinašima). Tako je bilo i na izborima 1901. godine. Glasilo Stranke prava bile su novine *Hrvatska*, koje je tijekom 1901. godine uređivao Dragutin Tkalčić.

Hrvatska je, poput *Obzora*, Poljacima u Njemačkom Carstvu posvetila puno više pozornosti nego *Narodne novine, Srbobran* i *Hrvatsko pravo*. U tim novinama tema teškog položaja Poljaka pod pruskom vlašću bila je prisutna već od siječnja.

I *Hrvatska* je oštro osuđivala odnos njemačkih, odnosno pruskih vlasti prema Poljacima. Politika Pruske prema Poljacima predstavljena je kao negacija svakog moralnog načela.[1170] Od Njemačke potječe politika koja ovlašćuje progonstvo i pritisak slabih i malenih naroda.[1171] Stav

[1165] „Poljaci u Pruskoj“, *Obzor,* 10.12.1901.
[1166] „Poljake u Poznanju…“, *Obzor,* 12.9.1901.
[1167] „Poljaci u Pruskoj“, *Obzor,* 30.12.1901.
[1168] „Proslava Sienkiewiczeva jubileja“, *Obzor,* 28.1.1901.
[1169] H. Sienkiewicz, „Bitka kod Grunwalda“, *Obzor,* 28.1.1901.
[1170] „Vanjska politike“, *Hrvatska,* 19.1.1901.
[1171] „Božić“, *Hrvatska,* 24.12.1901.

Hrvatske jasno je izražen u rečenici: „Čovjek koji osjeća i samo iskru slobode, te ima i najdalji pojam o tome što je pravica, zgraža se nad onim, što Prusi rade u Poznanju.“[1172] U istom članku autor je ustvrdio da su Poljaci u Njemačkoj brutalnom silom stisnuti u ropske lance i da su podvrgnuti nesmiljenim progonstvima. Poljski seljaci se tjeraju s nekadašnjih poljskih zemljišta, a djeci se u školama ne dozvoljava ni Boga moliti na poljskom jeziku. Nigdje na svijetu se nasilje jednog naroda nad drugim ne događa tako brutalno, otvoreno i bestidno kao u Pruskoj nad Poljacima, smatrala je *Hrvatska*.[1173] Negativan stav pruskih vlasti prema Poljacima dnevnik je svojim čitateljima prikazao i kroz tobožnji poklik njemačkih ministara: poljska domovina „mora umrijeti, jer to zahtijeva velika njemačka ideja“.[1174] Takva je misao kasnije doživjela preoblikovanje i glasila je da poljski zastupnici u pruskom saboru neprestano moraju slušati njemačku anfitonu: „Morate umrijeti. Vi ste opasni po njemačku državnu ideju: mora vas nestati“.[1175] Ironično je kao strašni grijeh Poljaka prikazano podučavanje djevojčica vjeronauku na poljskom jeziku. „To znači navješćivati rat njemačkoj narodnosti, i za to svi Poljaci i Poljakinje ne smiju poljski ni Boga moliti“, zaključio je dnevnik.[1176]

U *Hrvatskoj* je uspoređen progon Poljaka u Njemačkoj s progonom Židova. Niti Židovi u srednjem vijeku nisu bili tako progonjeni kao Poljaci u Njemačkoj.[1177] Između progona Poljaka u Poznanjskoj pokrajini i progona kršćana dnevnik je stavio znak jednakosti.[1178] *Hrvatska* je povukla paralelu i između engleskih postupaka u Irskoj i njemačkih postupaka u Poznanju. I jedne i druge ocijenila je sramotnima i ustvrdila da vrijeđaju najosnovnija načela kršćanskog nauka.[1179] Položaj Poljaka u Rusiji kompariran je s položajem Poljaka u Njemačkom Carstvu. *Hrvatska* je smatrala da se u Rusiji Poljaci ne rusiziraju, dok se u Njemačkoj germaniziraju. Uspoređen je i položaj Poljaka u Njemačkoj s položajem Poljaka u Austriji. Dnevnik je izveo zaključak da su Poljaci „roblje“ u obje zemlje: u Njemačkoj su brutalnom silom stisnuti u lance, a u Austriji dobrovoljno pomažu onu istu silu, koja im tlači sunarodnjake u Njemačkoj.[1180]

Kažnjavanje poljskih učenika u Wrześni i sudski proces protiv njihovih roditelja taj pravaški list opisao je kao užasne prizore, u kojima se Nijemci pretvaraju u krvnike poljske

---

[1172] „Zagreb, 19. siečnja 1901“, *Hrvatska,* 19.1.1901.
[1173] „Poljaci u Pruskoj“, *Hrvatska,* 13.3.1901.
[1174] „Patrum memorias revolve“, *Hrvatska,* 29.1.1901.
[1175] „Poljaci u Pruskoj“, *Hrvatska,* 13.3.1901.
[1176] Isto.
[1177] „Zagreb, 7. prosinca 1901“, *Hrvatska,* 7.12.1901.
[1178] „Zagreb, 24. svibnja 1901“, *Hrvatska,* 24.5.1901.
[1179] „Božić“, *Hrvatska,* 24.12.1901.
[1180] „Zagreb, 19. siečnja 1901“, *Hrvatska,* 19.1.1901.

djece i poljskih majki.[1181] Negativna slika njemačkog naroda u cjelini u dnevniku je građena tvrdnjama da njemački narod u Poznanju do krvi udara bičem malenu poljsku djecu zbog toga, što ne žele postati Nijemci i ne žele na tuđem jeziku učiti vjeronauk, a poljske majke se osuđuje kad se dižu u obranu izmučene i bičevane male dječice.[1182]

Pruska je okarakterizirana kao zemlja, čiji je moral na najnižem nivou, a ujedinjena Njemačka kao država koja je ugušila slobodu.[1183] Ipak, takva Njemačka „drhti u vječnom strahu" pred „danom računa i pravde" kada će pretrpjeti „odmazdu vječne pravde" za podjelu Poljske.[1184] U kontekstu progona Poljaka *Hrvatska* je Nijemce prikazala kao barbare.[1185]

Prikazu Poljaka *Hrvatska* je posvetila puno više pozornosti nego *Narodne novine*, *Srbobran* i *Hrvatsko pravo*. Poljaci su prikazani kao narod slavne prošlosti i plemenite književnosti.[1186] Kod Poljaka je istaknuto da su oni narod koji je pod Janom Sobieskim i pod Vladislavom (vjerojatno Vladislavom I. Jagelovićem) dva puta spasio Njemačku od „turske poplave". Druga važna odrednica koja je istaknuta kod Poljaka je njihova književnost. Poljaci imaju bolju književnost od Njemačke, pri čemu su kao primjer navedeni Adam Mickiewicz i Henryk Sienkiewicz.[1187] Poljska je moralno jedinstvenija i jača od Njemačke, jer dok god Poljaci u Pruskoj čitaju Mieckiewiczev *Dušni dan* i Sienkiewiczeve *Križare* „dok čitajuć uživaju, dok uživajuć plaču od zanosa i ganuća" sva nasilja ne mogu ih poniemčiti. Poljska „pod štitom tih genijskih duša ne može propasti".[1188] Dvije posljednje misli izrečene su u članku prilikom 25-godišnjice Sienkiewiczeva književnog rada, članku kojeg je gotovo u cijelosti prenio lavovski dnevnik *Dziennik Polski*.[1189] Prema *Hrvatskoj*, Poljaci ljube svoj jezik, ljube Mickiewicza i Sienkiewicza.[1190]

Pišući o progonu Poljaka u Njemačkom Carstvu dnevnik se osvrnuo na djelovanje poljskih zastupnika u Carevinskom vijeću. Za razliku od Poljaka u Njemačkom Carstvu, oni nisu prikazani pozitivno: u strahu pred Rusijom Poljaci podržavaju Trojni savez i time dopuštaju i odobravaju „nesmiljena progonstva" Poljaka u Pruskoj. Dnevnik je zaključio da takvog ludog samoubojstva svijet još nije vidio.[1191]

[1181] „Razlozi nade", *Hrvatska*, 5.12.1901.
[1182] „Božić", *Hrvatska*, 24.12.1901.
[1183] „Vanjska politika", *Hrvatska*, 19.1.1901.
[1184] „Patrum memorias revolve", *Hrvatska*, 29.1.1901.
[1185] „Zagreb, 7. prosinca 1901", *Hrvatska*, 7.12.1901; „Božić", *Hrvatska*, 24.12.1901.
[1186] „Zagreb, 24. svibnja 1901", *Hrvatska*, 24.5.1901.
[1187] „Zagreb, 19. siečnja 1901", *Hrvatska*, 19.1.1901.
[1188] „Patrum memorias revolve", *Hrvatska*, 29.1.1901.
[1189] „Zagreb, 13. travnja 1901", *Hrvatska*, 13.4.1901.
[1190] „Poljaci u Pruskoj", *Hrvatska*, 13.3.1901.
[1191] „Zagreb, 19. siečnja 1901", *Hrvatska*, 19.1.1901.

Vrijedan pažnje je uvodni članak glasila Stranke prava iz siječnja 1901. godine (vidi prilog 4), u kojem se polemizira sa zagrebačkim dnevnikom na njemačkom jeziku *Agramer Zeitungom*, točnije s autorom njegovog članka „Polen und Kroaten“ objavljenog 18. siječnja.[1192] Uvodničar zamjera „Agramerici“ da zlorabi sudbinu Poljaka u svoje „nemoralne spekulacije“. Pravaški dnevnik oštro napada zaključak *Agramer Zeitunga* da je Hrvatima dobro, jer Mađari ne postupaju s njima, kao što Pruska postupa s Poljacima. *Hrvatsk*a naglašava da između Poznanja i Hrvatske postoji značajna razlika: Poznanj je pruska pokrajina i Pruska ju je stekla tijekom podjele Poljske, a Hrvatska nije ugarska pokrajina niti ju je Ugarska dobila. Pri tome je naglašeno da se Hrvati nikada nisu podvrgnuli Ugarskoj, niti je itko Hrvate podvrgnuo Ugarskoj, nego su Hrvati za svog kralja izabrali ugarskog kralja. Uz to, Hrvati imaju ugovore s dinastijom, koji su „uglasti kamen“ njezinog državnog prava. Prema pravaškom dnevniku, Hrvati nikada nisu bili ovisni o Ugarskoj, a sudbina Hrvata nikada neće ovisiti „od milosti, od volje, od velikodušja kojega mu bilo naroda“. Pravaški dnevnik se suprotstavio tvrdnji *Agramer Zeitunga* da Hrvati nemaju slavnu povijest poput Poljaka, smatrajući da hrvatska povijest ne zaostaje za poviješću Poljaka. Poput autora članka u *Agramer Zeitungu* i autor članka u *Hrvatskoj* oštro je osudio odnos pruskih vlasti prema Poljacima te je stao u obranu Poljaka koji su živjeli na tom dijelu podijeljene Poljske. Što se tiče slobode tiska, autor članka u *Hrvatskoj* ustvrdio je da je situacija u Hrvatskoj gora nego u Poznanju, jer Hrvati o Mađarima ne mogu pisati onako kako poljski listovi iz Poznanja pišu o Prusima.

Hrvati i Poljaci uspoređeni su i u članku „Poljaci u Pruskoj“: niti će Poljake germanizirati njemačka država niti se Hrvati trebaju bojati mađarizacije.[1193] Razlog za to je što Poljaci vole svoj jezik, a hrvatski liturgijski materinji jezik stariji je od dolaska mađarskih horda na panonske ravnice. Prema autoru, borba s mađarizacijom i germanizacijom se temelji na ustrajnosti: „Tko bude uztrajao i ljubio, na njemu će se slomiti svaka brutalna sila, kao val na hridi. Val će proći, a hridina će ostati“.

U ovom pravaškom dnevniku uočava se spominjanje Boga u tekstovima o položaju Poljaka u Njemačkom Carstvu. Navest ćemo dva primjera, prvi iz ožujka 1901. u kojem je komentiran odgovor pruskog ministra bogoštovlja i nastave Konrada von Studta na molbu poljskih zastupnika da se uvede podučavanje vjeronauka na poljskom jezik, te drugi iz prosinca 1901. u kojem se općenito komentira odnos Nijemaca prema Poljacima. Odbijanje ministra da se u škole uvede podučavanje vjeronauka na poljskom jeziku i ministrove riječi da očekuje poraz „poljske gospode“ dnevnik je komentirao riječima: „Koliko li je licumjernosti i cinizma

[1192] Isto.
[1193] „Poljaci u Pruskoj“, *Hrvatska*, 13.3.1901.

u riečima toga ministra za bogoštovlje. (…) jer tko ne štuje prirodne zakone, koje je sam Bog stvorio, a to su ljubav otačbine, ljubav prama materinskom jeziku, taj ne štuje ni Boga i Bog ne može milosrdno primiti takovo poštenje. To znači štovati gjavla i tminu, a sve u ime božje“.[1194] U drugom članu autor je ustvrdio da se slava Bogu ne daje nepravdom, povredom njegovih uzvišenih zapovjedi niti onakvim mirom kakav bi Nijemci htjeli uvesti u Poznanj „sveukupnim umorstvom jednoga naroda“ (Poljaka).[1195]

Osim o položaju Poljaka u Njemačkom Carstvu, događajima u Wrześni i raspravama u njemačkom saboru o Poljacima, dnevnik je izvijestio i o reakcijama koje je osuda poljskih roditelja izazvala kod Poljaka u Berlinu, Krakovu, Varšavi te među Poljacima u Americi.[1196]

Kako bi bolje upoznala svoje čitatelje s položajem Poljaka u Njemačkom Carstvu dnevnik *Hrvatska* je poput *Obzora* citirao već spomenuto pismo Henryka Sienkiewicza protiv „nečovječne osude pruskih sudova“.[1197] U tom pismu Sienkiewicz je napao postupke pruskih vlasti prema Poljacima, zaključujući da je povijest pokazala da zgrade, koje su bile sagrađene na tiraniji, duševnoj ograničenosti i mržnji nikada nisu dugo trajale. Takav je bio njegov stav o pruskoj vlasti.

Novine druge pravaške stranke, Čiste stranke prava (frankovaca), *Hrvatsko pravo* na odjeke događaja u Poznanjskoj pokrajini pažnju su svratile tek u studenom i prosincu 1901. godine. Taj pravaški dnevnik tijekom 1901. uređivao je Josip Zoček. Suradnici *Hrvatskog prava* svoje čitatelje obavještavali su o odjecima osude Poljaka: đačkim demonstracijama u Lavovu pred njemačkim konzulatom, zauzimanju književnika Henryka Sienkiewicza za osuđene, prosvjedima pred njemačkim konzulatima u Varšavi i Moskvi, prosvjedima u Berlinu te odjecima osude u njemačkom parlamentu. Dnevnik je najviše izvještavao o demonstracijama Poljaka protiv Pruske u Lavovu u Galiciji. *Hrvatsko pravo* navelo je uzroke tih demonstracija: u jednoj školi u Njemačkoj tukli su poljsku djecu, jer nisu znala njemački, a roditelji koji su se zauzeli za djecu osuđeni su na zatvorske kazne. Takvi postupci izazvali su „veliko ogorčenje u Galiciji“.[1198] *Hrvatsko pravo* osudu poljskih roditelja opisalo je samo jednom riječju – „stroga“.[1199] Dnevnik je kod Prusa istaknuto da žele silom „poniemčiti“ Poljake.[1200] Osim tih

[1194] Isto.
[1195] „Božić“, *Hrvatska,* 24.12.1901.
[1196] „Zagreb, 26. studenoga 1901“, *Hrvatska*, 25.11.1901; „Zagreb, 10. prosinca 1901“, *Hrvatska,* 10.12.1901; „Zagreb, 28. prosinca 1901“, *Hrvatska,* 28.12.1901.
[1197] „Zagreb, 26. studenoga 1901“, *Hrvatska,* 26.11.1901.
[1198] „Političke viesti“, *Hrvatsko pravo,* 27.11.1901.
[1199] „Političke viesti“, *Hrvatsko pravo,* 9.12.1901.
[1200] „Političke viesti“, *Hrvatsko pravo,* 27.11.1901.

iznimaka, dnevnik se 1901. godine nije upustio niti u komentiranje odnosa pruskih vlasti prema Poljacima, niti u komentiranje položaja Poljaka u Njemačkom Carstvu općenito.

Glasilo Srpske samostalne stranke *Srbobran* urednika Josipa Horvateka najviše tekstova o Poljacima u Njemačkom Carstvu objavilo je u svibnju 1901. godine. Ti su se tekstovi prije svega odnosili na školski štrajk u Wrześni i represije koje su pruske vlasti primijenile na poljske učenike i njihove roditelje. Tekstove o položaju Poljaka u Njemačkom Carstvu *Srbobran* je objavio i u travnju, studenom te prosincu 1901. i iz njih se također mogu iščitati stavovi dnevnika o Poljacima u tom dijelu podijeljene Poljske. Osim prenošenja vijesti iz drugih dnevnika i vlastitih komentara *Srbobran* je objavio dva prijevoda poljskih tekstova koji se odnose na položaj Poljaka u Njemačkom Carstvu. Prvi je proglas Poljaka iz Pruske Poljacima u Galiciji iz svibnja 1901, a drugi spomenuto pismo poljskog književnika Henryka Sienkiewicza o pruskoj politici prema Poljacima iz studenog te godine.

Srbobran je oštro kritizirao odnos njemačkih vlasti prema Poljacima. Prema dnevniku, proganjanje poljskog naroda u Njemačkoj sistematički se provodilo nekoliko desetljeća „na najbrutalniji način“.[1201] U drugom članku dnevnik je izvijestio da Njemačka „najgorim nasiljima“ podčinjava Poljake.[1202] *Srbobran* je usporedio postupanje njemačkih vlasti prema Poljacima s djelovanjem turskih vlasti i Rusa. Ne će proći dugo, smatrao je dnevnik, pa će se Turci početi stidjeti zbog svog prijateljstva s Nijemcima, jer bi se takvih postupaka kakvi se primjenjuju na Poljake stidjela čak i turska vlada.[1203] S odnosom Rusa prema Poljacima uspoređeno je djelovanje pripadnika Hakate u Njemačkom Carstvu. Dok je „hakatista“ upropaštavao poljski narod u Njemačkoj, „Rusi bezgraničnom slavenskom ljubavlju zadahnuti oprostiše Poljacima nanesenu nepravdu“.[1204] U toj tvrdnji došao je do izražaja rusofilski stav *Srbobrana*.

Događaj iz svibnja, tj. kažnjavanje poljske djece prikazan je vrlo brutalno: „U prisutnosti školskog nadzornika učitelj je tukao djecu trstikom po ruci, i to tako, da je po konstatovanju liječničkom šibom odsjekao djeci mesa s dlanova.“[1205] Članak je završen tvrdnjom da učitelju i nadzorniku zbog njihova zločina neće biti ništa, ali će zato majke poljske

[1201] „Poljaci u Njemačkoj i trojni savez“, *Srbobran*, 20.3/2.4.1901.
[1202] „Zagreb, 18. maja“, *Srbobran*, 18/31.12.1901.
[1203] „Zagreb, 11. maja“, *Srbobran*, 11/24.5.1901.
[1204] „Rusi i Poljaci“, *Srbobran*, 18/31.12.1901.
[1205] „Vijesti sa strane“, *Srbobran*, 15/28.5.1901.

djece odgovarati pred sudom, jer takva je njemačka pravda. Za osudu roditelja poljske djece iz studenoga dnevnik je zapisao da je „izazvala prezir čitavog kulturnog svijeta“.[1206]

Nijemce je dnevnik prikazao kao narod koji nije pravedan. Pri tome je naznačeno da cijeli njemački narod odobrava proganjanje Poljaka. Prema *Srbobranu*, Nijemci bi s najvećom radošću pozdravili odluku o ukidanju osnovnih ljudskih prava Poljacima i konfiskaciju njihove imovine. Dnevnik je smatrao da ako koji njemački državnik želi steći popularnost samo treba progoniti Poljake što više može i popularnost mu je osigurana.[1207] *Srbobran* se osvrnuo i na bivšeg njemačkog kancelara Bismarcka. Njega je opisao kao jednog od najvećih progonitelja Poljaka u Poznanjskoj pokrajini i Šleskoj. Čitatelji su u srpskom dnevniku mogli pročitati da je Bismarck s najstrožom dosljednošću svim sredstvima gušio poljsku narodnost, uništavajući sve ono što bi moglo poslužiti održavanju narodne svijesti Poljaka. Komad po komad njemački je kancelar otkidao Poljacima zakonom zajamčena prava, dok na kraju nisu stavljeni sasvim izvan zakona. Nakon Bismarckove vladavine Poljaci su, prema *Srbobranu*, izgubili ne samo pravo da imaju svoje škole, nego i pravo da u javnosti upotrebljavaju svoj jezik.[1208]

Glasilo Srpske samostalne stranke Poljake u Njemačkom Carstvu prikazivalo je prvenstveno kao objekte nepravde, točnije kao žrtve njemačkih vlasti. Detaljniji prikaz djelovanja Poljaka u Njemačkom Carstvu u *Srbobranu* nije zabilježen.

Zanimljivo je da je dnevnik smatrao da progon Poljaka u Njemačkom Carstvu donosi dvije pozitivne posljedice. Prema *Srbobranu*, prva pozitivna posljedica bila je pojava pokreta u poljskom narodu za zbližavanje s Rusima, što je smatrano važnom pojavom za slavenstvo. Pisanje ruskih novina i simpatije ruskog javnog mnijenja prema Poljacima osuđenim u Wrześni „otvorilo je Poljacima oči i kao da počinju vjerovati u istinite riječi: krv nije voda“.[1209] Autor tog članka je zaključio da su Poljaci uvidjeli da su im Rusi braća i da ruska uprava nikada nije nastojala da Poljake odnarodi. U takvom stavu ponovno se uočava rusofilstvo *Srbobrana*. Druga pozitivna posljedica odnosila se na djelovanje Poljaka u Carevinskom vijeću u Beču, koje je većinom prikazivano negativno. Dnevnik je zaključio da su poljski zastupnici u Carevinskom vijeću uvidjeli da je krajnje vrijeme da ne gledaju kao do tada samo na svoje interese, nego da se pridruže ostalim Slavenima i da im pomognu u suzbijanju pangermanske opasnosti. Takav zaključak *Srbobran* je temeljio na zahtjevu poljskih zastupnika ministru vanjskih poslova Austro-Ugarske Monarhije Agenoru Gołuchowskom, u kojem su tražili da se

[1206] „Zagreb, 14. novembra“, *Srbobran*, 14/27.11.1901.
[1207] „Zagreb, 11. maja“, *Srbobran*, 11/24.5.1901.
[1208] „Poljaci u Njemačkoj i trojni savez“, *Srbobran*, 20.3./2.4.1901.
[1209] „Rusi i Poljaci“, *Srbobran*, 18/31.12.1901.

zauzme kod njemačke vlade da ona prestane proganjati Poljake u Poznanjskoj pokrajini i Šleskoj.[1210] U članku je istaknuto da je Trojni savez Austro-Ugarske, Njemačke i Italije protivan interesima cjelokupnog slavenstva te svakog slavenskog naroda pojedinačno.

Glasilo Socijaldemokratske stranke *Sloboda* urednika Živka Beličevića na događaje u Wrześni osvrnulo se samo u jednom članku.[1211] U toma članku je istaknuto da nositelji njemačke kulture u cijeloj Pruskoj tjeraju poljsku djecu na učenje njemačkog jezika. Izvještavajući o događaju u Wrześni, *Sloboda* je ustvrdila da su prema tamošnjim učenicima korištena „brutalna i sramotna" sredstava. Više muškaraca i žena koji su zbog toga provalili u školu osuđeno je na „užasne kazne" te su „brutalnim načinom okovani u lance". Njemačka, iako se s pravom ponosi svojom kulturom, tim si je događajima ocrnila obraz pred cijelim kulturnim svijetom. *Sloboda* je ustvrdila da su događaji izazvali silno ogorčenje među ljudima zdravog razuma. U članku je izvješteno i o odjecima događaja u Wrześni u austrijskom i njemačkom parlamentu. U kontekstu austrijsko-njemačkih odnosa kritiziran je ministar vanjskih poslova Austro-Ugarske Monarhije Agenor Gołuchowski, jer se ispričao njemačkom kancelaru zbog toga što je poljski narod u Austriji iskazivao solidarnost sa sunarodnjacima u Njemačkoj.

Godine 1901. položaja Poljaka u Njemačkom Carstvu dotaknuo se i književni časopis *Vienac*, kojeg je tada uređivao Gjuro Arnold. *Vienac* je, pišući o članku Kazimierza Rakowskog „Kolonia polska w Berlinie" objavljenog u časopisu *Biblioteka Warszawska,*[1212] ustvrdio da njemačka država, škola i njemačko katoličko svećenstvo „upiru sve sile" da otuđe Poljake od poljskosti („poljaštva"), ali da se Poljaci tome „junački odupiru". U *Viencu* je objavljeno da, iako se mjestimice dogodi da Poljaci podlegnu njemačkoj sili, u cjelini germanizacija ne slavi trijumf nad poljskosti. Članak je završen komentarom „Dao Bog, te ga i ne slavila nikada".[1213] Tijekom 1901. izvještavajući o djelovanju Henryka Sienkiewicza u dva navrata taj je poljski književnik naveden kao primjer netočnosti tvrdnje o kulturnoj inferiornosti slavenstva, odnosno Slavena.[1214] Autor jednog od tekstova u kojem se „razbija ta bajka" bio je Jovan Hranilović.[1215] Tvrdnja o kulturnoj inferiornosti slavenstva bila je kompatibilna tvrdnji o nadmoći germanske

[1210] „Poljaci u Njemačkoj i trojni savez", *Srbobran,* 20.3./2.4.1901.
[1211] „Politički i socijalni pregled", *Sloboda,* 23.12.1901.
[1212] K. Rakowski, „Kolonia polska w Berlinie", *Biblioteka Warszawska,* 1901, t. 1, str. 234-272.
[1213] „Listak", *Vienac,* 1901, br. 22.
[1214] „Listak", *Vienac,* 1901, br. 3; „Listak", *Vienac,* 1901, br. 34.
[1215] „Listak", *Vienac,* 1901, br. 3.

kulture. Ovdje vrijedi navesti i stav o pruskom postupanju prema poljskim učenicima objavljen u *Viencu* godinu dana kasnije. Autor tog stava bio je Stjepan Radić. Pišući o poljskom književniku Franciszeku Marii Eysymontu oštro je osudio progon učenika, predstavljajući ga kao „nečuveno prusko divljaštvo protiv poljske djece“.[1216]

Analizirajući pisanje odabranih periodičkih publikacija o položaju Poljaka pod vlašću Pruske tijekom 1901. godine uočava se velika razlika u pozornosti koju su toj temi posvetile publikacije. Dok *Narodne novine* i *Hrvatsko pravo* nisu komentirale položaj Poljaka u Pruskoj, u *Srbobranu*, a posebno u *Obzoru* i *Hrvatskoj* objavljen je veći broj komentara o toj temi.

Kao i kod prije analiziranih događaja, niti jedna od novina nije podržavala postupanje pruskih vlasti prema Poljacima, pri čemu su najoštriji u osudi pruskih vlasti bili *Obzor*, *Hrvatska* i *Srbobran*.

Svi analizirani dnevnici Poljake na tom dijelu podijeljene Poljske prikazali su prvenstveno kao žrtve. U dnevniku *Hrvatska* kod Poljaka su istaknute i njihova vrijedna književnost i slavna povijest.

U tekstovima o Poljacima u Njemačkom Carstvu objavljenim u *Obzoru*, *Srbobranu* i *Hrvatskoj* uočavaju se i proruski stavovi. *Obzor* i *Srbobran* kao pozitivne posljedice događaja u Wrześni naveli su poljsko približavanje Rusiji, dok je *Hrvatska* istaknula da se u Rusiji Poljaci ne rusiziraju, dok su u Njemačkoj Poljaci podvrgnuti gemanizaciji.

Može se navesti da su ta tri dnevnika smatrala važnim pismo poljskog književnika Henryka Sienkiewicza o događajima u Wrześni objavljeno u galicijskom dnevniku *Czas* iz Krakova, što se može zaključiti iz objave prijevoda tog pisma u sva tri dnevnika.

Također, sva tri dnevnika u kontekstu položaja Poljaka u Pruskoj negativno su prikazala djelovanje poljskih zastupnika u Carevinskom vijeću u Beču.

Postupci pruskih vlasti prema Poljacima osuđeni su i u tekstovima književnog časopisa *Vienac*, primjerice u članku Stjepana Radića.

[1216] S. Radić, „Neobična pojava u poljskom pjesništvu“, *Vienac*, 1902, br. 29.

5. HRVATSKA KULTURNA JAVNOST O POLJACIMA

5.1. Časopis *Vienac* i Poljaci

U Uvodu je istaknut značaj novina i časopisa kao izvora za istraživanje povijesti druge polovice 19. stoljeća. U nastavku će se prikazati pisanje *Vienca*, središnjeg hrvatskog kulturnog časopisa tog razdoblja, o Poljacima i poljskoj kulturi. Kroz pisanje časopisa o Poljacima i poljskoj kulturi predstavit će se i stavovi suradnika tog časopisa o Poljacima.

Zagrebački časopis *Vienac* započeo je izlaziti 1869. i bio je objavljivan sve do 1903. godine. Većina onovremenog književnog stvaralaštva bila je vezana uz taj časopis. U njemu su svoja djela objavljivali „svi istaknutiji predstavnici hrvatskog realizma i naturalizma te preteče moderne“.[1217] Prema podacima iz 1882. naklada tjednika bila je 1400 primjeraka, dok je u isto vrijeme naklada najtiražnijeg zagrebačkog dnevnika *Narodnih novina* bila 1700, a *Agramer Zeitunga* i *Pozora* 1500 primjeraka.[1218] Jasnije razumijevanje podataka o nakladi daje informacija da je u to vrijeme grad u kojima je navedena periodika tiskana, Zagreb, imao samo 28 tisuća stanovnika.[1219] Dobar uvid u čitateljsku strukturu *Vienca* omogućuju podaci o njegovim pretplatnicima. Godine 1875. među 1429 pretplatnika časopisa po brojnosti su se isticali đaci (240), svećenici (184), činovnici (145) i učitelji (118). Ženskih pretplatnika bilo je 153. Časopis su primale i čitaonice i različita društva (101), među kojima je najviše bilo školskih knjižnica, te kavane (manje od 30).[1220]

Prikaz pisanja časopisa *Vienac* o Poljacima podijeljen je u pet cjelina: 1) period do uredništva Augusta Šenoe kad su časopis uređivali Gjuro Deželić, Ivan Perkovac, Ivan Dežman i Franjo Marković (1869-1873), 2) uredništvo Augusta Šenoe (1874-1881), 3) period uredništva Frana Folnegovića i Vjekoslava Klaića (1881-1889), 4) period Josipa Pasarića i Bartola Inhofa (1890-1899), te 5) posljednjih pet godina izlaženja *Vienca* (1899-1903), kada su se na mjestu urednika izmijenili Jovan Hranilović, Gjuro Arnold, Stjepan Bosanac, Milan Šenoa, Ksaver Šandor Gjalski i Milivoj Dežman Ivanov.[1221]

Vienac predstavlja bogat izvor informacija o hrvatsko-poljskim kulturnim i znanstvenim vezama u vrijeme izlaženja tog časopisa, a u manjoj mjeri i o hrvatsko-poljskim vezama u ranijim povijesnim razdobljima, što će biti prikazano u nastavku.

[1217] „Vienac. Zabavi i pouci“, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 11, str. 377.
[1218] „Listak“, *Vienac*, 1882, br. 26.
[1219] Za usporedbu u Krakovu je tada živjela 61 tisuća stanovnika.
[1220] V. Brešić, *Hrvatska književnost 19. stoljeća*, Zagreb 2015, str. 338.
[1221] I. Pederin, *Časopis Vienac i književna Europa 1869-1903*, Zagreb 2006, str. 7-10.

U prilogu je objavljena bibliografija prijevoda iz poljske književnosti u časopisu *Vienac* (prilog 9). Bibliografija pokazuje koji su poljski autori bili zanimljivi uredništvu *Vienca*, odnosno s kojim poljskim autorima i djelima su se hrvatskih čitatelji mogli upoznati na stranicama zagrebačkog časopisa. Također, bibliografija pokazuje u kojim razdobljima je časopis posvećivao veću pozornost poljskoj književnosti te koji su prevoditelji posredovali u upoznavanju hrvatske javnosti s poljskom književnošću. Objavljena bibliografija omogućuje daljnja istraživanja recepcije pojedinih poljskih autora u Hrvatskoj te kritičku ocjenu prevoditeljskog rada pojedinih hrvatskih prevoditelja.

Za jasnije razumijevanje izbora poljskih autora čiji su radovi objavljeni u *Viencu*, odnosno njihova položaja u poljskoj kulturi, neophodno je u kratkim crtama predstaviti poljsku književnosti 19. stoljeća.[1222] Predstavljajući je treba imati na umu da se ta književnost oblikovala pod snažnim utjecajem političkih događaja na područjima podijeljene Poljske.

Poljsku književnost prve polovice 19. stoljeća obilježio je romantizam. Za početak tog razdoblja uzima se 1822. godina kada je objavljen ciklus pjesama *Balade i romance* Adama Mickiewicza, a za kraj 1863. i Siječanjski ustanak. Glavna su središta poljskog romantizma uz Varšavu (u Poljskom Kraljevstvu) Vilnius, Humań i Krzemieniec (u Ruskom Carstvu) i Lavov (u Galiciji). Velik dio poljske književnosti romantizma nastao je u emigraciji nakon poraza Studenačkog ustanka 1830/1831, i to prije svega u Parizu, u kojem su djelovali Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Cyprian Kamil Norwid i drugi. Među najvažnije događaje u poljskoj književnosti povezane s razvojem romantizma ubrajaju se objava pjesničkog ciklusa *Balade i romance* Adama Mickiewicza (1822) i objava spjeva *Konrad Wallenrod* istog autora (1828), a među najistaknutije autore Adam Mickiewicz (1798-1855) kao glavni predstavnik tog razdoblja, Juliusz Słowacki (1809-1849), Zygmunt Krasiński (1812-1859), Cyprian Karmil Norwid (1821-1883), komediograf Aleksander Fredro (1793-1876) i romanopisac Józef Ignacy Kraszewski (1812-1887). Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki i Zygmunt Krasiński smatrani su pjesnicima-prorocima – duhovnim predvodnicima poljskog naroda. Razdoblje romantizma obilježio je interes za narodnu pučku tradiciju i kulturu te fascinacija prirodom, umjetničkim genijem i dušom svijeta. Uz to književno razdoblje vezano je i uvjerenje u izvanrazumske izvore znanja, poput vjere, intuicije, osjećaja i izvanjske sile. Važan postulat romantizma bio je

[1222] Sažetak poljske književnosti napisan je prema: J. Lupas-Rutkowska, *Epoki literackie*, Raszyn 2001; *Hrvatska enciklopedija*, enciklopedija.hr (pristup 8-11.2.2017); *Enciklopedia PWN*, encyklopedia.pwn.pl (pristup 8-11.2.2017). Zahvaljujem na pomoći lektorici poljskog jezika i književnosti na Sveučilištu u Rijeci Agnieszki Rudkowskoj.

mesijanizam – ideja o dolasku Božjeg poslanika, koji će osloboditi Poljsku od stranih vlasti, odnosno ideja da će poljski narod osloboditi druge narode (primjer za to su *Dušni dan* te *Knjige poljskog naroda* i *Knjige poljskog hodočašća* Adama Mickiewicza). Jedna od karakteristika romantizma bilo je proročko predviđanje budućnosti interpretiranjem događaja iz prošlosti (kao u *Anhelliu* Juliusza Słowackog te spomenutim *Knjigama* Adama Mickiewicza). Adam Mickiewicz u baladi „Romantičnost" iz pjesničkog ciklusa *Balade i romance* objavljenoj u djelu *Poezija* postavio je Programska načela romantizma: vjera u vezu između svijeta živih i svijeta mrtvih; ponašanje koje izlazi izvan granica normalnog promatra se kao simptom duševnog života, a ne bolesti; iskustva povezana s duhovnim svijetom važnija su od znanstvenih spoznaja; isticanje uloge pučkih vjerovanja i motiva pučke fantastike.[1223] Spjevom *Konrad Wallenrod*, u kojem Mickiewicz opisuje epizodu iz litvanske povijesti o borbi s teutonskim redom, u poljskoj književnosti u prvi plan probila se tematika borbe za nezavisnost, a književnost je postala sredstvom oblikovanja domoljubnih osjećaja, gajenja nacionalne svijesti i uzor borbe za nezavisnost. Najznačajnijim djelom Adama Mickiewicza, a ujedno i remek-djelom europskoga romantizma, smatra se njegov nacionalni idilični ep *Gospodin Tadija ili posljednji nasrt u Litvi*, u kojem se radnja odvija u napoleonskom razdoblju u Litvi. U tom epu Mickiewicz je detaljno predstavio plemićki svijet: njegove običaje i kulturu.[1224]

Nakon poljskog poraza u Siječanjskom ustanku protiv Ruskog Carstva (1864) i ukidanja kmetstva u Poljskom Kraljevstvu u poljskoj književnosti započinje novo razdoblje – pozitivizam, koje odgovara razdoblju realizma u europskoj književnosti. Početak pozitivizma obilježili su pokretanje varšavskog tjednika *Przegląd Tygodniowy Życia Społecznego, Literatury i Sztuk Pięknych* (1866) i krakovskog mjesečnika *Przegląd Polski* (1866) te ulazak na književnu scenu nove generacije pisaca: Elize Orzeszkowe, Bolesława Prusa, Henryka Sienkiewicza, Adama Asnyka i drugih. Pozitivizam u poljskoj književnosti završava između 1890. i 1895. godine, no i nakon toga generacija pozitivista nastavila je stvarati, o čemu svjedoče romani *Quo vadis* Henryka Sienkiewicza iz 1896. (za koji je 1905. primio Nobelovu nagradu), *Faraon* Bolesława Prusa iz 1895-1896. i drugi. Odlučujući značaj u razvoju pozitivizma imalo je Poljsko Kraljevstvo s Varšavom. Kao glavne ideje poljskih pozitivista mogu se izdvojiti: analogija društva i organizma – društvo će ispravno djelovati pod uvjetom da su svi njegovi organi zdravi; organski rad – nastojanje da svi slojevi društva steknu društveni položaj koji im pripada, kako bi mogli surađivati na usavršavanju društvenog organizma;

[1223] Programska načela predstavljena su i u raspravi „O romantičnoj poeziji" također objavljenoj u prvom svesku *Poezije*.
[1224] Više o poljskom romantizmu vidi u: A. Witkowska, R. Przybylski, *Romantyzm*, Warszawa 2009.

umjesto idealizma – praktičnost; umjesto oružane borbe – zajednički rad za Poljsku u korist cijelog društva; emancipacija žena; prvenstvo znanosti nad osjećajima te utilitarizam umjetnosti – umjetnost treba biti korisna. Prema pozitivistima književnost je trebala širiti navedene ideje koristeći odgovarajuće teme i dajući jednoznačne ocijene stavova prikazanih junaka. Svoje ideje pozitivisti su iznosili većinom na stranicama periodike, poput *Przegląda Tygodniowog*, *Niwe*, *Ateneuma*, *Kuriera Warszawskog* itd. U to vrijeme se upravo zahvaljujući razvoju novinstva javljaju i stječu popularnost nove publicističke vrste: feljton i reportaža (primjer reportaže su „Pisma s putovanja u Ameriku“ Henryka Sienkiewicza). Među glavne predstavnike pozitivizma u poljskoj književnosti ubrajaju se Bolesław Prus (1847-1912), Henryk Sienkiewicz (1848-1916), Eliza Orzeszkowa (1841-1910), Maria Konopnicka (1842-1910) i pjesnik Adam Asnyk (1838-1897). Bolesław Prus, jedan od promicatelja ideja tog razdoblja, zagovarao je stav da pisac kroz književno djelo treba iskazivati građanske vrijednosti i na taj način oblikovati likove, koji imaju inicijativu (ljudi od akcije) i rade na korist društva. Primjer za to su njegovi romani *Lutka* (1877-1879) i *Faraon* (1895-1896), objavljivani u nastavcima u dnevnim novinama odnosno tjedniku. Objava romana i novela na stranicama listova tada je bila vrlo popularna, o čemu svjedoče Sienkiewiczevi romani *Quo vadis*, *Trilogija* (*Ognjem i mačem*, *Potop*, *Gospodin Wołodyjowski*) i novele *Szkice węglem*, *Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela*, roman Elize Orzeszkowe *Nad Niemnem*, novele Marie Konopnicke *Mendel Gdański* i Boleslava Prusa *Kamizelka*, pjesme Adama Asnyka itd.[1225]

Na prijelazu iz osamdesetih u devedesete godine u poljskoj književnosti javio se novi pokret – Mlada Poljska. To je književno razdoblje svoj vrhunac imalo između 1900. i 1910. godine, nakon čega je nastupio njegov suton. Mlada Poljska dobila je naziv po ciklusu programskih članaka koje je Artur Górski objavio u krakovskom tjedniku *Życie* 1898. godine. U njima je, referirajući se na poljski romantizam, zagovarao potrebu duhovne preobrazbe naroda. Naziv Mlada Poljska u poljskoj književnosti odgovara nazivu modernizam u europskoj književnosti. Za razliku od pripadnika pozitivizma, književnici Mlade Poljske vodili su se idejom „umjetnost radi umjetnosti”. Glavne crte tog razdoblja bile su dominacija poezije i drame (za razliku od pozitivizma gdje je proza bila u prvom planu), spiritualizam i intuicija, interes za seljaštvo, srednji vijek i okultizam te odbojnost prema civilizaciji i tehnici. Prijestolnicom mladopoljskog pokreta smatra se Krakov, uz kojeg su važni centri bili Zakopane i Lavov (sva tri u Galiciji) te Varšava (u Poljskom Kraljevstvu). Jedna od najistaknutijih osoba razdoblja Mlade Poljske bio je Stanisław Przybyszewski (1868-1927). Kada je 1898. stigao u

[1225] Više o poljskom pozitivizmu vidi u: H. Markiewicz, *Pozytywizm*, Warszawa 2016.

Krakov pozdravljen je kao duhovni vođa pokreta novog naraštaja, a nazivan je i „tužni sotona". Przybyszewski je zastupao teze da je umjetnost sama sebi svrhom, da ona odražava ljudsku dušu te da ne može biti ograničavana nikakvom formom i ne može služiti nikakvoj ideji. Ovom razdoblju pripada i Stanisław Witkiewicz (Poszawsze/Rusko Carstvo, 1851. – Lovran, 1915), jedan od utemeljitelja suvremene umjetničke kritike u Poljskoj. Među glavne pisce razdoblja ubrajaju se: Kazimierz Przerwa-Tetmajer (1865-1940), Jan Kasprowicz (1860-1926), Leopold Staff (1878-1957), Tadeusz Miciński (1873-1918), Stefan Żeromski (1864-1925), Stanisław Wyspiański (1869-1907), Gabriela Zapolska (1857-1921) i Władysław Stanisław Reymont (1867-1925), koji je 1924. ovjenčan Nobelovom nagradom za roman *Seljaci*.[1226]

5.1.1. Period do uredništva Augusta Šenoe (1869-1873)

U prvih pet godina izlaženja *Vienca* na mjestu urednika bili su: Gjuro Deželić, Ivan Perkovac, Ivan Dežman te Franjo Marković.

Najznačajniji za hrvatsko-poljske veze od navedenih je Franjo Marković – jedan od pokretača *Vienca* i njegov urednik 1873. godine. Za odjeke poljske književnosti u Hrvatskoj vrijedi navesti tvrdu poljskog slavista Jana Wierzbickog, da su Franjo Marković i August Šenoa prvi u Hrvatskoj vidjeli veliki značaj poljskog romantizma i znali ocijeniti što je najvažnije u njemu.[1227] Franjo Marković je prevodio s poljskog. Primjerice, u *Viencu* je od 1869. do 1899. objavljeno najmanje pet Markovićevih prijevoda i to pjesmama Józefa Dunin-Borkowskog, Antonija Malczewkog i Adama Mickiewicza te novela Adama Amilkara Kosińskog. U Markovićevim djelima vidljiv je utjecaj poezije poljskog romantizma, točnije Mickiewiczevih balada: *Pana Tadeusza* u Markovićevom spjevu *Dom i svijet* te *Konrada Wallenroda* u epu *Kohan i Vlasta*, u kojem piše o životu Slavena s područja današnje Poljske.[1228] Marković je bio povezan s najistaknutijom osobom hrvatsko-poljskih veza druge polovice 19. stoljeća – Bronisławom Grabowskim, o čemu svjedoči njihova korespondencija.[1229] U kontekstu stavova hrvatske kulturne javnosti o Poljacima navest ćemo predavanje Franje Markovića o slavenskim baladama namijenjeno „krasnom spolu", u kojem se dotaknuo Adama Mickiewicza. Predavanje je objavljeno u *Viencu*. Govoreći o Mickiewiczevoj baladi „Alpuhara" iz ciklusa *Krimski soneti*,

[1226] Više o književnom razdoblju Mlade Poljske vidi u: A. Hutnikiewicz, *Młoda Polska*, Warszawa 2002.
[1227] J. Wierzbicki, „Kraszewski w Chorwacji", *Pamiętnik Słowiański*, XIII (1963), str. 142, 144.
[1228] V. Brešić, *Hrvatska književnost 19. stoljeća*, str. 300.
[1229] M. Živančević, „Prilozi proučavanju hrvatske književnosti XIX stoljeća", *RAD Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Odjel za suvremenu književnost*, knj. 355 (1969), str. 116-140.

Marković je kritizirao dio Poljaka, rekavši da su poput lika iz te balade – Almanzora: „mnogi veliki poljski umovi laćaju se i nemoralnih sredstava, n. pr. poturstva, ugnjetavanja Slavena pod Turskim igom [ropstvom], samo da naškode Rusiji, a svojoj pogaženoj domovini pomognu“.[1230] U jednom drugom izlaganje, također namijenjenom ženama, Marković je govorio o djelu *Maria* poljskog pjesnika Antonia Malczewskog.[1231]

Prije nego što se osvrnemo na prijevode iz poljske književnosti objavljene u razdoblju 1869-1873. u *Viencu* navest ćemo što je o prisutnosti poljske književnosti u Hrvatskoj zapisano u tom časopisu 1873. godine: „Učena poljska književnost prati se u nas prilično pozorno, a želimo da se jednaka pozornost obrati i na poljsku poeziju, beletristiku, dramatiku itd., koje našu njegu zaista zaslužuju“.[1232]

U prvih pet godina izlaženja *Vienca* u tom je časopisu objavljeno 27 prijevoda iz poljske književnosti. Kao jedan prijevod uzeta je jedna pjesma (neovisno je li objavljena u pjesničkom ciklusu), jedna novela, jedna crtica, jedan putopis i slično. Po brojnosti prvo mjesto zauzimaju novele Adama Amilkara Kosińskog (objavljeno ih je 9). Taj poljski pisac i heraldičar (1814-1893) autor je novela iz staropoljskog razdoblja (od 12. do 17. stoljeća) te vojničkih novela iz napoleonskog razdoblja.[1233] Na drugom mjestu po broju prevedenih djela u tom razdoblju *Vienca* su novele Michała Czajkowskog (njih 6). Poljski političar i pisac Czajkowski (1804-1886) poznat je pod imenom Sadik-paša, koje je preuzeo nakon odlaska u Osmansko Carstvo i prelaska na islam. Sudjelovao je u Krimskom ratu, želeći uz pomoć Osmanlija osloboditi Poljsku. Czajkowski je održavao veze s bosanskim franjevcima. Autor je romana iz kozačko-ukrajinskog života, poljske prošlosti te o Slavenima na Balkanu (roman *Kirdżali* / hr. *Kirdžali*).[1234] Treće mjesto po brojnosti u *Viencu* zauzimaju pjesme Adama Mickiewicza (5), među kojima je „Romantičnost“ – pjesma-program poljskog romantizma, objavljena u knjizi *Balade i romanse*, knjizi koja je označila početak poljskog romantizma.

Od crtica iz hrvatsko-poljskih veza spomenutih u prvom razdoblju izlaženja *Vienca* izdvojit ćemo: najavu da će narodno kazalište u Zagrebu zaposliti jednu Poljakinju iz Černovica u Češkoj[1235] te vijesti o zagrebačkom i karlovačkom obilježavanju 400. godišnjice rođenja Nikole Kopernika 1873. godine. Na zagrebačkoj proslavi u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti predavanje je održao akademik Josip Torbar, koji je između ostalog govorio o

[1230] „Pouka“, *Vienac*, 1869, br. 45.
[1231] „Listak“, *Vienac*, 1870, br. 8.
[1232] „Listak“, *Vienac*, 1873, br. 34.
[1233] „Kosiński Adam Amilkar“, encyklopedia.pwn.pl (pristup 26.1.2016).
[1234] „Czajkowski, Michał“, enciklopedija.hr; „Czajkowski Michał“, encyklopedia.pwn.pl (pristup 26.1.2016).
[1235] „Sitnice“, *Vienac*, 1869, br. 31.

poljskoj narodnosti Kopernika. *Vienac* je tada zapisao: „Slušaoci klicahu slavu Koperniku, ćuteći radostno zaključne rieči čitaočeve [J. Torbara]: da se pravo ponosimo velikanom Kopernikom, Slavenom Kopernikom!“[1236] U *Viencu* se može doznati i da je u Karlovcu dobrovoljno kazališno društvo, koje je osnovano 1873. godine, te godine pripremalo predstave u Kopernikovu čast.[1237] Također, *Vienac* je izvještavao o predstavama poljskih autora u zagrebačkom kazalištu,[1238] tražio da kazališna uprava više pozornosti usmjeri na poljske drame[1239] te da se u kazalištu postave poljske opere. Zahtjev za postavljanjem poljskih opera iznio je Franjo Rački.[1240]

U ovom se razdoblju časopis osvrnuo i na nedostatak hrvatsko-poljskog rječnika. Godine 1870. u *Viencu* je izraženo žaljenje, što se u Hrvatskoj nisu našli književnici, koji bi sastavili poljski rječnik.[1241]

5.1.2. Razdoblje Šenoina uredništva (1874-1881)

Najvažniji urednik *Vienca*, ujedno i urednik za čijeg je mandata objavljen najveći broj prijevoda s poljskog je August Šenoa – najznačajniji hrvatski književnik druge polovice 19. stoljeća. O utjecaju Augusta Šenoe na hrvatsku književnost dovoljno govori podatak da je period u kojem je Šenoa aktivno djelovao – od 1865. do 1881. godine – nazvan Šenoino doba. U razdoblju u kojem je Šenoa oblikovao karakter hrvatske književnosti obnovljena ideja slavenske uzajamnosti „doživljavala je svoju renesansu“.[1242] Taj period stalnog porasta interesa za slavenske književnosti vidljiv je u *Viencu*. Šenoa je bio glavni urednik *Vienca* od 1874. do svoje smrti 1881. godine. Važno je citirati što je za Šenou bio cilj književnosti: „Mi smo protivnici načela njemačkih književnika, da je književnost sama sebi svrha, književnost, a navlastito beletristika jest sredstvo, da se razvije, usavrši narod, čovječanstvo“.[1243]

Šenoa je već u mladosti bio u doticaju s poljskim temama, što možemo zaključiti iz njegove tvrdnje da mu je omiljeno književno djelo bio Gundulićev *Osman,* u kojem je opjevan

---

[1236] „Listak“, *Vienac,* 1873, br. 8.
[1237] „Listak“, *Vienac,* 1873, br. 11.
[1238] „Listak“, *Vienac*, 1873, br. 41; „Listak“, *Vienac*, 1873, br. 42; „Književnost i umjetnost“, *Vienac,* 1873, br. 52. Više o poljskim predstavama u Zagrebu te o poljskim glumcima na daskama zagrebačkog kazališta vidi u: B. Šegota, *Poljski autori i glumci u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu (1840-1940)*, Zagreb 2002.
[1239] „Sitnice“, *Vienac*, 1869, br. 44; „Listak“, *Vienac,* 1873, br. 48.
[1240] F. Š. Kuhač, „Pouka“, *Vienac,* 1871, br. 32.
[1241] „Listak“, *Vienac,* 1870, br. 21.
[1242] M. Živančević, „August Šenoa a Słowiańszczyzna”, *Pamiętnik Słowiański,* XV (1965), str. 162.
[1243] „Književnost i umjetnost“, *Vienac,* 11.7.1874, br. 28.

poljsko-turski sukob kraj Hoćima 1621. godine. Šenoa je u mladosti pročitao roman *Pan Podstoli* Ignacyja Krasickog u prijevodu svog učitelja Adolfa Vebera Tkalčevića.[1244] Adolfo Veber Tkalčević,[1245] koji je dobro poznavao poljski jezik i književnost što potvrđuju njegovi brojni prijevodi s tog jezika na hrvatski, mogao je dodatno pobuditi Šenoin interes za poljskom književnošću.[1246] Naredni poljski motiv Šenoi je prenio Ljudevit Gaj ispričavši mu legendu o Čehu, Lehu i Mehu, precima Čeha, Poljaka i Rusa.[1247]

O Šenoinom interesu za poljsku književnosti svjedoče njegovi prijevodi poljskih djela: početka poeme *Konrad Wallenrod* Adama Mickiewicza,[1248] romana *Jan Bielecki* Juliusza Słowackog,[1249] pjesme *Smrt izdajice domovine* Antona Goreckog[1250] te romana *Dijete staroga grada* (pl. *Dziecię Starego Miasta*) Józefa Ignacyja Kraszewskog.[1251] Kao što se može uočiti, riječ je o najistaknutijim piscima poljskog romantizma (uz iznimku Goreckog). Poljski utjecaj na Šenou vidljiv je i u izboru poljskih tema za neka njegova djela, primjerice u pjesmama: „Poljak sliepac. Prizor iz rusko-poljskoga rata“ objavljenoj u *Naše gore listu*,[1252] „Stari plemić“ objavljenoj pod pseudonimom Veljko Rabačevič također u *Naše gore listu*[1253] te „Junakinja Sofa“ u *Viencu*.[1254] U Šenoinim djelima *Mrak, Guš* i *Majčino mlijeko* Franjo Marković prepoznaje utjecaj romantičara Adama Mickiewicza, a Stipan Banović u djelima *Mladi gospodin* i *Organista* pozitivista Hernyka Sienkiewicza.[1255] Govoreći općenito o Šenoinom stvaralaštvu, Đorđe Živanović tvrdi da je na njega utjecao rani interes Šenoe za Poljskom i Poljacima, a potom i za poljsku književnost i povijest.[1256] O poljskoj povijesti i književnosti Šenoa je bio obaviješten, među ostalim, zahvaljujući poznanstvima s Poljacima i osobama s područja podijeljene Poljske. Na temelju objavljene korespondencije znamo da je poznavao ili makar imao samo pisani kontakt sa sljedećim osobama: slavistom Bronisławom Grabowskim, koji ga je posjećivao u njegovom zagrebačkom domu, Paulinom Konarzewskom i njezinim suprugom Janom, koji su živjeli u Križevcima, inženjerom Janom Szczepaniakom, ruskim

[1244] Đ. Živanović, „Šenoa i Poljaci“, *Južnoslavenski filolog*, XXIII (1958), str. 187-188.
[1245] Isto, str. 185.
[1246] A. Wilczyński, *U šumarskom stanu*, *Vienac*, 1883, br. 46; isti, *Pokus tragedije*, *Vienac*, 1883, br. 48; isti, „Pričuvanik“, *Vienac*, 1884, br. 35-41; M. Konopnicka, „Albert Zapała“, *Vienac*, 1885, br. 48-49; S. Sobjeski, „Dva prstena“, *Vienac*, 1887, br. 4-6; B. Grabowski, „Kuća pod grobljem“, *Vienac*, 1887, br. 10-11 i dr.
[1247] M. Živančević, „August Šenoa a Słowiańszczyzna”, str. 163.
[1248] „Listak Pozorov“, *Pozor*, 19.9-20.9.1862.
[1249] J. Słowacki, „Jan Bielecki“, *Vienac*, 1879, br. 11-12.
[1250] A. Gorecki, „Smrt izdajice domovine“, *Vienac*, 1879, br. 25.
[1251] M. Živančević, „August Šenoa a Słowiańszczyzna”, str.181.
[1252] A. Šenoa, „Poljak sliepac. Prizor iz poljsko-ruskoga rata“, *Naše gore list*, 1862, br. 17.
[1253] V. Rabačević [A. Šenoa], „Stari plemić“, *Naše gore list*, 1863, br. 34.
[1254] A. Šenoa, „Junakinja Sofa“, *Vienac*, 1877, br. 23.
[1255] M. Živančević, „August Šenoa a Słowiańszczyzna”, str. 181.
[1256] Đ. Živanović, „Šenoa i Poljaci“, str. 183.

filologom iz Varšave Piotrom Pawłowiczem Dubrowskim, urednikom lavovskog tjednika *Ruch Literacki* Agatonom Gillerom, urednikom poznanjskog tjednika *Lech* Józefom Chociszewskim, urednikom varšavskog časopisa *Revue Slave* Achilleom Intéringom i književnikom Władysławom Ludwikom Anczycem.[1257] Šenoa je vjerojatno upoznao i Józefa Ignacyja Kraszewskog tijekom boravka Kraszewskog u Pragu 1863. godine.[1258] Informacije o poljskoj kulturi dobivao je i preko poljskih časopisa, koji su imali razmjenu s časopisom koji je uređivao. O poljskoj kulturi i povijesti Šenoa je tekstove objavljivao, među ostalima, u *Viencu*. Vjerojatno je bio autor brojnih nepotpisanih članaka o poljskoj književnosti i kulturi koji su objavljeni u rubrici *Vienca* pod naslovom „Listak".[1259] Već u ranijem razdoblju pisao je i o političkom položaju Poljaka, točnije o odnosu Poljaka i Rusa, o čemu je bilo riječi u poglavlju o hrvatskim odjecima događaja u Poljskom Kraljevstvu. Kao jedan od rijetkih suradnika zagrebačkih listova uoči i početkom Siječanjskog ustanka (1863-1864) stao je na stranu Poljaka. Treba napomenuti da se pri tome ipak nije udaljio od misli o potrebi međusobne suradnje slavenskih naroda.

U periodu dok je Šenoa uređivao časopis, u *Viencu* su objavljena 52 prijevoda iz poljske književnosti. Mnogi od njih nastali su upravo po narudžbi Šenoe.[1260] Potvrđuje to Aleksandar Tomić, koji u pismu Šenoi navodi ga da je taj pozvao da prevede neko djelo od Józefa Ignacyja Kraszewskog ili Bronisława Grabowskoga.[1261] Po brojnosti u ovom razdoblju *Vienca* ističu se pjesme iz ciklusa *Krimski soneti* najznačajnijeg pjesnika poljskog romantizma Adama Mickiewicza (1798-1855) i pjesme pjesnika emigranta Józefa Bohdana Zaleskog (1802-1886), za kojima slijede novele pisca i heraldičara Adama Amilkara Kosińskog (1814-1893), književnika, publicista i društvenog djelatnika nobelovca Henryka Sienkiewicza (1846-1916) i književnika, prevoditelja i književnog kritičara akademika Lucjana Siemieńskog (1807-1877). Sienkiewiczeva pripovijetka „Iz uspomena poznanjskog učitelja" u *Viencu*, koju je pisac osobno poslao za Franju Markovića i Augusta Šenou,[1262] bio je prvi prijevod tog velikana poljske književnosti na hrvatski.[1263] Kako novela ukazuje na gušenje iskazivanja poljske nacionalne svijesti u gimnaziji na poljskom području pod vlašću Pruske, uklapala se u onovremenu kritiku germanizacije poljskog stanovništva izražavanu u hrvatskoj periodici. Od prijevoda s poljskog objavljenih u *Viencu* u razdoblju od 1874. do 1881. mogu se navesti i

[1257] W. Kot, „Korespondencja Augusta Šenoi z Polakami", *Slavia Occidentalis*, t. 21 (1961), str. 161-183.
[1258] M. Živančević, „August Šenoa a Słowiańszczyzna", str. 183.
[1259] Isto, str. 179.
[1260] Đ. Živanović, „Šenoa i Poljaci", str. 208.
[1261] W. Kot, „Korespondencja Augusta Šenoi z Polakami", str. 163.
[1262] Z. Marković, „Iz korespondencije Bronisława Grabowskoga…", str. 157.
[1263] D. Blažina, „Hrvati, Sienkiewicz i Opatija", *Henryk Sienkiewicz 1846.-1916. i njegovi tragovi u Hrvatskoj*, Zagreb 1999, str. 53.

pjesma Wincentyja Pola te novele Jana Lama, Michała Bałuckog, Ignacyja Chodźke te Józefa Igrancyja Kraszewskog. Jan Wierzbicki smatra da su hrvatski čitatelji upravo u Kraszewskom mogli pronaći uzor realizma, kako ga je predlagao Šenoa: plemenitog gledanja na ljudsku nesreću.[1264] Pred kraj Šenoinog doba u *Viencu* se javljaju prvi prijevodi djela poljskih književnika, koji su stvarali u razdoblju pozitivizma (poput spomenutih Jana Lama, Michała Bałuckog i Henryka Sienkiewicza).

U časopisu je, u tekstu o osnivanju lektorata slavenskih jezika i književnosti na zagrebačkom sveučilištu (1878), ustvrđeno da je poznavanje slavenskih jezika i književnosti u Hrvatskoj dosta površno i da se katkada sve znanje o njima ograničava samo na poznavanje imena iz tih književnosti. O poljskoj književnosti napomenuto je da su ulomci iz Mickiewicza često sve što se zna o poljskoj književnosti.[1265]

Iz razdoblja Šenoina uredništva na hrvatsko-poljske veze značajan je trag ostavio potres, koji je 1880. godine pogodio Zagreb. Časopis je svoje čitatelje upoznao s prigodnim zbornicima, koje su Poljaci u korist stradalih Zagrepčana objavili u Krakovu i Lavovu, što je prikazano u zasebnom potpoglavlju ovog doktorata.

Putopisi koji bi opisivali Poljsku u *Viencu* su bili rijetki. Godine 1877. časopis je objavio tekst Ivana Gostiše, studenta Jagelonskog sveučilišta, u kojem je autor predstavio Krakov. Gostiša je prikazao najvažnije krakovske građevine poput Sukiennica, crkve sv. Wojciecha (hr. Adalberta) i crkve sv. Marije na Glavnom trgu te kraljevskog dvorca s katedralom na brdu Wawel, tada pretvorenim u vojarnu austrijskih vojnika. Krakovsko predgrađe Kazimierz Gostiši nije ostalo u lijepom sjećanju. Za taj dio Krakova, centar poljskih Židova, ustvrdio je da su njegova jedina oznaka blato i nered. Autor članka dotaknuo se i Jagelonskog sveučilišta, a kroz cijeli se tekst provlače i podaci o povijesti Krakova. Među ostalima, Gostiša je zapisao: „Krakov (…) ne će zanimati čovjeka, koj traži novosti i svega, što sviet danas stvara; već onoga, koj u ostancih davne prošlosti želi upoznati veličinu i sjaj poljskoga naroda. Akoprem su Krakov stigli crni dnevi, kao malo koj grad, ipak živo uzčuva uspomene prošlosti. Tradicije i legende živu tuj, a spomenici ih potvrdjuju (…) Početak Krakova siže u bojnu dobu; govori se, da prve dvore na strmom brdu „Wawelu“ sagradi knez Hrobata, Krakus, a u nogu njegovih da se je naselilo ljudstvo hrobatsko. Po imenu Krakusa, da se i cielo mjesto nazvalo Krakovom. (…) Crkvica sv. Vojtjeha može nas Hrvate dvojako zanimati; prvo, jer se veli, da ju naseljenici hrobatski sagradiše, kojim je sv. Vojtjeh propoviedao; a drugo, jer je ovdje vruće nagovarao

[1264] J. Wierzbicki, „Kraszewski w Chorwacji“, str. 144.
[1265] „Listak“, *Vienac,* 1878, br. 40.

Poljske i poticao ih na vojnu proti osmanlijam sv. Ivan Kapistran…“[1266] U ovom ulomku vidljiv je utjecaj teorije o podrijetlu Hrvata iz krakovskog područja, odnosno iz *Bijele Hrvatske*. Te su godine u *Viencu* bile objavljene slike Glavnog trga u Krakovu s crkvom sv. Marije i Sukiennicama, krakovske katedrale te panorama Krakova.[1267]

Iz crtica o hrvatsko-poljskim kulturnim vezama u ovom razdoblju prevladavaju one koje se odnose na kazalište. Od vijesti o hrvatsko-poljskim kazališnim vezama možemo navesti najavu da će u narodnom kazalištu u Zagrebu za „ozbiljnog basistu“ 1874. biti angažiran Poljak Egli (koji ipak nije zaposlen),[1268] informaciju da je u tom kazalištu 1878. i 1879. godine djelovao bariton Josip Mirski, podrijetlom Poljak,[1269] te da je u kazalištu u Križevcima 1878. godine nastupala Poljakinja Paulina Konarzewska. I u Šenoinom razdoblju *Vienac* je nastavio izvještavati o poljskim predstavama u zagrebačkom kazalištu.[1270] Pri tome je nekoliko puta kazališna uprava pozvana da prikaže opere Stanisława Moniuszka.[1271]

Paulina Konarzewska, iako nezasluženo, vrlo se rijeko spominje u znanstvenim radovima o hrvatsko-poljskim vezama. Konarzewska je u drugoj polovici sedamdesetih godina sa suprugom gradskim liječnikom Janom[1272] (Pobogom) živjela u Križevcima.[1273] Njezine izvedbe u tamošnjem amaterskom kazalištu bile su pohvalno ocjenjivane u *Viencu*, koji je pisao da se ta „velevriedna“ gospođa osobito istaknula u križevačkim predstavama i da svojim govorom „zastidjuje mnogu Hrvaticu“.[1274] Njezin članak o Petru Preradoviću, objavljen u varšavskom časopisu na francuskom jeziku *Revue Slave*, *Vienac* je predstavio kao primjer

---

[1266] I. Gostiša, „Pouka. Krakov“, *Vienac*, 1877, br. 33.
[1267] „Trg u Krakovu“, „Krakov“, *Vienac*, 1877, br. 33; „Sigismundova kapela u Krakovu“, *Vienac*, 1877, br. 35.
[1268] „Listak“, *Vienac*, 1874, br. 29.
[1269] „Listak“, *Vienac*, 1878, br. 12; „Listak“, *Vienac*, 1879, br. 7; „Listak“, *Vienac*, 1879, br. 11; „Listak“, *Vienac*, 1879, br. 20.
[1270] „Listak“, *Vienac*, 1874, br. 5; „Listak“, *Vienac*, 1874, br. 33; „Listak“, *Vienac*, 1875, br. 2; „Listak“, Vienac, 1879, br. 37.
[1271] „Listak“, *Vienac*, 1877, br. 29; „Listak“, Vienac, 1878, br. 32.
[1272] Paulinin suprug Jan Konarzewski radio je kao gradski fizik (liječnik) u Gradskoj bolnici u Križevcima. Bio je redoviti član Sbora liečnika Hrvatske i Slavonije, kojem je pristupio 1876. i u kojem je bio upisan kao Ivan Konarzewski. U popisima članova bio je zaveden do 1880. godine. Zabilježeno je da je 26. studenoga 1877. održao izlaganje na II. mjesečnoj skupštini Sbora liečnika kraljevina Hrvatske i Slavonije, čiji je sažetak objavljen u *Liečničkom viesniku*. Nakon preseljenja u Sarajevo 1879. zaposlio se kao gradski fizik, a neko vrijeme radio je i kao gradski veterinar. Godine 1883. nalazimo ga u Vakufskoj bolnici. Godinu danas kasnije došao je u Dubrovnik, gdje je imenovan gruškim liječnikom. („Imenik sbora liečnikâ kraljevinâ Hrvatske i Slavonije“, *Liečnički viestnik*, 1877, br. 1, str. 16; „Razpravne viesti“, *Liečnički viestnik*, 1877, br. 9, str. 146; „Imenik članovâ sobra liečnikâ kraljevinâ Hrvatske i Slavonije“, *Liečnički viestnik*, 1878, br. 1, str. 19; „Godišnje glavno zdravstveno izvješće za područje kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade od god. 1876.“, *Liečnički viestnik*, 1878, br. 19, str. 152; „Imenik članovâ sobra liečnikâ kraljevinâ Hrvatske i Slavonije u Zagrebu“, *Liečnički viestnik*, 1879, br. 1, str. 15; „Imenik članovâ sobra liečnikâ kraljevinâ Hrvatske i Slavonije u Zagrebu“, *Liečnički viestnik*, 1880, br. 1, str. 15; [Konarzewski, Ivan Pobog.], [„Nakažče-bezlubanjče“], *Liečnički viestnik*, 1877, br. 12, str. 196-198; H. Kreševljaković, *Sarajevo za vrijeme austrougarske uprave (1878-1918)*, Sarajevo 1969, str. 116.)
[1273] W. Kot, „Korespondencja Augusta Šenoi z Polakami“, *Slavia Occidentalis*, t. 21 (1961), str. 171.
[1274] „Listak“, *Vienac*, 1878, br. 3; „Listak“, *Vienac*, 1878, br. 22.

rasprave kojim se djela hrvatskog pjesnika predstavljaju stranom svijetu.[1275] U zagrebačkom tjedniku *Hrvatski svjetozor* 1877. u nastavcima je objavljivan njezin prijevod djela „Parižke razvaline g. 4875. Službena i neizdana pisma".[1276] Konarzewska je prevodila i s hrvatskog na poljski jezik. Autorica je prijevoda *Zmaja od Bosne* Josipa Eugena Tomića,[1277] a pripremala je i prijevod Šenoine *Seljačke bune*.[1278] Sa Šenoom je osobno komunicirala, o čemu svjedoče njezina dva pisma upućena tom hrvatskom književniku datirana u Križevcima 1876. i 1878. godine.[1279] U prvom pismu Šenou moli dopuštenje za prijevod njegove pripovijetke „Ilijina oporuka". U drugom pismu kori Šenou što je u članku o predstavama u Križevcima spomenuo njezino ime i ljubazno ga moli da je u *Viencu* više ne spominje, jer želi ostati anonimna i jer bi njezino prezime moglo biti protumačeno kao strašilo za hrvatske „nepatriote" koji ne želi učiti hrvatski jezik.[1280] Nije isključeno da je upravo Šenoa autor gore navedenih vijesti o nastupima Konarzewske objavljenih u *Viencu* u kojima se ona prikazuje vrlo pozitivno. Osim Augusta Šenoe Konarzewska je poznavala Franju Markovića, koji je bio rodom iz Križevaca.[1281] Kakvo je mišljenje o Paulini i njezinom suprugu imao Marković doznajemo iz njegovog pisma slavistu Bronisławu Grabowskom iz 1879. godine: „U Križevcih s gospođom i gospodinom Konarzewskim uživamo, kad smo ondje na ferijah, mnogu večer poljsku glazbu, a uobće s njimi sam sprovodio mnogi krasan čas u duševnom užitku. Kroz njih sam upoznao sva djela Slowackog (…) Kako bih želio tu sreću njim, da se vrate skoro – kako se nadaju – u dragu domovinu, toliko bih jako žalio izgubiti njihovo milo, i duhovito društvo."[1282] Vjerojatno je da je Konarzewske u Križevcima 1876. godine posjetio slavist Bronisław Grabowski, koji im je tri godine kasnije poslao neke knjige.[1283] Paulina je poznavala i hrvatskog književnika Josipa Eugena Tomića, što otkrivamo iz njegove korespondencije s Bronisławom Grabowskim.[1284] Paulina Konarzewska i njezin suprug oko 1879. godine iz Križevaca su se preselili u Sarajevo, gdje je Jan zaposlen kao gradski liječnik.[1285] Godine 1884. dubrovački časopis *Slovinac* izvijestio je da je dr. med. Jan Ritter Pobog Konarzewski sa svojom suprugom došao u

---

[1275] „Listak", *Vienac*, 1879, br. 18.
[1276] „Parižke razvaline g. 4875. Službena i neizdana pisma", *Hrvatski svjetozor*, 1877, br. 1-4, 7-9. Autor djela nije naveden.
[1277] W. Kot, „Korespondencja Augusta Šenoi z Polakami", str. 172.
[1278] „Listak", *Vienac*, 1878, br. 27.
[1279] W. Kot, „Korespondencja Augusta Šenoi z Polakami", str. 172-174.
[1280] Isto, str. 173-174.
[1281] Isto, str. 174.
[1282] M. Živančević, „Prilozi proučavanju hrvatske književnosti XIX stoljeća", str. 119.
[1283] Z. Marković, „Iz korespondencije Bronisława Grabowskoga s Franjom Markovićem", *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 14 (1939), str. 154.
[1284] M. Živančević, „Prilozi proučavanju hrvatske književnosti XIX stoljeća", str. 141.
[1285] H. Kreševljaković, *Sarajevo za vrijeme austrougarske uprave (1878-1918)*, Sarajevo 1969, str. 116.

Dubrovnik i da će se vjerojatno nastaniti u tom gradu.[1286] Dana 12. studenoga 1884. na sjednici općinskog vijeća Jan je imenovan općinskim gruškim liječnikom.[1287]

Od crtica iz hrvatsko-poljskih književnih veza u vrijeme Šenoe navest ćemo čestitku Matice hrvatske poljskom književniku Józefu Ignacyju Kraszewskom povodom obilježavanja 50. godišnjice njegovog književnog rada. Josip Eugen Tomić, i sâm prevoditelj djela Kraszewskog, tada je u *Viencu* zapisao: „Hrvatska Matica čestitala je slavnomu jubilaru brzojavom i čestitala ujedno i poljskomu narodu, odgojivšemu takova sina. Radost hrvatskoga naroda kojom prati slavu svoga poljskoga brata, iskrena je i svesrdna. Hrvati znadu, da su im predci gajili žive osjećaje za vitežki poljski narod.“[1288] Kraszewski se zahvalio na čestitki „vrlo laskavim i prijaznim pismom”.[1289]

Na stranicama *Vienca* mogle su se doznati i crtice o susretima hrvatskih i poljskih studenata u Beču, primjerice o prisustvovanju Poljaka proslavi desete obljetnice hrvatskog društva Velebit (1875),[1290] prisustvu članova poljskog tehničkog društva na obilježavanju 300. godišnjice smrti Julija Klovića u organizaciji „akademičkog družtva hrvatskih tehnika“ (1878)[1291] te sudjelovanju Hrvata i Poljaka na proslavi tisućite godišnjice Ćirila i Metoda na bečkom sveučilištu u organizaciji slavenskih studenata (1880).[1292]

Časopis je izvještavao i o prijevodima i odjecima hrvatskih književnih i znanstvenih djela u Poljskoj te općenito o pisanju poljskih časopisa i novina o hrvatskoj kulturi i znanosti.[1293] U najvećem broju takvih tekstova spominjan je slavist Bronisław Grabowski.[1294]

Uz navedeno, časopis je pisao o utjecaju poljske književnosti na Stanka Vraza, pri čemu je spomenut utjecaj poljske narodne pjesme i djela Adama Mickiewicza.[1295] Upravo je Vraz bio prvi prevoditelj Mickiewiczevih djela na hrvatski jezik. [1296] Prema Markoviću, Vraz je u pismu češkom književniku Františeku Ladislavu Čelakovskom sam potvrdio utjecaj poljske pučke poezije na nastanak zbirke pjesama *Đulabije*. Marković primjećuje da je u *Đulabijama* vidljiv

---

[1286] „Sitnice“, *Slovinac*, br. 27.
[1287] „Sitnice“, *Slovinac*, br. 33.
[1288] J. E. Tomić, „Pedesetgodišnji jubilej J. I. Kraszewskoga“, *Vienac*, 1879, br. 41.
[1289] „Listak“, *Vienac*, 1879, br. 47.
[1290] „Listak“, *Vienac*, 1875, br. 11.
[1291] „Listak“, *Vienac*, 1878, br. 10.
[1292] „Listak“, *Vienac*, 1880, br. 27.
[1293] „Listak“, *Vienac*, br. 1877, br. 21; „Listak“, *Vienac*, 1877, br. 26; „Listak“, *Vienac*, 1879, br. 1; „Listak“, *Vienac*, 1879, br. 34; „Listak“, *Vienac*, 1880, br. 1; „Listak“, *Vienac*, 1880, br. 19; „Poljaci o Kuhačevoj sbirci pjesama“, *Vienac*, 1881, br. 46.
[1294] „Listak“, *Vienac*, 1878, br. 27; „Listak“, *Vienac*, 1879, br. 15; „Listak“, *Vienac*, 1880, br. 7; „Listak“, *Vienac*, 1880, br. 18; „Listak“, *Vienac*, 1881, br. 27
[1295] F. Marković, „O životu i radu Stanka Vraza“, *Vienac*, 1880, br. 36.
[1296] D. Blažina, „Hrvatska čitanja poljske romantične drame“, *Književna smotra*, XXXI (1999), br. 112-113, str. 167.

utjecaj poljskog plesa krakowiaka. O Vrazovom proučavanju poljskih narodnih pjesama mogu svjedočiti i dvije zbirke pronađene u Vrazovoj knjižnici: *Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego* Wacława Zaleskog iz 1833. i *Pieśni ludu polskiego w Galicji* Żegote Paulia iz 1838. godine. S poljskog je preveo i djela Dominika Magnuszewskog „Svoiem sestram" i „Dvie pestinjice".[1297]

Iz povijesnih crtica iz *Vienca* možemo doznati da je oko 1467. na položaju zagrebačkog kanonika bio Martinus de Ilkusch, odnosno Martin iz Olkusza u Poljskoj – dvorski astrolog kralja Matije Korvina,[1298] a te je godine u zagrebačkom stolnom kaptolu zabilježen i Andreas de Cracovia.[1299] Druga povijesna crtica iz hrvatsko-poljskih veza govori da je od 1754. godine u samostanu hrvatskih pavlina u Lepoglavi boravio zatvorenik koji se predstavljao kao grof Šiećohov iz Poljske, potomak hrvatske obitelji Konjskih. Šenoa[1300] u tom članku prepričava pismo koje je taj zatvorenik uputio Baltazaru Adamu Krčeliću 1763. godine i u kojem je tvrdio da će, ukoliko je to potrebno, pomoći da se Krčelićevo djelo *Povijest zagrebačke stolne crkve* tiska u Poljskoj. Taj navodni Poljak zapisao je kako prijateljuje s lavovskim nadbiskupom grofom Wacławom Hieronimom Sierakowskim i poljskim primasom Władysławom Aleksandrom Łubieńskim te je ponudio da će iz poljskih i litavskih knjižnica Krčeliću nabaviti sve što poželi. Sam Krčelić smatrao je da je zatvorenik ustvari bio barun Wiesenhütter, koji se zamjerio bečkom ministru financija Rudolfu Choteku. U tekstu je naglašena tvrdnja zatvorenika da „je poviest svih slavenskih naroda toli srodna, da se nijedan narod bez poznavanja drugoga usavršiti ne može." Šenoa završava članak riječima, da su se ideje tog zatvorenika probudile nakon sto godina.[1301] Treća crtica spominje da je četa ličkih vojnika služeći u vojsci Napoleona 1812. godine na putu do Vitebska (danas u Bjelorusiji), gdje su sudjelovali u bitci s Rusima, prošla kroz Poljsku.[1302]

Iako je *Vienac* bio književni časopis, ponekad su se u njegovim člancima mogli pročitati komentari o suvremenim političkim prilikama u Poljskoj. Takvo pisanje bilo je vrlo rizično za tu zagrebačku periodiku. Naime, *Vienac* je bio registriran kao kulturni časopis i zbog pisanja o politici mogao je biti kažnjen zabranom tiskanja.[1303] Časopis se u razdoblju Augusta Šenoe u nekoliko navrata dotaknuo položaja Poljaka u Pruskoj te odnosa Poljaka i Rusa.

[1297] J. Benešić, „Bibliografski pregled hrvatskih i srpskih prijevoda iz poljske literature od god. 1835. do 1947", *Današnja Poljska*, str. 212.
[1298] [F. Rački] -a-, „Kanonik zagrebački Martin, astrolog kr. Matije Korvina", *Vienac*, 1879, br. 24.
[1299] F. R[ački], „Poljska: Varšava i Krakov", *Vienac*, 1887, br. 25.
[1300] Autor prema: Đ. Živanović, „Šenoa i Poljaci", str. 210.
[1301] „Listak", *Vienac*, 1878, br. 26.
[1302] „Listak", *Vienac*, 1879, br. 26.
[1303] „Listak", *Vienac*, 1882, br. 25.

O Poljacima u Poznanju istaknuto je da se nalaze pod silnom i nasilnom strujom germanizacije (1875),[1304] da „velikonjemačka bezobzirnost radi svom silom uništiti poljsku narodnost“ (1876),[1305] te da je Poznanj posljednji branitelj „poljštine proti brutalnosti pruske germanizacije“ (1877).[1306] Godinu dana kasnije još je detaljnije prikazan položaj Poljaka u pruskom dijelu podijeljene Poljske. Povod tome bila je objava djela *Ile naszej gleby?* (hr. *Koliko naše zemlje?*) borca za nezavisnost i pisca Ludwika Żychlińskog. *Vienac* je tada objavio: „A to otimanje poljskoga imetka ćera se sistematično pod zaštitom pruske vlade, koja na svaki način gleda uništiti materijalno poljsku vlastelu, i državnim novcem podupire i najveću njemačku kukavicu, koja ondje imanje kupuje. Pruska je vlada dapače ondje u tu svrhu ustrojila dioničarsko družtvo za kupovanje zemljišta. U najnovije vrieme opiru se Poljaci toj upravo sotonskoj radnji njemačke vlade, te ustrojavaju pripomoćna gospodarska družtva i reć bi da germanizacija jenja u Poznanju.“[1307]

Ruska vlast nad Poljacima, odnosno odnos Poljaka i Rusa nisu prikazani tako jednoznačno. U dva teksta izražena je žalost što postoji nesloga između Poljaka i Rusa. U tekstu iz 1875. Franjo Rački je zapisao: „ne bi li nauka izpunila onaj jaz, koj je poviest otvorila izmedju ruskoga i poljskoga naroda na obiju štetu“,[1308] a dvije godine kasnije naglašeno je da između Poljaka i Rusa vlada „nesretni antagonizam“.[1309] Pozitivno je prikazan ruski car Aleksandar II, za kojeg je autor u *Viencu* ustvrdio da je poljskoj kraljevini želio dati samostalnost, ali „poljska emigracija pokvari žalibože ustankom pomirenje poljskoga i ruskoga plemena“.[1310] U drugom članku ruska vlast nad Poljacima prikazana je izrazito negativno: „Ona je porusila u Poljskoj sve urede, sva učiteljstva, dapače željeznice i brzojave, što se kraj toli znamenitog kulturnog razvoja naroda poljskog nikako odobriti ne može, jer je poljska literatura upravo svjetska.“[1311]

5.1.3. Period uredništva Frana Folnegovića i Vjekoslava Klaića (1881-1889)

Nakon smrti Augusta Šenoe mjesto urednika *Vienca* preuzeo je Fran Folnegović, a potom Vjekoslav Klaić, koji je bio urednik časopisa od kraja 1883. do 1889. godine.

[1304] „Listak“, *Vienac*, 1875, br. 8.
[1305] „Listak“, *Vienac*, 1876, br. 38.
[1306] „Listak“, *Vienac*, 1877, br. 18.
[1307] „Listak“, *Vienac*, 1878, br. 46.
[1308] F. R[ački], „Književnost i umjetnost“, *Vienac*, 20.3.1875, br.
[1309] „Listak“, *Vienac*, 1878, br. 31.
[1310] „Listak“, *Vienac*, 1881, br. 12.
[1311] „Listak“, *Vienac*, 1876, br. 38.

Za hrvatsko-poljske veze Vjekoslav Klaić je značajan, jer je u svojim tekstovima, objavljenim među ostalim i u *Viencu*, pisao o legendi (priči) o Čehu, Lehu i Mehu, precima Čeha, Poljaka i Rusa.[1312] Klaić je predstavio različite verzije legende prema kojima su svi Slaveni nekada živjeli na području Ugarske, Bugarske, Panonije ili Hrvatske (ovisno o verziji legende).

Prve zapise legende Klaić nalazi u tekstu poznatom pod nazivom *Nestorov ljetopis* s početka 12. stoljeća. Nestor, hagiograf i ljetopisca Kijevske Rusi, tvrdio je da su svi Slaveni nekada boravili u zemljama donjeg i srednjeg Podunavlja, odakle su otišli i naselili rusku, lješku (poljsku), češku, moravsku i druge zemlje. Iduća osoba koju spominje Klaić poljski je biskup Boguchwał iz prve polovice 13. stoljeća za kojeg navodi da je kolijevku svih slavenskih naroda stavio u Panoniju, iz koje su tri brata Leh, Rus i Čeh odselili i osnovali tri kraljevstva: lješko (poljsko), rutensko (rusko) i češko.[1313] Potom se prikazuju verzije legende iz čeških kronika Dalimila i Pulkave iz 14. stoljeća te se prelazi na djelo *Poljska povijest* poljskog povjesničara i diplomata Jana Długosza iz 15. stoljeća. Długosz je zapisao da Slaveni potječu iz Senaarske ravnice, odakle su došli u Panoniju te su potom naselili zemlje uz Jadransko, Jonsko i Egejsko more. Braća Čeh i Leh boravila su u gradu Psari uz rijeku Hui, koja razdvaja Slavoniju od Hrvatske. Dvojica braće u cilju izbjegavanja razmirica među Slavenima napustila su svoju domovinu i na sjeveru osnovali češku i poljsku državu. Prema Długoszu, uskoro je na sjever otišao njihov brat Rus i osnovao Rusku. Klaić navodi da slično piše i poljski Maciej iz Miechowa, u svojoj kronici, koja završava 1506. godine.[1314] Češki ljetopisac Václav Hájek u 16. stoljeću u svojoj kronici, koju počinje od potopa i Noe, spominje braću Čeha i Leha, ali ne i Meha. U njegovoj se kronici navodi grad Krapina, u kojem je stolovao Leh, dok je Čeh svoje sjedište imao u gradu zvanom Psáry, koji se također nalazio u Hrvatskoj. Braća su radi nereda i ubojstava među rođacima napustila Krapinu i Psáry te s grupom od četiristo osoba otišla na sjever. Klaić spominje i djelo *De originibus slavicis* iz 1745. godine Ivana Krste Jordana (Joan. Christophori de Jordana), prema kojem među stanovnicima Krapine živi predaja, da su braća Čeh, Leh i Rus stolovala na tri brda u tri odijeljena grada: Leh (potomak Poljaka) u gradu

[1312] V. Klaić, „Seoba Hrvata“, *Vienac*, 1872, br. 6; V. Klaić, „Priča o Čehu, Lehu i Mehu“, *Vienac*, 1889, br. 6; V. Klaić, *Slike iz slavenske povjesti*, Zagreb 1903, str. 5-17.

[1313] Novija tumačenjima, za razliku od mišljenja dijela povjesničara u 19. stoljeću, autorstvo tog teksta (*Velikopoljske kronike*) više ne pripisuju biskupu Boguchawału.

[1314] S obzirom na godinu koju Klaić navodi kao završnu godinu kronike, mogla bi biti riječ o djelu *De origine et rebus gestis Polonorum...* poljskog povjesničara i diplomata biskupa Marcina Kromera, u kojem se opisuje poljska povijest od najstarijih vremena do 1506. godine.

Krapini, Čeh u gradu Psari (na brijegu sv. Josipa), a Rus u gradu na brdu Šabac.[1315] Širenju te priče doprinio je i češki franjevac Prokop Svoboda u 18. stoljeću svojom propovijedi u Krapini, koja je potom objavljena u Zagrebu.[1316]

Klaić tvrdi da je legenda o trojici (dvojici) braće nastala i razvila se u Češkoj i Poljskoj, a potom su je preuzeli hrvatski pisci: Faust Vrančić u 16. stoljeću, Mavro Orbini i Juraj Ratkaj u 17. stoljeću, Andrija Jambrešić u 18. stoljeću i drugi. Klaić naglašava da legendu nisu izmislili pripadnici hrvatskog narodnog preporoda u prvoj polovici 19. stoljeća, ali im je ona davala snage i hrabrosti „da ostanu vjerni ideji slavenskoga zajedništva“.[1317]

Iako u drugoj polovici 19. stoljeća povjesničari više nisu vjerovali u priču o Čehu, Lehu i Mehu, ta se legenda često spominjala i to prvenstvo u kontekstu Krapine i Ljudevita Gaja, rođenog u tom gradu.[1318]

Hrvatski povjesničar kasnije je u *Viencu* pisao i o Velikoj ili Bijeloj Hrvatskoj, koja se prema jednoj od teorija dijelom nalazila na području današnje Poljske.[1319] Također, u tom je časopisu Klaić objavio nekoliko crtica iz poljske povijesti: „Jadvigina žrtva“ o kraljici Jadwigi (1374?-1399), „Lubelska unija“ o uniji između Poljske i Litve sklopljenoj 1569. godine, „Babinska republika“ o društvu uglednih osoba koje se okupljalo u selu Babin blizu Lublina u Poljskoj u 16. stoljeću te „Život za cara“ o poljsko-ruskom sukobu početkom 17. stoljeća.[1320]

U vremenu uredništva Frana Folnegovića i Vjekoslava Klaića u časopisu nije objavljeno toliko prijevoda iz poljske književnosti kao za Šenoe, ali su prijevodi iz poljske književnosti i dalje bili prisutni. Ukupno je u razdoblju uredništva Folnegovića i Klaića u *Viencu* objavljeno 18 prijevoda iz poljske književnosti. Najviše je bilo prijevoda novela proznog pisca i humorista Alberta Wilczyńskog (1829-1900), zatim novela jednog od najpoznatijih poljskih pisaca Józefa Ignacyja Kraszewskog (1812-1887), koji je svoja književna djela temeljio na povijesnim činjenicama, te novela slavista Bronisława Grabowskog (1841-1900). Među ostalima,

---

[1315] Trag te predaje su nazivi triju međusobno spojenih vrčića u bilikumu – vrču iz kojeg gost ispija dobrodošlicu. Vrčići nose nazive Čeh, Leh i Meh. Takav običaj izražavanja dobrodošlice udomaćen je u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. („Bilikum“, enciklopedija.hr, pristup 31.1.2017.)

[1316] V. Klaić, „Priča o Čehu, Lehu i Mehu“, *Vienac*, 1889, br. 6; V. Klaić, *Slike iz slavenske povjesti*, Zagreb 1903, str. 5-17.

[1317] V. Klaić, „Priča o Čehu, Lehu i Mehu“, *Vienac*, 1889, br. 6.

[1318] „Listak“, *Vienac*, 1891, br. 39; „Svaštice“, *Vienac*, 1902, br. 35; S. Ortner, *Povjest gradine i trgovišta Krapine*, Zagreb 1899.

[1319] V. Klaić, „Velika ili Bijela Hrvatska“, *Vienac*, 1891, br. 39, 46; V. Klaić, „Ime Hrvat u historii slavenskih naroda“, *Vienac*, 1890, br. 33.

[1320] V. Klaić, „Jadvigina žrtva. Crtica iz poljske povijesti“, *Vienac*, 1890, br. 1; „Listak“, *Vienac*, 1876, br. 39; V. Klaić, „Babinska republika. Crtica iz kulturne povijesti poljske“, *Vienac*, 1889, br. 3. Podatak o tekstu „Život za cara“ prema: V. Klaić, *Slike iz slavenske povjesti*, str. 142-145.

objavljene su i novele Jana Lama, Józefa Korzeniowskog i Marie Konopnicke te putopis i novela Henryka Sienkiewicza.

Jedan od rijetkih putopisa o Poljskoj objavljenih u *Viencu,* uz ranije spomenuti ulomak Gostišina teksta, opširan je tekst Franje Račkog o Krakovu i Varšavi, koje je posjetio 1884. godine na putu iz Petrograda za Zagreb.[1321] Za poljske zemlje Rački piše da se u njima osjeća utjecaj Zapada te da su one krajnji izdanci zapadne prosvjete prema sjeveroistoku. Sličnu misao ponavlja i pišući konkretno o Krakovu i Varšavi: „jer ni u Krakovu ni u Varšavi ne ima one izvornosti, koja se na svakom koraku susreta u Kijevu i Moskvi. Krakov i Varšava jesu u svem zapadno-evropski gradovi s posebnimi poljskimi uspomenami.“[1322]

U dijelu teksta o Varšavi nakon što je ukratko opisao njezinu povijest, najviše prostora posvetio je prikazu kraljevskog dvorca, starog grada, katedrale sv. Jana, palače Łazienki i palače u Wilanówu te sveučilišta, na kojem je u to vrijeme nastavni jezik bio ruski. Općenito, za Varšavu Rački tvrdi da je u posljednje vrijeme doživjela veliki napredak. Također, dotaknuo se i kavanskog života u Varšavi, za koji je zaključio da ni iz daleka nije „tako razvijen, kano što n. pr. kod nas; ondje se još uviek radje posjećuju klubovi, a još radje sastaju se obitelji. Najobljubljenija sastajališta jesu perivoji“.[1323]

Iz teksta Račkog doznajemo da je u knjižnici Krasińskih vidio nepotpuni rukopis Gundulićeva *Osmana*. Ranije je Rački bio u potrazi za još jednim Gundulićevim djelom – njegovim prijevodom *Oslobođenog Jeruzalema* Torquata Tassa, kojeg je Gundulić planirao posvetiti poljskom kralju Sigismundu III. Vasi. Pokušavajući otkriti taj prijevod, Rački je kontaktirao poljsko Povijesno-književno društvo u Parizu, u kojem je boravio 1867. godine. Pretpostavljalo se da se taj Gundulićev prijevod nalazi u knjižnici kneza Adama Jerzyja Czartoryskog.[1324]

U nastavku svog putopisa Rački izvještava da je u varšavskom Glavnom arhivu starih zapisa tražio dokumente o hrvatsko-poljskim odnosima, točnije o vezama Petra Zrinskog i Krste Frankapana s Poljacima, ali nije ih pronašao.[1325]

Nakon što je opisao Varšavu i svoj boravak u tom gradu s oko 280 tisuća stanovnika, prešao je na prikaz boravka u Krakovu, u kojem je tada živjelo 66 tisuća osoba. Prikaz počinje informacijama o povijesti Krakova, a nastavlja se upoznavanjem čitatelja s kraljevskim

---

[1321] F. R[ački], „Poljska: Varšava i Krakov“, *Vienac,* 1887, br. 13-16, 19, 21-23, 25.
[1322] F. R[ački], „Poljska: Varšava i Krakov“, *Vienac,* 1887, br. 21.
[1323] F. R[ački], „Poljska: Varšava i Krakov“, *Vienac,* 1887, br. 19.
[1324] F. R[rački], „Književnost i umjetnost“, *Vienac*, 1873, br. 7; „Književnost i umjetnost“, *Vienac,* 1873, br. 9.
[1325] Od rasprava Franje Račkog, koje se odnose na hrvatsko-poljske odnose, mogu se spomenuti rasprava o položaju Bijele Hrvatske iz 1878. te o izvještaju Aleksandra Komulovića s kraja 16. stoljeća o poslanstvu u Poljsku objavljena u *Radu JAZU* u knjizi LXIII. („Listak“, *Vienac,* 1878, br. 51).

dvorcem i krakovskom katedralom na Wawelu, za koju su citirane riječi biskupa Józefa Olechowskog izrečene pred posljednjim poljskim kraljem Stanisławom Augustom Poniatowskim „kada i ne bi bilo napisane poviesti Poljske, propoviedale bi ju stiene i mramori ovoga svetišta“.[1326] U nastavku je Rački prikazao krakovski stari grad s Glavnim trgom, palaču knezova Czartoryskih te Akademiju umjetnosti i Jagelonsko sveučilište.

Iz putopisa doznajemo, da je Račkom u Varšavi pratitelj bio sveučilišni profesor Adolf Pawiński (kasnije član JAZU), koji je u putopisu prikazan vrlo pozitivno. Sveučilišni profesori u tom gradu u čast Račkog organizirali su gozbu, na kojoj se uz čašu vina raspravljalo o unapređenju slavenske književne uzajamnosti. Na putu za Krakov, na kolodvoru u Częstochowi, Rački se nakratko u vagonu susreo s „prijateljem nas Hrvata”[1327] Bronisławom Grabowskim. Vodič kroz Krakov bio mu je sveučilišni profesor povjesničar Stanisław Smolka (kasnije član JAZU). U Krakovu se Rački susreo i s članovima tamošnje Akademije umjetnosti, među kojima je bio voditelj Jagelonske knjižnice Karol Józef Teofil Estreicher.

U nekoliko navrata Rački u svom tekstu zagovara slavensko jedinstvo te se osvrće na odnos Poljaka i Rusa. Rački se hvali da je jednako ljubazno bio primljen i u poljskim i u ruskim obrazovanim krugovima. Uz to Rački piše da bi mogao biti posrednik u pomirenju poljskog i ruskog ogranka velikog slavenskog „stabla“[1328] u slučaju kad razmirice među njima ne bi bile tako duboko ukorijenjene i kad bi njegov glas bio jak i ugledan. Pri tome je Rački na poljskom jeziku citirao riječi iz djela *Lutnia Apollinowa* ruskog pisca i pravoslavnog svećenika Łazarza Baranowicza iz 1671. godine, u kojima se žali da se sarmatski sinovi među sobom tuku. Također, citirajući u *Viencu* stihove poljskog pjesnika i varšavskog nadbiskupa Jana Woronicza, i to opet na poljskom jeziku, zaželio je da Poljaci i Rusi ne zaborave da su zajedničkog roda te da se međusobno podupiru. U kontekstu poljsko-ruskih odnosa oštro je osudio Poljake, koji se nisu pokazali dorasli svojoj misiji predstraže Slavenstva prema Nijemcima, ušavši u trajne bratoubilačke borbe s Rusima. Tu je Rački citirao na poljskom jeziku riječi poljskog povjesničara Marcina Bielskog iz 16. stoljeća da jedinstvo jezika Poljaka i Moskve javno pokazuje da su potekli iz jednog naroda i da zbog toga moraju biti djeca zajedničkog oca.[1329]

Iz putopisa doznajemo kakav je bio stav Račkog o stanovnicima pojedinih poljskih područja:

[1326] F. R[ački], „Poljska: Varšava i Krakov“, *Vienac*, 1887, br. 21.
[1327] Isto.
[1328] F. R[ački], „Poljska: Varšava i Krakov“, *Vienac*, 1887, br. 19.
[1329] Isto, br. 25.

„Krakovjak je obično srednjega i stepena stasa, jakih i širokih pleći, kose tamne i dugačke i zagasite brsti. Glede ćudi Krakovjak je najvjerniji u tom predstavnik cieloga naroda poljskoga. Duh mu je gibljiv, s toga ponajviše sanguinične ćudi. Brzo se zanese za sve uzvišeno i slavno, ljubi čast i slavu, slobodu i dom nada sve. Odavle lasno se podaje mečtanju i snatrenju, brzo uzkipi, podlegne strastim, lakoumju. Brat mu Kujavak ovako se izrazuje o ćudi njegovoj i braće: Mazurani turobni, Podlašani lieni, Lenčinčani rado piju, Pločani pospanci, Krakovjaci i Kujavaci dobri dečki (chłopi). S toga je Krakovjak, mužko i žensko čeljade, strastven plesač i pjevač.“[1330]

Autor hvali i stanovništvo Varšave, gdje se čuje uglavnom samo poljski i ruski jezik te naglašava da od svih Slavena najviše o svom jeziku brinu upravo Poljaci i Rusi, dok se u Zagrebu toliko čuje strana riječ. Za Poljakinje i to osobito one iz viših slojeva Rački piše da su na glasu zbog „liepoga stasa, vitka tanahna struka i dražestnoga hoda“.[1331]

Svoje stavove o Poljacima jasno je izrekao i Ksaver Šandor Gjalski u članku „S Bronislawom Grabowskim“ (prilog 7).[1332] Gjalski je smatrao da su Poljaci donedavno stajali nasuprot ostalim Slavenima i radije podupirali Nijemce i Mađare. Kao potvrdu za takav stav naveo je svoja studentska iskustva iz Beča u drugoj polovici sedamdesetih godina 19. stoljeća. Prema Gjalskom, pred Poljacima je teška, gotovo evanđeoska zadaća oprostiti. Gjalski nije naveo kome, ali može se zaključiti da bi Poljaci trebali oprostiti Rusima. Poput uobičajene tvrdnje u ondašnjem zagrebačkom tisku, hrvatski književnik je smatrao da su „najveći krvnici“ Poljaka Nijemci. Gjalski se u članku osvrnuo i na Poljakinje. Kod njih je pohvalio odnos prema poljskom jeziku, točnije to da govore na poljskom, a ne primjerice na njemačkom. Uspoređujući takav odnos sa situacijom u Zagrebu, poželio je da se Zagrepčanke ugledaju na Poljakinje. Uz to, kod Poljaka je naglasio da poštuju svoje žene, kao niti jedan drugi narod. Osim što iz članka možemo iščitati stavove Gjalskog o Poljacima, članak donosi informacije o posjetu Grabowskog Hrvatskoj (1887) i njegovim vezama s Hrvatima (što je tema zasebnog potpoglavlja doktorata). Također, u članku je vidljiv književni dar njegova autora, jednog od najistaknutijih pisaca hrvatskog realizma.

Stavovi o Poljacima izneseni su i u drugim tekstovima u *Viencu*. Primjerice u članku iz 1882. godine za Poljake se tvrdi da su najživlji među slavenskim narodima.[1333] Godinu dana kasnije u tekstu o poljskoj proslavi dvadesetpetogodišnjice književnog rada Zygmunta

[1330] Isto.
[1331] Isto, br. 15.
[1332] K. Š. Gjalski, „S Bronislawom Grabowskim“, *Vienac*, 1887, br. 48-49.
[1333] „Ob ukusu“, *Vienac*, 1882, br. 19.

Miłkowskog (Teodora Tomasza Ježa) zapisano je da Poljake „smatramo još uviek za sanjare“, ali da su oni „mnogo praktičniji od nas“, jer ne slave toliko svoje mrtve pjesnike, već one žive.[1334] Poljakinje su pak ocrtane kao viteške žene, koje za svoju domovinu rado prinose žrtvu (1882).[1335]

Svoje stavove o Poljacima prezentirao je također hrvatski znanstvenik Ivan Milčetić pišući o Akademiji Adama Mickiewicza u Bologni.[1336] Milčetić je zaključio da su Poljaci svojom „čisto zapadnom kulturom, svojimi žarkim domoljubljem i ljubavi za neodvisnošću“ i prolijevajući krv za „svoju i tudju slobodu“ mogli steći simpatije kod Talijana. Ali dodao je i da se u Italiji zahvaljujući Poljacima proširilo pogrešno mišljenje o Rusiji kao o barbarskoj državi.

U ovom razdoblju *Vienca* stavove Nijemaca prema Poljacima opisao je pedagog i književnik Jure Turić.[1337] Prema Turiću, Nijemci smatraju da je poljsko plemstvo „nemarno, lieno, neuko i nesposobno za ikakov triezni rad, a spretno samo za zabavu i veselje“.[1338] Uz to je prezaduženo, pa mora prodavati svoja imanja. Poljski puk se brine samo za „rakiju i nebeska carstva“. Zbog toga Nijemci preziru Poljake, zaključuje Turić. Nijemci su u tekstu opisani kao krvopije Poljaka, koje iskorištavaju za najniže poslove. Poljak, piše Turić, ne samo da nema baš nikoga tko bi ga uputio kako da živi, već ga ugnjetavaju sa svih strana.

Već je spomenuto da je pisanje o politici u *Viencu* bilo vrlo rizično, jer je mogao biti kažnjen zabranom tiskanja. Primjer za to upravo je iz ovog razdoblja, točnije iz 1882. godine, kada je *Viencu* zabrana zaprijetila zbog teksta o ruskim publicistima Ivanu Sergejeviču Aksakovu i Mihailu Nikiforoviču Katkovu.[1339] Zemaljska vlada upozorila je *Vienac* da ne objavljuje biografije živućih osoba, koji tako značajno djeluju na razvoj suvremenog političkog života nekog naroda, poput tih Rusa. Prema mišljenju vlade, češće objavljivanje takvih životopisa, u kojima se piše o dnevnopolitičkoj povijesti, ukazivalo bi na promjenu prijavljenog programa časopisa, što bi za posljedicu imalo njegovu obustavu.[1340] U članku u *Viencu* o Katkovu i Aksakovu Franjo Rački[1341] je izvijestio o oštroj kritici Poljaka u Katkovljevim dnevnim novinama *Moskovskie vedomosti*. Nijedan ruski dnevnik nije toliko pisao protiv Poljaka i opirao se ruskim ustupcima prema Poljacima kao te novine. Prema mišljenju Katkova

[1334] „Listak“, *Vienac*, 1883, br. 29.
[1335] „Ivana Bajza-Szlavikova“, *Vienac*, 1882, br. 10.
[1336] I. Milčević, „Slovjenska akademija u Bologni“, *Vienac*, 1883, br. 33-34.
[1337] G. Turić, „Iz Njemačke“, *Vienac*, 1889, br. 47.
[1338] Isto.
[1339] I. Pederin navodi da je zbog tog članka jedan broj *Vienca* bio zabranjen (I. Pederin, *Časopis Vienac i književna Europa 1869-1903*, str. 170).
[1340] „Listak“, *Vienac*, 1882, br. 25.
[1341] Naziv autora prema sadržaju časopisa.

i Aksakova, središnja državna vlast učinila je Rusiju velikom i takva se vlast ne smije uzdrmati. Prema *Viencu*, stav navedene dvojice ojačali su poljski Siječanjski ustanak i „nihilistički prevratni pokušaji“.[1342]

Iz tekstova o kulturnim vezama Hrvata i Poljaka u ovom razdoblju *Vienac* je izvijestio o boravku poljskog kneza Adama Sapiehe na posveti đakovačke katedrale 1882. godine. Sapieha je na đakovačkoj svečanosti sudjelovao sa sinom i zetom, koji se isticao svojom bogatom poljskom odorom.[1343] Na zdravicu biskupa Strossmayera u njegovu čast knez Sapieha na poljskom je jeziku odgovorio: „da mu je veliki put od Poljske ovamo bio kratak i brz, jer ga je vodilo srdce suplemenikom svojim, koje uz ljubav za svoju domovinu obuzima velika misao slovjenskog jedinstva, kojoj moramo svi biti svom dušom odani. On je sretan, da tomu proslavljenomu mužu, oko koga se danas toliki sakupiše, izrazi svoje srdačne želje za sreću, procvat i veličinu Hrvatske.“[1344] Godine 1883. Adam Sapieha objavio je knjižicu o tom boravku u Đakovu naslovljenu *Listy z Kroacyi. Z okazyi obchodu poświęcenia katedry w Diakowo* (hr. *Pisma iz Hrvatske. Povodom svečanosti posvećenja katedrale u Đakovu*),[1345] o čemu je također izvijestio *Vienac*.[1346] O svom boravku kod đakovačkog biskupa knjigu je objavio i poljski publicist iz Varšave Stanisław Bełza naslovivši je *Wizyta u Strossmayera* (*Posjet Strossmayeru*). Djelo je objavljeno u Krakovu 1884. godine.

Iz kulturnih hrvatsko-poljskih veza može se spomenuti i crtica o nastupima Poljakinje Jelke Šmidove u zagrebačkom kazalištu 1882. godine,[1347] a kao zanimljivost podatak objavljen na stranicama *Vienca* da je tada poznati hrvatski književnik Ferdo Becić rođen na području podijeljene Poljske – u Przemyślu.[1348] I u ovom razdoblju časopis je izvještavao o predstavama poljskih autora na sceni zagrebačkog kazališta.[1349]

Također, *Vienac* je nastavio pisati o recepciji hrvatske kulture na području podijeljene Poljske, prvenstveno o prijevodima hrvatskih književnih djela na poljski jezik i člancima o hrvatskoj književnosti.[1350]

[1342] „I. S. Aksakov i M. N. Katkov“, *Vienac*, 1882, br. 23.
[1343] „Djakovačka svečanost“, *Vienac*, 1882, br. 40.
[1344] „Djakovačka svečanost“, *Vienac*, 1882, br. 40-41.
[1345] A. Sapieha, *Listy z Kroacyi. Z okazyi obchodu poświęcenia katedry w Diakowo*, Przemyśl 1883.
[1346] „Listak“, *Vienac*, 1883, br. 12.
[1347] „Listak“, *Vienac*, 1882, br. 46.
[1348] V. K., „Ferdo Becić“, *Vienac*, 1884, br. 27.
[1349] „Listak“, *Vienac*, 1884, br. 37; „Listak“, *Vienac*, 1887, br. 46; „Listak“, *Vienac*, 1888, br. 25.
[1350] „Listak“, *Vienac*, 1882, br. 43; „Listak“, *Vienac*, 1883, br. 1; „Listak“, *Vienac*, 1884, br. 7; „Listak“, *Vienac*, 1887, br. 39;

5.1.4. Period Josipa Pasarića i Bartola Inhofa (1890-1899)

Od 1889. do 1898. u *Viencu* gotovo i nije bilo prijevoda iz poljske književnosti. Objavljeno ih je tek četiri: dvije pjesme Adama Mickiewicza te po jedna novela novinara i književnika Jana Rutkowskog (1859-1901) te književnika i publicista Michała Bałuckog (1837-1901). To se razdoblje skoro u potpunosti poklapa s uredništvom Josipa Pasarića i Bartola Inhofa. Jan Wierzbicki smatra da je interes za poljsku književnost u Hrvatskoj tada „prestao biti u modi" i da su se mladi pisci hrvatskog realizma okrenuli ruskom piscu Ivanu Sergejeviču Turgenjevu te piscima sa Zapada.[1351] Wierzbicki taj znatno smanjeni interes za poljsku književnost objašnjava nedostatkom istaknutog hrvatskog autora koji bi tada bio upoznat s idejama poljske književnosti, odnosno kritičara, koji bi u Poljskoj tražio književni uzor.[1352]

Značajniji događaji iz hrvatsko-poljskih veza, koji su zabilježeni u tom razdoblju u *Viencu*, bili su postavljanje spomenika Ivana Gundulića u Dubrovniku (1893), smrt publicista, književnika i prevoditelja Tytusa Sopodźka (1896) te obilježavanje stogodišnjice rođenja velikana poljske književnosti Adama Mickiewicza (1898).

Dana 26. lipnja 1893. godine u Dubrovniku je održana svečanost otkrivanja spomenika Ivana Gundulića, djelo hrvatskog kipara Ivana Rendića. Na postolju spomenika postavljen je reljef poljskog kralja Vladislava IV. Vase.[1353] Tog je poljskog kralja Ivan Gundulić uzeo za lik svog najpoznatijeg epa *Osman*.

Godine 1896. u Krakovu je preminuo Tytus Sopodźko, „dobar znalac hrvatske lijepe knjige" i „Hrvatima iskren prijatelj".[1354] Sopodźko je u krakovskom časopisu *Przegląd Powszechny* objavljivao članke o slavenskim književnostima, među ostalima o hrvatskoj književnosti. Iz njegovih članaka mogu se izdvojiti oni o *Viencu*, zadarskom časopisu *Iskra*, dubrovačkom časopisu *Crvena Hrvatska* te pjesničkoj zbirci *Nevenke* Augusta Harambašića. Dva puta je *Vienac* objavio poziv poljskog publicista hrvatskim književnicima da mu šalju svoja djela, koje bi on prikazao u poljskim listovima.[1355] U jednom od tih članaka *Vienac* je pozitivno ocijenio želju Sopodźka da Poljake upozna s „književnim pojavama slavenske braće".[1356]

Stogodišnjica rođenja najznačajnijeg poljskog pjesnika romantizma Adama Mickiewicza obilježena je 1898. godine. Na godišnjoj skupštini Matice hrvatske u lipnju te

---

[1351] J. Wierzbicki, „Kraszewski w Chorwacji", str. 148.
[1352] Isto, str. 149.
[1353] „Listak", *Vienac*, 1893, br. 26; „Kralj Vladislav" [fotografija], *Vienac*, 1893, br. 26.
[1354] „Listak", *Vienac*, 1896, br. 32.
[1355] „Listak", *Vienac*, 1893, br. 5; „Listak", *Vienac*, 1893, br. 47.
[1356] „Listak", *Vienac*, 1893, br. 5

godine predsjednik Matice Tadija Smičiklas istaknuo je da je ta institucija objavila najznačajnija Mickiewiczeva djela te da je dužna čestitati obljetnicu „odabranicima naroda poljskoga i njegovim gostima u Krakovu“, u kojem se tada održavala proslava u Mickiewiczevu čast. Smičiklas je predložio tekst brzojava, kojeg je skupština jednoglasno prihvatila. Brzojav je glasio: „Matica Hrvatska iz svoje glavne godišnje skupštine pozdravlja braću Poljake i njihove goste pri proslavi stogodišnjice neumrloga pjesnika Adama Mickiewicza, kojega je najznatnija djela Matica Hrvatska svomu narodu za utjehu i uzor u prievodu dala. Živjeli! Slava velikomu Mickiewiczu!“[1357] Iste godine u *Viencu* je objavljen poziv Władysława Mickiewicza, Adamovog sina, u kojem moli da mu se pošalju prijevodi Mickiewiczevih djela i članci o njemu objavljeni na hrvatskom jeziku.[1358]

Zagrebački je časopis objavio nekoliko članaka koji se odnose na povijest hrvatsko-poljskih veza. Pažnju suradnika *Vienca* zaokupile su dvije teme: Ledjan-grad iz hrvatskih narodnih pjesama o kojem se raspravljalo može li predstavljati Poljsku[1359] te nastanak Gajeve pjesme „Horvatov sloga i zjedinjenje“ koja započinje riječima poljske domoljubne pjesme Józefa Wybickog „Mazurek Dąbrowskiego“ iz 1795. godine, kasnije poljske nacionalne himne.[1360] Među ostalim, 1892. godine o nastanku pjesme pisali su Vjekoslav Klaić i Ksaver Šandor Gjalski.

Časopis je nastavio izvještavati o predstavama poljskih autora u zagrebačkom kazalištu,[1361] a pisao je i o gostovanju u tom kazalištu poljskog glumca Romana Żelazowskog (1898). Żelazowski je opisan kao znameniti glumac iz lavovskog kazališta. U Zagrebu je igrao u tri predstave (*Otelu* i *Hamletu* Williama Shakespearea te *Razbojnicima* Friedricha Schillera).[1362] Tijekom gostovanja Żelazowski je intendantu zagrebačkog kazališta Stjepanu Miletiću uručio molbu krakovskog intendanta da pošalje cijeli glumački ansambl na gostovanje u Krakov. Uz to, poljski glumac obećao je da će raditi na uvrštenju opere *Porin* Vatroslava Lisinskog u lavovsko kazalište.[1363]

U *Viencu* je i u ovom razdoblju nastavljeno praćenje recepcije hrvatske kulture u Poljskoj,[1364] pri čemu je kao glavni posrednik istican slavist Bronisław Grabowski – osoba „što

---

[1357] „Prilog“, *Vienac*, 1898, br. 27.
[1358] „Listak“, *Vienac*, 1898, br. 16.
[1359] „Listak“, *Vienac*, 1892, br. 14; „Listak“, *Vienac*, 1892, br. 20; „Listak“, *Vienac*, 1892, br. 21.
[1360] V. Klaić, „Kako je postala pjesma „Još Hrvatska ni propala“, *Vienac*, 1892, br. 23; Lj. Babić [K. Š. Gjalski], „O postanku pjesme „Još Hrvatska ni propala“, *Vienac*, 1892, br. 24; „Listak“, *Vienac*, 1892, br. 24.
[1361] „Listak“, *Vienac*, 1890, br. 48; „Listak“, *Vienac*, 1891, br. 4; „Listak“, *Vienac*, 1896, br.
[1362] „Listak“, *Vienac*, 1898, br. 2.
[1363] „Svaštice“, *Vienac*, 1898, br. 3.
[1364] I. Broz, „Poljski prijevod Gundulićeva Osmana“, *Vienac*, 1891, br. 51; „Listak“, *Vienac*, 1892, br. 6; „Književnost“, *Vienac*, 1892, br. 31.

medju našom braćom Poljacima pronosi slavu hrvatskoga imena i upoznaje svoje zemljake sa prosvjetnim i književnim životom hrvatskoga naroda ne samo u sadašnjosti, nego i u prošlosti".[1365] Uz njega, u nekoliko tekstova istaknuta je uloga spomenutog Tytusa Sopodźka.

U to vrijeme časopis je ukratko izvijestio o dva poljska putopisa u kojima se opisuje Hrvatska, a koja su djelo poljskih isusovaca. Autor prvog putopisa *W Dalmacyi i Czarnogórze* (hr. *U Dalmaciji i Crnoj Gori*) je Marcin Czermiński (1860-1931).[1366] Putopis je objavljen u Krakovu 1896. godine.[1367] Drugi naslovljen *Między Słowianiami* (hr. *Među Slavenima*) djelo je Jana Badenia (1858-1899). Badeniev putopis u nastavcima je objavljivan u krakovskom časopisu *Przegląd Powszechn*y, a potom i u obliku knjige u dva sveska (Krakov 1893-1896). U putopisu Badeni opisuje svoje putovanje južnoslavenskim krajevima 1891. godine.[1368] Među ostalim, Badeni piše i o Hrvatskoj, pa je tako jedan članak posvećen Zagrebu, a drugi dalmatinskom primorju. *Vienac* je pohvalio to djelo, ujedno se osvrćući na poljski odnos prema ostalim Slavenima: „Mora se reći, da je P. Badeni ovim djelom razrušio kineski zid, što je dugo vremena dijelio Poljake od ostale slavenske braće".[1369]

Iako stavovi o Poljacima izneseni u *Viencu* u razdoblju dok su taj časopis uređivali Josip Pasarić i Bartol Inhof nisu bili jednoznačni, prevladava je ocjena da Poljaci u prošlosti nisu podržavali ostale Slavena te da je potrebno da se Slaveni međusobno pomire. Potrebi pomirenja Slavena odgovara želja književnog povjesničara i filologa Milivoja Šrepela da se „narodi jedne krvi, zaboravivši stare raspre" ujedine u „bratsko kolo".[1370] U nekoliko je članaka izraženo uvjerenje da osjećaj slavenstva, odnosno „slavenska misao" kod Poljaka „naše braće" napreduje, primjerice u članku iz 1890. godine.[1371] Potrebu slavenskog jedinstva naglasio je i Franjo Rački. Prema njemu, Slaveni su uvijek loše prošli kad su se otuđivali jedni od drugih ili se čak sa stranim narodima udruživali protiv drugih Slavena.[1372]

U članku „Iz Slavenskog svieta" u rubrici „Listak" godine 1899. za Poljake pod ruskom vlašću autor je ustvrdio da su pod strogošću te vlasti ojačali svoje tri vrline – vještinu, temperament i žarku ljubav prema domovini – te da je zahvaljujući tome Varšava ostala središte poljske književnosti.[1373]

[1365] „Svaštice", *Vienac*, 1891, br. 36; „Listak", *Vienac,* 1890, br. 1; „Listak", *Vienac,* 1890, br. 42; „Listak", *Vienac,* 1891, br. 3; „Listak", *Vienac*, 1892, br. 5; „Listak", *Vienac*, 1894, br. 30; „Listak", *Vienac,* 1898, br. 34.
[1366] „Listak", *Vienac,* 1896, br. 32.
[1367] Više o putopisu vidi u: M. Sędłak, „*W Dalmacyi i Czarnogórze* Marcina Czermińskiego jako przykład zainteresowania antykiem chrześcijańskim w II poł. XIX w.", www.academia.edu (pristup: 13.2.2017).
[1368] „Listak", *Vienac,* 1893, br. 15.
[1369] „Listak", *Vienac,* 1896, br. 32.
[1370] M. Šrepel, „O Mickiewiczu", *Vienac,* 1890, br. 28.
[1371] „Listak", *Vienac,* 1890, br. 7.
[1372] F. Rački „Josip Josipović Pervolf", *Vienac,* 1892, br. 5.
[1373] „Listak", *Vienac,* 1899, br. 6.

Može se spomenuti i komentar Ksavera Šandora Gjaskog o uzrocima propasti i podjela Poljske. Komentar je bio potaknut čitanjem drame Bronisława Grabowskog „Boruta“. Gjalski piše da je poljsko plemstvo u 18. stoljeću podleglo zlim nagonima, strastima i porocima te se napunilo sebičnim težnjama. U Poljake tada kao da je ušao „nečastivi“. Izgubili su svijest, srce i pamet i zaboravili na majku Poljsku. Za volju stranaca gazili su svoja prava i zvali strance u svoju domovinu. Prema Gjalskom Poljska je morala umrijeti, a među svojim grobarima morala je gledati „rodjenu svoju krv – djecu svoju“.[1374]

Od pozitivnih komentara o Poljacima, može se spomenuti teza reformatora hrvatskog kazališta Stjepana Miletića napisana povodom Međunarodne glumačke i glazbene izložbe u Beču 1892. godine, da se ponovno dokazalo, „da su Poljakinje najljepše žene na svietu“.[1375]

5.1.5. Posljednjih pet godina izlaženja *Vienca* (1899-1903)

Porast interesa za poljsku književnost u *Viencu* započeo je dolaskom Jovana Hranilovića na mjesto urednika 1899. godine, a vrhunac će dostići 1900. i 1901. godine za vrijeme uredništva Gjure Arnolda.

Upravo su te godine razdoblje kada se značajno širi broj osoba koji prevode s poljskog i kada ponovno raste interes za poljsku književnost.[1376] O koristi koju donosi proučavanje slavenskih književnosti, pa tako i poljske, *Vienac* je 1900. godine zapisao: „Misao, da će se narodna literatura okrijepiti, ako se prisloni na srodne slavenske literature, nije nipošto kriva. Korist od studije slavenskih literatura vrlo je velika i to u dvojakom pogledu; prvo, što su to literature srodnih naroda, koji su kao Poljaci i Rusi u književnosti potpuno utvrdili svoj individualitet, pa nam mogu biti uzorom, kako ćemo i mi doći do njega, a drugo, što se rješavaju u slavenskim literaturama isti narodni i društveni problemi, koje i mi imamo riješiti.”[1377] U nastavku tog članka tvrdi se da je narodni položaj Hrvata u mnogočemu sličan položaju poljskog naroda.

Tijekom 1900. i 1901. godine u *Viencu* su objavljena čak 24 prijevoda iz poljske književnosti, a u posljednjih pet godina izlaženja tog časopisa (1899-1903) 33. Najviše su prevođene pjesme Adama Mickiewicza te novele: književnika, publicista i književnog kritičara

[1374] Lj. T. Babić-Gjalski [K. Š. Gjalski], „Boruta. Drama po narodnom pričanju. Spjevao Bronislav Grabowski“, *Vienac,* 1891, br. 11.
[1375] S. Miletić, „Medjunarodna glumištna i glazbena izložba u Beču“, *Vienac,* 1892, br. 31.
[1376] J. Wierzbicki, „Kraszewski w Chorwacji“, str. 152.
[1377] „Iz poljske književnosti. Noc dwoch wiekow. Napisao Bronislav Grabowski“, *Vienac,* 1900, br. 50.

Kazimierza Przerwe-Tetmajera (1865-1940), književnika i novinara Bolesława Prusa (1847-1912), pisca i publicista Władysława Orkana (1875-1930) te književnika, publicista i redatelja Mariana Gawalewicza (1852-1910).

U posljednjih pet godina njegovog izlaženja u *Viencu* se pojavljuju djela pisaca iz razdoblja Mlade Poljske, poput spomenutog Przerwe-Tetmajera. Časopis je često u svojim tekstovima spominjao glavnog promicatelja europskog modernizma u Poljskoj, osobu koja je snažno utjecala na razvoj modernizma u srednjoeuropskoj kulturi i jednog od glavnih predstavnika Mlade Poljske Stanisława Przybyszewskog (1868-1927). Prema Ivanu Pederinu, Przybyszewski je u *Viencu* doživljavan kao neki prozor u svijet.[1378] U opreci s tim čestim pisanjem o Przybyszewskom stoji činjenica da *Vienac* nije donio niti jedan prijevod njegovih radova. Godine 1903. uredništvo časopisa preuzeli su predstavnici hrvatske moderne: Milivoj Dežman Ivanov i Ksaver Šandor Gjalski. Do tada je časopis bio oslonjen na realizam. Ipak, prema Ivanu Pederinu, promjena uredništva nije označila radikalni obrat te je moderna u *Viencu* bila „više deklarativna nego sadržajna“.[1379]

O simpatijama tadašnje hrvatske javnosti prema Poljacima u ovom razdoblju svjedoče dva događaja iz 1901: zagrebačka proslava 25. godišnjice književnog rada Henryka Sienkiewicza te zagrebačka proslava 400. godišnjice hrvatske književnosti.

Društvo hrvatskih književnika 27. siječnja 1901. godine u dvorani gradskog umjetničkog paviljona organiziralo je proslavu 25. godišnjice književnog rada Henryka Sienkiewicza.[1380] Na proslavi je svečani pozdravni govor održao Ksaver Šandor Gjalski, koji je istaknuo srodnost hrvatstva s poljaštvom i razloge zbog kojih je „poljska knjiga tako razumljiva hrvatskom srcu“. Gjalski je pohvalio činjenicu da Sienkiewicz piše u prvom redu za Poljake i da piše „u poljskom milieu“, jer je svaki pravi umjetnik vezan uz „onu grudu, koja ga je rodila“. U nastavku je svoju radnju o Sienkiewiczevu životu i književnom radu čitao prevoditelj njegovih romana August Harambašić. U toj radnji, koja je objavljena u *Obzoru*, Harambašić je poput Gjalskog naglasio da je veličina Sienkiewicza u tome što se vodio idejom da književnim radom prvenstveno koristi svom poljskom narodu. Za kraj proslave Harambašić je recitirao ulomak iz Sienkiewiczewa romana *Krzyżacy* (hr. *Križari*) o bitci kod Grunwalda 1410. u kojoj je vojska poljskog kralja Vladislava Jagela pobijedila vojsku teutonskog reda. Povodom proslave Sienkiewiczu je poslano prigodno pismo s potpisima „hrvatskih književnika

[1378] I. Pederin, *Časopis Vienac i književna Europa 1869-1903*, str. 278-279.
[1379] Isto, str. 273.
[1380] „Listak“, *Vienac*, 1901, br. 4.

i njegovih poštovača“.[1381] Radova Hrvata bilo je i u „slavenskom albumu“, koji je Sienkiewiczu bio uručen 1900. godine.[1382] Pišući o Sienkiewiczu mora se spomenuti da je taj velikan poljske književnosti i nobelovac čak pet puta između 1887. i 1909. godine boravio na području Kvarnera: u Opatiji, Lovranu i Rijeci. U Opatiji je, među ostalim, pisao povijesni roman *Pan Wołodyjowski* (hr. *Gospodin Wołodyjowski*) i pripovijetku *Walka byków* (hr. *Borba bikova*), preteču romana *Quo vadis*. U taj grad književnik je prvi put došao na preporuku liječnika, kao što će kasnije na Kvarner stići i značajan poljski slikar, kritičar i pisac Stanisław Witkiewicz, koji će 1915. u Lovranu umrijeti. Sienkiewicz je u jednom od svojih putopisa prikazao kako vidi Hrvate koji borave na radu u Veneciju. U tom putopisu poljski književnik sažalijevao se nad Hrvatima koji su u potrazi za poslom putovali u Veneciju. Navedeni putopis pod naslovom „Z Wenecji przez Litwosa“ (hr. „Iz Venecije od Litwosa“) prvi put je objavljen 1879. godine u varšavskom dnevniku *Gazeta Polska*.[1383]

Drugi događaj iz 1901. godine, koji svjedoči o simpatijama zagrebačke javnosti prema Poljacima svečanosti su 400. obljetnice epa „Judita“ Marka Marulića, što je obilježeno kao 400. godišnjica hrvatske književnosti. Na svečanostima koje su trajale od 12. do 14. studenoga Poljake je, među ostalim, predstavljao Zygmunt Skirmunt,[1384] član uredništva lavovskog dnevnika *Gazeta Narodowa*. Drugog dana svečanosti, na sastanku u gostionici svratišta Imperial potpredsjednik Društva hrvatskih književnika Ksaver Šandor Gjalski nazdravio je Poljacima i njihovom predstavniku Skirmuntu. Trećeg dana na banketu u glazbenom zavodu ponovno su izrečene zdravice u čast Poljaka, a Skirmut se zahvalio zdravicom u čast Hrvata. Više o tome doznajemo iz spomenutog dnevnika *Gazeta Narodowa* i to vjerojatno iz pera samog Skirmunta.[1385] Potpredsjednik Društva hrvatskih književnika Vladimir Mažuranić, kasniji član Poljske akademije umjetnosti,[1386] rekao je da se duhom prenosi na Wawel, kako bi u grobovima kraljeva i poljskih junaka crpio poticaj za rad za dobrobit svog naroda. Prema Mažuranićevim riječima, tamo gdje su slabi i progonjeni trebali pomoć i obranu nikada nije nedostajalo Poljaka. Taj idealizam u prošlosti, naglasio je Mažuranić, Poljacima će se stostruko vratiti i čeka ih velika budućnost. Na te riječi odgovorio je Skirmunt tvrdnjom da su Poljaci i Hrvati povezani krvlju, jer su jedni i drugi branili Europu pred najezdom pogana. Skirmunt je nastavio da sada oba bratska naroda povezuje zajednička zla sudbina, iz koje ih može osloboditi

[1381] J. Hr[anilović],„Listak“, *Vienac*, 1901, br. 5.
[1382] „Listak“, *Vienac*, 1900, br. 28.
[1383] D. Blažina, „Sienkiewicz, Hrvati i Opatija“, u: *Henryk Sienkiewicz 1846.-1916. i njegovi tragovi u Hrvatskoj*, Zagreb 1999, str. 53-58.
[1384] U *Viencu* netočno naveden kao Skyrmunt („Listak“, *Vienac*, 1901, br. 47).
[1385] Z. S., „Uroczystości zagrzebskie“, *Gazeta Narodowa*, 19.11.1901.
[1386] „Mažuranić, Vladimir“, *Hrvatska enciklopedija*, enciklopedija.hr (pristup 6.2.2017).

prvenstveno pero te naglasio da Hrvati i Poljaci trebaju tražiti „zajedničke putove“. Poljak je potom nazdravio za hrvatsku mladež – ponos i nadu naroda. Uslijedila je poljska domoljubna pjesma *Mazurka Dąbrowskoga* (kasnije poljska himna) uz „dugotrajne uzvike u čast poljskog naroda“.[1387] Obljetnica je imala odjeka kod drugih slavenskih naroda, osobito među Poljacima. Krakovski dnevnik *Czas* na naslovnoj je stranici objavio tekst jezikoslovca Romana Zawilińskog o Maruliću, a u *Głosu Narodu* slavist Marian Zdziechowski i Roman Zawiliński pozvali su poljsko društvo da na ruke Gjalskog pošalje „brzojavne i pismene dokaze svojih simpatija braći Hrvatima“. Isti je list objavio još jedan prigodni tekst, a krakovska *Nowa Reforma* donijela je prijevod pripovijetke V. Novaka *Judita*. Proslavu u organizaciji Društva hrvatskih književnika pismima su pozdravili: književnici Henryk Sienkiewicz, Zygmunt Miłkowski (Teodor Tomasz Jeż) i Franciszek Ksawery Smreczyński (Władysław Orkan), načelnik Krakova Józef Friedlein, rektor Jagelonskog sveučilišta Edward Janczewski-Glinka, ravnatelj krakovskog Gradskog kazališta Józef Kotarbiński, slikar Wincenty Wodzinowski i povjesničar August Sokołowski u ime Umjetničko-književnog kola, Akademska čitaonica „Adam Mickiewicz“ iz Krakova, Slavenski klub iz Krakova, Društvo mladih slavista iz Krakova, uredništvo krakovskog dnevnika *Czas*, uredništvo krakovskih časopisa *Przegląd Powszechny, Przegląd Polski* i *Nowa Reforma*, jezikoslovac Roman Zawiliński iz Krakova, profesor *Nycielski* iz Krakova (vjerojatno profesor Jagelonskog sveučilišta Jerzy Mycielski), slavist Marian Zdziechowski, lavovsko sveučilište, poljska mladež iz Lavova, uredništvo dnevnika *Gazeta Narodowa* i *Dziennik Polski* z Lavova, uredništvo časopisa *Przedświt* iz Lavova, povjesničar književnosti Edward Porębowicz iz Lavova, književni povjesničar i kritičar Piotr Chmielowski iz Zakopana, slikar i književnik Ludwik Stasiak i *Sokol* iz Bochnie, povjesničar književnosti Bronisław Gubrynowicz te poljsko-jezični časopis *Kraj* iz Petrograda.[1388]

Te iste 1901. godine u Dubrovniku je održan Kongres slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije – značajan događaj za hrvatsko-poljske veze, o čemu je također izvještavao *Vienac*.[1389] Taj će događaj na kojem se „slavilo poljsko hrvatsko zbliženje“[1390] potaknuti brojne članke u hrvatskim novinama i časopisima u kojima se izražavaju simpatije za Poljake te brojne izvještaje u poljskih novinama i časopisima poput *Czasa, Nowe Reforme, Gazete Narodowe, Głosa Narodu, Slowa* i *Kuriera Poznańskog*. Uz to, zbog sudjelovanja Poljaka na kongresu,

[1387] Z. S., „Uroczystości zagrzebskie“, *Gazeta Narodowa*, 19.11.1901.
[1388] „Listak“, *Vienac*, 1901, br. 47; Z. S., „Uroczystości zagrzebskie“, *Gazeta Narodowa*, 19.11.1901.
[1389] „Listak“, *Vienac*, 1901, br. 19; „Listak“, *Vienac*, 1901, br. 27; „Listak“, *Vienac*, 1901, br. 31; „Listak“, *Vienac*, 1902, br. 9; „Listak“, *Vienac*, 1902, br. 21; „Listak“, *Vienac*, 1902, br. 22.
[1390] „Listak“, *Vienac*, 1901, br. 19.

primjerice Mariana Zdziechowskog i Kazimierza Ostaszewskog-Barańskog, kongres će doprinijeti jačanju hrvatsko-poljskih veza u budućnosti (više o kongresu u Dubrovniku vidi u zasebnom potpoglavlju).

Iz crtica o hrvatsko-poljskim kulturnim vezama *Vienac* je izvještavao i o gostovanju poljskog pijanista Raula Koczalskog u Hrvatskom zemaljskom glazbenom zavodu u Zagrebu 1900. godine.[1391] U ovom razdoblju *Vienca* izvještaji o predstavama poljskih autora u Zagrebu i općenito hrvatsko-poljskim kazališnim vezama bili su rijetki.[1392]

Časopis je i u svojih posljednjih pet godina pisao o recepciji hrvatske kulture u Poljskoj i to o prijevodima na poljskih jezik hrvatskih književnih djela te o tekstovima o hrvatskoj kulturi. Pri tome su kao glavni posrednici isticani Bronisław Grabowski,[1393] koji je preminuo 1900. godine, te „apostol slavenske solidarnosti na kulturnom polju" Marian Zdziechowski.[1394] Interes *Vienca* pobudila su predavanja Zdziechowskog o hrvatskoj književnosti, njegov rad *Szkice literackie* (hr. *Književne skice*) iz 1900. te posebno njegovo djelo *Odrodzenie Chorwacji w wieku XIX* (hr. *Preporod Hrvatske u 19. stoljeću*).[1395] Potonje djelo izlazilo je u nastavcima u krakovskom mjesečniku *Przegląd Polski*, a 1902. godine u Krakovu je izdano u obliku knjige. *Vienac* je objavio i Zdziechowskovu biografiju Elize Orzeszkowe u pet nastavaka.[1396]

Iz vijesti objavljenih u *Viencu* možemo spomenuti i putopis urednika lavovskog dnevnika *Dziennik Polski* Kazimierza Ostaszewskog-Barańskog *Z krainy stu wysp* (hr. *Iz zemlje stotinu otoka*). U tom je djelu Ostaszewski-Barański opisao svoje putovanje po Dalmaciji prigodom novinarskog kongresa u Dubrovniku 1901. godine.[1397] Putopis je objavljen u Lavovu 1902. godine.

Vienac nije bio časopis u kojem se pisalo samo o kulturi, nego su se u nekim tekstovima autori dotaknuli i gospodarskih tema. Tako je jedan opširan članak bio posvećen pioniru naftne industrije u Galiciji, ekonomistu i zastupniku u Carevinskom vijeću i galicijskom Sejmu

---

[1391] V. Čačić, „Raul Koczalski", *Vienac*, 1900, br. 15; „Listak", *Vienac*, 1900, br. 17.
[1392] „Noviteti za novu kazališnu sezonu", *Vienac*, 1903, br. 15; „Listak", *Vienac*, 1903, br. 17; „Listak", *Vienac*, 1903, br. 22.
[1393] „Listak", *Vienac*, 1899, br. 18; „Listak", *Vienac*, 1900, br. 52; „Listak", *Vienac*, 1901, br. 17; „Listak", *Vienac*, 1902, br. 9; „Listak", *Vienac*, 1902, br. 22.
[1394] „Listak", *Vienac*, 1900, br. 21; „Listak", 1901, br. 27; „Listak", *Vienac*, 1901. br. 32; „Listak", *Vienac*, 1902, br. 9; „Listak", *Vienac*, 1902, br. 11; „Listak", *Vienac*, 1902, br. 22.
[1395] „Poljski idealista", *Vienac*, 1900, br. 39-43; „Listak", *Vienac*, 1901, br. 44; „Listak", *Vienac*, 1902, br. 1; „Listak", *Vienac*, 1902, br. 8; „Listak", *Vienac*, 1902, br. 14; „Listak", *Vienac*, 1902, br. 23; „Listak", *Vienac*, 1902, br. 27; „Listak", *Vienac*, 1902, br. 34; B. Drechlser, „Zdziechowski Mar.: Odrodzenie Chorwacyi w wieku XIX", *Vienac*, 1903, br. 3; „Listak", *Vienac*, 1903, br. 6; B. Drechsler, „Preradović i Krasiński", *Vienac*, 1903, br. 10.
[1396] W. Karowski [M. Zdziechowski], „Eliza Orzeszkowa", *Vienac*, 1901, br. 22-26.
[1397] „Listak", *Vienac*, 1902, br. 21.

Stanisławu Szczepanowskom (1846-1900).[1398] U članku je Milan Šarić prikazao njegov život i predstavio njegova djela *Nędza Galicyi w cyfrach i program energicznego rozwoju gospodarstwa krajowego* (hr. *Siromaštvo Galicije u brojkama i program snažnog razvoja zemaljskog gospodarstva*), *Idea polska wobec prądów kosmopolitycznych* (hr. *Poljska ideja prema kozmopolitskim strujama*) i *Aforyzmy o wychowaniu* (hr. *Aforizmi o odgoju*). Iz članka doznajemo da je taj Poljak krajem svog života (1899. ili 1900. godine) posjetio Opatiju.[1399]

U jednom kratkom tekstu iz 1901. *Vienac* se ponovno osvrnuo na politički položaj Poljaka pod njemačkom vlašću. Vijest o nasilnoj germanizaciji Poljaka prenesena je iz časopisa *Biblioteka Warszawska*. U tekstu je navedeno da germanizaciju predvode država, škola i njemačko katoličko svećenstvo, ali joj se Poljaci „junački opiru".[1400] Na odnos Njemaca i Poljaka u još širem kontekstu osvrnuo se Jovan Hranilović, koji je pišući o Hernyku Sienkiewiczu zaključio da se njime ponosi „sve Slavenstvo, jer on svojim veličajnim književnim djelima najbolje razbija bajku o kulturnoj inferiornosti slavenstva".[1401] Na taj način Hranilović je napao misao da su Slaveni kulturno inferiorni Niemcima.

Odnos ruske vlasti prema Poljacima dotaknut je u prikazu knjige Władysława Karowskog (pseudonima Mariana Zdziechowskog) *Etyka polityczna w Rosyi* (hr. *Politička etika u Rusiji*). Autor prikaza složio se s mišlju da narodima koji vladaju moć nije dana da bi ugnjetavali, već da zadovolje opravdane zahtjeve podređenih naroda te ako to krše stići će ih kazna.[1402]

U ovom razdoblju izlaženja *Vienca* zabilježen je pozitivan stav o poljskim spisateljicama, za koje je suradnik časopisa ustvrdio da je cijeli njihov rad prožet poljskom dušom i poljskim rodoljubljem.[1403] Takav stav se podudara s pozitivnim stavom o Poljakinjama, koji je iskazivan u *Viencu* tijekom cijelog njegovog postojanja.

U prvim godinama 20. stoljeća javlja se novi naraštaj hrvatskih političara i kulturnih djelatnika, koji će obilježiti sljedeća desetljeća hrvatske politike i kulture, odnosno hrvatsko-poljskih veza. Ulazak novog naraštaja može se zamijetiti na stranicama časopisa *Vienac*. Kao potvrdu tome navest ćemo dva članka o poljskom slavistu Marianu Zdziechowskom,

[1398] M. Šarić, „Stanislav Szczepanowski", *Vienac*, 1902, br. 9, 10, 15.
[1399] Isto, br. 10.
[1400] „Listak", *Vienac*, 1901, br. 22.
[1401] „Listak", *Vienac*, 1901, br. 1.
[1402] „Listak", *Vienac*, 1899, br. 27.
[1403] „Listak", *Vienac*, 1901, br. 12.

informaciju o prvom prijevodu Julija Benešića s poljskog jezika te članak Stjepana Radića „Neobična pojava u poljskom pjesništvu“.

Godine 1900. u članku „Poljski idealista“ predstavljene su veze Mariana Zdziechowskog (1861-1938) i Hrvata,[1404] a dvije godine kasnije Branko Vodnik prikazao je njegovu knjigu *Odrodzenie Chorwacji w wieku XIX*.[1405] Zdziechowski će biti jedna od važnijih osoba hrvatsko-poljskih veza prve polovice dvadesetog stoljeća.

Iste godine u *Viencu* je po prvi put spomenut jedan prijevod Julija Benešića s poljskog jezika. Riječ je o prijevodu drame *Protesilas i Laodamia* Stanisława Wyspiańskog.[1406] Upravo će Benešić obilježiti idućih pola stoljeća hrvatsko-poljskih veza.

Stjepan Radić u članku objavljenom u *Viencu* 1902. godine prikazuje dva djela poljskog pjesnika Franciszeka Marie Eysymonta pseudonima Lumir (1853-1910): *Na ziemi. Perły. Dwa poematy boleści* (hr. *Na zemlji. Biserje. Dvije poeme boli*) i prvi dio trilogije *Walka idei* naslovljene *Gwiazda Wschodu. Poema dramtyczne słowiano-polskie* (hr. *Borba ideja* : *Zvijezda istoka. Dramatička poema slavensko-poljska*), kojoj je posvećeno i najviše mjesta.[1407] Radić hvali poljskog pjesnika, za kojeg piše da pjeva „o velikoj ideji slavenskog bratstva“. Upravo u Eysymontu Radić vidi dokaz promijene mišljenja poljskog društva, koje se počinje zagrijavati za slavensku zajednicu. Do tada, piše Radić, Poljake „smo s cijelim ostalim svijetom bili navikli smatrati najdosljednijim i upravo okorjelim predstavnikom slavenskog partikularizma“.[1408] Radić u tom kontekstu sebe svrstava među „iskrene i oduševljene pristaše najtješnje slavenske uzajamnosti“.[1409] U zbirci *Walka idei* Eysymont opisuje borbu Slavena s teutonskim redom (ispravno bi bilo poljsko-njemački sukob) početkom 11. stoljeća. Među ostalim, Radić to stavlja u suvremeni kontekst „najnovijeg nečuvenog pruskog divljaštva protiv poljske djece“.[1410] Hrvatski političar uočava da Eysymont slavensko ropstvo smatra posljedicom slavenske nesloge,[1411] što se uklapa u Radićev stav o potrebi zajedništva među Slavenima. U više navrata u tekstu se donose citati na poljskom te njihov prijevod na hrvatski, što bi moglo svjedočiti o Radićevom poznavanju poljskog jezika.

[1404] „Poljski idealista“, *Vienac*, 1900, br. 39
[1405] B. Drechsler, „Zdziechowski Mar.: Odrodzienie Chorwacyji w wieku XIX”, *Vienac*, 1903, br. 3. i 4
[1406] „Listak“, *Vienac*, 1903, br. 17.
[1407] S. Radić, „Neobična pojava u poljskom pjesništvu“, *Vienac*, 1902, br. 29-31.
[1408] Isto, br. 29.
[1409] Isto.
[1410] Isto.
[1411] Isto, br. 30.

5.1.6. Hrvatski prevoditelji djela iz poljske književnosti i najprevođeniji poljski književnici

Gledajući vremenski, najveći broj prijevoda iz poljske književnosti u *Viencu* tijekom čitavog razdoblja njegovog izlaženja, objavljen je u vrijeme uredništva Augusta Šenoe (1874-1881) te u zadnjih pet godina izlaženja *Vienca*. Za Šenoina uredništva objavljeno je 52 prijevoda iz poljske književnosti, a u posljednjih pet godina 33. Ako se gleda po pojedinim godinama, prijevodi su bili najbrojniji 1874. (15), 1900. (13), 1901. (11), 1869 (9) i 1879. (9).

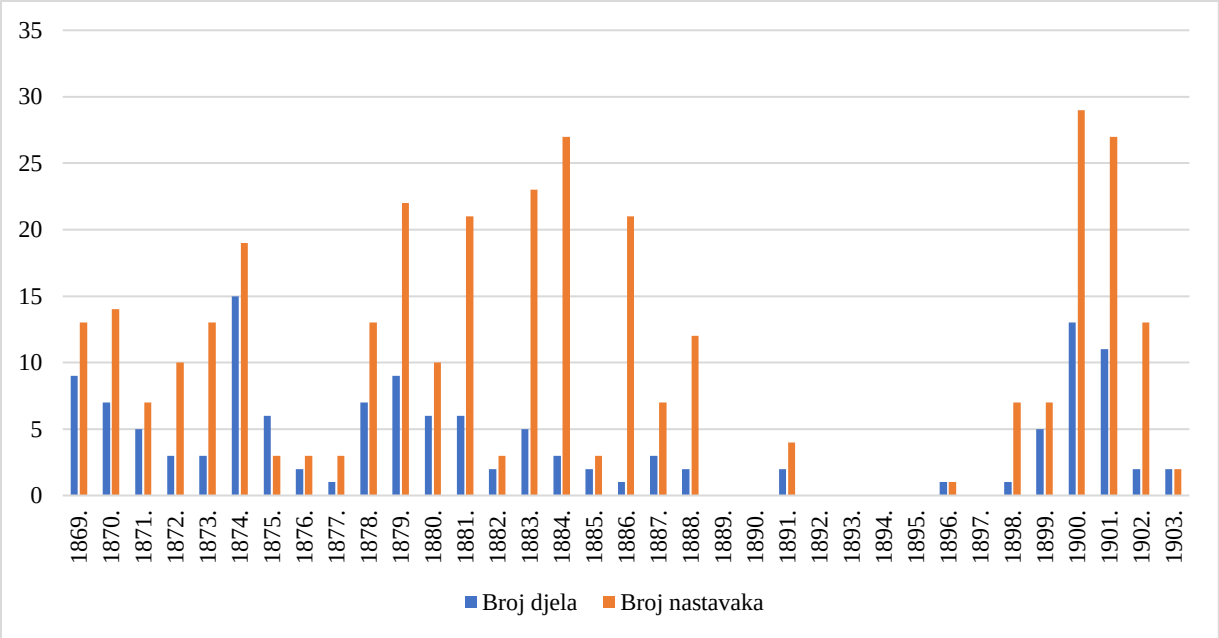

Grafikon 1: Broj prijevoda iz poljske književnosti u časopisu *Vienac* (1869-1903).

Tko su bili autori najvećeg broja prijevoda iz poljske književnosti u *Viencu* tijekom njegovog izlaženja?

Na prvom je mjestu Ivan Trnski s 19 objavljenih prijevoda pjesama. Sve pjesme djelo su Adama Mickiewicza i potječu iz ciklusa *Krimski soneti*. U *Viencu* su objavljene u razdoblju od 1873. do 1875. godine.

Drugo mjesto zauzima Josip Matica s 15 prijevoda i to uglavnom novela. Zanimljivo je da je prijevode u *Viencu* objavio tijekom samo četiri godine – od 1899. do 1902. godine. Osim u časopisu *Vienac* Matica je prijevode iz poljskog jezika objavljivao i u zagrebačkom časopisu *Prosvjeta*. U tom je časopisu u razdoblju od 1900. do 1911. objavljeno desetak Matičinih prijevoda, među ostalim Elize Orzeszkowe, Marye Turzyme (Marie Wiśniewske), Mariana

Gawalewicza, Kazimierza Przerwe-Tetmajera, Wacława Sieroszewskog i Władysława Stanisława Reymonta.[1412] U obliku knjige objavljeni su njegovi prijevodi romana *Straža* Bolesława Prusa (1903), kojeg je prije objavljivao u *Obzoru*, te romana Józefa Ignacyja Kraszewskog „Morituri" (1902) i „Resurrecturi" (1902).[1413] O tom „revnom prevodiocu poljačke književnosti"[1414] u pregledanoj literaturi i izvorima nisu pronađeni dodatni podaci.[1415]

Na trećem mjestu po broju prijevoda u *Viencu* je Adolfo Veber Tkalčević s 13 prevedenih novela. Adolfo Veber Tkalčević – član JAZU, kanonik zagrebačke katedrale i zastupnik u Saboru – u *Viencu* se s poljskim prijevodima javljao od 1876. do 1888. godine. Taj se predvodnik zagrebačke filološke škole već tijekom studija bogoslovije u Pešti posvetio učenju poljskog jezika. U to ga vrijeme zaokupljaju i pariška predavanja o slavenskim književnostima Adama Mickiewicza. Snažniji doticaj s Poljacima Veber će ostvariti nakon povratka u Zagreb 1846. godine. Tih godina u Zagrebu je boravio puk vojske sastavljen od Poljaka. Nakon što se njihov kapelan razbolio, dužnost kapelana preuzeo je Veber, što mu je omogućilo daljnji razvoj poljskog jezika. Prvi prijevod s tog jezika koji je objavio bio je prijevod djela *Pan Podstoli* Ignacyja Krasickog, koji je pod naslovom *Pan Podstoli ili dobar domaćin* tiskan 1848. godine.[1416] Godine 1851. Veber Tkalčević otišao je na studij slavistike u Beč. Po povratku pripremio je za tisak Gundulićevog *Osmana*. Među ostalima, autor je prijevoda spjeva *Konrada Wallenrod*, poeme *Faris* i ulomka iz epa *Gospodin Tadija* Adama Mickiewicza te tragedije *Irydion* Zygmunta Krasińskog. Ulomak iz *Pana Tadeusza* objavljen je u Veberovoj *Čitanci za 4. razred dolnje gimnazije* (1867).[1417]

Aleksadar Tomić i Franjo Suša nalaze se na četvrtom mjestu s po deset objavljenih prijevoda iz poljske književnosti. Brat Josipa Eugena Tomića književnik i prevoditelj Aleksandar Tomić prijevode novela u *Viencu* objavio je u razdoblju od 1870. do 1878. godine, a novele, crtica i pjesme u prijevodu Franje Suše objavljene su tijekom samo dvije godine (1900. i 1901).

[1412] Prema: *Bibliografija hrvatskih književnih časopisa 19. stoljeća*, Zagreb 2006.
[1413] „Listak", *Vienac*, 1900, br. 3.
[1414] „Listak", *Vienac*, 1903, br. 22.
[1415] Na zagrebačkom groblju Mirogoj 24. ožujka 1918. pokopana je osoba imenom Josip Matica i to u 42. godini života. S obzirom na godine u kojima je navedena osoba živjela moguće da je riječ o prevoditelju s poljskog jezika. (Tražilica pokojnika, www.gradskagroblja.hr, pristup 8.2.2017.)
[1416] Ognjoslav Krasicki, *Pan Podstoli ili dobar domaćin*, Zagreb 1848. J. Benešić pogrešno navodi da je djelo tiskano u tri sveska od 1848. do 1850. godine, a tiskano je u jednom. (J. Benešić, „Bibliografski pregled…", str. 209).
[1417] Đ. Živanović, „Šenoa i Poljaci", str. 185-186.

Od preostalih poznatih autora prijevoda iz poljske književnosti navest ćemo Ivana Broza, Vjekoslav Homotarića, Franju Markovića, Stjepana Vukovinskog, Lavoslava Vukelića, Miju Crnića i Andriju Palmovića. Gore navedene osobe autori su najvećeg broja prijevoda.

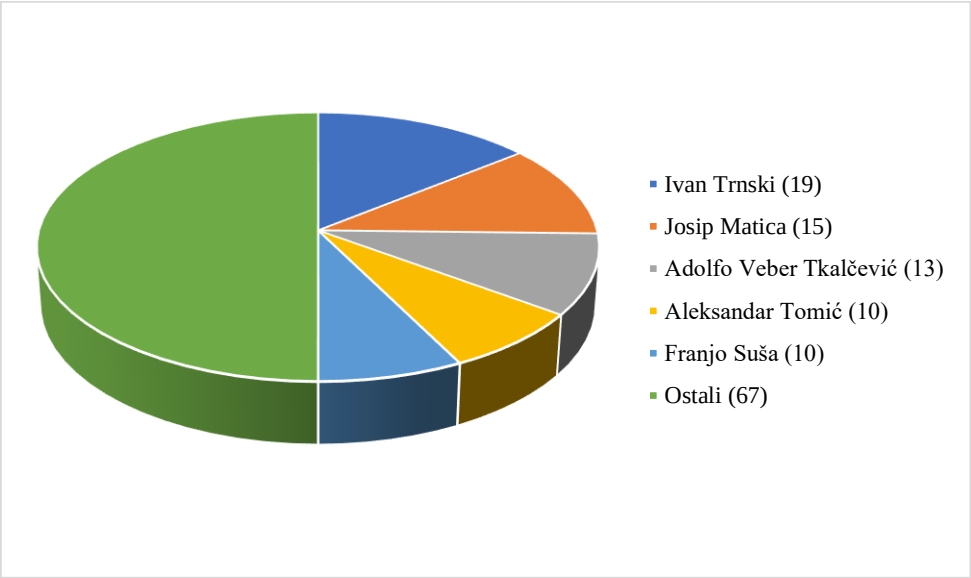

Grafikon 2: Prevoditelji djela iz poljske književnosti objavljenih u *Viencu* prema broju prevedenih djela (1869-1903).

Također, u *Viencu* su objavljeni prijevodi iz poljske književnosti istaknutih hrvatskih književnika Petra Preradovića, Augusta Harambašića i Josipa Eugena Tomića te jezikoslovca Tomislava Maretića. Potonji nam je zanimljiv, jer je u *Viencu* 1891. objavljen njegov odgovor na kritiku poljskog pisca Edwarda Bogusławskog.[1418] Poljak je prije toga u knjizi *Škice lito-windyjske* II (Kraków 1891) kritizirao Maretićevu knjige *Slaveni u davnini*.[1419] Maretić u *Viencu* odgovara da se metode obrađivanja i rezultati o slavenskoj prošlosti Bogusławskog i znanstvenika, kojih se Maretić držao pri pisanju svog rada dijametralno razlikuju i da je već pri pisanju knjige znao da će kritika Bogusławskog biti oštra. Prema Maretiću, „Bogusławski je plemenita slavenska duša, ali je slab etimolog, k tomu je pun fantazije“. [1420] Hrvatski jezikoslovac zaključuje, da ništa ne zamjera Poljaku, jer dok god neki pisac ima poštenu namjeru služiti znanosti i dok god radi prema svojem najboljem uvjerenju, ima pravo izricati svoje mišljenje.

[1418] „Listak“, *Vienac*, br. 32.
[1419] „Listak“, *Vienac*, br. 30.
[1420] „Listak“, *Vienac*, br. 32.

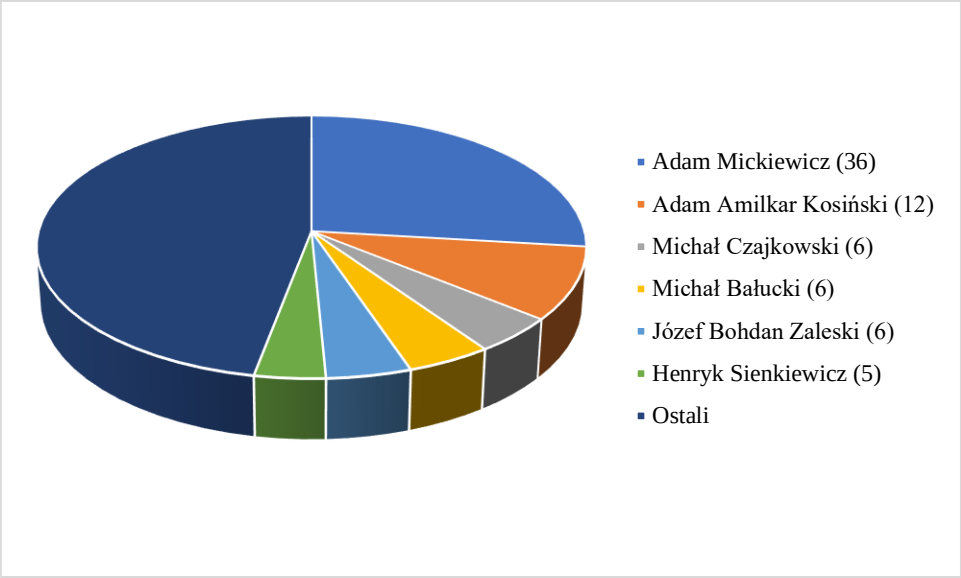

Grafikon 3: Poljski književnici s najvećim brojem prijevoda u *Viencu* (1869-1903).

Po broju prevedenih književnih djela prvo mjesto zauzima Adam Mickiewicz (s 36 pjesama), a nakon njega Adam Amilkar Kosiński (s 12 novela). Slijede prijevodi Michała Czajkowskog (6 novela), Michała Bałuckog (6 novela), Józefa Bohdana Zaleskog (6 pjesama) i Henryka Sienkiewicza s 3 novele i 2 putopisa.

Vienac je objavio i ulomak Sienkiewiczeva govora o Adamu Mickiewiczu, koji je trebao biti izrečen na svečanosti otkrivanja Mickiewiczewa spomenika u Varšavi 1898. godine.[1421] Na svečanosti, ipak, nitko nije držao govor, pa tako ni Sienkiewicz, o čemu zagrebački časopis nije pisao. Počevši od 1880. godine i objave Sienkiewiczeve pripovijetke „Iz uspomena poznanjskog učitelja“ u *Viencu*, hrvatski čitatelji mogli su čitati većinu Sienkiewiczevih djela u hrvatskim prijevodima i to ubrzo nakon njihova nastanka. Prema polonistu Daliboru Blažini, takva brza i snažna recepcija Sienkiewiczevih djela među hrvatskim prevoditeljima „teško je usporediva s prihvaćanjem bilo kojeg drugog europskog pisca“.[1422] Zanimljivo je da su za Sienkiewiczem sezali i pripadnici generacije „starih“, koji su bili poklonici neoromantičkog realizma, i „mladi“, zagovornici naturalističkih i modernističkih tendencija. Naravno, pri tome nisu naglašavali vrijednost istih Sienkiewiczevih djela. Recepcija Sienkiewiczevih djela u *Viencu* nije obuhvatila samo objave njegovih prijevoda, nego i česte objave informacija o

[1421] „Listak“, *Vienac*, 1899, br. 10.
[1422] D. Blažina, „Sienkiewicz, Hrvati i Opatija“, u: *Henryk Sienkiewicz 1846.-1916. i njegovi tragovi u Hrvatskoj*, Zagreb 1999, str. 53-58.

njegovom radu i odjecima njegovih djela,[1423] a 1886. časopis je objavio i njegovu sliku.[1424] Pogrešno pišući o tome da je Sienkiewicz već 1901. dobio Nobelovu nagradu (dobio ju je četiri godine kasnije), *Vienac* je istaknuo: "Čitajući ovu vijest, mora se svaki Slaven radovati, jer je i ona jedan od najrječitijih dokaza neosnovane tvrdnje, da su Slaveni kulturno inferiorni."[1425]

U grupi pisaca od po 4 objavljena prijevoda u *Viencu* nalaze se Albert Wilczyński i Kazimierz Przerwa-Tetmayer. Objavljena su po 3 prijevoda Lucjana Siemieńskog, Franciszeka Ksawerya Smreczyńskog, Bronisława Grabowskog, Mariana Gawalewicza, Józefa Ignacyja Kraszewskog[1426], Bolesława Prusa i Elize Orzeszkowe.

Naravno, prijevode iz poljske književnosti nije objavljivao samo *Vienac*, nego i druge periodičke publikacije. Objavljivali su ih dnevnici poput *Narodnih novina*, *Pozora* / *Obzora*, *Hrvatske domovine* i *Hrvatske*, ilustrirani časopisi poput *Doma i svieta*, književni časopisi poput *Naše gore lista*, *Dragoljuba*, *Bosiljka* i *Hrvatske vile* / *Balkana* itd.[1427]

5.1.7. Poljske teme u djelima hrvatskih autora

Zagrebački *Vienac* dobar je izvor za istraživanje poljskih tema u djelima hrvatskih autora u razdoblju od 1869. do 1903. godine. Ovdje se daje samo nacrt te problematike, jer bi cjelovit prikaz zahtijevao opsežno istraživanje.

Već u početnom razdoblju *Vienca* objavljene su dvije pripovijetke s poljskom tematikom. U pripovijetci „Posestrima Poljakinja" objavljenoj 1869. Ivan Trnski tematizirao je

---

[1423] „Listak", *Vienac*, 1881, br. 5; „Listak", *Vienac*, 1883, br. 14; „Listak", *Vienac*, 1883, br. 48; „Listak", *Vienac*, 1884, br. 35; „Listak", *Vienac*, 1884, br. 44; „Listak", *Vienac*, 1884, br. 46; „Listak", *Vienac*, 1884, br. 51: „Listak", *Vienac*, 1885, br. 46; „Listak", *Vienac*, 1886, br. 14; „Listak", *Vienac*, 1887, br. 22; „Listak", *Vienac*, 1888, br. 48; „Listak", *Vienac*, 1889, br. 22; „Listak", *Vienac*, 1889, br. 31; „Listak", *Vienac*, 1891, br. 2; „Listak", *Vienac*, 1891, br. 6; „Listak", *Vienac*, 1897, br. 2; „Listak", *Vienac*, 1897, br. 13; „Listak", *Vienac*, 1899, br. 8; „Listak", *Vienac*, 1899, br. 24; „Listak", *Vienac*, 1899, br. 42; „Listak", *Vienac*, 1899, br. 45; „Listak", *Vienac*, 1899, br. 47; „Listak", *Vienac*, 1900, br. 1; „Listak", *Vienac*, 1900, br. 9; „Listak", *Vienac*, 1900, br. 11; „Listak", *Vienac*, 1900, br. 12; „Listak", *Vienac*, 1900, br. 14; „Listak", *Vienac*, 1900, br. 19; „Listak", *Vienac*, 1900, br. 28; „Listak", *Vienac*, 1900, br. 32; „Listak", *Vienac*, 1900, br. 40; „Listak", *Vienac*, 1900, br. 46; „Listak", *Vienac*, 1900, br. 50; „Listak", *Vienac*, 1900, br. 52; „Listak", *Vienac*, 1901, br. 1; „Listak", *Vienac*, 1901, br. 5; „Listak", *Vienac*, 1901, br. 7; „Listak", *Vienac*, 1901, br. 12; „Listak", *Vienac* 1901, br. 13; „Listak", *Vienac*, 1901, br. 16; „Listak", *Vienac*, 1901, br. 28; „Listak", *Vienac*, 1901, br. 33; „Listak", *Vienac*, 1901, br. 34; „Listak", *Vienac*, 1901, br. 41; „Listak", *Vienac*, 1901, br. 47; „Listak", Vienac, 1902, br. 2; „Listak", Vienac, 1902, br. 5; „Listak", *Vienac*, 1902, br. 11; „Listak", *Vienac*, 1903, br. 12 i dr.

[1424] Henrik Sienkiewicz, *Vienac*, 1886, br. 14

[1425] „Listak", *Vienac*, 1901, br. 34.

[1426] O hrvatskoj recepciji Kraszewskog vidi: J. Wierzbicki, „Kraszewski w Chorwacji", str. 139-152.

[1427] Vidi: J. Benešić, „Bibliografski pregled hrvatskih i srpskih prijevoda iz poljske literature od god. 1835. do 1947", *Današnja Poljska*, str. 210-227; M. Rojnić, N. Žic, „Popis glavnih Obzorovih članaka", *Obzor – spomen-knjiga 1860-1935*, str. 288-290; „Beletristika u *Narodnih Novinah*", *Narodne novine*, 1-2.4.1885.

ljubav graničarskog vojnika i Poljakinje u Galiciji pedesetih godina 19. stoljeća,[1428] a Josip Eugen Tomić u svojoj je pripovijetci „Pelivanka“ iz 1870. pisao o trojici Poljaka u Zürichu.[1429]

U *Viencu* je objavljen i jedan Šenoin rad za koji je izabrao poljsku temu. Riječ je o pjesmi „Junakinja Sofa“ objavljenoj u tom časopisu 1877. godine.[1430] U njoj je Šenoa predstavio junaštvo Poljakinje, koja u vrijeme Jana Sobieskog brani tvrđavu Trembowla od osmanskih napada.[1431]

U kontekstu poljskih tema u djelima hrvatskih pisaca može se spomenuti da je hrvatski književnik Silvije Strahimir Kranjčević za moto svog pjesničkog ciklusa *Uskočke elegije. Odziv pjesniku „Žumberačkih elegija“* objavljenog 1885. u *Viencu* uzeo tri stiha iz pjesme Adama Mickiewicza *Knezu Golicinu*. Stihovi u Kranjčevićevoj pjesmi glase: „Štuješ li slobodu, ljubit li ju um'ješ / Razgovoru našem nije treba rieči, / Ja tvoj uzdah, suzu moju ti razum'ješ“.[1432] Mickiewiczevi stihovi prvi put su objavljeni u zborniku *Kraków Zagrzebiowi* 1881. godine.[1433]

Godine 1893. na naslovnici *Vienca* objavljena je pjesma *Štit Jana Sobjeskog (Noćna fantazija)* književnika i političara Ante Tresića Pavičića. Nju ćemo prikazati kao primjer književnog djela u kojem se koristi stav da su Poljaci odmetnuta slavenska braća, stav koji je u drugoj polovici 19. stoljeća bio prisutan u dijelu hrvatske javnosti. U pjesmi je Tresić Pavičić u slavenskom duhu izrazio žaljenje što je na nebu od Slavena samo po Sobjeskom nazvano zviježđe – Štit Sobjeskoga.[1434] Ipak, taj štit je u povijesti sjao poput Sunca, zaustavio je jake osmanske napade kad se „turska rijeka u bujici izlila na Europu“. Tada je car pobjegao, a neprijatelja je pobijedio Sobjeski. Tresić Pavičić je oštro kritizirao Beč za koji je napisao da je „ogavna posuda Pandore“ i da svakom robu diže spomenik, a ne sjeća se Jana Sobjeskog. Upravo suprotno, „u znak zahvalnosti“ s drugima je dijelio njegovu domovinu. Svu kritiku autor pjesme potom je usmjerio na Poljake: zaboravili su Jana Sobjeskog, služe kao robovi te prodaju svoju jednokrvnu braću kao Juda Boga. U pjesmi se zaključuje da poljski narod ne čuje poziv koji mu je upućen i zbog toga treba nestati. Pjesma završava porukom: ako slavenstvo zaboravi na Sobjeskog, neka poput Poljaka izgubi ponos i postane rob, a „Slaven Slavenu nek bude Judom“.[1435]

[1428] I. T., „Posestrima Poljakinja“, *Vienac*, 1869, br. 31, 32.
[1429] I. E. T., „Pelivanka“, *Vienac*, 1870, br. 23.
[1430] A. Šenoa, „Junakinja Sofa“, *Vienac*, 1877, br. 23.
[1431] Više o pjesmi u: Đ. Živanović, „Šenoa i Poljaci“, str. 210-211.
[1432] S. S. Kranjčević, „Uskočke elegije. Odziv pjesniku „Žumberačkih elegija“, *Vienac*, 1885, br. 41.
[1433] Više o pjesmi vidi: M. Czerwiński, „Kao Krakov Zagrebu“, u: *Krakov Zagrebu*, str. 14.
[1434] Naziv zviježđa je poslije skraćen i danas se naziva samo Štit.
[1435] A. Tresić Pavičić, „Štit Jana Sobjeskog (Noćna fantazija)“, *Vienac*, 1893, br. 50.

Iz *Vienca* doznajemo i za druga djela hrvatskih književnika u kojima se javljaju poljske teme. Primjerice, časopis je izvijestio o tragediji *Dimitrija* Jurja Matije Šporera u kojoj se dio radnje odvija u Poljskoj[1436] te o drami Ive Vojnovića *Gundulićev san* u kojoj je jedna slika „Slavlje Vladislava Poljskoga“.[1437]

Također, časopis je informirao da je opera Ivana Zajca *Pan Twardowski* napisana po uzoru na istoimenu poljsku priču[1438] te da je libreto za Zajčevu operu *Gospodje i Husari* Josip Eugen Tomić sastavio prema komediji poljskog pisca Aleksandra Fredra.[1439]

5.1.8. *Vienac* o poljskoj likovnoj umjetnosti i hrvatsko-poljskim likovnim vezama

Časopis *Vienac* nije pozornost posvećivao samo poljskoj književnosti, nego i poljskoj likovnoj umjetnosti, prije svega slikarstvu. To potvrđuju brojna djela poljskih slikara i brojni članci o njima objavljivani u *Viencu*. *Vienac* je smatrao da se Poljaci na području slikarstva mogu dostojno natjecati s najvećim europskim narodima.[1440] U časopisu čitamo: „Braća naši Poljaci mogu se zaista ponositi svojom slikarskom školom, koja po svoj Evropi nalazi već priznanja i pohvale.“.[1441] Uz to, uspjeh poljskih slikara viđen je kao primjer da političke neprilike ne mogu zatomiti genije te kao rušenje teze da Poljaci nisu sposobni za samostalan, kulturni život.[1442]

U *Viencu* je objavljeno stotinjak radova poljskih likovnih umjetnika, među kojima su najbrojniji bili radovi Henryka Siemiradzkog, Jana Matejke, Alfreda Kowalskog-Wierusza, Artura Grottgera i Antonia Kozakiewicza.

Slike poljskih likovnih umjetnika u *Viencu* su objavljivane na pola do dvije stranice i većinom se nisu odnosile na tekst koji se uz njih nalazio. Na kraju časopisa u rubrici „Listak“ uobičajeno se donosio opis slike u kojem je bila predstavljena ne samo slika i njezin autor, nego i događaj koji je na slici prikazan. Kao primjer možemo navesti Matejkovu sliku *Propovijed Skargina u prisuću Sigismunda III* objavljenu 1872. godine. Slika se nalazi na stranicama 268-269. i to unutar teksta „Da li ćemo letjeti? Po I. S. Petigrevu“, s kojim nema nikakve veze. U

[1436] „Pouka“, *Vienac*, 1881, br. 27.
[1437] „Gundulićevo slavlje u Dubrovniku“, *Vienac*, 1893, br. 30.
[1438] „Listak“, *Vienac*, 1880, br. 18; „Listak“, *Vienac*, 1880, br. 23.
[1439] „Umjetnost“, *Vienac*, 1886, br. 43.
[1440] „Listak“, *Vienac*, 1883, br. 44.
[1441] „Listak“, *Vienac*, 1883, br. 15.
[1442] Š., „Listak“, *Vienac*, 1883, br. 47.

rubrici „Listak“ na stranici 272. objavljen je prikaz slike uz napomenu „K slici“. Većina teksta posvećena je ne samoj slici, nego ličnosti Piotra Skarge.[1443]

Poljski slikar o kojem je *Vienac* objavio najveći broj tekstova je Jan Mateko (1838-1893), autor slika iz poljske povijesti i ujedno najistaknutiji predstavnik poljskog historicističkog slikarstva. U brojnim kratkim vijestima o njegovom radu *Vienac* ga je opisivao kao „poljskog slikarskog genija“,[1444] „prvog slavenskog slikara“[1445] i „jednog od prvih slikara u Europi“.[1446] Takvo mišljenje o Matejku imao je i Franjo Rački, koji je za njega ustvrdio da je „najgenijalniji od živućih portretista“.[1447]

Đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer također se u *Viencu* o Matejku izrazio pohvalno. Povod članku bila je kupnja Matejkove slike *Umorstvo kneza Przemysła* za Strossmayerovu galeriju 1875. godine.[1448] Biskup je zapisao: „Matejko je slikar europejskoga imena. On je velik ljubitelj svoga naroda. Slike su mu sve crpljene iz izvora domaće poviesti. On u slikah svojih uči, hrabri, kori i opominje narod svoj. To je novi poljski Skarga, koj divno pripovieda po slikah. To odgovara posve uzvišenomu cielju umjetnosti. Prije nekoliko godina htjedoše ga Česi predobiti za zlatni Prag svoj. To je za Matejka vrlo častno, ali mu još više na čast služi, što je prevolio ostati u sredini naroda svoga. Poljakom je pako na diku, što veleumnomu zemljaku svomu pružiše priliku, da se u starom i veleslavnom Krakovu nastani. Slika Matejkova u sbirci biskupovoj predstavlja, mislim, kneza Premislava, na koga, čini se, iznenadce navališe vojnici (ritteri) brandenburgski, da ga smaknu i obitelj mu utamane. (…) Matejko je posve dramatički slikar. S te strane može se reći, da je Matejko Shakespeare naroda poljskoga. U njegovih slikah toli je sve živo, sve uzrujano, da motritelja, kad nježno srdce ima, nekim načinom i nehotice za sobom ponese. U našoj slici čovjek bi i nehotice mač pograbio i u boj pohitio, da svetu i pravednu stvar u slici slavnoga Premislava brani. Tako valja! Slika nije slika, koja na srdce i dušu ne djeluje. Narod poljski ne bi smio dopustiti, da ijedna slika Matejkova iz naroda izčezne, osim, da se gdješto u srodni i prijateljski narod odseli.“[1449] Iz *Vienca* doznajemo da je Matejko planirao posjetiti Hrvatsku. Biskupu Strossmayeru 1875. godine obećao je da će ga naredne godine posjetiti u Đakovu. Prilikom posjeta Matejko se

[1443] Propovjed Skargina u prisuću Sigismunda III., *Vienac*, 1876, br. 16.
[1444] „Listak“, *Vienac*, 1882, br. 21.
[1445] „Listak“, *Vienac*, 1878, br. 1.
[1446] „Listak“, *Vienac*, 1872, br. 42.
[1447] F. R[ački], „Poljska: Varšava i Krakov“, *Vienac*, 1887, br. 23.
[1448] Listak“, *Vienac*, 1875, br. 42.
[1449] „Pouka“, *Vienac*, 1877, br. 21.

planirao upoznati s hrvatskom poviješću i hrvatskim narodom te putovati po cijeloj zemlji.[1450] Koliko je poznato, do posjeta Matejka Hrvatskoj ipak nije došlo.

Povodom Matejkove smrti u *Viencu* je objavljeno: „ …njemu bijaše umjetnost sredstvo, da usadi u dušu naroda svoga slavu i nesreću domovine… njegova su djela živa apoteoza ljubavi domovinske, iz njih se izvija više oduševljenje, ona nam pričaju velike čine nekoć slavne i velike domovine Poljaka (…) Njegove su slike veličajni spomenici slavne domovine Poljaka.“[1451]

Među ostalim, u *Viencu* su objavljene Matejkove slike: *Propovijed Skargina u prisuću Sigismunda III*, *Lubelska unija*, *Stjepan Bathori*, *Zaporožki hetman Daszkiewicz, Kralj Jan Sobieski diže se, da oslobodi Beč*, *Smrt kastelana Wapowskoga*, *Vernihora, prorok ukrajinski*, *Krakovski biskup Stanislav kara kralja Boleslava II* i *Umorstvo poljskoga kralja Przemislava*.[1452]

Kao najcjenjeniji poljski slikar uz Jana Matejka u *Viencu* je predstavljen Henryk Siemiradzki (1843-1902). [1453] Za razliku od Matejka, koji je djelovao u Krakovu, Siemiradzki je veći dio svog života proveo u Rimu. Slike Siemiradzkog su u *Viencu* bile brojnije od Matejkovih, čemu je vjerojatno doprinijela tematika radova Siemiradzkog: biblijski motivi, kompozicije iz rimske povijesti i krajolici. Njega je biskup Strossmayer opisao kao slikara, kojeg hvale i priznaju u cijeloj Europi,[1454] a jednu njegovu sliku (*Putnici na odmoru – Prizor iz staroklasičnog doba*) kupio je za svoju zbirku. U časopisu *Vienac* objavljene su Siemiradzkove slike: *Rimski bakanal*, *Iz života starih Rimljana*, *On i ona*, *Isus na uzburkanom moru*, *Čašu ili djevojku*, *Napast*, *Pjesan robinjice*, *Starogrčka idila*, *Proljeće*, *Dom rimskoga umjetnika*, *Na bunaru*, *Iskušavanje svetoga Jeronima*, *Zatišje u samostanu*, *Kod kupanja*, *Putnici na odmoru* te *Sodoma i Gomora*.[1455]

Može se spomenuti da je zbirku đakovačkog biskupa obogatila i slika Wilhelma Kotarbińskog (1849-1921), koja predstavlja bijeg svete obitelji u Egipat.[1456] Kupnju te slike Strossmayer je ovako opisao: „Kotarbinski je darovit mlad slikar, koga sam u Rimu upoznao sirotu u velikoj nuždi. Da ga iz nevolje izbavim, naložih mu: da mi po svojoj volji sliku načini

---

[1450] „Listak“, *Vienac*, 1875, br. 49.
[1451] „Listak“, *Vienac*, 1893, br. 46.
[1452] Propovjed Skargina u prisuću Sigismunda III., *Vienac*, 1876, br. 16; Lubelska unija, *Vienac*, 1876, br. 39; Stjepan Bathori, *Vienac*, 1877, br. 14; Zaporožki hetman Daszkiewicz, *Vienac*, 1880, br. 4; Kralj Jan Sobieski diže se, da oslobodi Beč, *Vienac*, br. 22; 1880; Smrt kastelana Wapowskoga, *Vienac*, 1884, br. 9; Vernihora, prorok ukrajinski, *Vienac*, 1886, br. 2; Krakovski biskup Stanislav kara kralja Boleslava II, *Vienac*, 1891, br. 15; Lubelska unija, *Vienac*, br. 46; 1893; Umorstvo poljskoga kralja Przemislava, *Vienac*, 1902, br. 8.
[1453] „Listak“, *Vienac*, 1878, br. 17.
[1454] „Pouka“, *Vienac*, 1877, br. 21.
[1455] „Listak“, *Vienac*, 1898, br. 5; Putnici na odmoru, *Vienac*, 1902, br. 8; Sodoma i Gomora, *Vienac*, 1903, br. 15.
[1456] „Pouka“, *Vienac*, 1877, br. 21.

i dadoh mu 700 for. – Kotarbinski, da se zahvalnim ukaže, posla mi sliku, koja dvojinom ili trojinom više vriedi, nego što je siromah od mene dobio. Slika predstavlja bieg svete obitelji u Egipat. … Meni je vrlo drago, da ga je moj neznatni dar ne samo iz časovite nužde izbavio, nego da mu je i put prokrčio do boljega i udobnijega života.“[1457] Slike poljskih autora iz Strossmayerove zbirke sada su pohranjene u zagrebačkoj Modernoj galeriji.

Od ilustratora u *Viencu* je bio cijenjen Poljak Michał Elwiro Andriolli (1836-1893), što možemo zaključiti, među ostalim iz tvrdnje „ne ima za cielo u svoj Evropi premca poljskomu ilustratoru Andriollu“.[1458] Od njegovih radova *Vienac* je objavio: *Za sav viek, Mati je umra, Napast* i *Bolesna Majka*.[1459]

Tekstovi o poljskim umjetnicima s područja ostalih likovnih umjetnosti, primjerice kiparstva, u *Viencu* nisu bili česti. U nekoliko navrata objavljena su djela kipara Wiktora Brodzkog (1826-1904) i Anastazyja Leple (1871-1949).[1460]

5.1.9. *Vienac* i hrvatsko-poljske znanstvene veze

Vienac je vrijedan izvor za proučavanje hrvatsko-poljskih znanstvenih veza druge polovice 19. stoljeća. Među ostalim, na stranicama tog časopisa objavljeni su podaci o Poljacima članovima Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

Odluka o osnivanju te najviše znanstvene ustanove u Hrvatskoj donesena je na sjednici Hrvatskog sabora 1861. godine. Predlagatelj odluke bio je đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer. Te je godine Sabor usvojio i pravila akademije. Međutim, kralj nije u potpunosti potvrdio (sankcionirao) njezina pravila. Izmijenjena pravila akademije Hrvatski sabor usvojio je 1866. godine, kada ih je kralj i potvrdio. Iste godine kralj je potvrdio imenovanje prvih četrnaest akademika te je održana prva sjednica Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, na kojoj je za predsjednika izabran Franjo Rački, a za pokrovitelja Josip Juraj Strossmayer. Akademija je u to vrijeme imala tri razreda: Historičko-filološki, Filozofičko-juridički i Matematičko-prirodoslovni.[1461] Članovi su se dijelili na počasne članove, prave članove i

[1457] Isto.
[1458] „Listak“, *Vienac*, 1883, br. 16.
[1459] Za sav viek, *Vienac*, 1883, br. 16; Mati je umrla, *Vienac*, 1883, br. 43; Napast, *Vienac*, 1883, br. 47; Bolesna majka, *Vienac*, 1893, br. 52.
[1460] Bieg iz Pompeja, *Vienac*, 1884, br. 8; Nikola Kopernik, *Vienac*, 1890, br. 15; Ladislav Mickiewicz, *Vienac*, 1903, br. 15; Autoportrait, *Vienac*, 1903, br. 15.
[1461] *125 godina Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti : 1866-1991*, gl. ur. H. Požar, R. Filipović i dr., Zagreb 1991, Zagreb 2011, str. 11-16.

članove dopisnike. Biskup Strossmayer 1886. akademiji je povjerio svoju bogatu zbirku slika, u kojoj su se nalazila spomenuta djela poljskih autora (Jana Matejka, Henryka Siemiradzkog i Wilhelma Kotarbińskog).

Prema *Viencu,* u prvih 25 godina djelovanja akademije (do 1892) među 117 akademika bila su četvorica Poljaka,[1462] među kojima je bio pravnik i povjesničar Wacław Aleksander Maciejowski (1792-1883).[1463] Maciejowski je za člana akademije izabran 1867. godine i bio je jedini Poljak koji je izabran za počasnog člana hrvatske akademije u njezinoj povijesti, dok su svi ostali Poljaci bili su dopisni članovi.

Prema popisu članova Akademije, u razdoblju do 1903. godine u dopisno članstvo izabrana su ukupno petorica Poljaka.[1464] U Razred historičko-filologički:

- povjesničar i pjesnik August Bielowski (1806-1876, član od 1867),
- povjesničar Adolf Pawiński (1840-1896, član od 1890),
- povjesničar Stanisław Smolka (1854-1924, član od 1898),
- etnograf, jezikoslovac i muzikolog Jan Aleksander Karłowicz (1836-1903, član od 1867).

U Razred filozofičko-juridički izabran je pravnik i povjesničar prava Romuald Hube (1803-1890, član od 1875).

Ovakav broj Poljaka članova hrvatske Akademije potvrda je postojanja hrvatsko-poljskih znanstvenih veza u drugoj polovici 19. stoljeća.

U razdoblju od 1903. godine do kraja Prvog svjetskog rata u članstvo Akademije nije izabran niti jedan Poljak.

Vrijedi napomenuti da hrvatski izvori vrlo često donose kroatizirana ili iskrivljena imena Poljaka izabranih u članstvo JAZU prije Prvog svjetskog rata. Tako je u monografijama u izdanju Akademije Wacław Aleksander Maciejowski naveden kao „Aleksandar Vaclav Maciejowski", Stanisław Smolka kao „Stanislav Smolka", Romuald Hube kao „Romualdo Hube", a Jan Aleksander Karłowicz kao „Jan Kartowicz".[1465] Najdrastičniji je slučaj s navođenjem Adolfa Pawińskog, koji je u izdanjima JAZU / HAZU naveden kao „A. Pavinski" odnosno kao „Pavinski Aleksandar".[1466] Točno ime „Aleksandra Pavinskog" otkriveno je zahvaljujući tekstovima iz *Vienca,* u kojem je objavljeno da je profesor na sveučilištu u Varšavi

---

[1462] F. Rački „Osvrt na 25-godišnje djelovanje Akademije", *Vienac,* 1892, br. 50.
[1463] Objavljena su pisma Đure Daničića i Valtazara Bogišića tom poljskom znanstveniku (M. Živančević, „Prilozi proučavanju hrvatske književnosti XIX stoljeća", str. 97-109.)
[1464] *125 godina Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti…,* str. 171-203.
[1465] *Isto,* str. 184-190; *150 godina Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti…,* str. 267-277.
[1466] *125 godina Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti…,* str. 186; *150 godina Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti…,* str. 275.

„Adolfo Pavinski" izabran za dopisnog člana JAZU u filologičko-historičkom razredu te da je u Varšavi 1874. godine tiskano djelo A. Pawińskog *Serbia*.[1467] Pawińskog je u nekoliko rečenica u *Viencu* predstavio Franjo Rački, pišući o svom boravku u Varšavi.[1468]

Od Poljaka članova JAZU *Vienac* je najviše pozornosti posvetio Wacławu Aleksandru Maciejowskom, koji je opisivan kao „glasoviti pravoslovac", „glasovit pravni historik poljski" i „vrli poljski učenjak".[1469] Časopis je izvještavao o njegovim radovima, među ostalim, o člancima objavljenima u *Radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*: „Pogled na najnovije zakonodavstvo slavensko imenito poljsko i rusko" i „Polisti ili Poljani".[1470] Također, u *Viencu* su objavljeni njegov životopis sa slikom te nekrolog.[1471]

Časopis je spomenuo i preostale Poljake članove Akademije: Romualda Hubea, Augusta Bielowskog, Jana Aleksandra Karłowicza, Stanisława Smolku i Adolfa Pawińskog.[1472]

Ukratko ćemo navesti Poljake koji su izabrani u članstvo Akademije nakon Prvog svjetskog rata, jer o tome u do sada objavljenim radovima nije bilo riječi. U međuratnom razdoblju u Razred historičko-filologički izabran je jezikoslovac Jan Michał Rozwadowski (1867-1935, član od 1928), u Razred filozofičko-juridički pravni povjesničar Oswald Marian Balzer (1858-1933, član od 1925), a u Razred umjetnički slikar, kipar i grafičar Władysław Skoczylas (1883-1934, član od 1933). U razdoblju od 1945. do 1991. dopisni članovi izvan radnog sastava akademije postali su: slavist Tadeusz Lech-Spławiński (1891-1965, član od 1959), matematičar Wacław Franciszek Sierpiński (1882-1969, član od 1959), zoolog i parazitolog Witold Stefański[1473] (1891-1973, član od 1968) te geomorfolog Mieczysław Klimaszewski (1908-1995, član od 1974). U članstvo Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti nakon 1991. godine izabrani su: u Razred za književnost književnik nobelovac Czesław Miłosz (1911-2004, član od 1992), u Razred za medicinske znanosti virusolog Hilary Koprowski (1916-2013, član od 1997), a u Razred za filološke znanosti povjesničarka književnosti Joanna Rapacka (1939-2000, članica od 1997) te jezikoslovac Wiesław Boryś (1939, član od 2010).[1474]

[1467] „Listak", *Vienac*, 1890, br. 50; F. R[ački], „Poljska: Varšava i Krakov", *Vienac,* 1887, br. 19.
[1468] F. R[ački], „Poljska: Varšava i Krakov", *Vienac,* 1887, br. 19.
[1469] „Listak", *Vienac*, 1870, br. 1; „Listak", *Vienac*, 1878, br. 37; „Listak", Vienac, 1879, br. 6.
[1470] „Listak", *Vienac*, 1870, br. 1; „Listak", *Vienac,* 1872, br. 19.
[1471] „Listak", *Vienac*, 1879, br. 6; „Listak", *Vienac,* 1883, br. 11.
[1472] „Listak", *Vienac*, 1883, br. 21; „Listak", *Vienac*, 1902, br. 26; F. M[arković], „Krakov–Zagrebu", *Vienac,* 1881, br. 22; „Listak", *Vienac,* 1891, br. 6.
[1473] U *150 godina Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti…* netočno je navedeno njegovo prezime u obliku Štefanski (*150 godina Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti…*, str. 276.
[1474] Podaci prema: *150 godina Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti…*; *Hrvatska enciklopedija*, enciklopedija.hr; *Encyklopedia PWN*, encyklopedia.pwn.pl; „Članovi Akademije", info.hazu.hr/hr/clanovi_akademije (pristup 26.1.2016).

Ukupno je u članstvo Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti do kraja 2016. godine izabrano sedamnaest Poljaka.

Koliko je Hrvata izabrano u članstvo krakovske Akademije umjetnosti, osnovane 1872. preoblikovanjem Krakovskog znanstvenog društva, nije poznato. *Vienac* je objavio informaciju da je počasni član te akademije bio Ivan Kukuljević Sakcinski.[1475] Kasnije će za člana akademije biti izabran Vladimir Mažuranić (1923).[1476] Detalj o osnivanju poljske akademije otkrio je Franjo Rački: 1870. godine Rački se sastao s Jerzyem Henrykom Lubomirskim, jednim od suosnivača poljske akademije. Lubomirskog je zanimalo ustrojstvo i rad hrvatske Akademije te je želio uzeti u obzir iskustvo Račkog. Rački je o poljskoj akademiji imao vrlo pozitivno mišljenje: „Akademija u Krakovu odgovara onim nadam, koje su polagali u nju znanost, Poljska i Slovjenstvo“.[1477]

[1475] D. J., „Ivan Kukuljević Sakcinski“, *Vienac*, 1885, br. 37.
[1476] „Mažuranić, Vladimir“, enciklopedija.hr (pristup 6.2.2017).
[1477] F. R[ački], „Poljska: Varšava i Krakov“, *Vienac*, 1887, br. 19.

5.2. Veze Hrvata s Bronisławom Grabowskim i njegova recepcija u Hrvatskoj

Na oblikovanje stavova hrvatske javnosti o Poljacima utjecale su veze koje su vodeće osobe hrvatske političke, kulturne i znanstvene javnosti imale s Poljacima. Primjerice, Poljaci su hrvatskim kolegama i/ili prijateljima mogli približiti poljsku politiku, kulturu i znanost, što je kasnije moglo utjecati ne samo na oblikovanje stavova tih istaknutih pojedinaca iz područja Banske Hrvatske o Poljacima i Poljskoj, nego preko njihova pisanja u tiskovinama i na oblikovanje stavova šireg kruga pismenih ljudi u Banskoj Hrvatskoj.

Objavljena korespondencija vodećih osoba hrvatske kulture i znanosti s Poljacima kao i tekstovi u periodici Banske Hrvatske upućuju na zaključak da je osoba koja je s poljske strane imala najbrojnije i najsnažnije veze s vodećim hrvatskim književnicima, kulturnim djelatnicima i znanstvenicima u drugoj polovici 19. stoljeća bio slavist Bronisław Grabowski (portret – prilog 6).

5.2.1. Biografija Bronisława Grabowskog

Pogled na biografiju Bronisława Grabowskog omogućuje bolje razumijevanje ne samo veza hrvatskih književnika, kulturnih djelatnika i znanstvenika s tim Poljakom, nego i o njemu objavljenih stavova u tisku Banske Hrvatske i u korespondenciji Hrvata s Grabowskim.

Bronisław Grabowski rođen je 19. rujna 1841. godine u gradu Kaliszu u Poljskom Kraljevstvu – dijelu podijeljene Poljske pod vlašću Rusije. Nakon završetka gimnazije u Piotrkovu (1857) radio je kao administracijski činovnik, a potom kao kućni učitelj. Planirao je upisati studij slavistike na Sveučilištu u Petrogradu, no od toga je odustao i 1860. na tom je sveučilištu započeo studij zapadnoeuropskih jezika. Godine 1861. vlasti Poljskog Kraljevstva uhitile su ga s kolegama zbog nepoznatog razloga. Nakon oslobođenja sljedeće godine otišao je u Varšavu, gdje je na Glavnoj školi upisao studij komparativne lingvistike (1862). Uskoro je prešao na studij slavistike. Po stjecanju titule magistra (1867) radio je kao profesor klasične filologije u II. gimnaziji u Varšavi.[1478]

Poljski slavist osobito se interesirao jezicima i kulturom zapadnih i južnih Slavena. Taj njegov interes za slavenske jezike i književnost potaknuo je njegov profesor na Glavnoj školi u

[1478] T. S. Grabowski, W. Kot, „Bronisław Grabowski," *Polski Słownik Bibliograficzny*, t. 8, str. 487.

Varšavi Čeh František Bolemír Květ.[1479] Njegovi prvi objavljeni prijevodi bili su s češkog jezika. Uz boravke u Češkoj, kojih je bilo više od 30,[1480] i korespondenciju s Česima, Grabowski je uspostavio kontakte s Hrvatima i Slovencima. Na uspostavljanje veza s Hrvatima utjecao je jedan od posjeta Grabowskog Pragu, gdje je došao u dodir s tamošnjim hrvatskim studentima.[1481] Za njegova života u Češkoj i Hrvatskoj bit će objavljeno više članaka o njemu, nego u poljskim časopisima.[1482]

Zbog korištenja poljskog jezika u školi, kao i zbog čestih odlazaka u druge slavenske krajeve vlasti su Grabowskog 1872. godine premjestile u Częstochowu, gdje je predavao klasične jezike. Iako se trudio dobiti novi posao u Varšavi, to mu nije uspjelo. I nakon premještaja u Częstochowu nastavio se baviti slavistikom (prije svega popularizirajući češku i hrvatsku kulturu u Poljskoj) i održavati kontakte s Hrvatima i Česima. Grabowskom je bila ponuđena katedra klasične filologije na jednom od sveučilišta na Balkanu, ali je to odbio.[1483] U novoj sredini nastavio se baviti književnim radom: pisao je drame, komedije, romane, novele itd. Godine 1897. zbog protucarske djelatnosti prijetio mu je odlazak u prijevremenu mirovinu. Iz tog razdoblja sačuvano je pismo Grabowskog upućeno Franji Markoviću, u kojem ga moli da netko od hrvatskih znanstvenika poznatih u Rusiji, poput Spiridiona Brusine, Pere Budmanija ili Milivoja Šrepela, zatraži od kuratora Varšavskog znanstvenog okruga Valerjana Nikolajeviča Ligina da ga ne umirove prije vremena.[1484] Grabowski tada nije umirovljen, ali je zbog aktivnog sudjelovanja na proslavi stote obljetnice rođenja Františeka Palackog u Pragu i otkrivanja spomenika Adama Mickiewicza u Varšavi iz Częstochowe naredne godine (1898) premješten u nižu gimnaziju u provincijski grad Pińczów, također u Poljskom Kraljevstvu, gdje je i dalje predavao klasične jezike. U tom je gradu u blizini granice s austro-ugarskom pokrajinom Galicijom ostao do smrti 23. prosinca 1900. godine.[1485] Njegova smrt ostavila je vidljivu prazninu na polju poljske slavistike, kako je 1901. godine zapisao poljski publicist i književni kritičar Bolesław Lutomski, smatrajući da bi tu prazninu mogao popuniti znanstvenik i publicist Marian Zdziechowski.[1486]

[1479] M. Živančević, „Prilozi proučavanju hrvatske književnosti XIX stoljeća“, *RAD Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Odjel za suvremenu književnost*, knj. 355 (1969), str. 109.
[1480] Z. Marković, „Slavenska misija Bronisława Grabowskoga”, *Današnja Poljska*, str. 114.
[1481] M. Živančević, „Prilozi proučavanju…“, str. 109.
[1482] W. Kot, *Bronisław Grabowski a Słowiańszczyzna Zachodnia*, str. 63.
[1483] Isto, str. 14. U literaturi se ne navodi o kojem sveučilištu je riječ i kada je ta ponuda bila aktualna.
[1484] Z. Marković, „Iz korespondencije Bronisława Grabowskoga s Franjom Markovićem“, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 14 (1939), str. 170.
[1485] T. S. Grabowski i W. Kot, „Bronisław Grabowski,” str. 487-489.
[1486] W. Kot, *Bronisław Grabowski...*, str. 64.

5.2.2. Rad Bronisława Grabowskog na promociji hrvatske kulture i znanosti u Poljskoj

Grabowski se istaknuo svojim radom na promociji hrvatske kulture i znanosti na području podijeljene Poljske. Tekstove o hrvatskoj književnosti, povijesti i etnografiji Grabowski je objavio u časopisima *Tygodnik Illustrowany* (Varšava), *Biblioteka Warszawska* (Varšava), *Biesiada Literacka* (Varšava), *Ateneum* (Varšava), *Niwa* (Varšava), *Kurjer Warszawski* (Varšava), *Kłosy* (Varšava), *Echo muzycze* (Varšava), *Wisła* (Varšava), *Nowa Reforma* (Krakov), *Przegląd Literacki i Artystyczny* (Krakov), *Przegląd Literacki: dodatek do „Kraju"* (Petrograd) itd. Prve članke u kojima je pisao isključivo o hrvatskim temama objavio je 1879. godine u varšavskom *Tygodniku Illustrowanom* i *Niwi*, a posljednji u krakovskoj *Nowoj Reformi* 1900. godine.[1487]

Iz njegovih radova o hrvatskoj književnosti vrijedi spomenuti suradnju na ediciji *Dzieje literatury powszechnej z illustracyami* (hr. *Povijest svjetske književnosti s ilustracijama*), koja je od 1880. u izdanju S. Lewentala izlazila u Varšavi.[1488] U tim je izdanjima u poglavljima „Povijest slavenskih književnosti" dao pregled hrvatske književnosti do 1527. godine te povijesti književnosti u Hrvatskoj i Slavoniji.

U tekstovima o Hrvatskoj i Slavoniji osobitu pozornost posvećivao je Franji Markoviću, Josipu Eugenu Tomiću, Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom, Ivanu Vončini, Ivanu Zajcu, Augustu Šenoi, Ivanu Zaharu, Franji Kuhaču, Antunu Mihanoviću, Franji Račkom, Josipu Jurju Strossmayeru, Mihovilu Pavlinoviću te Hugu Badaliću, a s većinom se i dopisivao.[1489] Čitateljima poljskih časopisa predstavljao je hrvatske književne časopise – prvenstveno *Vienac*, djelovanje zagrebačkog sveučilišta, Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, kazališta u Zagrebu (Hrvatskog zemaljskog kazališta) te Matice hrvatske. U svojim se tekstovima doticao znanstvenog i političkog života Hrvatske i Slavonije te njezine povijesti. Iako je svoju pozornost usmjerio na prostor Hrvatske i Slavonije, pisao je i o Hrvatima u Istri, Dalmaciji i Dubrovniku.

Iz hrvatske književnosti preveo je djela Augusta Šenoe (*Kralj Pruski / Król pruski*, *Karanfil sa pjesnikova groba / Gwoździk z grobu poety, Zlatarovo zlato / Złota dzieweczka, powieść z dziejów Zagrzebia, Prosjak Luka / Żebrak Lukasz*, a vjerojatno i *Diogenes*),[1490] Josipa Eugena Tomića (*Barun Franjo Trenk,*[1491] *Zatečeni ženik / Pchwycony konkurent*, *Z czasów*

[1487] A. B. Klaić, *Bronislaw Grabowski i Hrvati*, str. 24-84.
[1488] *Dzieje literatury powszechnéj z illustracyami*, t. 2-3, ur. F. Jezierski, Warszawa 1887-1891.
[1489] A. B. Klaić, n. dj; M. Živančević, „Prilozi proučavanju…", str. 109-181.
[1490] M. Živančević, „Poljaci prema Šenoi", *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, knj. 11 (1963), str. 235.
[1491] Z. Marković, „Slavenska misija", str. 116.

Bacha, Na gradini),[1492] zatim Ive Vojnovića (*Perom i olovkom*),[1493] Jovana Hranilovića[1494] te Ksavera Šandora Gjalskog (*Illustrissimus Battorych, Na Januševo / Dzień Św. Jana Ewangelisty, Perpetuus, Gaj*),[1495] a za drugi svezak djela *Pregled svjetske književnosti / Obraz literatury powszechnej*[1496] i pjesme Petra Zrinskog („Oblężenię Sigetu"), Šiška Menčetića, Marina Držića, Sabe Mišetića Bobaljevića („Cygańka do pani"), Nikole Nalješkovića („Z pieśni maskaradowych"), Dinka Zlatarića („Z pieśni lirycznych"), Ivana Gundulića (početak prvog i drugog pjevanja *Osmana*), Vladislava Menčetića („Skarga Pradmila na vilę"), Krste Frankopana („Napitnica"), Petra Preradovića („Bože živi"), Ivana Mažuranića (ulomci iz „Smrti"), Franje Markovića (ulomak iz *Doma i svijeta* – „Toast majora na cześć wina"), Josipa Eugena Tomića („Ranjen orao" / „Raniony orzeł") i Augusta Harambašića („Moje serce").[1497] Uz navedeno preveo je i pjesmu *Majka* Huga Badalića te još nekoliko ulomaka njegovih pjesama.[1498] Grabowski je vjerojatno prevoditelj i pjesama Jovana Hranilovića „Narodowy chorwackiemu", Josipa Eugena Tomića „Młody kwiat", Augusta Harambašića „Trzy czasze" i Huga Badalića „Hymn chorwacki" objavljenih u krakovskom dnevniku *Czas* 1899. godine tijekom Kongresa slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije.[1499] Prevoditelj tih pjesama označen je inicijalima B. G. Pozitivnu kritiku o kvaliteti prijevoda Grabowskog sa slavenskih jezika izrekli su poljski slavisti Henryk Ułaszyn i Włodzimierz Kot te češki povjesničar književnosti i polonist Bohumil Vydra.[1500] Navodeći prijevode iz hrvatske književnosti na poljski jezik, može se dodati da je i supruga Bronisława Grabowskog – Maria Grabowska također na poljski prevela jedno djelo iz hrvatske književnosti. Riječ je o romanu Augusta Šenoe *Čuvaj se senjske ruke* (*Seńska ręka*), što je bio prvi prijevod nekog Šenoinog djela na poljski jezik.[1501]

Bronisław Grabowski i Juliusz Mien pokrenutli su 1880. godine nastanak zbornika *Krakov Zagrebu*, čiji je prihod od prodaje doniran hrvatskoj metropoli. U tom zborniku Grabowski je objavio prijevod jedne pjesme Petra Preradovića. Osim toga, povodom

---

[1492] M. Živančević, „Prilozi proučavanju …", str. 145; A. B. Klaić, *Bronislaw Grabowski i Hrvati*, str. 21-22; „Listak", *Vienac*, 1900, br. 18.
[1493] „Listak", *Vienac*, 1891, br. 3.
[1494] „Listak", *Vienac*, 1898, br. 34.
[1495] M. Živančević, *Polonica*, str. 135.
[1496] *Obraz literatury powszechnej w streszczeniach i przykładach*, t. 2, ur. P. Chmielowski, E. Grabowski, Warszawa 1896.
[1497] A. B. Klaić, n.dj, str. 19.
[1498] Isto, str. 84.
[1499] „Ze współczesnej poezji słowiańskiej", *Czas*, 24.9.1899.
[1500] W. Kot, *Bronisław Grabowski...*, str. 71.
[1501] M. Živančević, „Poljaci prema Šenoi", str. 235.

zagrebačkog potresa, Grabowski je napisao i u varšavskom časopisu *Tygodnik Powszechny* 1881. godine objavio prigodnu pjesmu koja započinje riječima:

„Oj Hrvatska zemljo, majko stare slave,
Od davnine puna krvi, suza, tuge
Čemu dršćeš tako i rušiš vrednote
Izgrađene s mukom kroz vijekove duge."[1502]

Uz rad na promociji hrvatske književnosti i znanosti u Poljskoj Bronisław Grabowski radio je na uspostavljanju veza između poljskih časopisa i Hrvata te između poljskih i hrvatskih časopisa. Primjerice, pozvao je Ksavera Šandora Gjalskog i Josipa Eugena Tomića da surađuju u petrogradskom listu na poljskom jeziku *Kraj*, u kojem je 1886. i objavljen jedan prilog Gjalskog u prijevodu Grabowskog.[1503] Kao urednik slavenskog dijela varšavskog kulturnog dvotjednika *Niwa* i jedan od pokretača tog časopisa, zamolio je Franju Markovića da surađuje s *Niwom*. Također, predložio je razmjenu primjeraka tog časopisa s *Radom JAZU* i *Viencem*.[1504] Pred kraj 19. stoljeća Grabowskom se obratio suurednik *Vienca* Nikola Andrić s molbom da mu preporuči dva najbolja poljska književna časopisa i jedan politički koji prati književnosti, a koji bi bili spremni slati svoje primjerke u zamjenu za *Vienac*.[1505] Grabowski je zajedno s novim urednikom varšavskog časopisa na francuskom jeziku *Revue Slave* Achilleom Intéringom predložio Šenoi razmjenu *Vienca* s tim časopisom.[1506] U jednom je pak pismu Josipu Eugenu Tomiću predložio razmjenu *Vienca* za *Kłosy* i *Tygodnik Illustrowany*, napomenuvši da se u to vrijeme *Vienac* mijenja samo za *Tygodnik Powszechny*.[1507] Zahvaljujući Grabowskom *Tygodnik Illustrowany* je ostvario razmjenu s *Viencem*, a s manjim uspjehom i s *Hrvatskom vilom*.[1508]

Također, Grabowski je želio da se ojačaju veze Hrvata i Čeha, pa je tako poticao Franju Markovića da šalje dopise za češki časopis *Ruch*, koji je trebao biti neka vrsta općeslavenske revije, te je sam najavio da će s Česima razgovarati kako bi ispravno ocijenili položaj i vrijednost Hrvata u Europi.[1509]

[1502] Prijevod prema: A. B. Klaić, n. dj, str. 16.
[1503] M. Živančević, *Polonica*, str. 138-139; E. Prałat, *Wielcy w niepozornym : August Šenoa, Josip Eugen Tomić i polsko-chorwacka korespondencja. Stosunki kulturalne między Wielkopolską a Chorawcją w XIX wieku*, str. 235.
[1504] Z. Marković, „Iz korespondencije Bronisława Grabowskoga…", str. 152.
[1505] M. Živančević, „Prilozi proučavanju …", str. 180.
[1506] W. Kot, „Korespondencja Augusta Šenoi z Polakami", *Slavia Occidentalis*, t. 21(1961), str. 169.
[1507] E. Prałat, n. dj, str. 182.
[1508] Isto, str. 228.
[1509] Z. Marković, „Slavenska misija", str. 118.

5.2.3. Korespondencija Hrvata i Bronisława Grabowskog

Prema pisanju povjesničara Ivana Pederina, osoba koja je uputila Grabowskog u Hrvatsku i dala mu preporuku za više hrvatskih pisaca bio je R. Štiglić – član hrvatske studentske kolonije u Pragu.[1510] Veze Bronisława Grabowskog s Hrvatima mogu se rekonstruirati na temelju objavljene korespondencije i na temelju podataka o njegovim boravcima u Hrvatskoj.

Do sada su u više publikacija objavljeni dijelovi korespondencije između Hrvata i Bronisława Grabowskog. Objavljena su pisma:

- Ksavera Šandora Gjalskog Bronisławu Grabowskom (31 pismo iz razdoblja 1886-1897),[1511]
- Tita Babića (oca Ksavera Šandora Gjalskog) Bronisławu Grabowskom (2 pisma iz 1887),[1512]
- Josipa Eugena Tomića Bronisławu Grabowskom (6 pisama iz razdoblja 1881-1900),[1513] Bronisława Grabowskog Josipu Eugenu Tomiću (23 pisma iz razdoblja 1880-1900)[1514] – neke od pisama Grabowski je naslovio na Josipa i njegovu suprugu Herminu,
- Hermine Tomić Bronisławu Grabowskom (15 pisama iz razdoblja 1882-1892)[1515] te Bronisława Grabowskog Hermini Tomić (4 pisama iz 1882)[1516] – Hermina je uglavnom vodila korespondenciju za svog supruga,
- Aleksandra Tomića (brata Josipa Eugena Tomića) Bronisławu Grabowskom (6 pisama iz razdoblja 1882-1885),[1517]
- Bronisława Grabowskog Franji Markoviću (9 pisama i 5 dopisnica iz razdoblja 1871-1897)[1518] te Franje Markovića Bronisławu Grabowskom (11 pisama iz razdoblja 1879-1884),[1519]
- Bronisława Grabowskog Augustu Šenoi (4 pisma iz razdoblja 1875-1880),[1520]

[1510] I. Pederin, „Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog i Augusta Harambašića Bronislawu Grabowskom“, *Republika*, 68 (2007), br. 5, str. 106.
[1511] M. Bobrownicka, M. Živančević, „Pisma K. Š. Đalskog Bronjislavu Grabovskom“, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, knj. 9 i 10 (1961-1962), str. 206-225.
[1512] M. Živančević, „Prilozi proučavanju …“, str. 172-174.
[1513] Isto, str. 140-146.
[1514] E. Prałat, n. dj, str. 176-257.
[1515] M. Živančević, „Prilozi proučavanju …“, str. 146-157.
[1516] E. Prałat, n. dj, str. 192-209.
[1517] M. Živančević, „Prilozi proučavanju …“, str. 157-163.
[1518] Z. Marković, „Iz korespondencije Bronisława Grabowskoga…“, str. 147-170.
[1519] M. Živančević, „Prilozi proučavanju …“, str. 116-140.
[1520] W. Kot, „Korespondencja Augusta Šenoi...”, str. 164-169. Ponovno u: E. Prałat, n. dj, str. 103-109.

- Augusta Harambašića Bronisławu Grabowskom (2 pisma iz razdoblja 1884-1885),[1521]
- Koste Milana Harambašića (brata Augusta Harambašića) Bronisławu Grabowskom (pismo iz 1886),[1522]
- Ivana Kostrenčića Bronisławu Grabowskom (2 pisma iz razdoblja 1886-1887)[1523] – prvo pismo je pisano u ime Matice hrvatske,
- Franje Kuhača Bronisławu Grabowskom (2 pisma iz 1879),[1524]
- Ivana Kukuljevića Sakcinskog Bronisławu Grabowskom (2 pisma iz 1879)[1525] – prvo pismo je pisano u ime Matice hrvatske,
- Eugena Kumičića Bronisławu Grabowskom (2 pisma iz razdoblja 1893-1898),[1526]
- Nikole Andrića Bronisławu Grabowskom (pismo iz 1899)[1527] – pismo je pisano u ime časopisa *Vienac*,
- Bude Budisavljevića Bronisławu Grabowskom (pismo iz 1882),[1528]
- Josipa Draženovića Bronisławu Grabowskom (pismo iz 1893),[1529]
- Janka J. Grahova i Ivana Gabrića Bronisławu Grabowskom (pismo iz 1897)[1530] – pismo je pisano u ime Hrvatskog pjevačkog družtva „Kolo“ u Zagrebu,
- Jovana Hranilovića Bronisławu Grabowskom (pismo iz 1898),[1531]
- Luke Marjanovića Bronisławu Grabowskom (pismo iz 1890),[1532]
- Josipa Milakovića Bronisławu Grabowskom (pismo iz 1890),[1533]
- Konstantina Vojnovića Bronisławu Grabowskom (pismo iz 1883),[1534]
- Ivana Vrbanića Bronisławu Grabowskom (pismo iz 1900)[1535] – pismo je pisano u ime Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

[1521] Pisma je prvo objavio M. Živančević („Prilozi proučavanju …“, str. 165-167), a potom i I. Pederin („Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog …“, str. 108-110), koji je prvo od pisama donio u skraćenoj verziji navodeći da je jedan list pisma nečitljiv.
[1522] M. Živančević, „Prilozi proučavanju …“, str. 167-171.
[1523] Isto, str. 171-172.
[1524] Isto, str. 114-116.
[1525] Prvi je ta dva pisma objavio M. Živančević („Prilozi proučavanju …“, str 112-114), kasnije je jedno pismo ponovno objavio I. Pederin („Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog…“, str. 107-108).
[1526] M. Živančević, „Prilozi proučavanju …“, str. 176-177.
[1527] Isto, str. 180.
[1528] Isto, str. 163-164.
[1529] Isto, str. 177-178.
[1530] Isto, str. 178.
[1531] Isto, str. 178-180.
[1532] Isto, str. 174-175.
[1533] Isto, str. 175-176.
[1534] Isto, str. 164-165.
[1535] Isto, str. 181.

Kao što se može uočiti, većinom su objavljena pisma upućena Bronisławu Grabowskom, dok su pisma upućena Hrvatima objavljena tek u manjem broju.

U bogati krug osoba iz hrvatskog kulturnog i znanstvenog života koji su tom „velikom prijatelju književne korespondencije“, kako ga je opisao Josip Eugen Tomić,[1536] poslali ili od njega primili pismo ubrajaju se i Tadija Smičiklas,[1537] književni povjesničar Armin Pavić,[1538] teolog i prevoditelj Vjekoslav Homotarić[1539] i biskup Josip Juraj Strossmayer.[1540]

Iz korespondencije Grabowskog s Franjom Markovićem možemo doznati da je Grabowski poslao knjige i časopis *Niwa* u Zagreb za spomenute Franju Markovića, Augusta Šenou, Ivana Kukuljevića te za pravnika i političara Aleksandra Egersdorfera i u Križevce za Paulinu Konarzewsku i njezinog supruga Jana Konarzewskog.[1541] Jednu svoju dramu poslao je Ivanu Mažuraniću, tada hrvatskom banu.[1542]

Ako se zbroje sva ovdje navedena imena osoba koja su Grabowskom poslala pisma ili od njega primila knjige, časopise ili pisma dolazimo do broja od 31, što jasno svjedoči o vezama Grabowskog i Hrvata. Pisma su nastala u razdoblju od 1871. do 1900. godine, odnosno od njegovog prvog posjeta Hrvatskoj do njegove smrti.

Također, korespondencija otkriva i veze Grabowkog s najznačajnijim hrvatskim znanstvenim i kulturnim institucijama i organizacijama: Maticom hrvatskom, Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti i časopisom *Vienac*. Tu se može navesti da je Grabowski 24. ožujka 1879. godine zamolio Franju Markovića da ga upiše među članove Matice hrvatske.[1543] Već 29. ožujka iste godine predsjednik Matice hrvatske Ivan Kukuljević na temelju zaključka „skupne odborske sjednice“ Matice poslao mu je neke od knjiga u Matičinom izdanju.[1544]

Vrijedi naglasiti da je Bronisław Grabowski bio aktivan i kao veza između drugih Poljaka i Hrvata. Preko Grabowskog je Henryk Sienkiewicz za Franju Markovića i Augusta Šenou poslao časopis *Niwa,* u kojem je objavljena njegova novela *Iz uspomena poznanjskog učitelja*. Grabowski je u pismu Markoviću u siječnju 1880. napomenuo da bi vrijedilo tu novelu prevesti na hrvatski jezik,[1545] a novela je krajem ožujka 1880. godine i objavljena u *Viencu* u

[1536] J. E. T[omić], „Prof. Bronislaw Grabowski“, *Vienac,* 1884, br. 31.
[1537] M. Živančević, „Prilozi proučavanju …“, str. 111.
[1538] Z. Marković, „Iz korespondencije Bronisława Grabowskoga…“, str. 154.
[1539] Isto, str. 157.
[1540] M. Živančević, „Prilozi proučavanju …“, str. 125.
[1541] Z. Marković, „Iz korespondencije Bronisława Grabowskoga…“, str. 153.
[1542] M. Živančević, „Prilozi proučavanju …“, str. 120.
[1543] Z. Marković, „Iz korespondencije Bronisława Grabowskoga ... *“,* str. 155
[1544] M. Živančević, „Prilozi proučavanju …“, str. 112.
[1545] Z. Marković, „Iz korespondencije Bronisława Grabowskoga…“, str. 157.

prijevodu Vjekoslava Homotarića. Preko Grabowskog je Eliza Orzeszkowa Franji Markoviću poslala primjerak knjige *Domoljublje i kozmopolitizam* (*Patryotyzm i kosmopolityzm*).[1546]

Grabowski je dakle i posredno utjecao na promociju poljske književnosti u Hrvatskoj, slanjem dijela iz te književnosti. Još jedan primjer takvog posrednog utjecaja bilo je slanje od strane Grabowskog Vjekoslavu Homotariću djela poljskog književnika Ignacyja Chodźka. Homotarić je preveo i 1879. u *Viencu* objavio Chodźkino djelo *Jubilej* / *Jubileusz*.[1547]

Iz pisama, koje je Grabowski slao svojim hrvatskim korespondentima, oni su se mogli upoznati sa situacijom koja je tada vladala na područjima podijeljene Poljske, primjerice o postojanju oštre cenzure u Poljskom Kraljevstvu. Grabowski je Franji Markoviću velik broj pisama pisao na hrvatskom jeziku ističući da to radi zbog sigurnosti. Također, u pismu Markoviću Grabowski je naveo da cenzura ne želi dopustiti prijevod djela *Pruski kralj* Augusta Šenoe, kojeg je Grabowski preveo. Zbog toga je prijevod *Pruskog kralja* Grabowski poslao u Galiciju.[1548] Također, držao je upitnim hoće li ruska cenzura dozvoliti objavu poljskih prijevoda djela Augusta Šenoe *Seljačka buna* te Franje Markovića *Zvonimir*, *Karlo Drački* i *Benko Bot*.[1549] Preko svojih je pisama Grabowski upoznavao hrvatske prijatelje i s pokušajima rusifikacije u Poljskom Kraljevstvu, primjerice u pismu Markoviću priložio je isječak iz novina s naredbom ruskog ministra narodne prosvjete o isključivoj upotrebi ruskog jezika u gimnazijama varšavskog okruga.[1550] U jednom je pismu iz svibnja 1881. komentirao pisanja hrvatskog tiska o stanju u Poljskom Kraljevstvu: „Čuo sam, da se i kod Vas piše ali barem bunca mnogo o napredku u našem velikom carstvu, o reformah u našoj kraljevini poljskoj. Ne vjerujte ništa – nije u tom niti malo istine.“[1551]

Grabowskom se prilikom pisanja djela s poljskom tematikom obratio Ksaver Šandor Gjalski, nakon čega ga je Grabowski upoznavao s pojedinim događajima iz poljske povijesti i poljskom kulturom. Gjalski ga je obavijestio da piše pripovijetku *Pan Tadeusz* i zamolio ga da mu preporuči neki izvor o Poljacima, koji su sudjelovali u ustancima. Grabowski ga je tada upoznao s činjenicom da već postoji djelo takvog naziva i da mu je autor Adam Mickiewicz, što do tada Gjalski nije znao.[1552]

[1546] Isto, str. 162.
[1547] Isto, str. 159.
[1548] Isto, str. 154,
[1549] Isto, str. 147.
[1550] Isto, str. 160.
[1551] Isto, str. 166.
[1552] M. Bobrownicka, M. Živančević, „Pisma K. Š. Đalskog…“, str. 208-209.

5.2.4. Posjeti Bronisława Grabowskog Hrvatskoj[1553]

U objavljenoj literaturi nema zbirnih podataka o posjetima Grabowskog Hrvatskoj, iako se često navode podaci o pojedinim posjetima. Na temelju tih fragmenata navedenih u literaturi, ali i u tadašnjim periodičkim publikacijama i objavljenoj korespondenciji, dolazi se do brojke od ukupno minimalno deset posjeta Bronisława Grabowskog Hrvatskoj i to:

- u kolovozu 1871. godine: bio je to njegov prvi posjet Hrvatskoj.[1554] Tom prilikom u Zagrebu se susreo s Ivanom Dežmanom i u njegovoj kući upoznao Augusta Šenou, Franju Markovića, Ivana Zahara, Ivana Zajca, Frana Kurelca i Franju Kuhača.[1555] Osim u Zagrebu boravio je i u Križevcima u roditeljskoj kući Franje Markovića.[1556]
- 1872. godine: tijekom tog posjeta ponovno se susreo s Augustom Šenoom. [1557] Milan Šenoa, sin Augusta, zapisao je da je Grabowski više puta posjetio njihov dom.[1558]
- 1876. godine: u to je vrijeme zabilježen njegov posjet Križevcima,[1559]
- u kolovozu 1880. godine: tada je, među ostalim, posjetio Metela Ožegovića u Beli pokraj Ivanca.[1560] Iz tog vremena sačuvalo se zanimljivo svjedočanstvo o putovanju Grabowskog iz Zagreba u Križevce: u *Obzoru* je objavljen tekst u kojem se javlja da je Bronisław Grabowski 6. kolovoza u vagonu na križevačkom kolodvoru zaboravio svoju putnu torbu. U torbi su bile putne bilješke, listovi, rukopis Milana Jovanovića iz Vukovara i druge manje bitne stvari. Tekst završava molbom „poštenoj privatnoj osobi“ ako je našla torbu, da je pošalje Grabowskom na njegov trošak u Częstochowu.[1561]
- u srpnju i kolovozu 1882. godine: u nastavku će detaljnije biti prikazan taj posjet Grabowskog Hrvatskoj,[1562]
- u ljeto 1883:[1563] tada je posjetio i Dalmaciju.[1564] Plan tog putovanja bio je preko Krakova (u kojem bi bio 29. lipnja) stići u Beč, potom u Novi Sad i Beograd iz kojeg bi Dunavom

---

[1553] Članak S. Kalea i I. Brlića o posjetu Bronisława Grabowskog Hrvatskoj i Slavoniji 1882. godine „Podróż Bronisława Grabowskiego do Chorwacji i Slawonii w 1882 roku w świetle korespondencji administracji chorwackiej“ prihvaćen je za objavljanje u zborniku *Europa Środkowa, Bałkany i Polacy. Studia ofiarowane Profesorowi Antoniemu Cetnarowiczowi* (Historia Iagellonica, Krakow 2017).
[1554] M. Živančević, „Prilozi proučavanju …“, str. 110.
[1555] A. B. Klaić, *Bronislaw Grabowski i Hrvati*, str. 57.
[1556] Z. Marković, „Iz korespondencije Bronisława Grabowskoga…“, str. 151.
[1557] W. Kot, „Korespondencja Augusta Šenoi...”, str. 164.
[1558] M. Šenoa, *Moj otac*, str. 42, 82.
[1559] „Listak“, *Vienac*, 1884, br. 30.
[1560] „Listak“, *Vienac*, 1880, br. 31; „Listak“, *Vienac,* 1880, br. 32; M. Živančević, „Prilozi proučavanju …“, str. 132.
[1561] „Domaće viesti“, *Obzor,* 25.10.1880.
[1562] „Listak“, *Vienac*, 1882, br. 31.
[1563] „Listak“, *Vienac*, 1883, br. 32.
[1564] J. E. T[omić], „Prof. Bronislaw Grabowski“, *Vienac,* 1884, br. 31.

otišao u Vukovar, dalje u Vinkovce, Veliku Kopanicu te Sarajevo, pa preko Mostara i Metkovića u Dubrovnik i zatim u Split, Šibenik, Zadar i Rijeku, odakle bi stigao u Zagreb 6. kolovoza.[1565]

- u srpnju 1885. godine: tada je planirao posjetiti i Babinu Gredu,[1566]
- 1886. godine: boravio je u Karlovcu, gdje je upoznao književnika Antu Kovačića,[1567]
- u ljeto 1887. godine: u to je vrijeme posjetio posjed oca Ksavera Šandora Gjalskog – Tita Babića u Gredicama kod Zaboka, dom Ivana Kukuljevića u Puhakovcu te Samobor i Zagreb. Tijekom tog boravka susreo se, među ostalim, s Ivanom Kukuljevićem, Franjom Račkim, Milivojem Šrepelom, Franjom Kuraltom i Lukom Marjanovićem. Taj posjet Grabowskog opisao je Ksaver Šandor Gjalski u časopisu *Vienac* (vidi prilog 7).[1568]
- 1893. godine: tijekom tog posjeta zabilježen je susret Grabowskog s biskupom Josipom Jurjem Strossmayerom.[1569]

U korespondenciji Grabowskog zabilježene su najave da će posjetiti Hrvatsku i 1897. i 1899, ali nisu pronađene potvrde da su se ti posjeti realizirali.[1570]

Već smo u kontekstu korespondencije Grabowskog i Hrvata naveli da je Grabowski bio veza između drugih Poljaka i Hrvata. To je činio i tijekom svojih posjeta Hrvatskoj. Primjerice, preko njega je 1893. godine knez Sapieha (vjerojatno Adam), zamolio biskupa Josipa Jurja Strossmayera da radi na tome da što više Hrvata dođe na nekakav sastanak Poljaka u Lavov. Kako doznajemo iz pisma Strossmayera Franji Račkom, biskup je taj poziv „odlučno odbio“ obrazlažući Račkom da su Poljaci „neprijatelji Slavjanstva, a prijatelji Madžara i svih neprijatelja slavjanskih“.[1571]

Najviše podataka o susretima Bronisława Grabowskog s Hrvatima daje službeni izvještaj o njegovu boravku u Hrvatskoj i Slavoniji 1882. godine (vidi prilog 8).[1572] Izvještaj se čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu i sastoji se od tri dokumenta:

- prvog pisanog njemačkim jezikom, nečitljivog potpisa, adresiranog na bana Ladislava Pejačevića, datiranog 21. rujna 1882. godine, označenog brojem 4116/1882,

---

[1565] E. Prałat, n. dj, str. 215.
[1566] Isto, str. 226.
[1567] B. Grabowski, „Dr. Ante Kovačić. Uspomene Bronislava Grabovskoga“, *Hrvatska*, 6.8.1890.
[1568] K. Š. Gj[alski], „S Bronislawom Grabowskim“, *Vienac*, 1887, br. 48-49.
[1569] „Listak“, *Vienac*, 1893, br. 31; *Korespondencija Rački-Strossmayer : o stogodišnjici rođenja Franje Račkoga izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*, sv. 4, str. 384.
[1570] E. Prałat, n. dj, str. 251, 253.
[1571] *Korespondencija Rački-Strossmayer...*, str. 384.
[1572] Hrvatski državni arhiv (HDA), fond Predsjedničtva kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade (PRZV), kutija 30, dok. br. 2042. [Izvještaj o boravku Bronisława Grabowskog u Zagrebu 1882. godine]

- drugog pisanog hrvatskim jezikom, datiranog 25. rujna 1882, označenog brojem 4116/1882, kojeg je potpisao ban Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije grof Ladislav Pejačević i uputio ga zagrebačkom gradskom načelniku Josipu Hoffmannu,
- te trećeg dokumenta pisanog hrvatskim jezikom, datiranog 28. rujna 1882. godine, kojeg je potpisao zagrebački gradski načelnik Josip Hoffmann i naslovio na bana Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije grofa Ladislav Pejačevića. Dokument je označen brojem 4216/1882.

U izvještaju su predstavljeni podaci o putovanju i smještaju Bronisława Grabowskog tijekom njegovog posjeta Hrvatskoj i Slavoniji krajem srpnja i početkom kolovoza 1882. godine. Grabowski je najprije boravio kod tajnika Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva Franje Kuralta u Zagrebu (od 29. srpnja do 3. kolovoza). Potom je posjetio svećenika i književnika Aleksandra Tomića u Velikoj Kopanici u Slavoniji, zatim biskupa Josipa Jurja Strossmayera u Đakovu i na kraju se preko Osijeka vratio u Poljsku.

Iz prvog dokumenta o boravku Grabowskog u Hrvatskoj i Slavoniji 1882. godine doznaje se da je Grabowski bio optužen za panslavensku agitaciju među češkim studentima.

U drugom dokumentu traži se sastavljanje izvještaja o boravku Bronisława Grabowskog u Zagrebu. Treba napomenuti, da je prilikom posjeta Hrvatskoj 1876. Grabowski također bio pod nadzorom vlasti.[1573] U tekstu objavljenom u časopisu *Vienac* 1880. godine pretpostavlja se da je povod tome bilo nagađanje da je Grabowski ruski agent. [1574] U sklopu istrage vlasti su tada ispitale nekoliko osoba o njihovim saznanjima o boravku Bronisława Grabowskog u Križevcima. *Vienac* je nagađao da je neki činovnik javio da je Grabowski nacrtao plan križevačke tvrđave, koja tada nije ni postojala.

Na temelju trećeg dokumenta može se rekonstruirati dio mreže hrvatskih suradnika Bronisława Grabowskog. Bili su to književnik, povjesničar i političar Ivan Kukuljević Sakcinski, književnik i političar Ljudevit Farkaš Vukotinović, književnik, političar, prevoditelj i filozof Franjo Marković, povjesničar i političar Tadija Smičiklas, književnik i prevoditelj Josip Eugen Tomić, njegov brat književnik i prevoditelj Aleksandar Tomić, ravnatelj Sveučilišne knjižnice u Zagrebu Ivan Kostrenčić, političar Ivan Vončina te najznačajnija osoba hrvatskog kulturnog i političkog života druge polovice 19. stoljeća biskup Josip Juraj Strossmayer. U dokumentu se Grabowski povezuje s društvom Matica hrvatska. U tom dokumentu, kojeg je

[1573] „Listak“, *Vienac*, 1884, br. 30.
[1574] „Listak“, *Vienac*, 1880, br. 32.

potpisao zagrebački načelnik Josip Hoffmann, Bronisława Grabowskog se ne optužuje za panslavensku aktivnost, nego se njegov rad prikazuje pozitivno: u Zagrebu je boravio prvenstveno radi upoznavanja s hrvatskim književnicima, književnošću, jezikom i etnografijom.

S obzirom na dostupnu bibliografiju radova Bronisława Grabowskog o hrvatskim temama,[1575] možemo zaključiti da je njegov posjet Hrvatskoj i Slavoniji 1882. godine, među ostalim, rezultirao objavom članaka „Biskup Strossmayer i katedrala u Đakovu“ / „Biskup Strossmayer i katedra w Diakowie“ (*Kurjer Warszawski*, 1882, br. 227), „Hrvatska književnost u razdoblju 1879-1880“ / „Literatura chorwacka w latach 1879-1880“ (*Niwa*, 1882, str. 937-969), „Katedralna crkva u Đakovu“ / „Kościół katedralny w Diakowarze“ (*Kłosy*, 30 grudnia 1882 – 11 stycznia 1883) te „Katedralna crkva u Đakovu“ / „Kościół katedralny w Dyakowie“ (*Tygodnik Illustrowany*, 1883, t. II, str. 11).

Sačuvano je pismo Bronisława Grabowskog poslano desetak dana nakon boravka u Hrvatskoj (15. kolovoza 1882) u kojem se zahvaljuje Josipu Eugenu Tomiću „na svim najprijatnijim trenucima“ koje je proveo u njegovoj „toploj i gostoljubivoj kući“.[1576] Iz tog pisma doznajemo da je nakon posjeta Đakovu posjetio i Vinkovce u kojima se susreo s profesorom Stjepanom Sencom i Vukovar, gdje je susreo urednika *Srijemskog Hrvata* Frana Večerinu. Tek potom je nastavio za Osijek, gdje je ostao tri dana i u kojem se našao s profesorom Millerom.

Od susreta Hrvata i Grabowskog na području podijeljene Poljske u korespondenciji je zabilježen zajednički boravak Grabowskog i Augusta Harambašića u Krakovu u kolovozu 1884. godine, u koji su stigli iz Praga.[1577] Taj boravak ostvaren je zahvaljujući Grabowskom, koji je Harambašiću posudio nešto novca za put u Krakov.[1578] Posjetom tom gradu, koji je Grabowski zacijelo pomogao i organizacijski preko svojih poznanstava u Krakovu, Harambašić je bio oduševljen.[1579]

I Ksaver Šandor Gjalski je nekoliko puta planirao svoj put u Poljsku, u kojoj bi se susreo s Grabowskim i vidio Częstochowu, Varšavu, Krakov i Lavov, ali taj plan nije realizirao.[1580]

[1575] Vidi: A. B. Klaić, n. dj.
[1576] E. Prałat, n. dj, str. 203.
[1577] Z. Marković, „Slavenska misija“, str. 118.
[1578] I. Pederin, „Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog…“, str. 108.
[1579] A. Harambašić, *Književna proza, kritike – životopis, pisma i dokumenti, popis pjesama*, str. 416.
[1580] M. Bobrownicka, M. Živančević, „Pisma K. Š. Đalskog…“, str. 210, 217, 221.

O vezama Grabowskog i Hrvata svjedoče posvete njegovih književnih djela Hrvatima te posvete djela hrvatskih književnika Grabowskom. Bronisław Grobowski đakovačkom je biskupu Josipu Jurju Strossmayeru posvetio dramu *Królewicz* (hr. *Kraljević Marko*) iz 1879,[1581] a autor je i pjesme upućene tom hrvatskom biskupu povodom pedesete godišnjice njegova svećeničkog ređenja.[1582] Bratoljub Klaić navodi da je Grabowski vjerojatno autor još jedne pjesme Strossmayeru, nastale povodom sedamdesete godišnjice biskupova rođenja.[1583] Josipu Eugenu Tomiću Grabowski je posvetio novelu *Dom pod cmentarzem* (hr. *Kuća pod grobljem*) iz 1883. godine. Tu je novelu preveo Adolfo Veber Tkalčević i objavio u *Viencu* (1887).[1584] Dramu *Syn Margrafa* (hr. *Sin markgrofa*) Grabowski je u rukopisu posvetio trojici Hrvata: Augustu Šenoi, Franji Markoviću i Aleksandru Egersdorferu,[1585] ali u tiskanom izdanju drama je posvećena Bolesławu Ładnowskom.[1586] Ksaver Šandor Gjalski Bronisławu Grabowskom posvetio je posebno izdanje djela *U noći. Svagdašnja povijest iz hrvatskoga života* (1887)[1587] – jednog od najboljih hrvatskih romana 19. stoljeća. Hrvatski književnik Josip Milaković, autor prijevoda djela Grabowskog *Bez ljubavi*,[1588] posvetio mu je svoju pjesmu *Ja mišljah da me ljubiš ti…* objavljenu u zagrebačkom časopisu *Balkan* 1887. godine.[1589]

5.2.5. Hrvatska recepcija Bronisława Grabowskog

Književna djela Bronisława Grabowskog nisu bila nepoznata u Hrvatskoj i to prvenstveno zahvaljujući prijevodima na hrvatski jezik i objavljenim člancima u periodici Banske Hrvatske. Tu treba napomenuti da su onovremeni poljski kritičari smatrali da književna djela Grabowskog nemaju veliku kvalitetu, a to je kasnije ponovio i Włodzimierz Kot, kao iznimku ističući tek nekoliko dobrih balada i legendi.[1590]

[1581] Z. Marković, „Iz korespondencije Bronisława Grabowskoga…“, str. 154.
[1582] B. Grabowski, „Preuzvišeni“, *Glasnik Biskupija Bosanske i Srijemske*, 1888, br. 6, str. 88.
[1583] A. B. Klaić, n. dj, str. 72.
[1584] „Kuća pod grobljem. Napisao Bronislav Grabowski, prveo A. T“, *Vienac*, 1887, br. 10-11.
[1585] M. Živančević, „Prilozi proučavanju …“, str. 110.
[1586] W. Kot, „Korespondencja Augusta Šenoi...”, str. 166.
[1587] M. Živančević, *Polonica*, str. 135.
[1588] Djelo je objavljeno u sarajevskoj *Nadi* (1901, br. 6). Podatak prema autorskom katalogu Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža.
[1589] M. Živančević, „Prilozi proučavanju…“, str. 176.
[1590] W. Kot, *Bronisław Grabowski a Słowiańszczyzna Zachodnia*, str. 70.

Na hrvatski jezik Adolfo Veber Tkalčević preveo je djela *Kuća pod grobljem* / *Dom pod cmentarzem* i *Bakica* / *Babunia*.[1591]

Zabilježeno je da je August Šenoa više od desetljeće ranije predložio Aleksandru Tomiću da prevede „nešto od Kraszewskog ili Grabowskog".[1592] Zanimljivo je da je prijevod djela *Bakica* pripisivan i A[dolfu Veberu] Tkalčeviću, [1593] iako je prijevod u *Viencu* potpisan inicijalima Al. T., a i sam je Aleksandar Tomić Grabowskom javio da je djelo preveo i poslao tom časopisu. [1594]

Vjekoslav Homotarić autor je prijevoda pripovijetke Grabowskog *Robinjica* / *Niewolnica*, također objavljene u *Viencu*.[1595]

U tom je najznačajnijem hrvatskom književnom časopisu Lavoslav Vukelić objavio djelo Grabowskog *Sin stepe*.[1596]

Ksaver Šandor Gjalski tvrdi da je i djelo Grabowskog *Neprijatelja ljubi* objavljeno u *Viencu* 1892. godine, ali prilikom istraživanja tog časopisa navedeni prijevod nije pronađen.[1597]

Jedan tekst Bronisława Grabowskog objavljen je u dnevniku *Hrvatska* 1890. godine. Riječ je o tekstu „Dr. Ante Kovačić. Uspomene Bronislava Grabovskoga", u kojem se povodom smrti tog hrvatskog književnika Grabowski prisjeća njihova susreta u Karlovcu.[1598]

Zagrebački *Vienac* je osim prijevoda njegovih književnih djela u ožujku 1899. godine objavio ulomak jednog njegovog pisma upućenog uredniku *Vienca* Jovanu Hraniloviću. Grabowski se u pismu žali što je premješten u Pińczów i na nepravdu koja mu je time nanesena.[1599] Suradnju Grabowskog s *Viencem* potaknuo je suurednik tog časopisa Nikola Andrić, predloživši mu to u veljači 1899. godine.[1600]

Što se tiče književnih djela namijenjenih kazalištu, August Šenoa je predložio da zagrebačka kazališna uprava postavi neko od djela Grabowskog, jer bi lijepo pristajalo u zagrebački kazališni repertoar.[1601]

[1591] J. Benešić, „Bibliografski pregled hrvatskih i srpskih prijevoda iz poljske literature od god. 1835. do 1947", *Današnja Poljska*, str. 218.
[1592] M. Živančević, „August Šenoa a Słowiańszczyzna", *Pamiętnik* Słowiański, t. 15 (1965), str. 181.
[1593] J. Benešić, „Bibliografski pregled…", str. 218.
[1594] M. Živančević, „Prilozi proučavanju …", str. 160.
[1595] „Robinjica. Pripovijest. Poljski napisao Bronislav Grabowski. Preveo V. H. Cesargradski", *Vienac*, 1900, br. 6-18.
[1596] „Sin stepe. Novela od St. Grabovskoga", *Vienac*, 1871, br. 1-2.
[1597] M. Bobrownicka, M. Živančević, „Pisma K. Š. Đalskog…", str. 224.
[1598] Tekst je pretisak iz petrogradskog tjednika *Kraj* (B. Grabowski, „Dr. Ante Kovačić. Uspomene Bronislava Grabovskoga", *Hrvatska*, 6.8.1890.).
[1599] „Listak", *Vienac*, 1899, br. 11.
[1600] M. Živančević, „Prilozi proučavanju …", str. 181.
[1601] „Listak", *Vienac*, 1880, br. 7. Autor prema: B. Šegota, *Poljski autori i glumci u Hrvatskom Narodnom Kazalištu u Zagrebu (1840-1940)*, str. 32.

Josip Eugen Tomić preveo je na hrvatski kazališnu igru Grabowskog *Drugi put* / *Drugi raz*, koja je igrala u zagrebačkom kazalištu 14. kolovoza 1883. godine.[1602] To je kazališno djelo imalo veliki odjek u hrvatskim tiskanim medijima. U većini tekstova sâmo djelo se ocjenjuje negativno, ali se navodi da je njegov autor prijatelj hrvatskog naroda.

Autor teksta u *Pozoru* smatrao je da djelo nije uspjelo, jer mu nedostaje „dramatski čin" i da previše podsjeća na melodramu, ali je naglasio da su dijalozi lijepo izvedeni te da je karakteristika likova dobra.[1603] Janko Ibler je u *Hrvatskoj vili* ustvrdio da je predstava propala i da je riječ o „dijalogiziranoj pripovijetčici".[1604] Ipak i Ibler je naveo da je autor veliki prijatelj hrvatskog naroda i da bi se vjerojatno moglo naći neko bolje djelo Grabowskoga. Meta tog članka nije bio Grabowski, već uprava kazališta, koja bira loše predstave. U *Narodnim novinama* navedeno je da je nedostatak drame u tome što ima previše epskog pripovjedačkog elementa, ali da je premala da bi se na osnovu nje moglo suditi o dramskom daru Grabowskog.[1605] Na te kritike odgovorio je Josip Eugen Tomić u *Viencu*, usredotočujući se pri tome ne na samo djelo, nego na osobu Grabowskog i njegove zasluge za hrvatsko-poljske veze.[1606] *Drugi put* bilo je jedino djelo Grabowskog postavljeno na zagrebačkoj pozornici.[1607]

Osim prijevoda djela Grabowskog hrvatski tisak je objavljivao i tekstove o Bronisławu Grabowskom, u kojima se pisalo o njegovom radu na hrvatsko-poljskim vezama, njegovim djelima te o njegovim posjetima Hrvatskoj. Kakav je bio stav hrvatske javnosti o Bronisławu Grabowskom? Tisak Banske Hrvatske imao je izrazito pozitivno mišljenje o Grabowskom i njegovom radu na jačanju poljsko-hrvatskih veza.

August Šenoa autor je kraćeg teksta iz 1879. godine, u kojem se informira o radu Bronisława Grabowskog na promociji hrvatske književnosti u Poljskoj.[1608] Šenoa mu je u tekstu na tome iskreno zahvalio, napisavši da mora goditi kad se glas o „našem" radu prenosi u ostali slavenski svijet i tamo objektivno ocjenjuje. Također, Šenoa je u tom tekstu Grabowskog opisao kao „vrlog" poljskog književnika. Augustov sin Milan u knjizi o svom ocu navodi da je Augustu od Poljaka bio „najmiliji" upravo Grabowski.[1609]

Ksaver Šandor Gjalski autor je najopsežnijeg teksta o Bronisławu Grabowskom objavljenog u časopisu *Vienac*, u kojem se prisjeća posjeta Grabowskog Hrvatskoj 1887. godine

---

[1602] J. E. Tomić, *Bronislav Grabovski: Drugi put, kritika drame prikazane u Zagrebu*, „Vienac", 1884, br. 7.
[1603] I-s., „Prosvjeta", *Pozor*, 15.12.1883.
[1604] [J. Ibler] D-s., „Listak", *Hrvatska vila*, 1883, br. 8.
[1605] „Književnost i umjetnost", *Narodne novine*, 15.12.1884.
[1606] J. E. Tomić, „Bronislav Grabovski: Drugi put, kritika drame prikazane u Zagrebu", *Vienac*, 1884, br. 7.
[1607] B. Šegota, *Poljski autori i glumci …*, str. 34.
[1608] „Listak", *Vienac*, 1879, br. 15. Autor prema Đ. Živanoviću („Šenoa i Poljaci", *Južnoslovenski filolog*, 23 (1958), knj. 1-4, str. 207.).
[1609] M. Šenoa, n. dj, str. 42.

(vidi prilog 7).[1610] U tom tekstu naslovljenom „S Bronislawom Grabowskim“ došao je do izražaja književni talent Gjalskog. Taj hrvatski književnik za Grabowskog je napisao da se s njegova lica može čitati sva dobrota i ljubaznost duše i srca. Gjalski je smatrao da Hrvati imaju vrlo malo takvih prijatelja kao što je „taj dični Poljak“. U članku je istaknuta ljubav Grabowskog za sve što je hrvatsko i naglašeno da Grabowski poznaje hrvatske prilike bolje od mnogih Hrvata. Gjalski je i u svojim pismima Grabowskom tog Poljaka opisivao vrlo pozitivno, gotovo idealno. U pismu iz 1886. godine zapisao je da Grabowski plemenitom ljubavi susreće sve što je hrvatsko i da ta ljubav sjajno svjedoči da je duša Grabowskog velika i da je ona pravi odsjaj viteškog poljskog duha i srca. Dalje u tom pismu Gjalski navodi da je Grabowski apostol hrvatsko-poljske sloge.[1611] U drugom pismu izjavljuje da Grabowski točno poznaje hrvatski život, bolje nego mnogi Hrvati.[1612] Uz to, Grabowskom je napisao: „da je sviet samo sa Grabowskimi posut – kako bi se liepo dalo živjeti, ali ovako – teško je!“[1613]

Godine 1887. Gjalski je izvijestio Grabowskog da je drama *Donna Rozanda* tog poljskog književnika u jednoj kritici u Hrvatskoj bila okarakterizirana kao djelo pisano u protuslavenskom duhu i da djelo navodno zagovara rumunjsko-mađarsko-poljski savez protiv Rusa.[1614] Prilikom istraživanja za ovaj rad nije pronađena navedena negativna kritika.

Harambašić je u pismu Grabowskom iz 1884. godine o njemu ovako pisao: „Koliko Te blagoslivljam, da si me sobom poveo u Kraków! Prekrasne one časove ne ću nikad zaboraviti! Kako ste me liepo dočekali, kako ste me na rukah nosili, kako ste mi srca „ukrali“ plemeniti Vi Poljaci, draga braćo moja! U mene nije bilo dosta rieči, kad sam g. Tomiću i njegovoj milostivoj gospodji pripoviedao o mom boravku u Poljskoj i naročito – o Tebi! Za Tvoju ljubav i Tvoje prijateljstvo, a Tvoje usluge ja ću ili ostati najzahvalniji do groba, ali Ti ili nikad ne ću povratiti moći! Povratiti ću ih, koliko god budem za života mogao, cielomu toli divnomu poljskomu narodu! […] Ti si mi toliko dobar, kano da si mi rodjeni otac.“[1615] Pismo je potpisao „Tvoj zahvalni posinak“.

Jovan Hranilović za njega je napisao da je „neprežaljeni naš ljubimac“[1616] i osoba koja je stekla „tolike zasluge za upoznavanje Poljaka s braćom sa juga i zapada“.[1617]

[1610] K. Šandor-Gjalski, „S Bronislawom Grabowskim“, *Vienac*, 1887, br. 48-49.
[1611] M. Bobrownicka, M. Živančević, „Pisma K. Š. Đalskog…“, str. 208.
[1612] Isto, str. 210.
[1613] Isto, str. 219.
[1614] M. Bobrownicka, M. Živančević, „Pisma K. Š. Đalskog…“, str. 215. W. Kot navodi kako je ta drama objavljena tek dvije godine kasnije nego o njoj u pismu govori Gjalski (W. Kot, *Bronisław Grabowski a Słowiańszczyzna Zachodnia*, str. 111).
[1615] I. Pederin, „Pisma Ivana Kukuljevića…“, str. 109.
[1616] „Listak“, *Vienac*, 1901, br. 44.
[1617] „Listak“, *Vienac*, 1902, br. 34.

Josip Eugen Tomić u *Viencu* je ustvrdio da se ime Bronisława Grabowskog sa simpatijama spominje u krugovima hrvatske inteligencije te da je on za Hrvate vrlo zaslužna osoba.[1618] U tom je članku Grabowskog opisao kao „čuvenog poljskog domoljuba“ i kao „prvog od Poljaka, koji si je dao uzvišenu i plemenitu zadaću, da što bliže upozna i sbliži dva srodna plemena, poljsko i hrvatsko“. U članku se Tomić pohvalno izrazio i o književnom radu Grabowskoga.

U nepotpisanom nekrologu iz časopisa *Vienac*, čiji bi autor također mogao biti Josip Eugen Tomić,[1619] o Grabowskom se opet piše vrlo pozitivno. Autor članka naglašava da je Grabowski bio vjeran i odan prijatelj Hrvatske, da je hrvatski i češki narod zadužio svojim iskrenim bratskim simpatijama i brojnim djelima posvećenim njihovoj književnosti i prosvjeti. U nastavku autor ističe da je Grabowski bio „uzoran trudbenik u djelotvornu radu oko slavenske uzajamnosti i medjusobnog upoznavanja“ te da je uživao „veliki ugled u svom narodu kao uman i odličan književnik, kao idealan poljski rodoljub i uzoran učitelj mladeži“.[1620] Nekrolog sličnog sadržaja objavljen je u dnevniku *Obzor*. Korištenje istih misli o Grabowskom u oba teksta moglo bi upućivati na istog autora.[1621]

U drugim člancima u *Viencu* Grabowski je opisivan kao „nama navlastito mio i drag“ (1880),[1622] „poljski prijatelj hrvatske književnosti“ (1881),[1623] „dični naš gost“ (1882),[1624] „gorljivi prijatelj Hrvata i hrvatske knjige“ (1883),[1625] „poznati prijatelj Hrvata“ (1890),[1626] osoba koja među „braćom Poljacima pronosi slavu hrvatskoga imena“ (1891),[1627] „čuveni poljski pjesnik i pripovjedač... neumorni radnik na književnom polju“ (1892), [1628] kao osoba koja s ljubavlju i pomno „goji“ veze bratske solidarnosti s hrvatskim narodom (1894)[1629] te kao „poznati apostol sloge i ljubavi medju Slavenima“ (1899).[1630]

Kao što smo prije pokazali, sve imenovane autore članaka o Grabowskom taj poljski slavist je osobno poznavao, a neki od njih pripadaju najužem krugu njegovih hrvatskih

[1618] J. E. T[omić], „Prof. Bronislaw Grabowski“, *Vienac,* 1884, br. 31.
[1619] M. Živančević, „Prilozi proučavanju…“, str. 146.
[1620] „Listak“, *Vienac,* 1900, br. 52.
[1621] „Prosvjeta i umjetnost“, *Obzor,* 27.12.1900.
[1622] „Listak“, *Vienac,* 1880, br. 32.
[1623] [F. Marković], „Krakov – Zagreb, *Vienac,* 1881, br. 22.
[1624] „Listak“, *Vienac,* 1882, br. 31.
[1625] „Listak“, *Vienac,* 1883, br. 32.
[1626] „Listak“, *Vienac,* 1890, br. 8.
[1627] „Listak“, *Vienac,* 1891, br. 36
[1628] „Listak“, *Vienac,* 1892, br. 5.
[1629] „Listak“, *Vienac,* 1894, br. 30.
[1630] „Listak“, *Vienac,* 1899, br. 52.

prijatelja. Prema podacima iz korespondencije, podacima o susretima Grabowskog i Hrvata te posvetama književnih djela proizlazi da su od hrvatskih književnika i znanstvenika s Grabowskim najjače veze imali: Ksaver Šandor Gjalski, Josip Eugen Tomić, Franjo Marković, August Šenoa i August Harambašić.

Veze Grabowskog i Hrvata, koje su zabilježene od početka sedamdesetih godina kada je Grabowski s nepunih trideset godina prvi put posjetio Zagreb pa sve do njegove smrti 1900. godine, utjecale su na obje strane – i na Grabowskog i na Hrvate. Za Grabowskog su veze s hrvatskim književnicima i znanstvenicima, prvenstveno s Franjom Markovićem, bile temelj njegova rada na hrvatsko-poljskoj uzajamnosti.[1631] U pojedinih pak istaknutih hrvatskih književnika i znanstvenika veze s Grabowskim poticale su jačanje polonofilstva, primjerice u Josipu Eugenu Tomiću, Franji Markoviću te Ivanu Dežmanu i Tadiji Smičiklasu.[1632] Značajan utjecaj Grabowski je imao i na Ksavera Šandora Gjalskog, što je potvrdio i sam Gjalski. Prema njegovim riječima (možda i pretjeranim), poljski prijevod njegove pripovijetke *Illustrissimus Battorych* iz pera Grabowskog neposredno ga je potaknuo na ozbiljniji književni rad.[1633]

Za kraj predstavljanja veza Grabowskog i Hrvata i hrvatske recepcije tog poljskog slavista vrijedi naglasiti da mnogi književnici i znanstvenici koji su održavali veze s Grabowskim, nisu samo aktivno sudjelovali u onovremenom hrvatskom kulturnom i znanstvenom životu, nego su bili i politički aktivni. Spomenut ćemo saborske zastupnike Franju Markovića, Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Tadiju Smičiklasa, Augusta Harambašića, Eugena Kumičića i Ksavera Šandora Gjalskog. To daje jednu širu sliku veza Grabowskog s Hrvatima, a vjerojatno govori i o posrednom utjecaju Grabowkog na oblikovanje stavova hrvatske političke javnosti o Poljacima.

[1631] Z. Marković, „Slavenska misija…", str. 115.
[1632] Đ. Živanović, „Šenoa i Poljaci", str. 207.
[1633] M. Živančević, *Polonica*, str. 134.

5.3. Pomoć Poljaka stradalnicima zagrebačkog potresa iz 1880. godine[1634]

Pozitivni stavovi hrvatske javnosti o Poljacima osobito su došli do izražaja prilikom izvještavanja o pomoći Poljaka stradalnicima zagrebačkog potresa iz 1880. godine. U svim tekstovima o toj temi koji su objavljeni u periodici Banske Hrvatske o Poljacima se pisalo isključivo pozitivno, pri čemu je naglašavana povezanost Hrvata i Poljaka, odnosno kako se tada pisalo „bratske“ veze ta dva naroda.[1635]

Zagreb i njegovu okolicu 9. studenog 1880. godine pogodio je jak potres.[1636] Epicentar potresa bio je 30 kilometara sjeveroistočno od centra Zagreba.[1637] U potresu su poginuli litograf Stanić i bankarski službenik Lavoslav Smetana, a nekoliko desetaka građana je ozlijeđeno.[1638] Veliki broj stanovnika napustio je grad (oko 6000), a dio onih koji su ostali u Zagrebu premješten je u privremene objekte na Zrinjevcu i u današnjoj Klaićevoj ulici.[1639] Zagrebom se proširio strah od novog velikog potresa, jer su manja podrhtavanja bilježena i nakon 9. studenoga.[1640] Službeno je u potresu oštećeno 1758 kuća[1641] i značajne građevine, među kojima su bile zagrebačka katedrala, crkva sv. Marka, crkva sv. Katarine, franjevačka crkva na Kaptolu, jezuitski samostan, zgrada sveučilišta na Gornjem gradu, Kamenita vrata i Popov toranj. Ukupna šteta u Zagrebu nastala od potresa procijenjena je na 2,153.108 forinti.[1642] Za pomoć stradalnicima potresa grad je osnovao Odbor za podporu potresom postradalih žitelja grada Zagreba, dok je za poslove obnove grada osnovan Gradjevno-eksekutivni odbor.[1643]

[1634] Podatke o pomoći Poljaka žrtvama zagrebačkog potresa prvi put sam objavio u članku „Krakov Zagrebu. O albumu iz 1881. godine izdanom u korist stradalima u potresu u Zagrebu“ (*Krakov Zagrebu. Album posvećen stradalnicima potresa 1880. godine*, str. 73-96). Ovaj tekst nastao je na temelju podataka iz navedenog članka te je dopunjen podacima do kojih sam došao nakon objavljivanja novog izdanja albuma *Krakov Zagrebu*: dodatnim podacima o zborniku objavljenom u korist Zagrepčana u Lavovu, dodatnim podacima o zabrani prodaje zbornika *Kraków – Zagrzebiowi* na području Poljskog Kraljevstva 1881. godine, zbirnim financijskim podacima o pomoći Poljaka žrtvama zagrebačkog potresa itd.

[1635] Primjerice: „Poljaci prama Hrvatom povodom potresa“, *Obzor*, 3.1.1881. Isti tekst objavljen je i u zadarskom *Narodnom listu* („Poljaci prama Hrvatom povodom potresa“, *Narodni list*, 8.1.1881.).

[1636] [A. Šenoa], „Listak. Zagrebulje“, *Vienac*, 20.11.1880. Autor prema: A. Šenoa, „Zagrebulje“, *Krakov – Zagrebu*, str. 33.

[1637] J. Torbar, *Izvješće o zagrebačkom potresu 9. studenoga 1880*, Zagreb, str. 129.

[1638] G. Szabo, *Stari Zagreb*, Zagreb 1990, str. 132.

[1639] F. Buntak, *Povijest Zagreba*, Zagreb 1996, str. 773.

[1640] J. Torbar, n. dj., str. 23.

[1641] I. Perić, *Zagreb od 1850. do suvremenog velegrada*, Zagreb 2006, str. 89.

[1642] J. Torbar, n. dj., str. 136.

[1643] „Izvješće gradjevno-eksekutivnog odbora u Zagrebu, podnešeno gradskomu zastupstvu u sjednici od 21. veljače o. g.“, *Narodne novine*, 28.2.1881.

Ubrzo nakon potresa u Zagreb su počele pristizati donacije za stradale građane, o čemu je javnost izvještavana putem *Narodnih novina*.[1644] Iako je većina donacija uplaćena u Austro-Ugarskoj, zabilježene su i donacije prikupljene izvan Monarhije, primjerice u Londonu, Cardiffu, Kopenhagenu, Parizu, Istanbulu, Aleksandriji te Vatikanu iz kojeg je pomoć poslao papa Lav XIII.[1645] Donacije su preko Odbora za podporu potresom postradalih žitelja bile prosljeđivane stradalim Zagrepčanima i to kao pomoć siromašnim građanima u iznosu od 100 forinti i kao beskamatni krediti u iznosu do 500 forinti.[1646]

Informacije o zagrebačkom potresu doprle su do područja podijeljene Poljske. Primjerice, o tome je izvještavao utjecajni krakovski dnevnik *Czas*, koji je prvu vijest o nesreći koja je pogodila Zagreb objavio dva dana nakon potresa.[1647]

Poljaci nisu ostali pasivni prema stradalim Zagrepčanima. Njihova pomoć može se podijeliti na donacije koje su Zagrebu uputile institucije vlasti, grupe osoba te pojedinci. Pri izvještavanju o pomoći Poljaka žrtvama potresa zagrebački dnevnik *Obzor* naglašavao je povezanost ta dva naroda:

„Poljaci, naša braća na sjeveru, pokazaše povodom grozne nesreće potresa, dosta interesa i sućuti za Hrvatsku. (…) po historiji, po socialnom razvitku i po narodih običajih Hrvati i Poljaci posve su srodna braća“.[1648]

Prva vijest o poljskoj pomoći Zagrepčanima objavljena je već 18. studenog 1880. godine i odnosila se na pomoć koju su Zagrepčanima uputili poljski delegati, koji su se nalazili u Budimpešti na zajedničkom zasjedanju austrijske i mađarske delegacije.[1649] Zemaljski odbor Kraljevine Galicije i Lodomerije zajedno s Velikom kneževinom krakovskom u korist Zagrepčana donirao je 23. studenog 1880. godine 1000 forinti.[1650] Od institucija s područja podijeljene Poljske pomoć je pristigla i iz galicijske prijestolnice Lavova te iz Krakova: lavovsko Gradsko vijeće doniralo je 500 forinti, a Zastupstvo grada Krakova 300 forinti.[1651]

[1644] Podaci o donatorima objavljivani su u rubrikama „Izkaz milodarah, prispjelih Njegovoj preuzvišenosti svietlomu banu grofu Pejacsevichu u ime podpore stradalnikah od potresa“ i „Trojedna kraljevina“.
[1645] Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), Predsjedničtvo kr. hrvat.-slavon.-dalm. zemaljske vlade (dalje PRZV), kut. 121, dok. br. 2864/1880; kut. 157, dok. br. 1340/1881; dok. br. 645/1881; dok. br. 1596/1881; dok. br. 957/1881; dok. br. 1081/1881; „Kronika miejscowa i zagraniczna“, *Czas*, 30.11.1880.
[1646] I. Perić, n. dj., str. 91.
[1647] „Ostatnie telegramy *Czasu*“, *Czas*, 11.11.1880.
[1648] „Poljaci prama Hrvatom povodom potresa“, *Obzor*, 3.1.1881.
[1649] „Korespondencija *Czasu*“, *Czas*, 18.11.1880.
[1650] HDA, PRZV, kut. 121, dok. br. 2772/1880.
[1651] „Kronika miejscowa i zagraniczna“, *Czas*, 5.12.1880; „Trojedna kraljevina. Pomoć postradalim u Zagrebu“, *Narodne novine*, 6.12.1880.

Financijsku pomoć osobama stradalim u potresu poslali su i pojedinci: pjesnik i pisac Władysław Ludwik Anczyc, Mikołaj Jawornicki,[1652] Ludwik Grabowski,[1653] inženjer Jan Szczepaniak i drugi.[1654]

U pomoći Zagrebu osobito se istaknuo Jan Szczepaniak. S obzirom na to da je Jan Szczepaniak u do sada objavljenoj literaturi spomenut samo nekoliko puta, ovdje će se ukratko predstaviti njegov životopis. Jan Szczepaniak (u hrvatskim izvorima Ivan, u izvorima na njemačkom jeziku Johann) rođen je u Galiciji u sądeckom okrugu.[1655] Studirao je na sveučilištu u Krakovu i politehnici u Beču, nakon čega je stekao titulu inženjera. Radio je na izgradnji željeznica u Češkoj, u Alpama i Istri. Nakon toga vodio je radove na izgradnji savskih nasipa, za što je odlikovan zlatnim križem zasluga.[1656] Vezano uz rad na izgradnji nasipa, njegovo je ime više puta spomenuto u tekstovima u zagrebačkom dnevniku *Obzor/Pozor*. Tako iz pisanja *Obzora* doznajemo da je 1879. godine, radeći na savskom nasipu u Jelas polju kod Dubočca, smirio pobunu 1200 radnika, koji su bili nezadovoljni zbog loših uvjeta rada i smanjenja plaće. U tom je članku Szczepaniak opisan pozitivno: „vrli ingenieur Stipaniak, rodom Poljak".[1657] Dvije godine kasnije, u istim je novinama spomenut u kontekstu loše izgradnje tog nasipa.[1658] U *Pozoru* je Szczepaniak ubrzo objavio demanti tih navoda.[1659] Nakon rada na spomenutom nasipu poljski inženjer vratio se u Galiciju, gdje je djelovao na reviziji transverzalne željeznice. Szczepaniak nije samo primjenjivao stečena znanja, nego je i autor nekoliko objavljenih radova: o tahimetriji, parnom tramvaju u Lavovu te nesrećama na austrijskim željeznicama.[1660]

Zagrebački potres zatekao ga je u hrvatskoj metropoli, gdje je od 1880. godine bio zaposlen u gradskoj upravi.[1661] Nakon potresa Szczepaniak je sudjelovao u radu zagrebačkog Gradjevno-eksekutivnog odbora pri procjeni i otklanjanju štete od potresa te kao pomoćnik geologu Handtkeu u prikupljanju podataka o potresu u znanstvene svrhe.[1662] Szczepaniak je u to vrijeme već dobro govorio hrvatski jezik. Kasnije ga nalazimo u Varšavi, gdje je u travnju 1881. održao dva predavanja o zagrebačkom potresu, čiji je prihod preko austro-ugarskog

---

[1652] Vjerojatno je riječ o trgovcu i krakovskom gradskom zastupniku Mikołaju Jawornickom (1812-1885).
[1653] Vjerojatno poznati poljski uzgajivač konja i zemljoposjednik Ludwik Grabowski (1821-1903).
[1654] „Nadesłanie", *Czas*, 16.11.1880; „Od administracji *Czasu*", *Czas*, 27.11.1880; „Kronika miejscowa i zagraniczna", *Czas*, 8.12.1880; HDA, PRZV, kut. 157, dok. br. 1146/1881.
[1655] Podaci o mjestu i godini rođenja te mjestu i godini smrti nisu pronađeni.
[1656] Kronika miejscowa i zagraniczna, *Czas*, 14.5.1881.
[1657] Naši dopisi", *Obzor*, 14.10.1879. U tekstu je pogrešno navedeno njegovo prezime, no da je u tom tekstu doista riječ o Szczepaniaku potvrdio je on sam u tekstu „Ustava Rupa pod Dubočcem" objavljenom u *Obzoru* 15. srpnja 1881. godine.
[1658] „Ustava Rupa pod Dubočcem", *Obzor*, 15.7.1881.
[1659] J. Szczepaniak, „Priposlano", *Pozor*, 18.10.1881.
[1660] W. Kot, „Korespondencja Augusta Šenoi z Polakami", *Slavia Occidentalis*, t. 21 (1961), str. 181.
[1661] „Kronika miejscowa i zagraniczna", *Czas*, 14.5.1881.
[1662] „Izvješće gradjevno-eksekutivnoga odbora u Zagrebu", *Narodne novine*, 28.2.1881.

generalnog konzulata u Varšavi poslao Zagrebu.[1663] O tim predavanjima Szczepaniak je Augustu Šenoi napisao: „Moja dva izlaganja za Zagrepčane održala su se istina kasnije, ali s uspjehom 10. i 11. travnja. Pozdravljali su me i opraštali se sa mnom s velikim simpatijama i sa svih strana je iskazivano vrlo mnogo suosjećanja s najbližim pobratimima Hrvatima.“[1664] Jedno izlaganje održao je 16. svibnja 1881. godine u Krakovu, od čega je dio prihoda također poslao Zagrebu.[1665] Najava tog predavanja bila je objavljena u utjecajnom krakovskom dnevniku *Czas*.[1666] Szczepaniak je i slušatelje u Lavovu upoznao s nesrećom koja je pogodila hrvatsku prijestolnicu.[1667] Takvo izlaganje planirao je imati i u Beču,[1668] no nije poznato je li ga održao.

Zagrebački dnevnik *Obzor* pišući o Janu Szczepaniaku u kontekstu poljske pomoći žrtvama zagrebačkog potresa ponovno se poslužio izrazom *bratstvo*, koji se često koristio u onovremenim tekstovima o hrvatsko-poljskim vezama. Za poljskog inženjera autor teksta je ustvrdio da je „vrlo vješti strukovnjak i vrli rodoljub poljski te pravi prijatelj i brat hrvatski“ te je izrazio nadu da će Szczepaniak povezati Hrvate i Poljake za što je vrlo sposoban i pun dobre volje.[1669] Taj tekst prenio je i zadarski *Narodni list*.[1670]

Szczepaniak nije bio jedini, koji je u Europi u to vrijeme držao predavanja o zagrebačkom potresu. Predavanja o potresu u Zagrebu i Beču održao je i Rudolf Falb.[1671]

Ubrzo nakon zagrebačkog potresa u Varšavi, Lavovu i Krakovu javile su se ideje o objavi zbornika radova, čija bi zarada od prodaje potom bila donirana stradalim Zagrepčanima. Objavljivanje zbornika u korist žrtava neke nepogode u to vrijeme nije bila novost. U Varšavi je 1880. godine objavljeno *Ziarno : widawnictwo zbiorowe dla głodnych* (hr. *Zrno: zbornik za gladne*) s ciljem prikupljanja financijske pomoći za siromašno stanovništvo pogođeno poplavama i nerodicom na poljskim područjima.[1672] Nije se samo u poljskim područjima javila ideja o objavi zbornika u korist Zagrepčana. Takav plan postojao je i u Budimpešti, gdje je

[1663] HDA, PRZV, kut. 157, dok. br. 1146/1881.
[1664] E. Prałat, *Wielcy w niepozornym*, str. 126.
[1665] HDA, PRZV, kut. 157, dok. br. 1146/1881; „Od Administracyi *Czasu*“, *Czas*, 22.5.1881.
[1666] „Kronika miejscowa i zagraniczna“, *Czas*, 12.5.1881.
[1667] „Kronika miejscowa i zagraniczna“, *Czas*, 14.5.1881.
[1668] „Listak. Poljski glasovi o Hrvatskoj“, *Vienac*, 2.7.1881.
[1669] „Poljaci prama Hrvatom povodom potresa“, *Obzor*, 3.1.1881.
[1670] „Poljaci prama Hrvatom povodom potresa“, *Narodni list*, 8.1.1881.
[1671] „Listak. Zagrebulje“, *Vienac*, 18.12.1880; „Dr. R. Falb o potresu u Zagrebu“, *Narodne novine*, 15.11.1880; „Prepir o potresu“, *Narodne novine*, 24.12.1881; Z. Czerwieński, „Listy z Wiednia”, *Przegląd Lwowski*, 15.1.1881.
[1672] *Ziarno: wydawnictwo zbiorowe dla głodnych*, Warszawa 1880.

trebala biti objavljena publikacija *Budimpešta-Zagrebu*, ali, koliko je danas poznato, taj plan nije realiziran.[1673]

Prva vijest o planu izdavanja knjige u korist Zagrepčana u Varšavi objavljena je 22. studenog 1880. godine u listu *Kurjer Warszawski*.[1674] Uzor toj knjizi, koja je zamišljena kao dvojezična češko-poljska publikacija, trebao je biti zbornik *Zrno*.[1675] Ipak, do objavljivanja nije došlo. Poljski časopis *Przegląd Lwowski* početkom prosinca naveo je da je priprema zbornika zasad samo ideja i to zbog od Varšave „neovisnih uzroka".[1676] Uzrok neuspjehu te ideje može biti nesloboda, koja je vladala na području Poljskog Kraljevstva, koje se nalazilo pod kontrolom Carske Rusije. Posebice se to odnosi na oštru cenzuru na tom području, s kojom će se kasnije susresti i zbornik objavljen u Krakovu.[1677]

Za razliku od plana objave zbornika u Varšavi, koji je završio neuspjehom, plan objave zbornika u Lavovu uspješno je realiziran. Zbornik pod naslovom *Dla Zagrzebia : Album Koła Literackiego we Lwowie* (hr. *Za Zagreb. Album Književnog kola u Lavovu*) objavljen je svega dva mjeseca nakon potresa, u siječnju 1881. godine.[1678] Izdavač zbornika bilo je Književno kolo u Lavovu osnovano krajem 1880. godine.[1679] Cilj društva, na čijem su čelu bili povjesničar Ksawery Franciszek Liske kao predsjednik i književnik Jan Aleksander Fredro kao njegov zamjenik, bilo je oživljavanje književnog i znanstvenog pokreta u Lavovu i zemlji te jača povezanost među lavovskim književnicima, umjetnicima i znanstvenicima.[1680] Društvo je 1886. promijenilo naziv u Književno-umjetničko kolo. Posjedovalo je vlastiti lokal s knjižnicom i čitaonicom, organiziralo diskusije, susrete i balove, svečanosti u čast pisaca, znanstvenika i umjetnika, a sudjelovalo je i na Zemaljskoj izložbi u Lavovu (1894). Tijekom svog djelovanja lavovsko društvo istaknulo se bogatom izdavačkom djelatnošću i to prije svega objavom niza zbornika u humanitarne svrhe: *Dla Stryja* (hr. *Za Strica*, 1886), *Dla włościan* (hr. *Za seljake*, 1890), *Dla Szląska. Książka zbiorowa na rzecz gimnazjum polskiego w Cieszynie* (hr. *Za Šlesku. Zbornik u korist poljske gimnazije u Cieszynu*, 1895). Uz navedeno, lavovsko kolo objavilo je *Rocznik Koła Literacko-Artystycznego* (hr. *Godišnjak Književno-umjetničkog kola*, 1896),

[1673] „O potresu", *Narodne novine*, 15.11.1880.
[1674] „Z Zagrzebia", *Kurjer Warszawski*, 22.11.1880.
[1675] Isto; „Kronika miejscowa i zagraniczna", *Czas*, 27.11.1880.
[1676] „Notatki literacko-bibliograficzne", *Przegląd Lwowski*, 1.12.1880.
[1677] O cenzuri na području Poljskog Kraljevstva vidi: F. Ramotowska, „Warszawskie Komitety Cenzury 1832-1915", *Warszawa XIX wieku 1795-1918*, sv. 2, Warzawa 1917, str. 265-294; D. Prokofjewa, „Carska cenzura i literatura polska drugiej połowy XIX – początku XX wieku", *Polonistyka radziecka. Literaturoznawstwo*, Warszawa 1985, str. 460-475.
[1678] *Dla Zagrzebia. Album Koła Literackiego we Lwowie*, Lwów 1881.
[1679] „Notatki literacko-bibliograficzne", *Przegląd Lwowski*, 15.1.1881.
[1680] S. Fita, „Towarzystwa literackie", *Słownik literatury polskiej XIX wieku*, str. 944.

Bibliografia wydawnictw ludowych 1848-1894 (hr. *Bibliografija narodnih izdanja 1848-1894*), a od 1899. godine tiskalo je svoj časopis *Iris*.[1681]

Zbornik *Dla Zagrzebia* bio je prva publikacija lavovskog društva.[1682] U uredništvu zbornika bili su, među ostalim, predsjednik društva Ksawery Franciszek Liske, Ludwik Ćwikliński i Władysław Kozłowski.[1683] U zborniku objavljenom na poljskom jeziku na 172 stranice nalaze se književni i popularno-znanstveni tekstovi ukupno 33 autora. Od istaknutijih autora radova u lavovskom zborniku mogu se navesti:

- književnik, književni kritičar i publicist Władysław Bełza – tajnik Književnog kola u Lavovu, suosnivač *Tygodnika Wielkopolskog*, časopisa za djecu *Promyk*, suosnivač Školske matice i Književnog društva Adam Mickiewicz,[1684]
- političar i ekonomist Leon Biliński – ministar financija Austrije, Austro-Ugarske i Poljske,
- povjesničar, književnik i političar Kazimierz Chłędowski – austrijski ministar za Galiciju (1899-1900),
- filolog Ludwik Ćwikliński – profesor Sveučilišta u Lavovu, osnivač Poljskog filološkog društva, član Akademije umjetnosti u Krakovu, austrijski ministar prosvjete,
- književnik Jan Aleksander Fredro – zamjenik predsjednika Književnog kola u Lavovu, sudionik revolucije u Ugarskoj,
- povjesničar i publicist Wojciech Kętrzyński – član Akademije umjetnosti u Krakovu, direktor Nacionalnog instituta Ossolińskih u Lavovu,
- književnik, publicist i povjesničar Józef Ignacy Kraszewski – jedna od najznačajnijih osoba poljske kulture 19. stoljeća, autor brojnih književnih djela, urednik dvomječnika *Athenaeum* (1841-1851), dnevnika *Gazeta Codzienna* (kasnije *Gazeta Polska*), suutemeljitelj Matice poljske, član Akademije umjetnosti u Krakovu, pisac glazbenih i likovnih djela, prevođen na hrvatski jezik i često spominjan u *Viencu*,
- povjesničar Ksawery Franciszek Liske – predsjednik Književnog kola u Lavovu, profesor Sveučilišta u Lavovu, član Akademije umjetnosti u Krakovu, direktor Zemaljskog arhiva u Lavovu, predsjednik Povijesnog društva u Lavovu, sudionik Siječanskog ustanka, osnivač i urednik časopisa *Kwartalnik Historyczny*,

[1681] Isto.
[1682] K. Liske, „Przedmowa", *Dla Zagrzebia. Album Koła Literackiego we Lwowie*, str. VIII.
[1683] „Notatki literacko-bibliograficzne", *Przegląd Lwowski*, 1.12.1880.
[1684] Podaci o autorima prema: *Encyklopedia PWN*, u: encyklopedia.pwn.pl (pristup 22.11.2016.).

- povjesničar, povjesničar književnosti i filolog Antoni Małecki – profesor sveučilišta u Krakovu, Innsbrucku i Lavovu, član Akademije umjetnosti u Krakovu,
- psiholog, filozof i publicist Julian Ochorowicz – profesor na Sveučilištu u Lavovu, urednik časopisa *Niwa*, glavni tajnik Međunarodnog instituta za psihologiju u Parizu, jedan od glavnih predstavnika poljskog pozitivizma, jedan od predvodnika kliničke i eksperimentalne psihologije,
- povjesničar i arhivist Antoni Prochaska – član Akademije umjetnosti u Krakovu,
- kemičar Bronisław Radziszewski – profesor Sveučilišta u Lavovu, član Akademije umjetnosti u Krakovu,
- povjesničar književnosti Józef Tretiak – sudionik Siječanjskog ustanka, profesor Jagelonskog sveučilišta, član Akademije umjetnosti u Krakovu.

Uz par iznimaka tematika radova nije bila vezana uz Zagreb i Hrvatsku. Jedine iznimke su radovi Bolesława Baranowskog i Leona Bilińskog. Baranovski je u radu „Etnografsko i jezično stajalište Hrvata“ predstavio podrijetlo Hrvata i njihovog imena te područje koje Hrvati naseljavaju, dok je Leon Biliński u radu naslovljenom „Utjecaj potresa na gospodarsku konjunkturu“ opisao utjecaj potresa na zagrebačko gospodarstvo.

Prihod o prodaje lavovskog zbornika u visini od 300 forinti predan je Odboru za podporu potresom postradalih žiteljah grada Zagreba u veljači 1881. godine te ponovo u istom iznosu u drugom kvartalu te godine.[1685]

O tom zborniku nepoznati autor u časopisu *Vienac* je zapisao:

„U Lavovu postojeće „literarno kolo“ t. j. družtvo poljskih književnika sjeti se jedno od prvih strašne nesreće, koja stignu naš glavni grad. „Kolo“ odluči s mjesta, da će na korist postradalih Zagrebčana izdati knjigu, a evo već stoji ta knjiga pred nama, liep dokaz plemenitoga saučešća naše braće poljske u Galiciji. Album, vrlo ukusno tiskan, ima u sebi ponajviše radnje beletrističke, a sadržaj mu vrlo obilan. U više prilika saobćit ćemo prijevode pojedinih sastavaka u „Viencu“, za sada priobćujemo samo naslov sastavaka i pisaca, koji se računaju u najuglednije književnike poljske u Galiciji. (…) Sve sami članovi akademije, sveučilištni profesori, poglaviti članovi literarnih družtava uhvatiše se u to kolo za Zagreb. Vječna im dika i hvala, toga Hrvati nikada zaboraviti neće. Na koncu knjige stoje spojeni grbovi grada Zagreba i Lavova (i jedan i drugi tvrdjava sa tri tornja) pod jasnom, sjajnom danicom zviezdom. Dao bog!“[1686]

[1685] „Izkaz XXXIC“, *Narodne novine*, 25.2.1881; „Izkaz“, *Narodne novine*, 22.6.1881.
[1686] „Dla Zagrzebia (Za Zagreb)“, *Vienac*, 29.1.1881.

Zbornik je imao odjela i na područjima podijeljene Poljske. O njemu je u varšavskom dnevniku *Gazeta Polska* izvijestio H. Sienkiewicz,[1687] a članci o zborniku objavljeni su, među ostalim, i u poljskim časopisima i dnevnicima: *Kurjeru Warszawskom*, varšavskom *Ateneumu, Przeglądu Lwowskom,* lavovskom *Tydzieńu Polskom* i krakovskom *Czasu*.[1688] *Przegląd Lwowski*, primjerice, za zbornik je ustvrdio da „mami oko elegantnim i bogatim izdanjem, a njegov sadržaj privlači obiljem i raznolikošću tema".[1689]

Ako je suditi prema člancima u zagrebačkom tisku, veći odjek u javnosti Banske Hrvatske imao je zbornik u korist Zagrepčana objavljen u Krakovu pod naslovom *Kraków – Zagrzebiowi* (hr. *Krakov Zagrebu*). Izdavač tog zbornika bilo je krakovsko Umjetničko-književno kolo, osnovano šest dana nakon zagrebačkog potresa.[1690] Prvi projekt tog društva bilo je upravo izdavanje prigodnog zbornika u korist stradalih Zagrepčana.[1691] Kasnije je društvo organiziralo postavljanje spomenika slikaru Aleksandru Gryglewskom na groblju u Gdanjsku, iniciralo proslavu obljetnice smrti književnika Juliusza Słowackog, sudjelovalo u pokopu češkog pjesnika Bolesława Jabłońskog te organiziralo susrete s umjetnicima i znanstvenicima u svojem sjedištu u Krakovu. Također, krakovsko društvo potaknulo je organiziranje prvog kongresa poljskih književnika i umjetnika, održanog u Krakovu 1883. godine.[1692] Od izdavačke aktivnosti društva mogu se navesti objava djela *Pamiątka dwóchsetnej rocznicy oswobodzenia Wiednia* (hr. *Uspomena dvjestotoj obljetnici oslobođenja Beča*, 1883) te tiskanje neslužbenog lista društva *Przegląd Literacki i Artystyczny*.[1693] Na čelu društva bili su slikar Juliusz Kossak kao predsjednik i književnik Adam Asnyk kao njegov zamjenik.[1694] Cilj tog društva, koje je početkom 1881. godine okupljalo malo više od sto članova, bilo je poticanje razvoja poljske književnosti i umjetnosti te organiziranje susreta književnika i umjetnika.[1695]

[1687] H. Sienkiewicz, „Literatura. Bibliografia. Sztuka", *Gazeta Polska*, 9.2.1881. (autor prema katalogu Jagelonske knjižnice u Krakovu: chamo.bj.uj.edu.pl/uj/lib/item?id=chamo:1289097&theme=system).
[1688] „Wrażenia literackie", *Ateneum*, 1881, t. 2, sv. 2 (svibanj); „Dla zagrzebian!", *Kurjer Warszawski*, 19.1.1881; „Wiadomości artystyczne, literackie i naukowe", *Czas*, 19.1.1881; B. „Album dla Zagrzebia", *Tydzień Polski*, 30.1.1881.
[1689] „Notatki literacko-bibliograficzne", *Przegląd Lwowski*, 15.1.1881.
[1690] „Kronika miejscowa i zagraniczna", *Czas*, 16.11.1880.
[1691] St. V. K., „Koło artystyczno-literackie w Krakowie", *Tygodnik Illustrowany*, 26.11.1881.
[1692] S. Kale, „Krakov Zagrebu…", str. 76-78.
[1693] S. Fita, „Towarzystwa literackie", *Słownik literatury polskiej XIX wieku*, str. 944-945; St. V. K., „Koło artystyczno-literackie w Krakowie", *Tygodnik Illustrowany*, 26.11.1881; „Przegląd Literacki i Artystyczny", u: encyklopedia.interia.pl/dzienniki-czasopisma/news-przeglad-literacki-i-artystyczny,nId,1987368 (pristup: 22.11.2016.).
[1694] „Kronika miejscowa i zagraniczna", *Czas*, 23.11.1880.
[1695] „Kronika tygodnikowa", *Tygodnik Illustrowany*, 20.11.1880; J. Mien, „Kroniki polne", *Czas*, 11.1.1881; „Krakowskie echa", *Przegląd Lwowski*, 15.1.1881.

Poticaj za nastanak krakovskog albuma dali su francusko-poljski književnik, prevoditelji i fotograf Juliusz Mien te najistaknutija osoba hrvatsko-poljskih veza druge polovice 19. stoljeća slavist i književnik Bronisław Grabowski.[1696]

Iako je prema vijestima objavljenim u siječnju 1881. godine krakovski zbornik trebao biti tiskan ubrzo nakon objave lavovskog zbornika, do toga nije došlo.[1697] Zbornik *Kraków – Zagrzebiowi* objavljen je gotovo pet mjeseci nakon lavovskog zbornika *Dla Zagrzebia*, 6. svibnja 1881. godine.[1698] Prema informaciji iz ožujka 1881. godine, da je 1. travanj zadnji rok za slanje radova i da će se nakon završetka tog roka zbornik naći u knjižarama,[1699] kao i prema datumu koji se nalazi iznad jednog od radova u zborniku (20. travnja),[1700] moglo bi se zaključiti da je uzrok neispunjavanja prvotnog plana o brzoj objavi zbornika bilo kašnjenje autora sa slanjem radova. Tu tezu mogla bi poduprijeti i činjenica da nekoliko crteža nije objavljeno u prvom, nego tek u drugom izdanju zbornika. Prema informaciji iz krakovskog dnevnika *Czas*, drugo izdanje dopunjeno je radovima Władysława Łuszczkiewicza, Józefa Mecina Krzesza, Feliksa Szynalewskog, Bronisława Abramowicza i Władysława Rossowskog.[1701]

Književnica i prevoditeljica Zdenka Marković navela je jednom prilikom uoči Drugog svjetskog rata da je zbornik objavljen u 1000 primjeraka, ne precizirajući odnosi li se taj broj na prvo izdanje.[1702] Dana 24. lipnja 1881. godine objavljeno je i drugo izdanje zbornika.[1703] Prema razlikama sadržaja u sačuvanim primjercima zbornika koji se čuvaju u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (gdje je jedan primjerak) te u Jagelonskoj knjižnici Jagelonskog sveučilišta u Krakovu (gdje su četiri primjerka), moglo bi se zaključiti da je zbornik doživio i treće izdanje. U korist te pretpostavke govori naslovnica jednog od sačuvanih primjeraka zbornika *Kraków – Zagrzebiowi*, na kojoj je dopisano „Treće izdanje“.[1704] Sto i trideset godina nakon prvog izdanja, točnije 2011. godine, zbornik je doživio novo dopunjeno izdanje, ali ovaj put ne u Krakovu, nego u Zagrebu.[1705]

[1696] [F. Marković], „Krakov-Zagrebu“, *Obzor*, 18.5.1881.
[1697] „Krakowskie echa”, *Przegląd Lwowski*, 15.1.1881.
[1698] „Wiadomości artystyczne, literackie i naukowe”, *Czas*, 6.5.1881.
[1699] „Wiadomości artystyczne, literackie i naukowe“, *Czas*, 27.3.1881.
[1700] J. Zacharyasiewicz, „Aforizm”, *Kraków – Zagrzebiowi* [Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb, signatura 2.479], str. 36.
[1701] „Wiadomości artystyczne, literackie i naukowe”, *Czas*, 24.6.1881.
[1702] Z. Marković, „Iz korespondencije Bronisława Grabowskoga s Franjom Markovićem“, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 14 (1939), str. 150.
[1703] „Wiadomości artystyczne, literackie i naukowe”, *Czas*, 24.6.1881.
[1704] *Kraków – Zagrzebiowi*, [Jagelonska knjižnica, signatura 34144].
[1705] *Krakov Zagrebu. Album posvećen stradalnicima potresa 1880. godine*, [ur. M. Czerwiński; M. Najbar-Agičić], Zagreb 2011.

U zborniku su objavljeni crteži, notni zapisi, aforizmi, pjesme, publicistički tekstovi te jedan ulomak iz drame. Ukupno je u prvom izdanju objavljen 91 rad 85 autora na 36 stranica.[1706] Autori radova najistaknutije su osobe onovremene krakovske kulture i znanosti.

Među autorima radova objavljenih u zborniku *Kraków – Zagrzebiowi* ističu se:

- književnik Adam Asnyk – sudionik Siječanjskog ustanka, urednik časopisa *Nowa Reforma*, član Galicijskog sabora, inicijator i predsjednik Društva narodne škole, jedan od najpopularnijih pjesnika poljskog pozitivizma,
- komediopisac, prozaist, publicist Michał Bałucki – autor čija su djela objavljivana i u zagrebačkom časopisu *Vienac*,[1707]
- povjesničar književnosti i kazališta te knjižničar Karol Józef Teofil Estreicher – član Krakovskog društva znanosti, suutemeljitelj i član Akademije umjetnosti u Krakovu, voditelj Jagelonske knjižnice,
- slavist, prevoditelj i književnik Bronisław Grabowski – najistaknutija osoba hrvatsko-poljskih veza druge polovice 19. stoljeća, u zborniku je objavljen njegov prijevod stihova hrvatskog pjesnika Petra Preradovića,
- političar, publicist, redatelj i kazališni direktor Stanisław Koźmian – povezan s *Hotelom Lambert*, sudionik Siječanjskog ustanka, suautor poznatog satiričkog političkog teksta *Teka Stańczyka* (hr. *Stańczykova bilježnica*) iz 1869. godine, suurednik najvažnijeg krakovskog dnevnika *Czas*, suutemeljitelj časopisa *Przegląd Polski*, član galicijskog parlamenta i Carevinskog vijeća u Beču, direktor krakovskog kazališta, utemeljitelj tzv. krakovske kazališne škole,
- književnik, publicist, povjesničar i izdavač Józef Ignacy Kraszewski – izdavač i urednik časopisa *Athenaeum*, urednik dnevnika *Gazeta Codzienna* (kasnije *Gazeta Polska*), suosnivač Matice poljske, član Akademije umjetnosti u Krakovu, autor slikarskih i glazbenih djela, osoba koja je odigrala značajnu ulogu u oblikovanju poljske kulture,
- liječnik, fiziolog i antropolog Józef Majer – sudionik Studenačkog ustanka, profesor Jagelonskog sveučilišta, jedan od osnivača Akademije umjetnosti u Krakovu i njezin prvi predsjednik, urednik i izdavač tjednika *Przegląd Lekarski*, suutemeljitelj tzv. krakovske antropološke škole,

[1706] Podaci prema primjerku u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici signature 2.479 i Jagelonskoj knjižnici signature 34143.

[1707] U *Viencu* su objavljeni prijevodi njegovih djela: „Justinina djeca“ (u nastavcima od 19.4.1881.) „Iz knjige spomenice“ (29.4.1882.) i „Dekadent“ (u nastavcima od 26.2.1898.).

- slikar Jacek Malczewski – jedan od najznačajnijih predstavnika poljskog simbolizma na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, profesor Akademije umjetnosti u Krakovu, suutemeljitelj Društva poljskih umjetnika „Umjetnost",
- slikar Jan Matejko – najznačajniji predstavnik poljskog historicističkog slikarstva, ravnatelj krakovske Škole lijepih umjetnosti, član Berlinske akademije umjetnosti i Francuskog instituta,
- najznačajniji pjesnik poljskog romantizma Adam Mickiewicz – njegova četiri stiha pod naslovom „Knezu Golicinu" objavljena na naslovnici zbornika budila su kontroverze s obzirom na to da se po prvi put pojavljuju upravo u zborniku *Kraków – Zagrzebiowi* i to gotovo četrdeset godina nakon Mickiewiczeve smrti,[1708]
- povjesničar Stanisław Smolka – profesor Jagelonskog sveučilišta, član Akademije umjetnosti u Krakovu, direktor Arhiva gradskih i zemaljskih dokumenata u Krakovu, dopisni član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu,[1709]
- povjesničar, političar i publicist Józef Szujski – profesor Jagelonskog sveučilišta, suutemeljitelj i član Akademije umjetnosti u Krakovu, suautor satiričkog političkog teksta *Teka Stańczyka*, jedan od utemeljitelja krakovske povijesne škole, zastupnik Carevinskog vijeća u Beču.[1710]

Poljska kritika većinom je pozitivno ocijenila zbornik. Odnosi se to na članke objavljene u sva tri dijela podijeljene Poljske.

Autor kritike objavljene u krakovskom dnevniku *Czas* ustvrdio je da je plan objave zbornika okrunjen sjajnim uspjehom, ističući pri tome da likovna djela u zborniku svojom kvalitetom natkriljuju književna djela.[1711] Suradnik časopisa *Przegląd Lwowski* o zborniku je zapisao da je riječ o prelijepoj publikaciji, koja daleko iza sebe ostavlja dotadašnja djela tog tipa. Pri tome je također istaknuo vrijednost likovnih djela, dok je književni dio ocijenio nešto slabije, ali je u zaključku ipak dao toplu preporuku za čitanje zbornika.[1712] Jedina kritika u kojoj je prevladao negativni sud o zborniku objavljena je ubrzo nakon objavljivanja zbornika u jednom lavovskom dnevniku, ali je u njoj kritika bila usmjerena prvenstveno na „konzervativnu sporost" pri realizaciji projekta izdavanja zbornika.[1713]

[1708] Više o toj temi vidi u: M. Czerwiński, „Kao Krakov Zagrebu… Povijest poljsko-hrvatskih odnosa u kontekstu albuma izdanog 1881. godine", *Krakov Zagrebu. Album posvećen stradalnicima potresa 1880. godine,* Zagreb 2011, str. 14-15.
[1709] *HAZU : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti : 1861.-2011. : 150,* Zagreb 2011, str. 276.
[1710] Podaci o autorima prema: *Encyklopedia PWN,* u: encyklopedia.pwn.pl (pristup 22.11.2016.).
[1711] „Kraków-Zagrzebiowi", *Czas*, 7.5.1881; „Wiadomości artystyczne, literackie i naukowe", *Czas,* 24.6.1881.
[1712] „Notatki literacko-bibliograficzne", *Przegląd Lwowski,* 15.5.1881.
[1713] Isto.

Od kritika objavljenih na području pod ruskom vlašću navest ću članak objavljen u varšavskom *Tygodniku Illustrowanom* i to pola godine nakon tiskanja zbornika. Prema autoru tog članka, kritika i javnost zbornik je ocijenila pohvalno.[1714]

O zborniku su u svojim člancima izvijestili i poljski časopisi pod njemačkom vlašću: poznanjski *Dwutyodnik dla Kobiet*, *Dziennik Poznański* i *Gazeta Toruńska*.[1715]

Zbornik je imao odjeka i na području Češke, jer je u jednom od najpopularnijih čeških časopisa *Lumiru* objavljen češki prijevod pjesme Adama Asnyka „Poslanje" iz zbornika *Kraków – Zagrzebiowi*.[1716]

O zborniku *Kraków – Zagrzebiowi* od zagrebačkog tiska tekstove su objavili časopis *Vienac* te dnevnici *Obzor* i *Agramer Zeitung*. Informaciju o objavi zbornika donio je i zadarski *Narodni list*. Hrvatska kritika je isključivo pozitivno ocijenila kako samu namjeru Poljaka da izdavanjem zbornika *Kraków – Zagrzebiowi* pomognu stradalnicima potresa, tako i sadržaj albuma. Pri tome je ponovno naglašena bratska povezanost hrvatskog i poljskog naroda. Autor tekstova o zborniku u *Obzoru* i *Viencu* bio je književnik, filozof i urednik Franjo Marković, jedna od istaknutijih osoba hrvatsko-poljskih veza druge polovice 19. stoljeća i u prošlosti jedan od urednika časopisa *Vienac*. Autor teksta u *Agramer Zeitungu*, u kojem se ponavlja većina podataka iz članka u *Obzoru*, nije poznat.[1717]

U *Obzoru* je Franjo Marković za zbornik ustvrdio da je „krasan" navodeći da su u njemu objavljena djela najistaknutijih poljskih umjetnika i pisaca. U recenziji se ponovo javio simbol bratske ljubavi. Franjo Marković je zapisao:

„Sadržajem, oblikom i svrhom svojom čovječje i bratske ljubavi služi album Poljakom na čast, a Hrvatom na utjehu. Koliko je tu srdaca poljskih zakucalo, i ruka se krenulo, kao u isti čas, a sve za nas, za postradale Hrvate! (…) Čovjekoljubnoj i bratinskoj pomoći poljske inteligencije mnogo smo zahvalni…".[1718]

U časopisu *Vienac* o zborniku je objavljen duži članak u kojem Franjo Marković u hrvatskom prijevodu donosi i ulomke iz zbornika. U tom članku Marković je ustvrdio da je zbornikom poljska inteligencija pokazala sućut svog naroda prema „svojoj postradaloj hrvatskoj braći". Marković smatra da „na utjehu i ukrepu najljepšu može biti našemu stradaocu narodu, kad mu se pred okom duševnim stvori krasan prizor, gdjeno je osamdeset otmenih

---

[1714] St. V. K., „Koło artystyczno-literackie w Krakowie", *Tygodnik Illustrowany*, 26.11.1881.
[1715] „Bibiografia", *Dwutygodnik dla Kobiet*, 28.5.1881; „Wiadomości literackie i artystyczne", *Dziennik Poznański*, 10.5.1881; „Kraków Zagrzebiowi", *Gazeta Toruńska*, 10.5.1881.
[1716] „Wiadomomości artystyczne, literackie i naukowe", *Czas*, 24.6.1881. Pjesma je objavljena pod naslovom „Posláni" u prijevodu J. V. Sládeka u časopisu *Lumir* IX (1881), str. 271.
[1717] „Krakau für Agram", *Agramer Zeitung*, 19.5.1881.
[1718] [F. Marković], „Krakov-Zagrebu", *Obzor*, 18.5.1881.

poljskih srdaca složno zakucalo za nas i svako iz svoje dubine izvadilo i poslalo na daleki jug cvietak, ljubavju zadahnut.“[1719] U prikazu krakovskog zbornika hrvatski književnik ističe tekstove iz zbornika u kojima autori spominju hrvatsko-poljske bratske veze, primjerice Michała Bałuckog koji je zapisao „ćutimo se braćom – oj Hrvati“, Stanisława Koźmiana koji je spomenuo „bratinsku sućut za nevolje hrvatske“, Fraciszeka Kluczyckog koji smatra da „nije novost u Poljskoj čuvstvo zajednice s južnimi Slovieni i iskrena te djelotvorna prijazan prema njim“. U članku Marković navodi i jednu crticu iz razvoja poljskog stručnog nazivlja, koja je spomenuta u zborniku: poljski profesori Stanisław Janikowski i Józef Oettinger pripremajući *Słownik terminologii lekarskiej polskiej* (hr. *Rječnik poljske liječničke terminologije*) koristili su se *Rječnikom liječničkog nazivlja* Ivana Dežmana.

Autor članka u *Agramer Zeitungu* zbornik je opisao kao „ljepuškast“. U tom je članku posebno istaknuta pjesma „Poslanje“ Adama Asnyka u kojoj se prepoznaju „bratskoplemenska ljubav i simpatija poljskoga naroda“.[1720]

Kao što se vidi na primjeru ovih citata i kao što je već spomenuto, Poljaci su u hrvatskim tekstovima o zborniku *Kraków – Zagrzebiowi* prikazani u izrazito pozitivnom kontekstu.

Organizator izdavanja zbornika Umjetničko-književno kolo iz Krakova planirao je da se zbornik prodaje i na području podijeljene Poljske pod ruskom vlašću, točnije u Poljskom Kraljevstvu. Samo u Varšavi za kupnju zbornika predbilježilo se više od 500 osoba.[1721] Ostvarenje takvih planova onemogućila je odluka Varšavskog komiteta cenzure, koji je zabranio raspačavanje cijelog zbornika na području Poljskog Kraljevstva.[1722] Razlozi za zabranu mogli su biti:

1) suradnja u zborniku osoba koje su sudjelovale u Studenačkom ustanku (1830-1831) te osoba koje su sudjelovale u Siječanjskom ustanku (1863-1864) ili ga podupirale. Naime, na području cijele carske Rusije bila su zabranjena djela iseljenika i državnih prijestupnika bez obzira na sadržaj i vrstu samih djela, a varšavska cenzura držala se te zabrane,[1723]

[1719] F. M[arković], „Krakov-Zagrebu“, *Vienac*, 28.5.1881.
[1720] „Krakau für Agram“, *Agramer Zeitung*, 19.5.1881.
[1721] [F. Marković], „Krakov Zagrebu“, *Obzor*, 18.5.1881.
[1722] J. Kostecki; M. Rowicka, *Granice wolności słowa w zaborze rosyjskim w latach 1865-1904 : wykaz publikacji polskojęzycznych zakwestionowanych oraz dopuszczonych do obiegu przez carską cenzurę zagraniczną*. t. 1, 1865-1889, str. 307.
[1723] D. Prokofjewa, „Carska cenzura i literatura polska drugiej połowy XIX – początku XX wieku”, *Polonisytka radziecka. Literaturoznawstwo*, Warszawa 1985, str. 468.

2) objava pjesme Adama Asnyka „Poslanje“, u kojoj je jasno izražena nada u obnovu Poljske. Da je ta pjesma razlog zabrane raspačavanja zbornika naveo je češki časopis *Lumir*, a prenio krakovski dnevnik *Czas*.[1724]

3) objava tekstova Adama Mickiewicza i Józefa Ignacyja Kraszewskog, osoba koje su se nalazile na listi autora s najvećim brojem publikacija zabranjenih na području Poljskog Kraljevstva.[1725]

Varšavski komitet cenzure bio je, među ostalim, zadužen za kontrolu svih tiskovina objavljenih u Varšavi kao i onih uvezenih te kontrolu kazališnih predstava. Komitet je mogao dati odobrenje za distribuciju tiskovine, potpunu zabranu njezine distribucije ili odobrenje uz uvjet da se iz tiskovine izbace određeni dijelovi. U komitetu je radila nevelika grupa službenika – na početku 20. stoljeća bilo ih je 18. Cenzura je gušila svako iskazivanje poljskih domoljubnih osjećaja i njegovanje poljske narodne tradicije. Tekstovi, koji bi na bilo koji način podsjećali na posebnost poljskih zemalja bili su zabranjivani. Treba naglasiti i da su cenzori često bili skloni mitu, kako bi dopustili objavu tiskovine neovisno o njezinom sadržaju.[1726] Djelovanje cenzure moglo je biti pooštreno i zbog ubojstva ruskog cara Aleksandra II. nepuna dva mjeseca prije objave krakovskog zbornika. Ubojstvo je počinio poljski revolucionar Ignacy Hryniewiecki, pripadnik tajne ruske revolucionarne organizacije Narodna volja.

Djelovanje cenzure na području podijeljene Poljske pod ruskom vlašću u razdoblju koje je tema ovog doktorskog rada spomenuo je i August Šenoa. U članku objavljenom u *Viencu* Šenoa je vrlo oštro prikazao cenzuru u Varšavi, navodeći da cenzura ne dozvoljava prikazivanje nijednog djela, koje bi spominjalo prošlost poljske države.[1727]

Zabranu raspačavanja zbornika na području Poljskog Kraljevstva Franjo Marković je u zagrebačkom časopisu *Vienac* komentirao riječima:

„Nemožemo si inače misliti, nego da je njeka pometnja povod bila cenzurnoj zabrani. Jer što može zazorna, pogibeljna biti u albumu, u njegovoj namjeni, u njegovih gore navadjanih prilozih, nekmoli u ostalih, koji su i bez najmanje sjenke kakove političke misli? zazorno spominjanje slovienske skupne porodice, kojoj da pripadaju i Poljaci kako i Hrvati? zazorno ono skromno spominjanje križarske prošlosti, i ona želja, da se protivni si dosad suplemenici bratski izmire? Ili zar je na omotu zazoran onaj citat iz Mickiewicza, koji veli: „Slobodu li

[1724] „Wiadomości artystyczne, literackie i naukowe”, *Czas*, 24.6.1881.
[1725] J. Kuszłejko, *Książka polska w Rosji na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1933, str. 53.
[1726] F. Ramotowska, „Warszawskie Komitety Cenzury w latach 1832-1915”, *Warszawa XIX wieku 1795-1918*, z. 2, str. 265-294; A. Chwalba, *Imperium korupcji w Rosji i w Królestwie Polskim w latach 1861-1917*, str. 95-98; L. Chimiak, *Gubernatorzy rosyjscy w Królestwie polskim 1863-1915*, str. 46-47.
[1727] A. Šenoa, „Poljska literatura“, *Vienac*, 30.8.1879.

štovat i ljubiti umieš, razgovoru našem nije treba riječi; ja tvoj uzdah, suzu moju ti razumieš, i ruku mi stisneš – to je poljski govor.“? To li je zazorno, pogibeljno, zlo? Ta zar je to kakva urota? Ako je taj album s ovakovim sadržajem i s ovakovom svrhom obće čovječnosti zazoran, onda neznamo kakovo djelo poljsko može nezapriečeno prolaziti pod cenzorom u Varšavi“.[1728]

U dnevniku *Obzor* Franjo Marković o toj je zabrani zapisao:

„Radosti našoj na taj plemeniti dar poljskoga naroda blagoizvolila je pridati gorku kapljicu – ruska cenzura! Ona je zabranila prodaju albuma u poljskom kraljevstvu ruskoga carstva. (…) A koji je mogao biti povod zabrani ruske cenzure? Izdavaoci su se navlaš uklanjali svakoj aluziji, koja bi mogla ruskoj vlasti zazorna biti; album je izraz čistoga humaniteta, pa ipak ga je ruska cenzura zabranila! Taj postupak je nam posve nerazumljiv; samo onda bismo si ga mogli tumačiti, ako si pomislimo, da je zabranitelj ruski cenzor nekakav Niemac, i to onakov Niemac, koji je, vele, telegrafirao, da su Poljaci krivi umorstvu cara Aleksandra II., i da su Poljaci krivi takodjer – potresu u Zagrebu. (…) a nadamo se da će i ruska vlast prestati smatrati čisto djelo humaniteta – zločinom. Ako se nesmiemo ni tomu nadati, što onda da si mislimo?“[1729]

Agramer Zeitung ustvrdio je da je izdavač izbjegavao sve što bi ruskoj vladi moglo biti neugodno, ali je cenzura ipak „na svoj neshvatljiv način“ zabranila prodaju zbornika u Poljskom Kraljevstvu.[1730]

Ipak, unatoč zabrani Umjetničko-književno kolo iz Krakova uspjelo je od prodaje zbornika, čiji je pojedinačni primjerak koštao 1 fr. i 50 c, odnosno s poštarinom 1 fr. i 75 c.,[1731] prikupiti 500 forinti. Donacija u tom iznosu 12. listopada 1881. poslana je gradonačelniku grada Zagreba Josipu Hoffmannu.[1732] O slanju te pomoći Zagrebu izvijestio je i časopis *Vienac*. Kratka vijest u tom časopisu o donaciji „vriednog družtva“ iz Krakova u korist zagrebačkih žrtava stradalih u potresu završava riječima „Živjela poljska braća!“.[1733] Zagrebački gradonačelnik primio je navedenu donaciju i uputio je zahvalu Umjetničko-književnom kolu, koja je i javno objavljena u krakovskom dnevniku *Czas*.[1734]

[1728] F. M.[arković], „Krakov – Zagrebu“, *Vienac*, 1881, br. 22.
[1729] [F. Marković], „Krakov Zagrebu“, *Obzor*, 18.5.1881.
[1730] „Krakau für Agram“, *Agramer Zeitung*, 19.5.1881.
[1731] „Kraków-Zagrzebiowi”, *Czas*, 7.5.1881.
[1732] „Wiadomośći artystyczne, literackie i naukowe”, *Czas*, 12.10.1881.
[1733] „Listak“, *Vienac*, 15.10.1881.
[1734] „Wiadomości artystyczne, literackie i naukowe”, *Czas*, 6.11.1881.

Prodaja zbornika s ciljem prikupljanja pomoći za Zagrepčane nastavljena je i nakon slanja prve donacije zagrebačkom gradonačelniku,[1735] ali podaci o novim donacijama Umjetničko-književnog kola za žrtve zagrebačkog potresa nisu pronađeni.

Ukupno je za potresom stradale stanovnike Zagreba pristiglo minimalno 4.860 forinti poljske pomoći. Taj iznos mogao je biti iskorišten za 48 jednokratnih pomoći za siromašne stanovnike pogođene potresom (ukupno je takvu pomoć primilo 173 građana Zagreba).[1736] Za usporedbu može se navesti da je za stradale stanovnike Zagreba ukupno prikupljeno 235.196 forinti donacija.[1737]

Tablica 1: Popis poljskih donacija stradalnicima zagrebačkog potresa.

	Donator	**Iznos pomoći**[1738]
1	Zemaljski odbor Kraljevine Galicije i Lodomerije zajedno s Velikom kneževinom krakovskom	1.000 fr.
2	Gradsko vijeće, Lavov	500 fr.
3	Zastupstvo grada Krakova	300 fr.
4	Poljski delegati na zajedničkom zasjedanju austrijske i mađarske delegacije u Budimpešti	?[1739]
5	Književno kolo, Lavov (prva uplata)	300 fr.
6	Književno kolo, Lavov (druga uplata)	300 fr.
7	Umjetničko-književno kolo, Krakov	500 fr.
8	Prihod od zabave održane u Lavovu	600 fr.[1740]
9	Uprava dnevnika *Czas*, Krakov	10[1741]
10	Prihod od predavanja Jana Szczepaniaka u Krakovu	15 fr.[1742]

[1735] „Wiadomości artystyczne, literackie i naukowe", *Czas*, 12.10.1881.
[1736] I. Perić, *Zagreb od 1850. do suvremenog velegrada*, Zagreb 2006, str. 91.
[1737] „Zaključni račun o milodarah za potresom postradale", *Narodne novine*, 19.9.1883.
[1738] Valuta u kojoj su u poljskim izvorima prikazane donacije je złoty reński (złr). Riječ je o guldenu, za koji se u Hrvatskoj koristio izraz forinta (fr.). U ovom radu svi iznosi prikazani su u jednoj valuti – forintama.
[1739] U izvoru („Korespondencya *Czasu*", *Czas*, 18.11.1880.) ne navodi se iznos donacije.
[1740] „Domaće viesti. Poljaci prama Hrvatom povodom potresa", *Obzor*, 3.1.1881.
[1741] „Izkaz XXIV", *Narodne novine*, 24.12.1880.
[1742] „Od Administracji *Czasu*", *Czas*, 22.5.1881.

11	Prihod od dva predavanja Jana Szczepaniaka u Varšavi	330 fr.[1743]
12	Władysław Ludwik Anczyc, Krakov	5 fr.[1744]
13	Mikołaj Jawornici [Krakov?]	?[1745]
14	Ludwik Grabowski [Poljsko Kraljevstvo?]	1.000 fr.[1746]
	Ukupno:	4.860 fr.

[1743] E. Prałat, *Wielcy w niepozornym*, Poznań-Łódź 2014, str. 126-127. U arhivskoj građi donacija se navodi u ruskoj valuti – 251 rubalj i 75 kopjeki (HDA, PRZV, kut. 157, dok. br. 1146/1881).
[1744] „Nadesłanie", *Czas*, 26.11.1880.
[1745] U izvoru („Od administracji *Czasu*", *Czas*, 27.11.1880.) ne navodi se iznos donacije.
[1746] „Kronika miejscowa i zagraniczna", *Czas*, 8.12.1880.

6. HRVATSKO-POLJSKE SVEUČILIŠNE VEZE S NAGLASKOM NA JAGELONSKO SVEUČILIŠTE U KRAKOVU

Na oblikovanje stavova pojedinaca, koji potom utječu na stavove dijela javnosti, mogu utjecati odlasci u druge zemlje. Na taj način pojedinci se mogu upoznati sa stanovnicima zemlje u kojoj borave, njezinom kulturom, poviješću, znanošću, političkom situacijom i slično. Jedan od oblika odlazaka u druge zemlje su boravci na stranim sveučilištima. U ovom poglavlju prikazat će se kakva je bila brojnost hrvatskih studenata na poljskim visokoškolskim učilištima u Lavovu i Krakovu s naglaskom na Jagelonsko sveučilište u Krakovu, najstarije poljsko sveučilište, koje je i danas jedan od centara hrvatsko-poljskih znanstvenih veza. Pokušat će se odgovoriti na pitanje jesu li i, ukoliko jesu, na koji su način hrvatski studenti nakon povratka u Hrvatsku utjecali na upoznavanje hrvatske javnosti s poljskom kulturom, poviješću, znanošću, političkom situacijom i slično te općenito na hrvatsko-poljske veze.

U do sada objavljenim radovima nije dan zaokružen prikaz boravaka hrvatskih studenata na visokim učilištima u Krakovu i Lavovu. Tek je fragmentarno u nekoliko radova spomenuto da su Hrvati studirali u Krakovu uz navođenje imena nekolicine studenata.[1747]

Kako bi se dobio širi kontekst boravka hrvatskih studenata na poljskim sveučilištima te kako bi se omogućila usporedba poljskih sa zagrebačkim sveučilištem, najprije će biti predstavljene osnovne informacije o zagrebačkom sveučilištu.

U drugoj polovici 19. stoljeća jedino sveučilište na području današnje Hrvatske bilo je Sveučilište Franje Josipa I. u Zagrebu. Sveučilište je osnovano 1874. godine i nastavilo je tradiciju visokog obrazovanja, započetu u Zagrebu 1669. godine. Na otvorenju zagrebačkog sveučilišta u ime Jagelonskog sveučilišta u Krakovu okupljenima se obratio njegov bivši rektor Fryderyk Kazimierz Skobel.[1748] U 19. stoljeća zagrebačko sveučilište sastojalo se od tri fakulteta i to Bogoslovnog, Prirodoslovnog i državoslovnog te Mudroslovnog. Broj studenata u prvom semestru akademske godine 1874/1875. bio je 290, a u prvom semestru akademske godine 1910/1911. 1280.[1749] Između te dvije akademske godine najviše studenata upisalo je

[1747] D. Agičić, „Kratka povijest Poljske Michała Tymowskog i hrvatsko-poljski odnosi u povijesnoj perspektivi“, u: M. Tymowski, *Kratka povijest Poljske*, Zagreb 1999, str. 203; S. Kale, „Hrvati u Poljskoj“, *Hrvatski iseljenički zbornik 2014,* str. 147.

[1748] U literaturi na hrvatskom jeziku netočno je navedeno ime krakovskog profesora kao Miroslav K. Skobel. Vidi: *Spomenica na svetčano otvaranje Kralj. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, prvoga hrvatskoga, dana 19. listopada 1874.*, Zagreb 1875, str. 116-117; F. K. Skobel, *Pamiętnik uroczystości otwarcia szkoły głównej w Zagrzebiu dnia 19. Października 1874 (Osobne odbicie z „Przeglądu lekarskiego”)*, 1874.

[1749] *Publikacije Kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu,* br. LIX. *Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije I. 1905*, U Zagrebu 1913, str. 750; .*Publikacije Kr. zemaljskog statističkog ureda u Zagrebu, br. LXXII. Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije II. 1906-1910*, U Zagrebu 1917, str. 521.

akademsku godinu 1907/1908. – 1464 osobe.[1750] Studenata je na zagrebačkom sveučilištu bilo puno manje nego primjerice na Sveučilištu u Beču, gdje se broj studenata kretao od 2722 (u prvom semestru akademske godine 1864/1865.) do 16767 (u prvom semestru akademske godine 1898/1899) ili na Sveučilištu u Budimpešti, gdje je broj studenata varirao od 1885 (u godini 1867/1868) do 4390 (1898/1899).[1751] Studij na Sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu trajao je četiri godine, uz iznimku Mudroslovnog fakulteta, gdje je do 1893. trajao tri godine. Do sada nije istraženo koliko je Poljaka, odnosno osoba rođenih na području današnje Poljske, studiralo na zagrebačkom sveučilištu. Iz popisa Jagelonskog sveučilišta u Krakovu, doznaje se da su na zagrebačkom sveučilištu u razdoblju do 1918. studirala dvojica Poljaka rođena u Galiciji, koji su ujedno bili i studenti krakovskog sveučilišta: Jan Horwáth (na zagrebačkom sveučilištu boravio je u drugom semestru akademske godine 1887/1888)[1752] te povjesničar književnosti i diplomat Tadeusz Stanisław Grabowski (na zagrebačkom sveučilištu boravio je dva semestra u razdoblju 1902/1903-1903/1904)[1753]. Uz navedene, na zagrebačkoj akademiji prije akademske godine 1851/1852. studirao je galicijski Poljak Jan Antoni Musiałek.[1754]

Prema fragmentarnim podacima iz različitih publikacija, proizlazi da je na zagrebačkom sveučilištu studiralo još osoba iz područja Galicije, ali se pri tome ne navodi niti iz kojeg su dijela Galicije niti je li riječ o Poljacima. Tako je primjerice časopis *Hrvatska vila* objavio podatak da je krajem proljeća 1882. godine od ukupno 330 slušatelja na zagrebačkom sveučilištu 2 bilo iz Galicije.[1755]

Godine 1894. pravaški dnevnik *Hrvatska* izvijestio je da se hrvatskoj mladeži iz Istre i Dalmacije ne priznaju ispiti položeni na zagrebačkom sveučilištu, pa nauke mora završavati na nekom od cislajtanskih sveučilišta.[1756] Dakle, diploma zagrebačkog sveučilišta nije bila automatski priznavana niti u Galiciji.

Osobe iz područja današnje Hrvatske te Hrvati rođeni izvan tog područja u drugoj polovici 19. stoljeća osim na zagrebačkom sveučilištu studirali su i izvan područja današnje Hrvatske, primjerice na sveučilištima u Parizu, Bologni, Budimpešti, Pragu, Beču, Grazu,

---

[1750] *Publikacije Kr. zemaljskog statističkog ureda u Zagrebu*, br. LXXII, str. 521.
[1751] K. Šimić Jagunić, *Sveučilište u Zagrebu 1874-1900. godine*, [magistarski rad], Filozofski fakultet, Zagreb 2011, str. 135. i 159.
[1752] M. Barcik, A. Cieślak, D. Grodowska-Kulińska et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51-1917/18 E-J*, Kraków, 2006, str. 830.
[1753] Isto, str. 518-518.
[1754] M. Barcik, A. Cieślak, P. Gaszyński et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51-1917/18 M-N*, Kraków, 2011, str. 582.
[1755] „Listak“, *Hrvatska vila*, II (1882-1883), br. 1, str. 20.
[1756] Zagreb, 4. svibnja, *Hrvatska*, 4.5.1894.

Innsbrucku[1757] te na sveučilištima u Galiciji: na Jagelonskom sveučilištu u Krakovu i Sveučilištu Franje I. u Lavovu, ujedno jedinim sveučilištima na kojima se u drugoj polovici 19. stoljeća predavalo na poljskom jeziku. Osim dva navedena sveučilišta, u Lavovu i Krakovu djelovala su i druga učilišta: u Krakovu Škola lijepih umjetnosti,[1758] a u Lavovu Tehnička akademija (od 1877/1878. Politehnička škola) i Veterinarska škola (od 1898/1899. Veterinarska akademija).

Na području Poljskog Kraljevstva, od 1870. do 1915. godine djelovalo je Varšavsko sveučilište s ruskim nastavnim jezikom. Prema pisanju Franje Račkog, na tom je sveučilištu, organiziranom u Povijesno-filozofski, Fizičko-matematički, Pravni i Liječnički fakultet 1884. godine studirala 1351 osoba.[1759] Prilikom istraživanja za ovaj rad nisu pronađeni podaci o hrvatskim studentima na Varšavskom sveučilištu.

[1757] „Manifestacije u Zagrebu“, *Hrvatska,* 1.5.1894.
[1758] U Krakovu se školovao hrvatski slikar Nikola Mašić, ali nije poznato je li to bilo u Školi lijepih umjetnosti. („Listak“, *Hrvatska vila,* III (1883-1884), br. 17, str. 271.). Što se tiče zavičajnika Kraljevine Hrvatske na toj akademiji, njihova prisutnost u razdoblju od akademske godine 1900/1901. do 1905/1906. nije zabilježena.
[1759] F. R[ački], „Poljska: Varšava i Krakov. (Putne uspomene o Rusiji.)“, *Vienac,* XIX (1887), br. 19.

6.1. Hrvatski studenti u Lavovu

Lavovsko je sveučilište na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće bilo brojem studenata najveće sveučilište u Galiciji, primjerice 1913. godine na lavovskom sveučilištu studiralo je gotovo pet tisuća studenata. Na lavovskom sveučilištu kao glavni jezik predavanja poljski je uveden sedamdesetih godina 19. stoljeća, a od 1882. godine Poljaci su postali najbrojniji nastavni kadar sveučilišta.

Na tom su sveučilištu tijekom druge polovice 19. i početkom 20. stoljeća boravili hrvatski studenti. O boravku hrvatskih studenata u Lavovu svjedoče podaci mrežnog izdanja *Hrvatske enciklopedije* Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, prema kojima su u Lavovu u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća studirali: prozaik Marin Bego (doktorirao 1912. godine), pisac i publicist Mate Dvorničić (diplomirao 1913. godine) te političar i odvjetnik Grga Budislav Angjelinović (doktorirao u Lavovu).[1760] Njima treba dodati i pravnika Korčulanina Vicka Dračevca, o kojem će više riječi biti u nastavku.[1761] Podatak o boravku hrvatskih studenata na lavovskom sveučilištu navodi i poljski povjesničar Henryk Batowski, koji tvrdi da je na početku 20. stoljeća „dosta studenata“ iz Dalmacije i Bosne studiralo na sveučilištima u Lavovu i Krakovu.[1762]

Vrijedne podatke o boravku hrvatskih studenata, točnije zavičajnika Kraljevina Hrvatske i Slavonije, na lavovskom sveučilištu donosi *Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije za 1905. godinu*. Termin *zavičajnik* označava pripadnika neke hrvatsko-slavonske općine.[1763] Upravo je na zavičajnosti bila temeljena pripadnost neke osobe Hrvatskoj i Slavoniji.[1764] U navedenom *Statističkom godišnjaku* objavljeni su podaci o slušateljima zavičajnicima Hrvatske i Slavonije na višim učilištima u kraljevinama i zemljama zastupanim u Carevinskom vijeću (Cislajtaniji) za akademske godine 1900/1901-1905/1906.[1765] Riječ je o prvom statističkom godišnjaku, kojeg je objavio Kraljevski zemaljski statistički ured u Zagrebu. Prema podacima iz godišnjaka u prosjeku je u promatranom razdoblju na lavovskom sveučilištu

---

[1760] Hrvatska enciklopedija, enciklopedija.hr (pristup 20.9.2016.).
[1761] M. Barcik, A. Cieślak, D. Grodowska-Kulińska et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850-1918 A-D*, Kraków 1999, str. 831.
[1762] H. Batowski, „Poljsko-jugoslavenski odnosi. Politički i kulturni odnosi”, *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 6, str. 537.
[1763] Ivan Kosnica zavičajnost definira kao „pripadnost pojedinca općini temeljem koje pojedinac ima posebna prava prema općini.“ (I. Kosnica, „Hrvatsko-slavonska pripadnost u Hrvatskoj i Slavoniji u nagodbenom razdoblju“, *Hrvatska i komparativna javna uprava*, XIV (2014), br. 2, str. 473).
[1764] I. Kosnica, n. dj., str. 486.
[1765] „Slušači (redoviti i vanredni) zavičajnici kralj. Hrvatske i Slavonije na višim učilištima u kralj. i zemljama zastupanim u carev. vieću, zimskih i ljetnih proljeća god. 1900/1-1905/6“, *Publikacije Kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu*, br. LIX, str. 760-761.

boravio jedan zavičajnik Kraljevina Hrvatske i Slavonije po semestru. Po prisutnosti tih studenata prednjači Pravni fakultet, na kojem je tijekom svih semestara akademskih godina 1900/1901, 1901/1902 i 1902/1903. boravio barem jedan student zavičajnik Kraljevina Hrvatske i Slavonije (vidi prilog 12). U iduće tri godine nisu zabilježeni takvi studenti na Pravnom fakultetu. Na Filozofskom i Bogoslovnom fakultetu lavovskog sveučilišta zabilježeni su boravci zavičajnika iz navedenog područja samo u dva semestra tijekom obrađenih šest akademskih godina, a na Pravnom samo u jednom semestru. Kao što se vidi iz prezentiranih podataka, zavičajnika iz Kraljevina Hrvatske i Slavonije na lavovskom sveučilištu u promatranom razdoblju bilo je iznimno malo. Nažalost, u idućem statističkog godišnjaku, koji pokriva razdoblje od 1906. do 1910. nema podataka o hrvatskim studentima na višim učilištima Cislajtanije.

Kako u Statističkom godišnjaku za 1905. godinu nisu navedeni detaljniji podaci o hrvatskim studentima na sveučilištima Austro-Ugarske Monarhije niti oni obuhvaćaju duže vremensko razdoblje te zbog nemogućnosti pristupa popisu studenata lavovskog sveučilišta, za ovaj rad nisu detaljnije analizirani podaci o studentima lavovskog sveučilišta iz područja današnje Hrvatske, odnosno o studentima tog sveučilišta koji su se izjasnili kao Hrvati.

U Lavovu je osim sveučilišta djelovala i Veterinarska škola (od 1898/1899. Veterinarska akademija), na kojoj su također zabilježeni boravci hrvatskih studenata, primjerice Bogoslava Ljevačića, koji je doktorirao na toj akademiji 1910. godine, te Nikole Ritzoffya, za kojeg hrvatski izvori govore da je u Lavovu samo studirao.[1766] Prema statističkom godišnjaku u razdoblju od akademske godine 1900/1901. do 1905/1906. na toj je akademiji u prosjeku svaki semestar studiralo troje zavičajnika Kraljevina Hrvatske i Slavonije. Najbrojniji su bili tijekom akademske godine 1905/1906, kada ih je zabilježeno 6 u svakom od semestara, te tijekom akademskih godina 1902/1903. i 1903/1904, kada ih je bilo po četiri u svakom semestru. Na lavovskoj politehnici tijekom šest akademskih godina nisu zabilježeni zavičajnici Kraljevina Hrvatske i Slavonije (vidi prilog 12).

[1766] Isto.

6.2. Sveučilište u Krakovu

Jagelonsko sveučilište u Krakovu osnovao je 1364. godine poljski kralj Kazimir III. Veliki. Sveučilište je tada nosilo naziv Studium generale. Bilo je to prvo sveučilište osnovano u Poljskoj i nakon sveučilišta u Pragu drugo u srednjoj Europi. Nakon smrti kralja Kazimira III. 1370. godine, sveučilište je prestalo s radom.

Zahvaljujući oporuci poljske kraljice Jadvige – unuke bosanskog kralja Stjepana II. Kotromanića, kralj Vladislav II. Jagelo 1400. godine obnovio je djelatnost sveučilišta. Sveučilište u Krakovu postalo je tada znanstveno-kulturni centar Poljske. To se poklapalo i s tadašnjim političkim položajem Krakova, koji je u to vrijeme bio političko središte Poljsko-Litvanske Unije, što će ostati do kraja 16. stoljeća.[1767] Petnaesto stoljeće bilo je razdoblje procvata sveučilišta. U to vrijeme godišnje se oko 200 studenata upisivalo na krakovsko sveučilište, od kojih je 44% dolazilo iz stranih zemalja. Jedan od najpoznatijih studenata krakovskog sveučilišta u 15. stoljeću bio je astronom Nikola Kopernik.

Polovicom 16. stoljeća sveučilište je pogodila kriza, uzrokovana reformacijom, vjerskim podjelama i osnutkom novih sveučilišta (primjerice u Vilniusu i Zamościu). Povijest sveučilišta u idućem stoljeću obilježena je borbom s isusovcima za prvenstvo na području obrazovanja u Krakovu. Najslavniji student Krakovske akademije iz tog razdoblja je Jan Sobjeski, budući poljski kralj i pobjednik u bitci s Osmanlijama kod Beča 1683. godine.

Krajem 18. stoljeća (1777-1786) pod vodstvom svećenika Huga Kołłątaja sveučilište je ponovno reformirano i modernizirano. Modernizacija je, među ostalim, uključivala uvođenje poljskog jezika umjesto latinskog na sve smjerove osim teologije, dolazak istaknutih znanstvenika te izgradnju sveučilišnih objekata. Reforma je provedena zahvaljujući prvoj poljskoj školskoj vlasti – Komisiji za narodno obrazovanje.

Nakon treće podjele Poljske (1795) sveučilište je ujedinjeno sa Sveučilištem u Lavovu (1805) i germanizirano. Do ponovne polonizacije došlo je četiri godine kasnije, u vrijeme dok se Krakov nalazio pod vlašću Napoleona. Porazom Napoleona i stvaranjem takozvane Krakovske Republike sveučilište je dobilo naziv Jagelonsko sveučilište (1817). Godine 1846. Krakovska Republika pripojena je austrijskoj pokrajini Galiciji, a sveučilište je reorganizirano i ponovno podvrgnuto germanizaciji (1847-1848).

Zahvaljujući povlasticama, koje je Galicija stekla u drugoj polovici 19. stoljeća, sveučilište je steklo novi polet – razvijale su se humanističke i prirodne znanosti te matematika.

[1767] Zbog požara, koji je zahvatio kraljevski dvorac na Wawelu 1595. godine, poljski kralj Sigismund III. Vasa donio je odluku o selidbi dvora u Varšavu.

Sveučilište je tada bilo podijeljeno na četiri fakulteta: Filozofski, Pravni, Teološki i Liječnički. Takva podjela bilo je u to vrijeme uobičajena na sveučilištima u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Primjerice, prilikom utemeljenja zagrebačkog sveučilišta planirano je da i ono ima takvu organizaciju, ali je studij medicine osnovan tek potkraj Prvog svjetskog rata.

Studij na Jagelonskom sveučilištu trajao je osam semestara (četiri akademske godine), uz nekoliko iznimaka: 1) liječnički studij trajao je deset semestara, 2) pedesetih i šezdesetih godina 19. stoljeća studij na Filozofskom fakultetu trajao je šest semestara, 3) studij farmacije trajao je četiri semestra te 4) poljoprivredni studij šest semestara. Nakon što bi student odslušao zadani broj predavanja tijekom propisima određenog vremena, studij bi završio stjecanjem apsolutorija, dokumenta koji potvrđuje završetak viših studija i koji je bio temelj za pokretanje postupka stjecanja doktorata. No, i tu je bilo iznimaka: primjerice, na Pravnom fakultetu nakon četvrtog semestra student je trebao položiti državni povijesno-pravni ispit, a studij na Liječničkom fakultetu od 1874. godine nije završavao stjecanjem absolutorija nego doktorata.[1768] Sam postupak stjecanja doktorata na fakultetima Jagelonskog sveučilišta uključivao je polaganje nekoliko ispita – rigoroza.

Godine 1870. sveučilište je dobilo poljski karakter i ponovno je postalo jedan od glavnih središta poljske kulture i znanosti. U tom vrijeme godišnje se na sveučilište upisivalo oko 1000 studenata iz sva tri područja podijeljene Poljske (ruskog, austrijskog te njemačkog) te iz cijele Austro-Ugarske Monarhije.[1769] Broj studenata bio je veći nego na sveučilištu u Zagrebu. Tada se na Jagelonskom sveučilištu oblikovala i tzv. krakovska škola povijesti, koja je polazila od stajališta da se sudbina naroda uspješno razvijala u razdobljima kada je u društvu dominirao kult državne vlasti te građanska lojalnost prema njoj. Takvo polazište sugeriralo je pozitivan odnos prema suvremenoj državnoj vlasti.[1770] Među glavne predstavnike te škole ubrajaju se Michał Bobrzyński, Józef Szujski, Stanisław Smolka i Stanisław Tarnowski. Ako je suditi prema tekstovima u hrvatskom književnom časopisu *Vienac*, Józef Szujski i Stanisław Tarnowski nisu bili nepoznati hrvatskoj književnoj javnosti. O Józefu Szujskom prigodom njegove smrti časopis je zapisao da je „jedan od najznamenitijih spisatelja i učenjaka poljskih (…) Proslavio se je ne samo kao povjestnik, nego takodjer kao dramatik i novelista.“[1771] Stanisława Tarnowskog taj je časopis opisao kao slavnog poljskog kritičara i povjesničara

[1768] Zahvaljujem kolegi dr. sc. Przemysławu Marcinu Żukowskom iz Arhiva Jagelonskog sveučilišta u Krakovu na podacima.
[1769] Podaci o povijesti krakovskog sveučilištu prema: K, Stopka, Historia, www.uj.edu.pl/uniwersytet-z-collegium-medicum/historia, (pristup 17.09.2016.); „Uniwersytet Jagielloński”, *Encyklopedia PWN*, encyklopedia.pwn.pl/haslo/Uniwersytet-Jagiellonski;3991418.html (pristup 17.09.2016.).
[1770] J. Buszko, *Wielka historia Polski*, sv. 8*: Od niewoli do niepodległości (1863-1918)*, str. 136-137.
[1771] „Listak“, *Vienac*, XV (1883), br. 7. Fotografija Józefa Szujskog objavljena je u 13. broju tog godišta *Vienca*.

književnosti dodajući da je on i predsjednik krakovske poljske akademije.[1772] U *Viencu* je u nekoliko članaka spomenut i Stanisław Smolka,[1773] koji je tijekom boravka Franje Račkog u Krakovu 1884. godine bio njegov vodič kroz grad.[1774]

U posljednjem desetljeću 19. stoljeća, točnije od 1897. godine, na Jagelonsko sveučilište u Krakovu službeno je dopušten upis ženama. Prve studentice na tom su sveučilištu polazile studij farmacije već tri godine ranije (1894).[1775] Za usporedbu, na sveučilištu u Zagrebu prve studentice počele su polaziti Mudroslovni fakultet 1895. godine.[1776]

Članci o Jagelonskom sveučilištu u zagrebačkom tisku druge polovice 19. stoljeća istraženom za ovaj rad nisu bili česti. Članci se mogu podijeliti na one u kojima se samo izvještava o sveučilištu te na one u kojima se daju ocjene tog sveučilišta. U prvu skupinu može se, primjerice, uvrstiti citiranje naredbe cara Franje Josipa I. upućene 1860. godine grofu Agenoru Gołuchowskog da se na sveučilištu kao jezik predavanja vrati jezik kojim je tamo predavano prije nego je Krakov pripojen Habsburškoj Monarhiji,[1777] vijest o proslavi 500. obljetnice utemeljenja sveučilišta 1864. godine[1778] te vijest o otvorenju nove zgrade krakovskog sveučilišta 1887. godine.[1779] Ocjene u zagrebačkom tisku o Jagelonskom sveučilištu bile su vrlo pozitivne. Tako suradnik pravaškog lista *Hervatska*, oštro osuđujući uvođenje njemačkog jezika na Jagelonsko sveučilište nakon pripojenja Krakova Habsburškoj Monarhiji to sveučilište opisuje kao „sveti hram svetih Jagelonah“.[1780] Student sveučilišta Ivan Gostiša 1877. godine piše: „Slavno je ovdje i starinom i cienom svojom sveučilište Jagiełłonsko [Jagelonsko]“.[1781] Jedini opširan članak o Jagelonskom sveučilištu djelo je Franje Račkog, koji ga je posjetio 1884. godine. U članku je Rački ustvrdio da su za to sveučilište vezana „mnoga

---

[1772] „Listak“, *Vienac*, XXXIV (1902), br. 8. Od nekoliko članaka časopisa *Vienac* u kojem se spominje Stanisław Tarnowski može se izdvojiti tekst o njegovom djelu o povijesti poljske književnosti („Listak”, *Vienac,* XXXIII (1901), br. 6).

[1773] O Stanisławu Smolki čitatelji *Vienca* mogli su doznati da je bio jedan od autora u zborniku *Kraków – Zagrzebiowi* izdanom 1881. godine i pročitati njegov tamo objavljeni tekst (F. M[arković], „Krakov – Zagrebu“, *Vienac*, XIII (1881), br. 22). Isti je časopis 1891. godine objavio vijest o tiskanju djela *Poczet królów polskich*, u kojem je Smolka bio suautor („Listak”, *Vienac* XXIII (1891), br. 6.).

[1774] U članku Franje Račkog navedeno je da je riječ o mladom sveučilišnom profesoru, poljskom povjesničaru St. Sm. (F. R[ački], n.dj, br. 21.).

[1775] „Kim był student UJ na przestrzeni wieków? Rozmowa z prof. Krzysztofem Stopką (część III)“, *Uniwersytet Jagielloński w Krakowie,* www.uj.edu.pl/wiadomosci/-/journal_content/56_INSTANCE_d82lKZvhit4m/10172/114460018 (pristup 23.10.2016.).

[1776] *Publikacije Kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu,* br. LIX, str. 750.

[1777] „Uredovni dio“, *Narodne novine,* 25.10.1860.

[1778] „Austrija“, *Narodne novine,* 27.5.1864.

[1779] „Listak“, *Vienac,* XIX (1887), br. 28.

[1780] „Galicia i Austria“, *Hervatska*, I (1871), br. 20.

[1781] I. Gostiša, „Pouka. Krakov“, *Vienac,* IX (1877), br. 33.

sjajna imena bratskog nam naroda“, hvaleći pri tome bogatstvo sveučilišne knjižnice i predstavljajući njegov razvoj.[1782]

Prve veze sveučilišta u Krakovu i znanstvenika s hrvatskih područja sežu u 15. stoljeće. Primjerice, o tome svjedoči prijepis astrološke rasprave Dubrovčanina Gjina Gazullija, što je na krakovsko sveučilište stigao 1468. godine posredstvom zagrebačkog kanonika astrologa Marcina Bylice. Posjedovanje te rasprave od strane krakovskog sveučilišta značajno je doprinijelo širenju Gazulijeva nauka,[1783] što je još jedan dokaz važnosti krakovskog sveučilišta u tadašnjoj Europi.

Sveučilište u Krakovu od 15. stoljeća privlačilo je studente iz područja današnje Hrvatske. Tijekom druge polovice 15. i početkom 16. stoljeća na njemu je studiralo više od 100 hrvatskih studenata,[1784] pri čemu je najveći broj studenata zabilježen u 16. stoljeću – poljskom „zlatnom vijeku“. Od hrvatskih studenata u Krakovu u tom razdoblju ističu se kaločki nadbiskup i političar Juraj Frankapan (1459 – 1520),[1785] humanist Vinko Pribojević (sredina 15. st. – 1532), crkveni prelat, diplomat i pisac Antun Vrančić (1504 – 1573),[1786] njegov brat diplomat, povjesničar i pjesnik Mihovil Vrančić (1507 – 1570)[1787] te teolog i državnik kardinal Juraj II. Drašković (1525 – 1587).[1788]

Možemo spomenuti da je Krakov tijekom cijelog 16. stoljeća bio zanimljiv osobama iz područja današnje Hrvatske i to prvenstveno kao sjedište poljskog kralja. O tome svjedoče boravci u Krakovu šibenskog biskupa i trogirskog arhiđakona Ivana Štafilića (Stafilea), zatim jednog od najznačajnijih europskih humanista svog vremena Andrije Dudića te liječnika Tome

[1782] F. R[ački], n.dj, br. 25.
[1783] Ž. Dadić, *Egzaktne znanosti hrvatskoga srednjovjekovlja*, Zagreb 1991, str. 108.
[1784] D. Agičić, „Kratka povijest Poljske...”, str. 203.
[1785] Isto.
[1786] [s.a.], „Vrančić, Antun“, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 11, str. 499.
[1787] [s.a.], „Vrančić, Mihovil“, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 11, str. 500.
[1788] J. Sopta, „Drašković, Juraj II”, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 3, str. 591.

Budislavića.[1789] U Krakovu i drugim poljskim gradovima u 16. su stoljeću djelovali i Petar Pavao Vergerije, Stjepan Brodarić, Pavao Skalić, Bartul Đorđević i drugi.[1790]

Boravci studenata s područja današnje Hrvatske na Jagelonskom sveučilištu u razdoblju od 17. pa sve do druge polovice 19. stoljeća ne spominju se u literaturi o hrvatsko-poljskim vezama.

6.2.1. Studenti s područja današnje Hrvatske na Jagelonskom sveučilištu u razdoblju od akademske godine 1850/1851. do 1917/1918.

Sporadično se u literaturi javljaju imena studenata iz današnje Hrvatske te studenata Hrvata, koji su na Jagelonskom sveučilištu studirali u razdoblju od akademske godine 1850/1851. do akademske godine 1917/1918. Međutim, niti u jednom do sada objavljenom radu toj se temi nije pristupilo na sustavan način.

Analiza studenata iz područja današnje Hrvatske te Hrvata na Jagelonskom sveučilištu u navedenom razdoblju provedena je na temelju popisa studenata Jagelonskog sveučilišta *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51-1917/18*.[1791] Navedeni popis sadrži sljedeće informacije o studentima:

- osobne podatke (prezime i ime, datum te mjesto i zemlja rođenja, vjeroispovijest, nacionalnost, državljanstvo),
- podatke o roditeljima i starateljima (ime i prezime, zaposlenje / položaj, mjesto stanovanja),
- podatke o školovanju studenta izvan Jagelonskog sveučilišta (naziv i mjesto ustanove, stečeni stupnjevi obrazovanja, razdoblje školovanja),
- podatke o studiju na Jagelonskom sveučilištu (fakultet, status studenta, razdoblje studija, završetak studija i stečeni stupanj obrazovanja, datum polaganja rigoroza),

[1789] Ivan Štafilić početkom 16. stoljeća za vladanja poljskog kralja Sigismunda Starog kao papinski legat boravio je u kraljevskom dvorcu u Krakovu. Kralj Sigismund Stari 1512. godine dodijelio mu je poljsko plemstvo. U istom dvorcu, ali za vladavine njegovog nasljednika, poljskog kralja Sigismunda Augusta, boravio je Andrija Dudić. Dudić je kao poslanik njemačkog cara i hrvatsko-ugarskog kralja Maksimilijana II. u Krakovu bio od 1566. godine. Trinaest godina kasnije Dudić se naselio u Wrocławu, u kojem je umro. Posljednjeg od navedenih, Dubrovčanina Tomu Budislavića, biskup Krakovske biskupije Piotr Myszskowski u drugoj polovici 16. stoljeća imenovao je svojim osobnim liječnikom i kanonikom Krakovske biskupije. Poljski kralj Stjepan Bathory dodijelio mu je 1585. godine titulu poljskog plemića i naslov kraljevskog liječnika.
Krakov su u 15. i 16. stoljeću posjetila i dva hrvatska bana. Ban Matko Talovac u poljskom kraljevskom gradu bio je u prvoj polovici 15. stoljeća, a ban Petar Berislavić početkom 16. stoljeća. (S. Kale, „Hrvati u Poljskoj", str. 146-147.).
[1790] D. Agičić, „Kratka povijest Poljske…", str. 204.
[1791] *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51-1917/18*, Kraków, 1999-2015.

- napomene.

Kod nekih studenata nisu navedeni sve informacije.

Analiza je dopunjena podacima o hrvatskom slavistu Stjepanu Ivšiću, koji je na sveučilištu u Krakovu ukupno dva semestra studirao klasičnu filologiju (1907-1908),[1792] a nije naveden na tom popisu.

U razdoblju od akademske godine 1850/1851. do akademske godine 1917/1918. u knjigama studenata Jagelonskog sveučilišta zabilježeno je svega sedamnaest studenata, koji su kao mjesto rođenja naveli naselja s područja današnje Hrvatske (vidi prilog 10).[1793] Studenti su rođeni u Iloku (dvojica), Vukovaru, Sotinu, Osijeku, Daruvaru, Krapini, Varaždinu, Stubici, Zagrebu, Korenici, Senju, Lumbardi, Puli te u naseljima koja su navedena pod nazivima Dubrovcán (vjerojatno Dubrovčan kraj Tuheljskih Toplica), Dubrawa (vjerojatno Dubrava) i Lubieszczyca (možda Ljubešćica kraj Novog Marofa). Uz potonja tri naselja navedeno je da se nalaze u Hrvatskoj odnosno za Lubieszczycu u Kroaciji. Sedamnaestorici studenata treba pribrojiti Stjepana Ivšića, rođenog u Orahovici.

Od studenata samo je jedna osoba bila ženskog spola, dok su ostali bili muškarci. Jedina studentica je Poljakinja Anna Ripper ud. Grosse, rođena u Puli 1879. godine, koja je na Filozofskom fakultetu Jagelonskog sveučilišta studirala od akademske godine 1901/1902. do akademske godine 1903/1904. Anna Ripper bila je kći Juliusza von Rippera, pripadnika austro-ugarske ratne mornarice. Boravci Poljaka pripadnika austro-ugarske mornarice u Puli nisu bili rijetkost, naime u tom je gradu bila mornarička baza Austro-Ugarske Monarhije, u kojoj su služili i Poljaci.[1794] Otac Anne Ripper ud. Grosse, Juliusz von Ripper 1905. godine imenovan je na položaj zapovjednika baze i luke u Puli. U vrijeme studiranja Anne Ripper u Krakovu imao je titulu kontraadmirala, da bi 1911. bio unaprijeđen u admirala.[1795]

Za studente iz područja današnje Hrvatske najprivlačniji su bili Filozofski i Pravni fakultet Jagelonskog sveučilišta. Na Filozofskom fakultetu studiralo je devet studenata (50%),

---

[1792] J. Lisac, E. Hercigonja, „Ivšić, Stjepan“, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6, str. 208; M. Hraste, „Prof. dr. Stjepan Ivšić“, *Jezik*, IX (1961/1962), br. 4, str. 98.

[1793] Pri analizi studenata s područja današnje Hrvatske nije uzet u obzir bivši student Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Anton Politeo, za kojeg u djelu *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51-1917/18* nije navedeno ni mjesto ni država rođenja. Daljnja istraživanja mogla bi dokazati da je i on rođen na području današnje Hrvatske.

[1794] Postotak Poljaka u časničkom zboru austro-ugarske ratne mornarice nije bio velik. S 4% 1885. godine pao je na 2,8% 1910. godine. (S. Kudela, W. Pater, *Časnici poljske ratne mornarice : apsolventi Carsko-kraljevske vojne pomorske akademije u Rijeci*, Gdańsk 2010, str. 24).

[1795] S. Kudela, W. Pater, n.dj, str. 25. (U tom djelu objavljena je biografija Juliusza von Rippera.)

na Pravnom osmorica (44%), Liječnički fakultet izabrao je samo Zdenko Portik (6%), a na Teološkom fakultetu nije zabilježen niti jedan student iz područja današnje Hrvatske. Ako se ti omjeri usporede s podacima o hrvatskih studentima na češkom sveučilištu u Pragu za razdoblje od kraja 19. do početka 20. stoljeća (od 1882. do 1918.) uočava se odstupanje. Naime, hrvatski studenti na češkom sveučilištu u Pragu bili su najbrojniji na Pravnom fakultetu (65%), nakon kojeg slijedi Filozofski (21%) te na kraju Medicinski (14%).[1796]

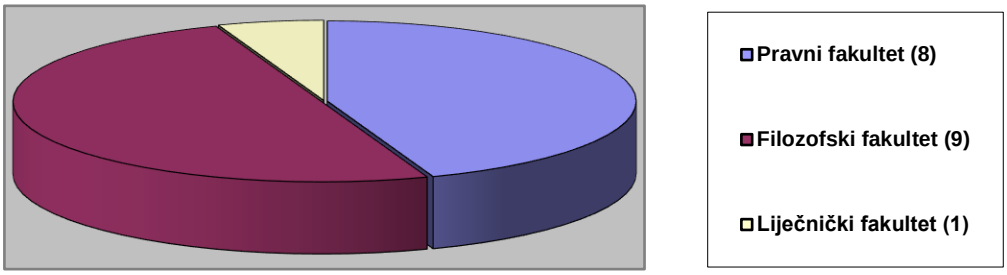

Grafikon 4: Fakulteti Jagelonskog sveučilišta na kojima su studirale osobe iz područja današnje Hrvatske.

Većina studenata iz područja današnje Hrvatske na Jagelonskom sveučilištu imala je status redovnog studenata (13), dva su bila izvanredna, a kod dvojice koji su na Jagelonskom sveučilištu jedino obranili doktorsku radnju iz područja prava status nije naveden. Absolutorij su stekla dvojica studenata Pravnog fakulteta (Vicko Dračevac i Adolf Jakšić) te dvojica studenata Filozofskog fakulteta (Julije Benešić i Branko Vodnik).[1797] Doktorat na Jagelonskom sveučilištu stekla su ukupno trojica studenata iz područja današnje Hrvatske i to svi na Pravnom fakultetu: Hugo Grosser, Maurycy Obershon i Aleksander Oszwald (Oswald).[1798] Iako na zagrebačkom sveučilištu sve do završetka Prvog svjetskog rata nije bilo studija medicine, na Liječničkom fakultetu Jagelonskog sveučilišta niti jedan student iz područja današnje Hrvatske nije stekao doktorat. Ako usporedimo te podatke s podacima o stjecanju titule doktora među hrvatskim studentima na sveučilištima u Pragu, možemo uočiti dvije potpuno različite situacije. Naime, na češkom sveučilištu u Pragu i na njemačkom sveučilištu u Pragu većina hrvatskih

[1796] D. Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, Ibis grafika, Zagreb 2000, str. 130.
[1797] Za Stjepana Ivšića u dostupnoj literaturi nisam pronašao podatak o njegovom statusu na Jagelonskom sveučilištu niti o sveučilištu na kojem je stekao absolutorij te zbog toga nije uvršten u analizu statusa studenata niti u analizu studenata koji su na Jagelonskom sveučilištu stekli absolutorij. O S. Ivšiću ne postoje podaci niti u popisu studenata Jagelonskog sveučilišta.
[1798] Vilim Frančić, koji je stekao titulu doktora filozofije na Filozofskom fakultetu Jagelonskog sveučilišta 1924. nije ubrojen među osobe koje su stekle doktorat u razdoblju od 1850/1851. do 1917/1918. godine. Nije naveden niti među osobama, koje su stekle absolutorij u tom razdoblju, jer je to postigao 1922. godine.

studenata doktorirala je na medicinskom fakultetu (73% hrvatskih studenata, koji su doktorat stekli na češkom te 76% hrvatskih studenata koji su doktorat stekli na njemačkom sveučilištu).[1799]

Što se tiče nacionalne strukture najveći broj studenata s područja današnje Hrvatske upisao je da su Hrvati. Tako su se odredila osmorica (47%), koja su pod nacionalnost upisali: hrvatska, Hrvatska, Hrvat ili Kroat. Njima treba dodati i Stjepana Ivšića, koji nije naveden u objavljenom popisu studenata Jagelonskog sveučilišta. Pet studenata je zapisalo da su Poljaci (29%). Dva studenta izjasnila su se kao Srbi (12%), a dvojica nisu navela svoju nacionalnost (12%).

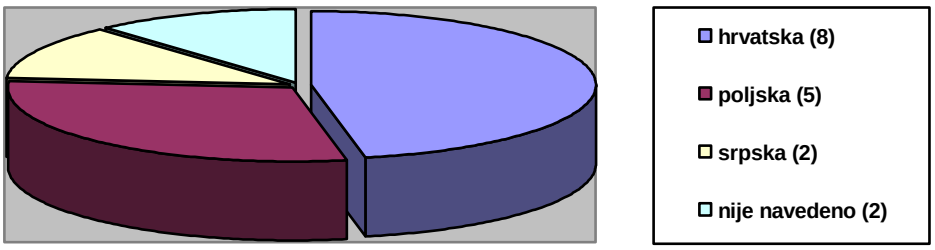

Grafikon 5: Studenti iz područja današnje Hrvatske prema nacionalnosti.

Velika većina promatranih studenata izjasnila se da su rimokatoličke vjeroispovijesti (njih 13, odnosno 76%), jedan student naveo je da je pravoslavne vjeroispovijesti (6%), dok za tri studenta vjeroispovijest nije navedena (18%).

Na Jagelonsko sveučilište promatrani studenti odlazili su pojedinačno, zbog čega u Krakovu niti u jednom trenutku nije boravila brojnija skupina studenata iz područja današnje Hrvatske. Većina studenata u Krakovu je studirala u razdoblju od akademske godine 1900/1901. do 1909/1910. (šest studenata), te u razdobljima 1880/1881-1889/1890. i 1910/1911-1918/1919. (po četvorica studenata u svakom razdoblju), a najmanje u razdoblju od 1850/1851. do 1879/1880. (samo trojica – po jedan u svakom desetljeću).

U vrijeme kada je najveći broj hrvatskih studenata studirao na Jagelonskom sveučilištu (1900/1901-1909/1910) zabilježen je na sveučilištu u Zagrebu masovni ispis studenata. Riječ je o 1908. godini, kada su se studenti zbog umirovljenja profesora Đure Šurmina, zastupnika Hrvatske pučke napredne stranke, ispisivali iz sveučilišta u Zagrebu i u velikom broju odlazili na studij na češko sveučilište u Pragu. Profesora Šurmina zbog političkih je razloga umirovio

[1799] D. Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi…*, str. 175.

ban Pavao Rauch. Tijekom ljeta 1908. godine na češko sveučilište u Pragu bilo je upisano oko 650 hrvatskih studenata.[1800] Ipak, kako se vidi po broju hrvatskih studenata na Jagelonskom sveučilištu, masovni ispis studenata sa zagrebačkog sveučilišta nije značajno podigao broj hrvatskih studenata u Krakovu.

Na veliko povećanje broja hrvatskih studenata na Jagelonskom sveučilištu nije utjecalo niti izbacivanje grupe studenata sa zagrebačkog sveučilišta zbog spaljivanja mađarske zastave 1895. godine. Dio zagrebačkih studenata tada je studij nastavio u Pragu, gdje je 1897. pokrenuo časopis *Hrvatska Misao*. U prvom broju časopisa Stjepan Radić je ustvrdio kako bi hrvatska mladež umjesto sveučilišta u Beču, Grazu i Innsbrucku trebala pohađati sveučilišta u Pragu, Krakovu ili Lavovu.[1801] U istom je časopisu te iste godine uz poziv na studij u Prag, istaknuto da studenti na kraće vrijeme mogu otići i na studij u Krakov ili Lavov te se tamo upoznati s „poljskim stvarima".[1802]

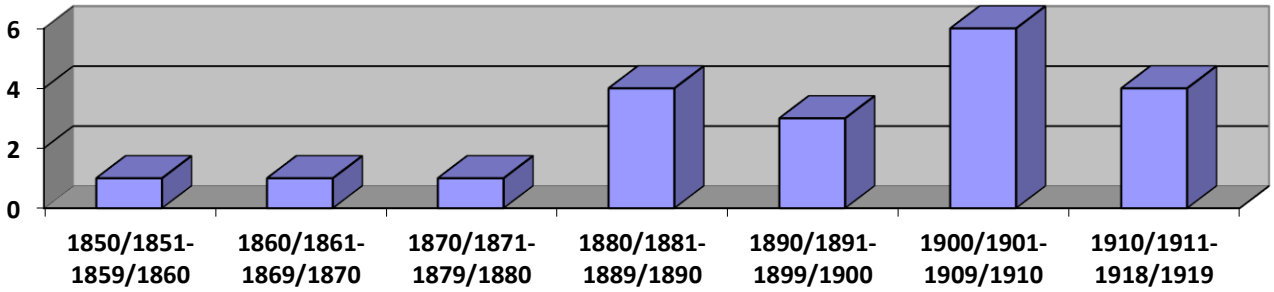

Grafikon 6: Studenti Jagelonskog sveučilišta iz područja današnje Hrvatske prema razdoblju studiranja.

Promatrajući razdoblje od akademske godine 1860/1861. do akademske godine 1902/1903., odnosno razdoblje koje je tema ovoga doktorskog rada, na Jagelonskom sveučilištu boravilo je ukupno 11 studenata iz područja današnje Hrvatske. Jedan student izabrao je Liječnički fakultet, petorica Pravni, a pet studenata je studiralo na Filozofskom fakultetu. Među studentima Filozofskog fakulteta kao osobe koje će značajno utjecati na jačanje hrvatsko-poljske kulturne suradnje ističu se Ivan Gostiša, Branko Vodnik i Julije Benešić. Promatrajući spolnu strukturu od jedanaest studenata deset je bilo muškaraca i jedna žena (Poljakinja Anna Ripper ud. Grosse). Podjela prema nacionalnosti je sljedeća: 5 Hrvata (Julije Benešić, Branko

[1800] Isto, str. 170. O studentskom štrajku 1908. i odlasku studenata u Prag vidi: T. Luetić, „Studentski štrajk na Sveučilištu u Zagrebu 1908. godine", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 30 (2012), str. 295-326.
[1801] D. Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi…*, str. 208.
[1802] Isto, str. 201-212.

Vodnik, Ivan Gostiša, Adolf Jakšić, Franciszek Jurak - Jurak de Zagorje), 4 Poljaka (Iwan Dobrila, Zdenko Portik, Anna Ripper ud. Grosse i Maksymilian Schirl) te 2 osobe koje nisu navele svoju nacionalnost (Maurycy Obershon i Aleksander (Oswald) Oszwald).

6.2.2. Studenti hrvatske nacionalnosti na Jagelonskom sveučilištu u razdoblju od akademske godine 1850/1851. do 1917/1918.

Kao Hrvati nisu se izjasnile samo osobe, koje su rođene na području današnje Hrvatske. U popisima sveučilišta u Krakovu zabilježena su šesnaestorica studenata, koji su u rubriku nacionalnost upisali hrvatska, odnosno izvedenice te riječi: Hrvatska, Hrvat i kroatska (vidi prilog 11).[1803] Kod jednog od njih, Dragana (Karola) Bajora treba navesti da se samo u drugom semestru akademske godine 1909/1910. izjasnio da je Hrvat, a u ostalim semestrima da je Poljak. Navedenoj šesnaestorici treba dodati Antona Politea, koji nije naveo svoju narodnost, a bio je Hrvat, te Stjepana Ivšića, koji se ne navodi u objavljenom popisu studenata Jagelonskog sveučilišta, a studirao je na tom sveučilištu.

Najviše je studenata koji su rođeni na području današnje Hrvatske. Takvih je devetorica – rođeni su u Iloku (dvojica), Daruvaru, Varaždinu, Orahovici, Zagrebu, Lumbardi, Sotinu i naselju, koje je navedeno kao Dubrovcán.

Dvojica su rođena u današnjoj Srbiji, ali treba naglasiti da je riječ o Srijemskoj Mitrovici koja se tada bila dio Trojedne Kraljevine. U Srijemskoj Mitrovici su rođeni Stanisław Hanicki i Stjepan Musulin.

Čak petorica studenata, koji su se odredili kao Hrvati, rođeni su na području Bosne i Hercegovine (u Travniku, Foči, Dobriću, Tuzli i Vitini). Među njima su dvojica svećenika (Tadija Beljan i Bonifacije Majić) te Ivo Andrić.

Jedan student (Jan Gergovich) napisao je da je rođen u mjestu Jasło u Galiciji, danas u Potkarpatskom vojvodstvu.

Studenti Hrvati u promatranom razdoblju na Jagelonskom sveučilištu studirali su jedino na Filozofskom te na Pravnom fakultetu. Većina ih je izabrala Filozofski fakultet (desetorica Hrvata), dok su osmorica bila na Pravnom fakultetu. Samo su dvojica Hrvata imala status izvanrednog studenta, dok su četrnaestorica bili redovni studenti. Četvorica studenata na

[1803] Pri analizi podataka o studentima hrvatske nacionalnosti na Jagelonskom sveučilištu nije uzet u obzir pravnik Iwan Dobrila. Iwan Dobrila, rođen u Senju, naveo je da je Poljak i da ima "kroacko" državljanstvo.

Jagelonskom sveučilištu stekla su absolutorij, i to dvojica na Pravnom (Vicko Dračevac i Adolf Jakšić), a dvojica na Filozofskom fakultetu (Julije Benešić i Branko Vodnik).[1804]

Promatrajući trajanje studija na Jagelonskom sveučilištu većina Hrvata je tamo boravila do jedne akademske godine: šestorica studenata studirala su jedan semestar, a četvorica dva. Znatno manje ih je na sveučilištu boravilo dvije akademske godine: dvojica tri semestra, a trojica četiri semestra. Studenti, koji su na krakovskom sveučilištu boravili tri akademske godine bili su iznimno rijetki: Julije Benešić je studirao pet semestara, a Dragan (Karol) Bajor šest semestara.

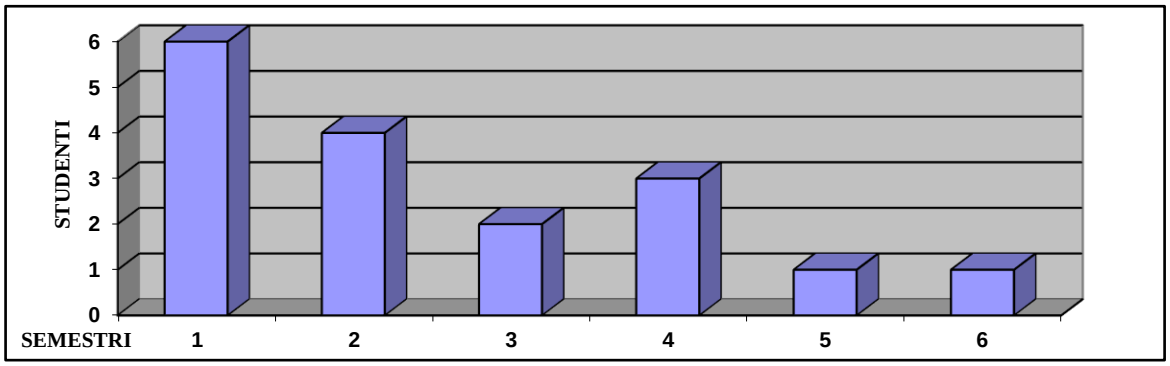

Grafikon 7: Trajanje boravka studenata Hrvata na Jagelonskom sveučilištu.

Promatramo li razdoblja u kojima je na sveučilištu studiralo najviše Hrvata, na prvom je mjestu period od akademske godine 1900/1901. do akademske godine 1909/1910, kada su u Krakovu studirala osmorica Hrvata. Iduće po brojnosti Hrvata je razdoblje koje je uslijedilo (od 1910/1911. do 1917/1918) s četvoricom studenata. U preostalim desetljećima promatranog razdoblja studirao je po jedan student (razdoblja: 1850/1851-1859/1860, 1860/1861-1869/70, 1870/1871-1879/1880 i 1890/1891-1899/1900), uz iznimku osamdesetih godina 19. stoljeća, kada na Jagelonskom sveučilištu nije zabilježen niti jedan Hrvat.

U razdoblju koje je tema ovog doktorskog rada, od akademske godine 1860/1861. do 1902/1903, u Krakovu su studirala svega petorica Hrvata i to trojica na Filozofskom (Julije Benešić, Branko Vodnik i Ivan Gostiša), a dvojica na Pravnom fakultetu (Adolf Jakšić i Franciszek Jurak).

Jesu li neki od Hrvata studirali na istom fakultetu Jagelonskog sveučilišta u isto vrijeme? Rijetki su takvi primjeri i to većinom na Filozofskom fakultetu, dok je na Pravnom fakultetu zabilježen samo jedan takav slučaj.

[1804] Među Hrvate koji su stekli absolutorij i/ili doktorat na Jagelonskom sveučilištu u razdoblju do 1918. godine nije uvršten Vilim Frančić, jer je absolutorij stekao 1922, a doktorat 1924. godine.

Na Filozofskom fakultetu Julije Benešić je u drugom semestru akademske godine 1902/1903. bio upisan zajedno s Brankom Vodnikom, a u prvom semestru iduće akademske godine (1903/1904) sa Stjepanom Musulinom. Na istom su se fakultetu nekoliko godina kasnije, točnije u drugom semestru 1907/1908. i prvom semestru 1908/1909, našli svećenici rođeni u Bosni i Hercegovini Tadija Beljan i Bonifacije Majić, obojica studenti zagrebačkog sveučilišta. Treći slučaj kada su Hrvati istovremeno zabilježeni u knjigama studenata je iz drugog semestra akademske godine 1913/1914, kada su na Filozofskom fakultetu bili upisani Ivo Andrić rođen u Travniku i Vojmir Durbešić-Grobnički rođen u Tuzli.

Jedini slučaj kada je na Pravnom fakultetu istodobno studiralo više Hrvata zabilježen je tijekom akademskih godina 1906/1907. i 1907/1908., kada su na tom fakultetu Jagelonskog sveučilišta kao redovni studenti boravili Dragan (Karol) Bajor iz Foče i Miroslav Sakač iz Sotina. Njih dvojicu povezuje gimnazija u Vinkovcima, koju su obojica pohađali.

Hrvati su upisivali fakultete na Jagelonskom sveučilištu prosječno s 24 godine. Najmlađi je bio Stjepan Musulin, koji je Filozofski fakultet upisao 1903. s 18 godina, a najstariji Jan Gergovich iz Galicije, koji je Pravni fakultet upisao kao izvanredan student 1857. s 39 godina.

Vrijedi se osvrnuti i na godine kada su rođeni ovi studenti Jagelonskog sveučilišta. Čak polovica studenata (osmorica) rođena je unutar osam godina (između 1879. i 1886. godine). Ako promatramo studente rođene od 1876. do 1893., takvih je trinaestorica od ukupno šesnaestorice, koji su studirali u cijelom promatranom razdoblju.

Podatak koji se također ističe je akademska mobilnost Hrvata, koji su boravili na Jagelonskom sveučilištu. Prema podacima iz popisa studenata krakovskog sveučilišta šestorica Hrvata su osim na Jagelonskom sveučilištu studirala na Sveučilištu u Zagrebu, trojica na Sveučilištu u Beču, dvojica na Sveučilištu u Pragu, a po jedan na Sveučilištu u Grazu i Sveučilištu u Lavovu. Sva navedena sveučilišta nalazila su se na području Habsburške, kasnije Austro-Ugarske Monarhije. Tu treba napomenuti da popis studenata Jagelonskog sveučilišta što se tiče boravaka na sveučilištima izvan Krakova nije potpun. Primjerice, za Julija Benešića nije navedeno da je studirao i na Sveučilištu u Zagrebu.

Neovisno od njihove nacionalnosti i mjesta rođenja studenti koji su studirali na Sveučilištu u Zagrebu i na Jagelonskom sveučilištu nisu bili rijetkost. O tome svjedoči popis studenata Jagelonskog sveučilišta.[1805] Prema tom popisu desetorica studenata Jagelonskog

[1805] Zahvaljujem kolegi dr. sc. Przemysławu Marcinu Żukowskom iz Arhiva Jagelonskog sveučilišta u Krakovu na podacima.

sveučilišta prije studija u Krakovu pohađala su zagrebačko sveučilište: svećenici Tadija Beljan i Bonifacije Majić, pravnik Vicko Dračevac, književni povjesničar Branko Vodnik, Adolf Jakšić, Anton Politeo, Jan Antoni Musiałek, Stanisław Hanicki, Jan Horwáth te povjesničar književnosti i diplomat Tadeusz Stanisław Grabowski.[1806] Popisu treba dodati književnika, prevoditelja i leksikografa Julija Benešića i jezikoslovca Branka Musulina.

Podatke o studentima Jagelonskog sveučilišta možemo usporediti s podacima o studentima zagrebačkog Mudroslovnog fakulteta u razdoblju od 1874. do 1914. godine. Prema potonjim podacima, najmanje je 7 studenata studiralo na zagrebačkom Mudroslovnom fakultetu i krakovskom Jagelonskom sveučilištu: 4 studenta započelo je svoj studij na Jagelonskom sveučilištu te ga nastavilo u Zagrebu (među njima je Stjepan Musulin), 3 su započela studij u Zagrebu i boravili na Jagelonskom sveučilištu u Krakovu te se vratili na Mudroslovni fakultet (Bonifacije Majić, Tadija Beljan i Tadeusz Stanisław Grabowski), dok za studente koji se nakon boravka u Krakovu nisu vratili na Mudroslovni fakultet ne postoje podaci u popisima studenata Mudroslovnog fakulteta.[1807]

Analiza o hrvatskim studentima na Jagelonskom sveučilištu može se dopuniti podacima iz Statističkog godišnjaka o zavičajnicima Kraljevina Hrvatske i Slavonije na tom sveučilištu od akademske godine 1900/1901. do 1905/1906. U Statističkom godišnjaku ističe se podatak da je u ljetnom semestru akademske godine 1900/1901. na sveučilištu boravilo 16 studenata zavičajnika navedenih kraljevina, od kojih 10 na Filozofskom fakultetu, 4 na Pravnom te 2 na Liječničkom fakultetu. Taj semestar radikalno odskače od ostalog razdoblja, u kojem je u prosjeku na Jagelonskom sveučilištu bio upisan samo jedan zavičajnik Kraljevina Hrvatske i Slavonije. Primjerice, u zimskom semestru akademske godine 1900/1901. na cijelom sveučilištu nije zabilježen niti jedan takav student, a u cijeloj idućoj akademskoj godini (1901/1902) samo jedan. (vidi prilog 12). Na Bogoslovnom fakultetu tijekom cijelog razdoblja nisu zabilježeni zavičajnici navedenih kraljevina.

Na početku poglavlja je postavljeno pitanje jesu li i, ukoliko jesu, na koji su način hrvatski studenti nakon povratka iz Krakova i Lavova u Hrvatsku utjecali na upoznavanje hrvatske javnosti s poljskom kulturom, poviješću, znanošću, političkom situacijom i slično te

[1806] M. Barcik, A. Cieślak, D. Grodowska-Kulińska et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850-1918, A-D*, str. 181, 831, 843-835; *E-J*, str. 518-519, 689, 830, 916; *M-N*, str. 70-71, 582; *O-Q*, str. 508.
[1807] T. Luetić, „Duljina studiranja, doktorati i državni ispiti studenata Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu upisanih 1874.-1914.“, *Časopis za suvremenu povijest*, XXXIX (2007), br. 1, str. 168-170.

općenito na hrvatsko-poljske veze. Kako bi se moglo odgovoriti na to pitanje ukratko ću predstaviti nekolicinu hrvatskih studenata Jagelonskog sveučilišta: Ivana Gostišu, Julija Benešića, Vilima Frančića, Stjepana Ivšića, Stjepana Musulina, Branka Vodnika, Ivu Andrića i Vicka Dračevca te nekolicinu studenata lavovskih učilišta.

Ivan Gostiša autor je prijevoda s poljske književnosti na hrvatski jezik i to Henryka Sienkiewicza, Józefa Ignacyja Kraszewskog i Aleksandra Fredra.[1808] U knjizi *Pripoviesti* Henryka Sienkiewicza predstavio je život i djela tog poljskog književnika.[1809] Vrijedi spomenuti i njegov putopis o Krakovu objavljen u *Viencu* – najznačajnijem hrvatskom kulturnom časopisu druge polovice 19. stoljeća.[1810] Tekst je objavljen 18. kolovoza 1877. godine, dakle iste godine u kojoj je Gostiša studirao na Jagelonskom sveučilištu.

Drugi student Jagelonskog sveučilišta Julije Benešić središnja je osoba hrvatsko-poljskih veza prve polovice 20. stoljeća. Za razvoj polonistike u Hrvatskoj značajan je Benešićev rad na mjestu prvog lektora poljskog jezika na zagrebačkom sveučilištu te njegov *Hrvatsko-poljski rječnik*. Kao intendant Hrvatskog narodnog kazališta omogućio je upoznavanje hrvatske publike s poljskim kazalištem. Osam godina bio je na položaju kulturno-prosvjetnog delegata Kraljevine Jugoslavije u Varšavi. Tijekom tog razdoblja vodio je lektorat hrvatsko-srpskog jezika u Varšavi te je uređivao Jugoslavensku biblioteku, u kojoj su u poljskom prijevodu među ostalim objavljena djela Ivana Mažuranića, Ivana Gundulića, Ive Andrića, Miroslava Krleže i Ive Vojnovića te Benešićeva *Gramatyka języka chorwackiego czyli serbskiego* (hr. *Gramatika hrvatskog ili srpskog jezika*). Benešić je i autor brojnih prijevoda iz poljske književnosti na hrvatski jezik te članaka o poljskim književnicima. Tijekom međuratnog razdoblja i neposredno nakon Drugog svjetskog rata Benešić je aktivno sudjelovao u osnivanju i radu poljskih društava u Hrvatskoj. Godine 1948. uručen mu je počasni doktorat Jagelonskog sveučilišta.[1811]

Benešićev poznanik Vilim Frančić istaknuo se kao predavač na Jagelonskom sveučilištu, gdje je od 1924. godine pa sve do 1971. godine studente podučavao hrvatski jezik i kulturu. Njegov *Srpsko-hrvatsko poljski rječnik*, u razdoblju kada u Poljskoj nije bio dostupan Benešićev *Hrvatsko-poljski rječnik*, bio je od velike pomoći studentima na poljskim sveučilištima. Također, organizacijom putovanja poljske srednjoškolske i studentske mladeži

[1808] J. Benešić, „Bibliografski pregled hrvatskih i srpskih prijevoda iz poljske literature od god. 1835. do 1947.“, u: *Današnja Poljska : Zbornik Društva za kulturnu suradnju Hrvatske s Poljskom*, Zagreb 1948, str. 207-249.
[1809] I. Gostiša, „Henrik Sienkiewicz. Život i djela“, u: H. Sienkiewicz, *Pripoviesti*, Matica hrvatska, Zagreb 1898, str. V-XLIII.
[1810] I. Gostiša, „Pouka. Krakov“, *Vienac*, IX (1877), br. 33, str. 530-533.
[1811] L. Paździerski, *Julije Benešić i Poljaci*, Zagreb 2004.

te intelektualaca u Hrvatsku Frančić je doprinio proširivanju njihova znanja o Hrvatskoj. Značajan je i Frančićev rad na upoznavanju hrvatske i poljske javnosti s poljskom i hrvatskom kulturom tekstovima u zagrebačkom dnevniku *Obzor* u međuratnom razdoblju te u poljskoj periodici i na krakovskom radiju u međuratnom razdoblju i neposredno nakon Drugog svjetskog rata. Također, Frančić je autor nekoliko prijevoda književnih djela hrvatskih autora na poljski jezik.[1812]

Iako ime jednog od najznačajnijih hrvatskih lingvista i slavista 20. stoljeća Stjepana Ivšića nije objavljeno u popisu studenata Jagelonskog sveučilišta, podatak da je dva semestra 1907-1908. proveo na tom sveučilištu navodi se u njegovim biografijama.[1813] Ivšić je u rukopisu ostavio poljsko-hrvatski rječnik.[1814] Rukopis je nastao vjerojatno oko 1908. godine,[1815] dakle približno u vrijeme kada je studirao u Krakovu. O vezama Ivšića i Poljaka svjedoči, primjerice, njegova korespondencija s profesorima Jagelonskog sveučilišta Tadeuszom Lehr-Spławińskim i Kazimierzom Nitschem, Slavenskim studijem Jagelonskog sveučilišta, Poljsko-jugoslavenskom ligom u Lavovu i Konzulatom Republike Poljske u Zagrebu.[1816]

Student Jagelonskog sveučilišta filolog Stjepan Musulin najviše je pozornosti u svojoj karijeri posvetio bohemistici (među ostalim kao lektor češkog jezika na zagrebačkom sveučilištu te autor *Češke gramatike*) te hrvatskom jeziku (kao ravnatelj Instituta za jezik JAZU, autor srednjoškolskih gramatika hrvatskog jezika, urednik *Akademijinog Rječnika* i dr.). Taj akademik JAZU ostavio je traga i u hrvatskoj polonistici: autor je rada „Poljaci u Gundulićevu *Osmanu*“ te prevoditelj djela Wacława Sieroszewskog, Bolesława Prusa, Władysława Stanisława Reymonta, Andrzeja Niemojewskog i Stefana Żeromskog.[1817]

Branko Vodnik (Drechsler) istaknuo se kao književni povjesničar. Predavao je povijest hrvatske književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Autor je više studija, monografija i udžbenika o hrvatskoj književnosti i hrvatskim književnicima. Nekoliko tekstova Vodnik je posvetio djelima poljskih književnika Henryka Sienkiewicza, Zygmunta Krasińskog,

---

[1812] S. Kale, „Slavist Vilim Frančić”, *Književna smotra*, XLVII (2015), br. 178, str. 101-110; S. Kale, „Znanstveni rad slavista Vilima Frančića“, *Witkacy i drugi: zagrebački polonistički doprinosi*, Zagreb 2016, str. 179-204.

[1813] J. Lisac, E. Hercigonja, „Ivšić, Stjepan“, str. 208; M. Hraste, „Prof. dr. Stjepan Ivšić [nekrolog]“, *Jezik*, god. IX, 1961/1962, br. 4 str. 98. U *Zborniku u čast Stjepana Ivšića* objavljeno je da je u Krakovu studirao slavenske jezike (Uređivački odbor, „Uvodna riječ“, *Zbornik u čast Stjepana Ivšića*, Zagreb 1963, str. VII).

[1814] Rukopis rječnika čuva se u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod signaturom R 4883.

[1815] Godina nastanka navedena je prema *Katalogu rukopisa Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu*, Knjiga 3, (obradio Š. Jurić), Zagreb 1994, str. 204.

[1816] *Katalog rukopisa Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu*, str. 173-206.

[1817] „Musulin, Stjepan“, u: Hrvatska enciklopedija, www.enciklopedija.hr (pristup 20.10.2016.); „Povijest studija. Odsjek za zapadnoslavenske jezike i književnosti“, www.ffzg.unizg.hr/zslav/povijest-studija (pristup 20.10.2016.); J. Benešić, , „Bibliografski pregled…“ str. 207-249.

Stanisława Przybyszewskog, Jana Augusta Kisielewskog, Stanisława Wyspiańskog i Marie Konopnicke te radovima znanstvenika Tadeusza Stanisława Grabowskog, Henryka Glücka i Mariana Zdziechowskog. Većina navedenih Vodnikovih tekstova potječe iz vremena kad je boravio kao student na Jagelonskom sveučilištu (1902-1903).[1818]

Također, ne može se preskočiti ni utjecaj koji je boravak u Krakovu tijekom studija na Jagelonskom sveučilištu imao na dobitnika Nobelove nagrade za književnost Ivu Andrića. Sam Andrić je za svoj susret s poljskim narodom i kulturom tijekom studija na Jagelonskom sveučilištu ustvrdio da ga je sačuvao „kao doživljaj mladosti, koji u čoveku ostavlja trajni trag, i nosio sam ga u sebi kao neodređenu ali stalnu obvezu prema toj kulturi i tom narodu. (…) Samo ja dobro i u potpunosti osećam i znam šta i koliko imam da zahvalim tome susretu s jezikom i kulturom Poljske".[1819] Osim samog studija Andrića su s Jagelonskim sveučilištem vezala još dva događaja: u vrijeme Drugog svjetskog rata Andrić je s Vilimom Frančićem doprinio oslobađaju krakovskih znanstvenika, većinom profesora Jagelonskog sveučilišta, iz nacističkog logora, a nepunih četvrt stoljeća kasnije (1964) Jagelonsko sveučilište dodijelilo mu je počasni doktorat. [1820]

Pravnik Vicko Dračevac nije poznat kao gore navedeni studenti Jagelonskog sveučilišta. Ipak, vrijedi ga spomenuti u kontekstu promocije znanja o Poljskoj na području Dubrovnika, točnije u kontekstu promocije znanja o poljskoj povijesti. Naime, taj rođeni Korčulanin je autor brošure *Borba za slobodu Poljske god. 1863. Kratki prikaz jedne periode iz novije političke povjesti Poljske*, tiskane u Dubrovniku 1914. godine. U brošuri je objavljen tekst njegovog predavanja, koji je u nastavcima izlazio u dubrovačkom listu *Prava Crvena Hrvatska*. Na nastanak tog predavanja utjecao je upravo studijski boravak Vicka Dračevca u Krakovu, gdje je 1913. godine prisustvovao 50. obljetnici podizanja Siječanjskog ustanka.[1821] Navedena brošura ponovno je objavljena 2012. godine.

[1818] „Marija Konopnicka. (K dvadeset i pet godišnjici njezinoga rada", *Domaće ognjište*, knj. III/1902, sv. 4, str. 66-68; „Stanislaw Przybyszewski: „Matka". Drama u četiri čina. U Krakovu, koncem novembra 1902", *Nada*/Sarajevo, VIII (1902), br. 24, str. 338; „M. Zdziechowski Odrodzenie chorwacyi w wieku XIX. Krakov, 5. listopada 1902", *Glasnik Matice Dalmatinske*, II (1902-03), sv. 3, str. 292-299; „Zdziechowski Mar. Odrodzenie Chorwacji w wieku XIX. (Preporod Hrvatske u XIX vijeku)", *Vienac*, XXXV (1903), br. 3-4; „*Nieboska komedya* Zygmunta Krasińskoga", *Vienac*, XXXV (1903), br. 3, str. 96-98; „U Krakovu, marta 1903. Stanislaw Wyspiański *Wesele*. (Svadba.) Drama u tri čina", *Nada*/Sarajevo, IX (1903), br. 7, str. 92-95; „Preradović i Krasinski", *Vienac*, XXXV (1903), br. 10-13; „*Przedswit* Zygmunta Krasinjskoga i mesijanistička ideja", *Domaće ognjište*, knj. III (1903), sv. 10, str. 191-198. [izvori prema: *Digitalizirani Katalog Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža*, katalog.lzmk.hr/autorski.aspx (pristup 16.10.2016.)].

[1819] S. Nowak-Bajcar, *Helena, kobieta, której nie ma i która jest. Krakowska biografija Ivo Andricia*, Kraków 2013, str. 87.

[1820] Vidi: S. Nowak-Bajcar, n.dj.

[1821] P. Żurek; V. B. Lupis, *Poljski ustanak 1863. i Dubrovnik*, Zagreb 2012, str. 83-94.

Među hrvatskim studentima lavovskog sveučilišta bili su istaknuti hrvatski prozaist prvih desetljeća 20. stoljeća Marin Bego te urednik časopisa i publicist Mate Dvorničić, čija je djelatnost vezana uz Istru i Kvarner. Obojica su po struci bili pravnici. Najzapaženiju karijeru od hrvatskih studenata u Lavovu imao je političar, publicist i urednik Budislav Grga Angjelinović. Pokrenuo je list *Mlada Hrvatska* te uređivao *Hrvatsku krunu* i *Hrvatsku državu*. Organizirao je i bio član Narodnog vijeća SHS, a kasnije i vlade Antuna Korošeca.[1822]

Studenti Veterinarske škole/akademije u Lavovu Bogoslav Ljevačić i Nikola Ritzoffy doprinijeli su razvoju veterinarske struke u Hrvatskoj u prvoj polovici 20. stoljeća: Ljevačić je zaslužan za osnutak veterinarskih zaklada, donošenje zakona o suzbijanju i ugušivanju stočnih zaraza, izjednačavanje veterinarstva s ostalim akademskih strukama u Hrvatskoj i suzbijanje svinjske kuge u Hrvatskoj, dok se Ritzoffy istaknuo na unapređenju stočarstva te kao profesor Veterinarskog fakulteta u Zagrebu.[1823]

Iz prikazanog se može zaključiti da broj hrvatskih studenata na visokim učilištima u Lavovu i Krakovu niti u jednom razdoblju druge polovice devetnaestog i početka dvadesetog stoljeća nije bio velik. To se posebice odnosi na Jagelonsko sveučilište, na koje je bio stavljen naglasak u ovom poglavlju. Malobrojnost hrvatskih studenata na Jagelonskom sveučilištu jasno ocrtava usporedba s čeških sveučilištem u Pragu. U razdoblju od akademske godine 1850/1851. do akademske godine 1918/1919. na Jagelonskom sveučilištu studiralo je svega 18 studenata iz područja današnje Hrvatske, a samo u razdoblju od 1882. do 1918. godine na češkom sveučilištu u Pragu iz područja Banske Hrvatske, Dalmacije i Istre studirala su čak 444 studenta ne računajući brojnu skupinu 1908. tijekom studentskog štrajka u Zagrebu.[1824]

Iako je broj hrvatskih studenata na Jagelonskom sveučilištu u Krakovu u promatranom razdoblju bio malen, utjecaj nekih od njih na razvoj hrvatsko-poljskih veza iznimno je velik. To se posebno odnosi na doprinos Julija Benešića i Vilima Frančića razvoju tih veza u prvoj polovici 20. stoljeća. Za druga visoka učilišta na području Galicije nisu pronađeni podaci, koji bi potvrdili tezu da su na njima tijekom druge polovice 19. i početkom 20. stoljeća studirale osobe koje su dale veliki doprinos razvoju hrvatsko-poljskih veza ili upoznavanju hrvatske javnosti s Poljskoj. To nipošto ne znači da na drugim galicijskim visokim učilištima, točnije na lavovskom sveučilištu i tamošnjoj Veterinarskoj školi/akademiji nisu zabilježeni boravci

[1822] „Angjelinović, Budislav Grga“, „Bego, Marin“, „Dvorničić, Mate“, Hrvatska enciklopedija, www.enciklopedija.hr (pristup 20.10.2016.).
[1823] „Ritzoffy, Nikola“, „Ljevačić, Bogoslav“, Hrvatska enciklopedija, www.enciklopedija.hr (pristup 20.10.2016.).
[1824] D. Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi…*, str. 130.

pojedinih hrvatskih studenata, koji će kasnije ostaviti trag u hrvatskoj književnosti, politici i veterinarskoj znanosti.

7. ZAKLJUČAK

Na temelju prikazanog u ovom doktorskom radu može se zaključiti da u drugoj polovici 19. stoljeća nije bilo jedinstvenog stava hrvatske javnosti o Poljacima. Stavovi se mogu podijeliti na stavove o Poljacima u kontekstu poljske kulture i na stavove o Poljacima u kontekstu političkih događaja.

Stavovi u kontekstu političkih događaja u ovom radu podijeljeni su na stavove vezane uz događaje u Poljskom Kraljevstvu – području koje je bilo pod vlašću Rusije, zatim na događaje u Velikoj Poznanjskoj Kneževini – pod vlašću Pruske te na stavove o Poljacima u Galiciji. Takva podjela pokazala se dobrim rješenjem, jer su se stavovi hrvatske javnosti o Poljacima na pojedinim područjima podijeljene Poljske razlikovali.

Što se tiče Poljaka u Poljskom Kraljevstvu, rezultati istraživanja pisanja zagrebačkog tiska u razdoblju 1860-1864. nameću zaključak da je u javnosti Banske Hrvatske dominirao stav protivan stvaranju samostalne i nezavisne Poljske. Također, osuđivan je sukob Poljaka s ruskom vlašću uz obrazloženje da taj sukob slabi slavenstvo. Takvi stavovi osobito su došli do izražaja tijekom Siječanjskog ustanka (1863-1864), koji je predstavljen kao sukob među „slavenskom braćom“. Uz takve dominantne stavove predstavljene u *Narodnim novinama* i *Pozoru*, postojao je dio javnosti koji je izražavao simpatije prema poljskim nastojanjima za neovisnost. Dijelu javnosti koji je simpatizirao s Poljacima pripadao je August Šenoa. Na postojanje dijela javnosti koji je simpatizirao s Poljacima ukazuje i pisanje *Pozora*, koji je izvijestio da ga kritiziraju zbog pisanja protiv Poljaka.

Stav o Poljacima u Velikoj Poznanjskoj Kneževini razlikovao se od dominantnog stava o Poljacima pod vlašću Rusije. Poljaci u tom dijelu podijeljene Poljske pod vlašću Pruske prikazivani su prvenstveno kao žrtve germanizacije i izražavano je suosjećanje s njima. Takav stav prevladavao je u razdoblju 1860-1864, 1874, 1885. i 1901. godine, dakle tijekom Siječanjskog ustanka i svih najvažnijih događaja u Velikoj Poznanjskoj Kneževini koji su istraženi za doktorat.

Poljaci u Galiciji promatrani su prije svega kroz prizmu djelovanja poljskih zastupnika u Carevinskom vijeću u Beču. Karakteristika koja je često pridavana Poljacima u kontekstu djelovanja njihovih zastupnika bila je da su sebični. U razdobljima kada su Poljaci surađivali s centralističkom strankom austrijskih Nijemaca u Carevinskom vijeću i podupirali centralističke vlade u Beču, njihovo djelovanje bilo je većinom podvrgnuto kritici. Pri tome su poljski zastupnici optuživani da rade protiv slavenske solidarnosti, i to prvenstveno protiv Čeha. Kad

su pak Poljaci surađivali s federalističkim strankama i s češkim zastupnicima, prevladali su pozitivni stavovi o njima.

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća pažnju hrvatskog tiska zaokupili su kongresi slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije u Krakovu (1899) i Dubrovniku (1901). Na tim kongresima značajnu ulogu imali su Poljaci. Dio javnosti okupljen oko *Obzora* i *Hrvatske domovine* / *Hrvatske*, dnevnika koji su tada predstavljali Neodvisnu narodu stranku (obzoraše) i Stranku prava (domovinaše), u krakovskom i dubrovačkom kongresu vidio je okretanje Poljaka prema suradnji s ostalim slavenskim narodima u Monarhiji. Zbog toga su u navedenim dnevnicima u vrijeme kongresa izražavani pozitivni stavovi o Poljacima. S druge strane, *Narodne novine*, bliske vladajućoj stranci Khuen-Héderváryja, *Hrvatsko pravo* Čiste stranke prava i *Srbobran* Srpske samostalne stranke u krakovskom i dubrovačkom kongresu nisu vidjeli prekretnicu poljske politike. Glasilo Čiste stranke prava tada je s jedne strane pohvalilo Poljake da se brinu samo za sebe, smatrajući da bi i ostali narodi prvenstveno trebali brinuti o sebi, ali je s druge strane napalo Poljake da surađuju s Nijemcima. List Srpske samostalne stranke, izvještavajući o kongresu u Dubrovniku, oštro je kritizirao Poljake da su kongres iskoristili za napad na Ruse, čime su osramotili slavensku solidarnost.

Suradnici istraženih periodičkih publikacija povremeno su se osvrtali na odnos Poljaka i Rusina u Galiciji. Pri tome su prevladavale negativne ocjene Poljaka, za koje je isticano da ugnjetavaju Rusine i nastoje ih polonizirati.

Za razliku od stavova o Poljacima u kontekstu politike, stavovi o Poljacima u kontekstu kulture bili su ujednačeni i pozitivni. To se može zaključiti na temelju pisanja najznačajnijeg zagrebačkog kulturnog časopisa *Vienac* u razdoblju 1869-1903, ali i drugih istraženih periodičkih publikacija. U *Viencu* je isticano da Poljaci imaju bogatu kulturu, posebice književnost. Kao pozitivna karakteristika Poljaka navođeno je da se za razliku od Hrvata ne srame govoriti svojim materinjim jezikom. Ako se promatra brojnost prijevoda iz poljske književnosti u *Viencu*, uočava se da poljska književnost nije uvijek bila jednako zastupljena u tom časopisu. U razdoblju uredništva Augusta Šenoe (1874-1881) i u posljednjih pet godina izlaženja tog časopisa (1899-1903) objavljen je najveći broj prijevoda iz poljske književnosti, dok u razdoblju od 1890. do 1898. godine prijevoda iz te književnosti gotovo da i nije bilo.

U tekstovima o hrvatsko-poljskim kulturnim vezama u *Viencu* kao jedna od najistaknutiji osoba za upoznavanje poljske javnosti s hrvatskom kulturom te kao jedna od najvažnijih osoba hrvatsko-poljskih veza istican je slavist Bronisław Grabowski. *Vienac* je izvještavao o njegovom književnom radu, promociji poljske kulture na područjima podijeljene Poljske te o njegovim posjetima Hrvatskoj.

Uloga Bronisława Grabowskog istaknuta je i u poljskoj pomoći žrtvama zagrebačkog potresa iz 1880. godine. U Krakovu i Lavovu Poljaci okupljeni oko tamošnjih književno-umjetničkih društava objavili su zbornike radova u korist stradalih u potresu. U kontekstu pomoći zagrebačke periodičke publikacije vrlo pozitivno prikazale su Poljake. Isticale su da su Poljaci, pomažući Zagrepčane, pokazali svoju solidarnost s Hrvatima.

Za ovaj rad istražene su hrvatsko-poljske sveučilišne veze s naglaskom na hrvatske studente Jagelonskog sveučilišta u Krakovu. U promatranom razdoblju niti na krakovskom niti na lavovskom sveučilištu nije studirao velik broj hrvatskih studenata. Na Jagelonskom sveučilištu u Krakovu od akademske godine 1860/1861. do akademske godine 1902/1903. u popisima sveučilišta zabilježena su svega šestorica Hrvata, odnosno jedanaest studenata iz područja današnje Hrvatske. Rezultati istraživanja upućuju na zaključak da su od studenata Jagelonskog sveučilišta na oblikovanje stavova hrvatske javnosti o Poljacima u promatranom razdoblju mogli značajnije utjecati jedino Ivan Gostiša i Branko Vodnik. Gostiša je objavio prijevode iz poljske književnosti te putopis o Krakovu, a Vodnik se u svojim radovima osvrnuo na djela poljskih književnika te na radove poljskih znanstvenika. Najveći utjecaj na upoznavanje hrvatske javnosti s Poljacima i poljskom kulturom te na pozitivne stavove o Poljacima imala je osoba koja je studij na Jagelonskom sveučilištu započela na kraju promatranog razdoblja – Julije Benešić. Benešić je u prvoj polovici 20. stoljeća bio najistaknutija osoba hrvatsko-poljskih veza.

U uvodnom poglavlju doktorata predstavljene su hipoteze postavljene na početku istraživanja. Hipoteza da je javnost Banske Hrvatske izražavala simpatije prema poljskom narodu bila je izrazito pojednostavljena. Rezultati istraživanja pokazali su da su stavovi o Poljacima ovisili o kontekstu: ako je bila riječ o Poljacima u Velikoj Poznanjskoj Kneževini, takva se hipoteza potvrdila, a ako je riječ o Poljacima u Poljskom Kraljevstvu, dominantan dio javnosti nije izražavao simpatije. Niti u odnosu prema Poljacima u Galiciji u većem dijelu istraženih periodičkih publikacija nisu prevladavale simpatije. Od takvih stavova prema Poljacima u Galiciji odudara pozitivan prikaz Poljaka u vrijeme zagrebačkog potresa te u novinama povezanim s Neodvisnom narodnom strankom i Strankom prava u vrijeme krakovskog i dubrovačkog kongresa slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije.

Hipoteza da u hrvatskoj javnosti nije bilo jedinstvenog stava o poljskom pitanju može se velikim dijelom opovrgnuti. Naime, izrazito dominantan bio je stav protivan obnovi nezavisne poljske države, u koju bi ušli svi dijelovi nekadašnje Poljsko-Litvanske Unije. Takav stav može se razumjeti, jer bi podupiranje stvaranja nezavisne ujedinjenje Poljske značilo i

zagovaranje rješenja prema kojem bi Monarhija izgubila dio svog teritorija. Značilo bi to pisanje protiv države u kojoj su izlazile istražene novine.

Istraživanje je ukazalo da su stavovi političke javnosti Banske Hrvatske o Poljacima bili povezani sa stavovima o Rusiji. Odnosi se to prije svega na stavove o Poljacima pod ruskom vlašću. U vrijeme kad su pojedine novine zagovarale jače slavensko povezivanje ili otvoreno prizivale rusku pomoć Hrvatskoj, djelovanje Poljaka bilo je većinom podvrgnuto kritici. Povezanost stavova o austrijskim vlastima sa stavovima o Poljacima uočena je kod tekstova o Poljacima u Galiciji, posebice o poljskim zastupnicima u Carevinskom vijeću u Beču. Poljsko podupiranje centralističkih vlada austrijskih Nijemaca rezultiralo je kritikom u većem dijelu zagrebačkog tiska. Suprotno tome, poljsko podupiranje vlada koje su se zalagale za povećanje prava pojedinih zemalja i kraljevina Cislajtanije bilo je pozdravljeno.

Kakva je bila prisutnost poljskih tema u istraženom zagrebačkom tisku? Jedini događaj koji je svojedobno kroz duže vrijeme bio glavna tema novina bio je Siječanjski ustanak (1863-1864). Taj poljski ustanak protiv ruskih vlasti bio je udarna tema zagrebačkih *Narodnih novina* i *Pozora*. Od događaja s područja podijeljene Poljske pod vlašću Rusije novine su pozornost posvetile i demonstracijama u Varšavi u veljači 1861. godine te atentatima na nositelje vlasti u Poljskom Kraljevstvu (1862). S područja podijeljene Poljske pod vlašću Pruske pozornost dijela istraženih novina privukao je položaj Poljaka u Velikoj Poznanjskoj Kneževini, o čemu su pisale u razdoblju od 1860. do 1864. godine te 1885. i 1901. godine. Ostali događaji s područja podijeljene Poljske pod vlašću Rusije i događaji s područja pod vlašću Pruske nisu imali velik odjek u tisku Banske Hrvatske, iz čega bi se moglo zaključiti da nisu imali niti velik odjek u javnosti Banske Hrvatske. Od događaja iz područja Monarhije interes zagrebačkih novina bio je usmjeren na posjet cara Franje Josipa I. Galiciji (1880) te na djelovanje Poljaka u Carevinskom vijeću u Beču. Kulturne teme bile su prisutne prije svega u kulturnom časopisu *Vienac*, iako su pojedini prijevodi iz poljske književnosti objavljeni i u tadašnjim zagrebačkim dnevnicima. Kao što je već navedeno, u časopisu *Vienac* poljska književnost nije uvijek bila jednako prisutna. Postojala su razdoblja kada je *Vienac* objavljivao velik broj prijevoda iz poljske književnosti, ali i razdoblja kada su ti prijevodi bili iznimno rijetki.

Hipoteza da su studenti Jagelonskog sveučilišta u promatranom razdoblju radili na upoznavanju hrvatske javnosti s Poljacima pokazala se djelomično točna. Odnosi se to na rad Ivana Gostiše i Branka Vodnika. Drugi malobrojni hrvatski studenti Jagelonskog sveučilišta nisu se istaknuli svojim radom na upoznavanju hrvatske javnosti s Poljacima ili poljskom kulturom u promatranom razdoblju.

Prikaz stavova javnosti Banske Hrvatske o Poljacima u drugoj polovici 19. stoljeća objavljen u ovom radu doprinosi boljem razumijevanju hrvatsko-poljskih veza tog vremena te ukazuje na događaje i osobe koji su obilježili te veze. Od događaja mogu se istaknuti Siječanjski ustanak (1863-1864), poljska pomoć žrtvama zagrebačkog potresa (1880-1881), kongresi slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije (1899. i 1901), zagrebačka proslava 25-godišnjice književnog djelovanja Henryka Sienkiewicza (1901) i proslava 400-godišnjice hrvatske književnosti (1901). Od osoba koje su obilježile hrvatsko-poljske veze u razdoblju između 1860. i 1903. godine ističu se Bronisław Grabowski, Marian Zdziechowski, Jan Szczepaniak, Paulina Konarzewska, Eugen Kvaternik, Josip Juraj Strossmayer, Franjo Marković, Ksaver Šandor Gjalski i August Šenoa.

Završetkom istraživanja za ovaj rad ne prestaje potreba za istraživanjem hrvatsko-poljskih veza druge polovice 19. stoljeća. Upravo suprotno, rezultati prikazani u doktoratu upućuju na teme koje su vrijedne pažnje povjesničara. Primjerice, to su poljski odjeci kongresa slavenskih novinara u Dubrovniku, poljski odjeci posvete đakovačke katedrale 1882, poljski putopisi o hrvatskim zemljama krajem 19. i početkom 20. stoljeća, poljska književnost i Poljaci u časopisima *Naše gore list i Dragoljub*, poljske teme u djelima hrvatskih književnika te stavovi Ivana Mažuranića i Ante Starčevića prema Poljacima. Također, vrijedilo bi istražiti odnos stavova vodećih hrvatskih političara o panslavizmu sa stavovima o Poljacima, što za ovaj rad zbog ograničenog vremena istraživanja nije napravljeno.

8. PRILOZI

PRILOG 1: „Boże, coś Polskę" („Molitva"), *Naše gore list*, 1861, br. 36.

PRILOG 2: August Šenoa, „Odgovor g. Aci Popoviću. (U *Srbobranu*)", *Pozor*, 24-26.6.1863.

PRILOG 3: „Poljski ustanak sa slavenskoga gledišta", *Narodne novine*, 18.5.1864.

PRILOG 4: „Zagreb, 19. siečnja 1901", *Hrvatska*, 19.1.1901.

PRILOG 5: [Ante Tresić Pavičić], „Poljaci i Hrvati", *Hrvatska*, 22.4.1901.

PRILOG 6: Portret Bronisława Grabowskog, *Vienac*, 1884, br. 30.

PRILOG 7: Ksaver Šandor-Gjalski, „S Bronislawom Grabowskim", *Vienac*, 1887, br. 48-49.

PRILOG 8: Izvještaj o boravku Bronisława Grabowskog u Hrvatskoj i Slavoniji 1882. godine

PRILOG 9: Bibliografija prijevoda iz poljske književnosti objavljenih u časopisu *Vienac*

PRILOG 10: Studenti iz područja današnje Hrvatske na Jagelonskom sveučilištu u razdoblju od akademske godine 1850/1851. do 1917/1918.

PRILOG 11: Studenti hrvatske nacionalnosti na Jagelonskom sveučilištu u razdoblju od akademske godine 1850/1851. do 1917/1918.

PRILOG 12: Slušači zavičajnici kraljevine Hrvatske i Slavonije na višim učilištima u Galiciji u razdoblju od akademske godine 1900/1901. do akademske godine 1905/1906.

PRILOG 1: „Bože, coś Polskę" („Molitva"), *Naše gore list*, 1861, br. 36.

Molitva

Bože! koj Poljsku kroz mnoge si vieke
Opletô sjajem mogućtva i slave
Braneć ju štitom od nesrećah rieke,
Kojih bijaše, da nam ju prignjave.
Svoje Ti prošnje dajemo jedine
Dom i slobodu vràt' nam gospodine!

Ti! koj si davô, i odkad već padè
Pomoć borećoj, a za stvar se pràvu
Bijuć, da sav sviet hrabrost njemu znade
Njoj sried svih zalah širio si slavu,
Svoje Ti prošnje dajemo jedine
Dom i slobodu vràt' nam gospodine!

Nedavno prognà iz Poljske slobodu
I krvi našom već tekoše rieke
Kako j' tek strašno to onim u rodu
Što otačbinu gube za uvjeke!
Svoje Ti prošnje dajemo jedine
Dom i slobodu vràt' nam gospodine!

Vrati nam zemlji diku starodavnu
Daj život polju i pustošnoj njivi,
Nek plode sreću i slobodu stavnu –
Prestani karit Bože milostivi!
Svoje Ti prošnje dajemo jedine
Dom i slobodu vràt' nam gospodine!

Pravde Ti ruka jer svieta vladara'
Željezna žezla smrvivši ih ruši,
Nek smjer vragovah i naših obara
Probudi nadu u biednoj nam duši.
Svoje Ti prošnje dajemo jedine
Dom i slobodu vràt' nam gospodine!

Tako Ti Bože! presvete odluke
Poraza nedaj, gdje boj naš s' opira
Slobode uzlom sveži Tvoje puke
Pod jedno žezlo Tvôg angjela mira.
Svoje Ti prošnje dajemo jedine
Dom i slobodu vràt' nam gospodine!

Bože presveti! u kojega volji,
Što jest u svietu, sve stoji sve leži –
Otmi puk poljski bjedi i nevolji
Podupri želju prevrle mladeži
Svoje Ti prošnje dajemo jedine
Dom i slobodu vràt' nam gospodine!

Jedna rieč Tvoja, Bože naš pokoju,
U hip nas s praha digne slavorodne
A kada kaznu zavriedimo Tvoju
U prah nas stvori – nu prahe slobodne.
Svoje Ti prošnje dajemo jedine
Dom i slobodu vràt' nam gospodine!

Bože presveti za Krstove rane
Vječna nam svjetlost mrtvoj braći sveti
Gledni Poljake igom ugnjetane
Dostoj sinovah Poljske žrtvu uzeti
Svoje Ti prošnje dajemo jedine
Dom i slobodu vràt' nam gospodine!

Jer narod poljski u krvi još tone
Za svakoga padšeg molimo Te brata
Što njim na glavu trnja krunu done
To nam slobode da otvori vrata.
Svoje Ti prošnje dajemo jedine
Dom i slobodu vràt' nam gospodine!

PRILOG 2: August Šenoa, „Odgovor g. Aci Popoviću. (U *Srbobranu*)“, *Pozor*, 24-26.6.1863.

Odgovor g. Aci Popoviću. (U *Srbobranu*).

Od A. Ш.

G. Aca Popović[1825] navalio je na mene, što sam pisao proti ruskoj vladi, i što sam branio njekako Poljake. To bijaše prilikom dopisa iz Praga,[1826] gdje sam njekoliko rieči odgovorio „Napredku“,[1827] što je u dopisu iz Beča stao dokazivati Čehom u Pragu, kako da se u poljskom pitanju vladaju i nevladaju; rekao sam i pri tom, da je prostota, što ju „Srbobran“[1828] napisa, veleć da je Langievič[1829] i njegove čete ko Rozsa Sàndor[1830] i njegovi hajduci. No o tome potanje kašnje. Gospodin Aca Popović veli, „da sam se pustio u dugo pripoviedanje požrtvovanja i mučeničtva českih novinarah, koji po većoj česti rad svoga velikoga prijateljstva s Poljacima stradaju.“ Na ovo velim ja g. Aci Popoviću, da nerazumije, što čita, jer tomu, što on o tom uvodu veli, neima u dopisu ni traga. Ja sam napisao u početku moga dopisa štatistiku štamparskih českih parnicah. Što je ponješto duga, nisam ja kriv, nego ovdašnja sloboda štampe; što sam kod dvojice naveo „radi Poljakah“, to sam kod svake parnice naveo §., a „radi Poljakah“ sam napisao zato, jer dok drugi njemački listovi za Poljake pisati smiju, udara se zato na poljske i česke listove parbom, što nije pravo.

Ja sam sve to napisao kao viesti iz Praga, a ne kao kakov uvod, jer o tom nevisi ono, što sam pri kraju dopisa o Poljacih reko, a bome netreba duga uvoda tomu, da je „Srbobran“ prostotu napisao; to vidi svaki u prvi mah.

G. Aca Popović pozivlje „Napredak“ nek i on proti meni izadje na mejdan te se nada „da će se ovaj valjda dopisniku „Pozorovu“ dostojno odazvati znati.“

G. Aca Popović misli valjda „dostojno,“ kao što se on meni odazvao, komu je sve plitko, zanešeno, drzovito itd.

G. Aca Popović navodi kao razlog, što sam proti njemu pisao još jedanput „što je u predjašnjem jednom svom broju rekao za Langievića, da je od prilike taki general kao što g. 1848. Rozsa Sàndor.“ Gospodin Aca Popović nije glede toga ni najmanje opravdao „Srbobran“

[1825] Aca Popović – Zub (1829-1894), srbijanski urednik, publicist i prevoditelj. Borio se na strani Austrije na talijanskom ratištu 1859. godine. Šezdesetih godina izdavao je satirični list *Komarac*. Urednik novosadskog *Srbobrana*.
[1826] Riječ je o Šenoinom dopisu „Iz zlatnog Praga“, objavljenom u *Pozoru* 23. svibnja 1863. godine.
[1827] *Napredak* – list pokrenut 1848. u Srijemskim Karlovcima. Izlazio je tri puta tjedno. Od 1863. sjedište lista je u Novom Sadu.
[1828] *Srbobran* – list pokrenut 1861. u Novom Sadu. U vrijeme objavljivanja ovog članka izlazio je tri puta tjedno.
[1829] Marian Langiewicz (1827-1887), general i diktator u Siječanjskom ustanku.
[1830] Rozsa Sàndor (1813-1878), mađarski razbojnik i sudionik revolucije u Ugarskoj 1848. godine.

i čini se, da i on pristaje uz tu misao. Pitam ga dakle je-li to jedno te isto kad najobraženiji, najbogatiji ljudi, stari i mladi, ostaviv sav svoj imetak, pritisnuti nevoljom despotizma na noge skoče, da izbave domovinu, koja im je prvo na svietu; je-li to ono isto kao kad hajduci, onaj izmet družtva ljudskoga, što neima ni Boga ni vjere ni kuće ni kućišta; već po gudurah i šumah reži na poštena putnika, da ga smakne; je li to isto dati život i sav imetak svoj za domovinu i slobodu; je li to isto, što dignuti drugomu život, da se dočepaš njegova imetka; je li to isto dobiti general-pardon od tadašnje magjarske vlade, i tako pod silu vrebati na vojnike pojedine, da se tom zaslugom izbavi vješalah, što je ubijao i otimao; je li to isto kao što svoje volje dizat se na oružje, i odbiti onu amnestiju što mu se nudja, jer mu neima pogodbe do „slobode"? Ako mi g. Aco Popović dokaže razlogom, da je sve ovo jedno te isto, onda ću mu vjerovati, da je najveći diplomat, ali dok mi toga nedokaže velim, da je takva izreka: skrajna podlost i gadna prostota. A ta prostota nije ni originalna, jer se čini da je prepisana iz kakvih urednih ruskih novinah, što iste izraze rabe. Da takovo mnenje Poljakom škoditi neće, to stoji; ta zna se, da je n. pr. „Fremdenblatt" o Garibaldi-u pisao, da je hajdučki harambaša, a zato svatko pripoznaje, ma koje političke vjere bio, da je rodoljub i junak.

Rekao sam u svojem dopisu, da je „Srbobran" čitao što su poljski listovi pisali o Crnogorcih, Hercegovcih i Beogradskom bombardovanju,[1831] nebi bio napisao onu prostotu. Ovo sravnjivanje ruske vlade sa turskom razljuti g. A. P., pa me pita je li stanje pod ruskom vladom isto što pod turskom; jesu li Poljaci imali razloga dizati se proti vladi ruskoj.

Ja pitam g. A. P., jesu li Poljaci obražen narod, koji se i svojom povjesti i književnosti ponositi može; ja pitam, hoće li se takvomu narodu slobodna razvitka; ja pitam, je li ruska vlada prema tomu i radila? Nije. Od konfederacije barske[1832] sve do današnjega dana počinila su se okrutničtva u Poljskoj; knjižnice su sve odvedene u Petrograd, škole zatvorene ili porušene, po svoj zemlji razplela se mreža uhodah i vojnikah, a na čelu im bijahu glasoviti Muhanovi[1833] i slavni generali Bergovi,[1834] koje će ljudska povjest sa okrutničtva i podlosti spominjati i o kojih svaki pošteni Rus prezirno govori. Već sama dioba Poljske od Katarine,[1835] što je obožavala Montesquieua i dopisivala s Voltairom, od Friderika velikoga,[1836] koji je napisao

[1831] Osmansko bombardiranje Beograda 17. lipnja 1862. godine.
[1832] Barska konfederacija – oružani savez poljske šljahte sklopljen 1768. protiv ruskog uplitanja u unutrašnje poslove Poljsko-Litvanske Unije i protiv poljskog kralja Stanisława Augusta Poniatowskog. Taj prvi poljski ustanak završio je porazom.
[1833] Siergiej Muhanow (1833-1897), šef varšavske policije od 1862. godine. Sudjelovao u pripremi novačenja. Nakon početka Siječanjskog ustanka sudjelovao u njegovom gušenju. U ožujku 1863. dao ostavku na službu u vojsci i policiji. Imenovan predsjednikom Direkcije varšavskih vladinih kazališta.
[1834] Fiodor Berg (1790-1874), ruski general, posljednji namjesnik Poljskog Kraljevstva. Istaknuo se okrutnošću prilikom gušenja Siječanjskog ustanka 1863-1864.
[1835] Katarina I. (1684-1727), ruska carica. Vladala od 1725. do smrti.
[1836] Fridrik II. Veliki (1712-1786), pruski kralj. Vladao od 1740. do smrti.

„Antimachiavella“, već ta dioba bijaše grieh, što se je do Boga čuo, i povjest će ga zasluženim imenom krstiti. Pa jesu li Poljaci imali priliku pomirit se s ruskom vladom? jedanput se je činilo i to pod Aleksandrom,[1837] koji im je podielio ustav od godine 1815.

Vladar taj bijaše čovjek plemenite ćudi i dosta slobodouman, nu nije imo dovoljne snage u sebu, da učini što je bio nakanio, te je umro u pustom očajanju. Ako je g. A. P. čitao pisma toga vladara poslie bečkoga kongresa, što ih je nedavno naštampala „Independance“ to će vidjeti, da je Aleksander I. drugčije mislio nego sadašnja vlada.

U prestolnom govoru prvoga poljskoga sabora obeća Aleksander i to, da će ruskim svojim podanikom podieliti ustav nalik poljskomu. Al već za njegova života stala je vojnička i njemačka stranka u dvoru zaplitati proti Poljakom, pa se je ustav sve više okrnjivao i stezao, osobito pod Nikolom,[1838] tako da je došlo do bune 1830.[1839] Koliko tu bijaše pogubljeno ljudih; koliko ih ostade bez kuće i imetka il morade u Siriju [Sibiriju / Sibir]; koliko ih se izseli u tudjinstvo? tako je ta borba trajala sve do najnovijeg vremena. Štatut što je Nikola podielio Poljskoj ostade pisanom laži, jer samovolja generalah, policajmajsterah, uhodah i činovnikah nije zato marila. A i u najnovije vrieme, gdje je veliki knez Konštantin[1840] došao u Poljsku, koliko se je pisalo po novinah stranih, koliko je tu bilo nade, koliko se je tu govorilo o ustavu, a u istinu bijahu te reforme samo na oko. A što se radi sad, to sav sviet znade. Do sad je bio grieh takova što pisati proti ruskoj vladi u slavenskom listu, jer se je mislilo, kad nestane ruskih bajonetah, nestat će slavenskoga svieta, al imade u svakom sviestnom narodu čuvstvo, što se ugušiti neda, a to plemenito čuvstvo odsudjuje svako silničtvo, kršteno il nekršteno, slavensko il neslavensko.

G. A. Popović veli, da „daleko veća većina Srbaljah o Rusima i Poljacima ono misli, što je Srbobran u svojim brojevima izražavao.“ Mi nesmatramo „Srbobran“ za glasilo cieloga srbskoga naroda; to će on i sam znati da nije, al mi znademo, da medju srbskim narodom imade slobodoumnih i naobraženih ljudih, koji ma koje političke misli bili, po onom što iz povjesti znadu, neće prionut uz prostote, koje se političkim umovanjem nazvati nemogu.

G. A. P veli, da Srbi „nedrže Rusiji stranu za to, što ona (kako česke i njemačke novine višu) Poljake pritiskuje, nego zato, što joj odobrava, da se ona tako čvrsto odupire svakom zapadnim intrigama podstaknutom i zadojenom življu, koj pod vidom nekog liberalizma njen duh slavenski i pravoslavje podkopava, truje i razoriti želi.“

[1837] Aleksandar I. (1777-1825), ruski car. Vladao od 1801. do smrti. Poljski kralj od 1815. godine.
[1838] Nikola I. (1796-1855), ruski car. Vladao od 1825. do smrti.
[1839] Studenački ustanak u Poljskom Kraljevstvu 1830-1831. godine.
[1840] Konstantin Nikolajevič Romanov (1827-1892), brat ruskog cara Aleksandra II. Dugogodišnji ministar mornarice, namjesnik Poljskog Kraljevstva (1862-1863), predsjednik ruskog Državnog savjeta (1865-1881).

Ja vjere mi, a i većina ljudih, nisam tako tanka uma, da logičku razliku vidim medju tim, kako se ruska vlada u tom poslu čvrsto odupire, a da Poljake nepritiskuje. Ja mislim, kad se ona odupire to želi, da bude status quo, a status quo je silničtvo, a tim se silničtvom pritiskuju Poljaci. Smiešno je veoma, što se o zapadnih intrigah na ovom i drugim mjestih veli. Nemogu se načuditi g. A. P., da on baveći se politikom i publicistikom, takove bezazlene rieči napisati može. Ako je iole ponjao što o politici, to ga pitam, što je politika, je li to nješta moralnoga il sentimentalnoga, što su politici pojedinih vladah, razlog, čuvstvovanje, plemenite kakove idealne misli, požrtvovanje, il je razlog gola korist i sebičnost. Svaka vlada na svietu, mala il velika, razvijena il nerazvijena, imade samo jedan cilj, a taj je vlastita korist; takova je francuzka takova ruska vlada. Il će možebiti g. A. P. dokazati, da ruska vlada neimade druge političke težnje nego oslobodit Slavene, da budu slobodni, da budu svoji, a ona da nikakve koristi netraži? Toga nam valaj dokazati neće, il ako on to zbilja misli, to ga žalimo, što se bavi politikom. O slavenskom duhu i pravoslavju kašnje.

G. A. P. čudi se, da razlikujem ruski narod i rusku vladu. On mi veli, da sam „ovu frazu čuo od jata obožateljah „slečne Pustovojtove“,[1841] koji o „volnošći“[1842] bulazne, kašnje mi veli, „da mi je oprostiti, jer sam se zaneo onim glasom, što svakdan čujem.“ On me pita „što da je ruska vlada?“ pa mi dokazuje, da se narod sasvim s vladom slaže; dokaz tomu da su adrese što ih njeke korporacije vladi poslaše.

Prije svega velim g. A. P., da nisam vičan pisat ni slušat fraze, kako je to vičan g. A. P.; jer sam njekoliko njegovih frazah u „Journal d' St. Petersbourg“ „Kreuzzeitungu“, „Nordu“ i „Dzienniku powszechnom“ čitao; čini mi se, da g. A. P. barem iz jednih ovih novinah crpi svoju političku mudrost.

Ja se nepovadjam za nikakovom političkom vikom ili deklamacijom, niti za kakovim ma koli visokim auktoritetom, već za onimi muževi, što slobodu i napredak svoga naroda i svoje domovine odvažno brane, a ni u rusko-poljskom pitanju nepovedoh se za obožatelji gospojice Pustovojtove (koju ja inače tako štujem s junačtva, kao i kćerku bugarskog junaka Stojana ;) o tom može se uvjeriti g. A. P., iz onih članakah Pozora „Rusi i Poljaci“, što sam ih bio napisao prije 8 ili 9 mjesecih,[1843] kad se je svatko nadao, da će ruska vlada podieliti Poljakom obsežnu autonomiju; onda kad ni o ustansku ni o gji. Pustovojtovoj nitko znao nije.

[1841] Anna Henryka Pustowójtówna (1838-1881), sudionica Siječanjskog ustanka, u kojem se istaknula svojim junaštvom. Uhićena s generalom M. Langiewiczem i zatvorena u Krakovu.
[1842] Wolność – sloboda.
[1843] A. Ш. [A. Šenoa], „Poljaci i Rusi“, *Pozor,* 5-6.8.1862.

G. A. P. pita me što je vlada? Ako je stao pisat političke članke, onda će valjda sam znati, što je, jer inače jadno mu politiziranje.

A ja razlikujem ruski narod od ruske vlade. Jest g. A. P.! Jer bi ja vriedjao taj narod, veleć da su mu zastupnici Adlersberg, Muchanov, Suhozanet,[1844] Berg i sva čeljad staatsrathah, kamerherah, činovnikah itd. Od 14. prosinca 1825.[1845] svanuo je ruskomu narodu nov život; ja nepišem tu za revoluciju političnu i socialnu, ne, ja samo kažem, da imade u Ruskoj silna stranka, koja svom silom radi dočepat se slobode, što ju drugi narodi uživaju, i što je sav ruski narod do Borisa cara,[1846] a napose novgorodska republika do Ivana groznoga[1847] uživala. U naše strane dopiru obično glasovi njekojih profesorah, koji psuju ruske liberalce, koji neće da i takova strana obstoji. Al pitam ja ka kako je to, da „Kolokol“ i „Pravdoljubivi“ u tisućah i tisućah istisakah u Rusiju idu, da u Petrogradu tri tajna časopisa obstoje, da petroburžki „Sovremennik“ pod uredničtvom Černiševskoga[1848] svu skoro mladu inteligenciju za sebe imade? A upliv tih izvanjskih novinah je toli silan, da su se ministarske novine morale š njimi upuštati u polemiku. Zar nije g. A. P. čitao, kako su plemićke skupštine zahtievale, da se podieli zemlji ustav; zar nije čitao spise ruskih pjesnikah ovog vieka, koji su tražeći slobodu, u progonstvu i tudjinstvu čamiti morali? Jest, g. A. P.! medj ruskom vladom i narodom imade silna razlika, to pitajte kako već ono u svom dopisu rekoh ruskog liberalca ne agenta, pa će vam pričati o Ruskoj koješta, što se s vašim mnenjem ni najmanje neslaže.

Što se adresah tiče, te nisu nam baš nikakov dokaz. Znade se, što to znači adresa odanosti pod absolutnom vladom, gdje se zapovieda, da se piše. Znamo, da je i Bismarck dobio takove adrese; zna se, da je i bosanska raja na silu morala prišit svoj krstić adresi sultanu; al je li to pravo mnenje naroda? U podoljski Kamienec[1849] dodje nedavno vojnički zapovjednik pa naloži gradjanom, da sastave adresu odanosti. Kad su se gradjani protivili, udari na njih ratni porez, njekoliko ih dade odvesti u tvrdjavu, a njekoji slabiji praćeni vojničkom stražom, podpišu pod moraš adresu. jel to istinito mnenje naroda?

„Što to Česima i drugim njemačko-tursko-francezkim jednomišljenicima u račun neide“ veli g. A. P., „nisu Rusi nije ruska vlada kriva, nego plitkost i prenapetnost politike, koju Česi

[1844] Nikolaj Suchozaniet (1794-1871), ruski general. Borio se na strani ruske vojske u napoleonskim ratovima, revoluciji u Ugarskoj i Krimskom ratu. Ministar rata od 1856. do 1861. godine. Nekoliko mjeseci 1861. vrši je dužnost namjesnika Poljskog Kraljevstva.
[1845] Početak oružanog ustanka ruskih plemićkih revolucionara (dekabrista) protiv carizma u Sankt Peterburgu (26. prosinca prema gregorijanskom kalendaru).
[1846] Boris Godunov (oko 1552-1605), ruski car. Vladao od 1598. do smrti.
[1847] Ivan IV. Vasiljevič Grozni (1530-1584), ruski car. Vladao od 1547. do smrti.
[1848] Nikolaj Gavrilovič Černiševski (1828-1889), ruski publicist i književnik. Vrlo utjecajan među ruskim radikalima. Zatvoren zbog prevratničkog djelovanja (1862) i osuđen na doživotno progonstvo u Sibir (1864).
[1849] Grad Kamenec-Podoljski – nekoliko stoljeća u sastavu poljskog kraljevstva, a danas u Ukrajini.

i jednomišljenici tjeraju.“ Gosp. A. P. identificira ovdje česku politiku sa njemačkom, francezkom i turskom, pa veli, da je plitka i prenapeta. Govoriti to o narodu, o toliko ljudih, koji su sav svoj viek svomu narodu i slobodi posvetili, koji su zato trpili i u tamnici čamili, koji su nedavno ljuto se borili proti njemštini; govoriti napriečac, tako, to je bezobrazna drzovitost.

Gosp. A. P. kaže mi, da se varam u poljsko-ruskom pitanju, „dok mu nedokažem, da su Poljaci za drugu upravu dozreli i dok ustanak poljski nebude ustanak naroda, a ne kao što je danas, njekolicine zanešenjakah iz cieloga svieta skupljenih bezkućnikah i skitnicah.“

Da Poljaci nisu zreli, to je ona stara fraza, koju su njekoji podli povjestničari izmislili, da tobož opravdaju diobu Poljske; odanle i ona fraza „Polenwirtschaft“, ko što dan danas Niemci o naših županijah pišu: „Komitatswirtschaft;“ to je ista ona fraza „mi možemo čekati“. Laž je u obće, da je koj narod nedozreo za slobodu, kad mu se ona pošteno i iskreno daje, a kamo li narod, koji je u svem i svačem naobražen, koji je izradio takov ustav kao što onaj od svibnja 1792. [1791], koji i pokraj ruske vlade u Varšavi tajno i viešto vladati umije.

Ako to nije ustanak naroda, već njekolicine zanešenjakah, skitnicah i bezkućnikah, zašto nije ta ogromna ruska vlada za 5 mjesecih toj kukavnoj njekolicini do vrha doći mogla; zašto ih nije poviešala, zašto ih nije poslala u Sibiriju? Čemu prieti toj njekolicini 150.000 vojske? Kako ona pušta da se njoj neplati daća a toj njekolicini izplatilo se već 12 mil. rubaljah? Čudne mi njekolicine zanešenjakah, koja toliko smije!

Što se podupiranja pravoslavja tiče, to pitam g. A. P. zašto ruska vlada nije gledala – ta to barem je mogla – da Bugari dobiju samostalan patriarkat, kao što su ga imali prije u Ohridi; da se otmu fanariotskomu silničtvu; zašto im je, mislim g. 1856. poručila, da se podvrgnu Turkom; zašto daje fanariatskomu sjemeništu u Carigradu svake godine 4000 rubaljah a Bugarom ništa? Zato da se s Grci nepovade. Zašto je ona preselila toliko tisućah Bugarah pravoslavnih u svoje pustinje i poslala mjesto njih jata nekrštenih Tatarah, kojim Bugari robovati moraju? Nek čita g. A. P. bugarsku brošuru u Bukureštu štampanu, a od bugarskoga rodoljuba i živoga branitelja pravoslavja prije dvie godine spisanu.

Napisao sam ovo u svoju obranu a i stoga, što se jednom iskreno izpovieditи mora, da se mi u prosudjivanju političkih sgodah kao i u svojoj politici stare panslavističke ili bolje rekuć panrusističke teorije odreći i nepristrano i slobodoumno suditi moramo.

Reći će mi tkogod „ti braniš Poljake a i Niemci brane Poljake, dakle ti se povadjaš za njemačkom politikom.“ Znam ja čemu se je od njemačkoga liberalizma nadati, znam ja što je g. 1848. frankfurtski parlament zaključio glede Poznanja. Nu pitam ja opet, bi li logično bilo, kad vidim, da se lažisvetac Bogu samo riečmi klanja, da se ja zato Bogu srdcem i dušom neklanjam?

Već u prijašnjih mojih člancih o Ruskoj i Poljskoj rekoh, da je prva faza panslavizma panrussizam bio. Čuteć svoju slabost i pritisnute sa svih stanah inoplemenim neprijateljskim življem sve su slavenske grane klanjale se polarnoj zviezdi i ogromnoj sili ruske vlade. To bijaše doba filologiziranja i biljisanja; ja nevelim, da nije taj pojav naravan ponješto i koristan bio. Nu pošto su se slavenske grane osviestile, pošto su stale i politički živjeti, to se je misao narodnosti i napredka prelila u stalnije stvarnije programe, i grane slavenske giblju se i miču se organičnim putem ne kao ogromna hrpa već kao svježe grane ogromnoga stabla. A tomu se hoće slobode; nije to taj tobož zapadni liberalizam, uzmite staru povjest Slavenah i njihova ustrojstva, pa ćete vidjet, kakvi to bijahu slobodnjaci; slobode se hoće, da se takmit možemo s drugimi u svem, da nebudemo ma čiji robovi, neg slobodni gradjani.

A i što se slavenskoga duha ruske vlade tiče, tu bi se koješta reći dalo. Po tom starom ruskom ustrojstvu bijahu svi ljudi slobodni u velikoj Ruskoj do Borisa, u maloj Ruskoj do Katarine, a za Poljsku ustanovio je osobiti članak ustava 1792 [1791] ukinuće nevoljničtva; osobna sloboda jest seljakom opet vraćena, a to je jedini čin, što se kod ruske vlade pohvaliti može; nu stara autonomija, zemaljski ustav i duma (sabor) to je od Petra[1850] ukinuto, o tom neima ni spomena. Jedino najniži stupanj autonomije t. j. staroslavenska obćina, ta je ostala od svega slavenskoga ustrojstva i preživila je groznu dobu feudalizma. A sva ona birokratička ogromna čeljad sebičnih činovnikah, kojoj se ruski spisatelji toliko rugaju, sav taj policajni i vojnički sistem, svih onih četrnaest kartah (činah); to nije u slavenskom duhu ustrojeno. A to sve opet pazi kao svoje onaj roj estlandskih i kurlandskih njemačkih kruhoboracah, što velik upliv u dvoru imade i sva najmastnija mjesta i časti zauzimlje. To opet nije slavenski. Zna se i to – a na to se ruski narodnjaci najviše ljute – da su dvie trećine članovah petroburžke akademije puki Niemci, da se spisi te akademije, a i djela članovah većinom francezki i njemački štampaju. Znade se i to, da je ruska vlada u mnogih gubernijah zatvorila ruske nedjeljne škole, dok njemački naseljenici u onih stranah svoje njemačke škole imati smiju: sve se to znade, a sve to nije slavenski duh.

Nu reći će mi tkogodj: izvanjska politika ruske vlade, osobito u istočnom pitanju: jest slavenska. Ja sam već prije rekao, politika svake vlade ide samo na vlastitu korist; ruska politika nije i nemože biti neg ruska. Neću napomenut, kako se je javno mnenje Bugarah proti Rusiji promienilo, neću i toga napomenut, da je tečajem ovog stoljeća dosta sgode bilo, da ona očito pomogne turskim Slavenom; ja samo kažem: tradicionalna politika te vlade je dočepati se važnih i plodnih zemaljah na jugu, da budu sve te važne trgovačke točke njezine. Već god.

[1850] Petar I. Aleksejevič (1672-1725), ruski car. Vladao od 1682. do smrti.

1838. pisao je glasoviti slavofil Pogadin*)[1851] sadašnjemu caru: „Većina žiteljah u Bugarskoj, Srbiji, Macedoniji, dà i samoj Rumeliji – – čisti su Slaveni, – koji nežele nego biti podanici silnoga cara.“ Ako to sada i nežele narodi, a to želi ruska vlada. Njoj nije do toga sada, da se tamo utemelji silna država; za sada dosta joj je to, da se ti narodi opiru i dok se ona hvata sve više iztočne Azije, da se privije Indiji i tamo englezko gospodstvo, dakle svu moć i suparničtvo u iztočnom pitanju, uništi, pripravlja se, da zauzme južne strane; jer, kako rekoh, nijedna vlada pod suncem neće trošiti krvi i novacah nego na puku svoju korist, a jaka država nebi Rusiji koristna bila. Englezka to znade, zato se ona svuda Rusiji i njezinim težnjam opire; jer da nije tih težnjah, njoj bi bilo svejedno, vlada li na balkanskom poluotoku Turska ili druga koja država drugoga reda. Čujmo kako je o tom već u ono vrieme Pogadin mislio. On veli u drugom pismu na ministra prosvjete i to od god. 1842., da Englezi i Francezi snuju, kako bi utemeljili samostalnu južnu državu medj turskimi Slaveni proti ruskim težnjam, a uz to da prianjaju mnogi Srbi i Bugari, „a to bi bila Ruskoj, veli Pogadin, „druga Poljska.“ Svaki Slaven želi, a mi prije svega, da se skrši tursko carstvo, i da nastanu mjesto njega slobodne slavenske države; ali toga lje neželimo da nasljednici Simeona, Dušana, Tvrdka budu guverneri a la Berg, Muchanov, Lüders,[1852] i da se sav taj birokratički i policajni aparat prenosi u nepokvarene jugoslavenske strane u Turskoj. Pa nek si i misle ljudi, da ruska politika ide samo na oslobodjenje Slavenah u Turskoj; to je poljsko pitanje nješto faktična, što se riešiti mora. Jer inače neima ruska vlada prostih rukuh, pa mora svu ogromnu silu skupljati u Poljskoj, i s toga napora neima u Ruskoj o slobodoumnih reformah ni govora. Liberalci ruski, a u najnovije vrieme sami slavjanofili kažu vladi, nek ostavi Poljsku, a ja sam prije 9 mjeseci rekao, da bi najsretnija kombinacija bila, da bude Poljska neodvisnom kraljevinom pod vladom ruskoga princa.

Nu sve to bi mi g. A. P. „oprostio“ (premda ja od njega pardona netražim), ali sam, veli, rekao, „da su te misli izpečene bile u kuhinji, gdje se nekuha drugo no germanizacija i centralizacija.“

Gospodin A. P. misli najprije, da ja to protežem na rusko-poljske misli „Srbobrana“, onda skače na istočno pitanje, i Bog zna kamo ne. Ta Bog vas vidio g. A. P., gdje bi u tom germanizacije i centralizacije bilo? G. A. P. nije moje posljednje stavke razumio, kao što ni onoga tobožnjega uvoda.

---

* Briefe Pogadins aus Rusland. Leipzig 1860.

[1851] Mihail Petrovič Pogodin (1800-1875), ruski povjesničar i pisac.

[1852] Aleksandr Lüders (1790-1874), ruski general. Namjesnik Poljskog Kraljevstva 1861-1862. Istaknuo se okrutnošću prema Poljacima. Nakon što je na njega izvršen neuspješni atentat smijenjen je s položaja (1862).

Ja sam u posljednjem stavku rekao, da mnogi listovi, po francuzkoj poslovici „Les extrêmes se touchent“[1853] s jedne strane brane rusku vladu radi teorije staroga sveslavenstva, a s druge strane prianjaju uz načela, kojim se većina austrijskih Slavenah protiviti, jer vidi u njih pobjedu „centralizacije i germanizacije nad „federacijom i ravnopravnosti“.

Gosp. A. P. govori o kleveti, sumničenju itd. pa me pozivlje, da mu to dokažem. Valaj hoću! Povod tomu dade mi „Srbobran“ kujuć u zviezde rumunjske zaključke, i navaljujuć na „Hlas“ radi članka o rumunjskom kongresu i radi „liberalnog pustovojtizma“.

Nu netreba mi daleko ići; u istom broju, gdje je g. A. P. na mene navalio, čita se članak iz rumunjske „Konkordia“, gdje se zaključak rumunjski živo brani, i „Srbobran“ tomu dodaje, kako se on s tim slaže, i da se cieli narod srbski s tim slaže (?), i „kad se sazove srbski sabor, to će i on bez ikakve sumnje svoje želje na taj način izraziti, na koj ih je rumunjski narod kroz svoj sabor izrazio.“

„Konkordia“ brani Rumunje, da nisu mogli pristati uz historično načelo.

Poznato je, što su svi federalistični listovi o tom saboru (ako se njekoliko narodom neizabranih povjerenikah saborom nazvati može) pisali; poznato je, da je sabor priznao veljački sistem, proti kojemu se svi Slaveni bore; poznato je, kako su „Ost d. Post“ „Botschafter“ kojim nijedno sredstvo nije preprosto, da hulje i psuju Slavene, kako su ovi kovali u zviezde Rumunje, i rugali se s toga federalistom, a uz te zaključke pristao bi i „Srbobran“!

Nu zna se kakva je ravnopranost u Magjarah i Niemacah.

„Srbobran“ želi: da se i sabor srbski izjavi „na način“ kao što su se i Rumunji, dakle dosljedno i za veljački sistem. Sabor srbski o pitanju veljačke karte nije vlastan govoriti ni po ugarskom ni po ustavu trojedne kraljevine, ni po srbskih privilegijah, ni po glasu same veljačke karte, a historičko načelo u savezu sa narodnim mora se pripoznati; to je kralj glavom priznao, za to se bore i slavenski narodi. Hoće li se „Srbobran“ odreći svakoga historičnoga načela, onda nek pomisli, da u to spadaju i srbske privilegije. Al da tako nemisle svi Srbi to nek čita članak „Dnevnika“: „Da se razumijemo.“

[1853] „Suprotnosti se privlače.“

PRILOG 3: „Poljski ustanak sa slavenskoga gledišta“, *Narodne novine*, 18.5.1864.

Poljski ustanak sa slavenskoga gledišta

Čini se, da je posliednja puška zagèrmila na kèrvavih poljanah nesretne Poljske. Hrabri poljski zatočnici stranom padoše, stranom se razbiegoše, a neznatni samo dio krije se po šumah otačbine svoje. General Berg i Muraviev slave slavje nad pobiedom svojom; oni dobivaju pohvalnice, Bergu dapače padè u dio osobita milost, da je od cara dobio dragim kamenjem okvirenu sliku njegovu. Na čast im kèrvavo slavlje njihovo, koje su si tim stekli, da su uništili najliepši cviet nesretnoga naroda, da su sa jednim dielom toga naroda napučili puste poljane i sniežne krajeve ledene Sieverije! –

Razni su listovi raznim načinom izjavljivali mnenje svoje o poljskom ustanku. Jedni su hvalili i u zviezde kovali oduševljenu Poljsku, drugi opet gèrdili i ocèrnjivali Rusiju, koja se je digla na oružje, da uguši bunu, od koje bi se, da je uspiela, potresla u stožerih svojih silena Rusija. Nu moramo iskreno priznati, da do svih tih mnenjah i očitovanjah niti smo mnogo dèržali, niti dèržimo. Uzrok tomu je taj, što u svem tom nismo ništa drugoga vidieti mogli, nego manju ili veću mèržnju prama Rusiji, manji ili veći strah od nje. Razni slavenski listovi, razni slavenski, i to veliki muževi izražavali su takodjer raznim načinom svoja mnenja o ustanku poljskom. Jedni su u toj borbi vidieli boj za slobodu proti robstvu i potlačenosti; vidieli boj novijih idejah, čoviečnijih ustanovah proti zastarielim nazorom tvèrdokornih dèržavnikah; vidieli boj slobodna razvitka, koli duševnoga toli materijalnoga proti samovoljnomu kontumaciranju pojedinih narodah i zemaljah; vidieli napokon boj konštitutionalizma proti absolutizmu i bureaukratizmu. –

Mi u cielom tom ustanku nemožemo ništa inoga nazrievati, nego boj separatizma proti načelu, koje je dobrahno zavladalo u slavenskom svietu, boj proti načelu dinamičke solidarnosti i sloge slavenske. –

Nemožemo, a ni nesmijemo Poljskoj zamieriti, što teži za granicami stare svoje kraljevine. Nu pitamo: je li to bio pravi put, pravi način, kojim je Poljska udarila, da u život uvede velike ideje svoje? Velimo, da nije. Upitajmo se ponajprije, tko je potako Poljake na ustanak? Potakla ih emigracija i varava diplomacija zapadna. Zaslieplјeni nesretni narod poljski, uzdajuć se u pomoć te diplomacije, borio se je poput Leonidah proti vojskam ruskim. Što je medjutim diplomacija činila? Rogoborila, pisala note, komešala se i amo i tamo, a napokon? Gorčakov pokazao zube i sterao u rog sve spletke proslavljene te diplomacije, kojoj nije kašnje na um palo, da se još jednom zauzme za nesretnu Poljsku. Toliko glede Poljske. –

Glede Rusije imamo to reći, da smo u proti-revoluciji njenoj nazrievali boj prava svoga proti tudjoj samovolji. Rusija u Poljskoj je radila ono isto, što je morala raditi Austrija u Ugarskoj, Englezka u Indiji. Ili zar da je Rusija prekèrštenih rukuh gledala, da joj se otme onoliki dio pokrajinah njenih? Što bi to značilo, da je ona tako radila? Značilo bi biti izbrisanoj iz reda velevlastih evropejskih. Je li to Rusija mogla dopustiti? Nije. – Nismo istina Bog za to, da se ustanak onakovim načinom ugušuje, kako je to činio Berg i Muraviev, koji su dopuštali, da se poput biesne zvieradi biesni po nesretnoj Poljskoj. Nu, kao što rekosmo, Rusija je morala ugušiti bunu poljsku; na to ju je silio evropejskih njezin položaj, na to ju je silila tisućlietna slava njena, na to ju je sililo Slavenstvo. Velimo: Slavenstvo, koje se ponositi mora, da ima u Rusiji jedinu samostalnu dèržavu slavensku. Slavenstvo je Rusiju na contrerevoluciju sililo moralno, a moralo bi ju bilo siliti i materijalno, ako ne s drugoga uzroka, a ono radi načela moralne sloge slavenske. – Mislimo, da nam neće nitko zamieriti, što tako govorimo. Uviereni smo, da i mi smijemo težiti za konsolidiranjem slavenskih plemenah, kao što to Niemci, Talijani, Rumunji čine, a nitko pravedan im toga u grieh neupisuje. Unapred se pako ograditi moramo proti svakomu sumnjičenju i izvratjanju riečih naših. Netežimo mi za kakovim „panslavizmom“, nu mi tražimo i želimo samo moralnu podporu pojedinih slavenskih plemenah medju sobom. –

Svaka revolucija ima svoju dobru i zlu stranu. Da dalje nezamašamo, ostati ćemo kod poljske revolucije. Koja je dobra strana poljske revolucije? – Dobra strana je, da su posredujuće velevlasti theoretično ono posviedočile, što praktično niesu, izuzam Englezku. Posredovanjem svojim dokazala je Englezka i Fracezka, da štuju načelo slobode narodah, načelo ustavnosti, načelo ravnopravnosti i slobodna razvitka. Ta načela vladaju u Englezkoj, a u Francezkoj? Znademo, kako se opozicija u Francezkoj ugušiti nastoji, opozicija, koja je kriepko podigla glas svoj za rečena načela. Iz posredovanja rečenih velevlastih moramo poteći konsekvenciju: da će napokon i u njih podpunoma zavladati načela, za koja su se one na korist Poljske zauzele. Druga dobra strana poljskoga ustanka jest, da se je u ruskom narodu probudila silna samosviest, koja je toli dugo u dubokom snu ležala. Rusi se oćutiše kano narod, komu je dano, da može tresti sa zapadom Evrope, da može osujetiti sve zle namiere protivne si diplomacije. U poljskom ustanku pokazala se je silna, moralna i fizična snaga ruskoga naroda; a ta snaga, ta samosviest dovesti će sigurno narod taj onamo, kamo su ga viekovi opriedieli.

Zle strane poljske revolucije tako su jasne i očevidne, da nebi skoro trebalo o njih ni govoriti. Sa obje strane pale je toliko i toliko hrabrih junakah! Toliko se rodjene braće poklalo i pomorilo, a zašto? Da se ugodi strastim zapadne diplomacije. – Mladež poljska napučuje ledenu Sieveriju, a zašto? Da se Poljska više dignuti neuzmogne. Što je poljski ustanak dobra

učinio Poljskoj? Ništa, upravo ništa, no više zla, nego li ga je prije imala. – Nu što je ponajgorje, jest to, da je poljski ustanak vèrlo mnogo naškodio stvari slavenskoj. Jer Poljska, zabijena kano klin medju sievero-iztočne i zapadne Slavene, uztrajati će sigurno u svojoj mèržnji prama Rusiji, te će joj svaka ideja o moralnoj slogi slavenskoj već s toga mèrzka biti, što Poljaci u toj ideji nazrievaju ideju „Panrusizma.“

Prije nego zavèršimo ovaj članak, moramo reći, da nam je od sèrdca žao, što se je žalostna ta katastrofa sbila medju dva slavenska naroda; nu s druge nam je ipak draže, što Poljska nije postala pustom igračkom i loptom zapadne diplomacije, a to bi sigurno bila, da se je pomoćju te diplomacije oslobodila žezla ruskoga. Znademo dobro, kako tulerijski kabinet postupa sa narodi, koji su se po njem oslobodili. – Najbolje bi bilo, da je Poljska bila mirna i mirnim putem primala koncessije cara Aleksandra, koi je jedinom riečju ono učinio, čemu je u drugih zemaljah trebalo kèrvavih bojevah, koji su ciela stolietja trajali. Primierom nam budi Englezka. Hoće li se napokon nesretna Poljska osviestiti; hoće li uvidieti, da zalud kliče i zaziva pomoć zapadnjakah; hoće li uvidieti, da joj je spas u samoj sebi i u slogi i zadruzi sa slavenskom bratjom, to zna samo Bog, a nam će to budućnost pokazati.

PRILOG 4: „Zagreb, 19. siečnja 1901“, *Hrvatska*, 19.1.1901.

Zagreb, 19. siečnja 1901.

Poljaci i Hrvati. Mislimo da u nijednom drugom gradu na svietu ne bi smio izaći list sa onakovim člankom, sa kakovim je jučer izašla „Agramerica“ pod naslovom „Polen und Kroaten“. Mislimo da u nijednom narodu ne bi smio izaći list sa člankom tako uvredljivim za narod, kao što je to jučerašnji članak „Agramerice“. Moguće je, da ljudi oko sionističkoga lista nemaju u sebi sviesti dovoljne da shvate uvriede, koje hrvatskom narodu nanašanju; ali to ih ne smije pred narodom ispričati, a to najmanje ispričava one, koji taj sramotni list pomagaju i podržavaju. „Agramerica“ prihvaća kao izliku razpravu, koja se je prošlih dana vodila u pruskom saboru, te je poznata pod imenom „poljske rasprave“ za to, što se je radilo o germanizatornom radu Pruske u Poznanju. Sionistički list triumfalno upozoruje na rad Pruske, pa odatle dolazi do zaključka, kako je nama Hrvatima dobro, jer velikodušni Magjari, premda jaki, ne postupaju onako s nama, kao što Pruska postupa sa Poljacima. Čovjek, koji iole ima čuvstva u sebi; čovjek koji osjeća i samo iskru slobode, te ima i najdalji pojam o tome što je pravica, zgraža se nad onim, što Prusi rade u Poznanju, a neće mu nikad doći na pamet, da druge hvali i slavi za to, što ne rade kao što Pruska radi. Jedan mora da bude glas ljudstva: Glas obrane za Poljake, a osude za Prusku. Nego izmedju Poznanja i Hrvatske ima ipak neka razlika.

Poznanj je od god. 1815. pokrajina pruska i Prusku je dopala uslied razdiobe Poljske. Žalostna sudbina, koja ne ovlašćuje ni najmanje Prusku da germanizira Poljake. Ali Hrvatska nije pokrajina Ugarske, niti je Ugarsku dopala. Kad su Magjari došli u Europu, Hrvatska je već od dva vieka bila prosvjetna, jaka i slobodna država. Hrvatska je jedino izabrala ugarskoga kralja za svoga kralja. Hrvatska je kraljevina, kao što je kraljevina Ugarska, i u njihovim medjusobnim odnošajima postoji ona: Regnum regno non praescribit leges. Hrvatska ima svoje ugovore sa dinastijom i ti su ugovori uglasti kamen njezina državnoga prava. Bog nas očuvao, da bismo htjeli omalovažiti povjest poljskoga naroda. I kad mi ne bismo ljubili ovaj narod, jer nam je bratski narod, jer je u povjesti veliki narod, jer se i danas njegovi sinovi odlikuju, mi bismo ga ljubili radi njegove nesreće. Na ostentativnost, kojom „Agramerica“ iztiče poljske slave, kako god bi to više mogla hvaliti Magjare, koji štede nas Hrvate, premda mi tobože nemamo poljskih slava, odgovaramo da naša povjest ne zaostaje za onom Poljaka. „Agramerica“ nezna te poviesti, po njezinom srcu ne govore ništa naši Zrinjski koji ako nisu veći od Ivana Sobjeskoga, s njim se svakako usporediti mogu, da ništa ne rečemo o drugim

našim junacima; njezinom srcu ne govore ništa dubrovački velikani, poznati čitavom prosvietnom svietu; ne govore ništa sve one sjajne borbe, koje tekom mučeničke naše povjesti održasmo za krst, za slobodu i za prosvjetu.

Nu bilo o tome kako mu drago, nas nitko nije podvrgao Ugarskom, mi se Ugarskoj nikada ne podvrgnusmo, mi nikada od nje nismo bili ovisni, mi nikada ne bijasmo njezine pokrajine, ako Bog da nikada biti nećemo.

Izmedju našega odnošaja prama Ugarskoj i onoga Poznanja prama Pruskoj razlika je ogromna, premda dakako ta razlika ni najmanje ne opravdava prusku politiku, jer Poljaci imaju pravo na narodni život kao svaki drugi narod, ma koje bile njihove nesreće, ma koje bile njihove pogreške. Neka „Agrameričini“ ljudi rade što hoće; neka tjeraju trgovačku politiku koju i koliko hoće, mi nećemo nikada biti pokrajina i naša sudbina neće nikada ovisiti od milosti, od volje, od velikodušja kojega mu bilo naroda.

Mnogo toga bismo mogli još poručiti „Agramerici“, te bismo ju mogli upozoriti na to, kako su krokodilske suze sionizma, kad ovaj plače nad sudbinom Poljaka, kao što bismo ju mogli uputiti na današnju politiku u Ugarskoj prama nemagjarskim narodnostima Ugarske i pozvati ju, neka, ako ju je volja da usporedjuje, traži tu predmete za uzporedjivanje. Nu svatko će lako pojmiti razlog, radi kojega mi nećemo da diramo u ovaj čas u ovako škakljivo pitanje. Mi znamo da o Magjarima ne smijemo pisati onako kao što poljski listovi, koji izlaze u Poznanju pišu o Prusima. Što mi imamo pravo zahtievati od „Agramerice“, to je da ne vriedja hrvatski narod, gdje izlazi i da se ne igra njegovom ustrpljivošću. Prava Poljaka svima nama moraju biti sveta, kao što nam je sveta njihova nesreća. Ako hoćemo da o njima govorimo i pišemo, to mora biti jedino da ustanemo na njihovu obranu, da žigošemo i njihove i naše neprijatelje, izmedju kojih sioniste zauzimaju prvo mjesto, dočim „Agramerica“ zlorabi sudbinu onoga plemenitoga naroda u svoje nemoralne spekulacije.

PRILOG 5: [Ante Tresić Pavičić], „Poljaci i Hrvati“, *Hrvatsk*a, 22.4.1901.[1854]

Poljaci i Hrvati

Kongres slavenskih novinara u Dubrovniku, ma što tko kazao, bio je od velike koristi za slavensku solidarnost u obće, a za Hrvate napose. Bio je koristan za slavensku solidarnost, uzprkos sitnim nesuglasicama, koje se izgubiše u veličajnoj simfoniji sveobćeg oduševljenja i ljubavi, a za Hrvatsku pravi triumf, jer se tu Hrvati pokazaše u podpunoj snazi svoje stare i nove civilizacije, političke zrelosti i taktičnosti, što uviek i svuda mora da urodi hegemonijom. O tome se jednako uvjeriše Rusi, Česi, Poljaci i Slovenci. Ne mari što jedan češki organ „Narodni Listi“, pušu u poznate diple, jer svaki gajdaš mora da sviri onako kako mu se nalaže, kad sve ostale češke novine kažu istinu; a ugled je „Narodnih Listi“ odavno počeo padati i rapidno pada, pa ih se ne može smatrati predstavnikom javnog mnienja češkog naroda. „Hlas Naroda“ piše sasma protivno njima, ter kaže istinu, a tako i druge češke novine, koje su pune simpatičnih rieči za Hrvate.

Nu Poljaci ne samo da u svim svojim organima pišu golu istinu, nego ne nalaze rieči dovoljno toplih, da nam izkažu svoju ljubav. Oni su tako oduševljeni za hrvatski narod i za našu liepu otačbinu, da se možda po prvi put osjeća u njihovim novinama neku jaču težnju za slavenskom solidarnošću. Nu pošto je njihov položaj takav, da žalibože ne mogu propoviedati ljubav prama onima, koji ih tlače, to se izljev njihovih simpatija slieva u prvom redu na nas Hrvate. U tom izlievu titra sav starodrevni zanos poljskoga naroda, koji ga je uviek dizao na visoka djela, na oslobadjanje potlačenih i na obranu svoje otačbine; onaj zanos plemenite humanitarnosti, koji je Poljska, okružena od brutalnih političkih sebičnjaka, morala platiti svojim državnim životom. Poljska je kao država umrla, jer nije bila sebična, nego puna ljubavi, a ljubav ljudi propinju na križ. Nu ljubav, propeta na križ, uzkrsava i odkupljiva čovječanstvo, i daje krila Mickiewiczu i Sienkiewiczu, prorocima ne samo Poljske nego i čovječanstva.

Poljaci, ogorčeni od takove brutalnosti ljudske, postadoše donekle politički sebičnjaci, nastojeći da po prirodnom zakonu samouzdržavanja spase što mogu spasiti, i kao takove proglašivalo ih je cielo slavensko novinarstvo, pa i naše bez iznimke, ne prosudjujuć stvari sa njihova stanovišta, koje se je svakako moralo uzeti u obzir. Tko će zamjeriti napadnutom od hajduka, da se brani, kako bolje može? Tko je ikada od Slavena pružio Poljacima, da ne rečemo fizičnu, nu bar moralnu pomoć? Tko ih je plakao? Tko ih je tješio u groznoj nevolji i očaju?

[1854] Autor teksta prema članku „Zagreb, 9. svibnja 1901“, *Hrvatska,* 9.5.1901.

Svi su ostali Slaveni očekivali pomoć i spas od Rusije, pa nisu ni mislili, da izraze svoja čuvstva umirućoj Poljskoj. I danas se još uviek Slaveni nadaju spasu od Rusije, nu mi Hrvati, valjda prvi, ne vidimo nikakove povrede prama Rusiji, ako simpatizujemo sa Poljskom i želimo njezino uzkrsnuće. Mi smo pače uvjereni, čim prosvjeta preotme u Rusiji maha, a prosvjeta je sestra svjetla, pa ide silnom brzinom; čim ta prosvjeta pronikne umni ruski narod, te odgali mrake današnjega konservatizma, tada će sama Rusija uzkrisiti Poljsku, i sakupiti sve tri njezine česti u jednu. To će se nesumnjivo sbiti, jer u Rusiji danas imade mnogo divne mladosti, željne slobode i martirstva za slobodu čovječanstva, jer danas mnogo, vrlo mnogo te mladosti trpi za svoje napredne i plemenite ideje, a to mora donieti svoj plod, jer nikakova patnja ne izgine, a da ne urodi sladkim i sočnim plodom. Kad smo eto uvjereni, da će u skoroj budućnosti sama velika Rusija okajati svoj grieh na sestri Poljskoj, i sama njoj pomoći do jedinstva i uzkrsnuća do sestrimske ljubavi, jednakosti i sloge, mi ne vidimo u čemu bi mogla naša simpatija za Poljake krivati braći Rusima.

Rusi ne mogu mirno gledati, da Niemci utamane tri milijuna Poljaka u Pruskoj; Rusi su uvjereni, da ne će nikako moći trideset milijona katoličkih Slavena preobratiti na pravoslavlje; u Rusiji kultura silno napreduje, pa će naskoro nastati vremena, kada će Rusi uzeti za podlogu svojih simpatija i svoje politike ne vjeru, nego narodnostno čuvstvo, a čim Rusi pravo to čuvstvo oćute, svi se Slaveni mogu nadati spasu; ko što se danas nadaju od nje sigurnom odkupljenju pravoslavni Slaveni.

Eto to su razlozi zašto mi ne vidimo nikakove povriede ruskih osjećaja u našoj simpatiji za Poljake. Poljaci pak prvi put odkriše i nadjoše braću, koja ih iskreno ljube; prvi put uvidješe, da u monarkiji postoji jedan elemenat, čije su aspiracije identične sa njihovima, čija je krv, krv od njihove krvi, čija je vjera jednaka, čiji je jezik srodan, čija je prosvjeta i duh te prosvjete malne jednak njihovoj. Ama ništa nema, što bi nas moglo dieliti. Nema ni sjenke prokletog interesa, koji bi mogao tu ljubav i slogu pomutiti. Nikomu ne bi bolje došla slobodna i ujedinjenja Hrvatska što Poljacima. Oni to dobro uvidješe, i za to nam njihove novine toplim proročanskim riečima žele uzkrsnuće otačbine; za to nas grliše onim zanosom, kojim se grle dva sudbinom odieljena brata, koja providnost baci u susret i u zagrljaj jednoga drugomu.

Ono, što se najviše čudimo, to je, da smo tako kasno upoznali jedni druge. To jest mi smo njih poznavali, nu oni nas nisu, niti smo mi šta učinili da nas oni upoznadu. Oni sami moradoše doći k nama, da nas odkriju. Najviše se čudimo, kako to sbliženje i upoznavanje ne izvedoše naši zastupnici na carevinskom vieću; ne velimo o pravašima, jer ti buduć u opoziciji, nisu principijelno možda htjeli dolaziti u dodir sa Poljacima, koje prieka politička nužda sili, da vode oportunističku politiku i da budu uz vladu, što im mi ni najmanje ne zamjeramo. Nu naši

narodnjaci, to jest tobožnji oportunistički mudrijaši, kako je to, da oni ne kušaše doći u bliži dodir sa poljačkim klubom, koji je često puta na carevinskom vieću bio svemoguć? Oni, koji su vodili realnu politiku, politiku interesa, ili bolje mrvica, kako ne uvidješe da, ako steknu simpatije Poljaka, ako im dokažu, da su interesi Hrvata istovjetni sa interesima Poljaka, jedino tada će moći s njihovom mogućom pomoću steći štogod za biednu Istru i Dalmaciju?

Što nije do sada učinjeno, neka bude u buduće. Hrvati moraju biti na carevinskom vieću vrlo mudri i oprezni. Mi vidjesmo, da se Mladočesi ne ponješe s nama najpravednije, dok bijahu upregnuti pod kola vlade kao glavni motor, a mi i danas vidimo, da se od njih nemamo ničemu dobru nadati. Od Niemaca, ili od drugih naroda još manje. Za to zastupajući uviek svoje pravaško stanovište i bitne težnje hrvatskog naroda, mi ne vidimo nikoga u carevinskom vieću, na koga bismo u aktivnoj i praktičnoj politici mogli biti upućeni, nego Poljake. S toga Hrvati i Slovenci moraju tražiti u prvom redu pomoć od Poljaka, i biti njima uviek u pomoći. Mnogo dobra mogu učiniti Poljaci našim zapuštenim pokrajinama, slovenskim zemljama, te Dalmaciji i Istri.

S toga polažući velike nade u našu poljsku braću, mi želimo da Bog izpuni proročanstva njihovih pjesnika.

PRILOG 6: Portret Bronisława Grabowskog, *Vienac*, 1884, br. 30.

PRILOG 7: Ksaver Šandor-Gjalski, „S Bronislawom Grabowskim“, *Vienac*, 1887, br. 48-49.

S Bronislawom Grabowskim.

Nisam se skoro namjerio na čovjeka, kojemu bi se već u prvi mah mogla s lica tako jasno čitati sva dobrota i ljubeznost duše i srca, kano što sam to vidio na licu dičnoga Poljaka Grabowskoga. Imade nješto blaga, umiljna, dà – jednom rieči – nješto dobra u tom simpatičnom licu, kojega visoko čelo na prvi pogled već odaje riznicu misli, a kojega oči jednako kažu, da tamo nješto niže – u dubinah grudi kuca srce vruće, kliju čuvstva žarka. A te modre, neobične oči! – Čas veselo vrcaju iz njih objestne iskre šaljivica, gotovo odjekuje iz njih sladki neobuzdani smieh dobroćudnoga humoriste, da onda za čas ugasne taj veseli bljesak očiju i pogled im bude žaloban, - tako žaloban i pun duboke tuge, da ti srce čisto svisne i u duši ti bude težko. Neobične – veoma neobične oči -, i mogu reći, da nisam skoro našao toliko melankolije u očima kojega čovjeka. A moj književnički zanat ipak donosi sobom, da ja mnoge – mnoge ljude veoma točno od glave do pete promatram. Prečesto nisam mogao nikako da se otmem bolnome dojmu tih očiju, gotovo te sam gatao iz njih svu vječnost i nedoglednost tuge poljskoga sina za izgubljenom svetom mu majkom Poljskom, i meni je tako bilo, kanda u tim očima gledam i vidim plač jednoga čitavoga naroda!

No ipak ne prodje ni jedan čas, te bi te mekane crte lica izgubile svoj stereotipni biljeg dobrote. Jednako se lelija obrazima svjetlost dobre ćudi i jednako iz ciele pojave prši sva ona divna harmonija, kakovu jedino posve dobri ljudi u sebi i oko sebe pronose. Dobri ljubi pako toli su velika riedkost, da čovjek, namjerivši se jedanput na kojega od njih, ne zna gotovo, što da od radosti i posebna užitka uradi. I zato meni nikako da bi iz pameti izčezli oni časovi, što ih uz Bronislava Grabowskoga probavih.

Tko se iole u Hrvatskoj bavi literaturom i prati njezine dogadjaje, taj znade za cielo za Grabowskoga. A i šira publika imala je prilike o njem čuti i čitati, jer je „Vienac“ prikazao život i lik njegov. Zato od mene ne tražite, da vam pripoviedam o tim stvarima, ja ću vam tek pričati o našim zajedničkim časovima. Napokon Grabowskoga spominjati – to mora da je svakomu Hrvatu milo i ugodno, jer takovih prijatelja, kano što je nama dični taj Poljak, imademo malo, veoma malo.

Ja sam s njime dopisivao već dvie godine, prije nego što se ugledasmo licem u lice. Još danas nezaboravan mi je čast, kad sam primio pismo s ruskim biljegama i s rukopisom, koji mi je bio posve nepoznat. Gotovo grozničavo razkinuo sam kuvertu. Radosti, koja mi je uzdigla dušu, pročitavši potpis poznatoga pisca, ne mogu da opišem. Istom pako one dobre, krepke rieči

u poslanici! Čestitao mi je za moju pripoviest: „U novome dvoru“, i javljao, da moj „Illustrissimus Battorych“ u njegovu prievodu izlazi u uglednome plemićkome mjesečniku varšavskom: „Niwi“.

Ne bi iskren bio, da zatajim, kako mi se je i srce i duša s ponosom i zadovoljštine širila; – napokon priznanje od tako ugledne strane, od estetika, koga slovjenski sviet medju svoje prvake reda, i pjesnika, koji u bogatoj poljskoj literaturi zauzima odlično mjesto, a napokon – i doživljaj za mlada književnika – početnika, da mu prvienac dolazi do taka prevoda, svakako će opravdati take osjećaje. No glavno, sve one pohvalne rieči, kojima je dobričina Poljak obasuo moj dotadašnji književni rad, ja sam dobro shvatio kao izljev njegove silne ljubavi za sve, što je hrvatsko, a tim sam ja većma bio začaran, i moja duša se je još jače priljubila mužu iz daljine, u kome sam prepoznao, da ga je upravo ta ljubav za hrvatstvo učinila sposobnim, te je „Batorića“ bolje shvatio, nego li mnogi Hrvati.

Od časa, kad sam to pismo primio, jednako sam dopisivao s Grabowskim. Dakako, malo toga radostna mogasmo si dojavljivati. Tà – Poljak i Hrvat –, nije li u jednoga i u drugoga muka i bieda sve, što im je preostalo? No svaki list više me je uvjeravao, kako je ljubav Grabowskoga za Hrvate i Hrvatsku upravo nješto neobična. Zato sam baš izgarao od žive želje, da se što prije lično upoznamo. A kako moje domaće prilike ni malo ne dopuštahu, da samo i pomislim, da bi smio putovati u „rusku Poljsku“, morao sam svedjer s hvalom odklanjati njegove prijateljske pozive, neka bi došao medju Poljake, koji toli živo žele „ipak jednom vidjeti kojega Hrvata“.

Kad mi je dakle ovoga ljeta baš u čas moga putovanja stigla brzojavka, kojom mi javlja, da je u Hrvatskoj, te me moli, neka što prije dodjem k njemu u Zagorje ili u Zagreb, ja sam promienio sav pravac svoje putne osnove, bacio na stranu svoj „Rundreise-Billet“, i pohrlio drugim putem ravno k njemu. Nisam još stresao sa sebe ni putnoga praha, nego onako u istoj putnoj odjeći, sav začadjen od željezničkoga dima, odmah sam pohitio u njegovu sobu. I u prvi već čas ja sam od njega čitava nosio u sebi onu sliku, što ju gore prikazah.

Bilo to u Zagrebu, i ja sam već požalio, „što ga ne ću gledati u svom zagorskom domu, u roditeljskoj kući.“

– A mà bio sam ja kod vaših! No – ali – dvor vašega gospodina oca – vaš otac i svi vaši tako mi udjoše u volju, da sam pripravan taj čas ravno natrag onamo! U prvi već kraj bio mi je, kanda sam kod kuće – tà – kako bi i bilo inače medju Hrvatima! prekine živahno moje rieči. I mi odlučismo, da ćemo sutra iz Zagreba krenuti. Ta odluka promienila je doduše sasvim njegovu putnu osnovu; no on me je uvjeravao, da još koji oduljeni čas u Hrvatskoj, a posebice u Zagorju, za njega više vriedi, nego sav ostali put.

Još one prve večeri nadala mi se prilika, da se divim tomu čovjeku – strancu, kako svestrano poznaje hrvatske stvari. Govorili mi o hrvatskoj prošlosti ili stali razgovarati o književnosti našoj, ili spominjali dnevne političke prilike hrvatske, sve je to jednako bilo. On se je u sve podpuno i točno razumio, što više, i točnije umio kazati, nego li ja rodjeni Hrvat. A svaka mu gotovo rieč odavala vruću simpatiju za Hrvate i u obće za Slovjene, premda nije pri tom ni jedna misao gubila od svoje objektivne vriednosti. Kako je skroz iskrena duša, nije on možda tajio pred menom, da je mnogu i premnogu pogrješku u nas Hrvata spazio. Spominjao ih, ali ljubezan, kako jest, odmah me je tješio, da nije samo u nas tako, nego i kod drugih naroda. Morao sam se smijati jednome prigovoru, ali namah sam i priznao, da je opravdan. – „Vi Hrvati užasno ste razpikuće. Trošite – i samo trošite; same njekake gospodske navade u vama, a kad vas čovjek Poljak zove, da ga posjetite, onda velite, da nemate novca. Pa i vjerujem, kad sve potrošite na te dnevne svoje potrebe!“ – očita mi milom iskrenošću, kad sam htjeo, da kojom butiljkom proslavimo naš prvi susret. I nismo smjeli, da idemo u koju javnu bašću nego smo sjeli u kavanu, te smo po običaju njegovoga poljsko-ruskoga svieta pili čaj. I taj čaj kano da nas je prenesao odavle s našega toploga juga onamo daleko u hladnije strane njegove domovine, - ah – i tad sam razumio onaj tužni bljesak njegovih očiju – onu gorostasnu žalost u njegovu licu. Bijahu težke, veoma težke tužbe, mučne rane, kojih ne smijem spominjati, tek žalim, gorko žalim, da su moguće, da su opravdane da nisu tek izmišljene.

Kad se poslije šetasmo Zrinjevcem, minula nas je naša tuga. Krasne, elegantne Zagrebčanke uzniele naša srca (-honny soit qui mal y pense! – nas smo obadva jur oženjena!) – i mi smo se skupu tolike mladosti, tolike dražesti, tolike finoće radovali i divili se svemu. Istina, brzo je bilo našemu veselju kraj, jer kad su prestale same oči gledati, te i naši čujni organi stali funkcionirati, onda se nismo više radovali, nego baš užasno ljutili. Skoro svi ti krasni dragi stvorići čavrljali su – njemački, ne ću da kažem ko da su rodjeni u Frankfurtu, jer njihov njemački jezik posve je različan od onoga, što ga zbore milovidne plavuše na Majni; nego govorili su njemački, a ne hrvatski, baš ko da ih nije rodila hrvatska majka. Grabowski samo što nije glasno grdio. Kad mi je zatim pripoviedao, kakove su u tom pogledu poljske žene, nisam mogao a da nebi bio zaželio, da barem četvrti dio onoga duha uljeze u naše Hrvatice, kakovim Poljakinje odišu. A ipak – Poljakinji kako u Pruskoj tako u Ruskoj ne dadu ni u školi da uči azbuku u svom jeziku! Što bi u takim prilikama od naših Zagrepčanka postalo? Čovjek se žaca, da na to odgovori, pomišljajući, da već toliko godina imademo posve hrvatske djevojačke škole, a opet se ne možemo pohvaliti, da imademo posve narodnu hrvatsku ženu. Ta – onomadne još namjerio sam se na djevojče, koje nije moglo pročitati njeku Šenoinu novelu u originalu, premda je posve dobro hrvatski govorilo, već sam joj morao dobaviti njemački

prievod iz Agramerice, pa istom tada mogla je cieniti Šenou! – Grabowski nije tek jedanput sklapao ruke o čuda i snebivao se, kako smo zadoljeni tudjim njemačkim duhom! A piscu „Doma pod grobljem“ nisu baš Niemci suviše srcu prirasli. No – ja se nisam tome čudio. Napokon najveći krvnici Poljaka upravo su Niemci.

* * *

U glasovitom polaganom „temu“ zagorske željeznice stigosmo drugo jutro u moj rodni dom. Nije do mene, da pripoviedam o tih časovih našega drugovanja, pak i ne znam, bi li smogao rieči, da opišem, kako mi je bilo, kako sam pod drevnim krovom svoga roda vidio miloga si prijatelja, sina naroda, kojemu su za njegovih očajničkih borba sa svom ljubavi i gorljivošću željeli svaki uspjeh oni, koji su za ono vrieme medju timi zidovi živjeli, te su mnogi trag te svoje ljubavi još do danas ostavili

Samo jednoga momenta ne ću da zašutim. Izašli smo pod večer na brieg, što s više dvorca diže. Panorama odavle upravo je divna. Od Okića do Kalnika, od Ivančice do Vizelja, od Sljemena do Kunagore, - sav taj krasni dio hrvatske zemlje – našega Zagorja -, stere se pred ljudskim okom. Sunce se sklanjalo duboko k zapadu, kad se nadjosmo na vrhu. Visovi gora i brda bili su obliveni ružičastim sjajem zadnjih sunčanih trakova, po podnožjih i dolovih pršila je maglovita para u slikovitih naborih fine prozirne koprene, iz nizina strujio je svježi miris rose, a iz polja i iz sela domnievale su duge pjesme seljačkih djevoljaka. Grabowski, skroz i skroz pjesnička duša, skroz i skroz prijatelj bieloga ruha seljačkoga, brzo je podlegao ljepoti momenta. Da se odazove onim pjesmama dolje, iz dna srca zapjeva jednu svoju malorusku pjesmu, što ju zaljubljeni Kozak pjeva svojoj djevuški. Za maloruskom sliedila poljska, za njom mazurska, a za njom velikoruska, a meni i svim mojim bilo je toli milo, toli krepko, toli ljubko pri srcu, jer smo očito sjećali, da te pjesme nisu tudjinke na toj grudi zemlje. Ah, bilo je nješto veličajna, nješto silna u onim dalekim, dalekim nitima, koje tima pjesmama spajale taj čas naše hrvatske duše s onima ondje uz Volgu, uz Vislu, uz Dnjepar! A jeka tih pjesama toli se je veselo odbijala o bregove, i zvuci su se njihovi toli mekano i toli povjerljivo razliegali po prijatnim sjenama naših gajeva! Pa kada je moj sedamdesetpetgodišnji otac krepkim glasom uz pratnju svojih unuka Darinke i Jelke u ime odgovora Poljaku zapjevao staru pučku pjesmu hrvatsku:

„Koliko je do morja gradov - !“ ..

… onda je harmonija sastanka – sva večer – sve – sve oko nas još ljepše – još znamenitije – još radostnije postalo; Grabowski pako, i onako zanesenjak za sve hrvatsko nije mogao dosta hvale i slave za staru seljačku pjesmu nasmagati. I ja, ne znam zašto i kako, al u taj čas meni se je

tako glupa, tako strašno glupa, pričinila tvrdnja mnogih ljudi, da Slovjene za uvjek dieli nepregaziv jaz medjusobne mržnje. Možebit sam krivo mislio, no one večeri bio sam tvrdo uvjeren, da imade hiljada i hiljada čarobnih šibika, kojimi bi se mogla zajednička ljubav probuditi. Treba ih samo podići i u pravi čas njima o taj kamen slovjenski udariti. I Grabowski, pisac poljski i češki, poznavalac hrvatskih stvari i to bolji od mnogih Hrvata, kano da je pogodio, kako se mora ova ljubav širiti. Upravo s te strane bio mi je Grabowski možda najinteresantniji. Kad se pomisli kako su se Poljaci do nedavna još prema slovjenstvu držali, razumjet će svatko moju ljubopitnost. Još u drugoj polovici sedamdesetih godina doživio sam kano djak na bečkoj univerzi, da su se poljski djaci i poljska družtva klonila svakoga drugovanja s ostalim Slovjenima, da su se radje s Niemcima i Magjarima sastajali, te su više puta bili i u očitoj oprieci sa Slovjenima, čvrsto stojeći uz „burše“. A sada eto me kraj ugledan književnika Poljaka, koji neumornom marljivošću radi oko toga, da se Poljaci s Hrvati, Česi i Slovaci uhvate u jedno kolo, Naravno, da je bilo o tome i medju nama govora. Iz svega sam se osvjedočio, da Grabowski ljubi sve, što je slovjensko. On mi je ljepotu pučke ruske pjesme isto tako vješto tumačio, kako što pjesmu poljsku ili hrvatsku; dakako da u mnogome inače sudi i misli o budućem razvoju Slovjenstva, nego li koji slovjenski političar. Nije ovdje mjesto, da o tome duljim. Napokon je Grabowski pjesnik, koji jače i krepčije čuti i osjeća, nego li nepjesnik, zato i krepčije u njemu ruje bol s pretrpljenih muka njegova naroda, te ga prieči, da bi posve slobodno i objektivno mislio o onom pitanju, u kome njegovomu narodu predstoji najteža gotovo evangjeoska zadaća u životu svakoga pojedinca, a nekmo li težka u životu milijuna srdaca, a koja se sastoji u velebonoj rieči: „Zaborav, oprost!“.

Drugi dan imali smo se vratiti u Zagreb. No u susjedstvu moga doma, tek koja tri četvrt sata dalje stoji stara kurija Puhakovec, kojoj je gospodarom naš slavni i dični starina Ivan Kukuljević, za kojega smo znali, da ondje ljetuje. Niesmo dakle smjeli, da ga ne obadjemo. Morali smo nješto ranije krenuti onamo, jer smo taj dan odlučili da budemo na večer u Samoboru.

Puhakovec je kuća stara, onako drvena i pradjedovska, kakvih je danas već malo. Stoji pod brdom i gleda na krasnu ravnicu Zabočku i na brda Mirkovačka. U daljini ravno vidi se modri rub Zagrebačke gore. Nješto slabom cestom, po kojoj se je kočijaš svaki čas ogledavao, nije li pero na kočiji puko, (a ja sam pomišljao na svoje toli ozloglašene slavonske ceste,) došli smo brzo onamo. Na žalost našu morali smo čuti, da je domaćina bolestan, ali da se onako „Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba“ vratimo, ne htjedosmo ni misliti. Al eto već pred nama ljubezne domaćice i mi moradosmo u kuću. Grabowskomu nije to bio prvi put u Puhahovec,

zato mu je i bilo sve dobro poznato. Starine, kojih su bile pune sve sobe, svi zidovi, svi kutovi, poznavao je Grabowski još od zadnjega posjeta.

Ljubežljivost presvietle gospodje Kornelije Kukuljevićke, njezina naobraženost i vruće rodoljublje poznato je daleko izvan njezinoga svagdašnjega družtva. Nije dakle čudo, da smo Grabowski i ja već za njekoliko časaka odustali do nakane, da se do objeda kući vratimo.

– Ne bi vam moj Ivan toga nikada oprostio. U ostalom – hvala Bogu, nije tako zlo, da ne bi mogao iz kreveta. Za koji čas eto njega k nama! – uvjeravala nas je domaćica i odmah svojim dragim, pravim hrvatskim susretanjem zaprela je zabavu za koju je mogla predmnievati, da će nas jednako zanimati. I dok će Illustrissimus ustati, mi smo jur divno probavili vrieme. Ja sam gotovo osjećao nješto kano ponos, što moj prijatelj iz daleke Poljske imade priliku vidjeti u osobi umne žene, kakova je moja susjeda i „tečica Nelika“, tip onih Hrvatica, koje su njekoč znale hrvatsku kuću učiniti obljubljenom istim najstrašnijim „bahovskim žandarom“, a koje su umjele i ilirski pokret onako pojmiti i usvojiti, kako su ga četrdesetih godina toli divno i usvojile.

Kad se je naše društvo povećalo dolazkom dviju krasnih mladih nećakinja domaćice, onda je za čas dojakošnja zabava sustala, ali samo za to, jer su nam oči zapinjale o onaj divni zlatni pram, o onu skladnu prikazu i strojno mlado tielo krasne Jelke. Što ćemo, u takim stvarima mi ljudi od beletristike ne možemo inače. A valjda nismo baš mi jedini takovi?

Grabowski je posve čedan, pretjerano čedan čovjek, no opet niti jedan čas da bi podsjetio na onu nemoćnu skromnost i uviek zbunjenu nevještinu, koja odaje ljude njegova zanimanja (Grabowski je profesor filologije) kod sjevernih naroda u društvu ženskom. On je naprotiv ljubezan i ugodan u zabavi ženskoj, kako malo tko, te čuva u podpunoj čistoći onu poljsku glasovitu kriepost, kojom su Poljaci svoje žene štovali, kako nijedan drugi narod. Zato je i ondje u tili časak znao osvojiti sklonost i prijaznost umiljate domaćice i njezinih rodjakinja. I baš se živahno razvio razgovor, kad al eto našega illustrissimusa. Hvala Bogu, nije baš tako izgledao, da bi dao povoda kakovoj zabrinutosti. Srdačni zagrljaji i pozdravi, starohrvatski – il kako Grabowski hoće – staroslovjenski poljubci odadoše u jedan mah svu radost, koju i starac i mi oćutismo, kad se ugledasmo. Ivan Kukuljević korjenika je od onoga čvrstoga soja prijašnje generacije, komu doba od sedamdeset godina ne mogaše oslabiti niti čilosti tiela, niti svježosti srca, niti živahnosti i snage duha. Njega i danas još jednako zanima svaki pojav i dogadjaj koliko znanstveni toliko i književni i politički, baš kano i u mladje doba podpune njegove muževne snage. Al zato ne znam, imade li tomu godina dana, što je naš dični Ivan valsovao s mladimi djevojkami kako kakav mladić! – Po glavnome svome zanimanju neumorni učenjak i povjestničar, ipak nije učinio, da bi naša zabava prošla preučenim teškim putem i zaodjela se u

ozbiljnu strogu togu akademijskoga tona. Šta više – ako smo se i dotakli u razgovoru znanstvene koje teme, sve je to lagano, duhovito, zanimivo teklo. Napokon i Kukuljević i Grabowski jesu pjesnici, a – Spencer se ne vara, kad dokazuje nerazrješivu srodnost poezije i znanosti. Tà najsilniji velikan romana, Gustave Flaubert, nije bio istom kakav god već upravo velikan kao naučenjak. A istom tako Sainte-Beuve, Gončarov, Hercen, da ne segnemo baš za fenomenom, Leonardom da Vinci. Nu liepi časovi morali su se prekinuti. Grabowski je želio na svaki način, da na večer bude u Samoboru, pa smo se zato odmah poslije ručka morali razstati s ljubeznom kućom. I još jedan skok k mome domu – i onda na postaju.

Krasno ljetno predvečerje dočekalo nas preko Save na onoj divnoj poljani, što se stere od Save do Samoborskih brdina. Njive pune vitih žetelica, a svaki čas opazismo, kako se koje milo lice koje mlade seljake iznad crvene peče ljubko-drzko smije ili skupa sa ševom do nebeskih visina večernju svoju pjesmu glasno jasno ozvanja.

* * *

U Samoboru htjeli smo posjetiti njekoje poznate nam mlade pjesnike, no ne zatekosmo ni jednoga kod kuće. I eto sad pred nama pitanja, što ćemo do sutra u Samoboru? Ja skočio gore k staroj Otokarovoj gradini, Grabowski pako ostao u mjestu. Ne znam, kako mu je bilo, dok sam ja boravio medju starim kamenjem i nehotice zaronio mislima u sjajnu pojavu kralja češkoga i osjećao bolno, kad su mi se pred očima gotovo navalice dizale slike o tragičnom svršetku velikoga vladara. Navaljivala mi pred dušu jedna uspomena iz djetinjstva. . . . . Nijedna nauka ni ikoja knjiga – moram priznati, osim romana, - nije mi bila milija od historije. Svaki svoj obolus, što bi od roditelja za „regraciju“ dobivao, metao sam na stranu i kupovao ilustrovane povjestnice. Tako sam došao do knjige, u kojoj je bio naslikan prizor, kako pobjeditelj Rudolf gleda na mrtvo tielo pobiedjenoga Otokara. Ta slika silno se doimala djetinske moje duše i svakiput bi mi se oči zalile suzama, gledajući mrtvoga kralja. A u vrieme mojega dječačstva još nisu bili naučili mrziti Slovjene – pa za to sam ja, dvanaestogodišnji deran, jednako naučio svoga korepetitora – čestitu slovensku dušu – s pitanjem, kako li bi se bile razvile stvari, da je Otokar pobiedio? On se njekako čudnovato nasmijao, - oči mu se u dalj gubile, - onda se trgao i poljubio me u čelo i ništa ne rekav zaprietio mi prstom. Ja ga niesam razumio – nu – mene se sudba Otokarova toliko kosnula i take mi muke zadavala, da sam na večer svoj tajni svežčić izvadio iz ormara i napisao poviest Otokarovu, ali – u kojoj nije bio pobiedjen, nego na cilju svojih želja i osnova. No tako je u toj mojoj poviesti Cezar slušao savjet svoje žene i nije išao u senat, - tako je Hrvoje nadjačao protivnike, - tako je Obilić izvojevao

pobjedu na Kosovu, - tako – ah – djetinske ludosti, djetinskoga mekanoga srca, a sad na tom kamenju kralja Otokara sve redom u duhu mojem oživile – i morao sam krenuti dalje, da se otresem svega toga.

Dolje u stanu našem čekao me Grabowski, - oči mu se žarko zadovoljno kriesile.

Sjedeći za stolom pred gostionicom na trgu bili smo se već posve sprijateljili s mišlju, da nam je do sutra čekati, kad al eto zadesi se zgoda, da podjemo odmah u Zagreb.

* * *

Dok je Grabowski išao tražiti rano u jutro još Harambašića, Kokotovića, Klaića, - a poslije Vebera Tkalčevića, Račkoga, Tomića i druge još znance, nisam mogao ni malo biti s njime. Al zato uročismo se za poslije podne u kavani, gdje smo se nadali Milivoju Šrepelu i gdje smo se u urečeni čas sastali. Grabowski vratio se iz Račkove kurije, gdje je bio gostom našemu velikomu povjestničaru. U kavani nadjosmo Milivoja Šrepela, kako se nadasmo. Grabowski, koji se uz poeziju bavi i kritičkim proučavanjem liepe knjige, želio je od prvoga časa, da se gdje sastane s mladim našim učenjakom. I dok smo u našem kutu sjedili – ja sam cielo vrieme najviše šutio i napeto slušao, tako mi je bila mila konverzacija, koja se medju tom dvojicom razprela. Pak i poslije još na šetnji po Tuškancu morao sam se svaki čas diviti znanju jednoga i drugoga.

Kod pokušališta gospodarskoga društva ostavi nas dr. Šrepel, a mi niz brdo k zavodu, želeći da vidimo pjesnika Tomića, jer smo čuli, da se ondje desi. Na ulazu, ondje, sretosmo mladu gospodjicu. Moram se silno otimati, da je ne počnem opisivati. Nu, bi li i slabo pero moje bilo dosta snažno za taj opis? Neka dosta bude, da vam priznadem, kako sam se gotovo neuljudno zagledao u taj divni stvor i tek predstavljajući se po dužnosti filistarski se poklonio. A ne treba da je čovjek pjesnik, već i svaki od nas običnih prozaičnih smrtnika osjetit će, kako takav glupi konvencionalni poklon nimalo nije na mjestu u očigled bića, koje je i krasotom i dražesti svojom toli daleko od monotone, prazne, bezćutne svakdašnjosti, za koju se jedini prikladni svi naši buržoaski konvencionalizmi današnje Evrope.

A gle, zaboravio sam, da kažem, tko je ta naša nova znanica!

– Gospodjica Zdenka – kći pjesnika vašega! – rekne mi Grabowski, koji poznaje gospodjicu još iz najmladje joj dobe. Na žalost našu Tomića nismo zatekli. Nu preugodno društvo gospodje mu i kćerke moglo nas je utješiti. I pred sitnom kućom društva gospodarskoga skupili se oko stola, gdje je gostoljubivi domaćin, g. tajnik Kuralt kano kakav čarobnjak za čas

naslagao i vina i voća i meda i sira – gotovo posve biblijski – te mi kano stari Slovjeni ili još slavniji Evreji užitkom tih prirodnih darova slavili veličinu srca dobroga stvoritelja.

Kad se je večer promicala, a željenoga i izčekivanoga prijatelja Grabowski badava izgledao, morali smo se napokon u grad vratiti gdje nas u hôtelu iznenadiše otac moj i sestra. Makar da se Grabovski tako rekući tek od jučer s njima upoznao, bilo je ipak ovo kratko razdobje dovoljno, da jedan s drugim bude kao stari davni znanci. Takova je ćud Slovjenina, ako se nije dao svladati modernom bezćutnom ukočenosti zapadno-germanskoga svieta! – i za Grabowskoga činilo se, kano da spada k našoj obitelji.

Za volju mojih i želeći, da i po treći put vidi moj dom, promieni on u zadnji čas svu svoju putnu osnovu i odluči vratiti se u domovinu – ne preko Žakanja, već preko Varaždina. Tako ga iza njekoliko sati imadosmo jošte u našoj sredini. Štedljiv kakav jest, nije htio nikako da se vozi u drugom razredu, pa smo za volju njegovu svi uljezli u kola trećega razreda. No ne čini on to samo iz štedljivosti. „Kad se vozim u drugom razredu – reče mi – to je sve jedno, letio vlak medju Niemci, Magjari, Poljaci il ma gdje, uviek ću naći ista lica, istu nošnju, svu dosadnost kulturne fukare; - naprotiv u trećem razredu moguće mi je naići na osobitosti narodnje, tada mi eto koristi od putovanja!“ Pa imade li krivo? Kicoš zagrebački vierna je – glupo vierna kopija bečkoga kicoša. Dapače u svakoj kretnji su si jednaki. Kolika li dakle duševna muka, uviek jedno te jedno gledati. Uzmite pako kicoša seoskoga tamo iz Sriema, pak onda iz Požege, onda iz Turopolja, onda s Krka il Cresa. Bože moj, kolike li zanimive individualizacije, kolike li velike razlike! Nema sumnje, da u tome kano u mnogome tobož naobraženi „plebs“ – pa makar i modre krvi u žilama, daleko zaostaje za pravim nepokvarenim seljačkim „plebsom“!

No taj put žalio sam ipak, što smo tako uradili. S tim bo vlakom vozio se Luka Marjanović, a sjedio je u drugom razredu. Ja nisam do tada imao prilike, da ga lično upoznam, pa mi je žao bilo, što mi se tako izmakla zgoda, da to sada postignem, a i Grabowski nije ga poznavao. Srećom – il bolje rekući dobrotom duše, kakova je u Luke Marjanovića, sve je za mene na dobro okrenulo. Na prvoj već postaji eto – čujem ugodan glas, ogledam se, Marjanović stajao je preda mnom i mi se upoznali. Brzo pritegnem Grabowskoga, da i njega upoznam s mužem, s kojim se kano Hrvat toliko ponosim.

- Mi smo vam, gospodine Poljače, mnogo harnosti dužni. Vi ste most ljubavi medju Hrvati i Poljaci; - tek žalostno je, da baš mi Hrvati nismo se dosta odazvali i vratili vam milo za drago za sve dobro, što nam učiniste! – reče Marjanović Grabowskomu. A meni su jednako zujile u ušima te rieči našega Luke još i onda, kad si miloga prijatelja iz Poljske u času razstanka na grudi povukoh; meni one i danas još ječe. Nu sve mi nješto u nutarnjosti govori da će

plemeniti narod, kakav je hrvatski, Grabowskomu u srcu svojem podići spomenik – aere perennius! –

Ja sam napisao ove redke iz ljubavi za njega; ja sam ih napisao, da u duhu s njime dulje boravim; ja sam ih napisao, da po njima Grabowskoga narodu svomu što više zbližim, da ga vide naši ljudi kano čovjeka, a ne samo kano pisca. O piscu Grabowskom najrječitije govore njegova djela; i u tom pogledu slaviti Grabowskoga pred Hrvatima, nije odavna već od potrebe. Pjesnik, koji je motiv prvom svojem dramatskom djelu uzeo iz života našega naroda i ovo djelo toli savršeno izveo, kano što je njegov „Krolewicz Marko“ – tome ne treba, da ga posebice Hrvatima iztičem.

I ja sam na kraju. Neka bude zadnja rieč: „Da si zdravo – poljački sine!“

U Opatiji, mjeseca listopada 1887.

Ksaver Šandor-Gjalski.

PRILOG 8 : Izvještaj o boravku Bronisława Grabowskog u Hrvatskoj i Slavoniji 1882. godine

Predmet: 4116/1882[1855]

1272 szám
res

Euer Excellenz!
der russischen Professor Bronislav Grabovszky aus Warschau welchen sich seit 6 Jul d. J. im Prag aufgehalten, und dort durch freier panslavistische Agitation unter den zechischen Studenten bemachbar gemacht hat, gegen Ende Juli in Laibach eingetroffen ist und bis Anfange September dort sich aufgehalten hat, Frag die Absciht aus auch nach Agram gehen zu wollen.
Ich wachte es für angezeigt Euer Excellenz hievon Mittheitung zu machen.
Herrheeigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner ausgezeichieten Hochachtung
Buda-Pest am 21ten September 1882.

Tifalhálmául [?]

An Seine des k.k. wirklichen geheinmen Rathes Kammerers
Ritters des eisernen Kron Ordens erser Classe, Banus von Croatien, Slavonien und Dalmatien.
Herrn Ladislaus Grafen von Pejacsevich
de Veròcze, Excellenz in Agram

Prijevod teksta na hrvatski jezik:

Vaša Ekscelencijo
ruski profesor Branislav Grabovszky [Bronisław Grabowski] iz Varšave, koji se od 6. srpnja ove godine zadržao u Pragu i tamo vršio panslavensku agitaciju među češkim studentima, krajem srpnja došao u Ljubljanu, gdje ostaje do početka rujna, ima namjeru nastaviti za Zagreb.
Smatrao sam shodnim o ovome izvijestiti Vašu Ekscelenciju.
S osobitim poštovanjem
Budim-Pešta, 21. rujna 1882.

[1855] Transkripcija i prijevod s njemačkog na hrvatski jezik: dr. sc. Ivan Brlić.

Tifalhálmául [?]

Za carskog i kraljevskog tajnog savjetnika, komornika, posjednika velekrsta željezne krune I. razreda, Bana Hrvatske-Slavonije i Dalmacije
Gospodina Ladislava grofa Pejačevića Virovitičkog,
Ekscelencije u Zagrebu]

Predmet: 4116/1882

Vel g. Dr [Josip] Hoffmanu
gradonačelniku ovdje na vlastite ruke

Vel. gos;
Ruski profesor Branislav Grabovsky [Bronisław Grabowski] iz Varšave, koji je mjeseca srpnja u Pragu, a kasnije u Ljubljani boravio, imao je nekamo početkom ovog mjeseca i Zagreb posjetiti.
Pošto je rečeni profesor kao što se čini i zaista u Zagrebu bio, poziva se Vel. Vaše, da o svojih opažanjah, glede rečenog profesora, naročito s kim je obćio i u kakovu je posla ovdje boravio, čim prije ovomu izvještje podnese.
Zagreb 25. rujna 1882.
L[adislav]. Pejačević

Predmet: 4216/1882

Preuzvišeni gospodine!
Na visoki odpis od 25. rujna 1882. br. 4116 pr. čast je smierno podpisanomu Preuzvišenosti Vašoj na temelju obaviesti, crpljenoj povjerljivim putem, izvijestiti, da je Bronislav Grabowsky [Bronisław Grabowski], gimnasijalni profesor na ruskoj gimnasiji Čenstohno [u Częstochowi] u Poljskoj, došao iz Ljubljane u Zagreb, od 29. srpnja do 3. kolovoza 1882. u ovom gradu boravio i na sajmištu u kući hrv[atsko] slav[onskog] gospodarskog družtva kod tajnika Franje Kuralta stanovao.

Za vrieme boravka svoga u glavnom ovom gradu obćio je Grabowsky izključivo sa hrvatskimi spisatelji, kao: s Ivanom Kukuljevićem, Ljudevitom Vukotinovićem, drom Franjom Markovićem i Tadijom Smičiklasom, sveučilištnimi profesori, Josipom Eugenom Tomićem, tajnikom visoke kr. zemaljske vlade i sa sveučilištnim knjižničarom [Ivanom] Kostrenčićem, te je takodjer i presvietloga gospodina Ivana Vončinu, predstojnika vladinoga odjela za nastavu i bogoštovje, posjetio bio.

Dne 3. kolovoza 1882. odputovao je Grabovsky [Grabowski] u Veliku Kopanicu u Slavoniji k župniku Aleksandru Tomiću, a odovud krenuo je u Djakovo, da posjeti biskupa Strosmajera. Iz Djakova vratio se je preko Osieka u postojbinu svoju.

Bronislav Grabowsky [Bronisław Grabowski] kao poznati slavista, stoji u literarnom savezu sa hrvatskimi spisatelji, najpače sa književnim družtvom „Hrvatskom maticom" [Maticom hrvatskom], te se je i zato bavio u Zagrebu glavno radi toga, da se sa hrvatskimi književnici i sa hrvatskom literaturom što bolje upozna, i da osim hrvatskoga jezika prouči narodne posebine, običaje i nošnje. On je dosele više hrvatskih djelah na poljski jezik preveo i tiskom ih izdao.

U Zagrebu 28. rujna 1882.

Gradski načelnik

Dr. Hofman [Hoffmann]

Preuzvišenomu gospodinu Ladislavu grofu Pejacsevichu [Pejčeviću] Virovitičkomu

Banu Kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, Njegova ces. i kr. apostolskoga Veličanstva pravom tajnom savjetniku itd. itd.

Dor Josip Hofman [Hoffmann], gradski načelnik u Zagrebu

na broj Pr. 4116 iz 1882.

izvješćuje o boravku Bronislava Grabowskoga, gimnasijalnoga profesora u Čenstohno [Częstochowi] u ruskoj Poljskoj u Zagrebu.

Uzima se na znanje i stavlja se ad acta.

U Zagrebu 1/10/ G. 1882.

[nečitki potpisi]

PRILOG 9: Bibliografija prijevoda iz poljske književnosti objavljenih u časopisu *Vienac*

Napomene:

U bibliografiji su uvrštena samo književna djela, dok publicistička djela nisu navedena bez obzira što su im autori Poljaci. Primjerice, u bibliografiji nisu uvršteni članak Leona Kaplińskogo o poljskoj spisateljici Sofiji Węgierskoj,[1856] članak pedagoga Ksawerya Pietraszkiewicza o odgoju žena,[1857] Mariana Zdziechowskog o Elizi Orzeszkovoj[1858] i Henryka Sienkiewicza o američkom društvu.[1859]

U bibliografiji nisu navedeni dodaci naslovu djela poput: „pripoviest“, „balada“, „humoreska“, „po narodnoj pjesmi spjevao“ i slično, osim ako uz njih ne stoji dodatno objašnjenje (npr. „pripoviedka kozačka“, „pjesan ukrajinska“, „stepska pripoviedka“ itd.)

Ako su u časopisu *Vienac* imena poljskih autora tek neznatno izmijenjena (točnije ako je prilikom pisanja došlo do sljedećih promjena: ł – l, ń – n ili nj, ś – s, ch – h, w – v, cz – č ili ć, ę – en, j – i, i – ij ili j, y – i ili ij) u bibliografiji koja slijedi imena su ispravljena prema poljskom originalu. Ukoliko su u časopisu *Vienac* poljska imena doživjela veće promjene (primjerice Jan – Ivan, Antoni – Antun, Juliusz – Julio, Kazimierz – Kazimir) navedeno je ime autora prema časopisu *Viena*c, a u uglatoj zagradi doneseno je izvorno ime.

Najveća pomoć pri pronalasku prevoditelja čija imena nisu navedena ili su navedeni samo njihovi inicijali ili pseudonimi bila je bibliografija prijevoda iz poljske književnosti Julija Benešića.[1860] Prevoditelji koji su navedeni prema Benešiću označeni su inicijalima **JB**. Ostali izvori za otkrivanje imena prevoditelja navedeni su u bilješkama. Ako puno ime prevoditelja nije navedeno uz sam prijevod, a nalazi se u godišnjem sadržaju *Vienca*, u ovoj bibliografiji ime je navedeno prema sadržaju bez posebne napomene.

Ukoliko se nije moglo sa sigurnošću otkriti ime prevoditelja, uz ime vjerojatnog prevoditelja nalazi se znak **?**.

U bibliografiji su navedena i imena urednika te vrijeme u kojem su bili na tom položaju. Na taj način prikazano je u razdoblju kojih urednika je objavljen najveći broj prijevoda iz poljske književnosti, a u razdoblju kojih su prijevodi iz te književnosti bili rijetkost.

[1856] L. Kapliński, „Pouka. Sofija Wegierska“, *Vienac*, 1870, br. 30.
[1857] K. Pietraszkiewicz, „Ob uzgoju žena“, *Vienac*, 1878, br. 20.
[1858] W. Karowski [M. Zdziechowski], „Eliza Orzeszkowa“, *Vienac*, 1901, br. 22-26.
[1859] H. Sienkiewicz, „Osnovi američkog društva“, *Vienac*, 1880, br. 49-50.
[1860] J. Benešić, „Bibliografski pregled…“, str. 207-249.

Književne vrste (pjesma, novela, crtica, putopis i dr.) navedene su prema *Bibliografiji hrvatskih književnih časopisa 19. stoljeća*.[1861] Jedine iznimke su rad Adama Amilkara Kosińskog „Živio Poljak jedini branitelj Marijin“ i rad Elize Orzeszkowe „Karijere“, koji su u *Bibliografiji* označeni kao članci, a ovdje kao novele te rad Henryka Sienkiewicza „Američanke“, koji je u *Bibliografiji* označen kao novela, o ovdje kao putopis.[1862]

Na početku potpoglavlja o časopisu *Vienac* i Poljacima ukazano je na važnost bibliografije prijevoda iz poljske književnosti pri razmatranju recepcije te književnosti u *Viencu*. Potreba za pregledavanjem i objavom bibliografije *Vienca* ukazala se zbog nepreciznosti bibliografije, koju je objavio Julije Benešić. Primjerice, u nekim slučajevima griješi u navođenju imena objavljenih djela,[1863] brojeva časopisa,[1864] šifri prevoditelja,[1865] nije dosljedan u razrješavanju tih šifri,[1866] navodi djelo koje se ne nalazi u *Viencu*[1867] i slično.

Dodatan razlog za objavu ovdje priložene bibliografije je nedostatak napomene da je riječ o prijevodima iz poljske književnosti / ili jezika u *Bibliografiji hrvatskih književnih časopisa 19. stoljeća* Također, *Bibliografija* ne navodi prijevode koji se nalaze u člancima, poput prijevoda ulomaka iz Mickiewiczevih pjesama *Alpuhàra* i *Faris*.[1868] Uz nazive djela u *Bibliografiji* nisu razriješene šifre prevoditelja i autora, što je ovdje učinjeno. U pojedinačnim slučajevima u *Bibliografiji* šifre prevoditelja nisu niti navedene.[1869]

[1861] *Bibliografija hrvatskih književnih časopisa 19. stoljeća*, priredio Vinko Brešić, Filozofski fakultet, Zagreb 2006, sv. 2.

[1862] Ad. Am. Kosinjski, „Živio Poljak jedini branitelj Marijin“, *Vienac*, 1876, br. 32; E. Orzeszkowa, „Karijere“, *Vienac*, 1900, br. 1-2; H. Sienkiewicz, „Američanke“, *Vienac*, 1880, br. 46-47.

[1863] Piše „Zgode Slavrša Sulima“ umjesto „Zgode Slavoša Sulime“, „Gruzinačka crkva“ umjesto „Gružinačka crkva“ itd. (J. Benešić, „Bibliografski pregled…“, str. 213).

[1864] Novela „Gulnara“ Paulina Święcickog se nalazi u 23. i 24. broju iz 1873, a ne iz 1869, zatim pjesma „Poljskoj majci“ Adama Mickiewicza nije u 35, nego u 18. broju iz 1872. godine.

[1865] Piše samo „A. G.“ umjesto „Anka G.“ kod prevoditeljice djela Paulina Święciskog. (J. Benešić, „Bibliografski pregled…“, str. 212).

[1866] Šifru prevoditelja F. M. uz djelo Dunina Borkowskog „Pjesmi“ u bibliografiji mijenja u Franjo Marković, a istu šifru u slučaju djela Adama Amilkara Kosińskog „Ustanak u La Chiesi” ostavlja nerazriješenu. (J. Benešić, „Bibliografski pregled…“, str. 212).

[1867] Prema J. Benešiću djelo Józefa Korzeniowskog „Udata gospođa“ trebalo bi se nalaziti u broju 51. iz 1887, a nema ga. (J. Benešić, Bibliografski pregled…“, str. 218).

[1868] A. Mickiewicz, „Alpuhàra“, „Faris“, *Vienac*, 1869, br. 45.

[1869] Kao kod: K. Barącz, “Sgode Slavoša Sulime”, preveo Al. T., *Vienac*, 1870, br. 51-53; M. Čajkovski, „Ataman Kunicki“, preveo Al. T., *Vienac*, 1871, br. 28; A. Mickiewicz, „Romantičnost“, preveo I. T., *Vienac*, 1873, br. 35

Gjuro Deželić (1869.)

Godište I (1869.)

1. **Kosiński, Ad[am] Am[ilkar]**: *Donna Klara di Tordesillas. Odlomak iz španjolskog rata g. 1811*. Br. 6, str. 127-132; br. 7, str. 150-152. 2 nastavka. Novela.
2. **Paulin Stachurski [Święcicki]**: *Vražja gora. Pripoviedka kozačka*. Prevela Anka G-ova. Br. 6, str. 121-127. Novela.
3. **Kosiński, Ad[am] Am[ilkar]**: *Bandit. Izvadak iz spomenika mojega oca*. Br. 10, str. 200-203; br. 11, str. 214-218; br. 12, str. 231-235. 3 nastavka. Novela.
4. **Krasiński, [Zygmunt]**: *Resurrecturis*. Preveo P[etar] P[reradović].[JB] Br. 11, str. 209-210. Pjesma.
5. **Kosiński, Ad[am] Am[ilkar]**: *Podrtine arquinske. Izvadak iz spomenika mojega otca*. Br. 13, str. 247-251; br. 14, str. 263-267. 2 nastavka. Novela.
6. **Kosiński, Ad[am] Am[ilkar]**: *Zaručnica s bradom*. Br. 19, str. 343-348; br. 20, str. 359-365. 2 nastavka. Novela.
7. **Kosiński, Ad[am] Am[ilkar]:** *Ustanak u La Chiesi*. Preveo F. M. [Franjo Marković]. Br. 23, str. 401-413. Novela.
8. **Mickiewicz, Adam**: *Alpuhàra, Faris*. [Preveo Franjo Marković.] Br. 45, str. 791-792, 794-795. Pjesme.

Ivan Perkovac (1.1.1870. – 16.4.1871.)

Godište II (1870.)

9. **Kosiński, Ad[am] Am[ilkar]**: *Vojni sud*. Br. 1, str. 3-10; br. 2, str. 17-24. 2 nastavka. Novela.
10. **Dunin-Borkowski grof, [Józef]**: *Pjesmi*. Preveo F. M. [Franjo Marković].[JB] Br. 8, str. 119-120. Pjesma.
11. **Malczeski, A. [Malczewski, Antoni]**: *Marija. Pjesan ukrajinska*. Preveo F. M. [Preveo Franjo Marković].[JB] Br. 19, str. 289-294. Pjesma.
12. **Czajkowski, M[ichał]**: *Orlik i Orlenko. Kozačka pripoviedka*. Preveo Al[eksandar] T[omić].[JB] Br. 21, str. 321-328; br. 22, str. 338-344. 2 nastavka. Novela.
13. **Czajkowski, M[ichał]**: *Zaporožčeve zaruke. Kozačka pripoviedka*. Preveo Al[eksandar] T[omić].[JB] Br. 31, str. 486-490. Novela.

14. **Kosiński, Ad[am] Am[ilkar]**: *Osvojenje Tarragone g. 1811*. Br. 42, str. 664-668; br. 43, str. 680-682; br. 44, str. 693-696; br. 45, str. 711-713. 4 nastavka. Novela.
15. **Sadok Barącz**: *Sgode Slavoša Sulime.* Preveo Al[eksandar] T[omić].[JB] Br. 51, str. 808-812, br. 52, str. 825-826; br. 53, str. 840-842. 3 nastavka. Novela.

Godište III (1871.)

16. **Grabovski, St.**: *Sin stepe*. Preveo L[avoslav] Vukelić. Br. 1, str. 8-12, br. 2, str. 21-24. 2 nastavka. Novela.
17. **Czajkowski, M[ichał]**: *Gružinačka crkva. Kozačka pripoviedka*. Preveo Al[eksandar] T[omić].[JB] Br. 6, str. 85-90, br. 7, str. 103-108. 2 nastavka. Novela.
18. **Czajkowski, M[ichał]**: *Mogila. Kozačka pripoviedka*. Preveo Al[eksandar] T[omić].[JB] Br. 13, str. 199-202. Novela.

Ivan Dežman (17.4.1871. – 11.5.1872.)

19. **Czajkowski, M[ichał**:] *Ataman Kunicki. Kozačka pripoviedka*. Preveo Al[eksandar] T[omić].[JB] Br. 28, str. 440-445. Novela.
20. **Mickiewicz, [Adam]**: *Vojvoda*. Preveo L[avoslav] Vukelić. Br. 52, str. 825. Pjesma.

Godište IV (1872.)

21. **Czajkowski, M[ichał]**: *Zimska noć*. Preveo Al[eksandar] T[omić].[JB] Br. 6, str. 86-90; br. 7, str. 102-106. 2 nastavka. Novela.
22. **Kosiński, A[dam Amilkar]**: *Teressa des los Dolores*. Br. 12, str. 178-180; br. 13, str. 193-197; br. 14, str. 212-218; br. 15, str. 230-234; br. 16, str. 246-250; br. 17, str. 261-264; br. 18, str. 279-284. 7 nastavaka. Novela.
23. **Mickiewicz, Adam**: *Poljskoj majci*. Preveo L[avoslav] Vukelić. Br. 18, str. 273. Pjesma.

Franjo Marković (11.5.1872. – 13.12.1873.)

Godište V (1873.)

24. **Kosiński, Ad[am] Amilkar]**: *Donna di Mendoza*. Br. 7, str. 101-105; br. 8, str. 119-121; br. 9, str. 133-137; br. 10, str. 150-152; br. 11, str. 166-169; br. 12, str. 183-186;

br. 13, str. 197-200; br. 14, str. 214-218; br. 15, str. 230-235; br. 16, str. 245-247. 10 nastavaka. Novela.

25. **Stachurski [Święcicki], Paulin:**[1870] *Gulnara. Stepska pripoviedka*. Preveo Al[eksandar] T[omić].[JB] Br. 23, str. 358-362; br. 24, str. 372-377. 2 nastavka. Novela.
26. **Mickiewicz, Adam**: *Romantičnost*. *Poljska balada*. Preveo I[van] T[rnski].[1871] Br. 35, str. 549. Pjesma.

August Šenoa (1.1.1874. – 10.12.1881.)

Godište VI (1874.)

27. **Kraszewski, J[józef] I[gnacy]**: *Velikaši u veliku gradu*. Preveo Al[eksandar] Tomić. Br. 1, str. 9-11; br. 2, str. 23-26; br. 3, str. 39-44; br. 4, str. 53-58; br. 5, str. 70-74; br. 6, str. 87-90. 6 nastavaka. Novela.
28. **Mickiewicz, Adam**: *Tri soneta iz Kr*[*i*]*ma* (*Bakćisaraj, Bakćisaraj po noći, Grob kneginje Potocke*). Preveo I[van] T[rnski].[1872] Br. 10, str. 149. Pjesme.
29. **Kosiński, Ad[am] Am[ilkar]**: *Tri brata. Povratak iz vojne godine 1812*. Preveo Adolfo Veber [Tkalčević]. [1873] Br. 11, str. 165-169; br. 12, str. 181-187; br. 13, str. 197-202; br. 14, str. 214-218; br. 15, str. 229-233; br. 16, str, 246-253; br. 17, str. 262-266; br. 18, str. 277-279. 8 nastavaka. Novela.
30. **Sękowski, [Józef Julian]:**[1874] *Antar. Iztočna priča*. Br. 19, str. 292-299. Novela.
31. **Mickiewicz, [Adam]**: *Kr*[*i*]*mski soneti* (*Stepe akermanske, Tišina morska. Na visini Tarkankuta, Desni vjetar, Vihor*). Preveo I[van] T[rnski].[1875] Br. 31, str. 482-483. Pjesme.
32. **Mickiewicz, [Adam]**: *Kr*[*i*]*mski soneti* (*Vidik gorski sa stepa Kozlovskih, Haremsko groblje, Bajdari*). Preveo I[van] T[rnski].[1876] Br. 33, str. 517. Pjesme.
33. **Mickiewicz, [Adam]**: *Kr*[*i*]*mski soneti* (*Alušta po danu, Alušta po noći*). Preveo I[van] T[rnski].[1877] Br. 38, str. 602-603. Pjesme.

[1870] poljsko-ukrajinski pisac
[1871] Prevoditelj prema: Š., „Rad Ivana Trnskog u *Viencu*“, *Vienac*, 1887, br. 18.
[1872] Isto.
[1873] Prevoditelj prema: Đ. Živanović, „Šenoa i Poljaci“, str. 208.
[1874] poljsko-ruski pisac i orijentalist
[1875] Prevoditelj prema: „Š., „Rad Ivana Trnskog u *Viencu*“, *Vienac*, 1887, br. 18.
[1876] Isto.
[1877] Isto.

Godište VII (1875.)

34. **Mickiewicz, [Adam]**: *Kr*[*i*]*mski soneti* (*Čatirdah, Putnik*). Preveo I[van] T[rnski].[1878] Br. 1, str. 11. Pjesme.
35. **Mickewicz, [Adam]**: *Kr*[*i*]*mski soneti* (*Vratolom povrh propasti Džehud-Kalske, Gora Kikeneiska*). Preveo I[van] T[rnski].[1879] br. 9, str. 136. Pjesme.
36. **Mickewicz, [Adam]**: *Kr*[*i*]*mski soneti* (*Gradine balaklavske, Ajudah*). Preveo I[van] T[rnski].[1880] Br. 10, str. 154. Pjesme.

Godište VIII (1876.)

37. **Mickiewicz, A[dam]**: *Tri Budrisa*. Preveo A[ndrija] Palmović. br. 24, str. 389. Pjesma.
38. **Kosiński, Ad[am] Am[ilkar]**: *Živio Poljak jedini branitelj Marijin!* [Prijevod Adolfo Veber Tkalčević].[JB, 1881] Br. 32, str. 526-528; br. 33, str. 542-547. 2 nastavka. Novela.[1882]

Godište IX (1877.)

39. **Zachariasiewicz, Jan**: *Preferans po smrti*. Preveo T[omislav] Maretić. Br. 25, str. 393-395; br. 26, str. 412-417; br. 27, str. 430-432. 3 nastavka. Novela.

Godište X (1878.)

40. **Zaleski, [Józef] Bohdan**: *Pohod*. Preveo S[tjepan] Vukovinski.[JB] Br. 6, str. 83. Pjesma.
41. **Ab. Ks.**: *Kavaljer bez čizama.* Preveo Al[eksandar] Tomić. Br. 10, str. 148-151; br. 11, str. 165-168. 2 nastavka. Novela.
42. **Kopeć, Bonav. [Bonawentura]** [pseud.]: *Etude i Scherzo. Nekoliko listaka iz uspomena staroga kavaljera*. Preveo Ivan Broz. Br. 14, str. 214-216; br. 15, str. 228-230; br. 16, str. 253-255. 3 nastavka. Novela.
43. **Siemieński, Lucjan**: *Kažnjenik i uhoda*. Preveo Iv. Homotarić.[1883] Br. 34, str. 541-544; br. 35, str. 559-562; br. 36, str. 571-575; br. 37, str. 588-591; br. 38, str. 605-608. 5 nastavaka. Novela.

[1878] Isto.
[1879] Isto.
[1880] Isto.
[1881] Prevoditelj prema: Đ. Živanović, „Šenoa i Poljaci“, str. 208.
[1882] U *Bibliografija hrvatskih književnih časopisa 19. stoljeća*, sv. 2, str. 651. djelo je pogrešno navedeno kao članak.
[1883] Julije Beneši navodi da je prevoditelj V. Homotarić. Ovdje je ostavljeno Iv. budući da se u *Viencu* pojavljuje i ime V. Homotarić.

44. **Zaleski, [Józef] Bogdan [Bohdan]**: *Gitari*. Preveo S[tjepan] Vukovinski.[JB] Br. 43, str. 684. Pjesma.
45. **Zaleski, [Józef] B[ohdan]**: *Pjesme* (*Zaljubljena, Dvojaki konac*). Preveo S[tjepan] Vukovinski.[JB] Br. 47, str. 747. Pjesme.

Godište XI (1879.)

46. **Siemieński, Lucjan**: *Mlinarica*. Preveo V. H. [Vjekoslav Homotarić].[JB] Br. 8, str. 119-122; br. 9, str. 134-139; br. 10, str. 149-153. 3 nastavka. Novela.
47. **Słowacki, Julio [Juliusz]**: *Jan Bielecki*. Preveo A[ugust] Šenoa. Br. 11, str. 164-165; br. 12, str. 180-182. 2 nastavka. Pjesma.
48. **Siemieński, Lucjan**: *Srna posrednica ženitbe*. Br. 19, str. 294-297. Novela.
49. **Gorecki, Antun [Antoni]**: *Smrt izdajice domovine*. Preveo A[ugust] Š[enoa]. Br. 25, str. 389-390. Pjesma.
50. **Bałucki, Michał**: *Iz knjige spomenice* (*Nenadana ljubav Filipova*). Preveo V. H. [Vjekoslav Homotarić].[JB] Br. 28, str. 439-443; br. 29, str. 455-459. 2 nastavka. Novela.
51. **Bałucki, Michał**: *Iz knjige spomenice* (*Iz uspomena novčića*). Preveo V. H. [Vjekoslav Homotarić]. Br. 30, str. 471-472. Novela.
52. **Bałucki, Michał**: *Iz knjige spomenice* (*Pan Tomaš*). Preveo V. H. [Vjekoslav Homotarić]. Br. 31, str. 489-492; br. 32, str. 504-508. 2 nastavka. Novela.
53. **Lom, Jan**: *Bojni povjerenik*. Preveo J. K. B. Br. 33, str. 520-523; br. 34, str. 536-540; br. 35, str. 552-555; br. 36, str. 567-571; br. 37, str. 585-587. 5 nastavaka. Novela.
54. **Chodźko, Ignj. [Ignacy]**: *Jubilej*. Preveo V. H[omotarić].[JB] Br. 46, str. 729-731; br. 47, str. 744-747; br. 48, str. 760-764; br. 49, str. 776-779; br. 50, str. 792-796. 5 nastavaka. Novela.

Godište XII (1880.)

55. **Pol, Wincenty**: *Ukrajina. Iz „Piesn' o ziemi naszéj“*. Preveo A[ndrija] Palmović. Br. 2, str. 24-25. Pjesma.
56. **Litwos - Sienkiewicz, Henryk**: *Iz uspomena poznanjskoga učitelja*. Preveo V. H. [Vjekoslav Homotarić].[JB] Br. 13, str. 197-200; br. 14, str. 212-216. 2 nastavka. Novela.
57. **Lam, Jan**: *Žena od sniega*. Preveo I[van] B[roz].[JB] Br. 27, str. 428-431; br. 28, str. 446-448; br. 29, str. 461-465. 3 nastavka. Novela.

58. **Mickiewicz, Adam**: *Pučka*. [Preveo August Harambašić.][JB] Br. 37, str. 600. Pjesma.
59. **Zaleski, J[józef] B[ohdan]**: *Ljudmila*. Preveo A[ndrija] Palmović. Br. 45, str. 728. Pjesma.
60. **Sienkiewicz, Henryk**: *Američanke*. Preveo B. [Ivan Broz].[JB] Br. 46, str. 751-753; br. 47, str. 763-765. 2 nastavka. Putopis.

Godište XIII (1881.)

61. [?]: *Za diete*. Iz poljskoga preveo C…ć [M. Crnić].[JB] Br. 9, str. 136-138. Novela.
62. [?]: *Žena Harpagova*. Iz poljskoga preveo M. C…ć. [M. Crnić].[JB] Br. 10, str. 150-152. Novela.
63. **Bałucki, M[ichał]**: *Justinina djeca*. [Prijevod A. Veber Tkalčević][1884] Br. 15, str. 231-234; br. 16, str. 243-247; br. 17, str. 259-262; br. 18, str. 276-279; br. 19, str. 291-295. 5 nastavaka. Novela.
64. **Zaleski, I. [Józef] B[ohdan]**: *Puti nedôhodi*. Preveo A[ndrija] Palmović. Br. 19, str. 295. Pjesma.
65. **Kusiemski, A.**: *Romantičke sgode i nesgode pana Jačima Palčinskoga*.[1885] Preveo A[dolfo Veber] Tkalčević.[JB] Br. 20, str. 307-310; br. 21, str. 323-326; br. 22, str. 339-343; br. 23, str. 355-358; br. 24, str. 371-373; br. 25, str. 387-389; br. 26, str. 402-405; br. 27, str. 419-420. 8 nastavaka. Novela.
66. **Sienkiewicz, Henryk**: *Narav i život. (Szkice węglem)*. Iz ciklusa *Selske pripoviesti*. Preveo B. Brleković. Br. 28, str. 435-438; br. 29, str. 451-455; br. 30, str. 471-475; br. 31, str. 487-490; br. 32, str. 503-509. 5 nastavaka. Novela.

Fran Folnegović (17.12.1881. – 31.12.1882.)

Godište XIV (1882.)

67. **Bałucki, Michał**: *Iz knjige spomenice* (*Z książeczki pamiątek*). Preveo M. Crnić. [Mijo Crnić? / Homotarić[1886]] Br. 17, str. 262-265. Novela.
68. **Zachariasiewicz, Ivan [Jan]**: *Mušica*. Preveo [Stjepan] Vukovinski. Br. 35, str. 555-558; br. 36, str. 572-576. 2 nastavka. Novela.

[1884] Prijevod prema: Dj. Živanović, „Šenoa i Poljaci“, str. 209.
[1885] U prvom nastavku u naslovu je „Jačina“, u ostalim „Jačima“.
[1886] Tako navodi: Dj. Živanović, „Šenoa i Poljaci“, str. 209.

Vjekoslav Klaić (1.1.1883. – 31.12.1889.)

Godište XV (1883.)

69. **Kosiński, Ad[am] Am[ilkar]**: *Četnikova pripoviest*. Preveo A[dolfo Veber] T[kalčević].[JB] Br. 1, str. 6-8; br. 2, str. 25-26; br. 3, str. 43-46; br. 4, str. 57-60; br. 5, str. 78-80; br. 6, str. 95-96; br. 7, str. 109-112. 7 nastavaka. Novela.
70. **Gaszyński, K[onstanty]**: *Crna plesačica*. [Preveo Ivan Broz.][JB] Br. 17, str. 272-273. Novela.
71. **Kraszewski, I. J. [Józef Ignacy]**: *Uljana*. [Preveo Ivan Broz.][JB] Br. 27, str. 433-436; br. 28, str. 449-452; br. 29, str. 464-466; br. 30, str. 481-483; br. 31, str. 496-499; br. 32, str. 513-515; br. 33, str. 527-530; br. 34, str. 544-546; br. 35, str. 560-563; br. 36, str. 580-583; br. 37, str. 596-598; br. 38, str. 612-614; br. 39, str. 628-630. 13 nastavaka. Novela.
72. **Wilczyński**, [**Albert**]: *U šumarskom stanu*. Preveo A[dolfo Veber] T[kalčević].[JB] Br. 46, str. 743-746. Novela.
73. **Wilczyński**, [**Albert**]: *Pokus tragedije*. Preveo A[dolfo Veber] T[kalčević]. Br. 48, str. 776-779. Novela.

Godište XVI (1884.)

74. **Sienkiewicz, H[enryk] - Litwos**: *Uzalud*. Preveo Ivan Broz. Br. 1, str. 4-7; br. 2, str. 23-26; br. 3, str. 36-38; br. 4, str. 52-54; br. 5, str. 73-75; br. 6, str. 88-91; br. 7, str. 105-107; br. 8, str. 120-122; br. 9, str. 136-139; br. 10, str. 152-154; br. 11, str. 167-170; br. 12, str. 185-187; br. 13, str. 201-203; br. 15, str. 232-235; br. 16, str. 248-251; br. 17, br. 264-268; br. 18, str. 281-286. 17 nastavaka. Novela.
75. **Wilczyński**, [**Albert**]: *Pričuvanik*. Preveo A[dolfo Veber] Tkalčević.[JB] Br. 35, str. 553-555; br. 36, str. 570-572; br. 37, str. 587-591; br. 38, str. 602-604; br. 39, str. 618-620; br. 40, str. 635-638; br. 41, str. 650-652. 7 nastavaka. Novela.
76. **Świętochowski, Aleksander**: *Karlo Krug*. Preveo Milan Gruber. Br. 49, str. 780-782; br. 50, str 792-795; br. 51, str. 809-810. 3 nastavka. Novela.

Godište XVII (1885.)

77. **Mickiewicz, Adam**: [*Knezu Golicinu* – ulomak].[1887] Br. 41, str. 641. Pjesma.
78. **Konopnicka, Maria**: *Albert Zapała*. Preveo A[dolfo Veber] Tkalčević.[JB] Br. 48, str. 759-760; br. 49, str. 775-778. 2 nastavka. Novela.

Godište XVIII (1886.)

79. **Kraszewski, J[józef] I[gnacy]**: *Posljednji dani kneza vojvode*. *Po Glinkinih zapiscih*. Preveo I[van] Broz.[JB] Br. 4, str. 55-57; br. 5, str. 68-71; br. 6, str. 87-88; br. 7, str. 102-104; br. 8, str. 116-118; br. 9, str. 133-136; br. 10, str. 150-152; br. 11, str. 166-168; br. 12, str. 183-186; br. 13, str. 199-201; br. 14, str. 215-217; br. 15, str. 231-234; br. 16, str. 247-248; br. 17, str. 263-266; br. 18, str. 279-282; br. 19, str. 296-298; br. 20, str. 311-314; br. 21, str. 327-331; br. 22, str. 343-346; br. 23, str. 359-363; br. 24, str. 376-378. 21 nastavak. Novela.

Godište XIX (1887.)

80. **Sobjeski, Stanislav**: *Dva prstena*. Preveo A[dolfo Veber] Tkalčević.[JB] Br. 4, str. 55-58; br. 5, str. 71-73; br. 6, str. 86-88. 3 nastavka. Novela.
81. **Grabowski, Bronisław**: *Kuća pod grobljem*. Preveo A[dolfo Veber] Tkalčević.[JB] Br. 10, str. 148-152; br. 11, str. 164-167. 2 nastavka. Novela.
82. **Grabowski, Bronisław**: *Bakica*. Preveo A[dolfo Veber] Tkalčević.[JB] Br. 16, str. 246-249; br. 17, str. 263-264. 2 nastavka. Novela.

Godište XX (1888.)

83. **Wilczyński, A[lbert]**: *Uredovni zločin*. Preveo Adolfo [Veber] Tkalčević.[JB] Br. 2, str. 23-26. Novela.
84. **Sienkiewicz, H[enryk]**: *Iz New-Yorka u San Francisco*. Preveo B. / Ivan Broz. Br. 16, str. 252-255; br. 17, 266-268; br. 18, str. 284-287; br. 19, str. 302-303; br. 20, str. 315-318; br. 23, str. 362-366; br. 24, str. 378-380; br. 25, str. 394-398; br. 27, str. 424-428; br. 28, str. 442-444; br. 30, str. 474-475. 11 nastavaka. Putopis.

Josip Pasarić (1.1.1890. – 3.10.1896.)

[1887] Tri stiha iz Mickiewiczeve pjesme motto su ciklusa pjesama *Uskočke elegije. Odziv pjesniku „Žumberačkih elegija“* Silvija Strahimira Kranjčevića.

Godište XXIII (1891.)

85. **Mickiewicz, Adam**: *Svitez*. Preveo Janko Kamenar. Br. 4, str. 51-52. Pjesma.
86. **Mickiewicz, Adam**: *Ulomci iz Mickjevićeva „Pana Tadeuša“*. Preveo T[omo] M[aretić].[1888] Br. 5, str. 65-67; br. 8, str. 115-116; br. 12, str. 181-182. 3 nastavka. Pjesma.

Bartol Inhof (3.10.1896. – 11.2.1899.)

Godište XXVIII (1896.)

87. **Rutkowski, Jan**: *Paučin*a. Preveo Nikola Šumonja. Br. 48, str. 757-760. Novela.

Godište XXX (1898.)

88. **Bałucki, Michał**: *Dekadent*. Preveo A. Cimerman. Br. 9, str. 142-143; br. 10, str. 159-160; br. 14, str. 221-223; br. 16, br. 238-239; br. 19, str. 287; br. 20, str. 303; br. 21, str. 319-320. 7 nastavaka. Novela.

Jovan Hranilović (11.2.1899. – 7.7.1900.)

Godište XXXI (1899.)

89. **Prus, Bolesław***: Iz legendâ drevnog Egipta*. Preveo M. K. Br. 10, str. 149-151. Novela.
90. **Orzeszkowa, E[liza]**: *Stolarov sin*. Preveo J[osip] Matica. Br. 47, str. 753-756; br. 48, str. 769-771; br. 49, str. 788-791. 3 nastavka. Novela.
91. **Mickiewicz, Adam**: *Ljiljani*. Preveo Franjo Marković. Br. 49, str. 784-786. Pjesma.
92. **Mickiewicz, Adam**: *Noćna jezda*. Preveo Franjo Marković. Br. 50, str. 800-802. Pjesma.
93. **Turzyma, M. [Wiśniewska, Maria]**: *Mia Maria*. Iz knjige „Nadbrežne Fale“. Preveo J[osip] Matica. Br. 50, str. 802-804. Novela.

Godište XXXII (1900.)

94. **Orzeszkowa, E[liza]**: *Karijere*. Iz knjige „Iskre“. Preveo Josip Matica. Br. 1, str. 6-8; br. 2, str. 22-24. 2 nastavka. Crtica.[1889]

[1888] Prema: „Listak“, *Vienac*, 1897, br. 45.
[1889] U *Bibliografija hrvatskih književnih časopisa 19. stoljeća*, sv. 2, str. 888. djelo je pogrešno navedeno kao članak.

95. **Mickiewicz, Adam**: *Bijeg*. Preveo Rade [Franjo Suša].[1890] Br. 2, str. 19-20. Pjesma.
96. **Grabowski, Bronisław**: *Robinjica*. Preveo V. H. Cesargradski [Vjekoslav Homotarić].[JB] Br. 6, str. 87-90; br. 7, str. 102-104; br. 8, str. 117-120; br. 9, str. 134-136; br. 10, str. 152-155; br. 11, str. 168-170; br. 13, str. 201-202; br. 14, str. 214-216; br. 15, str. 231-233; br. 16, str. 246-249; br. 17, str. 262-264; br. 18, str. 279-281. 12 nastavaka. Novela.
97. **Mickiewicz, Adam**: *Očev povratak*. Preveo Rade [Franjo Suša].[1891] Br. 11, str. 165. Pjesma.
98. **Mickiewicz, Adam**: *Mladac i djeva (Panicz i dziewezyna*). Preveo Rade [Franjo Suša].[1892] Br. 24, str. 371. Pjesma.
99. **Gawalewicz, M[arian]**: *Ona tamo*. Preveo Josip Matica. Br. 26, str. 409-411. Novela.

Gjuro Arnold (od 1900), Stjepan Bosanac i Milan Šenoa (od 1902)

100. **Sewer [Maciejowski, Ignacy]**: *Ljubav gospodičića*. Preveo Rade [Franjo Suša].[1893] Br. 27, str. 415-418; br. 28, str. 432-435. 2 nastavka. Novela.
101. **Przerwa-Tetmajer, Kazimir [Kazimierz]**: *Melanholija* (*Uspomena, Sud, Ždrali, Sreća, Ljubav, Sjena*). Preveo Josip Matica. Br. 29, str. 449-450. Crtica.
102. Orkan, Władysław [**Smreczyński, Franciszek Ksawery**]: *Užina*. Preveo Rade [Franjo Suša].[1894] Br. 32, str. 496-497; br. 33, br. 511-513. 2 nastavka. Crtica.
103. **Przerwa-Tetmajer, Kazimir [Kazimierz]**: *Sunce*. Preveo Vladoje S. Jugović. Br. 34, str. 527-529. Novela.
104. **Prus, Bolesław**: *Čudna historija*. Preveo Josip Matica. Br. 36, str. 558-560; br. 37, str. 577-579. 2 nastavka. Novela.
105. **Przerwa-Tetmajer, Kazimir [Kazimierz]**: *Svećenik Petar*. Preveo Josip Matica. Br. 41, str. 637-640; br. 42, str. 654-658. 2 nastavka. Novela.
106. **Gawalewicz, M[arian]**: *Komedijantka*. Preveo Josip Matica. Br. 52, str. 813-816. Novela.

Godište XXXIII (1901.)

[1890] Autor prema: J. Hr[anilović], „Listak“, *Vienac*, 1902, br. 34.
[1891] Isto.
[1892] Isto.
[1893] Isto.
[1894] Isto.

107. **Przerwa-Tetmajer, Kazimir [Kazimierz]**: *Kipar Merten*. Preveo Josip Matica. Br. 1, str. 6-8; br. 2, str. 25-27; br. 3, str. 47-49; br. 4, str. 66-68; br. 5, str. 85-87. 5 nastavaka. Novela.

108. **Gawalewicz, Marian**: *Žrtva*. Preveo Josip Matica. Br. 6, str. 106-107; br. 7, str. 127-128; br. 8, str. 148-149; br. 9, str. 166-167; br. 10, str. 186-188. 5 nastavaka. Novela.

109. **Marcinowska, Jadwiga**: *U velikom tjednu*. Preveo Josip Matica. Br. 15, str. 288-291; br. 16, str. 306-309. 2 nastavka. Novela.

110. **Mickiewicz, Adam**: *Smrt pukovnika*. Preveo Rade [Franjo Suša].[1895] Br. 20, str. 385-386. Pjesma.

111. **Bobelak, Stanisław**: *Grančica jasmina*. Preveo Josip Matica. Br. 23, str. 448-451; br. 24, str. 467-470. 2 nastavka. Novela.

112. **Orkan, Wł. [Smreczyński, Franciszek Ksawery**]: *Kratki san*. Preveo Rade [Franjo Suša].[1896] Br. 25, str. 488-490. Novela.

113. **Orzeszkowa, E[liza]**: *Usahli listovi*. Preveo Josip Matica. Br. 31, str. 606-608; br. 32, str. 626-628; br. 33, str. 646-650. 3 nastavka. Novela.

114. **Orkan, Wł. [Smreczyński, Franciszek Ksawery**]: *Na zaslužbu*. Preveo Rade [Franjo Suša].[1897] Br. 34, str. 667-669. Novela.

115. **Mickiewicz, Adam**: *Zasjeda. Ukrajinska balada*. Preveo Rade [Franjo Suša].[1898] Br. 38, str. 646-647. Pjesma.

116. **Prus, Bolesław**: *Izložba*. Preveo Josip Matica. Br. 38, str. 747-750; br. 39, str. 768-772; br. 40, str. 787-790; br. 41, str. 806-809. 4 nastavka. Novela.

117. **Mickiewicz, Adam**: *Dudaš*. Preveo Rade [Franjo Suša].[1899] Br. 51, str. 1024-1025; br. 52, str. 1045-1046. 2 nastavka. Pjesma.

Godište XXXIV (1902.)

118. **Sieroszewski, Wacław**: *U progonstvu (W matni)*. Preveo Josip Matica. Br. 38, str. 598-602; br. 39, str. 613-616; br. 40, str. 630-632; br. 41, str. 645-647; br. 42, str. 661-664; br. 46, str. 732-734; br. 47, str. 747-750; br. 48; str. 762-765; br. 49, str. 778-781; br. 50, br. 792-795; br. 51, str. 810-812; br. 52, str. 829-831. 12 nastavaka. Novela.

[1895] Isto.
[1896] Isto.
[1897] Isto.
[1898] Isto.
[1899] Isto.

119. **Konopnicka, Maria**: *Ah na što vam…?* Preveo Jovan Hranilović. Br. 52, str. 821. Pjesma.

Ksaver Šandor Gjalski i Milivoj Dežman Ivanov (1903.)

Godište XXXV (1903.)

120. **Lewicki**, **Vladimir [Włodzimierz?]**: *Chopinov notturno b-mol*. Poljski napisao Vladimir Lewicki. [Prevela Vera Kopač].[JB] Br. 10, str. 302. Crtica.

121. **Lewicki**, **Vladimir** [**Włodzimierz?**]: *Chopinov notturno c-dur*. Poljski napisao Vladimir Lewicki. [Prevela Vera Kopač.][JB] Br. 12, str. 369. Crtica.

PRILOG 10 : Studenti iz područja današnje Hrvatske na Jagelonskom sveučilištu u razdoblju od akademske godine 1850/1851. do 1917/1918.

Napomena: Autori podataka navedenih u oblim zagradama su urednici djela *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850-1918*.

1. **Benešić Julius [Julije]**
   Rođen 1882. u Iloku, *Kroacja*. Vjeroispovijest: rimokatolička. Nacionalnost: hrvatska. Državljanstvo: hrvatsko-ugarsko. Otac Stiepan, zemljoposjednik, naseljen u Iloku.
   Škole i studiji izvan Jagelonskog sveučilišta: sveučilište u Beču. Sveučilište u Pragu. [Sveučilište u Zagrebu.]
   Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Filozofski fakultet, redovan student 1902/03 sem. II – 1903/04, 1906/07; absolutorij 15.VII.1907.[1900]

2. **Dobrila Iwan**
   Rođen 1859. u Senju, *Croacja*. Vjeroispovijest: rimokatolička. Nacionalnost: poljska. Državljanstvo: *kroacko*. Staratelj Iwan Mladiniec, naseljen u Senju.
   Škole i studiji izvan Jagelonskog sveučilišta: gimnazija u Senju, matura 28.VI.1884. [Sveučilište] u Pragu do akademske godine 1884/85.
   Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Pravni fakultet, redovan student 1885/86 sem. I; svjedodžba odlaska 7.IV.1886.[1901]

3. **Dracevac [Dračevac[1902]] Vicko (Wincenty)[1903]**
   Rođen 1889. u gradu Lumbardi, Dalmacija. Vjeroispovijest: rimokatolička. Nacionalnost: hrvatska. Državljanstvo: austrijsko. Otac ili staratelj Iwan [Ivan], vlasnik nekretnina, naseljen u gradu Lumbardi.
   Škole i studiji izvan Jagelonskog sveučilišta: gimnazija u Dubrovniku, matura 7.VII.1909. Sveučilište u Zagrebu u akademskoj godini 1909/10 sem. II – 1911/12 sem I. Sveučilište u Lavovu u akademskim godinama 1911/12 sem. II – 1912/13 sem. I.
   Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Pravni fakultet, redovan student 1912/13 sem. II; absolutorij 8.I.1914.
   Državni pravni ispit: sudski ispit 21.VII.1913, ispit iz političkih znanosti 29.I.1914.[1904]

4. **Drechsler Aleksander [Vodnik Branko]**
   Rođen 1879. u gradu Varaždinu, Hrvatska. Vjeroispovijest: rimokatolička. Nacionalnost: hrvatska. Državljanstvo: ugarsko-hrvatsko. Staratelj Ilija Pavić, bankarski službenik, naseljen u gradu Varaždinu, Hrvatska.
   Škole i studiji izvan Jagelonskog sveučilišta: sveučilište u Zagrebu prije akademske godine 1902/03.
   Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Filozofski fakultet, redovan student 1902/03; absolutorij 10.VII.1903.[1905]

[1900] M. Barcik, A. Cieślak, D. Grodowska-Kulińska et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850-1918 A-D*, str. 188.
[1901] Isto, str. 793.
[1902] P. Żurek; V. B. Lupis, *Poljski ustanak 1863. i Dubrovnik*, Zagreb 2012, str. 91.
[1903]
[1904] M. Barcik, A. Cieślak, D. Grodowska-Kulińska et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850-1918 A-D*, str. 831.
[1905] Isto, str. 834-835.

5. **Frančić Vilim**
Rođen 1.V.1892. u Daruvaru, Slavonija. Vjeroispovijest: rimokatolička. Nacionalnost: Hrvat. Državljanstvo: ugarsko. Otac Gjuro, majka Josipa Budalec, staratelj Franciszek Trojan, privatni niži činovnik, naseljen u Krakovu.
Škole i studiji izvan Jagelonskog sveučilišta: Gimnazija u Beču, Gimnazija sv. Anne u Krakovu, matura 14.VI.1916.
Studiji na Jagelonskom fakultetu: Filozofski fakultet, redovan student 1916/17-1920/21, absolutorij 4.I.1922. Doktor filozofije (slavenska filologija) 24.VI.1924.
Napomene: 22.I.1926. pokrenuo postupak za sjecanje diplome srednjoškolskog učitelja.[1906]

6. **Gostiša Ivan**
Rođen 1857. u Zagrebu. Vjeroispovijest: (rimo)katolička. Nacionalnost: *Kroat*. Državljanstvo: austrijsko. Otac preminuo. Staratelj: M. Mrazovič, odvjetnik, nastanjen u Zagrebu.
Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Filozofski fakultet, redovan student 1876/77 sem. II.[1907]

7. **Grosser Hugo**
Rođen 14.V.1886. u gradu Krapini, *Kroacija*. Vjeroispovijest: rimokatolička. Nacionalnost: poljska. Državljanstvo: austrijsko. Otac Artur, inženjer na južnoj željeznici, nastanjen u Krakovu.
Škole i studiji izvan Jagelonskog sveučilišta: IV. gimnazija u Krakovu, matura 31.V.1904.
Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Pravni fakultet, redovan student 1904/05-1908/09 sem. I; absolutorij 19.IV.1909. Doktor prava 30.IV.1911.
Državni pravnički ispit: povijesno-pravni ispit 9.X.1906. (nije položio) i 12.IV.1907; sudski ispit 2.VI.1909; ispit iz političkih znanosti 10.IV.1911.[1908]

8. **Ivšić Stjepan**
Rođen 13.8.1884. u Orahovici.
Škole i studiji izvan Jagelonskog sveučilišta: gimnazije u Osijeku i Požegi (maturirao 1904), studij na sveučilištu u Zagrebu (1904-1907).
Studiji na Jagelonskom sveučilištu: [Filozofski fakultet], studij klasične filologije, dva semestra[1909] 1907-1908.[1910]

9. **Jakšić Adolf**
Rođen 1846. u Iloku, Hrvatska. Vjeroispovijest: rimokatolička. Nacionalnost: Hrvatska. Državljanstvo nije naveo.
Škole i studiji izvan Jagelonskog sveučilišta: Sveučilište u Zagrebu u ak. god. 1866/67; Sveučilište u Pragu u ak. god. 1867/68; Sveučilište u Grazu u ak. god. 1868/69.
Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Pravni fakultet, redovan student 1869/70; absolutorij 31.VII.1870.[1911]

10. **Jurak (Jurak de Zagorje) Franciszek**

[1906] M. Barcik, A. Cieślak, D. Grodowska-Kulińska et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51-1917/18 E-J*, str. 161-162.
[1907] Isto, str. 466.
[1908] Isto, str. 560.
[1909] M. Hraste, „Prof. dr. Stjepan Ivšić“, str. 98.
[1910] J. Lisac, E. Hercigonja, „Ivšić, Stjepan“, 208.
[1911] M. Barcik, A. Cieślak, D. Grodowska-Kulińska et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51-1917/18. E-J*, str. 916.

Rođen 1876. u Dubrovcánu [vjerojatno Dubrovčan] (Hrvatska). Vjeroispovijest: rimokatolička. Nacionalnost: Hrvat. Državljanstvo: austrijsko. Staratelj: Dragutin Dolički, nastanjen u Zagrebu.
Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Pravni fakultet, redovan student 1899/1900 sem. I.[1912]

11. **Mdrinić [Mudrinić[1913]] Milutin**
Rođen 8.II.1893. u Dubrawi, Hrvatska. Vjeroispovijest: pravoslavna. Nacionalnost: srpska. Državljanstvo: ugarsko. Otac preminuo, majka Ljubica, nastanjena u Bielovaru [Bjelovaru], Hrvatska.
Škole i studiji izvan Jagelonskog sveučilišta: Sveučilište u Pragu prije ak. god. 1913/14 sem. I.
Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Filozofski fakultet, redovan student 1913/14 sem. I.[1914]

12. **Obershon Maurycy**
Rođen u gradu Essegy [Osijeku], Slavonija (Hrvatska).
Škole i studiji izvan Jagelonskog sveučilišta: Sveučilište u Beču, Pravni fakultet u godinama 1879/80 – 1882/83; absolutorij 31.VII.1883.
Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Pravni fakultet, doktor prava 8.III.1888.[1915]

13. **Oszwald (Oswald) Aleksander**
Rođen u Stubici, Hrvatska.
Škole i studiji izvan Jagelonskog sveučilišta: Sveučilište u Beču, Pravni fakultet u ak. godinama 1875/76 – 1877/78 sem. I, 1887/88 sem. II; absolutorij 8.III.1890.
Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Pravni fakultet, doktor prava 18.VII.1892.[1916]

14. **Popovic Jan**
Rođen 1831. u Vukovaru. Nacionalnost: srpska. Staratelj Georg Michailovic, trgovac, nastanjen u Srbiji.
Škole i sveučilišta izvan Jagelonskog sveučilišta: Sveučilište u Pešti prije ak. god. 1854/55 sem. I.
Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Filozofski fakultet, redovan student 1854/55 sem. I.[1917]

15. **Portik Zdenko**
Rođen 29.XII.1868. u Corenici (Korenici), Hrvatska. Vjeroispovijest: rimokatolička. Nacionalnost: poljska. Državljanstvo: austrijsko. Otac Jan, doktor medicine, nastanjen u Tarnowu (od 1890/91 sem. I. – u Kolimu).
Škole i studiji izvan Jagelonskog sveučilišta: Sveučilište u Pragu prije ak. god. 1887/88 sem. II.
Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Liječnički fakultet, redovan student 1887/88 sem. II, 1888/89 sem. II – 1890/91; svjedodžba o odlasku 15.X.1891; pristupni ispiti za titulu doktora općih liječničkih znanosti (dio) – 30.VI.1890.[1918]

[1912] Isto, str. 1082.
[1913] Očito je u izvoru tiskarska greška, jer se Mdrinić nalazi između studenata Mudrecki i Mudry, te je prema tome u ovom radu prezime ispravljeno u Mudrinić.
[1914] M. Barcik, A. Cieślak, P. Gaszyński et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51-1917/18 M-N*, str. 571.
[1915] M. Barcik, A. Cieślak, P. Gaszyński et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51-1917/18 O-Q*, str. 11.
[1916] Isto, str. 139.
[1917] Isto, str. 543.
[1918] Isto, str. 552.

16. **Ripper** (udana – **Grosse**) **Anna**
Rođena 1879. u Puli, Istra. Vjeroispovijest: rimokatolička. Nacionalnost: poljska. Državljanstvo: austrijsko. Otac: Juliusz, kontraadmiral, nastanjen u Puli, majka (Aleksandra djevojački Lindquist).
Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Filozofski fakultet, student hospitant 1901/02 sem. II; izvanredni student 1902/03 - 1903/04.[1919]

17. **Sakač Miroslav (Mirosław)**
Rođen (1880.) u Sotinu, *Kroacja*. Vjeroispovijest: rimokatolička. Nacionalnost: hrvatska. Državljanstvo: hrvatsko-ugarsko. Otac Anton, zemljoposjednik, nastanjen u Vrbici.
Škole i studiji izvan Jagelonskog sveučilišta: (gimnazija) u Vinkovcima, matura 23.VI.1906. Duh(ovni) sem(inar) u Đakovu prije ak. god. 1906/07 sem. I.
Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Pravni fakultet, redovan student 1906/07 – 1907/08; svjedodžba o odlasku 1.X.1907.[1920]

18. **Schirl Maksymilian**
Rođen (1869) u Lubieszczyci [Ljubešćica?], *Kroacja*. Vjeroispovijest: rimokatolička. Nacionalnost: poljska. Državljanstvo: austrijsko. Otac Maurycy, katastarski geodet, preminuo; staratelj Aleksander Czechak, umirovljeni tajnik magistrata, nastanjen u Samboru.
Škole i studiji izvan Jagelonskog sveučilišta: Viša industrijska škola u Krakovu, svjedodžba o završetku 1889. g.
Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Filozofski fakultet, izvanredan student 1889/90 sem. I.[1921]

? **Politeo Anton**[1922]
Škole i studiji izvan Jagelonskog sveučilišta: Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet; absolutorij, doktor prava.
Napomene: 22.V.1913. predao molbu za nostrifikaciju diplome doktora prava, 29.VII.1913. MWiO [Ministerstwo Wyznań i Oświaty – Ministarstvo vjere i prosvjete] prihvatilo molbu pod uvjetom polaganja sudskog rigoroza.[1923]

[1919] M. Barcik, A. Cieślak, P. Gaszyński et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51-1917/18 R*, Kraków, 2013, str. 163.
[1920] M. Barcik, A. Cieślak, P. Gaszyński et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51-1917/18 S-Ś*, Kraków, 2014, str. 21.
[1921] Isto, str. 97.
[1922] U literaturi na hrvatskom jeziku ne navodi se odvjetnik dr. Anton Politeo, nego jedino dr. Ante Politeo. Dr. Ante Politeo godine 1913. posudio je rukopise Petra Hektorovića *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, *Oporuku* i *Lik ljubeni* poljskom slavistu i tadašnjem profesoru Jagelonskog sveučilišta Tadeuszu Stanisławu Grabowskom. Grabowski ih je odnio u Poljsku radi proučavanja, gdje su prema njegovoj tvrdnji tijekom Drugog svjetskog rata uništeni. Publicist Frano Maroević pretpostavljao je da su se rukopisi ipak sačuvali. (F. Maroević, „Tragom rukopisâ Petra Hektorovića“, *Zbornik radova o Petru Hektoroviću* [*Kritika*, III (1970), sv. 6], str. 163.).
[1923] M. Barcik, A. Cieślak, P. Gaszyński et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51-1917/18 O-Q*, str. 508.

PRILOG 11: Studenti hrvatske nacionalnosti na Jagelonskom sveučilištu u razdoblju od akademske godine 1850/1851. do 1917/1918.

1. **Andrić Ivo**
   Rođen 1892. u Travniku. Vjeroispovijest: rimokatolička. Nacionalnost: hrvatska. Državljanstvo: *Bosna*. Staratelj: Ivan Matkovcsik, naseljen u Bosni.
   Škole i studiji izvan Jagelonskog sveučilišta: sveučilište u Beču.
   Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Filozofski fakultet, redovan student 1913/1914 sem. II.[1924]

2. **Bajor Dragan** (od 1909/10 sem. II) **Karol**
   Rođen 1886. u gradu Foči u Bosni. Vjeroispovijest: rimokatolička. Nacionalnost: poljska (1909/10 sem. II: hrvatska). Državljanstvo: austrijsko. Otac ili staratelj: Józef, odvjetnik, naseljen u Bjelini (od 1906/07 sem. II – u Banialuki [Banjaluci]) u Bosni.
   Škole i studiji izvan Jagelonskog sveučilišta: gimnazija u Winkowcima [Vinkovcima]
   Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Pravni fakultet, redovan student 1906/07-1908/09 sem I, 1909/10 sem. II.
   Državni pravni ispit: povijesno-pravni ispit 16. VII. 1909. (nije položio).[1925]

3. **Beljan Tadeusz [Tadija**[1926]], svećenik
   Rođen 14.I.1882. u *Dobrici* [Dobrić/Bosna i Hercegovina]. Vjeroispovijest: rimokatolička. Nacionalnost: hrvatska. Državljanstvo: austrijsko. Otac Jerzy, *posjednik Dobrici* (vlasnik nekretnine), naseljen u *Dobrici*.
   Škole i studiji izvan Jagelonskog sveučilišta: sveučilište u Zagrebu.
   Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Filozofski fakultet, redovan student 1907/08 sem. II – 1908/09 sem. I.[1927]

4. **Benešić Julius [Julije]** [Za detalje o studentu vidi Prilog 10.]

5. **Dracevac [Dračevac] Vicko (Wincenty)** [Za detalje o studentu vidi Prilog 10.]

6. **Drechsler Aleksander [Vodnik Branko]** [Za detalje o studentu vidi Prilog 10.]

7. **Durbešić-Grobnički Vojmir**
   Rođen 1893. u Tuzli, Bosna. Vjeroispovijest: rimokatolička. Nacionalnost: Hrvat. Državljanstvo: *Bosna*. Otac Ivan, naseljen u Sarajevu.
   Škole i studiji izvan Jagelonskog sveučilišta: sveučilište u Beču.
   Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Filozofski fakultet, redovan student 1913/14 sem. II.[1928]

8. **Frančić Vilim** [Za detalje o studentu vidi Prilog 10.]

9. **Gergovich Jan**

[1924] M. Barcik, A. Cieślak, D. Grodowska-Kulińska et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850-1918 A-D*, str. 36.
[1925] Isto, str. 91.
[1926] T. Luetić, „Duljina studiranja…“, str. 170.
[1927] M. Barcik, A. Cieślak, D. Grodowska-Kulińska et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850-1918 A-D*, str. 181.
[1928] Isto, str. 883.

Rođen 1818. u Jasłu (Galicija). Vjeroispovijest: (rimo)katolička. Nacionalnost: hrvatska. Državljanstvo nije naveo. Otac Anton, okružni registrant, preminuo.
Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Pravni fakultet, izvanredan student 1857/58.[1929]

10. **Gostiša Ivan** [Za detalje o studentu vidi Prilog 10.]

11. **Hanicki Stanisław**
Rođen 1881. u [Srijemskoj] Mitrovici, Slavonia. Vjeroispovijest: rimokatolička. Nacionalnost: *kroatska*. Državljanstvo: austrijsko. Otac ili staratelj Walerian, okružni inženjer u Osseku (Osieku) [Osijeku], nastanjen u Slavoniji.
Škole i studiji izvan Jagelonskog sveučilišta: Sveučilište u Zagrebu prije ak. god. 1903/04 sem. I.
Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Pravni fakultet, redovan student 1903/04-1904/05 sem. I; svjedodžba odlaska 8.IV.1905.[1930]

12. **Ivšić Stjepan** [Za detalje o studentu vidi prilog 10]

13. **Jakšić Adolf** [Za detalje o studentu vidi Prilog 10.]

14. **Jurak (Jurak de Zagorje) Franciszek** [Za detalje o studentu vidi Prilog 10.]

15. **Majič Bonifacy** [**Majić Bonifacije**[1931]], svećenik, bernardinac.
Rođen 5.VI.1883. u Vitini [Bosna i Hercegovina]. Vjeroispovijest: rimokatolička. Nacionalnost: hrvatska. Državljanstvo: austrijsko. Otac Ambroży, vlasnik nekretnina, nastanjen u Vitini.
Škole i studiji izvan Jagelonskog sveučilišta: Sveučilište u Zagrebu prije ak. god. 1907/08 sem. II.
Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Filozofski fakultet, izvanredan student 1907/08 sem. II. – 1908/09.[1932]

16. **Musulin Stiepan [Stjepan]**
Rođen (1885.) u [Srijemskoj] Mitrovici, Hrvatska. Vjeroispovijest: rimokatolička. Nacionalnost: hrvatska. Državljanstvo: hrvatsko-ugarsko. Otac ili staratelj: Antun, krojač, naseljen u [Srijemskoj] Mitrovici.
Škole i studiji izvan Jagelonskog sveučilišta: Gimnazija u Osijeku.
Studiji na Jagelonskom sveučilištu: Filozofski fakultet, redovan student 1903/04 sem. I; svjedodžba o odlasku 22.III.1904. Stipendija Imre Irhaja iz [Srijemske] Mitrovice odobrena 1903. g.[1933]

17. **Politeo Anton** [Za detalje o studentu vidi Prilog 10.]

18. **Sakač Miroslav (Mirosław)** [Za detalje o studentu vidi Prilog 10.]

[1929] M. Barcik, A. Cieślak, D. Grodowska-Kulińska et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51-1917/18 E-J*, str. 320.
[1930] Isto, str. 689.
[1931] T. Luetić, „Duljina studiranja…“, str. 169.
[1932] M. Barcik, A. Cieślak, P. Gaszyński et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51-1917/18 M-N*, str. 70-71.
[1933] Isto, str. 584.

PRILOG 12 : Slušači zavičajnici kraljevine Hrvatske i Slavonije na višim učilištima u Galiciji u razdoblju od akademske godine 1900/1901. do akademske godine 1905/1906.[1934]

Više učilište		1900/1		1901/2		1902/3		1903/4		1904/5		1905/6	
		Z	LJ	Z	LJ	Z	LJ	Z	LJ	Z	LJ	Z	LJ
	Teološki fakultet	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-
Sveučilište	Pravni fakultet	1	1	1	2	1	1	-	-	-	-	-	-
Franje I.	Liječnički fakultet	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
u Lavovu	Filozofski fakultet	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1	-	-
	Ukupno	1	1	1	2	1	1	-	2	2	2	-	-
Veterinarska akademija u Lavovu		1	1	2	2	4	4	4	4	4	3	6	6
Politehnička škola u Lavovu		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Teološki fakultet	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jagelonsko	Pravni fakultet	-	4	-	-	-	-	1	1	1	-	-	-
sveučilište	Liječnički fakultet	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
u Krakov	Filozofski fakultet	-	10	1	-	1	1	1	1	-	-	-	-
	Ukupno	-	16	1	-	1	1	2	2	1	-	-	-
Akademija umjetnosti u Krakovu		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Ukupno	2	18	4	4	6	6	6	8	7	5	6	6

Kazalo: Z = zimski semestar, LJ = ljetni semestar

[1934] Tablica je izrađena prema: „Slušači (redoviti i vanredni) zavičajnici kralj. Hrvatske i Slavonije na višim učilištima u kralj. i zemljama zastupanim u carev. vieću, zimskih i ljetnih proljeća god. 1900/1-1905/6“, *Publikacije Kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu,* br. LIX, str. 760-761.

9. IZVORI I LITERATURA

9.1. IZVORI

9.1.1. Arhivsko gradivo

- Hrvatski državni arhiv (HDA), fond Predsjedničtva kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade (PRZV), kutija 30, 121, 157.

9.1.2. Knjige

- Barcik, Mieczysław; Cieślak, Adam; Grodowska-Kulińska, Danuta et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850-1918 A-D,* Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskigo, Kraków 1999.
- Barcik, Mieczysław; Cieślak, Adam; Grodowska-Kulińska Danuta et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51-1917/18 E-J,* Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica“, Kraków 2006.
- Barcik, Mieczysław; Cieślak, Adam; Grodowska-Kulińska Danuta et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51-1917/18 K-Ł,* Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica“, Kraków 2009.
- Barcik, Mieczysław; Cieślak, Adam; Gaszyński Paweł et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51-1917/18 M-N*, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica“, Kraków 2011.
- Barcik, Mieczysław; Cieślak, Adam; Gaszyński Paweł et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51-1917/18 O-Q*, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica“, Kraków 2011.
- Barcik, Mieczysław; Cieślak, Adam; Gaszyński Paweł et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51-1917/18 R*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2013.
- Barcik, Mieczysław; Cieślak, Adam; Gaszyński Paweł et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51-1917/18 S-Ś*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2014.
- Barcik, Mieczysław; Cieślak, Adam; Gaszyński Paweł et al., *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51-1917/18 T- Ż*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2015.

- Benešić, Julije, „Bibliografski pregled hrvatskih i srpskih prijevoda iz poljske literature od god. 1835. do 1947.“, u: *Današnja Poljska : Zbornik Društva za kulturnu suradnju Hrvatske s Poljskom*, Zagreb 1948, str. 207-249.
- *Bibliografija hrvatskih književnih časopisa 19. stoljeća*, priredio V. Brešić, Filozofski fakultet, Zagreb 2006.
- *Dla Zagrzebia : Album Koła Literackiego we Lwowie*, Nakładem Koła Literackiego, Lwów 1881.
- *Katalog rukopisa Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu*, knj. 3, (obradio Š. Jurić), Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb 1994.
- *Kraków – Zagrzebiowi*, Wydawnictwo „Koła Artystyczno-Literackiego” w Krakowie, Kraków 1881. (primjerci u Jagelonskoj knjižnici u Krakovu signatura 324970, 34143, 34144 i 574988, primjerak u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu signature II 2.470)
- Krasicki, Ognjoslav, *Pan Podstoli ili dobar domaćin*, Izdanje Lavoslava Župana, Zagreb 1848.
- *Protokoły Koła Polskiego w wiedeńskiej Radzie Państwa (lata 1867-1868*), ur. Zbigniew Fras, Stanisław Pijaj, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, Kraków 2001.
- *Publikacije Kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu,* br. LIX. *Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije I. 1905*, Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, U Zagrebu 1913.
- *Publikacije Kr. zemaljskog statističkog ureda u Zagrebu,* br. LXXII. *Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije II. 1906-1910*, Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, U Zagrebu 1917.
- Rojnić, Matko; Žic, Nikola, „Popis glavnih Obzorovih članaka“, u: *Obzor spomen-knjiga 1860-1935*, Zagreb 1936, str. 271-290.
- Skobel, Fryderyk Kazimierz, *Pamiętnik uroczystości otwarcia szkoły głównej w Zagrzebiu dnia 19. Października 1874* (Osobne odbicie z „Przeglądu lekarskiego”), 1874.
- *Spomenica na svetčano otvaranje Kralj. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, prvoga hrvatskoga, dana 19. listopada 1874*, Tiskarna Dragutina Albrechta, Zagreb 1875.
- *Ziarno: widawnictwo zbiorowe dla głodnych*, Drukiem S. Lewentala, Jana Noskowskiego, S. Orgelbranda Synów i Józefa Ungra, Warszawa 1880.

9.1.3. Periodika

- *Agramer Zeitung*: „Krakau für Agram“, 19.5.1881.
- *Ateneum*: „Wrażenia literackie”, 1881, t. 2, sv. 2 (svibanj)
- *Bič*: 1885.
- *Branik*: 1871.
- *Czas*: 9.11.1880.-31.12.1881.
- *Domobran*: 1864.
- *Dwutygodnik dla Kobiet*: „Bibliografia”, 28.5.1881.
- *Dziennik Poznański*: „Wiadomości literackie i artystyczne”, 10.5.1881.
- *Gazeta Narodowa*: Z. S., „Uroczystości zagrzebskie“, 19.11.1901.
- *Gazeta Polska*: Sienkiewicz, H., „Literatura. Bibliografia. Sztuka“, 9.2.1881.
- *Gazeta Toruńska*: „Kraków Zagrzebiowi”, 10.5.1881.
- *Hervatska*: 1901.
- *Hrvatska*: 1894.
  Grabowski, Bronisław, „Dr. Ante Kovačić. Uspomene Bronislava Grabovskoga“, 6.8.1890.
  1901.
- *Hrvatska domovina*: 1.9.1899. – 31.10.1899.
- *Hrvatska vila*: 1882. – 1884/1885.
- *Hrvatski svjetozor*: „Parižke razvaline g. 4875. Službena i neizdana pisma“, 1877, br. 1-4, 7-9.
- *Hrvatsko pravo*: 1.9.1899. – 31.10.1899; 1901.
- *Kurjer Warszawski*: „Dla zagrzebian!”, 19.1.1881.
  „Z Zagrzebia“, 22.11.1880.
- *Narodne novine*: 1.10.1860. – 31.12.1862.
  1863. – 1864.
  1868 – 1869.
  1871.
  1874.
  21.8.1880. – 31.12.1881.
  „Književnost i umjetnost“, 15.12.1884.
  1885.
  17.4.1894. – 17.5.1894.

1.9.1899. – 29.12.1899.

1901.

- *Narodni list*: „Poljaci prama Hrvatom povodom potresa“, 8.1.1881.
- *Naše gore list*: „Molitva”, 1861, br. 36.

  Šenoa, August, „Poljak sliepac. Prizor iz poljsko-ruskoga rata“, 1862, br. 17.

  Rabačević, Veljko [Šenoa, August], „Stari plemić“, 1863, br. 34.
- *Novi Pozor*: 1868. – 1869.
- *Obzor*: 1871.

  1874.

  21.8.1880. – 15.9.1881.

  17.4.1894. – 17.5.1894.

  1.9.1899. – 31.10.1899.

  „Prosvjeta i umjetnost“, 27.12.1900.

  1901.
- *Pozor*: 1.10.1860. – 31.12.1862.

  1863. – 1864.

  16.9.1881.-31.12.1881.

  I-s., „Prosvjeta“, 15.12.1883.

  1885.
- *Przegląd Lwowski*: 1880, sv. 22. – 1881, sv. 24.
- *Sloboda*: 1885.
- *Sloboda*: 20.4.1894. – 4.5.1894.

  24.8.1899. – 26.10.1899.

  1901.
- *Srbobran*: 1885.

  7/19.4.1894. – 21.4/3.5.1894.

  2/14.9.1899. – 5/17.10.1899.

  19.3/1.4.1901. – 3/16.8.1901.

  20.10/2.11.1901. – 29.12.1901/11.1.1902.
- *Tydzień Polski*: B., „Album dla Zagrzebia”, 30.1.1881.
- *Tygodnik Illustrowany*: „Kronika tygodniowa”, 20.11.1881.

St. V. K., „Koło artystyczno-literackie w Krakowie", 26.11.1881.

- *Vienac*: 1869. – 1903.
- *Zatočnik*: 1869; 1871.

- Bobrownicka, Maria, „Nieznane listy Ksavera Šandora Djalskiego do Bronisława Grabowskiego", *Pamiętnik Słowiański*, 12 (1962), str. 223-227.
- Bobrownicka, Maria; Živančević, Milorad, „Pisma K. Š. Đalskog Bronjislavu Grabovskom", *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, knj. 9-10 (1961/1962), str. 206-225.
- Grabowski, Bronisław, „Preuzvišeni", *Glasnik Biskupija Bosanske i Srijemske*, 1888, br. 6, str. 88.
- Harambašić, August, *Književna proza, kritike - životopis, pisma i dokumenti, popis pjesama*, Hrvatski izdavalački bibliografski zavod, Zagreb 1943.
- *Korespondencija Rački-Strossmayer : o stogodišnjici rođenja Franje Račkoga izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*, sv. 4, ur. Ferdo Šišić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1931.
- Kot, Włodzimierz, „Korespondencja Augusta Šenoi z Polakami", *Slavia Occidentalis*, t. 21(1961), str. 161-183.
- Marković, Zdenka, „Iz korespondencije Bronisława Grabowskoga s Franjom Markovićem", *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 14 (1939), str. 147-170.
- Pederin, Ivan, „Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog i Augusta Harambašića Bronislawu Grabowskom", *Republika*, 2007, br. 5, str. 105-110.
- Šenoa, Milan, *Moj otac*, Izdanje Matice Hrvatske, Zagreb 1933.
- Živančević, Milorad, „Prilozi proučavanju hrvatske književnosti XIX stoljeća", *RAD Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Odjel za suvremenu književnost*, knj. 355 (1969), str. 5-193.

9.1.4. Katalog retrospektivne bibliografije članaka Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža

9.1.5. On-line izvori

- *Digitalizirani Katalog Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža*, katalog.lzmk.hr/autorski.aspx (pristup 16.10.2016.).

- „Kim był student UJ na przestrzeni wieków? Rozmowa z prof. Krzysztofem Stopką (część III)“, *Uniwersytet Jagielloński w Krakowie,* www.uj.edu.pl/wiadomosci/-/journal_content/56_INSTANCE_d82lKZvhit4m/10172/114460018 (pristup 23.10.2016.).

9.2. LITERATURA

9.2.1. Članci i knjige

- [s.a.], „Uvodna riječ“, *Zbornik u čast Stjepana Ivšića*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb 1963, str. VII.
- *125 godina Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* : *1866-1991*, gl. ur. H. Požar, R. Filipović i dr., Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1991.
- *150 godina Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti : 1861.-2011.*, gl. ur. F. Šanjek, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 2011.
- Agičić, Damir, „Kratka povijest Poljske Michała Tymowskog i hrvatsko-poljski odnosi u povijesnoj perspektivi“, u: Tymowski, Michał, *Kratka povijest Poljske*, Matica hrvatska, Zagreb 1999, str. 200-211.
- Agičić, Damir, „Odjeci Siječanjskog ustanka 1863. godine u *Narodnim novinama* i *Pozoru*“, *Zbornik Mire Kolar-Dimitrijević*, Zagreb 2003, str. 199-205.
- Agičić, Damir, *Hrvatsko-češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, Ibis grafika, Zagreb 2000.
- Agičić, Damir, *Podijeljena Poljska, 1772.-1918.*, Srednja Europa, Zagreb 2004.
- Artuković, Mato, *Ideologija srpsko-hrvatskih sporova (Srbobran 1884-1902)*, Naprijed, Zagreb 1991.
- Batowski, Henryk, „Hrvati i Poljaci u okviru Austro-Ugarske Monarhije“, *Šidakov zbornik : poseban svezak Historijskog zbornika*, sv. 29-30 (1976-1977), str. 447-454.
- Batowski, Henryk, „Poljsko-jugoslavenski odnosi. Politički i kulturni odnosi”, *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 6, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1965, str. 537.
- Batowski, Henryk, „Rewolucyjna współpraca Słowian zachodnich i południowych w okresie Powstania styczniowego“, *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 2 [3], Historia, 1963, str. 95-115.

- Blažina, Dalibor, „Hrvatska čitanja poljske romantične drame“, *Književna smotra*, 31 (1999), br. 2-3, str. 165-174.
- Blažina, Dalibor, „Sienkiewicz, Hrvati i Opatija“, *Henryk Sienkiewicz 1846.-1916. i njegovi tragovi u Hrvatskoj*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb 1999, str. 53-58.
- Brešić, Vinko, *Hrvatska književnost 19. stoljeća*, Alfa, Zagreb 2015.
- Buntak, Franjo, *Povijest Zagreba*, NZMH, Zagreb 1996.
- Buszko, Józef, *Wielka historia Polski, sv. 8: Od niewoli do niepodległości (1863-1918)*, Fogra Oficyna Wydawniza, Kraków 2000.
- Cetnarowicz, Antoni, „Dalmatinski narodnjaci o Siječanjskom ustanku u Poljskoj 1863. godine“, *Zbornik Nikše Stančića*, Zagreb 2011, str. 151-163.
- Cetnarowicz, Antoni, *Narodni preporod u Dalmaciji. Od slavenstva prema modernoj hrvatskoj i srpskoj nacionalnoj ideji*, Srednja Europa, Zagreb 2006.
- Chimiak, Łukasz, *Gubernatorzy rosyjscy w Królestwie Polskim 1863-1915*, FNP, Wrocław 1999.
- Chwalba, Andrzej, *Imperium korupcji w Rosji i w Królestwie Polskim w latach 1861-1917*, Księgarna Akademicka, Kraków 2006.
- Czerwiński, Maciej, „Kao Krakov Zagrebu… Povijest poljsko-hrvatskih odnosa u kontekstu albuma izdanog 1881. godine“, *Krakov Zagrebu. Album posvećen stradalnicima potresa 1880. godine*, Srednja Europa, Zagreb 2011, str. 7-17.
- Dadić, Žarko, *Egzaktne znanosti hrvatskoga srednjovjekovlja*, Globus, Zagreb 1991.
- Davies, Norman, *Boże igrzysko : historia Polski*, Wydawnictwo Znak, Kraków, 2000.
- Dirlmeier, Ulf; Gestrich, Andreas; Herrmann, Urlich i dr., *Povijest Njemačke*, Barbat, Zagreb 1999.
- Dubravica, Branko, *Parlamentarni izbori u Hrvatskoj i Velikoj Gorici (1848.-1938.)*, Pučko otvoreno učilište Velika Gorica, Velika Gorica 2004.
- Esih, Ivan, „Poljsko slavenofilstvo s osobitim obzirom na poljsko-hrvatske odnose“, *Napredak*, 1931, br. 1-2, str. 21-23; br, 3-4, str. 46-48; br. 5-6, str. 69-73.
- Feldman, Andrea, *Imbro Ignjatijević Tkalac. Europska iskustva hrvatskog liberala 1824-1912.*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb 2012.
- Fita, Stanisław, „Towarzystwa literackie”, *Słownik literatury polskiej XIX wieku*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1991, str. 942-947.

- Flaker, Aleksandar „O pravaškom radikalizmu 80-ih godina XIX. stoljeća“, *Historijski zbornik*, VII (1954), br. 1-4, str. 85-101.
- Fras, Zbigniew, *Galicja*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1999.
- Gaul, Jerzy, „Między Austrią a Polską. Posłowie galicyjscy w parlamencie wiedeńskim“, u: *Viribus Unitis? Polscy parlamentarzyści w monarchii habsburskiej 1814-1918*, ur. Barbara Górska, Międzynarodowe Centrum Kultury, Polska Akademia Nauk Stacja Naukowa w Wiedniu, Kraków 2012, str. 58-74.
- Gieysztor, Aleksander; Kieniewicz, Stefan; Wereszycki, Emanuel; Tazbir, Janusz; Wereszycki, Henryk, *History of Poland*, PWN, Warszawa 1968.
- Gostiša, Ivan, „Henrik Sienkiewicz. Život i djela“, u: H. Sienkiewicz, *Pripoviesti*, Matica hrvatska, Zagreb 1898, str. V-XLIII.
- Grabowski, Tadeusz Stanisław; Kot, Włodzimierz, „Bronisław Grabowski,” *Polski Słownik Bibliograficzny*, t. 8, str. 487-489.
- Grodziski, Stanisław, „Viribus Unitis“, u: *Viribus Unitis? Polscy parlamentarzyści w monarchii habsburskiej 1814-1918*, ur. Barbara Górska, Międzynarodowe Centrum Kultury, Polska Akademia Nauk Stacja Naukowa w Wiedniu, Kraków 2012, str. 22-29.
- Grodziski, Stanisław, *Sejm Krajowy galicyjski 1861-1914*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1993.
- Gross, Mirjana, *Izvorno pravaštvo: ideologija, agitacija, pokret*, Golden marketing, Zagreb 2000.
- Gross, Mirjana; Szabo, Agneza, *Prema hrvatskome građanskom društvu : društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća*, Globus, Zagreb 1992.
- *Henryk Sienkiewicz 1846.-1916. i njegovi tragovi u Hrvatskoj*, ur. Urszula Dzierzawska-Bukowska, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb 1999.
- Horvat, Josip, *Povijest novinstva Hrvatske 1771-1939*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2003.
- Horvat, Rudolf, „Ban Ivan Mažuranić“, *Hrvatsko kolo*, knj. 11 (1930), str. 41-84.
- Hraste, Mate, „Prof. dr. Stjepan Ivšić“, *Jezik*, IX (1961/1962), br. 4, str. 98.
- *Hrvatska enciklopedija*, sv. 1-11, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1999-2009.

- Kale, Slaven, „Chorwackie echa walki Polaków o wolność: Powstanie Styczniowe w chorwackiej opinii publicznej“, *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, XLIX (2014), br. 1, str. 29-41.
- Kale, Slaven, „Hrvati u Poljskoj“, *Hrvatski iseljenički zbornik 2014*, str. 146-152.
- Kale, Slaven, „Krakov Zagrebu. O albumu iz 1881. godine izdanom u korist stradalima u potresu u Zagrebu“, *Krakov Zagrebu. Album posvećen stradalnicima potresa 1880. godine*, Srednja Europa, Zagreb 2011, str. 73-96.
- Kale, Slaven, „Slavist Vilim Frančić”, *Književna smotra*, XLVII (2015), br. 178, str. 101-110.
- Kale, Slaven, „Znanstveni rad slavista Vilima Frančića“, *Witkacy i drugi: zagrebački polonistički doprinosi*, FF press, Zagreb 2016, str. 179-204.
- Karnowski, Jan, *Filomaci Pomorscy, Część I. 1840-1901*, Nakładem Związku Fil. Pom. w Toruniu, Toruń 1926.
- Kizwalter, Tomasz; Nałęcz, Tomasz, *Historia Polski 1831-1939*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Klaić, A[dolf] B[ratoljub], *Bronislaw Grabowski i Hrvati. Prilog poznavanju poljsko-hrvatskih kulturnih i književnih veza u prošlosti*, [s. n.], Zagreb [1940].
- Klaić, Vjekoslav, *Slike iz slavenske povjesti*, Matica hrvatska, Zagreb 1903.
- Kosnica, Ivan, „Hrvatsko-slavonska pripadnost u Hrvatskoj i Slavoniji u nagodbenom razdoblju“, *Hrvatska i komparativna javna uprava*, XIV (2014), br. 2, str. 465-492.
- Kostecki, Janusz; Rowicka, Małgorzata, *Granice wolności słowa w zaborze rosyjskim w latach 1865-1904 : wykaz publikacji polskojęzycznych zakwestionowanych oraz dopuszczonych do obiegu przez carską cenzurę zagraniczną*. t. 1, 1865-1889, Biblioteka Narodowa, Warszawa 2006.
- Kot, Włodzimierz, *Bronisław Grabowski a Słowiańszczyzna Zachodnia*, Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1959.
- Kot, Włodzimierz, *Dramat polski na scenach chorwackich i serbskich do roku 1914*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków 1962.
- *Krakov – Zagrebu : Album posvećen stradalnicima potresa 1880. godine*, ur. Maciej Czerwiński i Magdalena Najbar-Agičić, Srednja Europa, Zagreb 2011.
- Kreševljaković, Hamdija, *Sarajevo za vrijeme austrougarske uprave (1878-1918)*, Arhiv grada Sarajeva, Sarajevo 1969.

- Książek-Czerwińska, Róża, „Krakovska ciglica Zagrebu”, u: *Krakov Zagrebu. Album posvećen stradalnicima potresa 1880. godine*, Zagreb 2011, str.123-129.
- Kudela, Sławomir; Pater, Walter, *Časnici poljske ratne mornarice : apsolventi Carsko-kraljevske vojne pomorske akademije u Rijeci*, Finna, Gdańsk 2010.
- Kuszłejko, Jacek, *Książka polska w Rosji na przełomie XIX i XX wieku*, Biblioteka Narodowa, Warzawa 1993.
- Lisac, Josip; Hercigonja, Eduard, „Ivšić, Stjepan“, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6, str. 208.
- Luetić, Tihana, „Duljina studiranja, doktorati i državni ispiti studenata Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu upisanih 1874.-1914.“, *Časopis za suvremenu povijest*, XXXIX (2007), br. 1, str. 157-180.
- Luetić, Tihana, „Studentski štrajk na Sveučilištu u Zagrebu 1908. godine“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 30 (2012), str. 295-326.
- Lupas-Rutkowska, Joanna, *Epoki literackie*, Agencja Wydawnicza Jerzy Mostowski, Raszyn 2001.
- Marijanović, Stjepan, „Memoari o Osijeku u autobiografiji Antuna Stojanovića“, u: Stojanović, Antun, *Opisanje mog života. Memoarski zapis o Osijeku (1822.-1866.)*, Osijek 2000, str. 159-173.
- Marković, Zdenka, „Slavenska misija Bronisława Grabowskoga”, *Današnja Poljska*, Zagreb 1948, str. 114-120.
- Maroević, Frano, „Tragom rukopisâ Petra Hektorovića“, *Zbornik radova o Petru Hektoroviću* [*Kritika*, III (1970), sv. 6], str. 153-166.
- Matković, Stjepan, „Novinstvo Čiste stranke prava. Prilog poznavanju pravaškog tiska“, *Časopis za suvremenu povijest*, 32 (2000), br. 3, str. 487-496.
- Najbar-Agičić, Magdalena, *Povijest novinarstva*. Kratki pregled, Sveučilište Sjever, Zagreb 2015.
- Nowak-Bajcar, Sylwia, *Helena, kobieta, której nie ma i która jest. Krakowska biografija Ivo Andricia*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2013.
- *Obzor : spomen-knjiga 1860-1935*, ur. M. Dežman, R. Maixner, Tipografija, Zagreb 1936.
- Paździerski, Lech, *Julije Benešić i Poljaci*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb 2004.

- Pederin, Ivan, *Časopis Vienac i književna Europa : Njemačka, austrijska i ostale književnosti u hrvatskome časopisu Vienac 1869.-1903.*, Matica hrvatska, Zagreb 2006.
- Perić, Ana; Perić, Ivo, „Narodne novine 1835.-2005. Povijesni prikaz“, u: *Narodne novine. Zbornik uz 170. obljetnicu neprekinutoga izlaženja 1835.-2005*, Zagreb 2005, str. 21-161.
- Perić, Ivo, *Zagreb od 1850. do suvremenog velegrada*, Muzej Grada Zagreba, Zagreb 2006.
- Pijaj, Stanisław, *Opozycja w wiedeńskiej Radzie Państwa w latach siedemdziesiątych XIX w.*, Towarzystwo Wydawnicze *Historia Iagellonica*, Kraków 2011.
- Prałat, Emilian, *Wielcy w niepozornym : August Šenoa, Josip Eugen Tomić i polsko-chorwacka korespondencja. Stosunki kulturalne między Wielkopolską a Chorawcją w XIX wieku*, Księży Młyn Dom Wydawniczy, Poznań-Łódź 2014.
- Prokofjewa, Dina, „Carska cenzura i literatura polska drugiej połowy XIX – początku XX wieku”, *Polonistyka radziecka. Literaturoznawstwo*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985, str. 460-475.
- Rakowski, Kazimierz, „Kolonia polska w Berlinie“, *Biblioteka Warszawska*, 1901, t. 1, str. 234-272.
- Ramotowska, Franciszka, „Warszawskie Komitety Cenzury w latach 1832-1915”, *Warszawa XIX wieku 1795-1918*, z. 2, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971, str. 265-294.
- Rojnić, Matko; Žic, Nikola, „Popis glavnih Obzorovih članaka“, u: *Obzor spomen-knjiga 1860-1935*, Zagreb 1936, str. 271-290.
- Schefbeck, Günther, „Parlament wielonarodowy“, u: *Viribus Unitis? Polscy parlamentarzyści w monarchii habsburskiej 1814-1918*, ur. Barbara Górska, Międzynarodowe Centrum Kultury, Polska Akademia Nauk Stacja Naukowa w Wiedniu, Kraków 2012, str. 40-47.
- Skowronek, Jerzy, „Kraje bałkańskie a Powstanie Styczniowe“, u: *Powstanie styczniowe 1863-1864*, Warszawa 1990, str. 611-636.
- Sopta, Jozo, „Drašković, Juraj II“, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 3, str. 591.
- Stipčević, Aleksandar, *Povijest knjige*, Matica hrvatska, Zagreb 2006.
- Subotin, Stojan, „T. T. Jeż wśród Serbów i Chorwatów“, *Pamiętnik Słowiański*, 8 (1958), str. 67-85.
- Szabo, Gjuro, *Stari Zagreb*, NZMH, Zagreb 1990.

- Šegota, Branko, *Poljski autori i glumci u Hrvatskom Narodnom Kazalištu u Zagrebu (1840-1940)*, vlastito izdanje, Zagreb 2002.
- Šidak, Jaroslav; Gross Mirjana; Karaman, Igor; Šepić, Dragovan, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*, Školska knjiga, Zagreb 1968.
- Šimić Jagunić, Katarina, *Sveučilište u Zagrebu 1874-1900. godine* [magistarski rad], Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2011.
- Švoger, Vlasta, „Novinstvo kao javni medij sredinom 19. stoljeća u Hrvatskoj“, *Časopis za suvremenu povijest*, 32 (2000), br. 3, str. 451-462.
- Švoger, Vlasta, *Zagrebačko liberalno novinstvo 1848.-1852. i stvaranje moderne Hrvatske*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2007.
- Torbar, Josip, *Izvješće o zagrebačkom potresu 9. studenoga 1880*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1882.
- Turkalj, Jasna, „Pravaški humoristično-satirični listovi kao prenositelji političkih poruka 80-ih godina 19. stoljeća“, *Časopis za suvremenu povijest*, 32 (2000), br. 3, str. 463-472.
- Tymowski, Michał, *Kratka povijest Poljske*, Matica hrvatska, Zagreb 1999.
- Vranješ-Šoljan, Božena, „Obilježja demografskog razvoja Hrvatske i Slavonije 1860-1918“, *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest*, br. 31, 1998,. str. 41-53.
- Wierzbicki, Jan, „Kraszewski w Chorwacji“, *Pamiętnik Słowiański*, 13 (1963), str. 139-152.
- Witkowska, Alina; Przybylski, Ryszard, *Romantyzm*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Żurek, Piotr, *Poljska i Poljaci u životu Josipa Jurja Strossmayera*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod 2008.
- Żurek, Piotr, *Siječanjski ustanak 1863. u Poljskoj i Eugen Kvaternik*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod 2012.
- Żurek, Piotr; Lupis, Vinicije B., *Poljski ustanak 1863. i Dubrovnik*, Veleposlanstvo Republike Poljske u Zagrebu, Zagreb 2012.
- Živančević, Milorad, „August Šenoa a Słowiańszczyzna”, *Pamiętnik* Słowiański, t. 15 (1965), str. 159-198.
- Živančević, Milorad, „Đalski i Poljaci”, *Letopis Matice srpske*, 137 (1961), knj. 387, sv. 6, str. 594-600.

- Živančević, Milorad, „Poljaci prema Šenoi“, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, knj. 11 (1963), str. 232-236.
- Živančević, Milorad, *Polonica*, Matica srpska, Novi Sad 1987.
- Živanović, Djordje, „Echa powstania styczniowego wśród Jugosłowian“, *Kwartalnik Historyczny*, LXXI (1964), sv. 3, str. 693-710.
- Živanović, Đorđe, „Šenoa i Poljaci”, *Južnoslovenski filolog*, 23 (1958), knj. 1-4, str. 183-216.

9.2.2. On-line literatura

- „Članovi Akademije“, info.hazu.hr/hr/clanovi_akademije (pristup 29.1.2017.)
- *Encyklopedia PWN*, encyklopedia.pwn.pl (pristup 17.9.2016. - 22.11.2016.).
- *Hrvatska enciklopedija*, enciklopedija.hr (pristup 20.9.2016.).
- *Institut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego*, *www.ihuw.pl* (pristup 5.9.2017).
- *Interia encyklopedia*, encyklopedia.interia.pl (pristup 22.11.2016.).
- *Liečnički viestnik*, library.foi.hr/zbirke/hlz (pristup 5.2.1017.).
- „Povijest studija. Odsjek za zapadnoslavenske jezike i književnosti“, www.ffzg.unizg.hr/zslav/povijest-studija (pristup 20.10.2016.).
- Sędłak, Marlena „*W Dalmacyi i Czarnogórze* Marcina Czermińskiego jako przykład zainteresowania antykiem chrześcijańskim w II poł. XIX w.”, www.academia.edu (pristup 13.2.2017).
- Stopka, Krzysztof, „Historia“, www.uj.edu.pl/uniwersytet-z-collegium-medicum/historia (pristup 17.09.2016.).
- „Strajk szkolny 1901 r.“, *Muzeum Regionalne im. Dzieci Wrzesińskich*, www.muzeum.wrzesnia.pl/strajk-szkolny-1901-r.html (pristup 15.6.2017.).
- Tražilica pokojnika, www.gradskagroblja.hr (pristup 8.2.2017.).
- *Virtuelna biblioteka Srbije*, www.vbs.rs/cobiss, (pristup 13.4.2017.).

10. ŽIVOTOPIS

Slaven Kale rođen je u Zagrebu 1984. godine. Diplomirao je povijest na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu temom „Veze Dubrovačke Republike s Poljskom“ pod mentorstvom dr. sc. Stjepana Ćosića (2008).

Znanstveni interes usmjerio je na istraživanje hrvatsko-poljskih kulturnih i političkih veza te povijesti poljske manjine u Hrvatskoj i hrvatske manjine u Poljskoj.

Stipendist je Zaklade kraljice Jadwige Jagelonskog sveučilišta u Krakovu (2009). Sudjelovao je na zajedničkom projektu HAZU i Poljske akademije znanosti *Hrvatsko-poljske kulturne i političke veze 1848-1945* (2011-2013). Od 2009. godine suradnik je projekta *Leksikon hrvatskog iseljeništva i manjina* Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar. Na tom institutu prošao je stručno usavršavanje (2013-2014).

Sudjelovao je na međunarodnim znanstvenim skupovima u Krakovu, Bydgoszczy, Zagrebu, Slavonskom Brodu, Rijeci, Zadru i Šibeniku. Bio je član Pripremnog odbora znanstvenog skupa „Četvrt stoljeća transformacije (1989-2014): iskustva demokratizacije u Hrvatskoj i Poljskoj“ održanog na Sveučilištu u Zagrebu. Na poziv Instituta za slavenske filologije Šleskog sveučilišta u Katowicama, studentima tamošnjeg studija kroatistike održao je dva predavanja o hrvatsko-poljskim vezama (2014).

Osim znanstvenim istraživanjima posvetio se upoznavanju šire javnosti s događajima iz prošlosti hrvatsko-poljskih veza. Autor je dvojezične izložbe *Pomoć Poljaka stradalnicima potresa u Zagrebu (1880)*, postavljene u Zagrebu (2011) i Krakovu (2012-2013). Od 2012. godine u organizaciji Predstavnice poljske nacionalne manjine Grada Zagreba vodio je ciklus predavanja *Iz prošlosti hrvatsko-poljskih veza*. Autor je koncepta i teksta vodiča *Poljskim tragovima po Zagrebu*.

Od 2014. godine radi u Veleposlanstvu Republike Poljske u Republici Hrvatskoj.

POPIS OBJAVLJENIH DJELA

- (sa Stella Fatović-Ferenčić, Darija Hofgräff), „Istraživanja patološkog anatoma Eduarda Miloslavića na bojištima Drugoga balkanskog i Prvoga svjetskoga rada", *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku*, 30 (2014), str. 45-62.
- „Bibliografia przekładów literatury polskiej w Chorwacji w 2013", *Przekłady Literatur Słowiańskich*, (2014), br. 2, str. 61-66.
- „Chorwackie echa walki Polaków o wolność: Powstanie Styczniowe w chorwackiej opinii publicznej", *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, XLIX (2014), br. 1, str. 29-41.
- „Hrvati u Poljskoj", *Hrvatski iseljenički zbornik 2014*, str. 146-152.
- „Krakov Zagrebu. O albumu iz 1881. godine izdanom u korist stradalima u potresu u Zagrebu", *Krakov Zagrebu. Album posvećen stradalnicima potresa 1880. godine,* Srednja Europa, Zagreb 2011, str. 73-96.
- „Poljaci na Šolti s osvrtom na pjesnika Krzysztofa Kamila Baczyńskoga", *Bašćina*, 23 (2014), str. 19-33.
- „Poljska manjina u Hrvatskoj 1945.-2015.", u: *Nacionalne manjine u Hrvatskoj i Hrvati kao manjina – europski izazovi*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb 2015, str. 215-228.
- „Slavist Vilim Frančić", *Književna smotra*, XLVII (2015), br. 178, str. 101-110.
- „Veze Dubrovačke Republike s Poljskom", *Lucius. Zbornik radova Društva studenata povijesti „Ivan Lučić-Lucius"*, VII (2008), br. 12-13, str. 87-129.
- „Znanstveni rad slavista Vilima Frančića", *Witkacy i drugi: zagrebački polonistički doprinosi*, FF press, Zagreb 2016, str. 179-204.
- „Lilek, Emilijan", *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 8, str. 677.
- „Kragujević, Stefan", *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 8, str. 4.
- [autor ili suautor većine leksikografskih članaka o Hrvatima u Francuskoj, Norveškoj, Poljskoj te o Gradišćanskim Hrvatima], *Leksikon hrvatskog iseljeništva i manjina* [on line inačica], Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb 2014-2015, www.pilar.hr/leksikon.html.

Prikazi (izbor)

- „*Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, sv. XLVI, Zagreb-Dubrovnik 2008“, *Historijski zbornik*, LXII (2009), br. 2, str. 560-563.
- „*Croatica Christiana Periodica. Časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, br. 60, godina XXXI, Zagreb 2007,“ *Historijski zbornik*, LXI (2008), br. 2, str. 425-427.
- „Jevgenij Paščenko, *Od Kijeva do Poljica. Tragom prastarih migracija*, Hrvatsko-ukrajinsko društvo, Zagreb 2010“, *Historijski zbornik*, LXIV (2011), br. 1, 237-239.
- „Jevgenij Paščenko, *Slavist i imperij. Vatroslav Jagić između Galicije, Malorusije i Ukrajine*, Hrvatsko-ukrajinsko društvo, Zagreb 2010“, *Historijski zbornik*, LXIII (2010), str. 629-630.
- „Jive Maasz, Jozef Mallinerits, *Čunovo: naše selo/naša obec*, Bratislava: Hrvatski kulturni savez u Slovačkoj, 2012“, *Migracijske i etničke teme*, 30 (2014), br. 1, str. 130-132.
- „Leszek Małczak, *Croatica. Literatura i kultura chorwacka w Polsce w latach 1944-1989* [Croatica. Hrvatska književnost i kultura u Poljskoj od 1944. do 1989. godine], Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2013“, *Historijski zbornik*, LXVIII (2015), br. 2, str. 515-518.